

ISSN 0130-0741

9 770130 074912

HALKBİLİM
FOLKLORE

EDEBİYAT
LITERATURE

ANTROPOLOJİ
ANTHROPOLOGY

112

Uluslararası Hakemli Dergi Yılda Dört Sayı Çıkar

A Peer Reviewed Quarterly International Journal

folklor/edebiyat
folklore/literature

ULUSLARARASI
KIBRIS
ÜNİVERSİTESİ

CYPRUS
INTERNATIONAL
UNIVERSITY

ISSN 1300-7491
Cilt - Vol. 28,
Sayı - No. 112
2022/4

folklor/edebiyat

folklore&literature

halkbilimi • edebiyat • antropoloji
folklore • literature • anthropology

ULUSLARARASI HAKEMLİ DERGİ / YILDA DÖRT SAYI ÇIKAR
A Peer Reviewed Quarterly International Journal

ISSN 1300-7491 / e-ISSN 2791-6057 DOI: 10.22559 CİLT: 28 SAYI: 112, 2022/4

Yayıncı / Publisher

Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi adına / On behalf of Cyprus International University

Prof. Dr. Halil Nadiri
(Rektör / Rector)

Yayın Yönetmeni / Editor
Prof. Dr. Metin Karadağ
(mkaradag@ciu.edu.tr)

Yardımcı Editör / Assistant Editor
Yrd.Doç.Dr. Mihrican Aylanç (maylanc.ciu.edu.tr)

Teknik Editör / Technical Editor
Metin Turan (mturan@ciu.edu.tr)

Yönetim Yeri ve Yazışma Adresi / Management center and communication
folkloredebiyat@ciu.edu.tr
Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi, Haspolat-Lefkoşa / Cyprus Internatioanl University, Nicosia
Tel: 0392 671 11 11 - (2601)

folklor/edebiyat'ta yayımlanan yazılar

Emerging Sources Citation Index (ESCI); TÜBİTAK ULAKBİM TR-Dizin; Milli Kütüphane/Türkiye Makaleler Bibliyografyası, Scopus; EBSCO, DOAJ, MLA Folklore Bibliography; Turkologischer Anzeiger; ERIH PLUS (The European Reference Index for the Humanities and the Social Sciences); Humanities and Social Sciences Index (Michigan University); CEEOL (Central and Eastern European Online Library); SOBIAD (Sosyal Bilimler Atf Dizini); Eurasian Scientific Journal Index- ESJI; TEI (Türk Eğitim İndeksi); Open Academic Journals Index OAJI, İdealonline Veritabanı; Genamics JournalSeek; Universityjournals; Elektronische Zeitschriftenbibliothek; International Innovative Journal Impact Factor (IIJF); Scientific Indexing Services (SIS); Academic Resource Index/ResearchBib; Arastirmax -Scientific Publication Index; ISAM; Index Copernicus; AcademicKeys; DRJI Journal Indexed in Directory of Research Journals Indexing; ISI International Scientific Indexing; Scilit; EuroPUB, JournalTOCs tarafından taranmaktadır.

Articles published in the Journal of **folklore & literature** are indexed in

Emerging Sources Citation Index (ESCI); TÜBİTAK ULAKBİM National Index (TR Index); National Library / Turkey Articles Bibliography; Scopus; EBSCO, DOAJ, MLA Folklore Bibliography; Turkologischer Anzeiger; ERIH PLUS (The European Reference Index for the Humanities and the Social Sciences); Humanities and Social Sciences Index (Michigan University); CEEOL (Central and Eastern European Online Library); SOBIAD Social Sciences Citation Index; Eurasian Scientific Journal Index- ESJI; TEI (Index of Turkish Education); Open Academic Journals Index OAJI; İdealonlineDatabase; Genamics JournalSeek; Universityjournals; Elektronische Zeitschriftenbibliothek; International Innovative Journal Impact Factor (IIJF); Scientific Indexing Services (SIS). Academic Resource Index/ResearchBib; Arastirmax -Scientific Publication Index; ISAM; Index Copernicus; AcademicKeys; DRJI Journal Indexed in Directory of Research Journals, ISI International Scientific Indexing; Scilit; EuroPub, JournalTOCs.

This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License.

Türkiye Satış ve Dağıtım: Uluslararası Eğitim Öğretim Ltd. Şti.
Konur Sk. No: 36/13 Kızılay-Ankara, Tel: 0.312. 425 39 20

Baskı ve cilt: Başkent Klîşe ve Matbaacılık, Bayındır Sokak 30/E, Kızılay-Ankara Tel: 431 54 90

folklor/edebiyat

Üç Aylık Bilim ve Kültür Araştırmaları Dergisi

Amaç ve Kapsam - Tarihçe:

1994 yılından beri Ankara'da çıkan *folklor/edebiyat* (İngilizce adı *folklor/literature*) dergisi, 2008 yılı 58. sayıdan itibaren Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi bünyesinde, uluslararası hakemli sistemle, basılı ve elektronik nüshalarla yılda dört sayı olarak yayımlanmaktadır. *folklor/edebiyat*, akademik alanda hazırlanan çalışmaların yer aldığı bir yayım olarak bilimsel araştırma yapan kurum ve kişilere katkı sağlamak amacıyla toplumsal hizmet sunan sosyal bir organdır. Dergide; folklor, edebiyat, antropoloji ve bu alanlarla bağlantılı dallardaki bilimsel, özgün ve nitelikli oldukları çift kör hakem sistemiyle onaylanmış araştırma makaleleri, bilimsel derlemeler ile kitap tanıtım ve eleştirileri değerlendirilmektedir.

folklor/edebiyat dergisi, Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi tarafından yayınlanan açık erişimli çift kör hakemli bir araştırma dergisidir. Dergi, yüksek kaliteli teorik ve ampirik orijinal araştırma makalelerini ve analizlerini, dokümanları ve yorumları, uygulamaları veya uygulama tabanlı çalışmaları, eğitim çalışmalarını, meta analizlerini, eleştirilerini, değerlendirmelerini ve kitap incelemelerini kabul eder.

Dergiyi yayımlanmak üzere teslim edilen metinler Türkçe veya İngilizce yazılmış özgün bilimsel çalışmalar olmalıdır. Dergiyi gönderilen makaleler amaç, kapsam ve yeterlilik kriterleri bakımından Ödenetim Kurulu, editör tarafından değerlendirilerek uygun bulunanlar -gerekli durumlarda- alan editörlerine yönlendirilmektedir. Kör hakemlik uygulanarak en az iki uzman hakem görüşü ile makale inceleme aşaması tamamlanmaktadır. Dergiyi gönderilen makalelerin içerikleri özgün, daha önce herhangi bir yerde yayımlanmamış veya yayımlanmak üzere gönderilmemiş olmalıdır. Makaleler, araştırma ve derleme başlıkları altında yayımlanır.

Araştırma Makalesi: Orijinal bir çalışmayı bulgu ve sonuçlarıyla yansıtan yazılardır. Çalışmanın özgün ve ulusal bilime katkısı olmalıdır.

Derleme Makalesi: Yeterli sayıda bilimsel makaleyi tarayıp, konuyu bugünkü bilgi ve teknoloji düzeyinde özetleyen, değerlendirme yapan ve bulguları karşılaştırarak yorumlayan yazılardır.

"Açık erişim ilkesiyle, herhangi bir kullanıcının bu makalelerin tam metinlerini okumasına, indirmesine, kopyalamasına, dağıtmasına, yazdırmasına, aramasına veya bunlara bağlantı vermesine, indeksleme için taramasına izin veren, halka açık internette ücretsiz kullanılabilirliğini kastediyoruz. Çoğaltma ve dağıtım üzerindeki tek kısıtlama ve bu alandaki telif hakkının tek rolü, yazarlara çalışmalarının bütünlüğü üzerinde kontrol hakkı vermek ve uygun şekilde onaylanma ve alıntı yapma hakkı olmalıdır." (Budapeşte Açık Erişim Girişimi)

Dergi, CORE ve COPE ilkelerini kabul eder.

folklor/edebiyat dergisi basılı ve çevrimiçi olarak Şubat, Mayıs, Ağustos, Kasım aylarında yılda dört sayı yayımlanmaktadır. Derginin kısaltılmış adı folk/ed' dir.

ISSN 1300-7491 - e-ISSN 2791-6057

Yayım Süreci:

Dergiyi gönderilen makaleler, UKÜ bünyesindeki Ön Denetim Kurulu'nca dergi ilkeleri, etik kuralları ve teknik kurallarına uygunlukları açısından denetlenir. Bu kurulun yetkisi dışındaki gerekli teknik ekleme /düzeltmeler için yazarlarla işbirliği yapılır. *folklor/edebiyat* dergisi yönetimi (Ön Denetim Kurulu-Danışma Kurulu ve editör) intihal (plagiarizm) konusunda Turnitin/ iThenticate(R) aracılığıyla ve diğer bilimsel denetimlerden sonra metin incelemelerine geçer. Makalelerin özgün ve akademik ilkelere uygun olması, temel yayın koşullarıdır. DOI kayıtları ile yayınlanacak makalelerin bilimsel, etik ve yasal sorumlulukları yazarlarına aittir. Dergiyi iletilen makaleler, Ödenetim Kurulu incelemesinden sonra, Alan Editörü ve Editör'ün onayıyla alanda uzman hakemlere gönderilir. Değerlendirme sürecinde, "çift kör hakem" işleyişi uygulanır. İki olumlu hakem raporu şarttır. Yazarlar, denetim süreçlerindeki uyarıları yerine getirirler; katılmadıkları hususlar varsa, gerekçeleriyle birlikte karşı görüşlerini iletirler. Bilimsel makaleler 8000; inceleme/tartışma/eleştiri yazıları 4000, medya, kitap tanıtım ve eleştiri yazıları 2000 sözcüğü aşmamalıdır. Dergide yazısı yayınlanan yazarlara, bir adet dergi ve makalelerinin pdf dosyası gönderilir. Dergiyi gönderilen yazılar, hiçbir durumda iade edilmez.

Hakem Değerlendirme Süreci:

Dergiyi gönderilen tüm çalışmalar aşağıda belirtilen aşamalara göre körleme yoluyla değerlendirilmektedir.

Körleme Hakemlik Türü:

Dergi, tüm çalışmaların değerlendirme sürecinde çifte körleme yöntemini kullanmaktadır. Çift körleme yönteminde çalışmaların yazar ve hakem kimlikleri gizlenmektedir.

İlk Değerlendirme Süreci:

folklor/edebiyat dergisine gönderilen çalışmalar ilk olarak Ödenetim Kurulu tarafından değerlendirilir. Bu aşamada, derginin amaç ve kapsamına uymayan, Türkçe ve İngilizce olarak dil ve anlatım kuralları açısından zayıf, bilimsel açıdan kritik hatalar içeren, özgün değeri olmayan ve yayın politikalarını karşılamayan çalışmalar reddedilir. Reddedilen çalışmaların yazarları, gönderim tarihinden itibaren en geç bir ay içinde bilgilendirilir. Uygun bulunan çalışmalar ise ön değerlendirme için ilgili alan editörüne gönderilir.

Ön Değerlendirme Süreci:

Ön değerlendirme sürecinde alan editörleri çalışmaların, giriş ve alan yazın, yöntem, bulgular, sonuç, değerlendirme ve tartışma bölümlerini dergi yayın politikaları ve kapsamı ile özgünlük açısından ayrıntılı bir şekilde inceler. Bu inceleme sonucunda uygun bulunmayan çalışmalar en geç dört hafta içerisinde alan editörü değerlendirme raporu ile iade edilir. Uygun bulunan çalışmalar ise APC ücretinin ödenmesinden sonra hakemlendirme sürecine alınır.

Hakemlendirme Süreci:

Çalışmalar içeriğine ve hakemlerin uzmanlık alanlarına göre hakemlendirilir. Çalışmayı inceleyen alan editörü, *folklor/edebiyat* dergisi (veya Dergipark) hakem havuzundan uzmanlık alanlarına göre en az üç hakem önerisinde bulunur veya çalışmanın alanına uygun yeni hakem önerebilir. Alan editöründen gelen hakem önerileri editörler tarafından değerlendirilir ve çalışmalar editör(ler) tarafından hakemlere iletilir. Hakemler değerlendirdikleri çalışmalar hakkındaki hiçbir süreci ve belgeyi paylaşmayacakları hakkında garanti vermek zorundadır.

Yazım Kuralları:

Yazılar, "Microsoft Word Document" formatında, metin ve sonuç kısımları "Times New Roman" yazı tipi ve "12 punto" büyüklüğünde olmalıdır. Yazılar 2 satır aralığı, kenar boşlukları her bir kenardan 2,5 cm. boşluk olacak şekilde ayarlanmalıdır. Satır sonlarında sözcükler kesinlikle hecelerine bölünmemelidir. Metin blok (sağa sola dayalı), satırbaşı verilmeden ve paragraflar arasında satır boşluğu bırakmadan, otomatik olarak, altı nokta boşluk bırakılarak hazırlanmalıdır.

İlk sayfa düzeni:

- 1- Makale başlığı (ortada 12 sözcüğü geçmeyecek; ortalanacak)
- 2- Yazar adı (sağ köşe, sağa dayalı)
- 3- Çeviri makaleler için çevirmen adı (sağa dayalı)
- 4- Türkçe özgün makaleler için 150-200 sözcük arasında Türkçe makalelerdeki başlığın altına İngilizce çevirisi, Türkçe ve İngilizce 150-200 sözcükten oluşan Öz /abstract yerleştirilir. İngilizce makalelerde 250 sözcükten oluşan Türkçe Öz verilir. Türkçe makalelerde 750-1000 sözcükten oluşan genişletilmiş özet "extended summary" gereklidir.
- 5- Öz ve abstractın altında Türkçe/İngilizce en az 3, en çok 5 sözcükten oluşan anahtar sözcükler yer alır.
- 6- Sayfa altında verilecek bilgiler:
  - Makale ile ilgili açıklama çeviri metinlerde kaynak metin ile ilgili açıklama (*) işareti ile,
  - Yazarla ilgili bilgi sayfa altında (**) işaretiyle
  - Çevirmenle ilgili açıklama (***) işaretiyle gösterilir.

Dipnot ve Kaynaklar APA 7 standartlarına uygun olarak verilir, ikinci kaynaktan yapılan alıntılarda, asıl kaynak da belirtilir. Metin içinde kaynak gösterme ve diğer teknik uygulamalar hakkında ayrıntılı bilgi için aşağıdaki kaynaktan yararlanılabilir:

<http://www.apastyle.org>

Yayım takvimi: Dergi, özel sayılar hariç yılda Şubat, Mayıs, Ağustos ve Kasım aylarında olmak üzere dört sayı olarak yayımlanır.

Derginin yayım dili Türkçe ve İngilizcedir.

Dergi, OASPA (Open Access Scholarly Publishing Association) üyesidir; CORE platformundadır.

Etik Kurul Zorunluluğu:

TR DIZIN 2020 Etik Kriterleri kapsamında, dergimize gönderilecek olan yayınlar için Etik Kurul Belgesi zorunlu olacaktır. Bu kapsamda etik kurul izni gerektiren çalışmalar için makalenin ilk ya da son sayfasında ilgili Etik Kurul onayı ile ilgili bilgilere (kurul-tarih-sayı) yer verilmesi gerekecektir. Bu nedenle dergimize makale gönderimi yapacak olan aday yazarlarımızın ilgili kriteri göz önünde bulundurarak makalelerini düzenlemeleri gerekmektedir.

folklor/edebiyat dergisi etik durumlar, hatalar veya vazgeçmeler konusunda konuyla ilgili uluslararası alanda benimsenmiş ilkelere bağlıdır. Dergiye gönderilen bilimsel çalışmaların yayınlanmasından vazgeçilmesini önlemek editör kurulunun kritik sorumlulukları arasındadır. Bilimsel çalışmalarda gözlemlenebilecek etik dışı davranışların hiçbir örneği kabul edilemez. Dergiye gönderilmiş bilimsel araştırma içeriğinin özgün kaynaklardan yararlanılarak hazırlandığı yazarlar tarafından beyan edilmiştir.

folklor/edebiyat dergisi, "Dergi Editörleri Davranış İlkeleri"ni (Code of Conduct for Journal Editors-COPE) esas alarak yayım sorumluluklarını yerine getirmeyi temel ilke olarak benimsemiştir. Bu ilke doğrultusunda editör kurulu, hakemler ve yazarlar dergi başvuru ve değerlendirme süreçlerindeki işlemlere uygun davranmayı etik kurullar kapsamında uygulamakla zorunludur. folklor/edebiyat dergisi, başkalarına ait çalışmaları kötüye kullanma, çıkar ilişkisi gibi etik ihaller içeren hiçbir etik dışı çalışmanın kabul edilemez olduğunu ve yasal tüm haklarının saklı olduğu bildirilir.

Etik Kurul İzni ve Tubitak Ulakbim Tr - Dizin Kuralları:

2020 yılında TR Dizin tarafından açıklanan Etik İlkelerle ilgili kurallar kapsamında aşağıdaki ilkelere tüm yazarların dikkat etmesi önemlidir:

Etik Kurul izni gerektiren araştırmalar aşağıdaki gibidir:

- * Anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme teknikleri kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşımlarla yürütülen her türlü araştırmalar,
- * İnsan ve hayvanların (materyal/veriler dâhil) deneysel ya da diğer bilimsel amaçlarla kullanılması,
- * İnsanlar üzerinde yapılan klinik araştırmalar,

- * Hayyanlar üzerinde yapılan araştırmalar,
  - * Kişisel verilerin korunması kanunu gereğince retrospektif çalışmalar. Ayrıca;
  - * Olgü sunumlarında “Aydınlatılmış onam formu”nun alındığının belirtilmesi,
  - * Başkalarına ait ölçek, anket, fotoğrafların kullanımı için sahiplerinden izin alınması ve belirtilmesi,
  - * Kullanılan fikir ve sanat eserleri için telif hakları düzenlemelerine uyulduğunun belirtilmesi.
- Yukarıdaki koşullara uyan ve Etik Kurul izni gerektiren yazıların *folklor/edebiyat*’a gönderilmesi durumunda, alınmış olan resmî Etik Kurul izin belgelerinin de dergiye ek olarak gönderilmesi gerekmektedir.

folklor/edebiyat Telif Hakkı:

Dergimizde yayınlanmak üzere sisteme yüklenen çalışmalar için yayın telif hakkı sözleşmesi istenmez. Dergide yer alan ürünler için yazarlardan sadece 50 avro Makale İşletim Ücreti alınır. Yazar ya da yazarlar, bu durumu kabul eder ve derginin yayın ilkelerine uygun hareket etmeyi onaylar, bu sisteme dahil olurlar. Dergiye makale gönderme, Dergipark platformuyla ya da dergi sitesindeki Makale Takip Sistemi yoluyla gerçekleştirilir.

Bu dergi, içeriğın kamuya serbestçe ulaşılabilir kılınması ve daha geniş bir küresel bilgi alışverişini desteklemesi ilkesine dayanarak içeriğine anında açık erişim sağlar. Bu bağlamda, akademik yayıncılık etiği ihlalleri olmaksızın derginin web sitesinin kullanıcıları, makalelerinin tam metinlerini okuyabilir, indirebilir, kopyalayabilir, dağıtabilir, yazdırabilir, arayabilir ve ya bağlantı kurabilir ve okuyucuların bunları başka bir yasal amaç için kullanmasına izin verebilir. (Budapest Open Access Initiative’s definition of Open Access). Dergi makalelerinin mümkün olduğunca geniş kitlelere ulaşması gerektiğinden, bu yeni dergilerde yayımlanan materyale erişimi ve kullanımı sınırlamak için telif haklarına başvurulmayacaktır. (Kaynak: Budapest Open Access Initiative/ <https://www.budapestopenaccessinitiative.org/read>).

Lisans

Creative Commons Attribution 4.0

(This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License).

Dergimizde yayınlanması amacıyla gönderilen ve diğer bölümlerde belirtilmiş olan koşullara uygun çalışmalarda saptanabilecek ilgili yasalara uygun olarak gerçekleştirilmemiş alıntı, intihal gibi konularda yazar ya da yazarlar tek tarafı olarak sorumludur. Her makalenin benzeme oran raporları, dergi yönetimince beş yıl süreli olarak arşivlenir.

Dergi Yönetimi ve Kurulları:

Yayıncı: Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi adına

Prof.Dr. Halil Nadiri

Rektör

Editör: Prof.Dr. Metin Karadağ

Yardımcı Editör: Yrd.Doç.Dr. Mihrican Aylanç

Teknik Editör: Metin Turan (UKÜ Ankara Bölge Müdürü)

Yayın - Medya Editörleri:

Prof.Dr. Serpil Aygün Cengiz (Ankara Üniversitesi - serpilayguncengiz@gmail.com);

Prof.Dr. Süheyla Sarıtaş (Balıkesir Üniversitesi - suheylesaritas@gmail.com);

Doç.Dr. Meryem Bulut (Ankara Üniversitesi - meryem.bulut@gmail.com)

Ön Denetim Kurulu:

Doç.Dr. Gürkan Gümüşatam

Yrd.Doç.Dr. Mihrican Aylanç

Dr. Gül den Sarı

Yabancı Dil Editörleri:

Dr. Linda Fraim (lfraim@ciu.edu.tr)

Dr. İlyaz Ariz Yöndem (ilyaz.yondem@hbv.edu.tr)

İngilizce Servisi - English service

UKÜ Yabancı Diller Yüksekokulu/ CIU School of Foreign Language

Yönetim ve İletişim:

Dergimize <https://www.folklorededyat.org> ve <https://dergipark.org.tr/tr/pub/fe> adreslerinden tüm dünyadan ulaşmakta ve açık erişim politikamız gereğince bütün sayılarımızdan oluşan arşivimize ücretsiz erişim sağlanmaktadır.

Baskı: Ürün Yayınları – Ankara

Ankara Ofis: Hatay Sk. No: 24/12 Kocatepe / Ankara

Adres: Cyprus International University Lefkoşa/Nicosia

Telefon : (392)6711111-2601/2600 Faks : (392) 6711165

E posta: folklorededyat@ciu.edu.tr / <https://dergipark.org.tr/tr/pub/fe>

folklor/edebiyat

Quarterly Scientific Cultural Journal

Scope, aims and history:

The journal was founded by Metin Turan 1994 and the first issue started to be published in Ankara.

Since 2008, the journal has been granted publishing rights by the International Cypriot University and is regularly published as an academic publication of the University in the same period and is being delivered to the scientific circles as free of charge. The Journal of *folklore/literature* is a publication of Cyprus International University which publishes original works from the fields of folklore, literature, anthropology, language, linguistics based on analysis and research conducted in accordance with the scientific methods. The scope of the journal includes a variety of different pieces that range from original theoretical works to original research and analyses; to documents and interpretations; to applications or application based works; to educational works, meta-analyses, critiques, evaluations, and book reviews.

The journal of *folklore & literature* is an open access double peer reviewed research journal that is published by Cyprus International University. The journal welcomes and acknowledges high quality theoretical and empirical original research papers and analysis, documents and interpretations, applications or application based works, educational works, meta-analyses, critiques, evaluations, and book reviews.

folklore & literature journal publishes in both print and online version. The journal is published four times a year in February, May, August and November.

By 'open access' to this literature, we mean its free availability on the public internet, permitting any users to read, download, copy, distribute, print, search, or link to the full texts of these articles, crawl them for indexing, pass them as data to software, or use them for any other lawful purpose, without financial, legal, or technical barriers other than those inseparable from gaining access to the internet itself. The only constraint on reproduction and distribution, and the only role for copyright in this domain, should be to give authors control over the integrity of their work and the right to be properly acknowledged and cited." (Budapest Open Access Initiative)

The journal accepts the CORE principles.

All articles are licensed under the Creative Commons Attribution 4.0 International License.

folklore & literature publishes materials in the fields of:

Folklore,

Literature,

Anthropology.

The abbreviated name of the journal is folk/ed.

ISSN 1300-7491 - e-ISSN 2791-6057

Publication Process:

Manuscripts sent to the journal are initially examined and evaluated according to their appropriateness with the journal's publication principles and publication rules as determined by CIU's Preliminary Evaluation Committee. All other technical additions/changes that are beyond this Committee's jurisdiction are done in collaboration with the author(s). Upon receiving approval from the Publication Committee and Editor, the manuscript is sent to two expert reviewers in the associated field. During the evaluation period, the manuscript will go through a blind review process. In the event there is a conflict between reviewer's final reports, the manuscript will either be sent to a third reviewer or a decision will be made by both the Publication Committee and Editor. Authors are required to make the suggested or necessary corrections during the evaluation process. In the event where authors disagree with the suggestions made, they need to indicate this with justifications. The final decision is made by the Publication Committee. Manuscripts sent to the journal are not returned.

Publication Calendar and Conditions:

Except for special issues, the journal is publishes four issues a year; February, May, August and November.

Articles can be written in either in Turkish or Englishs. Scientific articles should be no more than 8000 words; analysis/discussion/critiques should be no more than 4,000; and media, book review/critiques should be no more than 2000 words. Authors whose articles are accepted for publication will receive a hard copy of the journal and a pdf of their article. A 50 Euro (or Turkish lira at current exchange rate) "Article Processing Fee" (APC) will be requested from all articles sent to the journal to cover editorial, digital print, and typesetting fees. No royalties will be paid to the author. Published articles can be published elsewhere as long as it stated in the masthead. The publication language

of the journal is Turkish and English. In addition, the title, summary and key words of all published manuscripts, even those published in Turkish, are published in English. Turkish manuscripts are available in the English extended summary with 750-1000 words. Turkish abstract in English manuscripts consists of at least 250 words.

Articles should be written in "Microsoft Word Document" format where "Times New Roman" font and "12" sizes are used. Spacing should be set at 2 cm and margins should be 2.5 cm all around. End of sentence words should not be separated according to their syllables. Text orientation should be justified without any indentations, no spacing between paragraphs; however, in the spacing section of MS Word, the "before" option should be set at 6.

First page design:

- 1- Author's name (right corner, aligned right)
- 2- Article title (centered; no more than 12 words)
- 3- For articles that are translated, the translator's name (aligned right)
- 4- For original Turkish articles, the abstract should be between 150-200 words in both English and Turkish. The English translation of the article's title is placed under the Turkish title, which is placed over the abstract. For articles in English, a Turkish abstract of at least 250 words should be prepared.
- 5- 3 or 5 keywords in the article's original language, then in the abstract's language should be provided.
- 6- Information to be given as footnotes at the bottom of the page include:
  - Author information, denoted with a (*)
  - In translated texts, information about the translated source in association with the article, denoted with (**)
  - Information about the translator, denoted with (***)

Peer Review Process:

Articles sent to the journal are initially examined and evaluated according to their appropriateness with the journal's publication principles and publication rules as determined by CIU's Preliminary Evaluation Committee. All other technical additions/changes that are beyond this Committee's jurisdiction are done in collaboration with the author(s). Upon receiving approval from the Advisory Board and Editor, the article is sent to two expert reviewers in the associated field. During the evaluation period, the article will go through a blind review process. In the event there is a conflict between reviewer's final reports, the article will either be sent to a third reviewer or a decision will be made by both the Advisory Board and Editor. Authors are required to make the suggested or necessary corrections during the evaluation process. In the event where authors disagree with the suggestions made, they need to indicate this with justifications. The final decision is made by the Advisory Board. Articles sent to the journal are not returned.

Ethics Committee Obligation:

Cyprus International University *folklore/literature* journal is a refereed journal that operates under the following ethical principles and rules in order to publish high-quality scientific manuscripts in the fields of folklore, literature, anthropology, language and linguistics. The manuscripts submitted to the Cyprus International University *folklore/literature* journal are evaluated by the peer review process and are published electronically with open access. Below are the ethical responsibilities, roles and duties of the authors, journal editors, the referees and the publisher. The following ethical principles and rules have been prepared in accordance with the guidelines of the Committee on Publication Ethics (COPE). On the other hand, information on plagiarism and unethical behaviors is given in *folklore/literature* journal.

Within the scope of the Code of Ethics announced by TR- Index in 2020, it is important that all authors pay attention to the following principles:

- * Use of humans and animals (including material / data) for experimental or other scientific purposes,
  - * Clinical studies on humans,
  - * Research on animals,
  - * Retrospective studies in accordance with the law on protection of personal data.
- Also;
- * Stating that "informed consent form" was obtained in case reports,
  - * Obtaining and indicating permission from the owners for the use of scales, questionnaires, photographs belonging to others
  - * Indication of compliance with copyright regulations for the intellectual and artistic works used.

In case the manuscripts that meet the above conditions and require the permission of the Ethics Committee are sent to *folklore / literature*, the official Ethics Committee permission documents must be sent to the journal in addition.

folklore/literature Copyright/ License:

Authors who submit to this journal will retain the copyright for their work. This journal provides immediate open access to its content on the principle that making research freely available to the public supports a greater global exchange of knowledge. The users of the journal's website may read, download, copy, distribute, print, search, or link to the full texts of its manuscripts and allow readers to use them for any other lawful purpose (Budapest Open Access Initiative/ <https://www.budapestopenaccessinitiative.org/read> work).

There is no charge for the manuscript submission and publication processes.

This work is licensed under the Creative Commons Attribution 4.0 International License.

Journal Management and Boards:

Publisher (On behalf of Cyprus International University)

Prof.Dr. Halil Nadiri

Rector

Editor

Prof.Dr. Metin Karadağ

(CIU Dean of Faculty of Arts & Sciences - mkaradag@ciu.edu.tr)

Assistant Editor

Assoc. Prof. Dr. Mihrican Aylanç (Cyprus International University, maylanc@ciu.edu.tr)

Technical Editor

Metin Turan (CIU Ankara Director-mturan@ciu.edu.tr)

Broadcast - Media Editors

Prof. Dr. Serpil Aygün Cengiz (Ankara University - serpilayguncengiz@gmail.com)

Prof. Dr. Süheyla Sarıtaş (Balıkesir University - suheylesaritas@gmail.com)

Prof. Dr. Meryem Bulut (Ankara University - meryem.bulut@gmail.com)

Foreign Language Editors

Dr. Linda Fraim (lfraim@ciu.edu.tr)

Dr. İlkyaz Ariz Yöndem (ilkyaz.yondem@hbv.edu.tr)

English service

CIU School of Foreign Languages

The journal is a member of OASPA (Open Access Scholarly Publishing Association) and CORE Platform.

Management and Communication:

Our journal is accessible from all over the world at <https://www.folklorliterature.org> and <https://dergipark.org.tr/tr/pub/fe> and in accordance with our open access policy, we provide free access to our archive of all our issues.

Edition: Başkent Klişe ve Matbaacılık Publications – Ankara

Turkey Contact Address

Ankara Office: Bayındır Sok. 30/E Kızılay- Ankara-TURKEY

Phones: (392)6711111-2601/2600 Fax: (392) 671 1165

Electronic communication:

<https://www.folkloredebiyat.org> - <https://dergipark.org.tr/tr/pub/fe>

Danışma Kurulu / Advisory Board

Assoc. Prof. Dr. Mostafa Abedinifard (Department of Asian Studies, The University of British Columbia- mostafa.abedinifard@ubc.ca -ORCID ID: 0000-0001-7196-3494) CANADA

Prof.Dr. Kubilay Aktulum (Department of French Language and Literature, Faculty of Letters, Hacettepe University- aktulum@hacettepe.edu.tr- ORCID ID:0000-0001-9929-937X) TURKEY

Prof.Dr. Dan Ben-Amos (University of Pennsylvania- dbamos@sas.upenn.edu) USA

Assoc.Prof. Dr. Erik Aasland (University of Agner- erik.aasland@uia.no - ORCID ID: 0000-0001-9397-6712) NORWAY

Prof.Dr. Ingeborg Baldauf (Department of Asian and African Studies, Faculty of Humanities and Social Sciences, Humboldt Universität zu Berlin- ingeborg.baldauf@rz.hu-berlin.de- ORCID ID: 0000-0002-7732-2599) GERMANY

Prof.Dr. İhan Başgöz (Department of Folklore and Ethnomusicology, The College of Arts and Sciences, Indiana University Bloomington, Em. Prof. Dr- turkish@indiana.edu) USA

Prof.Dr. Bernt Brendemoen (Department of Culture Studies and Oriental Languages, Faculty of Humanities, Universitas Oslo- bernt.brendemoen@ikos.uio.no) NORWAY

Prof.Dr. Hande Birkalan Gedik (Institute of Cultural Anthropology and European Ethnology, Faculty of Linguistics, Cultures and Arts, Goethe Universität - birkalan-gedik@em.uni.frankfurt.de) GERMANY

Prof.Dr. Özkul Çobanoğlu (Department of Turkish Folklore, Faculty of Letters, Hacettepe University- ozkul@hacettepe.edu.tr- ORCID ID: 0000-0002-1409-4197) TURKEY

Prof.Dr. Nurettin Demir (Department of Modern Turkic Languages and Literatures, Faculty of Letters, Hacettepe University- demir@hacettepe.edu.tr) TURKEY

Dr. John McDonald (Assitant Prof. Dr. in Department of Classics, Archaeology, and Religion - mcdonaldj@missouri.edu) USA

Prof.Dr. John H. McDowell (Department of Anthropology, the College of Arts and Sciences, Indiana University Bloomington - mcdowell@indiana.edu) USA

Prof. Dr. Gregory Hansen (Department of Folklore and English at Arkansas State University- ghansen@astate.edu -ORCID ID: 0000-0002-6358-1207) USA

Prof.Dr. Tuğrul İnal (Department of French Language and Literature, Faculty of Letters, Hacettepe University- tinal@hacettepe.edu.tr) TURKEY

Prof.Dr. Jaklin Kornfilt (Department of Languages, Literatures and Linguistics, College of Arts and Sciences, Syracuse University- kornfilt@syr.edu) USA

Prof.Dr. Éva Kincses-Nagy (Department of Altaic Studies, Faculty of Humanities, Szeged Universitat- evakincsesnagy@gmail.com- ORCID ID: 0000-0001-6496-5862) HUNGARY

Prof.Dr. Eunkyung Oh (The Institute for Eurasian Turkic Studies, Dongduk Women's University- euphra33@hanmail.net- ORCID ID: 0000-0001-6854-6155) SOUTH KOREA

Prof.Dr. Metin Özarslan (Department of Turkish Folklore, Faculty of Letters, Hacettepe University-metino@hacettepe.edu.tr) TURKEY

Prof.Dr. Ufuk Özdağ (Department of American Culture and Literature, Faculty of Letters, Hacettepe University- ozdag@hacettepe.edu.tr - ORCID ID: 0000-0002-8079-9515) TURKEY

Prof.Dr. Mária Ivanics (Department of Altaic Studies, Faculty of Humanities, Szeged University- res13986@helka.iif.hu- ORCID ID: 0000-0002-0959-3186) HUNGARY

Prof. Dr. John Zemke (Emeritus in Department of Languages, Literatures, and Cultures-zemkej@missouei.edu - ORCID ID: 0000-0002-3038-0812) USA

**BU SAYININ HAKEMLERİ/
REVIEWERS of THIS ISSUE**

Prof. Dr. Nevin Akkaya

Prof. Dr. Alev Sınar Uğurlu

Prof. Dr. Soner Akpınar

Prof. Dr. Derya Yaylı

Prof. Dr. Hülya Argunşah

Prof. Dr. Süleyman Hakan Yılmaz

Prof. Dr. Nazife Aydınoğlu

Prof. Dr. Mehmet Ali Yolcu

Prof. Dr. Hasan Baktr

Prof. Dr. Elçin Yoldaşcan

Prof. Dr. Ahmet Beşe

Doç. Dr. İbrahim Kelağa Ahmet

Prof. Dr. Nurettin Demir

Doç. Dr. Adem Balkaya

Prof. Dr. Hande Birkalan-Gedik

Doç. Dr. Mehmet Metin Barlık

Prof. Dr. Halil Altay Göde

Doç. Dr. Vefa İbrahim

Prof. Dr. Yegâna N. İsmayilova

Doç. Dr. Hülya Kaya

Prof. Dr. Abidin Karasu

Doç. Dr. Betül Mutlu

Prof. Dr. Aynur Naz Koçak

Doç. Dr. Ferhunde K. Öner

Prof. Dr. Kürşat Öncül

Doç. Dr. Aslı Büyükokutan Töret

Prof. Dr. Metin Özarslan

Doç. Dr. Can Şen

Prof. Dr. Şevket Öznur

Doç. Dr. Nursel Uyaniker

Prof. Dr. Halime Ünal Reşitoğlu

Doç. Dr. Ünsal Yılmaz Yeşildal

Prof. Dr. Fatih Sakallı

Yrd. Doç. Dr. Linda Fraim

Prof. Dr. Süheyla Sarıtaş

Dr. Öğr. Üyesi Urungu Akgül

Prof. Dr. Djoko Saryono

Dr. Öğr. Üyesi Binnur Cangil

Dr. Öğr. Üyesi Besim Can Zırh

Bu sayıya gönderilmiş ve yayımlanmış/yayımlanmamış makaleler için değerli katkılarını esirgemeyen değerli bilim insanlarımıza teşekkürlerimizi sunuyoruz.

We would like to thank the valuable scientists for their precious time and contributions in evaluating the published and unpublished articles that were sent for this issue.

folklor/edebiyat

ALAN EDİTÖRLERİ /FIELD EDITORS

Halkbilimi-Folklore

Prof.Dr. Hande Birkalan-Gedik

(Frankfurt Üniversitesi - birkalan-gedik@em.uni.frankfurt.de)

Prof. Dr. Arzu Öztürkmen

(Boğaziçi Üniversitesi - ozturkme@boun.edu.tr)

Edebiyat-Literature

Prof. Dr. G. Gonca Gökalp Alpaslan

(ggonca@hacettepe.edu.tr)

Prof. Dr. Ramazan Korkmaz

(Maltepe Üniversitesi - r_korkmaz@hotmail.com)

Antropoloji-Anthropology

Prof. Dr. Akile Gürsoy

(Beykent Üniversitesi - gursoyakile@gmail.com)

Prof.Dr. Serpil Aygün Cengiz

(Ankara Üniversitesi DTCTF - serpilayguncengiz@gmail.com)

Dil-Dilbilim/Linguistics

Prof.Dr. Aysu Erden

(Maltepe Üniversitesi - aysuerden777@gmail.com)

Prof. Dr. V. Doğan Günay

(Dokuz Eylül Üniversitesi- Buca Eğitim Fakültesi - dogan.gunay@deu.edu.tr.)

Bu sayıda Etik Kurul kararı gerektiren makalelerin belge veya bilgileri, ilgili metinlerin sonuna eklenmiştir.

The Ethics Committee decision letters or informations for the required studies are attached at the end of the relevant manuscript.

İÇİNDEKİLER

folklor/edebiyat'tan - From folklor&edebiyat (Metin Karadağ).....XV

Araştırma Makaleleri / Research articles

Mülkiyet Tutkusunun Türkiye Toplumsal Hafızasına Yansımaları:

Orhan Kemal Romanları Odağında Bir İnceleme

Reflections of Passion for Ownership on the Collective Memory of Turkey:

An Analysis in the Focus of Orhan Kemal's Novels

Hüseyin Köse - Mazlum Vesek..... 907

The Representation of Honor Killings in Turkish Media

Türk Medyasında Namus Cinayetlerinin Temsili

Nurşen Adak 927

Beden İşaretleri: Dövme Popüler Bir Kültür Ürünü müdür?

Body Signs: Is Tattoo a Popular Culture Product?

Mehmet Şükrü Nar..... 945

Folklor Metinlerini Pozitif Psikoloji Kavramlarıyla Yorumlamada Bir Örnek: Sevgi Konulu Ninniler

An Example of the Interpreting of Folklore Texts with Positive Psychology Concepts: Lullabies about Love

Sibel Turhan Tuna..... 965

Sözsüz Folklor ve İşlevleri Bağlamında Restoran Kültürü

Restaurant Culture in the Context of Nonverbal Folklore and its Functions

Zeynep Uludağ..... 983

Hekim Edebiyatçılar ve Hekim Adaylarının Edebiyata İlişkin Metaforik Algıları

Metaphorical Perceptions of Doctors Literary and Doctors Candidates Regarding Literature

Şeyda Yeşilyurt 997

"Ali Ali Kız Ali" Adlı Kütahya Masalının Toplumsal Cinsiyet Rollerini Bağlamında İncelenmesi

An Examination of the Kütahya Tale "Ali Ali Kız Ali" in the Context of Gender Roles

Derya Özcan Güler - Hacer Akçaalan 1021

Akçakoca Destinasyonunun Tarihi İnsan Ekolojisi: Karadenizin Kıyıcığında Romanı

The Historical Human Ecology of Akçakoca Destination; Karadenizin Kıyıcığında Novel

Beza Hatırnaz 1043

Creative Problems of Azerbaijani Prose of the 1960-1970s in Literary Criticism

1960-1970'lerin Azerbaycan Nesrinde Edebi Eleştirideki Yaratıcı Sorunları

Terane Turan Rahimli 1069

Nazlı Eray'ın Kayıp Gölgeler Kenti ile Philip Kerr'in Ölümcül Prag Eserlerindeki Prag Görünümleri Prague Appearances in Nazlı Eray's <i>The City of Lost Shadows</i> and Philip Kerr's <i>Prague Fatale</i> Novels Fulya Çelik Özkan	1085
Harold Pinter'in Oda Oyununda İç / Dış Düalizmi ve Hakikat The Dualism of inside and outside and the Truth in Harold Pinter's <i>The Room</i> Elif Derya Şenduran	1099
Female Representations in Woolf's A Room of One's Own Woolf'un <i>Kendine Ait Bir Oda</i> 'sındaki Kadın Temsilleri Nurdan Atamtürk - Çelen Dimililer	1121
Structure of Tempuutn Langit Tana of Dayak Benuaq and Tunjung Tribal Communities Dayak Benuaq ve Tunjung Kabile Topluluklarından Tempuutn Langit Tana'nın Yapısı Nina Queena Hadi Putri - Andayani -Nugraheni Eko Wardani	1135
Heroic Values in Jaka Tingkir Folklore from Javanese Culture Cava Kültüründen Jaka Tingkir Folklorunda Kahramanlık Değerleri Agus Widiyanto – Suyitno – Supana	1149
<u>Derleme Makaleleri / Compilation articles</u>	
Kosova ve Kuzey Makedonya'da Türkçe Yayımlanan Çocuk Dergilerinde Anlatı Türleri: Hikâye, Masal, Efsane, Destan Narrative Species in Child Journals Turkish Published in Kosova and North Macedonian: Story, Tales, Legend and Epic Salih Okumuş	1171
Halkbilimi Kuramları Bağlamında KKTC-Gelincik (Vasili) Köyü'nün Tarihi Üzerine Yeni Bilgiler New Evidence on the History of KKTC-Gelincik (Vasili) Village in the Context of Folklore Theories Zeki Akçam	1191
<u>Kitap Eleştirileri / Book Reviews</u>	
Stefan Helgesson - Mads Rosendahl Thomsen (2020) Literature and the World Meral Tosun Tüfekçioğlu	1223
Bridle, James (2020) Yeni Karanlık Çağ: Teknoloji ve Geleceğin Sonu / New Dark Age: Technology and the End of the Future Alaner İmamoğlu	1229
<u>Konferans Değinişi / Conference Notes</u>	
UNESCO Müzik Şehri Kırşehir Uluslararası Müzik Konferansı Üzerine / UNESCO City of Music Kırşehir International Music Conference Aybüke Doğan	1233

Editör'den

Değerli okurlar,

Bu sayımızda 6'sı yurt dışından (ve İngilizce) 14 araştırma makalesi; 2 derleme makalesi, 2 kitap eleştirisi ve bir konferans değerlendirmesiyle akademi/bilim dünyasına katkıda bulunmaya çalıştık. Dergimizin önemli dizinlerde yer alması; değerlendirme ölçüt ve süreçlerindeki dizgeselliklerden kaynaklandığını düşündüğümüz yoğun makale gönderimi için değerli akademisyenlerimize teşekkür ediyoruz. Makale yayın sıralamasında *tarih* her zaman öncelikli olmakla birlikte, dergi yönetimi ve Yayın Danışma Kurulu görüşleri kapsamında bazen zamansal sıralamanın dışına çıktığını bir kez daha vurgulamak isterim.

Bu sayımızda daha önce de bir makalesini yayımladığımız ve artık dergi ailesinden saydığımız sayın **Prof. Dr. Hüseyin Köse**'nin yazar/araştırmacı **Mazlum Vesek** ile hazırladığı Orhan Kemal romanları merkezindeki makale, çok disiplinli yapısıyla genç araştırmacılara örnek olacak tarzdadır.

Bu sayımızda aslında planlanmamış olmasına karşın -evrensel anlamda da güncelliğini ve önemini izlediğimiz- kadın ve toplumsal cinsiyet sorunlarının halkbilimsel, edebî, kültürel ve sanatsal odaklarda ele alındığı makaleler ön plana çıkmakta: **Prof. Dr. Nursen Adak**'ın *The Representation of Honor Killings in Turkish Media*, **Dr. Derya Özcan Güler** ve **Hacer Akçaalan**'ın "Ali Ali Kız Ali" Adlı Kütahya Masalının Toplumsal Cinsiyet Rollerini Bağlamında İncelenmesi, **Doç. Dr. Nurdan Atamtürk - Çelen Dimililer**'in *Female Representations in Woolf's A Room of One's Own* çalışmaları adlı bu bağlamda ortak tematik bir yapı sergilemektedir.

Kardeş ülke Azerbaycan'dan **Doç. Dr. Terane Turan Rahimli** Azerî halkbilimi/edebiyatı alanındaki farklı sorunları, yerel ve evrensel kapsamlarıyla inceledi.

İlgilerini giderek arttıran Endenozya bilim dünyasından **Prof. Dr. Suyitno** ve arkadaşları ve **Dr. Nina Queena Hadi Putri**'nin makaleleri, farklı kültür odaklarındaki halkbilimsel olgu ve verilerin yontembilimsel incelemelerini ortaya koymakta. Kuzey Makedonya'dan **Prof. Dr. Salih Okumuş** da Kosova ve Makedonya'da Türkçe yayımlanan çocuk dergilerinde anlatı türlerinin külliyatını belgeledi.

Diğer makalelerimiz, kitap tanıtımlarımız ve özellikle Kırşehir/Orta Anadolu halk müziğine aşina olanların ilgiyle okuyacağını sandığım Konferans Değini'si'yle bilim, kültür, akademi dünyamıza katkıda bulunmayı umar; her sayıdaki gibi tüm emeği geçenlere, yazar ve hakemlerimize yürekten teşekkür eder, yeni sayılarda buluşmak umuduyla saygılarımızı sunarım.

Metin Karadağ

Editör

From Editor

Valued Readers,

In this issue, we hoped to contribute to the academic/scientific world by including a total of 14 research articles, 6 of which are from abroad (and in English); 2 review articles, 2 book reviews and a conference review. We would also like to thank our valued academics for submitting a high volume of articles as we believe that this is due to the fact that our journal has taken its place in an important index and the systematic processes involved in the evaluation criterion. While the listing of article publication prioritizes the date the article is received, I do need to underline that from time to time, journal management and Publication Advisory Board views may lead to a disruption in this line of listings.

In this edition, we have an article, which has a multidisciplinary structure that can be considered as an exemplar for young researchers that is centrally focused on Orhan Kemal's novels written by **Prof. Dr. Hüseyin Köse**, whose article we have published before and consider to be a member of our journal's family, and **Mazlum Vesek**.

Also in this edition, although we did not plan to include but continue to monitor its importance and actuality, we have articles that set forth women and gender issues examined from a folklore, literary, cultural, and artistic foci including *The Representation of Honor Killings in Turkish Media* by **Prof. Dr. Nurşen Adak**, *An Examination on a Fairy Tale from Kutahya 'Ali Ali Kız Ali' in the Context of Gender Roles* by **Hacer Akçaalan and Dr. Derya Özcan Güler**, *Female Representations in Woolf's A Room of One's Own* by **Assoc. Prof. Dr. Nurdan Atamtürk** and **Çelen Dimililer** where they share common themes.

Assoc. Dr. Terane Turan Rahimli studied different problems in Azeri folklore/literature with their local and universal scopes. With increased interest from Indonesia, articles by **Prof. Dr. Suyitno** and friends along with **Dr. Nina Queena Hadi Putri** set forth the evaluation of different cultural foci in folklore and methodological analysis of the data. **Prof. Dr.**

Salih Okumuş from North Macedonia has documented narrative styles in children's magazines published in Turkish in Kosovo and Macedonia.

We hope that our other articles, book reviews, and Conferences notes, for those who are especially familiar with Kırşehir/Central Anatolian folk music, will contribute to our scientific, cultural, and academic realm, and as always and for every issue, we would like to extend our greatest gratitude to our authors, reviewers, and everyone who contributed to this issue. We hope to meeting with you once again in future issues.

Respectfully

Metin Karadağ

Editor

folk/ed. Derg, 2022; 28(4)-112. Sayı/Issue -Güz/Autumn
DOI: 10.22559/folklor.2274

Araştırma makalesi/Research article

Mülkiyet Tutkusunun Türkiye Toplumsal Hafızasına Yansımaları: Orhan Kemal Romanları Odağında Bir İnceleme

Reflections of Passion for Ownership
on the Collective Memory of Turkey:
An Analysis of the Focus in Orhan Kemal's Novels

Hüseyin Köse*
Mazlum Vesek**

Öz

Mülkiyet kavramı, sadece siyasal iktisat kuramı açısından değil; sosyolojik, sanatsal ve edebî alanlarda da eleştirel nitelikli birçok çalışmaya konu olmuştur. Özünde, sermayenin üretici emek karşısındaki mütehakkim gücünü adlandıran mülkiyetçi ideolojinin edebi-sosyolojik diskurda ele alınış biçimleri ve çerçevelenme düzeyleri bize belli bir tarihsel dönemde egemen olan ilişki biçimleri, mülkiyet kavrayışı ve bu kavrayışın toplumsal hafızada tuttuğu yer hakkında önemli ipuçları verebilir. Çalışmada, yazar Orhan Kemal'in romanlarına ve roman karakterlerine yansıdığı biçimiyle, mülkiyet tutkusu ve mülkiyetçi ideolojinin ne tür kültürel de-

Geliş tarihi (Received): 4-05-2022 – Kabul tarihi (Accepted): 11-10-2022

* Prof.Dr., Atatürk Üniversitesi İletişim Fakültesi/ Ataturk University Faculty of Communication. huseyink180@yahoo.com. ORCID 0000-0001-5697-9009

** Araştırmacı-Yazar/ Researcher-Writer. gazetecimazlumvesek@gmail.com. ORCID 0000-0001-7484-2807

ğer tartışmalarına tanıklık ettiği, dolayısıyla Türkiye toplumsal hafızasına etkileri ve bu etkinin ne tür bakış açıları, ilişki tarzları ve davranış kalıpları yarattığı konusunu incelemek amaçlanmıştır. Bu amaçla, çalışmada yazarın 50’li yılların başlarından 70’li yılların sonlarına dek uzanan edebî mesaisinin verimlerini temsil eden altı eseri ihtiva ettikleri mülkiyet tutkusu ve mülkiyetçi ideoloji eleştirisi odağında içerik analizi yöntemiyle incelenmeye tabi tutulmuştur. Türkiye’de mülkiyet tutkusu-toplumsal hafıza ilişkisini tartışmaya açması anlamında, çalışmanın Türkçe edebiyat sosyolojisi araştırma alanına önemli bir katkı olacağı değerlendirilmektedir. Çalışmada, zamanla değişen mülkiyet biçimlerinin bireylerdeki mülkiyet algısı ve düşüncesini de değiştirdiği, bu durumun da Türkiye toplumsal hafızasında farklı kişilik tipleri ve buna bağlı davranış örüntüleri ürettiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar sözcükler: *Orhan Kemal, mülkiyet tutkusu, roman, toplumsal hafıza*

Abstract

The matter of ownership is among the most controversial subjects of critical economy-politics, and it basically notes the materialized insecurity of the acquisition of wealth through inefficient processes. The concept has been a subject of many critical studies, not only in terms of the political economy, but also in sociological, artistic, and literary fields. Essentially, the methods of addressing and framing the levels of ownership ideology, which names the imperious power of capital against productive labor in literary-sociological discourse, can give important clues about the dominant relations in a particular historical period, the conception of ownership, and the place that this conception has in the collective memory. In this study, the issue of the types of cultural value debates the passion for ownership and ownership ideology, as reflected in Orhan Kemal’s novels and novel characters, and therefore, their effects on the collective memory of Turkey, as well as the various perspectives, relationship styles, and behavioral patterns this influence creates. For this purpose, six of Orhan Kemal’s novels dated between the beginnings of the 1950s to the end of the 1970s, were examined using content analysis and focusing on the passion for ownership if any and the criticism of ownership ideology. It is assumed that this study will be an important contribution to the research field of Turkish literature sociology, in the sense that it showcases the relationship between passion for ownership and collective memory to the discussion in Turkey. It was concluded that the ownership forms that change over time also change the perception and thought of ownership in individuals, and this situation draws attention to different personality types and related behavioral patterns in the collective memory of Turkey.

Keywords: *Orhan Kemal, passion for ownership, novel, collective memory*

Extended summary

Background: It is a fact that the passion for ownership, the emotional and intellectual impulses that lead to the development of the ideology of ownership starts with the desire for power and it structured as a social history perception that is full of conflicts backed up by the

instinct of ownership. Literary-sociological discourse also has its share of these conflicts in question. Ownership is one of the important and controversial subjects in social history and critical political economy. The concept has been subject to many critical studies, not only in terms of political economy, but also in sociological, artistic, and literary fields. Essentially, methods utilised to address and frame the levels of ownership ideology, which names the imperious power of capital against productive labour in literary-sociological discourse, offer important clues regarding dominant relations of a certain historical period, the notion of ownership, and the place this conception has in the collective memory. This subject is important regarding the sociology of literature, especially in terms of its shaping effect on collective memory, as well as the structuring effects of the sense and thought of ownership on the general architecture of social relations. It is assumed that this study will be an important contribution to the research field of Turkish literature sociology, that it brings the passion for ownership and ownership ideology into the discussion by discussing them in a unique combination with social memory as much as possible.

Research Purpose: In this study, it was aimed to examine the kinds of cultural value debates pertaining to passion for ownership and ownership ideology, as reflected in Orhan Kemal's novels and novel characters and their effects on the collective memory of Turkey, and what kind of perspectives, relationship styles, and behavioural patterns this influence has created. In line with this purpose, Orhan Kemal's literary works dated from the beginning of the 1950s to the end of the 1970s, were the foci of this study. The aim was to determine the place the concept of ownership and ownership ideology occupy in the collective memory of Turkey through the hero's thoughts, tendencies, and lives, understanding of each other, attitudes, and behaviours as reflected in these novels. Again, in line with this purpose, the passion for ownership in Turkey's collective memory as reflected in the actions and discourses in Orhan Kemal's novel characters, was also traced.

Methodology: In this study, six of Orhan Kemal's novels, discussing passion for ownership and ownership ideology were analysed using mixed methods consisting of content analysis and literature reviews. As known, content analysis is a research method based on the subjective interpretation of the content of texts, and within this aspect, it offers the researcher the opportunity to research the social reality by making inferences about the written/visible contents of the presented social reality. A literature review, on the other hand, allows the opportunity to notice and complete the missing issues, as well as take into account accumulated knowledge about the subject or concept in focus.

Findings: With regards to the concept of ownership in Orhan Kemal's novels, not only was the subject of relations types, that were structured in society from the 1950s to the 1970s set forth, but also information and findings that provided a historical panorama of various events like the -Armenian relocation, some remnants related to ethnic issues transferring from the Ottoman Empire to the Turkish Republic, the practice of the Greek-Turkish population exchange, the events of September 6th-7th, etc.- earned a large place in Turkey's collective memory. It was also observed that while evaluating the aforementioned novels the relationship between passion for ownership and collective memory in Turkey, within

the context and focus of political and economic distributive relations and some conflicts, the focus in question shed light on some sub-discussion areas, such as hate speech against the other, domestic-foreign opposition, social justice, peace, and coexistence, etc., which have also been recently reproduced in Turkey's current political history.

Conclusions: It is possible to briefly summarize the results from this study as follows. In *Evlerden Biri*, one of the author's early autobiographical works, the concept of holy family and how family relations are demystified from naturalness and profitless purity are set forth. This predisposition leaves, its place to a feeling of insecurity materialized by the ownership ideology, particularly displaying how losers and winners of war are depicted based on the family backgrounds of the novel characters while depending on the changes in capital and ownership, especially during the First World War and the National Struggle period thereafter.

Also, in the study, in the novel *Cemile*, the subject of rural ownership (camel) was focused on and the ownership in question was defeated by the vigorous forces of the developing machine age. In *Eskici Dükkânı*, the perception of the modern workplace brings forth about the issue of "lost income" by displacing old and outdated crafts and depending on new ownership forms. In the novels *Hanımın Çiftliği* and *Vukuat Var*, dreams of climbing the social ladder are fuelled by the passion for ownership subsequently leading to land occupations. Finally, in *Kanlı Topraklar*, the notion of the opportunistic individual was created using new means of production used in the construction of wealth and the ownership of these tools.

Giriş

Türk ve dünya edebiyatında haksız biçimde elde edilmiş servet ve zenginlik sorunu- na güçsüzler lehine çözüm üretmeye çalışan anlatıların bir kısmı isyancı ve eleştirel, bazı- sı reformist ya da devrimci, kimisi de konformist bir bilinci öne çıkarır. Daniel Defoe'nun tıpkı kendisi gibi Protestan bir vaiz olan *Robinson Cruose*'sundan, Nazi sempatizanı Knut Hamsun'un *Açlık* romanının her sabah kaldığı pansiyonda kendisine lütfedilecek bir dilim tereyağlı ekmeğin hayalini kuran başkışisi Andreas Tangen'e; Rabelais'nin modern insanın doymak bilmez iştahının sarkazmik bir betimlemesi olan *Gargantua*'dan, Tolstoy'un içine sığamayacağı genişlikte topraklara sahip olmayı arzulayan Poham karakterine kadar hemen hemen tüm roman kahramanları ya üretici emeğin yüceltilmiş anıtına, ya da tam aksine, saldırgan, fırsatçı ve muhteris karakterler sınıfına dahildirler. Kuşkusuz bu anlatıların kendi tarihsel dönemleri içinde yapılandığı cari bir ilişkiler ağı, karakter ve davranış tipolojisi olduğu kadar, mülkiyet duygusunun biçimlendirdiği bir toplumsal hafıza biçimi de vardır. Orhan Kemal romanları da, söz konusu karakter tipolojisi ve temsil ettiği toplumsal hafıza bakımından oldukça verimli bir içeriğe sahiptir. 1930'lardan yazarın hayata veda ettiği 1970 yılına kadar, bu romanlar Türkiye'nin sosyo-kültürel ve ekonomik tarihinin de izini sürer. Orhan Kemal romanlarının Türkiye'de mülkiyet kavramının dönüşümüne ilişkin tuttuğu yazılı kayıtların toplumsal hafızayı da belli ölçülerde biçimlendirdiği varsayımından hareket eden bu çalışmada, mülkiyet kavramı ile toplumsal hafıza ilişkisinin ayrıntılı bir analizi amaçlan- mıştır. Yazarın farklı dönemlerde kaleme aldığı altı romanı odağa alınarak gerçekleştirilen

irdelemede, Türkiye toplumsal tarihinde mülkiyet ve üretim araçlarının, tarihsel süreç içinde değişen insan profili ve davranış örüntüleri bağlamında ne şekilde el değiştirmiş olduğunun, bu dönüşümde hangi siyasal, ideolojik ve ekonomik etmenlerin etkili olduğunun belirlenmesi, kuşkusuz toplumun bilişsel haritasının çıkarılması bakımından da bazı önemli ipuçları verebilir. Bu nedenle konu, bir yönüyle de mülkiyet tutkusu ve düşüncesinin toplumsal ilişkilerin genel mimarisini yapılandırıcı etkileriyle ilgili olduğu kadar, edebiyat sosyolojisi açısından, özellikle de mülkiyet ilişkilerinin toplumsal hafızayı biçimlendirici etkisi bakımından önemlidir. Çalışmanın bu anlamda Türkçe edebiyat sosyolojisi araştırma alanına özgün bir katkı olacağı değerlendirilmektedir.

İlgili literatür tarandığında, Orhan Kemal'in romanları ve romancılığı üzerine oldukça geniş bir tematik evrenle karşılaşılmaktadır. Genel olarak, Orhan Kemal'in romanlarında sosyal değerlere (Yumuş, 2017) odaklanan çalışmalardan, söz konusu romanların uyarlamalarının Türk sinemasındaki yerine (Eyigün, 2006); Orhan Kemal romanlarında toplumsal sınıf ayrımlarına odaklanan incelemelerden (Coşkun, 2016), söz konusu romanların içeriğini "arzular ve fanteziler" bağlamında değerlendiren makalelere (Kekeç, 2020) kadar birçok izleğin tartışmaya açıldığı görülmektedir. Ancak Orhan Kemal'in romanlarında mülkiyet tutkusunun nasıl işlendiği ve kavramın Türkiye toplumsal hafızasıyla bağını kuran bir çalışma örneğine rastlanmamıştır. Bu durum, çalışmanın özgün niteliklerinden biridir.

1. Edebî-Sosyolojik diskurda mülkiyet ideolojisinin eleştirisi: Bazı uğraklar

Mülkiyet, özellikle de özel mülkiyet, üretici olmayan emeğin (sermaye) bir ürünü olup, beşerî ve toplumsal tarihin çatışmalar ve ihtilaflarla yüklü kimi durum, olay ve konularına göndermede bulunur. Kavram, hiçbir siyasal anlam veya imaya sahip olmadığında dahi, doğasında kayıtlı olan karşıt anlamlılığını korur; hem siyasal iktidarın şiddete bitişik yüklemelerine zemin oluşturur; hem de son derecede nötr bir yaklaşımla, en temel insani haklardan sayılır. Sınıf ayrımı ve kategorilerinin keskinleşmeye başladığı 19. yüzyılın sonlarında, mülkiyet, emek-sermaye çatışmalarının neden olduğu bitimsiz kavgalara gerekçe oluşturur. Nitekim düşünür Pierre-Joseph Proudhon'u, kavramı hırsızlıkla bir arada değerlendirdiği ünlü söylevinde, mülkiyetin "hırsızlık" olduğunu ilan ederken görürüz (Köse, ayrintidergi.com.tr, 18.08.2022). Proudhon, meseleye büyük ölçüde doğal hukuk öğretisi açısından yaklaşır, ünlü Roma düşünürü Cicero'ya atfen; "kimsenin ihtiyacı olanın ötesinde bir hakkı olmadığı" hatırlatmasında bulunur. Yine aynı gerekçeyle de itiraz eder mevcut mülkiyet rejimine (Proudhon, 2017: 57). Düşünür, mülkiyet olgusunun hukuk, doğal haklar, siyasal tarih ve bu tarihin belli başlı çatışmalı süreçleri, olay ve olgularıyla ilişkisini tartışmaya açtığı eserinde (Proudhon, 2017: 15-41), mülkiyet kavramını yasayla meşru kılmaya çalışan eğilimi sorgulayarak şöyle yazar: "Mülkiyeti meydana getiren yasa, psikolojik bir olgunun ifadesi değildi(r); doğal bir hak vuku bulmamaktadır ne de ahlaki bir ilke tatbik edilmektedir; yasa, kelimenin en keskin manasında, kendi yetki sahası dışında bir hakkı yaratmıştır" (Proudhon, 2017: 78). Proudhon, özel mülkiyet ve sahiplik güdüsü ve tutkusu hakkındaki argümanlarını kendi zamanına nazaran oldukça çarpıcı bir dil ve üslupla, dahası son derecede tutarlı ve

bütüncül bir yaklaşımla gözler önüne serer. Onun politik vaazının etkileri, yer yer siyaset felsefesinin sınırlarını da aşarak erken dönemdeki psikolojinin ve hatta sosyal psikolojinin henüz konmamış ilkelerine, klasik iktisat biliminin yasalarına ve dahası, hukuksal normlara kadar uzanır. Ardından, Köse'nin de belirttiği gibi, "mülkiyetin kurumsallaşma sebepleri ve biçimlerine sirayet edip birçok boyut kazanarak yoluna devam eder (ayrintidergi.com.tr, 18.08.2022).

Nitekim Voltaire gibi aydınlanmacı düşünürlerin kaleme aldıkları kimi edebi taşlama örnekleri ya da Tolstoy gibi ünlü yazarların eserlerinde kazanma hırsının yarattığı ruhsal ve ahlaki tahribatın yetkin betimlemeleri düşünüldüğünde, mülkiyetin toplumsal psikolojideki yansımaları rahatlıkla görülebilir. Voltaire, politik taşlaması *Candid ya da İyimsizlik Üzerine* adlı eserinde (ilk yayım tarihi 1759'dur), Eldorado adlı ütopyik bir ülkeden hareketle, açgözlülüğün ve zenginlik tutkusunun yıkıcı etkilerinin izini sürer. Hikâyenin Batılı başkarakteri *Candid*'in dinginlik -ve bir anlamda da zenginlik- arayışı, söz konusu ülkede yaşadığı bir dizi makus olayın ardından, kızağına yüklediği devasa altın külçelerinin yol açtığı dramatik bir kazayla sonlanır (Köse, ayrintidergi.com.tr, 18.08.2022). Kahramanımız, sonunda aç gözlülüğünün ve tamahkarlığının neden olduğu büyük bir hüsrarla huzuru mütevazı bir bahçeye yerleşmekte bulur. Voltaire'in kanaatkâr ve tevazu ehli "ilkel"ler üzerinden vaaz ettiği şey, insan ruhuna musallat olup huzurunu tehdit eden eşyaya bağımlılığı değerden düşürmek gerektiği düşüncesidir. Eserinin bir yerinde bu konuda şöyle yazar: "Güzel ama ucuz cam bardaklar ve çanak çömlek kullanırken, lazımlıkları ve oturakları altından ve gümüşten dir. (...) Böylece altın ve gümüşü aşağılamak için ellerinden geleni yaparlar" (Voltaire, 2005: 83). Düşünürün çağırısı, mütehakkim bir tavrı simgeleyen kurt olmaya değil, barış, iyilik ve masumiyeti temsil eden kuzu olmaya dönüktür. Aynı şekilde, düşünürün ikazı, zenginliğin uğursuz sonuçlarından uzak durmayı salık veren bir tevazuya dönüktür. Ünlü yazar Tolstoy ise, "İnsana Çok Toprak Gerekir mi?" adlı öyküsünde sahip olma arzularına gem vuramayan Poham isimli haris bir toprak sahibinin dramatik sonunu anlatır. Başkurtlar'ın reisiyle zorlu bir iddiaya tutuşan Poham, "bir günde ne kadar çok toprak çevirirse, o kadarı senindir" diyen (Tolstoy, 2020: 74) bir teklife sonunda yenik düşer. Aslında yenik düştüğü, kazanma ve sahiplenme arzusunun ta kendisidir. İlk modernist hiciv yazarlarından François Rabelais'nin *Gargantua* isimli yapıtındaki dev figürü de, doymak bilmez iştahıyla, istek ve tutkularının kölesi bir insanı odağa alır. Kitabın özellikle "Mideye Tapanlar" epizodunda, bedensel hazları yücelten bitip tükenmez şöenler, tepeleme ziyafet sofraları, hedonizm ve doyumsuz iştah üzerinden betimlenen şey, sahiplenme eğilimi ve tüm maddi varidatın bünyeye dahil edilışıdır.

Ünlü materyalist düşünür Karl Marx'a gelince; kült yapıtı *Kapital*'in birinci cildinde, temelde emek-sermaye çelişkisi üzerinden mülkiyet yoğunlaşmasının ekonomi-politiğine ilişkin son derece ayrıntılı analizler yapar. Marx'ın temel tezi, üretim araçlarının mülkiyetine sahip burjuva sınıfının ve onun temsil ettiği birikim düzeninin kutsanmış kesimlerinin yeryüzünden ve hemcinslerinin haklarından çalarak zengin olduklarıdır. Marx'ın ifadesiyle: "Kendilerinden başka satacak hiçbir şeyleri bulunmayan büyük çoğunluğun sefaleti ve uzun süredir çalışmayı bıraktıkları halde, küçük bir azınlığın durmadan artan zenginliğiyle" (2004: 678). Düşünüre göre, maddi birikime sahip olduğu kadar kültürel ve siyasal sermayeye de sa-

hip olan burjuva sınıfı öylesine imtiyazlı ve seçkin bir zekâya sahiptir ki, orta ve uzun vadede mevcut durumunu muhafaza edecek ve kendini sağlama almaya yetecek bir dizi kurumsal yapıya ilaveten, çok gelişkin bir hukuksal, bilimsel ve siyasal sistem de inşa etmeyi başarmıştır (Marx, 2004: 681). Yeni yeni filizlenmeye başlayan kapitalist sistemin, kendisinden önceki toprak temelli dünyadan en önemli farkı, söz konusu kurumsal enstrümanları kendi hâkimiyet alanı içinde etkin biçimde işletebilmesi; bu uğurda teknolojiyi, edebiyatı, bilimi, sanatı, dini, vb. yeni düşünce üretim araçları olarak kullanabilmesidir (Marx, 2004: 682-683).

2. Çalışmanın yöntemi

Çalışmada içerik ve alanyazın taramasından oluşan karma bir yöntem kullanılmıştır. Bindiği üzere içerik analizi, yazılı metinlerin görünür içeriğinin tespit edilerek açıklanışına, çözümlenişine odaklanan bir araştırma yöntemidir (Hisieh ve Shannon, 2005: 279). Bu yöntemde aslanan metnin veya mesajın görünür içeriğinin analiz edilmesidir, dolayısıyla zımnî veya ihtimalî olan dikkate alınmaz. Nitel araştırma yöntemlerinden olan içerik analizi, araştırılan materyalindeki tematik evreni, belirgin anlam ve sembolleri ortaya çıkarmayı amaçlayarak sosyal gerçeğin tespitine yönelik bir yöntemdir (Gökçe, 1994: 24). Genel olarak sosyal bilimler alanında gerçekleştirilen çalışmalarda sıklıkla kullanılan bir yöntem olan içerik analizi, yazılı metnin görünür içeriğine odaklanmayı sağlayarak, söz konusu metnin içerdiği anlamlara ve mesajlara yönelik çıkarımlarda bulunabilme konusunda araştırmacıya yol gösterir. Çalışmada, Orhan Kemal'in altı romanı söz konusu yöntemle analiz edilmeye çalışılmıştır.

3. Orhan Kemal romanlarında mülkiyet ve toplumsal hafıza

Orhan Kemal yalnızca emekçi yığınların kapitalist evrede yaşadıklarıyla ilgilenmez; aynı zamanda o "isimsiz kahramanların" yaratıcısı olarak, coğrafi sınırlar değişip imparatorluklar yıkılırken, yapıtlarının genel atmosferini kapitalizm öncesi çağa da taşıyabilmiş bir yazardır. Orhan Kemal, insanlığın özgürlükçü arayışını, bir yandan savaşlar, yıkımlar, göçler, dağılan aileler odağında kurarken; öte yandan, roman karakterlerinin daha iyi bir dünya özlemini, onlara önemli anlamlar, misyonlar, büyük roller atfetmeden anlatmaya çalışır. Bu nedenle, romanlarında hangi konu veya konuları seçerse seçsin, olaylara tek taraflı bakmaz. Toplumsal hiyerarşide yükselenleri de kaybedenleri de, tırmananları da dibe vuranları da aynı ihtimalla resmeder. Sınıfsal olarak kimseyi yüceltmez; bununla birlikte, işçi-emekçi kesimlerin daha iyi yaşama arzularına da duyarsız kalmaz. Zenginliğin kaynağına ilişkin düşüncelerini aktarırken de, mülkiyetin hangi koşullarda serpilip geliştiğine ve el değiştirdiğine ilişkin ayrıntılı betimlemeler sunar.

Bunu yaparken, kuşkusuz yaşadığı çağdan ve kendisine ailesinden miras kalan hafızadan esinlenir. Sözelimi 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'nın Osmanlı-Balkan halklarına yaşattığı travma, romanlarında önemli bir yer tutar. *El Kızı* isimli romanındaki Hacer Hanım'ın sürüp giden dirlik düzenliğinin; "Günün birinde Tuna'yı seller gibi aşır Osmanlı ülkesine yayılan 'Moskof'lar'"ın (Kemal, 2008:18) onları yerlerinden yuvalarından etmesiyle sona ereceği vurgulanır. Yazarın geleceğe bırakmak istediği ve bir ailenin neredeyse bir asırlık geçmişini kapsa-

yan, ancak tamamlanamadan kalmış *Romancının Romanı* adlı eseri de toplumsal hafızada “93 Harbi” olarak yer eden savaşın betimlemeleriyle başlar. Yazarın yine *Murtaza* (ilk baskı 1952) isimli romanı da benzer bir hafızaya yaslanır. Orhan Kemal o denli tarihsel-toplumsal hafızaya önem verir ki, *Murtaza*’yı 1970’te, mübadele, tek partili hayat, çok partili hayat, vb. dönemleri de içine alacak şekilde yeniden yazıp yayımlar. Aynı şekilde, daha çok başkişisi “Avare Mustafa” ile öne çıkan ve 1958 yılında ilk kez basılan *Devlet Kuşu* adlı romanında da, Balkan göçmeni bir aile anlatılır. Balkanlar’da bırakılan zenginlik, göçün kaybettirdikleri ve buna rağmen Balkanlar’da kalan “soyluluğun” yer yer anılmaya devam etmesi, ailenin davranışlarında oldukça belirleyicidir. İzleyen bölümde, yazarın mülkiyet konusunu kavrayışı söz konusu hafıza odağında, belirlenen romanlarından hareketle çözümlenmeye çalışılmaktadır.

4. Bulgular

4.1. *Cemile* ve kırsal mülkiyet ya da “Kutsal develer”

Cemile (1952), yazarın “tanrı anlatıcı” tarzıyla kaleme aldığı üçüncü otobiyografik romanıdır. Diğer ikisi ise, *Baba Evi* ve *Avare Yıllar*’dır. Okuyucuyu bir aşk hikâyesi üzerinden işçi mahallelerinde gezindiren anlatıda, geleneksel üretim araçlarının geride kaldığı bir dönem, 1930’ların Adana’sı odağa alınır. Romanda, bu yıllarda sanayileşmeyle birlikte gündeme gelen yeni üretim araçlarının yarattığı toplumsal dönüşüm, insanlarla eşgüdümlü biçimde aktarılır. Romandaki Deveci Çopur Halil karakteri, geleneksel araçlara (develere) sahiptir ve yazarın deyişiyle; “1934 yılının Ekim sonlarında (...) pamuk hararları yüklü Doçlar, Şevroleler, Fordlar, yağsız tekerleklerinin gıcırıtması aydınlık geceyi dolduran öküz, camız arabaları, İnegöl çift atlıları, yüklü deve dizileri” (Kemal, 2004:7) şehre akarken, yaşanmakta olan büyük değişimi algılayacak bilinçte değildir. Çopur Halil, sahip olduğu mülkiyet araçlarını da muhafazakâr bir akılla savunur:

Deveci Çopur Halil sövdü. İzzet Usta,

-Makineye sövme, faydası yok!, dedi.

Deveci Çopur Halil bu sefer hem kamyona, hem kamyonu icat edene, kamyonu memlekete sokana, kamyonla iş görene, gördürene uzun uzun sövdükten sonra,

-Ben her yıl bu vakıtlar parayan oynardım! Bu cenabetler memlekete girdi gireli bizim rızkların yönü değişti, dedi.

Anlayışlı anlayışlı gülümsedi İzzet Usta.

-Sat develerini, bir kamyon da sen uydur!

-Tövbe de... Baba, dede yadigarı, peygamber yarattığı onlar. Günah değil mi? (Kemal, 2004:9)

Kırsal üretim araçları henüz tam olarak makine çağının güçlerine yenik düşmemişse de, Orhan Kemal’in yaklaşmakta olan teknik devrimi net bir bilinçle algılayan İzzet Usta’sı, olacakları görmektedir. Çopur Halil ise develere kutsiyet atfeden bir dinsel referansla, mülkiyetindeki varlığı savunmayı sürdürür. Deve sadece bir taşıt aracı değil, aynı zamanda “peygamber yarattığı”dır da ona göre; bu dinsel algılama, mülkiyeti de farkında olmadan maddi düzlemde koparıp mistifiye eder. Deve, aynı zamanda maddi getirileri olan maddileşmiş bir güçtür. Deve, hem zenginlik hissi verir hem de berekettir. Makine ise pek bilinmeyendir;

mülkiyetle bağımlı kuramaz. O nedenle de kamyonu, onu memlekete sokan zihniyete sövgüler yağdırır Çopur Halil. Burada, mülkiyet duygusu geleneksel araçlar üzerinden kavranır. 30'lu yılların tarihsel ve ekonomik koşulları üretim araçlarının mülkiyeti arasında ayırım yapabilecek keskinlikte bir eleştirel bilinç yaratmamıştır henüz. Ancak feodal/kırsal üretim ilişkilerinin zorlanmaya başlayacağı yıllar da yakındır. Dolayısıyla Türkiye toplumsal hafızasında mülkiyete ilişkin bir algı olsa da, mülkiyete dair bir ideoloji henüz belirgin değildir. Gelişen teknoloji karşısındaki savunma, geleneksel olanın defansı şeklindedir.

Cemile, işçi mahallesi ve fabrikanın romanda âdeta birer karaktermişçesine işlendiği bir romandır. Bir sele benzetilen işçi mahallesi, fabrikanın yüksek duvarlarına takılıp kalmıştır. Yüksek duvarlar mülkiyete ve üretim araçlarına sahip olanların bunu korumaya yönelik tutumlarını ortaya koyar. Neredeyse tüm romanlarında kolay yoldan zenginliğe ulaşan tipleri anlatan Orhan Kemal, *Cemile*'de de Kadir Ağa'yı ele alır. Romanda Ağa'nın mülkiyeti sahip- leniş ve koruma biçimi "duvar" imgesiyle verilir:

Çürümüş, tahta, paslı teneke ve kerpiç yığınlarından ibaret evleriyle işçi mahallesi sanki bir seldi, bir seldi de bu sel, uzak, çok uzaklardan yuvarlana yuvarlana, köpüre köpüre, korkunç anafolar yapa yapa gelmiş, yıllardan beri mahallenin nabzı gibi atan fabrikanın ağır, beyaz taşlarla örülü, kalın sağlam ve yüksek dört duvarına yandan yük- lenmiş, ama duvarları aşmadan, takılmış kalmıştı... (Kemal, 2004: 12-13)

4.2. *Eskici dükkânı* ve eski yaşam ya da kaybedilen varidat

Orhan Kemal'in en görkemli romanları arasında sayılan *Eskici Dükkânı*, eskiye ilişkin birçok kavram ve olguyu temel alır. "Eskici Dükkânı" söz öbeği bile en azından içerdiği gönderge (mekân) açısından bir mülkiyet düşüncesine karşılık gelir. Ancak söz konusu mülkiyet düşüncesi büyük ölçüde "eskiyi" temsil etmekte olup, yeniyi ve yeniliğe, kısaca yeni zamanlara direnen bir mekânda somutlaşır. Dahası, kitabın adının verdiği mesaj bununla da sınırlı değildir. "Eskici Dükkânı", eski yaşam biçimi ve algılamasını, feodaliteden kapitalist evreye geçişte zamanın ruhunun dışında kalmış, her bakımdan yenilmiş bir "Osmanlı" ve onun geleneksel değer alanını temsil eder. Mülk kelimesinin eski dilde "devlet"e karşılık geldiği anımsanacak olursa, yazarın kitaba neden böyle bir isim vermiş olduğu daha iyi anlaşılabilir. Kitabın ilk baskısı 1962 yılında *Eskici ve Oğulları* adıyla yapılmıştır. Yazar, burada bir yandan küçük el üreticisi ve geleneksel yönleri olan bir aile üzerinden mülkiyet ilişkilerinin nasıl değiştiğini ve bir ailenin "proleterleşme" sürecini sorun edinirken; öte yandan, bir dükkân üzerinden Çukurova'yı, bölgedeki ekonomik yapıyı da resmeder. Anlatıda üretim ilişkilerinin peyderpey seri üretime doğru nasıl evrildiğinin işaretleri verilir; ancak bu dönüşüm sürecinde zamanın gerekliliklerine direnen bir eskici dükkânı vardır. Yazarın deyişiyle:

Betonunda bile otlar biten bereketli Çukurova topraklarının (...), şimdilerde güçlü kamyonların benzin, mazot kokulu homurtularla çuval ya da hararlar dolusu çektikleri tohumlu, tohumuz pamuklar, arpa, buğday, çavdar, küncü, şifanın milyonlarla değerlendirildiği bu büyük, bu ünlü, bu eski, çok eski kentin daha çok kunduracı, bakkal, manifatura, berber dükkanlarının arasında" kalmıştır eskici dükkânı. (Kemal, 1973: 5)

Kapitalist modernliğin izleri somutlaştıkça eskici dükkânı da gitgide silikleşmekte, küçülmektedir. Ne ki, yazar: “Arasındaydı ama sıkışmamıştı” diye de ekler. Çünkü dükkân tüm köhnemişliğine karşın, geleceği mümkün kılacak bir sermaye biçimidir:

Altında, üstünde, yanında, yönünde dükkân yoktu. Kiracısı topal istese avuç dolu para alır, dükkânın önce yarısını, sonra öbür yarısını, daha sonra da altını, üstünü, yanını, yönünü kiraya verir, iki oğluyla kendine kalacak dörtte bir ayaklı makinesi, irili ufaklı kılıpları, kösele, eski pabuç, eski ayakkabılarıyla derli topluca yerleşirdi. (Kemal, 1973: 6)

Ancak burada da söz konusu sermayenin yeni üretim araçlarının mülkiyetine dönüştürülmesi istenmez. Çünkü Topal Eskici, bir tür tutucu eğilimle, parayı değerle takas etmeyi reddeder. Topal Eskici'nin paranın gücüne boyun eğmeyişi sadece geleneksel düşünce tarzıyla açıklanamaz kuşkusuz. Burada söz konusu olan, köklü bir değişimin de yadsınmasıdır. Burada mesele, feodal bir babanın elinde kalan son mülkiyet kırıntısını da adeta kale gibi savunmayı tercih etmesidir, nitekim yazar da romanın girişinde dükkânı “bir eski zaman derebeyine” benzetir (Kemal, 1973: 7). Değişimi gören oğulları ise, bu geleneksel tutum karşısında büsbütün çaresizdirler. Bununla birlikte, küçük üreticinin ayakta kalmasını ya da büyümesini sağlayacak sermaye birikiminden de yoksundurlar. Nitekim yazar onların ruh hallerini şöyle betimler: “İkisi de iki ayrı ayakkabı tekinin dikişlerini dikiyorlardı. İş bulsalar, daha doğrusu toptancının siparişini karşılayacak takımları, ellerinde bol kösele, deri olsa da ‘kendi kontlarına’ erkek ya da zenne ayakkapları yapıp toptancıya verseler, verebilseler...” (Kemal, 1973:8).

Yavaş yavaş Topal Eskici'nin temel motivasyonunu belirleyen hafızaya doğru yol alan romanda, ulaşımın feodal ilişkilerin yönünü değiştirmekteki etkisi betimlenmeye çalışılır. Ağaların yarıcı, köylü ya da diğer alt tabakalarla ürünü neden paylaşmadığı konusunda demiryolunun etkisine işaret edilir. Romanda Topal Eskici'nin yetiştiği ortamdan hareketle, Çukurova'daki toplumsal farklılıklar, farklı etnik unsurların ekonomik ve kültürel varlıkları da anlatılır. Burada, dünyayla bağ kurabilmiş, seri üretim gerçeğine ulaşmış Ermeni halkının bir yönü ortaya konur ki, o da tehircile ekonomik sermayelerine el konmuş olsa bile Ermenilerin Türk zanaatkarlara çok şey öğretmiş olduklarıdır. Öte yandan, Ermeni vatandaşlar zenginliği ve gelişmişliği “fabrika” ile algılamak; “yerli halk” toprak, çiftlik gibi üretim alanlarını önemser:

Neydi bu fabrika? Kendi kendine fişiltılarla çalışırken sıcak, beyaz dumanlar salan büyük büyük makineler, vınıltıyla dönen miller geçirili kocaman kocaman tahta kasnaklar, tahta kasnakları döndüren kayışlar, kayışlar, kayışlar... Yerliler için ilk bakışta ‘Fabrika’ buydu. (Kemal, 1973: 15)

Fabrikaya yönelik yaşanan şaşkınlık gerçekten de olağanüstüdür. Ne var ki, söz konusu algı, içinde korkulu bir hayranlığı da barındırır:

Bu gücün daha şimdiden yüzler, hatta binlerce insanın günlerce çalışıp ancak çıkarabileceği işi birkaç saata çıkarıverdiğini görüyor, ‘fabrika’ya karşı korkulu bir hayranlık duyuyordu. Yerliler dilediklerince ‘Gavur akı, it akılı!’ desinler. Bu ‘akılı’nın günün birinde dünyayı saracağını, insanlardan pek çoğunun elinden ekmeğini alacağını (...) seziyordu. (Kemal, 1973: 16)

İmparatorluk gitgide topraklarını ve gücünü kaybederken, Topal Eskici de Trablusgarp'ta sol bacağına kaybeder. Romanda, Devlet-i Âli Osman için bedel ödeyen Eskici'nin bir bacağına kaybetmesinin imgesel karşılığı, topallayarak yürüyen geleneksel ilişkilerdir. Yeni düzene ayak uyduranlar, çoktan “mal, mülk yarışına” girmişlerdir bile, ama o hariç:

Yıllar geldi geçti. Yeni düzenin hâyi hâyü, devriliş giden imparatorlukla birlikte Topal eskicinin sol bacağı da unutulmuştu. Şimdi mal, mülk, iş, güç, takım, tezgâh devriydi (...) Açsın gözünü, mal, mülk kapışma yarışına o da girsindi. Bu yarışa tahta bacakla girilmez demiyordu ki kanun!. (Kemal, 1973: 21)

Romanda olayların tarihsel sürekliliği de dikkat çekicidir. Devamla, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye'deki siyasi eğilimin ABD lehine güç kazanmasının üretimde ve toplumsal ilişkilerdeki karşılığı anlatılır. Konaklar artık yerlerini apartmanlara bırakmış, makine toprağa egemen olmuş, Topal Eskici hızla akan zamanın dışında arkaik bir üretici olarak kalakalmıştır. Çok geçmeden de, Topal Eskici'nin, dükkânın bir kısmını kendilerine kiralamaları konusunda ısrarcı olan çarşı esnafının dükkânla ilgili hesapları devreye girecektir:

Bahri, Topal'ın karıyı kancığı seferber edeceğini, yakında hep birlikte kütlü toplama gideceklerini anlattı. Esnaf şaştı bu işe. Demek gül gibi zenaatını bırakıp... Ümitler canlandı. Madem kütlüye gidecekti, dükkânı tezgâhı dağıtsındı. Gerekirse hava parası bile verirlerdi dükkândan çıkması için. (Kemal, 1973: 130)

Oğulları babalarını da kütlü toplamaya ikna eder, Eskici'de ise hâlâ geleneksel bakış açısının verdiği utanma duygusu hakimdir. Ancak umutları yeni bir ayağa kalkış için hâlâ güçlüdür. Hesapları da Eskici Dükkânı'nı ayağa kaldıracak sağlamlıktadır. Tüm aile böylece pamuk toplamaya gider, ancak tarımsal alanı bilmemek, geçimsizlik ve tembellik gibi nedenlerden dolayı başarılı olamazlar. Az sonra tüm aile birbirine düşer. Topal Eskici eşini, kızını ve damadını alarak şehre döner. Çukurova'nın ağır iş ve mevsim koşullarıyla baş başa kalan iki oğlu, gelini ve torunları da ağır hastalıklar geçirerek evlerine güç bela varırlar. Neticede hastaların iyileşmesi için eskici dükkânı içindeki makine ve malzemeler de satılır. Topal Eskici sonunda “boyalı işporta” dediği noktaya düşer. Romanın sonunda kaybedilen “mülkiyet kalesi”nin yerini alan yeni düzen Topal'ın gözünden bir daha “idrak edilir”:

Eski konaklardan çoğu yıkılmış, yerlerine sandık gibi, biçimsiz, soğuk yüzlü apartmanlar dikilmişti. Nerdeydi eski günlerin güm güm gümüleyen, bütün pencereleri aydınlık konakları? İç geçirdi. Dedesinin konağı gibi konaklar yeryüzünde bile kalmamıştı artık. O biçim konaklar, ortadan kalkarken hatırı, gönülü, kadir kıymet bilirliliği, daha kötüsü de fakir fıkaranın dilinden anlamayı da birlikte götürmüşlerdi. (Kemal, 1973: 430)

Kaybedilen eskici dükkânı ve onca emekten sonra, Eskici durumu nihayet anlamıştır. Ancak ne yazık ki artık çok geçtir. Orhan Kemal'in toplumsal hafızaya yaptığı tanıklık, adeta toplumsal bir tarih okumasıyla iç içedir. Mülkiyet düşüncesi ve olgusunun toplumsal hafızada işgal ettiği yer de, Türkiye toplumunun kültürel değerler alanının genel bir envanterini tuttuğu kadar, aynı zamanda toplumsal tarihin minör duyuş ve yaşam biçimleri hakkında da önemli ipuçları verir. Deyim yerindeyse, yazarın tüm diğer romanlarını bir kenara bırakıp

yalnızca *Eskici Dükkânı* ile yetinirse bile, bu roman tarihe tanıklık etmek ve toplumsal gerçekliğin kaydını tutmak bakımından önemli bir kaynak niteliğindedir.

4.3. *Evlerden biri ve maddeci aile ya da kapitalist tecrit*

Türk edebiyatında doğrudan doğruya aileyi veya ailevi dramları konu alan yapıtların sayısı oldukça geniş bir yekûn tutar. Ne var ki, bu yapıtların mülkiyet kavramını odağa alarak yaptıkları tarihsel ve sosyo-ekonomik ilişkiler ağı vurgusu genellikle eksik veya kadüktür. Sözelimi aile, yerleşik toplumsal algıda kendisine atfedilen kutsiyetten arındırılarak altyapı ilişkileri içinde tarif edilmek istendiğinde ne kadar “yalın” biçimde anlatılabilmıştır? Ya da ailevi ilişkilerin maddi yoldan çözülüşü ne oranda derinlikli biçimde ele alınmıştır? Orhan Kemal’in *Evlerden Biri* adlı romanı, bu ve benzeri sorulara verdiği doyurucu yanıtlar açısından hiç kuşkusuz en önemli yapıtlardandır.

Roman karakteri “Sadi Bey, demiryollarından emekli bir memurdur. Emekli ikramiyesiyle aldığı evde, eşi, oğulları İskender, Erdal ve kızı Ayşe ile birlikte yaşamaktadır. En büyük hayali ise, eşi ve çocuklarını evden kovup Nursen’le evlenmektir” (Vesek, <http://www.orhankemal.org>, 15.08.2022). Sadi Bey, bu hayalini gerçekleştirmek için emekli ikramiyesiyle aldığı evi muhafaza etmeye, ona göz kulak olmaya çalışmaktadır. Sadi Bey’in evlatları ise bambaşka düşünceler içinde, türlü türlü planlar yapmaktadır. Avukatlık düşleri gören Erdal, Avrupa’da eğitim hayalleri kurmakta, dolayısıyla evin satılmasıyla birlikte bu amacını gerçekleştireceğini düşünmektedir. Sadi Bey’in en büyük oğlu İskender ise, kolay para peşinde koşan, borsada oynayan birisidir. O da, kardeşi Erdal’la aynı fikirdedir; ev derhal satılmalı, borsaya sıcak para akıtılmalı, bir koyup on alınmalı, kazanılan parayla yeni yeni apartmanlar kurulmalıdır. Sadi Bey’in kızı Ayşe ise, yine evin elden çıkarılışıyla, annesiyle birlikte, erkek egemen imtiyaz alanının kemirdiği haklarının iadesini talep etmektedir, vb. (Vesek, <http://www.orhankemal.org>, 15.08.2022).

Evlerden Biri, ilk bakışta normal bir aileyi anlatır gibidir. Romanı okudukça, aslında asıl meselenin evle birlikte gündeme gelen özel mülkiyet olduğunu görürüz. Hikâyenin merkezindeki aile, feodal nitelikli bir ailedir. Dolayısıyla aile üyeleri de kapitalist düzene ve fabrika emeğine oldukça uzaktır. Romanın kahramanı Sadi Bey ve eşi, ömürlerinin büyük bölümünü şehir hayatının gürültü ve karmaşasından uzakta, tamamıyla kırsal bölgelerde geçirmişlerdir. Sadi Bey emekli olduktan sonra, aile İstanbul’a yerleşmiş, ancak çocuklarıyla arasında evin satılması konusunda ciddi çatışmalar başlamıştır. “Ben bu evi devletin verdiği ikramiyeyle aldım. Satmayacağım, satmayacağım işte” (Kemal, 2010:8) diyen Sadi Bey’in aksine, çocukları bir şeylere sahip olmak için ille de emekli olmak, bir emeklilik ikramiyesinin yolunu gözlemek niyetinde değildirler. Hepsinin de türlü türlü hayalleri, gelecek planları vardır. Neredeyse anne dışında tüm aile efradı evin peşindedir. Sadece o, yani anne, ailenin dirliği ve düzenliği için çabalamakta, eşiyle evlatları arasında iyi kötü bir denge kurmaya çalışmaktadır.

Roman kişilerinin hiçbiri, çalışarak rahata ermenin peşinde değil gibidirler; aksine, neredeyse aile üyelerinin tümü evin satışından gelecek paraya gözlerini dikmişlerdir. El ele verip çalışmak gibi bir düşünceleri yoktur; dahası, ailevi ilişkilerin maddileşmesine yol açan

kapitalist sistemi sorgulamak gibi bir niyetleri olmadığı gibi, belli bir sınıfsal bilinçten de yoksundurlar. Yazar, Türkiye toplumunun baş tacı ederek adeta yere göğe sığdıramadığı kutsal aile olgusunun kişisel çıkar duygusunun körüklediği çatışmalarla nasıl çatırdamaya başladığını, geleneksel değer, hürmet ve adetlerin mülkiyet saplantısı nedeniyle nasıl yerle yeksan olduğunu gözler önüne sermeye çalışır. Hikâyenin sonu bu açıdan özellikle manidardır. Sadi Bey'in cesedi henüz soğumamışken, kardeşler arasında ev yüzünden çıkan kavga ve kavga esnasında havada uçuşan galiz küfür ve hakaret cümleleri bunun somut kanıtıdır:

“Hayretler içinde Erdal, ‘Tuhaf,’ dedi. ‘Sen nesen ki, senin neyini kıskanacağım?’

Ağabeyinin vereceği karşılığı beklemeden ekledi:

‘Ortaokul sondan belgeli olmanı mı?’

‘Bana bak,’ diye sokuldu ağabeyine, ‘Şunu bil ki senin hiç, ama hiçbir şeyini kıskanmam. Kıskanılacak hiçbir şeyin yok!’

‘Senin var mı?’ demek zorunda kaldı İskender.

‘Önce yükseköğrenimimi tamamlıyorum...’

‘Geeç...’

‘Senden genç ve yakışıklıyım!’(Kemal, 2010: 255-256)

Maddi çıkar hırsına yenik düşen sadece ailenin kutsiyeti değildir; adeta kadim tarihsel çağlardan bugüne intikal etmiş olan koskoca bir manevi kültür de can çekişmektedir Sadi Bey'in ölü bedeninin yanında. Büyüğe hürmet, küçüğe şefkat geleneği ansızın depreşen kişisel çıkar duygusu ve sahiplik hırsları karşısında tuzla buz olmuş, nesnel koşulların değişmesiyle birlikte, büyük şehirlerin birinde yaşama tutunmaya çalışan alt-orta sınıftan bir aile böylece çözülüp gitmiştir.

4.4. *Vukuat var*'dan *Hanımın Çiftliği*'ne toprak işgali ve sınıf atlama

Orhan Kemal'in Çukurova'nın sınıfsal ve ekonomik durumu ile ilgili en çarpıcı romanlarından ikisi *Hanımın Çiftliği* ile *Vukuat Var* adlı yapıtlarıdır. *Vukuat Var*'ın ilk cildinde Adana'nın yerli halkı olarak kabul edilen “Arap Uşağı” (Fellah, yani çiftçi) halkından Kemal ile Kürt-Boşnak kızı Güllü arasındaki aşk konu edilir. Onlarca çocuğunu acımadan çalıştıran Elçi Cemşir, Kızı Güllü'yü toprak ağası Muzaffer Bey'in yeğeni “Zaloğlu” Ramazan'a “satmak” ister (Özerinç, 2010: 88). Yardakçısının amacı, akıl hocası Berber Reşit'le Muzaffer Bey'in çiftliğine “yanlamaktır”: “Kızını istemişlerdi. Kim mi? Memleketin en büyük çiftliklerinden biri, Muzaffer Bey, Çiftçi başını göndermiş, yeğenine istetmişti. Herif öyle zengin, öyle hatırlıydı ki. (...) Çiftliğe yerleşecekler, otomobil, tren, tayyareden inmeyeceklerdi” (Kemal, 1989: 137-140). Burada zenginliğe ulaşma yolunda insanı “araç”laştıran bir tutum söz konusudur. Cemşir de Reşit de çiftliğe ve onun vaat ettiği zenginliğe ulaşmak için kızı satacaklardır.

Neticede bu çarpışmada Kemal öldürülür, Güllü çiftliğe “meburen” gider.

Hanımın Çiftliği'nde daha etkin bir karakter olarak karşımıza çıkan Muzaffer Bey ve onun zenginliği de yine toplumsal hafıza üzerinden aktarılır. Kırsal bir burjuva sayılabilecek olan Muzaffer Bey'in varidatı ve bu varidatla kurduğu ilişki romanda şöyle anlatılır:

Muzaffer Bey, babasının ölümünden sonra çiftliği, tarlalarının ekilip sürülmesini, ürünün devşirilip ambarlanmasını, gerektiğinde satılmasını Yâsin'e bırakmıştı. Yâsin gereğini yapar, mevsim sonlarında beyin hissesine düşeni de bankalardaki câri hesaplarına yatırır. Bey de, atlar giderdi Avrupa'ya. Nis, Montekarlo, Paris, sırasına göre İtalya'nın çeşitli şehirleri, Almanya, İngiltere dolaşır durur, iyice yoruldu mu da aklına çiftliği gelirdi. Gelirdi ama gene de Yasin'den hesap sormazdı. Bilmezdi ki hesabını! (Kemal, 1989: 62-63)

Orhan Kemal, Muzaffer Bey ve Çukurova üzerinden topraktaki egemenlik biçimini ve devlet aygıtlarının ne şekilde egemen sınıfların hizmetinde olduğunu da aktarır. Mülkiyetin kaynağının “zor araçları” olduğunu vurgular:

Bu topraklar ona nereden gelmiştir? Allah mı vermiş, kul mu edinmiş? Umurunda bile olmazdı. (...) Devlet, sık sık değişen hükümetlerle o ve onun gibilerinin topraklarına bekkilik, candarmalık etmekten başka görevi olmıyan şeylerdi. Yoksa ne gereği var devletin, hükümetlerin?. (Kemal, 1989: 102)

Bununla birlikte, Muzaffer Bey'in köylüyle kurduğu bağ da zorbalık üzerine kurulu bir bağdır. Muzaffer Bey, ailesinden kalan topraklara hazine arazilerini de katmıştır ki, bu araziler yıllar yılı köylünün sürdüğü, biçtiği topraklardır. Muzaffer Bey bunları da ellerinden almıştır. Yukarıda sözü edilen devlet gücünün onu elinde bulunduran kişiye verdiği rahatlık ise olağanüstü boyutlardadır:

Asıl öfkelerinin nedeni, haksız oluşundandı (...) Köyün hazine malı tarlalarını kendi topraklarına katmıştı. Bu da yetmezmiş gibi, köylünün tapulu topraklarına bile sataşmış, gık diyenin gözünü patlatmıştı. Bütün bunlarsa köylüyü Yeni Parti'ye alabildiğine itmmişti. Ama, şimdilik ses çıkarmıyor, zamanını bekliyorlardı. (Kemal, 1989: 269)

*Hanımın Çiftliği'*nde de, *Vukuat Var'*da anlatılanları doğrulayacak gelişmeler olur. Güllü çiftliğe gelir ama Ramazan'a eş olmayı reddeder. Muzaffer Bey'e durumu anlatır ve böylece evlilik engellenir. Güllü, kısa zaman içinde Kemal'i unutacak ve Muzaffer Bey'le evlenerek onun gücüne yaslanacaktır. Güllü'nün zenginliğe ulaşma yolu evlilik aracılığıyla başka bir sınıfa dahil olmaktır. Dahası, Güllü, içinden çıktığı sınıftan tamamen uzaklaşma isteğindeki bir kişi olarak, adını dahi beğenmemektedir. Zenginlik ve mala-mülke ulaşmak onun için bir “yönetme” perspektifi değil, gösteriş değeri taşımaktadır yalnızca. Bu gösterişe uygun bir de adı olmalıdır: “Evinin radyosu, elektriği, karyolası, aynalı dolabı olacak herkes ona imrenecekti. İmrenecekti, evet! Arkasından atıp tutsalar bile, yüzüne karşı yaltaklanacaklar, “hanımefendi, hanımefendi... İsmi Serap'a çevirmeyi çok isterdi” (Kemal, 2003: 23).

Romanda “Yeni Parti” olarak adlandırılan parti Demokrat Parti'dir ve emin adımlarla iktidara yürümektedir. Köylü seçim gününü beklemektedir. Diğer yandan, Zekai, Muzaffer Bey'in asıl çıkarımın DP'de olduğunu anlatır. Sonuçta, tüm toprak ağaları gibi Muzaffer Bey de “Amerikancı olan” Yeni Parti'ye geçer:

Ertesi gün yeni partinin gazeteleri büyük çiftçi, büyük iş adamı ve yıllardan beri tüketmez bağışlarıyla fakir fukaranın yardımına koşan, hak, adalet âşığı Muzaffer Bey'in

halkla, halk için, halkın yanı başında haksızlıklara karşı savaşa fiilen atılmak maksadıyla partisinden istifa edip, yeni partiye geçtiğini iri puntolarla verince, eski partinin ağır taş binası temellerinden sarsıldı. (Kemal, 2003: 254)

Bu sarsılma sadece CHP’de değildir. Yeni partinin adalet getireceğine inanan tüm köylülerin hayalleri suya düşmüştür. Hükümetler ve devlet gerçekten de “Muzaffer Bey’lerin” çıkarı için vardır. Şu kısa pasajda ise, Muzaffer Bey’e karşı duran sınıfsal oydaşma ve onun tepkileri aktarılır:

Kahvedekilerin çoğu, zorba Muzaffer Bey’in şerrinden Yeni Parti’ye geçmiş, toprak sahibi köylüler, yarıcılar, üçte bircilerdi ki seçimi dört gözle bekliyorlardı. Partileri kazanırsa biliyorlardı yapacaklarını. Bir zamanlar Muzaffer Bey’in bir tarla yüzünden tokatladığı Hıdır oğlu Habip: -Cenabıallah, adaletini gösterse. Eh... o zaman biliyorum ben. (Kemal, 2003: 30)

Kuşkusuz aynı kitle, sonradan Muzaffer Bey’in Yeni Parti’ye geçişine de şaşkınlıkla bakacaktır.

4.5. Kanlı topraklar ve zenginliğin inşası ya da Topal Nuri’nin önlenebilir yükselişi

Orhan Kemal’in romanlarının adlarının taşıdığı göndergenin çoğunlukla olgusal olduğunu söylemek mümkündür. Ele aldığımız mülkiyet kavramına denk gelen *Eskici Dükkânı*, *Hanımın Çifliği*, *Evlerden Biri*, vb. bunun somut örnekleridir. *Kanlı Topraklar* adlı romanı da, bu olguyu hem adıyla hem içeriğiyle sorgulayan en önemli yapıtlarından biridir. Roman-daki Topal Nuri, yazarın genel tercihinin aksine, bir anti-kahraman örneğidir ve hikâyeye onun desiseleriyle ilerler. Topal Nuri’nin kişiliğini belirleyen toplumsal hafıza ve tarih uzun uzun ele alınır. Nuri’nin kişiliği anlatılırken, yazar okuru Osmanlı-Türkiye tarihinin özlüce bir betimlenişine ve onun içindeki mülkiyet tutkusunun alttan alta nasıl belirleştiğine tanık tutar:

Kayseri’nin İncesu’yundan Çukurova’ya iş için çıkmış, hemşerilerinin arasına katıldığı 1912’lerde 10 yaşında var, yoktu. (...) 1914 Birinci Büyük Harp (...) 1918-19. Almanlarla birlikte yenilmişiz (...) Yerlilerin ‘Kaç Kaç’ dedikleri, Fransız’dan atlar, eşekler, arabalarla kaçışlarına bomboş gözlerle baktı o. Ermeni yanında Dikran oldu, Rum yanında Dimitri. (...) Ermeni, Rum patron, ustabaşılar yanında zanaatın çeşidini belledi. (Kemal, 1972: 12-13)

Osmanlı İmparatorluğu yıkılıp yerine cumhuriyet ilan edildiğinden beri ülkede çok hızlı değişimler olmuş ve Topal Nuri bu süreçte, sahtekârca bin bir kılığa girerek kendi çıkarını kollamayı bilmiştir:

Fes atılmış, kalpak atılmış, şapka giyilmişti. Sağdan sola eski yazı yerine soldan sağa yazılan Latin harflerinin milli alfabesine bırakmıştı. Daha pek çok yenilik. Topal Nuri bunların hiçbirini yadırgamadığı halde, yadırgamayanların arasında dolaşmayı, onlar gibi beş vakit namaz, niyaz, tenhalarda onlar gibi inkılâplara fısıltıyla atıp tutmayı uygun bulmuştu. Çünkü fabrikatörler, büyük toprak sahipleri, tüccarlar öyle yapıyorlardı”. (Kemal, 1972: 14-15, 18)

Romanda egemen üretim ilişkisini temsil eden Nedim Ağa'nın da fabrika dahil, elindeki mallara nasıl ulaştığı anlatılır. Ermeni tehciri konusu roman boyunca tüm hırs ve el koyma eylemlerinin neredeyse temelini oluşturur. Böylece Nedim Ağa'nın emek vererek veya tesadüfen bir zenginliğe ulaşmadığı vurgulanıp, ağayı destekleyen devlet-parti mekanizması da ortaya konur. Üstelik Nedim Ağa'nın zannedilen mülkün gerçekte tehcir malı olduğu resmî ağızdan itiraf edilir:

Particilerin elinde bir çeşit Demokles'in kılıcıydı bu fabrika. Kafaları kızdı mı elinden alıverecekler gibi geliyor, geceleri uykuları kaçırıyordu. (...) Bir gün buna benzer bir balo bileti yüzünden, parti il başkanı) '-Ulan yazının yarım pabuçlusu,' demişti. 'Çukurova'ya ayağının çarığıyla gelip, yıllar yılı omzunda halı dolaştığın günleri ne çabuk unuttun? Bu fabrikayı baban mı yaptırdıydı? Ermeni malı. Partimizin sayesinde eline geçirip palazlanınca, sana onu temin edenlere karşı yan mı çiziyorsun? Kafamı kızdırma, bir kulpunu bulup elinden alıveririm ha!'. (Kemal, 1972: 19-20)

Sınıfsal olarak aynı kulvarda yer alan Topal Nuri ile Kantarcı Mustafa arasındaki belirgin fark, Nuri'nin dizginlenemez hırsı ve egemenlerle kurduğu ilişkidir. Topal Nuri'nin rahatça çalabilmesi için Kantarcı'nın aşırı dürüstlüğünden vazgeçmesi gerekir. Aşağıdaki pasaj Kantarcı'nın hafızası üzerinden toplumsal değerlerini yitirişini ve zorbalıkla mülkiyetin el değiştirmesini anlatılır:

[Kantarcı:]- Millî Mücadele'den sonra Allah Allah, millet bir saldırdı Ermeni, Rumlardan kalan mallara deme gitsin. Bir ticaret, bir bezirgânlıktır gitti. Kimse kimsenin dilinden anlamıyor, canım desen, canın çıksın diyorlardı. Ne bileyim. Analarımızı, bacılarımızı yitirip memleketimize bir döndük ki, vay anam vay!" (Kemal, 1972: 99)

Nedim Ağa'nın zenginliğe nasıl ulaştıkları, ne tür dalaverelerle mülk tuttuklarıyla ilgili anlattıkları ise, yine tarihsel gerçekleri dikkate almayı gerektirir. Bununla birlikte, "çalacaksınız!" diyen Nuri'nin Kantarcı'ya anlattıkları da, yabancı malına nasıl çöreklenildiğini ve vaziyetin geldiği aşamayı gösterir:

Topal Nuri başını salladı:

- '(...) Bunlar Kayseri köylülerinden her yıl Çukurova'ya yüzlerce inenlerden... Bu Nedim Ağa onlardan işte. O zaman malum ya, Ermeniler, Rumlar ticareti ellerine almış. Osmanlı'yı veryansın soyuyorlar. Derken Sultan Hamit'i indiriyorlar. Meşrutiyet. İttihat ve Terakki. Millî zengin yetiştirme modası. Ardından Ermeni Tehciri. Bu Nedim'in patronu çorbacı da Ermeni ya, kaçacak Türkiye'den aman Nedim demiş, ben seni severim mert adamsın, sen mallarımın başına geç. Benim yerime işleri idare et. Ye, iç, helal olsun. Bana da ne gönderirsen artık (...).

-Sonra heriflere hakkını göndermiş mi?

-Sen olsan gönderir miydin? (...) Çalacaksın Mustafa!' (Kemal, 1972: 100-101-102-103)

Topal Nuri, zengin olmak peşindedir. Bunun için alt edeceği kim varsa sırayla ya onları zora sokar ya da ortadan kaldırır. Özendiği kişiler Çukurova ağalarıdır. Romanda, o dönemde "toprak" olgusunun, dolayısıyla toprak mülkiyetinin ekonomik ilişkilerde tuttuğu önemli yer anlatılır. Nuri'nin ulaşmak istediği yer "toprak ağalığı"dır:

Zenginlik buydu. İnsan topraktan şaşmayacak. Toprağa, uçsuz bucaksız toprağa sahip olacaktı. Evet, fabrika da topraktan geri kalmazdı ama, hayır, toprak başkaydı (...) O yağmadan hissesine düşeni alamamıştı. Ne yapacaktı? Pamuk tüccarlığı, evet ama hayır, asıl topraktı, toprak! Koskoca Nedim Ağa gibi fabrikatörler de neden toprağa heves ediyorlardı? Çünkü toprak kokmaz, eskiiyip bozulmaz, yangında yanmazdı. (Kemal,1972: 220)

Romanın kritik ve ilginç bir diğer karakteri de, bir zamanlar paşa soyundan gelen Paşazade Hakkı Bey'dir. Elindeki sayısız tapu geçmişte valilik yapmış atalarından kalmıştır. Avrupa'da sanat eğitimi görmüş bu kişinin elindeki tapulara ulaşmak herkesin hedefidir:

Uydurma Paşazade (...) kalın kurşunî bulutların altında ıpslak uzanan uçsuz bucaksız tarlalara bakmakta olan gerçek Paşazade Hakkı Bey'e göz ucuyla bakıyordu arada. Şimdi onun yerinde olacaktı. Onun yerinde olsa da cebinde *Kanlı Topraklar*'ın tapusu bulunsaydı... 'Hayvan!' diye geçirdi". (Kemal, 1972: 288)

Paşazade Hakkı'ya göre, memleketi çepeçevre sarmış olan yalancılık hukuku insanlığı bu hale getirmiştir.

Sonuç ve genel değerlendirme

Orhan Kemal romanlarının mülkiyet kavramı bağlamında yalnızca 1930'lardan 1970'li yıllara kadar toplumda ne tür ilişkileri yapılandığı konusu değil, aynı zamanda Türkiye toplumsal hafızasında geniş bir yer tutan kimi siyasal olayların (Ermeni tehciri, Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne devreden etno-siyasal sorunlarla ilgili kimi bakıyeler, Yunanistan-Türkiye nüfus mübadelesi hadisesi, vb.) arka planına dair de tarihsel bir panorama sunan bilgi ve bulgular oldukça önemlidir. Bu nedenle, söz konusu romanlar, Türkiye'de mülkiyet tutkusu-toplumsal hafıza ilişkisini ekonomik bölüşüm ilişkileri ve bazı etnik ve siyasal çatışmalarla bir arada sunarken, söz konusu tercihin Türkiye'nin yakın siyasal tarihinde ürettiği ötekilik konumlarına yönelik geliştirilen kimi kavram ve olgularla (yabancı düşmanlığı, etno-siyasal/etno-kültürel nefret söylemi, toplumsal adalet, barış ve birlikte yaşama sorunu, vb.) ilgili tartışma alanlarına da ışık tuttuğu söylenebilir.

Öte yandan, Orhan Kemal'in romanlarında 1930'lu yıllar Türkiye'sine yönelik yapılan gözlem ve yorumların, özellikle kırsal üretim araçlarına dayalı toprak mülkiyetinin, henüz tam olarak makine çağının güçlerine yenik düşmediği zamanların yaklaşan teknik devrimine ve haliyle söz konusu devrimin çok geçmeden toplumsal ve siyasal hayatta ne tür olaylara yol açacağına dair de kimi keskin öngörüler barındırdığı aşikardır. Sözgelimi toprak reformu gibi çok bariz siyasal bir uygulamanın bile toplumda sahiplik yapılarını bir gecede radikal biçimde nasıl değiştirdiği, dolayısıyla resmi yoldan zenginliğin nasıl el değiştirdiği konusu dikkate alınacak olursa, toplumsal ilişkilerin mimarisinde ve insan-mülk etkileşiminde gözle görülür somutlukta ne tür değişimlerin olduğu da kendiliğinden anlaşılabilir.

Çalışmada elde edilen sonuçlara gelince; bunları kısaca şu şekilde özetlemek mümkündür: İlk olarak, yazarın erken dönem otobiyografik eserlerinden olan *Baba Evi ve Evlerden Biri* romanlarında, kutsal aile kavramı ve aile içi ilişkilerin, yerlerini doğallıktan ve çıkar gütmeyen saflıktan mülkiyetçi ideoloji tarafından maddileşmiş bir güvensizlik hissine bırakarak nasıl demistifiye edildiği, özellikle Birinci Dünya Savaşı yılları ve sonrasındaki Millî Mücadele döneminde, savaşın kaybedenleri ve kazananlarının sermaye ve mülkiyetin niteliğinde yaşanan değişimlere bağlı olarak, roman karakterlerinin aile geçmişlerinden yola çıkılarak nasıl betimlendiği saptanan sonuçlar arasındadır. Çalışmada ayrıca; *Cemile* adlı romanda kırsal mülkiyet (deve, toprak, vb.) konusunun odağa alınarak söz konusu mülkiyet rejiminin gelişen makine çağının zinde güçleri tarafından yenilgiye uğratıldığı; *Eskici Dükkânı*'nda modern işyeri algılamasının eski ve köhnemiş zanaatları yerinden ederek, yeni yeni beliren üretim araçları mülkiyet biçimlerine (fabrika, iş yeri, işlik, vb.) koşut olarak, gündeme bir "kayıp geçmiş"/"kaybedilen varidat" meselesini getirdiği; *Hanımın Çiftliği* ve *Vukuat Var* adlı romanlarda sınıf atlama hayallerinin mülkiyet tutkusuyla daha da körüklenerek, sonrasında toprak işgallerine ve azınlık mallarının yağmasına yol açtığı; son olarak, *Kanlı Topraklar*'da ise, zenginliğin inşasına aracılık eden yeni üretim araçlarının ve bu araçlara sahipliğin yarattığı "fırsatçı" ve "yağmacı" birey tipine yönelik sonuçlar elde edilmiştir. Özetle, çalışmada elde edilen sonuçları genelleştirilmiş bir çerçeve içinde ve bir tek cümleyle ifade etmek gerekirse; Orhan Kemal'in içerik analizine tabi tutulan romanlarında, tarihsel süreç içinde değişip dönüşen mülkiyet biçimlerinin farklı mülkiyet ilişkilerini de beraberinde getirdiği (toprak mülkiyetinden iş yeri ve fabrika mülkiyetine, vb.), bu durumun bireylerdeki eski mülkiyet algısı ve düşüncesini değiştirdiği, tüm bu etkilerin sonucunda ise, Türkiye toplumsal hafızasında farklı kişilik tipleri ve davranış örüntüleri belirlediği sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Bu makale tamamıyla özgün bir araştırma olarak planlanmış, yürütülmüş ve sonuçları ile raporlaştırıldıktan sonra ilgili dergiye gönderilmiştir. Araştırma herhangi bir sempozyum, kongre vb. sunulmamış ya da başka bir dergiye değerlendirilmek üzere gönderilmemiştir.

Etik Kurul Kararı: Makale için Etik Kurul kararı gerekmemektedir.

Research and Publication Ethics Statement

This is a research article, containing original data, and it has not been previously published or submitted to any other outlet for publication. The authors followed ethical principles and rules during the research process. In the study, informed consent was obtained from the volunteer participants and the privacy of the participants was protected.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Bu makaledeki her iki yazar ortak ölçüde çalışmanın hazırlanması, veri toplanması, sonuçların yorumlanması ve makalenin yazılması aşamalarına katkı sağlamıştır.

Contribution Rates of Authors to the Article

Two authors in this article contributed to the 50% level of preparation of the study, data collection, interpretation of the results and writing of the article.

Destek Beyanı

Bu çalışma herhangi bir kurum veya kuruluş tarafından desteklenmemiştir.

Support Statement (Optional)

There is no conflict of interest between the authors of this article.

Teşekkür (İsteğe bağlı)

Acknowledgement (Optional)

Çıkar Beyanı

Çalışma hazırlanırken; veri toplanması, sonuçların yorumlanması ve makalenin yazılması aşamalarında yazarlar arasında herhangi bir çıkar çatışması durumu söz konusu olmamıştır.

Statement of Interest

There is no conflict of interest between the authors of this article.

Kaynakça

- Coşkun, M. K. (2016). Orhan Kemal'in romanlarında toplumsal dönüşüm ve sınıflar. *Devrimci Marksizm*, 26, 19-46.
- Eyigün, R. Y. (2006). *Orhan Kemal'in hayatı, eserleri ve Orhan Kemal uyarlamalarının Türk sinemasındaki yeri*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gökçe, O. (1994). İçerik çözümlemesi. *Turkuaz*.
- Hsieh, H. F. ve S. E. Shannon (2005). Three approaches to qualitative content analysis. *Qualitative Health Research*, 15 (9), 1277-1288.
- Kekeç, İ. (2020). Düşler ve düş kırıklıkları: Arzular ve fanteziler bağlamında Orhan Kemal'in *Evlerden Biri* romanı. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 4 (3), 279-294.
- Kemal, O. (2004). *Cemile*. Epsilon.
- Kemal, O. (2008). *El kızı*. Everest.
- Kemal, O. (1973). *Eskici dükkânı*. Cem.
- Kemal, O. (1989). *Vukuat var*. Tekin.
- Kemal, O. (2003). *Hanımın çiftliği*. Tekin.
- Kemal, O. (1972). *Kanlı topraklar*. Remzi.
- Kemal, O. (2010). *Evlerden biri*. Everest.
- Köse, H. (2019). *Dirlik sahibi ve mülksüzler: Mülkiyetçi/statükocu tapınmaya karşı yazınsal tertipler, sinemasal replikler*. Erişim: 18.08.2022, <https://ayrintidergi.com.tr/dirlik-sahibi-ile-mulksuzler-mulkiyetci-statukocu-tapinmaya-karsi-yazinsal-terkipler-sinemasal-replikler/>
- Marx, K. (2004). *Kapital cilt I*. (A. Bilgi, Çev.) Sol.
- Özerinç, E. (2010). *Orhan Kemal'in fabrika ve toprak işçilerini konu alan bereketli topraklar üzerinde, vukuat var ve hanımın çiftliği romanlarında yapı, tema ve anlatım*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Doğu Akdeniz Üniversitesi Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Araştırma Enstitüsü.
- Proudhon, P.-J. (2017). *Mülkiyet nedir?* (D. Çetinkasap, Çev.) İş Bankası Kültür.
- Rabelais, F. (2019). *Gargantua* (S. Eyüboğlu, A. Erhat, V. Günyol, Çev.) İş Bankası Kültür.
- Tolstoy, L. N. (2020). *İnsan neyle yaşar?* (K. Karasulu, Çev.) İş Bankası Kültür.

Vesek, M. (2012). *Kapitalizmin hapsettiği aile*. Erişim tarihi: 15.08.2022, <http://www.orhankemal.org/links2/984.htm>

Voltaire, F. M. A. (2005). *Candid ya da iyimserlik* (M. Can, Çev.) Bahar.

Yumuş, S. (2017). *Orhan Kemal romanlarında sosyal değerler*: [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Bu eser Creative Commons Atf 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır. (This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License).

folk/ed. Derg, 2022; 28(4)-112. Sayı/Issue -Güz/Autumn
DOI: 10.22559/folklor.2203

Araştırma makalesi/Research article

The Representation of Honor Killings in Turkish Media *

Türk Medyasında Namus Cinayetlerinin Temsili

Nurşen Adak**

Abstract

Violence against women is one of the most common violations of human rights in the world. Women have been subjected to honor violence throughout history and continue to being subjected to such violence in different cultures worldwide. Killing in the name of honor are justified in a society when the rules of honor are dictated by men and shaped around women's bodies and sexuality, which are disregarded by women. The study aims to understand whether the way media treatments femicide reinforces the existing perception of honor or not. In other words, the purpose of the study is to examine if the media uses a patriarchal language, how it captures the victims and perpetrators, how it normalizes and justifies the violence while publishing the news about honor killings. News regarding violence against women, published in two of the national newspapers daily between 2012-2014 were examined within the scope of the study and femicide reports committed on

---

Geliş tarihi (Received): 1-04-2022 – Kabul tarihi (Accepted): 11-10-2022

* An earlier draft of this paper was presented at *VIII National Sociology Congress*, 1-3 December 2016 METU, Ankara.

** Prof.Dr., Akdeniz Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü / Akdeniz University Faculty of Letters Department of Sociology. nadak@akdeniz.edu.tr. ORCID 0000-0001-8748-9678

behalf of honor were selected. Selected news is analyzed using critical discourse analysis. As the result of this analysis, it was observed that the news on honor killings focused more on the popular aspect of the murder in a sensational manner. Such news used a patriarchal language, justified the violence based on the honor issues, and emphasized that women were killed due to their lack of obedience towards their husbands, and that they dishonored their family.

Keywords: *honor killing, media, gender, violence*

Öz

Dünyada ve Türkiye’de kadına yönelik şiddet önemli sosyal problemlerden birisidir. Geleneksel toplumlarda ataerkil iktidar ilişkilerini yeniden üreterek kadınlar üzerindeki eril tahakkümü meşrulaştıran namus saikiyle işlenen cinayetler kadına yönelik şiddetin en dramatik türlerinden birisini oluşturmaktadır. Namus anlayışı toplumsal yaşam içerisinde her ne kadar farklı kaynaklardan beslense de medya, dil ve söylem aracılığıyla namus kavramının sosyal olarak inşa edilmesinde önemli bir etkiye sahiptir. Ataerkil toplumun kültürel değer ve normlarıyla şekillenen namus ve namus adına işlenen cinayetler medyaya da yansımaktadır. Bu çalışmanın amacı medyanın namus adına işlenen cinayetleri ele alma biçiminin, toplumsal ve kültürel açıdan namus algısının inşa sürecini nasıl etkilediğini anlamaya çalışmaktır. Başka bir ifade ile çalışma, medyanın kadın cinayeti haberlerini verirken, eril bir dil kullanıp kullanmadığı, mağdurları ve faileri nasıl resmettiği, şiddeti normalleştirme ve meşrulaştırma biçimlerini sosyo-kültürel bağlamda araştırmayı hedeflemektedir.

Çalışma kapsamında öncelikli olarak ulusal çapta günlük yayın yapan iki gazetede (Radikal ve Posta) 2012-2014 yıllarında yayımlanan kadına yönelik şiddet haberlerinin tümünü tarayarak özellikle namus adına işlendiği belirtilen kadın cinayeti haberlerinin tamamını seçtim ve söylem analizi kullanarak çözümledim. Araştırmada namus bahaneli kadın cinayetlerinin gazete haberlerine çoğu zaman bireysel bir sorun olarak yansıdığı, yapısal ve kültürel nedenleri olan sosyal bir problem olduğu gerçeğinin gözden kaçırıldığı sonucuna vardım. Ayrıca kadın cinayetlerinin genel olarak haberlerde sansasyonel biçimde cinayetin magazin yönüne odaklanarak verildiği, cinayetlerin sosyal bağlamından soyutlanarak bireyselleştirildiği, şiddetin namus temelli meşrulaştırıldığı, kadınların kocalarına itaat etmedikleri, ailenin namus ve şerefini “lekeledikleri” için öldürüldüğü ve haberlerde eril bir dilin kullanıldığı bilgilerine ulaştım. Araştırmanın en çarpıcı verilerinden birisi de haber metinlerinde failin cinayeti namus gerekçesiyle işlediğinin vurgulanarak toplumdaki saygınlığını yeniden kazanma talebine yer verilmesidir. Bu durum eril tahakküme dayalı cinsiyetçi şiddet söylemini pekiştirici bir rol oynamaktadır.

Anahtar sözcükler: *namus cinayeti, medya, toplumsal cinsiyet, şiddet*

Introduction

Honor killings closely related to the cultural values and norms of the society, are one of the important social problems of patriarchal societies. As a matter of fact, honor killings, which are a way of putting pressure on women's bodies and sexuality, have been practiced in many parts of the world for thousands of years. Each year, a notable number of women are murdered in the name of so-called "honor" (Khan et al., 2018; Ne'eman Haviv, 2021). But it is not easy to define and draw the boundaries of the concept of honor that continues to regulate the family and the society. The concept of honor and shame was introduced in early 1950's and 1960's with a volume edited by John G. Peristiany and it was titled precisely as "Honor and Shame, The Values of the Mediterranean Society" (Peristiany, 1965). Moxnes (2004: 21) has noted that honor and shame differ according to gender, and he emphasizes the power of men dominating the public sphere to determine public discourse on honor and shame. Men who competed with other men to defend their masculinity had to defend the chastity of women under their dominance to protect their honor since women occupied the private sphere, their effects on honor and shame were limited. The loss of women's chastity was regarded as shame of the entire family. Bangash and Muhammad (2017) defined honor killings as a cultural violence that largely supported by ideology, religion, language, and the arts, and make it acceptable in society. Killing for the sake of family honor is a socially structured phenomenon. According to Vandello and Cohen (2003), honor is described as the respect, social status and morality of the woman and her family in addition to her respectable sexual behavior suitable for the societal desires.

Although the killings in the name of honor appear in most of the world, the description of the concept of honor has some cultural differences. The concept of honor in the West is usually described as a moral integrity, virtue, or a respect for one's abilities whereas the depth and the extent are considerably different in the East (Abu-Lughod, 1986). Sev'er and Yurdakul who also draw attention to the differences of honor concept in the East and the West state that honor is an inseparable part of the West where it is regarded as a valuable entity in its purest and most desired form. Neither the rich nor the poor are exempted from trying to do their best to live an honorable life and protect their family names from dishonorable events. Briefly, honor has valid rules for individuals both for upper and low classes (2001: 972).

Honor is described based on women's bodies and sexualities in Turkey (Yıldız, 2009; Bağlı and Özensel 2011). Noting that there is a tendency to associate honor with a woman's sexuality and her surveillance according to the Dynamics of Honor Killings in Turkey, Suggestions for Action Plans, Final Report (2005: 16) it is emphasized that female virginity, extramarital sex, codes of dressing and behavior, performing her duties suitable for the traditions are all closely related to the concept of honor.

According to Abdo (2006: 63), the killings in the name of honor which is a universal phenomenon is a part of an ownership culture, patriarchy and exploitation determining the basic features of a state. Standish (2013: 113) has emphasized that while honor crimes are practiced worldwide by various cultural and religious traditions, they are most often associated with Arab culture and Muslims. The torture and killings including sexual violence

against women occur in different forms and in different cultures since it is not unique to Arabs or Islam. European's traditional burning of witches in Middle Age, the practice of "virginity belt" in the 17th and 18th centuries, "passion crimes" in Brazil and "dowry crimes" in India are some universal examples of these killings. Baron (2006: 1) has stated that activists in the Middle East and beyond have increased their fight against honor killings in the last decade and emphasized that these killings occur throughout the region among diverse ethnic populations and are not limited with the Muslims.

The point distinguishing murders in the name of honor or custom from other types of violence against women is that these murders are committed conspiratorially. In those murders, there can be a family meeting with relatives and the decision to kill the victim can be taken by them. Although it is presented as an idea that the woman who is claimed to violate the rules of honor deserves that punishment, protection of patriarchal privileges is important in such murders. It is not important to prove "dishonorable behavior" in these murders, the important thing is the society's perception of dishonor and its effect on the social situation of the family (Ertürk, 2007: 12). Similarly, Reimers (2007: 239) describes honor killings as follows: "Honor killings are defined as acts of violence based on a conception of family honor as related to the chastity of women to the impact that when a woman is suspected of breaking a chastity code, the honor of her entire family becomes severely damaged, and the only way to restore it is to eliminate the woman." Thus, as Ferwerda and van Leiden (2005: 25) emphasized, honor killings are any form of psychological or physical violence based on a collective mentality, and it is perpetrated as a reaction against the violation of the honor of a man or woman. Their families are known by the outside world, or they are threatened to become known. Consequently, honor related violence is the cruelest form of violence directed against females who are supposed to go beyond the roles assigned to them in a society or the moral norms that vary with respect to the individual, society, region, or time.

Honor killings and gender

Honor and the killings in the name of honor are closely related to male power and patriarchy. Singh and Bhandari (2021: 1) state that in some patriarchal societies, women reflect the culture, morals, and ethics of the family. They also point out that any lapse on a woman's part allegedly taints the family's name, and punishment must be given to the erring party to restore the family's honor. Mojab (2006: 41) has stated that patriarchy is a system of gender relations like the state implementing the political power of patriarchy. Moreover, she notes that "this system just as capitalism and feudalism continues through reproduction. Patriarchy reproduces the male dominance and uses culture, language, religion, education, economy, and other similar social structures to reproduce itself. Violence is one of those to reproduce male dominance." Killings in the name of honor are the way of generating patriarchy within this perspective. Thus, according to Tomer (2015: 16), honor killing is a practice where men kill female relatives who they think giving harm to the family honor. The death of the woman restores the family honor.

Honor suppressing women gives the responsibility to men to be the guard of women (guard of honor). It is not only the husband who is expected to control and protect the honor

of the woman in honor-based societies but also the woman's father, brother, relatives, and neighbors are responsible.

Sirman (2006: 58) has stated that "a woman should control her own sexuality to show her love towards her family and country while a man shows his love as being ready to sacrifice himself for his family, country, and honor. Sirman (2006: 49) also states that "A woman is dishonorable when she cannot control her own sexuality while a man is dishonorable when he cannot control the sexuality of that woman under his control. A dishonorable man is someone who is not a trustee and furthermore cannot prevent people from talking about a woman's sexuality he is responsible for." In a society where there are different considerations concerning honor between men and women, one of the affective means to cause and reproduce honor killings is the media.

Killings in the name of honor in the media

The news about violence in the media can normalize and lead to violence while it can also contribute to the solution of the problem in terms of drawing the attention to the negative social aspects of violence. Newspapers are an important tool in bringing attention to honor killings, and most of the data on honor killings are based on newspaper case reports (Doğan, 2014; Husseini, 2009). The crucial point is how the media presents the news about violence or rather with which discourse the news is presented to the readers. The individuals subjected to violence through media can perceive the world as full of violence or become indifferent to the violence (Yıldırım and Dudu, 2014: 31).

Hartley (2001:7) has stated that the language of the news turns the raw material into the things familiar to us by emphasizing that it does not only implicate the social and historical determinatives but also transforms them. Accordingly, the newspapers as a mass medium have the potential to change and transform some existing sexist attitudes in a society. Dursun (2008: 83) has pointed out that news as cultural productions/texts do not only reflect the society but also give the form of that society.

The fact that the newspapers as a printed media organ present the news about crimes of violence by exaggerating them through moving away from responsible publishing on occasions with commercial reasons to increase the circulation of the newspapers can have negative effects on readers. Accordingly, even though most of the individuals in a society are not directly subjected to any kind of crimes, they can be subjected to a crime indirectly due to the news about violence in the media (Potter, 1999: 1).

According to Berns (2004), honor killing is not depicted as a matter of hatred or revenge. It is not perceived as a personal act, or one based on psychological deviance or pathology, but an act intended to assure the surrounding community that the male family members are in power.

The news with such words as "honor" and "custom" which are considered significant in the eyes of the society contribute to the justification of killing women in the name of honor. Furthermore, socio-cultural reasons and structural elements underlying such acts are

hidden through presenting the crime as if it is an individual act in the news. Yıldırım and Dudu (2014: 31) have revealed that media in such news draws the attention to the woman's suffering is subjected to violence as in the role of a victim while concealing the act of the perpetrator. The most important reason to justify the violence against women is to clarify it as an honor-based or morality driven crime. The news through personalizing the acts is presented as some certain individuals' acts, therefore they prevent the examination of social and economic factors lying under such controversial issues (Dursun, 2008: 80). Thus, violence against women and honor-based crimes are normalized by presenting such news as individual judicial acts rather than revealing their social dimensions.

In conclusion, the news presented in newspapers has an important role to establish the social reality concerning the news by conveying the messages and providing an interpretation for the readers. This process of construction and interpretation through language depends on the existing power relations in society.

The method of the study

The study aiming to analyze whether the way of presenting the news about honor killings reproduce the perception of honor, the news about the killing in the name of honor in two newspapers with different press policies are evaluated based on the critical discourse analysis.

Critical discourse analysis used in this study is related to how various social notions such as power relations, values, ideologies, and identity description's function and how they are reflected into individuals and social order through linguistic construction (Van Dijk, 2003). Discourse analysis examining the functions and use of the language aims to reveal how social system with the relations of inequality and oppression is reproduced by means of the language used in the news texts. From this point of view, it seems possible to analyze how inequalities between men and women are reflected and reproduced in news discourse specific to honor killings. The news is analyzed within two themes as follows:

- 1. Description of honor killings/ Individualization of honor killings:** Is the news described as an individual act or a social problem resulting from the socio-cultural structure of the society and traditions?
- 2. Faded perpetrator / Victim accused:** Description of the accused and the victim: Is the accused who commits an honor crime disclosed clearly or made invisible? Is the victim of an honor killing described through her gender roles and therefore emphasizing that she has not conformed to social norms and values?

The aim of the study is to analyze the news of murders committed in the name of honor with the method of discourse analysis and to investigate how the murders are reflected in the news. Purposive sampling technique, which is one of the non-probability sampling techniques, was used in the study. Newspapers with high circulation, different ideologies and reader profiles were tried to be selected for the period determined in the research. In this context, Posta Newspaper, which stands out with its tabloid third page news, and Radikal, which represents the centre-left, were chosen.

The scope of the study was limited to news texts. Other texts were excluded from the study. Besides the study was limited to the subject of femicides committed in the name of honor in Posta and Radikal newspapers published between 2012-2014 in Turkey. The years 2012, 2013 and 2014 were chosen because they were close to the period when the study was first prepared.

Table 1: The number of killings in the name of honor in printed media between the years 2012 and 2014

Year	The number of the news	
	Posta	Radikal
2012	5	6
2013	6	6
2014	3	1
Total	14	13

As a result, I searched the term “honor killing” in the internet archives of both newspapers for the years 2012, 2013 and 2014. I reached a total of 54 news in two newspapers in which women and men were killed in the name of honor. I included all 27 news reports in which women were killed in the name of honor and the news of honor killings in the mentioned newspapers were examined from the perspective of women’s studies.

Findings

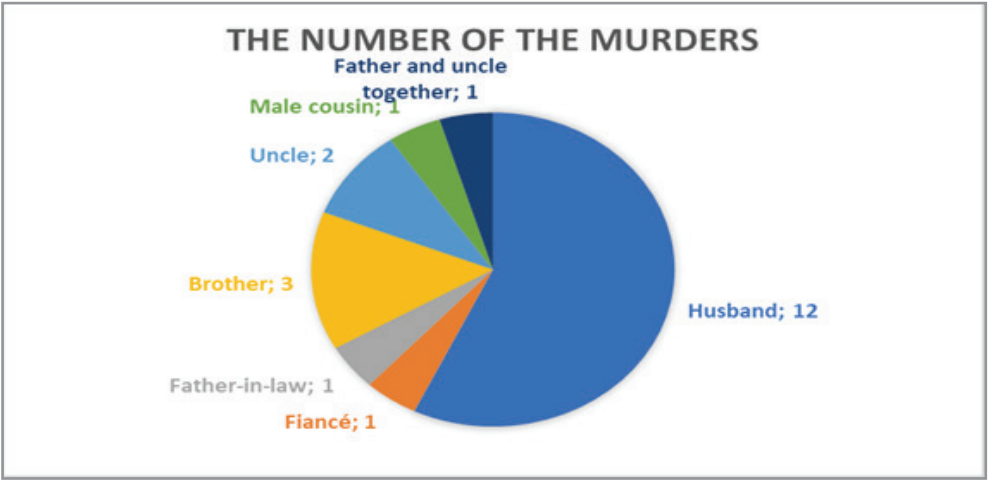
Totally 27 news published in Posta and Radikal in the years of 2012, 2013 and 2014 were analyzed in the study. Woman was the victim in these texts. 5 news were reported in both newspapers and 2 murders were reported twice in Posta. In one of the news in Radikal, two different murders were presented as one. Finally, 21 murders were reported as 27 different news texts in two newspapers. Before examining the killings in the name of honor through critical discourse analysis, it was useful to investigate socio-demographic characteristics concerning the murders.

Socio-demographic findings on honor murders

The ages of the accused were found to be between 16 and 46 while the ages of women murdered ranged between 15 and 39. These findings had similarities with the findings obtained from the study on honor killings conducted by the Presidency of Human Rights in 81 provinces in Turkey. The percentage of children who commit an honor crime is low (%9) in the research mentioned above. The ages of the accused are between 19 and 34 as the oldest (The Report of Grand National Assembly of Turkey, 2005). It was also stated in the same study stating that the age of women murdered in honor crimes was under 30 (20% 19-25; 19% 26-30), which seemed to be like the results of our study. As a result, it has been revealed

that it affects young women most of the time (The Report of Grand National Assembly of Turkey, 2005). Since the concept of honor is defined through the sexuality of women, honor killings probably occur at a young age when women are sexually more active.

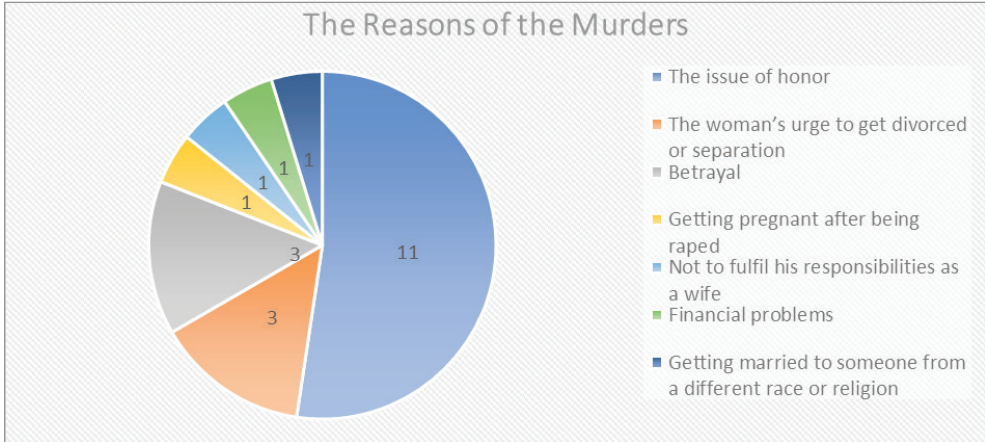
When what the accused does for a living was examined, it was observed that it was stated in nine news. From these texts, it has noted that one of them runs a coffee shop and the others are laborers. The occupations of the women have not stated in the news texts where women are described in private sphere through gendered stereotypes.

Graph 1: Relationship between the Accused and the Victim

The women included in this study were the ones killed by their closest male relatives. It was significant in terms of partner violence that half of the women (10 of them had civil marriage and 2 of them had religious marriage) were killed by their husbands and one of them by her fiancé. Furthermore, three women were killed by their brothers whereas 2 of them by their uncles, 1 of them by her cousin, 1 of them by her father and uncle together and 1 of them by her father-in-law. As it is understood from the news, women are killed by their closest relatives and honor killings are a family affair. Similarly, Chesler (2010) states that worldwide, two-thirds of victims are killed by their families of origin. Murder by his family was the highest in the Muslim world (72 percent). These results were found to be compatible with the findings obtained from the news texts in this study.

In the study of KAMER (2011: 32) between the years 2003 and 2010, it is seen that most of the women who feel the threat of “honor killing” are subjected to violence by their husbands (62%, 3 of them). Moreover, 32%, 6 of them are subjected to violence by their fathers or brothers. The others (41%, 1 of them) were subjected to violence by their uncles and male cousins.

Graph 2: The Reasons of the Murders

To solve the problem, it is important to find out the reasons lying beneath femicide in the name of honor. It is reflected in the news that men killed women in the name of honor in the 11 murders and they admitted it in the newspaper. In news, it is stated that women were killed because they wanted to divorce or live apart since they were subjected to violence or liked another man. The lives of the three women also ended since they cheated on their partners, or they were under suspicion of cheating their partners. A woman at the age 15 or more precisely a girl was killed by her uncles because she was raped by her uncle's sons, and she became pregnant. In a murder news, it is indicated that the woman was killed since she did not fulfill her responsibilities as a wife and another femicide was based on economic problems. Besides, a woman was also killed because she got married to someone who had a different religious and ethnic origin.

As in the news texts analyzed in this study, 370 of 1091 women who are the victim of honor or custom murders are killed because of honor in the narrowest sense according to Human Rights Presidency Report on Honor and Customary Killings 2007 (2008: 4). The number of women killed due to a forbidden affair is 106 whereas the number of women killed due to a sexual assault is 72, and the number of women killed due to the rape is 18. Regarding forbidden affairs, sexual assault and rape among the reasons for honor, the rate of women killed due to honor increase to 50% (Presidency of Human Rights the Reports on 2007 Honor and Custom Murders, 2008: 4). In a study on honor killings in Pakistani newspapers, it is emphasized that if a woman become the victim of sexual assault, her parents may kill her to save her family's honor (Raza and Liaqat, 2017: 37). Like these findings, it is seen in the news texts that almost half of the women are killed due to honor.

Individualization of honor killings

Honor is described based on women's bodies and sexualities. Moreover, women are expected not to live sexuality out of marriage and to behave appropriately according to the norms of the society by protecting their sexual purity and virginity. Women who go beyond

the lines of honor are faced with different sanctions in a society. The most severe sanction is being killed based on honor.

...a 19 year old woman named Hacer Gv whose dead body was found yesterday evening in Viranşehir, Şanlıurfa, in a-18-meters-depth-well turns out to be a victim of a custom killing. She was said to be 8.5 months pregnant...According to the claims, she got pregnant after having an intercourse with her boyfriend named Cuma who is a soldier right now...

Posta, 31 January 2014

Honor killing is defined through a 19-year-old woman named Hacer Gv who gets pregnant before marriage and goes beyond the lines of honor requiring sexual purity and virginity for women. The sexuality of women continues to be controlled after marriage as it is before the marriage. In the news texts below, it is understood that women are killed as they have extramarital relationships. Evaluating the reasons behind these 21 murders in this study, it is seen that men commit honor crimes to control women's sexualities and bodies except for three murders.

After undergoing a treatment at hospital, Necmettin Yarar is taken into custody. He kills his wife named Şerife Yarar who runs away in Bornova with mer İnce the man she lives together. Yarar who was taken to the Homicide Department says to the journalists taking photos of him that "There is certainly a punishment for dishonorable action. Any cruel person is faced to a cruelty for sure..."

Radikal 30July, 2012

In Özkan's first statements, he says that "My wife ran away with my sister's husband last year. I looked for them in every province. I returned home after finding their address. I cleaned my honor. I feel relieved now."

Posta, 22January, 2013

How honor crimes are described in the news texts is important in a sense that whether they are reproduced. When the headlines are examined, it is observed that honor murders are described as something resulted from women's personal problems with their partners or other family members. This situation is revealed in such headlines as "The Idiot! I love another man!", "He cut his wife by seven different knives!", Ex-husband Terror in İzmir".

What is observed in the news texts analyzed in this study is that the man's control over a woman is normalized through defining her as a man's wife, lover or partner and displaying the woman in relation with the man who commits violence (Dursun, 2008: 8). Thus, it provides a basis for the reproduction of femicide by means of spreading the idea that it is "natural" and "acceptable" to commit violence and even kill women with whom the men have a relationship. When the news headlines are examined, -the relationship between the accused and the victim is revealed in such words as "wife, husband, partner, fiancé, brother" in almost half of them.

Table 2: The news headlines

THE SAME NEWS	
POSTA	RADİKAL
Lifelong sentence to the murderer husband	Lifelong sentence in a single session to the accused who kills his unmarried partner
I feel relieved	The accused of two murders is caught
Women carry Meltem's coffin	Baydemir: Don't respond to such men's salutes
New developments in double murder	Last message in double murder: Is it from the husband?
The woman is killed for honor	Self-defence in the court: The woman is killed for honor
DIFFERENT NEWS	
POSTA	RADİKAL
Shame on your traditions! A 8.5 months pregnant woman at the age of 19 whose dead body was found in a well is a victim of "custom killing"	There is no conscience!
I cleaned my honor	Her father and uncle confessed the crime
He cut his husband's throat at the hospital	Ex-husband terror in İzmir
Idiot! I love another man!	Terrifying confessions about domestic violence
There is no decision in Ayşe Paşalı case	A lifelong sentence for killing his Christian sister on the basis of honor
Melek will be buried in her village	He killed his fiancée by stoning her head on the rocks.
Look at the defence: She does her wifely duty for only two years	Deniz Şahin -the accused of the murder in Fatih is caught
He cut his wife with seven different knives!	Two more women are victims of their partners
He killed her wife he has been married for 16 years	

As in headlines "The woman is killed for honor", "Self-defence in the court: The woman is killed for honor", "I cleaned my honor", "A lifelong sentence for killing his Christian sister based on honor", the usage of words "honor" and "custom" in headlines can contribute to the reproduction of the sexist ideology and the gender order.

Family ties or love bonds are emphasized not only in headlines but also frequently in the news texts. There are few examples below concerning the issue. Violence is justified through pointing out that the men kill their partners on whom they have a right.

...Giyasettin Seyrek appeared in court for the first time. He was claimed to kill Güldane Koçak the mother of his three kids by throwing her out of the balcony...

Posta 4 December 2013

While Filiz Ören was staying as an attendant by her child at a hospital in Van, she was murdered by her husband Rahmi Ören. Rahmi Ören who was taken into custody said that "I killed my wife and her lover for my honor."

Posta December 1, 2014

In a news text below, Nihat Özkan's killing his wife Medine Özkan in the name of honor is described as an individual story. Hall (1973: 183) points out that the news in which certain people create the events and these people are presented as activators are isolated from their social and institutional contexts. In that news text, the event is described as a problem to be solved between two people. On the other hand, the woman's running away with her husband's brother-in-law living with him is not an acceptable situation in terms of social norms and values and it also prevents the man from living his life with honor and reputation and causes the man to lose his status. Briefly, it seems difficult to describe the murder regardless of its social and institutional contexts.

Last Sunday, Nihat Özkan shot his wife Medine Özkan two times with his gun. An angry man- Nihat Özkan directed his gun towards Mehmet Boztoprak while a mother with two kids- Meliha Özkan was lying in a pool of blood. When the gun misfired, Özkan hit Boztoprak with the pistol of the gun in his head. Meanwhile, Boztoprak entered another room and he locked himself. Özkan entered the room by breaking the door and attacked him with a knife this time.

Posta 22 January 2013

Another similar description of honor killing is seen below. Reber Dayanan killed his fiancée, Neslihan Kutlu. In this news text, the murder is presented as a personal problem and alienated from its social context by giving the names of the accused and the victim.

The 24-year-old man Reber Dayanan killed his 23 year old fiancée Neslihan Kutlu by stoning her head to the rocks. He claimed that she was deceiving him.

Radikal 26 October 2013

In another honored murder report, personal problems between husband and wife are reflected by the way of underlining the names and family ties of the murder offender and the victim. Furthermore, the fact that they are about to get divorced because of violence is stated and this results in decline in woman's belonging to the man and make the event less personal.

A terrifying event happened in Diyarbakir last Sunday when Vedat Tanış- a construction worker killed his wife Canan Tanış who wanted to get divorced because of the domestic violence with a knife.

Posta 18 September 2013

As stated in Human Rights Presidency Report on Honor and Custom Killings 2007, penalty increase concerning the killings in the name of honor or custom is not a deterrent factor for individuals. People who have committed honor crimes do not feel any regret. The notion of honor determined traditionally means social and individual existence for those people. A man with such mentality thinks that he has cleaned his honor and reputation and eliminated the reason for his shame by announcing that he murdered deliberately. The murderer regains the reputation he has lost in the eyes of the society. It is emphasized that the accused committed a crime on the grounds of honor reproduces the existing gender order by reinforcing oppressive relations.

The 40-year-old Vedat Tanış killed his wife Canan Tanış with a knife. They were together for 16 years. A 36-year-old mother with four kids was murdered with the claim that she was deceiving her husband. After the murder, the accused called the police and said: "I cleaned my honor, arrest me..."

Posta 16 September 2013

The father and the uncle are caught after confessing that they kill Ayşe by saying that "She has blemished our honor, we cleaned it." They learnt that Ayşe had an intercourse with her boyfriend.

Radikal 20 September 2012

The murderer called the police and said "I killed my sister for my honor. Arrest me." According to the claims, Hatice D. was found by her family and brought home after she escaped with her boyfriend two weeks ago. The family decided to kill her due to honor.

Posta 4 July 2014

Three news texts above create the perception that it is "normal" for men to control and kill women through men's statements like "I killed her to clean my honor".

Faded perpetrator / Victim accused

The structure of the sentence can draw the attention to the subject or the object. The subject is supported with active sentence structures in positive cases and situations. Moreover, using passive sentences in news texts causes the reader to focus on the action rather than the agent which makes the subject invisible. Accordingly, it is important to describe the accused openly or not through the language in honor killings.

In the news text below, the first one makes the murderer invisible by preferring a passive structure ("understood to be killed", "committed by him"). However, the murderer is pointed directly through an active sentence structure including the subject in the second one.

It is understood that Semra Ok and Dr. Cengiz Ünal were killed with bullets out of the same gun. It was determined that the murder was committed by Semra Ok's husband Natyullah Ok working in a construction company in Northern Iraq.

Posta 29 November 2013

At midnight, M.R.D. killed his sister Hatice D. with pump rifle when there is nobody at home.

Posta 4 July 2014

In both news texts in Radikal below, the subject is held responsible for his act by stating the subject directly.

...Necmettin Y killed his wife Şerife Y with a knife...

Radikal 30 July 2012

In Burdur, Altınyayla, Dursun Duru- a 40-year-old man killed his 36-year-old wife Pınar Duru with a knife. They were living separately.

Radikal 12 December 2014

In the news text below, the victim of honor killing-Hacer Gv is held responsible for her pregnancy with an active sentence structure with the statement of “She became pregnant.” A passive structure is used as follows; “Hacer Gv who was threatened with death.” instead of an active sentence as “Her family threatens her with death.” causing the action to be invisible.

According to the claims, Hacer Gv who milks the animals in General Directorate of Agricultural Enterprises gets pregnant after having an intercourse with her boyfriend Cuma who is a soldier right now. Gv, threatened with death after her pregnancy sheltered in one of her relatives in Diyarbakır 5 months ago.

Posta 31 January 2014

In the news text below, it is emphasized that the honor crime victim held responsible for betrayal and dishonor could not control her sexuality and it is also pointed out that she deserves the punishment. The claim of the woman’s deceiving her husband leads to justify the murders.

... The accused stated that “She deceived me. She was not a virgin when we got married, either. I want that to be investigated. I killed her because she deceived me. I feel regret.”

Posta 31 December 2012

Similarly, Taylor (2009) claims that female victims are blamed directly or indirectly by the media for their killings in her study in which she analyzes the news of femicide. Direct tactics include using negative language to describe the victim and highlighting her actions with other men, whether the case involved actual infidelity as contributing to her murder.

In some news texts, the act of the accused is anonymized, and becomes invisible. In three of the 27 news texts analyzed in this study, it is emphasized that male murderers commit the crime by the decision of their family and the family is held responsible for the crime rather than the men. Furthermore, a passive sentence structure is preferred most of the time.

According to the claims, the family council decides that Hatice D. should be killed due to the issue of honor.

Posta 4 July 2014

The corpse of Hatice D which was found in Batman River last week was taken by one of her acquaintances today. It was revealed that Hatice D became impregnated by her two cousins’ raping and afterwards she was murdered by the family decision based on “custom”.

Radikal 27 December 2012

There are new terrifying findings about the murder of the 21-year-old Ceylan Soysal in Hatay, Drtyol. A mother of a child Ceylan Soysal was made to kneel and then killed by her uncle Ramazan Hicri (26) by the decision of family council.

Radikal 30 April 2012

Women at the beginning of their socialization process learn to control their sexualities and bodies, to stay virgin until marriage, not to have an extramarital relationship, to dress up within social norms and values, to perform their duties like motherhood, wifehood and

briefly to learn how to be an honorable woman. As a result, in honor-based crimes, honor killings are justified and values concerning honor are reproduced by pointing out that women go beyond such gendered lines.

Medine and Nihat Özkan-owner of a coffee house have two kids. Medine Özkan left the house and disappeared approximately a year ago... Meanwhile Nihat Özkan learnt that his wife ran away with his own sister's husband- a father of two kids Mehmet Boztoprak... Nihat Özkan firstly shot her two times with his gun. While she was lying in a pool of blood...

Posta 22 January 2013

In the example above, a mother of two children Medine Özkan was disgraced by revealing that she did not perform her duties as a wife and a mother, not control her sexuality and in the end she “blemished her honor”.

My wife's siblings came to our house. I had informed them about my wife's coming home late. My wife Zülfiye argued with her siblings when she came home late and locked herself in the bedroom. I think she deleted the numbers in her phone in the room. Her younger sibling broke the door and took the phone out of her hand...

Posta 29 November 2012

According to the claims, Deniz Şahin murdered his sister saying that “I do not like the people she meets. I killed her.”

Radikal 23 August 2013

Women are controlled and supervised by men around them in the name of honor so that existing male hegemonic gender order, social institutions and family could continue. In the first example given above, it is understood that Zülfiye is controlled by her siblings and her husband. The second example shows that her brother controls her and decides concerning with whom she should meet. He emphasizes that he punishes her as he does not like the persons she is meeting with.

Conclusion

Killings in the name of honor continue particularly in certain regions of Turkey even though there are various precautions and sanctions concerning the issue. Violence against women in patriarchy where men objectify women and commit violence to control their sexuality and body cannot be merely reproduced through the acts of men. Media is an influential factor in terms of spreading patriarchal and hegemonic sexist discourses concerning honor-based murders towards every part of society and reproducing those ideas in today's communicative age.

In this study, the ages of the victims were in the range of 15 and 39 and the accused are usually in their 40s when the news texts about honor killings are analyzed in newspapers named Posta and Radikal. It has been revealed that most of the women are murdered by their “honor guards” partners (their official or unofficial husbands, fiancés) on the grounds of honor and betrayal. Using such words of intimacy such as “her husband”, “her fiancé”

justifies the violence against women by creating a perception that men kill the women they have the right on. Furthermore, including words as “honor” and “custom” in headlines results in reproducing and reinforcing a gender order and sexist ideology concerning honor-based murders by means of such news.

In news texts, honor killings are mostly presented as an individual problem and the fact that honor killings are social problems with structural and social reasons goes unnoticed. One of the striking results of the study is that the news texts include the murderers’ wish to regain their reputation in the society by emphasizing that they commit honor crimes due to the issue of honor. This situation has a role to reinforce the sexist discourse about violence based on male domination.

In a few numbers of the news, the murders are stated in an active sentence structure holding the man responsible for his act whereas the accused is made invisible most of the time and the events stand out as more important. In addition, when women are raped and become pregnant, they are the ones to be responsible for the pregnancy and they are blamed implicitly. Noting that women go beyond their gender roles and violate the limits of an “honorable woman”, the killings in the name of honor are justified.

In both newspapers including honor murders in their news texts, the sanctions for the accused are not revealed strikingly. However, pointing out the sanctions for the perpetrators can lead to less murders by creating a deterrent influence. Prevention of those murders and the negative consequences of them on all social institutions such as the institution of family and marriage are not included in news texts.

As a conclusion, it will not be wrong to state that a male language is used in most of the news texts in both newspapers and this situation contributes to the occurrence of murders. If there is an intention to fight against this problem, the media should have a sensitive approach towards killings of women and furthermore a language which possibly leads to a decrease in gender inequality should be employed. To increase the awareness and sensitivity of journalists on the subject, adding courses on gender equality to the curriculum in educational institutions that train journalists and in-service trainings for currently working journalists will contribute to the solution of femicide.

Yazarların katkı düzeyleri: Birinci Yazar %100

Contribution Rates of Authors to the Article: First Author %100

Etik komite onayı: Çalışmada etik kurul iznine gerek yoktur.

Ethics committee approval: Ethics committee approval is not required for the study.

Finansal destek: Çalışmada finansal destek alınmamıştır.

Support Statement (Optional): No financial support was received for the study.

Çıkar çatışması: Çalışmada potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Statement of Interest: There is no conflict of interest between the authors of this article.

References

- Abdo, N. (2006). Namus cinayetleri, ataerkillik ve devlet: İsrail’de kadın. In (S. Mojab and N. Abdo Ed.) *Namus adına şiddet kurumsal ve siyasal yaklaşımlar* (G. Kömürçüler, Çev.) (63-96) Bilgi Üniversitesi.
- Abu-Lughod, L. (1986). *Veiled sentiments: Honor and poetry in a Bedouin Society*. University of California Press.
- Bangash, A. K. & Muhammad, N. (2017). Honour killing in federally administered tribal areas of Pakistan: A perceptual study in Kurram agency. *Pakistan Journal of Criminology*, 9 (3), 100-113.
- Bağlı, M. ve Özensel, E. (2011). *Türkiye’de töre ve namus cinayetleri*. Destek. -
- Baron, B. (2006). Women, honor, and the state: Evidence from Egypt. *Middle Eastern Studies*, 42 (1), 1-20.
- Berns, N. S. (2017). *Framing the victim: Domestic violence, media, and social problems*. Routledge.
- Chesler, P. (2010). Worldwide trends in honor killings. *Middle East Quarterly*.
- Doğan, R. (2014). Different cultural understandings of honor that inspire killing: An inquiry into the defendant’s perspective. *Homicide Studies*, 18 (4), 363-388.
- Dursun, Ç. (2008). *Kadına yönelik aile içi şiddet ve haber medyası: Alternatif bir habercilik*. TC Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü.
- Hall, S. (1973) The determinations of news photographs. *The manufacture of news: Social problems, Deviance and the mass media, communication and society*. Beverly Hills: Sage.
- Hall, S. (1973). *The determination of news photographs. The manufacture of news: A Reader*. S. Cohen and J. Young. Beverly Hills: Sage.
- Hartley, J. (2001) *Understanding news*. N Y: Routledge
- Husseini, R. (2009). *Murder in the name of honour*. Oxford, UK: One World Publications.
- Khan, R., Saleem, S., & Lowe, M. (2017). “Honour”-based violence in a British South Asian community. *Safer Communities*.
- Kulwicki, A. D. (2002). The practice of honor crimes: A glimpse of domestic violence in the Arab world. *Issues in Mental Health Nursing*, 23, 77-87.
- Mojab, S. (2006). Namusun tikelliği ve öldürmenin evrenselliği: Erken uyarı sinyallerinden feminist pedagojiye. In (S. Mojab and N. Abdo Ed.) *Namus adına şiddet kurumsal ve siyasal yaklaşımlar* (G. Kömürçüler, Çev.) İstanbul Bilgi Üniversitesi, 17-42.
- Moxnes, H. (2004) Honor and shame. *The Social sciences and New Testament Interpretation*, 19-40.
- Ne’eman Haviv, V. (2021). Honor killings in muslim and western countries in modern times: A critical literature review and definitional implications. *Journal of Family Theory & Review*, 13 (3), 381-397.
- Peristiany, J. G. (1965) *Honor and shame. The Values of the Mediterranean Society*. Weidenfeld and Nicolson. London.
- Potter, J, W. (1999) *On media violence*. Sage.
- Raza, S. H., & Liaqat, M. (2017). Honor killing of women: A comparative study of the Pakistani print media. *VFAST Transactions on Education and Social Sciences*, 10 (1), 1-6.
- Reimers, E. (2007) Representations of an honor killing: Intersections of discourses on culture, gender, equality, social class, and nationality. *Feminist Media Studies*, 7 (3), 239-258.
- Sev’er, A., & Yurdakul, G. (2001). Culture of honor, culture of change: A feminist analysis of honor killings in rural Turkey. *Violence against Women*, 7 (9), 964-998.

- Singh, D., & Bhandari, D. S. (2021). Legacy of honor and violence: An analysis of factors responsible for honor killings in Afghanistan, Canada, India, and Pakistan as discussed in selected documentaries on real cases. *SAGE Open*, 11 (2), 21582440211022323
- Sirman, N. (2006). Akralılık, siyaset ve sevgi: sömürge-sonrası koşullarda namus -Türkiye örneği. In (S. Mojab and N. Abdo Ed.) *Namus adına şiddet: Kuramsal ve siyasi yaklaşımlar*. (G. Kömürçüler, Çev.) Bilgi Üniversitesi, 43-61.
- Standish, K. (2014). Understanding cultural violence and gender: Honor killings; dowry murder; the zina ordinance and blood-feuds. *Journal of Gender Studies*, 23 (2) 111-124.
- Taylor, R. (2009). Slain and slandered: A content analysis of the portrayal of femicide in crime news. *Homicide Studies*, 13 (1), 21-49.
- Tomer, A. (2015) Domestic violence and honor-based killing. *Indian Scholar an International Multidisciplinary Research e-Journal*, 1 (3), 16-21.
- Van Dijk, T.A. (2003). Critical discourse analysis. In (D. Schiffrin, D. Tannen & H.E. Hamilton Ed.) *The Handbook of Discourse Analysis* 352-372. Oxford, United Kingdom: Blackwell.
- Vandello, J. A. ve Cohen, D. (2003). Male honor and female fidelity: Implicit cultural scripts that perpetuate domestic violence. *Journal of Personality and Social Psychology*, 84, 997-1010.
- Yıldırım, B., & Dudu, E. (2014). Farklı yayın politikalarına sahip gazetelerde kadına yönelik şiddetin sunumu. *Journal of Graduate School of Social Sciences*, 18 (3). 23-50
- Yıldız, A. N. (2009) *Kadın cinselliğinin söylemsel inşası ve namus cinayetleri: Şanlıurfa örneği* [Yayımlanmamış Doktora Tezi] Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Electronic resources

- Ertürk, Y. (2007). *Kadına karşı şiddet, nedenleri ve sonuçları: Türkiye raporu. İHOP*, Ankara. 15.02.2015 <http://www.ihop.org.tr/dosya/YE/yeturkiyerapor.pdf>
- Ferwerda, H. & Leiden, I. V. (2005). Eerwraak of eergerelateerd geweld. *Naar een werkdefinitie*. 24.08.20015 www.huiselijkgeweld.nl/doc/feiten/eerwraak_of_eergerelateerd_geweld_ferwerda_2005.pdf
- Human Rights Presidency *Honor and custom killings report 2007* (2008) 30.11.2017. http://www.tihk.gov.tr/www/files/tore_namus_cinayetleri_raporu_06_08_2008
- KAMER *İstersek biter (We can stop this)* KAMER Vakfı. 15.10.2020 https://www.kamer.org.tr/icerik_detay.php?id=266
- The Report of Grand National Assembly of Turkey, (2005) 08.05.2015 http://www.kadininstatusu.gov.tr/upload/kadininstatusu.gov.tr/mce/eski_site/Pdf/tbmmkom-bolum1.pdf

Bu eser Creative Commons Atıf 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır. (This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License).

Beden İşaretleri: Dövme Popüler Bir Kültür Ürünü müdür?

Body Signs: Is Tattoo a Popular Culture Product?

Mehmet Şükrü Nar*

Öz

Araştırmada dövmenin popüler bir kültür ürünü olup olmadığı tartışılmaktadır. Bu amaçla dövme yaptırmanın nedenleri ve dövme kullanımının psiko-sosyal etkileri analiz edilmektedir. Araştırmanın örneklem grubunu Ankara ili Çankaya ilçesinde yaşayan bedeninde dövme bulunan 28 kişi oluşturmaktadır. Araştırma sahasına 2021 yılı Haziran-Ağustos ayları arasında gidilmiştir. Katılımcı grup basit ve kartopu örnekleme tekniği ile belirlenmiştir. Veriler toplamda 15 sorudan oluşan yarı yapılandırılmış görüşme formu ve katılımcı gözlem tekniği ile toplanmıştır. Verilerin çözümlenmesinde betimsel analiz ve içerik analizi yöntemleri kullanılmıştır. Araştırma sonucuna göre dövme yaptırma motivasyonu çeşitlilik göstermektedir. Beğeni ve özentisi, yas tutma arzusu, iletişim kurma aracı, koruyucu olduğuna inanılması, yara izini kapatma amacı, gruba uyum sağlama çabası bunlardan birkaçıdır. Dövmenin popüler bir kültür ürünü olması ise doğası gereği tartışmalıdır. Dövmenin ağırlı bir yapım aşamasının ve iyileşme ve bakım sürecinin bulunması

Geliş tarihi (Received): 5-02-2022 – Kabul tarihi (Accepted):12-10-2022

* Prof. Dr., Artvin Çoruh Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü/Artvin Coruh University Faculty of Arts and Sciences Department of Sociology. mehmet.sukru@gmail.com. ORCID 0000-0003-4726-3126

ile diğer popüler kültür ürünlerinden ayrılmaktadır. Süreç içinde sağlık sorunlarının yaşanabilmesi, dövmeye karşı psikolojik bağımlılık oluşabilmesi, geleneksel algıda oluşabilecek tepkiler, meslek seçiminde yaşanabilecek zorluklar, zaman içinde dövmenin anlamını yitirmesi gibi bireyde kaygı ve pişmanlık oluşturabilecek faktörler, dövmeye çelişkili bir tüketim kültürü ögesi olarak bakılmasına neden olmaktadır. Ayrıca sayılı bir kitle, dövme yaptırmanın öğrenilen ve taklit edilen bir davranış ve kimliğin yeniden inşasında belirleyici bir faktör olarak görülmektedir.

Anahtar sözcükler: *dövme, beden, popüler kültür, kimlik, dövme motivasyonu*

Abstract

This research discusses whether tattoos are a product of popular culture by analyzing the underlying reasons for getting a tattoo and the psychosocial effects of tattoo use. The sample for this study consisted of 28 people living in the Çankaya district of Ankara, Turkey who all had tattoos on their bodies. The study location was visited between June and August 2021. The simple and snowball sampling techniques helped determine the participant group. Data were collected through a semi-structured interview consisting of 15 questions and participant observation techniques. Data analysis was conducted using descriptive and content analysis methods. According to the results, the motivation for getting a tattoo varied. Some of the reasons included admiration and emulation, a period of mourning, a means of communication, belief in a tattoo's protective properties, covering of a scar, and assimilation into a group. The belief that a tattoo is a product of popular culture is controversial in nature. Tattooing differs from other manifestations of popular culture in that it has a painful construction phase as well as a healing and maintenance process. However, various factors may cause anxiety and regret in the individual, such as experiencing health problems in the process of getting the tattoo, psychological dependence on tattooing, reactions that may occur due to societal perceptions, difficulties in choosing a profession, or the tattoo losing its meaning over time. Ultimately, the tattoo may be viewed as an element that is contradictory to consumer culture. Tattooing is perceived as a learned and imitated behavior by a significant audience and as a determining factor in the reconstruction of identity.

Keywords: *tattoo, body, popular culture, identity, tattoo motivation*

Extended summary

Background: The ancient tradition of tattooing is a behavior that has been practiced for thousands of years in almost all cultures. Believing that objects protect the soul and body has resulted in humans attributing holiness to certain items (various symbols and writing, visual drawings) while carrying the sacred with them at all times. However, according to other accounts, the reason for tattooing is very diverse. The notion of tattooing emerged independently in different parts of the world, spread to other regions by sea voyages, trade, war, and migration. In fact, due to the interaction of Westerners with Indigenous peoples,

geographical discoveries, and colonialism, and because the natives they encountered carried cultural symbols and figures on their bodies, resulted in the recognition of the tattoo among other societies within a short period of time.

Having been seen as a taboo in the past, tattooing, especially among adolescents and young adults, has become increasingly popular in daily life over the last two decades. However, can a tattoo be considered a popular culture item? This question is difficult to answer, but also puzzling. With both psychological and social consequences, it can be misleading to interpret the tattoo as a popular culture product. So what makes a tattoo so attractive? Perhaps the answer should be sought in mass media's contributions in raising an interest in tattooing. Many issues related to tattoos in the media are brought to the agenda, both directly and by conveying them to the audience through the media indirectly. Artists, movie stars, models and athletes – who are admired by society, especially by young individuals – are the key marketers and pioneers of this movement, which transforms the tattoo into a desirable object. In fact, as a popular practice or as a part of consumer culture, there are pictures and photographs of people with tattoos in restaurants, cafes, billboards, the items we use, and even toys.

Research purpose: The study discusses whether tattoos are a product of popular culture. For this purpose, the motivational reasons behind tattooing (basic thoughts, attitudes, and behaviors that cause individuals to acquire tattoos) and the psychosocial effects of tattoo use were investigated.

Methodology: The sample group consists of 28 people living in the Çankaya district of Ankara, Turkey who had tattoos on their bodies. The research area was visited between June and August 2021. The participant group was determined using the simple and snowball sampling technique. In-depth interviews were conducted with the individuals who had tattoos and their personal experiences were conveyed. Interviews were held in tattoo parlors, restaurants, parks, cafes and public seating areas in the Çankaya district. Additional data were collected using a semi-structured interview form consisting of 15 questions, two of which were personal, as well as the participant observation technique. Descriptive and content analysis methods were used to analyze the data.

Findings and conclusions: Results suggest that the underlying motivation for acquiring a tattoo varied and included reasons such as admiration and emulation, a desire to mourn, a means of communication, believing that they are mystically protective, to cover a scar, and as part of an effort to assimilate with a group. It can be said that adolescents and young adults were a little more interested and inclined towards tattooing, as the average age of getting a tattoo for the first time being young supports this idea. In addition, the use of tattoos is seen as an important element in the reproduction/construction of identity. The presentation of tattoos as a popular culture product is thought to be effective in this preference. However, characterizing tattoos as a product of popular culture can be controversial in nature. Tattooing differs from other manifestations of popular culture in that it has a painful construction phase as well as a healing and maintenance process. In addition, when removal of the tattoo is desired, this decision will have financial, physical and psychological effects, as there is a

possibility of a scar remaining on the body. Therefore, the fact that tattoo removal is a process difficult to erase, creates an obstacle in perceiving it as a popular culture element.

Despite everything, the tattoo seems to have escaped, no matter how little, from its past infamous and prejudicially viewed reputation. Nevertheless, the use of tattoos is still a taboo in our society, or at best, it can be said to be at a crossroads. Traditional and religious perceptions as well as medical problems may cause people to distance themselves from tattooing. But for how long? Time will tell. In order to fully understand tattoo modification, further research is necessary with larger samples from different socio-economic groups. In addition, the tattoo phenomenon could be investigated in a multi-dimensional way using a mixed methods approach where quantitative and qualitative research can be used together. Subsequently, these groups could be compared with each other.

Giriş

Genel anlamda popüler kültür, belirli bir zaman ve mekânda gerçekleşen, bir toplumda sıklıkla karşılaşılan veya yaygın olarak beğenilen ve tercih edilen bir davranış biçimidir. Toplumun ya da belli bir grubun geneli tarafından paylaşılan arzular, değerler, inanışlar, davranışlar, sanat, eğlence gibi insanların gündelik aktivitelerine bağlı olarak belirlenen birçok olay ya da nesne, bireyin yaşam tarzını etkileyen öğeler dizini popüler kültür olarak açıklanır. Genellikle kitlelere yönelik belirli standartların oluşturulduğu, ticari şekilde üretilen ve tüketilen mal ve hizmetler bu kapsamda değerlendirilir. Tüketilen yiyecek, giyim tarzı, eğlence anlayışı, selamlama ritüelleri, spor etkinlikleri, kullanılan dil/argo, dinlenen müzik, seyredilen dizi vb. uygulamalar popüler kültür örnekleri arasında yer alır (Bektaş, 2000; Delaney, 2007; Dittmer, 2010).

Popüler kültürün benimsenmesini ve sürdürülmesini sağlayan ise başta internet olmak üzere yazılı ve görsel kitle iletişim araçlarıdır. Son yıllarda bilgi iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler ve küresel anlayış zaman ve mekânı kısıtlayarak insanlar arasındaki etkileşimi artırmıştır. Dünyanın herhangi bir yerindeki basit bir olay ya da tanıtılan bir ürün, kitle iletişim araçlarıyla anlık olarak dünyanın en uzak bölgelerinde popüler bir nesne ya da davranış olarak karşılık bulmaktadır. Bu yaşananlar, zaman içinde geçmişin tüketiminden ve beğenisinden farklı olan, günün koşullarına uyarlanan yeni bir tüketim kültürünü ortaya çıkarmıştır. Bunlardan birinin de dövme kültürü olduğu söylenebilir.

Geçmişte tabu olarak görülen, son yirmi yılda özellikle ergen ve genç erişkin bireyler arasında dövme yaptırmak gündelik hayatın içinde giderek popülerleşen ve kullanım oranı artan bir pratik olmuştur. Ancak dövme popüler bir kültür ürünü olarak kabul edilebilir mi? Bu soru cevaplama zor, aynı zamanda kafa karıştırıcıdır. Zira psikolojik ve sosyal sonuçları ile dövmeyi popüler bir kültür ürünü olarak anlamlandırmak yanıltıcı olabilir. O halde dövmeyi bu kadar çekici kılan şey nedir? Yoksa dövme yaptırmak anlık bir dürtü ve geçici bir heves midir? Bu durum insan doğasının ilkele dönüşü ile açıklanabilir mi? Belki de cevabı kitle iletişim araçlarının dövmeye olan ilgiyi artırmasında aranmalıdır. Medyada dövme ile ilgili pek çok konu hem doğrudan hem de medyatik kişiler üzerinden izleyici kitlesine ak-

tarılarak gündeme getirilmektedir. Hangi kanalı açsanız, hangi internet sitesine girseniz, bir film ya da aktüel bir konuyu izlemeye çalışsanız bir şekilde dövmeli insanlarla karşılaşmanız mümkündür. Hatta restoranlarda, kafelerde, reklam panolarında, kullandığımız eşyalarda, oyuncaklarda dahi dövmeli insan resimleri ve fotoğrafları bulunmaktadır. Toplum tarafından sevilen, özellikle genç bireylerin rol model aldığı sanatçılar, film yıldızları, mankenler, sporcular bu akımın pazarlamasını ve öncülüğünü yapmaktadır. Bir anlamda bu kitle dövmeyi arzu edilen bir nesneye dönüştürmektedir (Atik ve Yıldırım, 2014; Atkinson, 2004; Koşut, 2006; Sweetman, 1999; Tezgeç, 2015; Thobo-Carlsen, 2014; Wohlrab vd, 2006).

Uzun bir geçmişi olan dövme geleneği binlerce yıldır hemen hemen tüm kültürlerde uygulanan bir davranış biçimidir. Dövmenin kökeni tam olarak bilinmemekle birlikte toplumların ilkel inançlarında, mitlerinde, daha doğrusu insanın bedenini ve ruhunu korumak için görsele ve maddeye üleştirdiği manada aranabilir. İnsanın herhangi bir şeyin ruhunu ve bedenini koruduğuna inanması, bir takım nesnelere (her türlü işaret, yazılar, görsel çizimler) kutsiyet atfetmesine ve kutsal olanı her daim yanında taşımasına neden olmuştur (Challaye, 2007; Çoruhlu, 2015; Öncül, 2012). Bir diğer rivayete göre dövmenin yapılma nedeni çok çeşitlidir. Dünyanın farklı bölgelerinde bağımsız olarak ortaya çıkmakta, deniz yolculukları (Raspa ve Cusack, 1990), ticaret, savaş, göç ile diğer bölgelere yayılmaktadır. Esasen Batılıların, coğrafi keşifler ve sömürgecilik hareketleri sonucu yerli halklar ile etkileşime geçmesi ve yerlilerin bedenlerine yaptığı işaretleri ve figürleri kendi kültürlerine taşıması dövmenin kısa zamanda diğer toplumlar arasında tanınmasını sağlamıştır.

Kavram olarak dövme, insan bedenine figürlerin ya da sembollerin, alet ve araçlar ile derinin alt tabakasının soyularak veya delinerek çeşitli boya maddelerinin kalıcı şekilde çizilmesi işlemidir (Çoruhlu, 2015; Hazar, 2006). Bu şekilde insan bedeni bir duygu ve anlam aracı olarak kullanılır. Düşünceler, inanışlar, değerler gibi insana özgü ve belki de sözcüklerle söylene-meyen pek çok şey dövme ile somutlaşır. Bu özelliğiyle dövme, iletişimde bulunulan kişiye/kişilere verilmek istenen bir ileti olur. Pek çok kültürde dövme, yapılış amacına ve anlamına göre farklılık gösterir. Kimine göre bir sanat, kimine göre özgürlük arayışı bir kimlik, kimine göre ise bir özentî aracıdır. Bu çok yönlü işlevi ile dövme; suçun, bilgeliğin, inancın, köleliğin, sağlığın, farklılığın, mesleğin, anının, erişkinliğe geçişin vb. birçok ayırt edici özelliğin simgesi haline gelmiştir (Atik ve Yıldırım, 2014; Hazar, 2006; Kadioğlu Çevik, 1996; Koşut, 2006; Yücel ve Çevik, 2015). Örneğin Moari ve Hawaii yerlilerinde dövme; aidiyeti, gücü, öğretileri, estetiği ve statüyü (Schildkrout, 2004), Samoa yerlilerinde cinsiyeti, statüyü, inancı, cesareti gibi birtakım sosyal ve kişisel özellikleri belirtmek için kullanılmıştır (DeMello, 2000). Eski Mısır'da dövme cinsiyeti sembolize etmekte ve kadınların doğum esnasında kötü ruhlardan korunmak için dövmelerini bel bölgesine yaptırdığına inanılmaktadır. Çin'de binlerce yıl önce yapılan dövmelerin tedavi amaçlı olduğu (Akbulut, 2017; Tassie, 2018), Antik Yunan ve Roma döneminde yurttaş olmayanları belirlemek ve böylece sosyal kontrolü sağlamak için kölelerin, suçluların ve cazibesini satanların dövme yapılarak işaretlendiği, benzer uygulamaların Ortaçağ Avrupa'sında da devam ettiği bilinmektedir (Fisher, 2002; Jones, 2000).

Sömürgecilik döneminde Avrupalı kâşifler, Pasifik'teki kabilelerden öğrendikleri dövmeyi ilkel toplulukların bir özelliği olarak sunmuştur. Daha sonra denizciler arasında dövme

geleneği hızla yayılmıştır. Amerikan iç savaşında bazı askerlerin bağlılık göstergesi olarak ordunun simgelerini bedenlerine kazınması Amerika'daki ilk dövme örneği olarak kabul edilmiştir. İlerleyen dönemde donanma askerleri arasında ayırt edici bir özellik olarak dövme kullanım oranı hızla artmıştır (Govenar, 2000; Sanders, 2008). 1880'lerden sonra dövme moda endüstrisinin ve sınıfsal farklılıkların bir parçası olarak görülmüştür. Hatta İngiliz Kralı V. George'un veliahtken dövme yaptırması, dövmenin bir moda olarak Avrupa ve ABD' de aristokratlar arasında yayılmasına ve statü göstergesi olarak kabul edilmesine neden olmuştur. İkinci Dünya Savaş'ından sonra dövme çeteler, suçlular ve işçi sınıfı ile ilişkilendirilmiştir. 1960 ve 70'li yıllara gelindiğinde dövme isyan eden geç bireylerin ve hippie gibi alt-kültür veya marjinal grupların bir simgesi haline gelmiştir (Bradley, 2000; Cox, 2016; Fisher, 2002).

Orta Asya Türklerinde ise Hunların, Kazakların ve Kırgızların sağlık, statü, korunma ve cesaret için dövme yaptırdıkları iddia edilmektedir. Dövmelerde daha çok kurt, kartal, geyik, köpek gibi hayvan figürlerinin yer alması, animizm veya totem inancının bir gereği olarak dövme üzerinden bir aidiyet duygusunun oluşturulduğu görülmektedir (Çağlayandereli ve Göker, 2016; Hazar, 2006). Anadolu'da dövme, beylikler dönemi ve Osmanlı döneminde savaşta ölen ya da yaralanan askerlerin kimliğini belirlemek için ya da yeniçerilerin ve levantlerin mensubu olduğu ocağa olan bağlılığın bir işareti olarak yapılmıştır. Yine o dönemde beylerde, şehzadelerde, hatta padişahlarda bile dövme kullanımı görülmüştür (Türk Tarihinde Dövme Kültürü, 2014). Günümüzde ise sayıları azalsa da Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nde yaşayan Türkmen aşiretlerinde, Urfa, Mardin, Diyarbakır yörelerinde şifa, iyi şans, bereket, aidiyet, estetik, korunmak için dövme yapıldığı bilinmektedir (Öncül, 2012).

Zamanla teknolojiye meydana gelen gelişmeler (gelişmiş makine ve aletlerin kullanılması, daha steril ortamlarda dövme yapılması), algıların değişmesi, tasarımda yenilikler, daha eğitilmiş (özellikle sanat, resim vb. dallarda eğitim alan) ve ustalaşan kişilerin dövme yapması dövmeye olan ilgiyi artırmıştır. Öyle ki bir dönem dövme kullanımı, aykırılığın ya da ötekileştirmenin aracı olarak görülürken, son yıllarda farklı meslek ve yaş grubundan ya da farklı sosyal sınıflar arasında birçok insan çeşitli nedenlerle dövme yaptırmaktadır (Sweetman, 1999; Wohlrab vd, 2006). N. Kadioğlu Çevik'in (1996) Gaziantep'in Barak Yöresi'ndeki köylerde yaptığı çalışmada dövmenin uğur, şans ve bereket getirmesi, süslenme, korunma, çocuk doğurmak için yapıldığı, Hazar'ın (2006) Mardin "Kızıltepe-Bozhöyük" yöresindeki çalışmasında da benzer ya da aynı nedenlerin dövme kullanımında gerekçe oluşturduğu görülmektedir. Çağlayandereli ve Göker (2016), Tunceli kent merkezinde yaptıkları çalışmada, Anadolu motiflerini yansıtan, daha ziyade çekici görünmek, özentî ve korunmak amacıyla yapılan geleneksel dövmeciliğin zayıfladığını, buna karşılık Batı tarzı dövme tasarımlarına olan ilginin arttığını belirtmişlerdir. Anadolu motiflerine yönelik bu çalışmalarda, dövmenin yapılış nedenlerinin ve dövmeye kullanılan motiflerin ortak özellikler taşıması, geleneksel Anadolu dövmeciliğinin ortak kökenden evrildiğini bizlere göstermektedir. Batı tarzı dövme çalışmaları ise sınırlı sayıda. Atik ve Yıldırım (2014) tarafından İzmir ilinde yapılan çalışmada, özellikle modern dövme kullanımına olan ilgi artışına dikkat çekerek arkasındaki nedenler araştırılmıştır. Alper (2010) ve Şenol vd. (2014) tarafından yapılan diğer

çalışmalarda ise ağırlıklı olarak dövme ve “piercing” kullanımının tıbbi sonuçları üzerinde durulmuştur. Yurtdışı literatüre bakıldığında özellikle 2000’li yıllardan itibaren alana yönelik çalışmaların arttığı gözlenmektedir. Mevcut çalışmalarda dövme, bedeni kontrol etme isteği-kimliği oluşturma biçimi (Antoszewski vd, 2010; Armstrong vd, 2002; Atkinson, 2004; DeMello, 2000; Millner ve Eichold, 2001; Tiggemann ve Golder, 2006); fiziksel çekiciliği artırmak, estetik, bir moda ya da süslenme arzusu (Antoszewski vd, 2010; Claes vd, 2005); bir grubun üyesi olabilmek için kabul görme isteği (Featherstone, 1999; Fisher, 2002; Millner ve Eichold, 2001; Pitts, 2003); sevgi göstergesi, anma ya da yas tutma duygusu (Carmen vd, 2012); bir iletişim aracı (Atkinson, 2004; Pitts, 2003; Wymann, 2010) olarak dövmenin yapıldığı belirtilmiştir.

Bu çalışmada dövmenin popüler bir kültür ürünü olup olmadığı tartışılmaktadır. Bu amaçla, dövme yaptırmanın motivasyon nedenleri (bireylerin dövme yaptırılmalarına neden olan temel düşünceler, tutum ve davranışlar) ve dövme kullanımının psiko-sosyal etkileri araştırılmaktadır.

Metodoloji

Araştırmanın örneklem grubunu Ankara ili Çankaya ilçesinde yaşayan bedeninde dövme bulunan 28 kişi oluşturmaktadır. Araştırma sahasına 2021 yılı Haziran-Ağustos ayları arasında gidilmiştir. Katılımcı grup basit ve kartopu örnekleme tekniği ile belirlenmiştir. Basit tesadüfi örnekleme yöntemi evrende yer alan her bireyin eşit seçilme olasılığının bulunduğu bir yöntemdir. Kartopu örnekleme ise araştırma sürecinde bir ya da birkaç örneklemden sağlanan bilgilerle, araştırmaya uygun olan aynı durumdaki diğer örneklere erişilmesidir. Araştırmada dövme yaptıran bireyler ile derinlemesine görüşmeler yapılarak katılımcıların yaşadığı kişisel deneyimler aktarılmıştır. Görüşmeler, Çankaya ilçesindeki dövme salonlarında, restoranlarda, parklarda, kafelerde ve halka açık oturma stantlarında yapılmıştır.

Veriler, ikisi kişisel olmak üzere toplamda 15 sorudan oluşan yarı yapılandırılmış görüşme formu ve katılımcı gözlem tekniği ile toplanmıştır. Verilerin çözümlenmesinde betimsel analiz ve içerik analizi yöntemleri kullanılmıştır. Betimsel analizde denek ifadelerinden doğrudan alıntı yapılarak özetlenen ve yorumlanan veriler, içerik analizinde daha detaylı bir işleme tabi tutularak sınıflandırılmış ve analiz edilmiştir (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Araştırmanın analiz süreci sırasıyla şu aşamaları kapsamaktadır. Verilerin (i) yorum katılmadan aktarılması ve düzenlenmesi (ii) belli başlıklar (temalar ve kavramlar) altında sınıflandırılması (iii) sistematik analize tabi tutulması (iv) yorumlanması.

Bulgular

Örneklem grubu, yaş ortalaması 24.9 yaş ile genç yaş grubunu temsil eden, eğitim seviyesi en az ortaokul mezunu olan, ortalama asgari ücretli gelir seviyesine sahip, meslek olarak üniversite öğrencisi ya da hizmet sektöründe çalışan, 14’i kadın 14’i erkek olmak üzere toplam 28 kişiden oluşmaktadır.

Dövme yaptırma nedenleri

Modern tüketim kültüründe dövme yaptırmanın bireysel ve toplumsal pek çok gerekçesi olabilir. Sosyal ve kültürel çevre, medya, inanışlar, iletişime geçme biçimi, farklı görünme isteği, bir simgeyi ya da anıyı üzerinde taşıma bunlardan birkaçıdır. Katılımcılara neden dövme yaptırınız? Sorusu yöneltilmiştir. Ardından daha ayrıntılı bir veri akışı sağlamak ve verilen cevabı pekiştirmek amacıyla dövme yaptırmaya nasıl karar verdiniz? Dövmenizin hikâyesi nedir? Şeklinde ilk soruya benzer ve katılımcıyı motive eden sorular sorulmuştur.

Öğrenilen ve taklit edilen bir davranış olarak- ilgi ve özenmek: Gelişen teknoloji ve küreselleşme süreci ile insanlar, ekonomik, sosyal-kültürel ve politik anlamda birbirine daha bağımlı hale gelmiştir. Bu dönemde bireysel ve toplumsal algı yakınlaşmakta, hatta beğeni türü ve tercih edilen ürünler bile tek tipleşmektedir. Toplumsal ihtiyaçlar bir kenara bırakılmakta, ilişkiler, değerler, algılar, tercihler, inanışlar, alışkanlıklar gibi sosyal-kültürel ve bilişsel yaşama, özetle insana ilişkin pek çok şey tüketim kültürü ile açıklanmaktadır. Birey, özellikle görsel ve sosyal medyadan edindiği söylemleri ve gördüğü davranışları model almakta ve sorgulamaksızın taklit ederek kendisine aktarmaktadır. Bu bağlamda dövme pratikleri, öğrenilen ve taklit edilen bir davranış olarak tüketim nesnesine dönüşmektedir (Atkinson, 2004; Bauman, 1999).

Dövmemi yaptırmamda yaşadığım yerin etkisi olduğunu söyleyebilirim. İnsan merak ediyor, farklı şeyleri denemek istiyor. Ben dövmemi 13 yaşında yaptırдыm. Hele ki yaşı küçükse yaşadığın yerin abisinden, arkadaşından, özellikle televizyonda gördüğün, izlediğin oyunculardan etkileniyorsun. Sen de yaptırmak istiyorsun. (K1)

Özellikle sanatçıların, politikacıların, sporcuların, daha doğrusu toplumu yönlendirmede örnek olabilecek kişilerin dövme yapması, dövmenin taklit edilen bir eylem olarak markalaşmasına ve moda haline gelmesine neden olmaktadır.

Medyayı, magazin haberlerini sürekli takip ederim. Dövmemi hayranı olduğum sevdiğim bir sanatçıda gördüm, sonrada aynısını aynı yere estetik olduğunu ve güzel görüneceğini düşünerek yaptırдыm. Aslında dövmeyle bir tarz meselesi olarak da bakabiliriz. (K2)

Bir anıyı üzerinde taşıma isteği-kişisel bir hikâye: İnsanlar; sevincin, bağlılığın, özlemin ya da anının bir göstergesi olarak kendileri için önemli olan bir olayı ya da nesneyi, her zaman hatırlamak ve unutmamak için bedenini sevdiği şeyle işaretlemektedir. Bu objeler, bazıları için ölen ya da sevdiği kişinin fotoğrafı, ismi, doğum tarihi olabileceği gibi tutulan bir takımın ya da siyasal partinin amblemi veya bayrağı olabilir. Bu anlamda dövme, yaşanmışlığın ya da yaşanan anın fiziksel bir işareti olarak kabul edilmektedir.

Dövme yaptırmamdaki en büyük sebep arkadaşımın vefat etmesidir. Birlikte sürekli yürüdüğüm, hep yan yana olduğum, hiç ayrılmadığım arkadaşım vardı. Onu kaybettikten sonra bunalıma girdim. Bu dövmem sosyal hayata tekrar alışma sürecinde yaptırdığım bir dövmedir. Ruhsal uyanış, yeniden doğuş anlamına gelen lotus (nilüfer) çiçeği yaptırdım. Yaptırdığım dövmeyle, lotus çiçeğine ne zaman baksam hep yanımda hissediyorum arkadaşımı, onu hatırlatıyorum. Bu dövme ile bütünleştim artık. Bir söz vardı bilmem hatırlar mısınız? İncir reçelinde: “Kimi eline kazır hikâyesini, kimi kâğıda” ben etime kazımayı tercih ettim. (K3)

Şekil 1. Kişisel bir hikâye-lotus çiçeği

Koruyuculuk özelliğinin olduğuna inanılması: İnsan, kutsiyet atfettiği şeyin bir parçasını yanında taşıyarak simgeleştirir, bu şekilde onu yanında hisseder. Bu özelliği ile dövme, taşıyıcısını zararlardan ve kötülüklerden koruyan bir tılsım olarak görülmektedir.

İlk yaptırdığım dövme merakımdan, özentiden ve hoş görüdüğümü düşündüğüm için yaptırdım. Sonradan anlamlı olan, benim için simge oluşturan şeyleri vücudumda taşımak istedim. Örneğin ben şaman inancına sahibim ve şaman inancının sembollerinden olan baykuşu sol koluma ve şaman rahip görselini de göğsüme yaptırdım. Tüm bunları inancımın bir gereği olarak görüyorum ve beni kötülüklerden koruduğuna inanıyorum. (K4)

Şekil 2. İnancı gereği yapılan baykuş dövmesi

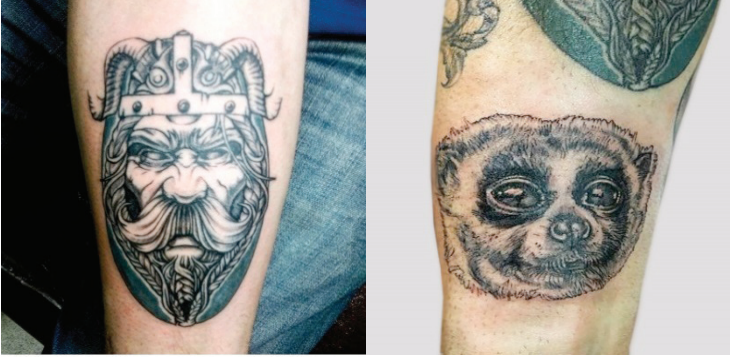
Bazı şeylerden korkuyordum. Kendimi hiç iyi hissetmiyordum. Hatta geceleri sıklıkla kötü rüyalar görüyordum. Kızılderililerin kötü rüyalardan korunmak için kullandığı, koruyucu özelliğine inandığım *düş kapamı* dövmesi yaptırdım. Bu dövmeyi omuzuma yaptırdıktan sonra artık korkulu rüya görmüyorum (K5).

Şekil 3. Koruyucu olduğuna inanılan düş kaparı dövmesi

Kimliğin yeniden üretiminde dövme-bilişsel yönü dışa vurma aracı: Kimlik, bireyin yaşam döngüsü içinde kendine özgü ayırt edici özellikleri başkalarına karşı nasıl tanıttığı ya da başkaları tarafından nasıl algılandığıdır. Kimliğin içeriğini yaş, cinsiyet, meslek, gelir, din, etnisite gibi bireysel ve toplumsal anlamda birçok bileşen oluşturmaktadır. Birey bu bileşenler aracılığıyla bilişsel dünyasını ve varlık noktasını oluşturarak ait olduğu sosyal çevreye kendisini tanıtmaktadır (Nar, 2019). Kimliğin yeniden üretimi ise günümüz koşulları ile yakından ilişkilidir. Küreselleşme süreci ve teknolojik gelişmelerle birlikte bireyin kimliğini meydana getiren algılar, inanışlar, değerler kısa zamanda değişebilmektedir. Hatta beğenerek alınan ve kullanılan bir ürün uzun bir süre geçmeden istenmeyen bir obje olabilir. Dövme yaptırma modifikasyonu bu anlamda önemli bir örnektir. Bu anlayışa göre sahip olunan beden, alınıp satılabilen ve kullanılabilen bir mülk ve meta olarak algılanmakta ve birey daha özgür, her şeyi kontrol edebilen bilişsel bir özneye dönüşmektedir. Esasen burada bireyin sahiplik iddiasıyla beden üzerinde kontrol kurma isteği ya da göstergeler üzerinden bir gruba bağlanma isteği vardır. Ben bunu yapabiliyorum, bedenimin kontrolü bende ya da yalnız değilim aitim demeyi. Bu özelliğiyle dövme, bir gösterge olarak kimliğin yeniden inşasında/ üretiminde simgesel bir değer olarak kabul edilmektedir.

Sevdiğim ve beni yansıtan şeyleri dövme yaptırırım. Dövmeyi birilerine göstermek için değil, kendim için yaptırırım. 18 tane dövmem var. Bunlardan beşi hayvan dövmesidir. Kahveyi seviyorum kahve fincanı dövmesi, Vikingleri seviyorum Viking dövmesi yaptırırım. Kuzuların Sessizliği filminde oynayan Jodie Foster'ın ağzında güvenin olduğu film afişi beni çok etkiledi. Gittim güve yaptırırım. Annem ve babamı çok sevdiğim için baş harflerini, ayrıca babamın vefatı nedeniyle imzasını dövme yaptırırım. Daha çok tasarım dövmeleri yaptırırım. [...]. Herkeste olmayana seçmeye çalışıyorum. Açıkçası sevdiğim şeyleri üzerimde taşımayı seviyorum. Dövmeyi yaptırdığım zaman kendimi iyi hissediyorum. Aslında nedir dövme biliyor musunuz? Yalnızlıktır. Kendimi ve etrafımda dövme yaptıran kişileri düşündüğümde birçoğu yalnızdır. (K6)

Şekil 4. Sevilen şeyin dövme yapılması-Viking ve hayvan dövmesi

İnsanlar, taşıyıcısı oldukları nesne ve eşyalar üzerinden, simge ve anlam oluşturarak birbirleri arasında etkileşime geçmektedir. Örneğin piercing, küpe, kolye, dövme gibi görsel objeleri kullanan insanlar arasında bir ileti ya da duygu yoğunluğu yaşanabilir. Ortaya çıkan mevcut kanı üzerinden de bireyler hedef kitle ile aralarında ilişki kurmaktadır (Dökmen, 2019; Gökcan, 2006). Bireyin duygu ve düşüncelerini ifade eden, belki de kelimelere dökülemeyen, sözcüklerin açıklayamadığı ya da gerek duyulmayan birçok şey dövme ile diğer insanlara iletilebilir. Bu özelliği ile dövme, anlamın ve duygunun somutlaşan hali, dışa vurumun fiziksel göstergesi haline gelir.

Dövme her şeyden önce özgürlükçü yaşamı temsil eder. Kaç tane dövmem var hiç saymadım, ama oldukça fazla [...]. İlk dövmem silahları sevdiğim için silah dövmeleri yaptırдыm. Kuzgun dövmem aykırılığı, başkaldırıyı simgeler. Genellikle anarşistler ve ateistler kuzgun dövmesini yaptırır. Gerçi ben ateist değilim, inançlı bir insanım. Üçgen içindeki tek göz dövme sembolü en çok bana sorulan dövmem. Aslında tek göz dövme simgesi şaman inancından geliyor. Şamanlar alınlarına ve göğüslerinin ortasına tek göz simgesi yaptırırılar. Bunun ikinci bir ruhu temsil ettiğini söylerler. Benim içinde öyle diyebiliriz. (K7)

Şekil 5. Aykırılığı ve korkusuzluğu simgeleyen kuru kafa ve kuzgun dövmesi

Şekil 6. İkinci bir ruhu temsil ettiğine inanılan tek göz dövmesi

Bir aidiyet göstergesi ve iletişim biçimi olarak dövme: Kimliğin diğer bir özelliği ise bireyin bir topluluğa aitlik hissiyle bağlı olmasıdır. Kimliğin sosyal-kültürel boyutunu oluşturan aidiyet duygusu, kişinin sosyalleşme sürecinin bir gereği olarak diğer kişiler ile ortak düşünceler etrafında bir araya gelmesidir.

Tanımadığım biri olsa da ilgi çekici bir dövmesi varsa onunla iletişime geçmeyi seviyorum. Arkadaş çevrem de çoğunlukla dövmelidir. Kendimi onların yanında daha güvende ve daha rahat hissediyorum. Dövmeyi aslında sosyalleşmenin, diğer insanlarla iletişim kurmanın bir aracı olarak görebiliriz. (K8)

Psiko-sosyal ve kültürel algılar

Yapılan her davranışın bir şekilde fiziksel ve bilişsel anlamda karşılığı mutlaka vardır. Bize göre doğru olan bir tercih başkası tarafından eleştiri konusu olabilir. Alınan kararlarda kimi zaman sosyal-kültürel çevreden olumlu ve teşvik edici tepkiler alınırken, kimi zaman ise olumsuz tepkilerle karşılaşılabilir. Dövme yaptırmaya da bunlardan birisidir. Dövme bir anlamda insanın bilişsel ve ruhsal durumunun dışa yansımalarıdır, iç dünyasının bir aynasıdır. Bireyin dövme yaptırmaya motivasyonu oluşmadan önce ve dövme yaptırdıktan sonra toplumsal yaşama ilişkin düşüncelerinde, algılarında ve değerlerinde birtakım değişimler gözlenmektedir. Örneğin dövme yaptıran insanlar karar verme sürecinde endişe ve korku duygusu yaşamaktadır. Çünkü dövme yapım aşamasında kişi acı duyabilir, sonrasında dövmeyle ilgili sağlık sorunlarıyla karşılaşabilir. Ya da dövmeyi kullanan kişi yaptığı meslek gereği dövmeyi gizleme ihtiyacı duymaktadır. Toplumun bakış açısı ve algısı da bu aşamada önemlidir. Bireyin bağlı olduğu sosyal çevrenin dövme hakkındaki düşüncesi nedir? Esasen dövme yaptıran için birçok soru ve düşünce gezimini korumaktadır.

Dövme, kaygı ve pişmanlık: Bir olayın beklentiler dışında farklı şekilde sonuçlanabileceği düşüncesi, insanda endişe ya da kaygı olarak kavramsallaştırılan psikolojik ve fiziksel bir tepki olarak açığa çıkmaktadır. Benzer durum dövme yaptırmaya isteği olan insanlar içinde geçerlidir. Kişi dövme yaptırmaya karar vermeden önce dövmeciye endişelerini aktaran bir dizi soru sormaktadır. Dövmeyi yaptırdıktan sonra sağlık sorunu yaşar mıyım? Belki de dövmecilerin sıklıkla duyduğu soru dövme yapılırken canım yanar mı? Ya da dövme yaptırdıktan sonra pişmanlık duyar mıyım?

Özellikle ilk dövmesini yaptırmayı düşünenler uzun süre yaptırıp yaptırmama konusunda oldukça kararsızdır. Çünkü birey için o an anlamlı gelen dövme, ileride meslek yaşamını etkileyebilir ya da aylar yıllar geçince anlamını yitirerek kötü bir anıyı hatırlatabilir.

Sol bileğimi birkaç yerinden kesmiştim. Haliyle kestiğim yerler iz kaldı. Çok kötü görünüyordu; bende dövme yaptırarak kapattım. Ardından sırtıma ikinci dövme yaptır-
dım. Yaptırdığım her iki dövme içinde çok pişmanım. Bırakın resmi bir yere özel bir yere müracaat ettim, orada bile hemen dövmemi sordular [...]. Almadılar yani. Dövme yüzünden psikolojim bozuldu. Şuan çalıştığım yerde bile uzun kollu gömlek giyiyorum. Keşke sildirebilsem; ama hem zahmetli hem de sildirmek için para lazım. (K9)

Dövmelerimden biri eski erkek arkadaşımı anımsattığı, diğeri estetik ve güzel görü-
düğü için yaptırdım. Bir diğeri ise Zen felsefesinin sembolü olan aydınlanma çemberi. Çok pişmanım. Aslında maddi imkânım olsa tüm dövmelerimi sildiririm. Sildirdiğimde iz kalır mı? Onu da bilmiyorum. Örneğin sivil havacılık okuyordum. Bana dediler bu bölümde boşuna okuma bu dövmelerle ilerde çalışamazsın, sıkıntı olur. Biraz araştırdım gerçekten öyle. İsteyerek girdiğim ve sevdiğim okulu, dövmelerim yüzünden bırakmak zorunda kaldım. Şimdi sosyal hizmet bölümünü okuyorum. (K10)

Dövme ve kişilik: Genel anlamda kişilik insanın davranışlarını belirleyen temel ölçütlerdir. Bireyin doğuştan gelen birtakım kişilik özellikleri olabileceği gibi bağlı olduğu sosyal-kültürel çevreye göre şekillenen kişilik özellikleri de bulunmaktadır. Özellikle bireyin aile, iş ve arkadaş grupları, eğitim gibi sosyal çevresi kişilik üzerinde belirleyici bir unsurdur. Dövme ve tasarımların şekli de kişisel ve sosyal bir tercih olarak bireyin kişiliği ilgili tanımlayıcı bilgiler içermektedir.

Ben dövmelerimi farklı gözükmek, estetik bakımdan güzel göründüğünü düşündüğüm için yaptırdım. Hatta annemde beni örnek alarak dövme yaptırdı. Tamamen beğeni yani. Aynı zamanda dövmenin kişiliğin bir parçası, bir tarz olduğuna inanıyorum. Örneğin ben kavgacı, sinirli ve agresif bir yapıya sahibim. Yedi tane dövmem var, yaptırdığım dövmeler hep tabanca, bıçak, bomba gibi silaha dair tasarımlardır. (K11)

Dövme ve bağımlılık: Genellikle ilk dövme deneyimi yaşayanlar kısa zamanda ikinci dövmesini yaptırmaktadır. Ardından tekrar dövme yaptırmak için bir motivasyon oluşursa kişide dövmeye karşı psikolojik bir bağımlılıktan söz edilebilir.

Dövme yaptırmak bir bağımlılıktır. İlk dövmemi 18 yaşında yaptırdım. Ardından belirli aralıklarla altı dövme daha yaptırdım. Yaptırdıkça özgüvenim artıyor. Şuanda sizinle konuşurken bile aklımda dövme yaptırmak düşüncesi var. Hangi dövmeyi vücudumun neresine yaptırmalıyım diye. (K12)

İlk yaptırdığım dövmeyle 15 sene önce bir yara izini kapatmak için yaptırdım. Aslında yara izi için bahanesi. Sonra dövme yaptırmak bir alışkanlığa dönüştü. Kendimi mutlu hissediyorum dövme yaptıınca. [...]. Kaç tane dövmem var tam olarak bilmiyorum, 10 tane dövmem olabilir. Maddi gücüm olsa koşa koşa yine yaptırırım. (K13)

Dövme ve toplumsal algı: Günümüzde dövme yaptırmak geçmişe göre daha fazla kabul gören bir davranıştır (Tezgeç, 2015). Eskiden tabu olarak bakılan, son dönemlerde

farklı ya da ortak gerekçelerle özellikle genç bireyler arasında dövme yaptıranların sayısı giderek artmaktadır. Buna rağmen dövme kullanımı toplumun geneli tarafından yadırganmakta ve dövmeli bir beden hoş karşılanmamaktadır.

Özellikle 2000 yıllarında doğanlar dövmeyle olağan karşıyor. Hatta dövmenin bu kadar benimsenmesinde bu dönemde doğanlar oldukça etkilidir. Ancak yaşlılar dövme konusuna daha geleneksel bakıyor. Bunda dini önyargılar da var. Dinimize göre bu yasak bu günah ya da yazık değil mi Allah'ın verdiği güzelim derini bozuyorsun gibisinden, abdest tutmaz, senin ibadetinde kabul olmaz tarzından hemen eleştiri getiriyorlar. Bende araştırdım. Açıklamasını diyanet yapmıştır. Dövme abdeste herhangi bir engel teşkil etmiyor. Bunların hepsinin yalan olduğunu öğrendim. Deri hava almaz ve su geçirmezse zaten çürür ve ölür. (K14)

Annem, babam ve ailedeki diğer kişiler dövmeyle karşı önyargılılar ve yadırgıyorlar. Aile büyükleri evdekilere: “Oğlunun kolundaki ne öyle, oğlun serseri mi oldu?” diye sordular. Evde kolumu kapatmak için her zaman uzun kollu gömlek giymek zorunda kalıyorum ve bu durum beni çok rahatsız ediyor. Düşünün, evin içinde ve dışında bunaltıcı sıcak bir hava var, ama siz kolunuzu kapatmak için uzun kollu gömlek giyiyorsunuz. Zor bir durum. (K15)

Dövme ve toplumsal cinsiyet: Cinsiyet doğuştan kazanılan ve biyolojik olarak doğa tarafından belirlenirken, toplumsal cinsiyete dayalı kimlik ise kişinin bağlı olduğu sosyal ve kültürel çevresi tarafından belirlenmektedir (Alisbah-Tuskan, 2020). Beden bu farklılığın ortaya çıkmasında önemli bir etkidir. Erkeğin kadına göre fizyolojik olarak daha baskın bir figür olması bedene yapılan dövmenin niceliğini ve niteliğini farklılaştırmaktadır.

Genel olarak kadınlarla erkeklerin yaptırdığı dövmeler birbirinden farklıdır. Bu aslında kadınlarla erkeklerin biyolojik farklılığından kaynaklıdır. Kadınların genellikle yaptırdığı dövmelerin boyutu küçüktür. Daha zarif kuş, kelebek, kalp, çiçek, yıldız ya da ne biliyim bir anıyı küçük olarak yaptırmayı tercih ediyorlar. Omuzlarına, bileklerine, sırtlarına, bel kısmına ya da göbeklerine yapıyorlar. Düşünsenize bir erkeğin göbeğine kelebek yaptırdığını. Hoş olmazdı farklı algılanırdı. (K16)

Erkekler daha çok büyük olan, tabanca, tüfek, bomba gibi gücü ve karakterini yansıtan ya da korkutucu esrarengiz dövmeleri tercih ediyor. Omuzlarına ve kollarına yapıyor. Kadınlar ise daha çok küçük ve sevimli dövmeleri çekici gözükme için bacalarına, koluna ya da göğsüne yapıyor. (K17)

Dövmenin simgesel özelliği: Dövmeler aynı zamanda simgesel işaretlerdir. Kimine göre dövme dikkat çekmek ve çekici gözükme için yapılırken kimine göre ise kişiliğin ayırt edici bir özelliği olarak kullanılmaktadır. Fiziki koşullar, inanışlar, cinsiyet, yaş, medeni durum gibi bireye ve topluluğa özgü niteliklere bağlı olarak dövmede kullanılan semboller farklılık göstermektedir.

Sol omzumda kuru kafa dövmesi var. Cesaretin ve ölümsüzlüğün işaretidir. Sağ omzumda bozkurt var. Türklüğün doğuşunu, savaşçılığı ve gücü simgeler. Kuzgun dövmem var. Bilgeliği, gizemi ve uzun ömrü simgeler. Kızımın ve oğlumun fotoğraflarının ve isimlerinin yer aldığı diğer dövmelerim de var. O dövmelerime bakınca çocuklarımla yanımdaya olduklarını hissediyorum. (K18)

Gidilen dövmeçinin nasıl bulunduğu: Genellikle gidilen dövmeçinin arkadaş tavsiyesiyle ya da sosyal medyadaki yorumları okuyarak, ayrıca dövmeçinin yaptığı ve internet ortamında paylaştığı görselleri inceleyerek dövmeçi seçilmektedir.

Dövme yaptırmadan önce uzun uzun internetten araştırdım. Karar vermeden önce yaptırmak istediğim dövmeçinin sosyal medya hesabındaki yaptığı dövmeleri ve dövmeçiyi ait yorumları ayrıntılı olarak inceledim, sonra kararımı verdim (K19).

İlk dövme yaşı: Ülkemizde dövme kullanım yaşı giderek düşmektedir. Ergenliğe geçiş döneminde birey bağlı olduğu sosyo-kültürel çevreden etkilenmektedir. Özellikle genç bireyler arasında arkadaş çevresine kendini ispat etmek, özgüven duygusunu artırmak ve özentiden dolayı dövme yaptıranların oranı hiçte az değildir. Örneğin Aslan vd. (2019) tarafından yapılan bir araştırmada, ilk dövme yaşı 11 ve dövme yaptıranların % 24'ü 18 yaşından küçük olan reşit olmayan bireylerdir. Yapılan çalışmada da örneklem grubunun ilk dövme yaşı ortalaması 17,7 bulunmuştur. Bu ortalama bir bireyin fiziksel ve bilişsel olarak (özellikle karar alma sürecinde) erişkinliğe geçiş yaşı için oldukça düşüktür.

Benim melankolik bir yapım var. Acı çekmeyi seviyorum. İlk dövmemi 13 yaşında yaptırdım. Erkek arkadaşımın ismini yaptırmıştım (K20).

Sevdiğim ve beğendiğim için dövme yaptırdım. [...]. İlk dövmemi 17 yaşında yaptırdım (K21).

Vücudun hangi bölgesine dövmenin yapıldığı: Genellikle ilk dövmesini yaptıranlar en bilindik yer olan kol bölgesini seçmektedir. Kol bölgesi hem dikkat çekici hem de dövmenin saklanabilen en kolay yeridir. Belirli bir kitle ise iş ve aile çevresinden gelebilecek tepkileri önlemek için dövmesini vücudunun görünmeyen ve dikkat çekmeyen alanına yaptırmaktadır.

Yaptırmaya karar vermem anlık olmadı. İyiye düşündüm. Gelgitler yaşadım açıkçası. Çünkü ileride resmi bir kuruma müracaat edersem dövme sorun olabilirdi. Ayrıca her ne kadar dövmeçi olan arkadaşım acı hissetmeyeceğimi söylese de canımın acıyıp acımayacağını da bilmiyordum. O nedenle ilk dövmemi hem görünmemesi hem de acımayacak bir bölge olan bacağımın alt kısmına yaptırdım (K22).

Tartışma ve sonuç

Araştırma sonucuna göre dövme yaptırmaya motivasyonu çeşitlilik göstermektedir. İnsan doğasının fiziksel ve bilişsel karmaşıklığı bu durumun doğal bir sonucudur. Yaş, cinsiyet, meslek, sosyal statü gibi niteliklerden bağımsız olarak pek çok insan farklı nedenler ile dövme yaptırmaktadır. Beğeni ve özentiden dolayı, yas tutma arzusu, iletişim kurma aracı, koruyuculuğuna inanılması, yara izini kapatma amacı ve bir gruba uyum sağlama çabası bunlardan birkaçıdır. Ergen ve genç erişkin bireylerin dövmeğe karşı biraz daha ilgili ve eğilimli olduğu söylenebilir. Dövmeyi ilk kez yaptıranların yaş ortalamasının düşük olması bu düşüncüyü desteklemektedir. Aynı olarak dövme kullanımını kimliğin yeniden üretilmesinde önemli bir unsur olarak görülmektedir. Dövmenin popüler bir kültür ürünü olarak sunulmasının bu tercihte etkili olduğu düşünülmektedir. Bu bağlamda popüler kültürün, gündelik yaşam pratikleri içinde dövmeyi daha kabul edilebilir ve görünür kıldığını söylemek mümkündür.

Ancak dövme popüler bir kültür ürünü olarak nitelenebilir mi? Dövme, üretimi ve tüketimi acı verdiği için diğer tüketim kültürü öğelerinden ayrılmaktadır (Sweetman, 1999). Dövmenin hem ağırlı bir yapım aşaması hem de iyileşme ve bakım süreci vardır. Ayrıca dövme sildirmek istediğinizde silme işlemi yaptırmaktan daha zor ve sıkıntılı bir süreçtir. Uygulama sonrası bedende iz kalma olasılığı yüksek olduğundan bu kararın maddi, fiziksel ve psikolojik etkileri olacaktır. Dolayısıyla dövmenin zor silinebilir bir işlem olmasının, onun popüler kültür öğesi (tüketim nesnesi) olarak algılanmasında bir engel oluşturmaktadır. Bu nedenle dövmeyle çelişkili bir tüketim kültürü öğesi olarak bakılabilir.

Diğer yandan dövme, kişiye özgü olmakla birlikte tüketilmesi gereken ürünleri satmak için bir reklam aracı olarak kullanılmaktadır (Koşut, 2006). Bir anlamda paketin cazibesi dövme ile birlikte daha albenili ve anlamlı kılınmaktadır. Dövmenin bir metalaşma sürecinden geçtiği söylenebilir. Her şeye rağmen dövme, geçmişten gelen kötü şöhretinden, ön yargılı olarak bakılan alanından az da olsa sıyrılmış gibi görünmektedir. Ancak dövme kullanımı hala toplumumuzda bir tabu ya da en azından bir kavşak noktasında olduğu söylenebilir. Geleneksel ve dini algılar ve tıbbi sorunlar insanların dövme konusuna daha mesafeli durmasına neden olmaktadır. Peki, ne zamana kadar? Bunu bizlere zaman gösterecektir.

Esasen günümüz modern toplumlarında dövme anlam kaybına uğramadı ya da işlevinde bir değişiklik olmadı. Sadece günümüz dövme tasarımları geçmişe göre farklılıklar içermektedir. Dövme geçmişte nasıl ki ilkel ya da egzotik halklar arasında cinsiyet, yaş, statü gibi bireysel ve kültürel kimliği temsil ediyorsa günümüzde de dövme, modernitenin, farklılığın, kimliğin, özgürlüğün, bir takımın, derneğin, ailenin, örgütün, popüler olmanın tanımlayıcı özelliği olarak kullanılmaktadır. Ancak dövme yaptırmayı modifikasyonunu tam olarak anlayabilmek için örneklem sayısını artırarak farklı sosyo-ekonomik gruplarda araştırma yapılmalıdır. Ayrıca nicel ve nitel araştırmanın bir arada kullanılabildiği karma bir yöntemle dövme olgusu çok yönlü araştırılabilir. Bu gruplar birbirleri ile karşılaştırılabilir.

Yazarların katkı düzeyleri: Birinci Yazar %100

Contribution Rates of Authors to the Article: First Author %100

Etik komite onayı: Bu çalışma için Artvin Çoruh Üniversitesi Etik Kurulundan E-18457941-050.99-24121 sayılı karar ile izin alınmıştır.

Ethics committee approval: For this study, Artvin Coruh University Ethics Committee Permission was obtained with the decision numbered E-18457941-050.99-24121.

Finansal destek: Çalışmada finansal destek alınmamıştır.

Support Statement (Optional): No financial support was received for the study.

Çıkar çatışması: Çalışmada potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Statement of Interest: There is no conflict of interest between the authors of this article.

Kaynak kişiler:

Tablo 1: Katılımcıların Özellikleri

Kişiler	İkametgâh	Cinsiyet	Yaş	Eğitim	Meslek	İlk dövme yaşı	Dövme sayısı
1	Çankaya	Erkek	22	Lise	İşçi	13	3
2	Çankaya	Kadın	22	Üniver.öğ	Öğrenci	18	2
3	Çankaya	Kadın	22	Üniversite	Hemşire	17	2
4	Çankaya	Kadın	21	Üniver.öğ	Öğrenci	17	5
5	Çankaya	Kadın	27	Üniversite	Muhasebeci	19	3
6	Çankaya	Erkek	38	Üniversite	Uzman	16	18
7	Çankaya	Erkek	22	Lise	Serbest	16	Çok sayıda
8	Çankaya	Kadın	23	Üniver.öğ	Öğrenci	18	5
9	Çankaya	Kadın	25	Lise	Serbest	20	2
10	Çankaya	Kadın	25	Üniver.öğ	Öğrenci	19	3
11	Çankaya	Erkek	27	Üniversite	Serbest	18	7
12	Çankaya	Kadın	22	Üniver.öğ	Öğrenci	18	7
13	Çankaya	Kadın	32	Lise	Serbest	17	10
14	Çankaya	Erkek	28	Lise	Serbest	19	8
15	Çankaya	Erkek	21	Üniver.öğ	Öğrenci	20	1
16	Çankaya	Erkek	26	Üniversite	Mühendis	20	2
17	Çankaya	Kadın	23	Üniver.öğ	Öğrenci	21	2
18	Çankaya	Erkek	37	Üniversite	Serbest	20	7
19	Çankaya	Kadın	26	Üniversite	Memur	19	2
20	Çankaya	Kadın	27	Lise	Serbest	13	4
21	Çankaya	Erkek	23	Üniver.öğ	Serbest	17	1
22	Çankaya	Erkek	31	Üniversite	Serbest	21	2
23	Çankaya	Erkek	24	Lise	Serbest	18	6
24	Çankaya	Erkek	21	Lise	Serbest	17	3
25	Çankaya	Kadın	20	Üniver.öğ.	Öğrenci	17	3
26	Çankaya	Kadın	21	Üniver.öğ	Öğrenci	16	6
27	Çankaya	Erkek	22	Lise	Serbest	16	4
28	Çankaya	Erkek	21	Lise	Serbest	18	5

Kaynakça

- Alisbah-Tuskan, A. (2012). Toplumsal cinsiyet toplumda kadına biçilen roller ve çözümleri. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 25 (99), 445-449.
- Alper, S. (2010). Dövme ve peersing uygulamaları ve yan etkileri. *Türkiye Klinikleri Kozmetik Dermatoloji*, 3 (1), 40-45.
- Antoszewski, B., Sitek, A., Fijalkowska, M., & et al. (2010). Tattooing and body piercing-what motivates you to do it? *International Journal of Social Psychiatry*, 56 (5), 471-479. DOI: 10.1177/0020764009106253
- Armstrong, M. L., Owen, D. C., Roberts, A. E., & Koch, J. R. (2002). College students and tattoos. Influence of image, identity, family and friends. *Journal of Psychosocial Nursing and Mental Health Services*, 40, 20-29. DOI: 10.3928/0279-3695-20021001-07
- Aslan, M., Özkul, E ve Gürel, M. S. (2019, Eylül). *Cildimizdeki boya: Kimler ve neden yapıyor?* 28. Ulusal Dermatoloji Kongresi, Antalya.
- Atik, D., & Yıldırım, C. (2014). Motivations behind acquiring tattoos and feelings of regret: Highlights from an Eastern Mediterranean context. *Journal of Consumer Behaviour*, 13, 212-223. DOI: 10.1002/cb.1480
- Atkinson, M. (2004). Tattooing and civilizing processes: Body modification as self-control. *Canadian Review of Sociology & Anthropology*, 41, 125-146. DOI: 10.1111/j.1755-618X.2004.tb02173.x
- Bauman, Z. (1999). *Küreselleşme: Toplumsal sonuçları* (A. Yılmaz, Çev.) Ayrıntı.
- Bektaş, A. (1996). *Kamuoyu, iletişim ve demokrasi*. Bağlam.
- Bradley, J. (2000). Body Commodification? Class and tattoos in Victorian Britain. In J. Caplan (Ed.), *Written on the body: The tattoo in European and American History* (pp.36-155). Princeton University.
- Carmen, R. A., Guitar, A. E., & Dillon, H. M. (2012). Ultimate answers to proximate questions: The evolutionary motivations behind tattoos and body piercings in popular culture. *Review of General Psychology*, 16, 134-143. DOI: 10.1037/a0027908
- Challaye, F. (2007). *Dinler tarihi* (S. Tiryakioğlu, Çev.) Varlık.
- Claes, L., Vanderdeycken, W., & Vertommen, H. (2005). Self-care versus self-harm: Piercing, tattooing and self-injuring in eating disorders. *European Eating Disorders Review*, 13, 11-18. DOI: 10.1002/erv.612
- Çağlayandereli, M ve Göker, H. (2016). Anadolu dövme sanatı; Tunceli ili örneği. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 13(2), 2545-2562. DOI: 10.14687/jhs.v13i2.3827
- Çoruhlu, Y. (Şubat 2015). Tendeki desen dövme. *National Geographic Türkiye*, 32-53.
- DeMello, M. (2000). *Bodies of inscription: A cultural history of the modern tattoo Community*. Duke University.
- Dittmer, J. (2010). *Popular culture, geopolitics, and identity*. Rowman & Littlefield Publishers.
- Dökmen, Ü. (2019). *Sanatta ve günlük yaşamda: İletişim çatışmaları ve empati*. Remzi.
- Featherstone, M. (1999). *Body modification: An introduction*. *Body & Society*, 5 (2-3), 1-13. DOI: 10.1177/1357034X99005002001
- Fisher, J. A. (2002). Tattooing the body, Marking culture. *Body & Society*, 8(4), 91-107. DOI: 10.1177/1357034X02008004005

- Govenar, A. (2000). The changing image of tattooing in American culture, 1846-1966. In J. Caplan (Ed.), *Written on the body: The tattoo in European and American History* (pp. 212-233). Princeton University.
- Hazar, M. (2006). Mardin “Kızıltepe-Bozhöyük” yöresinde beden işaretleri. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 8, 293-305.
- Jones, C.P. (2000). Stigma and tattoo. In J. Caplan (Ed.), *Written on the body: The tattoo in European and American History* (pp. 1-16). Princeton University Press.
- Kadioğlu Çevik, N. (1996). *Anadolu'nun bazı yörelerinde dövme âdeti ve bu âdetin çağdaş yaşamdaki yeri*. I. Türk Halk Kültürü Araştırma Sonuçları Sempozyumu Bildirileri. Kültür Bakanlığı Hagem.
- Koşut, M. (2006). An ironic fad: The commodification and consumption of tattoos. *The Journal of Popular Culture*, 39 (6),1035-1048. DOI:10.1111/j.1540-5931.2006.00333.x
- Millner, V. S., & Eichold, B. H. (2001). Body piercing and tattooing perspectives. *Clinical Nursing Research*, 10, 424-441. DOI: 10.1177/C10N4R7
- Nar, M. Ş. (2019). Kültürel kimlik sorunsalı: Görecelik mi, evrenselcilik mi? Yoksa uzlaşa mı? *Antropoloji*, 37, 72-80. DOI:10.33613/antropolojidergisi.529387
- Öncül, K. (2012). *Kültürümüzde dövme geleneği*. Kafkas Üniversitesi.
- Pitts, V. (2003). *In the flesh—the cultural politics of body modification*. Palgrave Macmillan.
- Raspa, R. F., & Cusack, J. (1990). Psychiatric implications of tattoos. *Am Fam Physician*, 41 (5), 1481-1486.
- Sanders, C. (2008). *Customizing the body: The art and culture of tattooing*. Temple University.
- Schildkrout, E. (2004). Inscribing the body. *Annual Review of Anthropology*, 33, 319-344. DOI: 10.1146/annurev.anthro.33.070203.143947
- Sweetman, P. (1999). Anchoring the (postmodern) Self? Body modification, fashion and identity. *Body & Society*, 5 (2-3), 51-76. DOI: 10.1177/1357034X99005002004
- Şenol, Y., Çetinoğlu, Y. K., Çakıl, A., Arı, B ve diğ. (2014). Üniversite öğrencilerinin dövme ve “piercing” konusunda bilgi, tutum ve davranışları. *Türk J Dermatol*, 3,141-146. DOI: 10.4274/tdd.1863
- Tezgeç, M. S. (2015). *Kendini ifade aracı olarak dövmeler: Nitel bir çalışma* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi] Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkla İlişkiler Anabilim Dalı.
- Tiggemann, M., & Golder, F. (2006). Tattooing: An expression of uniqueness in the appearance domain. *Body Image*, 3, 309-315. DOI:10.1016/j.bodyim.2006.09.002
- Wohlrab, S., Stahl, J., & Kappeler, P.M. (2006). Modifying the body: Motivations for getting tattooed and pierced. *Body Image*, 4 (1), 87-95. DOI: 10.1016/j.bodyim.2006.12.001.
- Wymann, C. (2010). Tattoo: A multifaceted medium of communication. *MedieKultur: Journal of Media and Communication Research*, 26(49), 41-54. DOI: 10.7146/mediekultur.v26i49.2529
- Yıldırım, A ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin.
- Yücel, Ö.D ve Çevik, A. (2015). Kimlik ifadesi olarak dövme. *Kriz Dergisi*, 23, 17-26. DOI: 10.1501/Kriz_0000000343

Elektronik kaynaklar

- Akbulut, U. (23 Ağustos 2017). *Dövme yaptırmak: 5300 yıl önceye uzanır*. <http://www.uralakbulut.com.tr/wp-content/uploads/2017/07/>
- Cox, D. (10th November 2016). *The name for Britain comes from our ancient love of tattoos*. <https://www.bbc.com/future/article/>
- Delaney, T. (2007). *Pop culture: An overview*. https://philosophynow.org/issues/64/Pop_Culture_An_Overview
- Gökcan, K. (28 Ekim 2006). *Sözsüz iletişim*. http://halklailiskiler.com.tr/sozsuz_iletisim.php
- Tassie, G. (4th August 2018). *The practice of tattooing in Ancient Egypt and Nubia*. <https://brewminate.com/>
- Thobo-Carlsen, M. (27th October 2014). *How tattoos went from subculture to pop culture*. https://www.huffpost.com/entry/how-tattoos-went-from-sub_b_6053588
- Türk Tarihinde Dövme Kültürü. (4 Nisan 2014). *Türk tarihinde dövme kültürü*. <http://www.tarihigercekler.com/>

Bu eser Creative Commons Atf 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır. (This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License).

Etik Kurul Kararı

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır. Belge Doğrulama Kodu :*BSA373YDB2*
Pin Kodu :16742 Belge Takip Adresi : <https://www.turkiye.gov.tr/artvin-coruh-universitesi-ebys> Bilgi için: Hakan KAYA Unvanı: Bilgisayar İşletmeni Telefon:+90 466 215 10 00 e-Posta: artvincoruh@artvin.edu.tr Web:<http://www.artvin.edu.tr/> Kep Adresi:artvincoruhuni@hs01.kep.tr

T.C. ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ Etik Kurulu Sayı :E-18457941-050.99-24121 03.10.2021 Konu :Etik Kurul Kararı (Mehmet Şükrü NAR) FEN EDEBİYAT FAKÜLTESİ DEKANLIĞINA İlgili : 24.08.2021 tarihli ve E.19530 sayılı yazımız. Fakülteniz Sosyoloji Bölümü öğretim üyelerinden Doç. Dr. Mehmet Şükrü NAR'ın "Beden İşaretleri: Dövme Popüler Bir Kültür Ürünü müdür?" başlıklı çalışması Üniversitemiz Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulunun 28 Eylül 2021 tarihinde yapmış olduğu toplantısında incelenmiş olup, oybirliği ile etik açıdan uygun bulunmuştur. Bilgilerinizi ve gereğini rica ederim. Prof. Dr. Hüseyin PEKER Kurul Başkanı Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Mevcut Elektronik İmzalar HÜSEYİN PEKER (Etik Kurulu - Kurul Başkanı) 03.10.2021 22:25
Evrak Tarih ve Sayısı: 03.10.2021-24121

folk/ed. Derg, 2022; 28(4)-112. Sayı/Issue -Güz/Autumn
DOI: 10.22559/folklor.2229

Araştırma makalesi/Research article

Folklor Metinlerini Pozitif Psikoloji Kavramlarıyla Yorumlamada Bir Örnek: Sevgi Konulu Ninniler*

An Example of the Interpreting of Folklore Texts with Positive Psychology Concepts: Lullabies about Love

Sibel Turhan Tuna**

Öz

Pozitif psikoloji temelde insanın yaşam boyunca pozitif deneyimler yaşamaları, öznel iyi oluşlarını artırıcı eylemler ile ruh sağlıklarının korunmasını amaçlar. Ninniler, ilk çocukluk yıllarında tanışılan sözlü kültür ürünü olup kısa içeriğiyle bir dil-kültür taşıyıcısı, kültürel bellek aktarıcısıdır. Kadim sevgi duygusunu, evrensel sevgi değerini öz bir şekilde bugüne taşıyabilen türdür ninniler. Çalışma, sevgi konulu ninnilerin pozitif psikolojinin kavramlarıncı ele alınması, çıktılarının halk bilimi kuramlarından işlevsel kuramca yorumlanması, böylece disiplinler ara-

Geliş tarihi (Received): 6-02-2022– Kabul tarihi (Accepted): 7-10-2022

* (Bu çalışma, basım aşamasında olan “Sevgi Konulu Ninniler ve Pozitif Psikoloji” eserinden hareketle eserdeki ninni metinlerinden farklı ninni örnekleri üzerinde hazırlanmış bir çalışmadır./ This study is a study prepared on different lullaby samples from the lullaby texts in the work, based on the work “Lullabies on Love and Positive Psychology”, which is in print.)

** Doç.Dr./Assoc.Prof.Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Türkçe Eğitimi / Muğla Sıtkı Koçman University Turkish Education. sibelatuna2002@yahoo.com. ORCID 0000-0003-3916-5307

sı çalışmalara örnek olup, alana bütünlük sağlayacak şekilde ilişkilendirilerek katkı sağlamayı hedeflemektedir. Buradan hareketle çalışmanın sorusu “Sevgi konulu ninnilerin insan yaşamına, insan ruhuna pozitif etkileri nedir? Bu bağlamda işlevleri nelerdir?” şeklindedir. Araştırma konusuna metinlerin pozitif psikolojinin temel kavramlarınca ele alınıp yorumlanmasından hareketle “yorumlamacı” “temel nitel araştırma” deseniyle yaklaşılmıştır. Ninni metinleri, pozitif psikolojinin uzman görüşleri dâhilinde belirlenen, çalışmanın bilimsel veriler ışığında, tematik bağlamda çatısını oluşturan **mutluluk, öznel iyi oluş, güvenli bağlanma** kavramlarınınca alınıp yorumlanmıştır. İnsanın kişilik özelliklerinin erken çocukluk yıllarında oluştuğu bilinmektedir. Erdemli, iyimser, pozitif yaşam deneyimlerine sahip pozitif insan olabilmek için yaşamın henüz erken dönemlerinde ebeveynler ve özellikle annelerce bilinçli adımlar atılması önemlidir. Sevgi konulu ninnilerle sevgi dolu bir ortamda büyüme önemli bir ilk adımdır. Nitekim sevgi konulu ninniler, olumlu çocukluk deneyimi bağlamında pozitif psikolojinin önemseydiği koruyucu ruh sağlığı kazanımı için önemli işlevlere sahiptir. Buradan hareketle, sevgi konulu ninnilerin “metaforik anlamda” pozitif psikolojiye klinik uygulamalar düzeyinde destek sağlayacağı düşünülmekte ve önerilmektedir. Tüm bunlara ilave-ten, bu çalışmanın yaygın etkisi bağlamında içeriğinde insan sevgisi olan, mutlu, iyi insan olma halinin öne çıkarıldığı, masal, efsane türlerinin pozitif psikolojinin temel kavramları ile incelenebileceği vurgulanabilir.

Anahtar sözcükler: *sevgi konulu ninniler, pozitif psikoloji, mutluluk, öznel iyi oluş, güvenli bağlanma*

Abstract

Positive psychology seeks to help people to have positive experiences throughout their lives while protecting their mental health through behaviours that improve their subjective well-being. Lullabies are oral culture products presented in early childhood, and their short but rich content serves as language-culture carriers and memory transmitters. Lullabies are a genre with an ancient love feeling and the value of universal love, both which have survived to present day. The study’s objective is to examine love-themed lullabies, one of the anonymous folk literature genres, in the context of psychology and literature, using positive psychology principles. The study also intends to explain the results using functional theory, one of the folklore theories, as an example of interdisciplinary research and contribution to the literature. The study’s research questions in this respect are “What are the positive impacts of love-themed lullabies on human life and spirit?” and “What are their roles in this context?” The “hermeneutic” and “basic qualitative research” designs were employed in the study since the texts will be handled using fundamental positive psychology concepts. Lullabies were interpreted for the themes of happiness, subjective well-being, and secure attachment, which created the framework of the thematic setting based on positive psychology expert opinions. According to positive psychology, love-themed lullabies are essential in maintaining one’s mental health and happiness, which is vital to positive childhood

experiences. Thus, love-themed lullabies support positive psychology for clinical applications in a “metaphorical sense”. As a result, oral folk literature genres such as fairy tales and legends may be examined using positive psychology principles.

Keywords: *lullabies about love, positive psychology, happiness, subjective well-being, secure attachment*

Extended summary

Happiness has been humanity’s greatest blessing since ancient Greece. According to the literature, positive psychology attempts to reveal the power, filled with love, that individuals already have in their essence and to preserve their positive characteristics throughout life. Its aims also include eliminating negative situations that individuals encounter, motivating them to feel connected to life, and increasing the pleasure one gets from life. In a nutshell, it attempts to help people feel good, lead meaningful lives, and be happy. Positive psychology seeks to help people have positive experiences throughout their lives and to maintain their mental health by taking actions that enhance their subjective well-being. Lullabies are products of oral culture that is introduced in the early childhood years, and with their short content, they are language-culture carriers and cultural memory transmitters. Memories and emotions are two interwoven aspects of man, with emotion as the key to unlocking the entire mind. A typical human value is the feeling of love. Lullabies are a genre that may bring the old feeling of love and the value of universal love into the modern day. The essence of lullabies is in the mother’s love and the song which mothers generally sing to their children. They are anonymous poems loaded with “cultural” codes that can contain both universal and national values. For this reason, when interpreting cultural products, such as lullabies as anonymous texts, it is necessary to interpret the context in which they are performed based on concepts such as mother-child-family without ignoring their relationship with other disciplines such as psychology by taking them as “human” centered.

Psychology and literature, just like philosophy and literature, and sociology and literature, are interdisciplinary study areas of literature. The purpose of the current study is to examine lullabies about love, which are one of the anonymous folk literature genres in the context of psychology and literature. Lullabies are based on the concepts of positive psychology to interpret the results through the functional theory, one of the folklore theories so that it will be an example for interdisciplinary studies and contribute to the literature. In this regard, the study’s research question was, “What are the positive effects of lullabies about love on human life and the human spirit? What are their functions in this context?”. The research subject was approached with the “hermeneutic” “basic qualitative research” design as the texts would be addressed through the basic concepts of positive psychology and then interpreted. In other words, lullabies, were interpreted through the concepts of happiness, subjective well-being and secure attachment, which formed the framework of the thematic context in the light of scientific data, determined based on the expert opinions of positive psychology.

The current study found that as both the transmitter and recipient of the message in love-themed lullabies, it is possible to interpret the contents of “concrete” lullabies via the abstract

“objective” concepts of positive psychology and subsequently draw a conclusion based on this interpretation. These love-themed lullabies are subjective in expressing feelings and thoughts, but they have the value of anonymous oral literature and oral culture’s concise rhetoric. In summary, a declining proportion of conscientious people develop their personality qualities in childhood. As a result, parents, particularly women, should take deliberate measures in the early stages of their children’s lives to prepare them to be virtuous, happy, and good persons with positive life experiences. Growing up in a loving home with love lullabies is a necessary first step. Looking at the issue from two separate perspectives, we can observe that a functionally typical window has been opened in Folklore and Psychology/Positive Psychology. Indeed, love-themed lullabies serve essential purposes in the context of positive childhood experiences, such as protecting mental health and happiness. The early years of childhood that leads the path of existence and positive experiences, aimed at self-realization throughout life, contributes to the growth as an individual and subjective well-being. With its protective mental health function, love-themed lullabies help the child develop a “positive personality.” As a result, they will “metaphorically” assist positive psychology at the level of clinical applications. To maximize the study’s impact, it should be noted that oral folk literature genres such as fairy tales and legends should be investigated using the basic concepts of positive psychology.

Giriş

Ninniler, standart bir ölçüsü, ezgisi, şekli olmamakla birlikte genelde mâni gibi kısa olarak erken çocukluk döneminde söylenen, söylenme amacı özde sevgi, şefkat, güven, mutluluk, övgü, iyi dilekler, beklentiler, hayaller içeren, bazen de yergi, şikâyet, tehdit, korkutma gibi olumsuz duygu ve düşünceler de taşıyabilen kolay anlaşılıp kuşaklararası nakil olan anonim sözlü halk edebiyatı ürünüdür, değerlerle yüklü kültürel mirastr. Ninnilerin genelde anne-çocuk ilişkisi, aile – toplum iletişimi, çocuk psikolojisi gibi konularda bilgi sunduğu gözlenmektedir (Coşkun, 2013: 18). Ninniler, sözlü geleneğin edebî, estetik ve kültürel dilini yansıtır (Çek, 2015: 720); anne olmanın kıvancı, sorumluluğu ninnilerin genel temlerindenidir (Önal, 2010: 240). Ninnilerin çocukları uyutmanın dışında, onları sevmek, iletişim kurmak ve özellikle eğitmek için söylendiği bilinmektedir (Demir, 2008: 22; Güneş, 2010: 27). Ninniler, çocukların erken yaşlarda dil, zihinsel, duygusal, sosyal ve bedensel gelişimlerine önemli katkılar sağlamaktadır (Güneş, 2010: 27). Ayrıca ezgi ve konu ağırlıklı türlerden olan ninniler (Oğuz, 2001: 20) değişken özelliği ile biçim yönünden sözlü kültür ürünlerinin özgür türlerindenidir (Uğurlu, 2014: 43).

Psikoloji daha çok insan ruhunun patolojik (sorunlar, sıkıntılar, üzüntü, çaresizlik, tükenmişlik, depresyon vb.) konularıyla ilgilenirken son dönemlerde, pozitif psikoloji adı altında insan ve onun mutluluğunun alan literatüründe daha yaygın ele alınmaya başlandığı gözlenmektedir. Pozitif psikoloji, insanın olumlu yanlarının geliştirilmesi, olumlu deneyimler yaşamaları, öznel iyi oluşlarının yaşam boyu kazanım hale gelmesi bağlamında insanın ruh sağlığının korunmasını amaçlayan bir disiplindir.

Pozitif psikoloji alanında literatürde, mutluluk, öznel iyi olma, güvenli bağlanma kavramları arasında ilişki olduğu gözlenmektedir. Bilindiği üzere insan, biyo-psiko-sosyal bir varlıktır.

Bu sebeple, insana bütüncül yaklaşım kanımızca sosyal ve beşerî bilimlerin temel yaklaşımı olmalıdır. İnsanın bilişsel (zihinsel, dil), fiziksel (bedensel, devinsel), kişisel (psiko – sosyal, törel) ihtiyaçları bir birey olarak ait olduğu toplum içinde şekillenmektedir. Günümüzde özellikle Covid-19 pandemisi sonrası, yaşam koşullarının giderek ağırlaşması, neredeyse tüm dünyada tırmanan geçim sıkıntısı, işsizlik, şiddet, sevgisizlik, tükenmişlik duygusu, ölüm korkusu, bunalmı beraberinde getirmiştir. Bu durumda, insanı sarsan tüm dışsal etmenler bireyin yalnızlığını perçinlemekte, hafif yahut ağır seyreden ruhsal durum bozukluklarına zemin hazırlamaktadır. Bu noktada “insan nasıl mutlu olur?” sorusuna birey, toplum ve insanlık adına cevaplar aranmaktadır. Nitekim yaşamdan keyif alma, yaşama güvenli bağlanma, mutluluğu sürdürülebilir hale getirme, günümüz dünyası insanının temel ruhi ihtiyacı olmuş durumdadır. Bu çalışmanın hedefi de bu sorunun çözümüne disiplinler arası bir bakışla yaklaşmak; “sevgi” konulu ninnilerin erken çocukluk dönemindeki bilişsel, kişisel gelişimine pozitif katkılarını pozitif psikolojinin özgün kavramları ile ele almak, bireyin mutluluğu ve olumlu yaşam deneyimi adına ilk çocukluk çağına dikkatleri çekmektir. Nitekim pozitif psikoloji, geçmiş olumlu “öznel” deneyimlerin bugünü de şekillendirdiğinin altını çizmektedir. Bu durumda çalışmanın temel sorusu, “Sevgi konulu ninnilerin insan yaşamına ve dolayısıyla insan ruhuna pozitif etkileri nedir? bu bağlamda işlevleri nelerdir?” şeklindedir. Tüm bu bilgilerden yola çıkılarak çalışma, “sevgi konulu ninnilerin insan yaşamına ve dolayısıyla insan ruhuna pozitif etkileri”ni ortaya çıkarma amacını taşıdığından alanında “özgün” olan araştırma konusuna metinlerin pozitif psikolojinin temel kavramlarınınca yorumlanmasından hareketle “yorumsamacı” “temel nitel araştırma” deseniyle yaklaşmıştır. Çalışmanın örneklemini, evrensel bağlamda kadim Sümer uygarlığından bugüne ulaşan sevgi konulu bir ninni örneğiyle milli bağlamda sevgi konulu Türk ninni örnekleri oluşturur. Ninni metinlerinin yer aldığı kaynaklardan basit rastgele (random) tekniği ile örnekler seçilmiştir. Bu örnekler, temel nitel araştırma deseninde, yorumsamacı yaklaşımda ele alınmıştır. Temel nitel çalışmalar, bütün disiplinler ve uygulama alanlarında görülebilir. Veriler; görüşmeler, gözlemler ya da doküman analizi yolu ile toplanır. Bütün nitel araştırmalar, anlamın nasıl inşa edildiğiyle, insanın hayatlarını ve dünyalarını nasıl anlamlandırdıkları ile ilgilidir. Temel nitel araştırmanın öncelikli amacı bu anlamları açığa çıkarmak ve yorumlamaktır (Merriam, 2015: 24). Tüm bunlara ilaveten, konuya halk bilimi kuramlarından işlevsel kuram ile yaklaşmış, sevgi konulu ninnilerin pozitif psikoloji bağlamında insan yaşamına katkıları ele alınmıştır.

1. Edebiyat ve psikolojiye disiplinlerarası yaklaşım

Disiplinlerarasılık, iki veya daha fazla akademik disiplinin etkileşime girmesi olarak tanımlanmaktadır (Solak, 2014: 5). Sosyal alanlarda da yenilikçi, ufuk açıcı bilimsel bakış için disiplinler arası çalışmalar yapmak mümkündür.

Taşdelen'e göre (2015: 29), bilimlerde içinde edebiyata en çok yakın olan bilim, psikolojidir. Bunun sebebi, her ikisinin de insanın duygusal ve zihinsel süreçlerini ele alıyor olmasıdır. Psikoloji, yaklaşık 150 yıldır insan davranışlarını, duygularını, zihinsel süreçlerini konu edinen bir bilim dalı olarak tanınmaktadır. W. Wundt, onu bir bilim olarak temellendirebilmek için somut bir zemine ihtiyaç duymuş, bu somut zemini de insan davranışlarında bulmuştur.

Edebiyat üzerine düşünmenin önemli bir boyutu insan üzerine düşünmekse, edebiyat çalışmalarını psikolojiden tamamen bağımsız düşünmek mümkün değildir. Psikolojinin doğuşunda da özellikle S. Freud'un düşüncesi ve kuramlarını geliştirmesinde, edebiyatın önemli bir rol oynadığı bilinir (Nayk, 2012: 9). Jung'a göre (1981: 51-78), psikik süreçleri inceleyen psikoloji, edebiyatı inceleyebilir, nitekim insan ruhu (psyche) bilime, sanata kaynaklık eder.

Psikoloji, sanatçıdan hareketle bir eseri yaratım safhasından itibaren bütüncül ele alır. Nitekim Siyavuşgil (1949: 452, 454), "Psikoloji ve Edebiyat –I" başlıklı makalesinde, edebiyatın bireysel bir yaratım olması sebebiyle psikoloji ile bağlantısına dikkati çeker: "Edebi eser, müellefinin psikolojisini fâş eden bir vesikadır. Zaten bütün edebiyat, bizi fertlere götüren bir vesikalar hazinesidir. Eserden hareketle şahsiyete varmak mümkün olduğuna göre, eserle şahsiyet arasında bir sebep-netice münasebeti vardır." Böylece psikoloji, eserle insan arasındaki ilişkinin tespitinde rol oynuyor. Eserin nasıl üretildiği psikologların araştırma sahasına giren bir konu olup psikologlar, şairleri fizyolojik ve psikolojik özelliklerine göre sınıflandırabilirler, ruhi bozuklukları tarif edebilirler, onların bilinçaltını araştırabilirler (Wellek, vd. 1983: 118). Dolayısıyla edebiyat eseri, öncelikle bireysel varoluşta kökenini bulan psikolojik bir yapıdır. Eserdeki psikoloji, bilim olarak psikolojinin ortaya çıkardığı bir konu değildir, edebiyatın doğasında olan bir şeydir. Edebiyatın ontolojik yapısı, psikoloji nitelikli olup insanın içsel, zihinsel süreçleriyle ilgilidir (Taşdelen, 2015: 26).

Boratav (1994: 264) "Halk biliminin verilerinden çeşitli bilim dallarında çalışan bilim insanları yararlanabilir" demektedir. Ona göre halk bilimcisinin görevi, elindeki verilerle çeşitli bilim kollarını onların ulaşamayacağı bilgilerle zenginleştirmek, onlara daha genişliğine ve derinliğine açıklamaları sağlayacak ilk gerekli yorumlamaları yapmaktır. Bu bilgiye ilaveten, Nail Tan (1988: 17) folklor ve diğer disiplinlerin iş birliğine dikkati çekerek "folklor akımları/ okulları"ndan "psiko - sosyal okul" için "folklor olay ve ürünlerini toplumsal ve psikolojik yönleri ile inceleyerek sonuca varmayı düşünen bilim adamlarının kurdukları okul" açıklaması yapmaktadır.

Duru bir dilde kısa, kendine özgü ezgiyle söylenen ninnilerin başta halk bilimi/folklor olmak üzere, dil bilim, eğitim gibi sosyal alanlar için katkı sağladığı bilinmektedir. Ninniler tıpkı diğer edebiyat türleri gibi "insan" ürünüdür, insan hafızasının dışı vurumlarıdır. Bir başka ifadeyle psiko-sosyal bağlamda, insanın ruhi durumunun ve aynı zamanda sözlü kültürün, geleceğin yansımalarıdır. Hal böyle olunca ninni icracısının psikolojisi, ninni metinlerini yüzyıllardır toplumun sözlü geleneği içinde kültürel birikimle oluşturmada, zamana-çağa göre değiştirmekte ya da dönüştürmektedir. Edebiyat ürünlerinin faili insan olduğuna göre, ortaya çıkan ürünlere diğer sosyal disiplinlerin de uygun kavram ve yaklaşımlarıyla yorumlayıcı bakmak sonuçları daha bilimsel kılacaktır. Konu dâhilinde, "edebiyat ve psikoloji" ilişkisinden hareketle sevgi konulu ninniler ve pozitif psikolojiye genel bir çerçevede göz atmakta yarar vardır.

2. Sevgi konulu ninniler ve pozitif psikoloji

Ninniler, icracısının kültürel belleğinden özgür seçimlerle alıcısına aktarılmaktadır. Bir başka ifadeyle, sevgi konulu ninni söyleme bireysel bir tercihtir, ancak seçilen ve aktarılan ninni, aynı zamanda toplumun ortak kabullerini, değerlerini yansıtmaktadır. Ninnilerin özün-

de evlat sevgisini aktarma çabası vardır. Ninnilerle büyüyen çocuğun öz güveni daha güçlü olur, hayata daha olumlu düşüncelerle bakar (Şimşek, 2016: 33). Toplumda ortak bir kabulle ninnilerin daha çok anneler tarafından icra edildiği bilinmektedir. Annenin bilgi, deneyim ve ruhsal durumunu içeren ninniler, çocuğun zihninde depoladığı ilk bilgileri oluşturmaktadır. Anne ninnilerle çocuğuna “Seni seviyorum, seni önemsiyorum, sana güveniyorum.” mesajlarını vermekte, şefkat ve sevgiyle yoğrulan ninnilerle çocukta sevginin hoşgörünün temelleri atılmaktadır (Güneş, 2010: 27-38).

Pozitif psikoloji yaklaşımı, 1970’li yıllarda ortaya çıkmıştır. Bu süreçte, A. Maslow, C. Rogers ve diğer hümanist psikologlar, patoloji odaklı yaklaşımlardan klinik ve davranışçı yaklaşımlara doğru yeni bakış açısı geliştirmişlerdir. V. Frankl (2000: 105), pozitif psikoloji içinde önemli bir yer tutan “yaşamın anlamı” anlayışının temellerini atmıştır ve çalışmalarında insanın anlam arayışı üzerinde durmuştur. Ona göre, insanın yaşamında anlam bulduğu en önemli unsurlardan biri sevgidir. 1990-2000’li yıllarda ise, insanın güçlü yanlarını inceleyen pozitif psikoloji çalışmalarının sayısında artış gerçekleşmiştir. Bu çalışmalarda, hastalıklar ve insanın eksik yanları üzerinde durmak yerine, insanı güçlendirme, kapasitesini geliştirme üzerine odaklanılmıştır. Pozitif psikoloji, bireylerin olumlu özelliklerinin geliştirilmesini, olumlu deneyimler yaşamalarını ve öznel iyi oluşlarını artırıcı programlar vasıtasıyla ruh sağlıklarının korunmasını amaçlayan bir disiplindir (Eryılmaz, 2013: 1-22; Eryılmaz, 2016: 3; Seligman vd. 2000). Pozitif psikoloji, bireyin zayıf yanlarındansa güçlü yönlerine, probleminden çok çözüm gücüne odaklanan bir yaklaşımdır (Demir, vd. 2020: 110). Hal böyle olunca, pozitif psikoloji birçok alt kavram içerir. Literatürde, mutluluk, iyi-oluş, bağlanma, iyimserlik, yaşam doyumu, minnettarlık, sosyal destek, mizah, yaratıcılık, affetme, kendine güven, özgeçicilik, öz anlayış, akademik kendini toparlama gücü, öz belirleme, azim, ümit vb. birçok değişken, pozitif psikolojinin çalışma alanı içinde yer almıştır (Güngör, 2017: 154; Eryılmaz, 2016: 9; Tekinalp ve Işık 2019: VII-XIV; López vd. 2011: 156).

Bu çalışmada sevgi konulu ninniler, pozitif psikolojinin [uzman görüşlerinden hareketle] **mutluluk, öznel iyi oluş, güvenli bağlanma** kavramları bağlamında ele alınmaktadır. Buradan hareketle kavramlara kısaca değinmekte yarar vardır:

Kendini mutlu, iyi hissetme, bireysel gelişimi sürekli arttırarak içinde bulunan yaşamdan alınan doyumu arttırma bilinci köken olarak antik çağlara dek uzanmaktadır. Bu konuda ilk felsefi tartışmalar, Sokrates ve Platon’la başlayıp Aristoteles’in “eudemonia”sı ile belirli ilkelere bürünerek devam eder. Eudemonia, insanın duygusal, fiziksel, bilişsel, ruhsal ve sosyal süreçleriyle ilgili olup birey olarak gelişme becerisini devam ettirebilmesi, günlük ve geçici hazzardan uzak sonsuz bir **mutluluk** halidir (Atan 2020:1). Pozitif psikolojide, mutluluk ile ilgili kullanılan temel kavramlar bulunmakta olup bunları iyi olma, iyi oluş, psikolojik iyi oluş, öznel iyi oluş şeklinde vermek mümkündür. İyi olma kavramı, Dünya Sağlık Örgütü’nün tanımına göre, beden, ruhen ve sosyal yönden tam bir iyi olma durumudur. İyi olma hali “iyi oluş” kavramını kapsar. İyi oluş da ökonomik/psikolojik iyi oluşu ve hedonik/öznel iyi oluş (mutluluğu) kapsamaktadır (Eryılmaz, 2016: 9,10). Alan yazınında, bireyin yaşamında kendine özgü güçlerini (personal strengths) ve erdemlerini (virtues) keşfetmesi iyi oluş, mutluluk şeklinde belirtilmektedir. Pozitif psikolojinin

kavramlarından olan psikolojik iyi oluş ise, pozitif ve negatif duygulanım arasındaki içsel farklılaşmayı gösterirken, öznel iyi oluş da bireyin kendi hayatı hakkında olumlu düşünme ve hissetmesi şeklinde tanımlanmaktadır (Atan, 2020: 12, 38). Pozitif psikolojide öznel iyi oluş kavramı, mutluluk olarak da ifade edilebilmektedir (Demir, vd. 2020: 112). Alan yazından hareketle, bu çalışmada da pozitif psikolojinin temel kavramından biri olan “mutluluk”, “öznel iyi oluş” bağlamında birlikte ele alınmaktadır.

Bağlanma yaklaşımları, yaşama bağlanma veya mutlu yaşamla yakından ilgilidir. Hal böyle olunca bağlanma konusu, pozitif psikolojinin de inceleme alanına girmektedir. Bağlanmayı kurama dönüştüren J. Bowlby’ye göre (2013: 234) bağlanma, erken çocukluk döneminden itibaren çocuğun belirli bir figüre karşı kurduğu sürekli duygusal bağıdır. Bağlanma stilleri, güvenli ve güvensiz olmak üzere sınıflanmıştır. Sevmeye, sevilme duygusunu içeren **güvenli bağlanma**, ilkin anne figürü etrafında ve devamında babayla tüm çekirdek ailede şekillenmektedir. Anne, çocuk için temel bakım ve ruh sağlığı bakımından birincil hayat kaynağıdır. Anne eksikliği çocukta, yaşam kalitesinin düşmesi, gelişim geriliği, ruhsal bozukluğa sebep olabileceği gibi bazen bu durum çocuğun ölümüyle de sonuçlanabilmektedir (Tufaner, 2015: 29, Uğurel, 1972’den). Bağlanma ve kişilik gelişimi açısından okul öncesi dönem, çocuklarda oldukça önemlidir (Atan 2020: 267). Nitekim çocuklukta güvensiz bağlanmanın gelecekte ciddi yaşam sorunları ve duygu durum bozukluklarına yol açabileceği bilinmektedir (Kesebir, vd. 2011: 321).

Emre’ye göre (2005: 74), çocuklarda yalnız yaşam korkusu vardır, onlar için sevgi, ilgi, şefkat önemli bir ihtiyaçtır. Ninniler, sevgi temalı büyüleyici kelimelerdir, çocuğun ileriki yıllarında güven ve mutluluk verici potansiyele sahiptir (Göçer, 1999: 27; Kaya, vd. 2016: 783). Sevgi konulu ninnilerde geçen güven verici sözler, çocuk için bir güvenlik kalkanıdır. Ninniler, hayat boyu çocuğa eşlik eder, zorluklar karşısında güç verir (Güneş, 2010: 27-38). Tüm bunlar sevmeye, sevilme duygusunu içeren güvenli bağlanma ile yakından ilintilidir.

Olumlu çocukluk yaşantıları, çocuğun fiziksel, sosyal ve duygusal gelişimine katkı sağlayan mutluluk, sevgi, ilgi, takdir ve güven gibi olumlu deneyimlerin sağlıklı yaşanması ile ilgili bir durumdur. Olumlu çocukluk deneyimleri, mutluluk ve yaşam doyumunu olumlu ve anlamlı bir şekilde desteklemektedir (Doğan, vd. 2020: 4). Nitekim ninniler de çocuğun gelişiminde ve annenin içsel dünyasında olumlu etkiye sahiptirler (Kaya, vd. 2016: 778). Erken beyin araştırmalarına göre nöroplastisitenin yaşamın ilk yıllarında üst düzeyde olduğu düşünüldüğünde, bu çok önemli gelişim aşamasında, çocuğu olumlu yönde etkilemek için çabalanması gereklidir (Atan, 2020: 27). Sevgi konulu ninniler, pozitif psikoloji bağlamında olumlu çocukluk yaşantılarını güçlendirirken erken çocukluk yıllarından itibaren güvenli bağlanma ve beraberinde mutluluk, öznel iyi oluşa katkı sağlamaktadır.

3. Sevgi konulu ninni örneklerinin pozitif psikoloji kavramlarıyla yorumlanması

Ninni türünün anonim sözlü kültüre ait olduğu bilinmekle birlikte yazılı kültüre ait ilk örnekler Sümerlere dayanır. M.Ö. 3000 yıllarına ait bir Sümer tabletinde geçen ‘annenin bebeğine şarkısı’ (Çiğ, 2002) olarak nitelendirilen ninninin (Öztek, 2016: 46) eski Yakın

Doğu'dan bugüne taşınan türünün bilinen tek örneği olduğu ifade edilmektedir. Ninni, oğullarından birinin hastalığı nedeniyle endişelenip üzüntü çeken kral Şulgi'nin eşinin ağzından yazılmıştır. Şiir annenin, oğlunun büyüyüp güçlü olacağı konusunda kendini avutmak ister gibi istek ve özlem dolu bir ururu şarkısıyla (bir sevinç şarkısı) başlar (Kramer, 2002: 396-397). Aşağıda hem yazılı kültürde türün ilk bilinen örneği olması hem de sevgi konulu olması sebebiyle bir kısmı alıntılanmaktadır:

“U-a a-u-a/Ururu şarkımda büyüsün/Ururu şarkımda kocaman olsun/İrina ağacı gibi sağlam kök salsın/Şakir bitkisi gibi boy atsın” (Bundan sonra oğlunun uykusuna seslenir, oğlunu rahatlatmaya çalışır.) “Efendi (ihtimal Uyku).../İrmak kenarında sıralanmış, tomurcuklanan elma ağaçlarının arasında /O (Uyku?)’nun üzerine elini uzatacak/Yatağının üzerinde elini tutacak/Oğlum, uyku seni aldı alacak/Uyku seni bastırды bastıracak”/“Gel uyku gel, gel uyku...” (Kramer, 2002: 396, 397)

Yukarıda Sümerce ninnide olduğu gibi, bir annenin çocuğuna samimi, içten sevgi, şefkat dolu seslenişini bugünkü anonim sözlü kültür ürünü Türkçe ninni örneklerinde de bulmak mümkündür:

“Öpeylignin avazınga, (Bebekceğiz annesine)
Öskelig-le öörengen-dir (mutluluk vericidir)
Öpey öpey öpey (bebek bebek bebek oy)
Kavaylignin avazınga (kundaklının annesine)
Kaygamçık-la öörengen-dir (sevinç vericidir)
Öpey öpey öpey (bebek bebek bebek oy)
Avazının cassıg uruu (annesinin sevgili bebeği)
At-la çokka kayaa çeder (atı yokken nereye gider)
Öpey öpey öpey (bebek bebek bebek oy)
İyezinin cassıg uruu (annesinin sevgili yavrusu)
İdik-le çok kayaa coruur (patik yokken nereye gider)
Öpey öpey öpey” (bebek bebek bebek oy)
(Güney ve Kuzey Sibirya Türkleri/Altay – Tuva, Yıldız, 2003: 330)

X

“Alla bolam alla-ya, (Ninni yavrum ninni)
Qoriklovçi anang bar, (Koruyan bir annen var)
Allalovçi mamang bar, (Ninni söyleyen nene var)
Şukranalar, bavang bar.” (Şükürler, deden var) (Özbek Türkleri, Uğurlu, 2012: 163)

X

“Küçüktür bebeğim,
Yoktur gamım kederim,
Seni ne çok severim,
Uyu güzel meleğim!” (Türkiye/Malatya, Çelebioğlu, 1995: 206)

X

“Ben sana ninni diyemem,
Baksam yüzüne kıyamam,
Ben sana hiç doyamam!
Uyusun yavrum ninni!” (Türkiye/Bey pazarı, Çelebioğlu, 1995: 196)

X

“Seve seve götürdüğüm,
Severekten yatırdığım
Eksiğini yetirdiğim,
Uyusun da büyüsün ninni!” (Türkiye/Ankara, Çelebioğlu, 1995: 188)

Yukarıdaki tüm örneklerin ortak buluşma noktası ilkin edebiyatın üreticisi, aktarıcısı ve de alıcısı olan “insan”dır. Yaklaşık beş bin yıllık bir geçmişten bugüne yazılı olarak aktarılan ninni örneği ile bugünün şartlarında birbirinden uzak Türk coğrafyalarında hafızadan hafızaya nakille söylenen (örneklerdeki) ninni metinlerinde bir annenin samimi ve en içten sevgi mesajını alımlamak zor olmasa gerekir. Nitekim Yalırık da (2012: 37-63), Anadolu kültürleriyle Sümerlilerin kültürü arasında Mezopotamya üzerinden (Anadolu ve Hitit-Mezopotamya-Sümer ilişkili) bir kültür alışverişinin olduğunu vurgular. Bunun bir örneği de sevgi gibi evrensel değerlerle örülü ninnilerdir.

Edebiyat ile psikolojiden hareketle sevgi konulu ninniler, pozitif psikolojinin mutluluk, öznel iyi oluş, güvenli bağlanma kavramları ışığında yorumlanacak olursa Sümerce ve Türk ninni örneklerinde şu temel kavramlar ortak olarak gözlenmektedir: “bebek-uyuyup büyüme-anne sevgisi-şefkati-annenin yaşama sevinci-biricik sevgili evlat-mutluluk”. Uyku, çocukların sağlıklı büyümesi için en büyük ihtiyaçlardan birisidir. Ninnilerde, Sümerce örnekte de görüldüğü gibi “uyusun da büyüsün/kocaman olsun, gel uyku gel” mısraları bunu dile getirmektedir. Maslow, insan güdülerini kademeli bir yapı içinde görür. Bu yapıda biyolojik gereksinimler en altta, psikolojik güdüler en yukarıda yer alır (Cüceloğlu, 2003: 259). Maslow’un ihtiyaçlar kuramına göre, insanın ilkin fizyolojik ihtiyaçlarının giderilmesi elzemdir. Uyku da bunlardan birisi olup çocuğun beslenmesi kadar önemli temel ihtiyaçtır. Aynı zamanda, çocuğun sıcak bir yuvaya sahip olması onun güvenlik ihtiyacını gidermektedir. Devamında çocuğun ruh sağlığının korunması bağlamında pozitif psikolojinin de öncelendiği mutluluk hali ve bu halin sürdürülebilir olması gelmektedir. Bu da ancak, sevgi ihtiyacının giderilmesi ile olabilir. Çocuk sıcak bir yuvada temel ihtiyaçlarının giderildiği, güvenle bağlandığı anne yahut kendisine bakım verenlerin sevgisine, şefkatine, ilgisine muhtaçtır. Bu hal onda henüz

yaşamın ilk yıllarında, yaşama aidiyet duygusunu yerleştirecektir. “Seviliyorum o halde varım, mutluyum diyebilecektir.” Nitekim Fromm, *Sevme Sanatı* adlı eserinde, sevginin her insan için elzem bir ihtiyaç olduğunu dile getirir (Fromm, 1994: 123).

Bağlanma ile mutluluk, iyi oluş, öznel iyi oluş arasında bir ilişki olduğu alan literatüründe yer bulmaktadır. Victoria Erken Yıllar Öğrenme ve Gelişim Çerçevesine (2016) göre mutluluk kavramıyla bağlantılı olan iyi oluş, doğumdan sekiz yaşına kadar zihinsel ve bedensel tüm gelişimin ayrılmaz bir parçası olarak görülmektedir. Bu durum, yaşamın en erken dönemlerinde “güvenli bağlanım” ve “sevgi dolu yakın ilişki” bağlarının önemine vurgu yapmaktadır (Atan 2020: 24). Hal böyle olunca, ruhsal hayatın yapısını belirleyen en önemli etkenler, ilk çocukluk günlerinde oluşmaktadır. Ana – babaların çocuklarına gösterdikleri tabii sevgi ölçülü olmalıdır. Sevgi eksikliği ileride güçlükler ortaya çıkarabilir. Bu güçlükler, çocuğun gelişmesi bakımından ciddi sonuçlar doğurmaktadır (Adler, 2010: 3, 33).

Ninniler, milli ve evrensel değerlerle işlenmiştir. Sevgi, dürüstlük, öz denetim, sorumluluk, sabır, çalışkanlık gibi erdemli bir insanda bulunması beklenen değerlerin daha beşikteyken bebeğe aşılandığı ilk edebiyat türüdür ninniler. Öğrenme ve algılamının, hafızaya depolama kapasitesinin en üst noktalarda olduğu ilk bebeklik çağlarında ninnilerle bireyi birey yapan değer kazanımının sağlanması önemlidir. Evrensel sevgi değeri ninnilerde “anne-evlat” sevgisi olarak somut bir hale bürünmüştür. Sümerce ninni örneğindeki gibi, diğer ninnilerin de genel bir kabulde, bağlanma unsuru “anne” tarafından çocuğa söylendiği kabul edilirse, ilkin anne ve çocuk arasındaki “sevgi dili” dikkati çekmektedir. “Birincil bağlanma öznesi” “anne”, bütünleyici sevgi diliyle çocuğunu mutlulukla kabul etmekte, karşılıksız sevmektedir. Bunu da çocuğunun ruhsal dünyasını şekillendiren bilince, hafızaya öğreti yoluyla aktarmaktadır. Hal böyle olunca anne, güvenli bağlanmanın en önemli unsuru “söz, değer, irade ve vicdanî akla sahip anne” dir. Anne-evlat sevgisi, çocuğu anneye güvenle bağlar, onu mutlu eder, öznel iyi oluşuna, sağlıklı ruh haline katkı sağlar. Örneklerde gözleendiği gibi, sevgi konulu ninniler, bu bağın oluşmasını ‘olumlu çocukluk yaşantıları’ bağlamında güçlendirir, bireyin gelecekteki öznel iyi oluşuna destek olur. Nitekim erken çocukluk yıllarının birçok açıdan insan gelişiminin en önemli dönemi olduğu ve bu dönemlerde zekânın hayatın hiçbir döneminde olmadığı kadar hızlı geliştiği bilinmektedir. Yaşamın henüz ilk dönemlerinde, dil ve düşünce arasındaki ilişki sözlü kültür örnekleriyle kazanılmaya başlanır. Ninnilerdeki annenin kültürel kodlu sevgi dili, çocuk tarafından alınır ve pozitif psikolojinin de öncelendiği olumlu düşünceye ve yaşantıya dönüşür.

İbn-i Sina, “Bebeğin vücudunu geliştirmek için iki şey gereklidir. Birincisi onu yavaşça kımıldatarak sallamak, ikincisi de anne şarkısıdır. Birincisi bebeğin vücudunun gelişmesi için ikincisi de manevi yönden gelişme için gereklidir.” diyerek ninnilerin işlev ve önemini belirtir (Yıldız, 2003: 300). Ninnilerin bebeği uyutma işlevi yanında, sakinleştirici, güven verici, dinlendirici, huzur ve dinginlik sağlayıcı, stres azaltıcı, tedavi edici, olumlu enerji verici işlevleri olduğu, özellik anne sesiyle birlikte “pozitif terapötik etkisi” bulunduğu literatür bilgilerinde aktarılmaktadır (Karaca, vd. 2017: 29). Ninniler, ruhsal gelişimi olumlu etkiler, bu bağlamda rahatlatıcı, güven verici, telkin ve motive edicidirler (Karakaya, 2004: 47). Ninniler, gelişmekte olan bir çocuğun zihninde etnik, dinî, ailevî hatta kişisel kimliklerini

yapılandırmada benzersiz bir etkiye sahiptirler (Pathak, vd. 2017: 677). Nitekim örneklerde, sözcüklerin arka planında, ezgi ve anne sevgisi, şefkati vicdanını içeren kadim öğretilerden gelen duygu, düşünce ve hayalleri dile getirme, çocuk bilincine olumlu bir dokunuş, sakinleştirici bir ezginin olumlu gücü devamında bebeğin ruhi olarak sağlıklı yönde büyüme ve gelişmesi gibi önemli unsurlar bir arada alınırlar, yorumlanırlar.

Tüm bu bilgilerden hareketle şairi, anne ya da çocuğa temel bakım sunan birincil kişi; edebiyat eserini, sözlü gelenekte zamanla anonimleşen ninniler; ninni içeriğini de, öznenin ya da söyleyenin hafızası, psikolojisi, aynı zamanda toplumsal hafızanın izlerini, simgelerini taşıyan sözlü kültür ürünü metinler olarak görmek mümkündür. Hal böyle olunca yukarıdaki ninnileri okuyup yorumlamak çok daha kolay olmaktadır. Öyle ki, tüm bunlar ninni söyleyen özneye mutluluk, yaşama sevinci verdiği gibi alıcısı olan nesneye yani çocuğa da etki – tepki yarasında olduğu gibi sevgi dilinde aktarılmış, kazanıma dönüşmüş **güvenli bağlanmanın** getirdiği olumlu çocukluk deneyimleri, **mutluluk, öznel iyi oluş** olarak yansımaktadır. Ya da bir başka ifadeyle, ninni söyleyen de söylenen muhatap da “insan” olunca, kültürel ve estetik değeri olan “somut” ninni metinlerini pozitif psikolojinin daha çok soyut “nesnel” kavramlarıyla yorumlayıp bütünleyici bir çıkarıma varmak mümkündür.

4. Ninni metinlerine işlevsel kuram bağlamında yaklaşım

İşlevsel halk bilimi kuramı, halk bilimi ürünlerinin oluşumu, kabulü, nakli, sunum veya icra ortamı bağlamında önemli bilgiler sunmaktadır. Kuram, “Halk bilimi ürünlerinin gelenek-kültür içindeki işlevleri nelerdir? Halk bilimi ürünlerinin sosyo-kültürel işlevleri nedir? Halk bilimi ürünleri insanın hangi ihtiyacına cevap vermektedir? gibi sorulara cevaplar arar. İşlevsel bakış, toplumdaki sosyo-kültürel örüntülerin süregelen varlığını açıklamaya çalışır (Oring, 2014:120). İşlevsel kuramın öncülerinden Malinowski’ye göre, metin sunulmaz ya da icra edilmez ise anlamsızdır, bağlamsız metin, canlı değildir. Bu durumda işlevsel kuramla halk bilimi ürününün anlatıcı ve dinleyicide oluşturduğu niteliğin, kazanımların ortaya konması amaçlanmaktadır. Bu durumda, bir ürünün birden fazla işlevi olabilirken işlev, icra edilen bağlama bağlı olarak değişebilir (Çobanoğlu, 2005: 235). İşlevsel halk bilimi kuramının teorik zemini Malinowski tarafından atıldıktan sonra başta W. Bascom olmak üzere halk bilimciler tarafından geliştirilmiştir.

Halk biliminin temel içeriği olan kültürün işlevinin, öneminin anlaşılması için kültürün yapısal özelliklerin dikkatli ele alınması elzemdir. Bu özellikler kısaca şu şekildedir: Kültür paylaşılr, kültür öğrenilir, kültür sembollere bağlıdır, kültür bütünleştiricidir nitekim kültürün farklı yönlerinin birbiriyle ilişkili bir bütün olarak işlevsellik kazanmasına entegrasyon denir (Haviland, 2002: 65-74). Bu bağlamda, halk bilimi ürünleri sahip oldukları gelenek taşıyıcılığı, eğitim, sosyal motivasyon, yararlılık, bütünleştiricilik, dengeleme, bir düşünceyi destekleme, sosyal eleştiri ve denetim mekanizması, dikkat çekme, az sözle çok şeyi anlatma, son sözü söyleme, kıssadan hisse çıkarma, gerilimleri yumuşatma, eğlendirme, güldürme, rahatlatma gibi işlevleriyle sosyal yapının güçlü tutulmasında, devamlılığında önemli etkiye sahiptirler (Eker, 2014: 400).

Halk bilimi ürünlerinin arka planındaki tasarım, sayısız bilincin kabulleriyle belirlenmiş olan değerler, kodlar vb. derin anlamlardan oluşur. İnsan duygu ve düşünce olarak buna katılmakta, bu süreç içinde ürünü zenginleştirmektedir. Yani, halk bilimi ürünü, sayılamayacak kadar çok katılım, paylaşma ve anlamlara ortak olma zenginidir. Bu da onun, tümüyle anlayıp yorumlamaya açık olduğunu ifade eder (Arslan, Köktürk 1999: 28). Kültürel arka planı olan halk bilimi ürünleri, aynı zamanda (gerek içerik gerek icra vb. gibi) bireysel katılımlı ürünlerdir. Halk biliminde bu ürünler, sözlü gelenekten hareketle bir bağlamın içinde hem metnin kendisi hem de icracısı ile değişen, dönüşen, gelişen canlı bir varlık olarak ele alınmaktadır. Hal böyle olunca, bu çok etkenli ve etkileşimli ürünler, tek bir disiplinin penceresinden değil “insan” merkezli diğer alanlarla yorumlanmalıdır. Örneğin Grider, “Çocuk Folkloru Üzerine” adlı çalışmasında, çocuk folkloru konusunun disiplinler arası geniş bir alan olduğunu, Halk bilimcilerin de kültürler arası disipline bağlı olduğuna dikkati çeker (Grider, 2014: 397).

Kültürel unsurlar, edebî türlerinin kimin tarafından kimlere iletileceğini, aktarılacağını belirler. Örneğin sözlü şiirlerin işlevleri için genelleyici ifade kullanmak yanıltıcı olabilir. Nitekim söylenme amacı önem taşır. Bir şiirin herhangi bir bağlamda iletildiği mesaj, diğer bir bağlamda çok değişik bir anlama gelebilir (Finnegan, 2006: 244.) [Kültürün eğitime işlevinin daha çok çocuklar ve gençler üzerine olduğu belirtilebilir (Çelepi, 2017: 407)] Ninniler, hem evrensel hem milli değerler içerebilen geneli “kültürel” kodlarla yüklü anonim şiirlerdir. Bu sebeple, nitel çalışmaların özü gereği ninni gibi kültürel ürünleri anonim metin olarak işlevlerini yorumlarken anne-çocuk-aile gibi kavramlardan hareketle, icra edildiği bağlamı “insan” merkezli alarak, psikoloji gibi diğer disiplinlerle ilişkisini göz ardı etmeden yorumlamak gerekir.

Çalışmanın temel iddiasınca, anonim, ezgili sözlü kültür ürünü ninni metinlerine psikoloji/pozitif psikoloji disiplini açısından işlevsel kuram bağlamında yaklaşım yorum yapabilmek için öncelikle ninnilerin sözlü gelenekteki sosyo-kültürel işlevine kısaca bakmakta fayda var. Anonim ninnilerin birçoğu sevgi ve şefkat içermesi yönünden çocukları rahatlatmakta, onlara huzur vermekte, Türkçenin yalın, akıcı ve ahenkli söz dağarcığıyla dil öğrenimini güçlendirmekte ve okul öncesi dönemde günlük ve sosyal yaşama dair verdiği bilgilerle çocuğu toplum yaşamına hazırlamaktadır (Coşkun, 2013: 508). Ninnilerin bebekleri uyutmak, dinlendirmek işlevi yanında, onların dil, düşünce, müzik/ritmik, sosyal, kişilik gelişimlerini şekillendiren ilk eğitim deneyimi olduğu ifade edilebilir (Kabadayı, 2009: 278). Ninnilerin bebekleri ve çocukları uyutmanın ötesinde, onları eğlendirmek, sevmek, iletişim kurmak, eğitmek için söylendiği gözlenmektedir (Demir, 2008: 22; Güneş, 2010: 27). Ninniler, erken yaşlarda çocukların dil, zihinsel, duygusal, sosyal ve bedensel gelişimlerine önemli katkılar sunmaktadır (Güneş, 2010: 27). Ninniler, erken çocukluk döneminde bilince işlenmeye başlayan ilk kültürel öğretilerdir. Anne sevgisi, ilgisi, vicdanı sevgi konulu ninniler aracılığıyla çocuğa iletirken bir yandan çocukta sevgi değerinin temelleri atılmaya başlanmaktadır.

Bu bilgilerin ışığında, “sevgi konulu ninniler psikoloji ve onun alt kolu olan “pozitif psikoloji” bağlamında işlev/lere sahip midir?” sorusunun yanıtlarını aramak çalışmanın teorik düzeydeki çözümlemesini daha bilimsel kılacaktır: Malinowski’ye göre, kültürel ürünlere

dair işlevsel yaklaşımda, psikolojik işlev öncelikli olup bütünleştirici toplumsal işlevler ikinci sıradadır (Oring, 2014: 118). Kültürel ürünlerden olan edebiyat eseri, insanlara güzellik duygusu ve estetik haz vermekle kalmaz, ruha şifa verir, insanı kendisine tanıtarak, iyiyi ve kötüyü göstererek, içsel/vicdani bir arınma, etik bir bilinç kazanımı sağlar. Edebiyat eserinin çağdaş terapi uygulamalarında iyileştirici bir unsur olarak kullanıldığı bilinmektedir (Taşdelen, 2015: 28). Literatürde anonim edebiyat ürünü ninninin bebeğin beyin gelişimi, uyku düzenine olan olumlu etkisinin yanında, anne bebek bağlanmasını da güçlendirebildiği belirtilmiştir. Ninni dinleyen prematüre bebeklerde kilo kaybının, yeni doğan yoğun bakım ünitesinde kalış süresi, izolasyon süresi ve hastanede kalış süresi ile günlük stres davranışlarının anlamlı derecede azaldığı ve müzik ya da anne sesinin pozitif terapötik etkisinin olduğu ifade edilmektedir (Baker ve Mackinlay 2006; Cevasco ve Grant 2005; Karaca ve Öngün 2017: 29). Kanada’da yürütülen bazı araştırmalarda da, ninniler psikolojik sorunlar yaşayan çocuklarda güvenli bir ortam oluşturmak için kullanılmaktadır (Güneş, 2010: 32). Ezgi, hafif ritmik sallama eşliğinde söylenen ninni, pragmasemiyotik bir özelliğe sahip olup sadece metin veya söz olarak değil, müzik (ritim, melodi) ve hareket bağlamında olumlu işleve sahiptir. Tüm bunlar, işlevsel olarak da sevgi ve şefkat göstergesidir (Karakaya, 2004: 53). Ninnilerin ezgisi, sakinleştirici, gevşetici, uyku verici işleve sahiptir (Aça, 2014: 252).

Tüm bu bilgilerden hareketle farklı iki disiplinin pencerelerinden konuya bakıldığında, halk bilimi ve psikoloji/pozitif psikoloji alanında işlevsel anlamda **ortak** bir pencerenin açıldığını görmek mümkündür. Pozitif psikolojinin, erken çocukluk dönemlerinde şekillenmeye başlayan ve sonrasında tüm yaşama yansıyan **mutluluk, öznel iyi oluş, güvenli bağlanma** gibi önemli kavramlarının “sevgi konulu ninniler”in söylenme amacı ve içeriğiyle işlevsel anlamda örtüştüğü gözlenmektedir. Bu örtüşmenin merkezi **koruyucu ruh sağlığı işlevidir**. Buraya kadar verilen bilgilerin ışığında ifade edilebilir ki, henüz anne kucağında, sıcak aile yuvasında sevgi içerikli ninniler ile tanışan, büyüyen çocuklarda güvenli bağlanmanın getirdiği olumlu yaşam deneyimleri, koruyucu ruh sağlığı bağlamında öznel iyi oluşa, mutluluğa katkı sağlar. Böylece sevgi konulu ninniler, psikoloji/pozitif psikoloji bağlamında ruh sağlığı yerinde insan için önemli işlevlere sahiptir. Zira sevgi konulu ninniler, koruyucu ruh sağlığı işlevi ile çocuğun ileriye dönük yaşantısında “olumlu bir kişilik” geliştirmesine hizmet eder.

Sonuç

Pozitif psikoloji, insanın özünde var olan olumlu, sevgi dolu gücü ortaya çıkarmayı, olumlu özelliklerini yaşam boyu devam ettirmeyi ve bireylerin yaşamda karşılaştıkları olumsuz durumları ortadan kaldırmayı amaçlamaktadır. Bir yaşam boyunca kendini gerçekleştirme esas amacıyla varoluşunda yol alan insanın ilk çocukluk çağları ve bu bağlamda o yıllardaki pozitif deneyimleri onun bir birey olarak yaşamda yol almasına ve öznel iyi oluşuna katkı sağlamaktadır.

Estetik yönü ağır basan, duygu düşüncelerin iletimi manasında öznel olan ancak anonim sözlü edebiyata, sözlü kültüre ait kısa söz sanatı değerindeki sevgi konulu ninnilerde söyleyen de söylenen muhatap da “insan” olunca, “somut” ninni metinlerini pozitif psikolojinin soyut “nesnel” kavramlarıyla yorumlamak ve buradan hareketle de disiplinler arası nesnel çıkarımlar

yapmak mümkündür. Nitekim insan, biyo-psiko-sosyal bir varlıktır. Bu sebeple, insana ve onun üretimi kültüre bütüncül yaklaşım kanımızca sosyal ve beşerî bilimlerin temel yaklaşımı olmalıdır. Günümüz kitle iletişim araçları, vicdanlı insan örneklerinin giderek azaldığını, Covid-19 pandemisi sonrası geçim sıkıntısı, ölüm korkusu gibi “dışsal” nedenlerle daha bunalımlı hale geldiğini gözler önüne sermektedir. Hal böyle olunca, insanı sarsan tüm dışsal etmenler bireyin yalnızlığını perçinlemekte, hafif yahut ağır seyreden ruhsal durum bozukluklarına zemin hazırlamaktadır. Bu noktada “insan nasıl mutlu olur?” sorusuna birey, toplum ve insanlık adına cevaplar aranmaktadır. Nitekim yaşamdan keyif alma, yaşama güvenli bağlanma, uzun süreli mutluluğu yakalama günümüz dünyası insanının temel ruhi ihtiyacı olmuş durumdadır.

İnsanın kişilik özelliklerinin erken çocukluk yıllarında oluştuğu bilinmektedir. Erdemli, iyimser, pozitif yaşam deneyimlerine sahip pozitif insan olabilmek için yaşamın henüz erken dönemlerinde ebeveynler ve özellikle annelerce bilinçli adımlar atılması önemlidir. Sevgi konulu ninnilerle sevgi dolu bir ortamda büyüme önemli bir ilk adımdır! Nitekim sevgi konulu ninniler, olumlu çocukluk deneyimi bağlamında pozitif psikolojinin önemsendiği koruyucu ruh sağlığı için önemli işlevlere sahiptir. Zira, pozitif psikoloji geçmiş olumlu “özel” deneyimlerin bugünü de şekillendirdiğinin altını çizmektedir. Sevgi içerikli ninnilerle sevgi dolu bir ortamda büyüyen çocuklarda güvenli bağlanmanın getirdiği olumlu yaşam deneyimleri, öznel iyi oluşa, mutluluğa, yaşamdan keyif almaya katkı sağlar. Buradan hareketle, sevgi konulu ninnilerin “metaforik anlamda” pozitif psikolojiye klinik uygulamalar düzeyinde destek sağlayacağı düşünülmekte ve önerilmektedir. Tüm bunlara ilaveten, bu çalışmanın yaygın etkisi bağlamında içeriğinde insan sevgisi olan, mutlu, iyi insan olma halinin öne çıkarıldığı, masal, efsane türlerinin pozitif psikolojinin temel kavramları ile incelenebileceği vurgulanabilir.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Bu makale tamamıyla özgün bir araştırma olarak planlanmış, yürütülmüş ve sonuçları ile raporlaştırıldıktan sonra ilgili dergiye gönderilmiştir. Araştırma herhangi bir sempozyum, kongre vb. sunulmamış ya da başka bir dergiye değerlendirilmek üzere gönderilmemiştir.

Research and Publication Ethics Statement

This is a research article, containing original data, and it has not been previously published or submitted to any other outlet for publication. The authors followed ethical principles and rules during the research process. In the study, informed consent was obtained from the volunteer participants and the privacy of the participants was protected.

Yazarların katkı düzeyleri: Birinci Yazar %100

Contribution Rates of Authors to the Article: First Author %100

Etik komite onayı: Çalışmada etik kurul iznine gerek yoktur.

Ethics committee approval: Ethics committee approval is not required for the study.

Finansal destek: Çalışmada finansal destek alınmamıştır.

Support Statement (Optional): No financial support was received for the study.

Çıkar çatışması: Çalışmada potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Statement of Interest: There is no conflict of interest between the authors of this article.

Teşekkür: Çalışmada pozitif psikoloji alanında temel kavramlar ve eleştirel okumalar bağlamında uzman görüşlerinden yararlandığım Prof. Dr. Tayfun DOĞAN, Doç. Dr. Uğur DOĞAN 'a teşekkür ederim./

Basic concepts and critical readings in the field of positive psychology in the study. I benefited from expert opinions in the context of Prof. Dr. Tayfun Doğan and Assoc. Dr. Uğur Doğan.

Kaynakça

- Aça, M. (2014). Halk şiirinde tür ve şekil. *Türk halk edebiyatı el kitabı* (11. Baskı) (M. Ö. Oğuz, v d. Ed.) Grafiker, 185-234.
- Adler, A. (2010). İnsan tabiatını tanıma (A. Yörükán, Çev.) Türkiye İş Bankası.
- Arslan, M. ve Köktürk M. (1999). Halkbiliminde teori ve yöntem arayışları. *Milli Folklor*, 11 (41), 14-28.
- Atan, A. (2020). *5-6 yaş çocuklarda psikolojik iyi oluş: Bir model önerisi ve ebeveynler ile öğretmenlerin kişilik tipleri, ego durumları ve psikolojik iyi oluş düzeylerinin yordayıcı rolü* [Yayımlanmamış doktora tezi] Pamukkale Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Baker F. ve Mackinlay E. S. (2006). Soothe and sleep: A lullaby education programme for first-time mothers. *British Journal of Music Education*, 23 (02), 147-60.
- Boratav, P. N. (1994). *100 soruda Türk folkloru*. Gerçek.
- Bowlby, J. (2013). *Bağlanma* (T. V. Soylu, Çev) Pinhan.
- Cevasco R. E. Grant (2002). Effects of the pacifier activated lullaby on weight gain of premature infants. *Journal of Music Therapy*, XLII (2), 123-39.
- Coşkun Ç. N. (2013). Türk ninnilerine işlevsel yaklaşım. *Turkish Studies*, 8 (4), 499-513.
- Cüceloğlu, D. (2003). *İnsan ve davranışı psikolojinin temel kavramları*. Remzi.
- Çek, S. (2015). Türk halk ninnilerinde kadın diline ait metaforlar üzerine bir değerlendirme. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 4 (2), 717-732.
- Çelebioğlu, A. (1995). *Türk ninniler hazinesi*. Kitabevi.
- Çelepi, M. S. (2017). *Türk kültür evreninde toy Denizli örneği*. Kömen.
- Çığ, M. İ. (2002). *Ortadoğu uygarlık mirası*. Kaynak.
- Çobanoğlu, Ö. (2005). *Halkbilimi kuramları ve araştırma yöntemleri tarihine giriş*. Akçağ.
- Demir, R. ve Türk F. (2020). Pozitif psikoloji: Tarihçe, temel kavramlar terapötik süreç, eleştiriler ve katkılar. *Journal of International Psychological Counseling and Guidance Researches Uluslararası Akademik Psikolojik Danışma ve Rehberlik Araştırmaları Dergisi*, 2 (2), 108-125.
- Demir, N. (2008). Avrupa'da yaşayan 0-6 yaş grubu Türk çocuklarına Türkçe ve Türk kültürünün öğretilmesinde kullanılacak bir materyal: Türk ninnileri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi The Journal of International Social Research*, 1(5), 22-40.
- Doğan, T. ve Yavuz, K. (2020). Yetişkinlerde psikolojik sağlık, olumlu çocukluk deneyimleri ve algılanan mutluluk. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar-Current Approaches in Psychiatry*, 12 (1), 1-15.
- Eker, G. Ö. (2014). Gelenekten geleceğe halk edebiyatı. *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı* (11. Basım) (M. Ö. Oğuz, vd. Ed.) Grafiker, 400-402.
- Emre, İ. (2005). *Edebiyat ve psikoloji*. Anı.

- Eryılmaz, A. (2013). Pozitif psikolojinin psikolojik danışmanlık ve rehberlik alanında gelişimsel ve önleyici hizmetler bağlamında kullanılması. *The Journal of Happiness & Well-Being*, 1(1), 1-22.
- Eryılmaz, A. (2016). *Herkes için mutluluğun başucu kitabı teoriden uygulamaya pozitif psikoloji*. Pegem.
- Finnegan, R. (2006). Sözlü şiir. *Halkbiliminde kuramlar ve yaklaşımlar – 1*, (3. Basım) (S. Demir, Çev.) (M. Ö. Oğuz vd. Haz.) Geleneksel, 241-245.
- Frankl V. E. (2000). *İnsanın anlam arayışı* (S. Budak, Çev.) Öteki.
- Fromm, E. (1994). *Sevme sanatı* (S. Tunçay, Çev.) Akış.
- Göçer, A. (1999). Çocuk ve ninni. *Erciyes*, 22 (260).
- Güneş, F. (2010). Ninnilerin çocukların dil ve zihinsel gelişimine etkisi. *Journal of World of Turks-ZfWT*, 2 (3), 27-38.
- Haviland, W. A. (2002). *Kültürel antropoloji* (H. İnaç ve S. Çiftçi, Çev.) Kaknüs.
- Jung, C. G. (1981). Psikoloji ve edebiyat (S. Hilav, Çev.) *Psikanaliz Açısından Edebiyat*. Dost.
- Grider, S. A. (2014). Çocuk folkloru üzerine. *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar – 4*. (E. Aslan, Çev.) (M. Ö. Oğuz, Z. S. Baki ve G. Tekin, Haz.) Geleneksel, 392-398.
- Güngör, A. (2017). Eğitimde pozitif psikolojiyi anlamak. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 15 (2), 154-166.
- Kabadaı, A. (2009). Ninnilerin çocuğun gelişim alanlarına katkılarının içerik açısından incelenmesi: Konya örneği. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 6 (1), 276-89.
- Karaca, S. ve Esen, Ö. (2017). Ninnilerle büyüme. *Journal of Academic Research in Nursing*, 3, 28-32.
- Karakaya, Z. (2004). Göstergibilimsel işlevler açısından ninniler. *Milli Folklor*, 16 (61), 44-57.
- Kaya, S. Ö. ve Özkut, B. (2016). The influence of developing technology and mother's songs; lullabies. *International Journal of Human Sciences*, 13 (1), 778-786.
- Kesebir, S. ve diğer (2011). Bağlanma ve psikopatoloji. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar-Current Approaches in Psychiatry*, 3 (2), 321-342.
- Kramer, S. Noah (2002). *Tarih Sümer'de başlar yazılı tarihteki otuz dokuz ilk* (H. Koyukan, Çev.) Kabalcı.
- López, S. J. ve Snyder, C. R. (2011). *The Oxford handbook of positive psychology* (2nd ed.). New York, NY: Oxford University Press.
- Merriam, B. S. (2015). Nitel araştırma nedir? *Nitel araştırma desen ve uygulama için bir rehber* (S.Turan, Çev.) Nobel, 1-55.
- Seligman, M. ve Csikszentmihályi M. (2020). Positive psychology: An introduction. *American Psychologist*, 55, 5-14.
- Siyavuşgil, S. E. (1949). Psikoloji ve edebiyat –I. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 3, 449- 476.
- Solak, Ö. (2014). Edebiyat ve bilim. *Edebiyat biliminin disiplinler arası imkânları*. Pegem, 3-9.
- Şimşek, E. (2016). Anonim halk şiiri içerisinde ninnilerin yeri. *Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*, 8, 33-64.
- Naykı, N. K. (2012). Edebiyat ve psikoloji. *PIVOLKA*, 7 (22), 9- 11. Pathak, V. ve S. Mishra (2017). Psychological effects of lullabies in child development. *Indian Journal of Positive Psychology*, Hisar 8 (4), 677-680.
- Oğuz, M. Öcal (2001). *Halk şiirinde tür, şekil ve makam*. Akçağ.
- Oring, E. (2014). Folklorun üç işlevi halk bilimsel tanım olarak geleneksel işlevcilik. *Halkbiliminde kuramlar ve yaklaşımlar – 4* (A. Büyükokutan, Çev.) (M. Ö. Oğuz, Z. S. Baki ve G. Tekin, Haz.) Geleneksel, 117-128.

- Önal, M. N. (2010). Romanya Türklerinin ninnileri üzerine bir araştırma. *Uluslararası Balkanlarda Türk Varlığı Sempozyumu-II* (13-15 Mayıs 2010), (Ü. Şenel, Haz.) Celal Bayar Üniversitesi, Süleyman Demirel Kültür Merkezi.
- Öztekın, Ö. (2016). Ninniyi divan şairlerinden dinlemek. *folklor/edebiyat*, 22 (88), 45-68.
- Taşdelen, V. (2015). Edebiyat ve psikoloji. *Bizim Külliye*, 66, 25-30.
- Tan, N. (1988). *Folklor (Halkbilimi)- Genel bilgiler- Halk kültürü*. Gümüş.
- Tekinalp, E. B. (2019). Giriş. *Eğitimde pozitif psikoloji uygulamaları*. (B. Ergüner Tekinalp ve Ş. Işık, Ed.) Pegem, 1-10.
- Tufaner, Ç. (2015). Cengiz Aytmatov'un eserlerinde çocuk psikolojisi [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi] Ardağan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Uğurel Ş. R. (1972). *Ruh sağlığı*. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.
- Uğurlu, E. (2012). Türk dünyasında ninni [Yayımlanmamış Doktora Tezi] Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Uğurlu, K. E. (2014). Kültürel bellek aktarıcısı olarak ninni. *Millî Folklor*, 26 (102), 43-52.
- Wellek, R. ve A. Warren (1983). *Edebiyat biliminin temelleri*. (A. E. Uysal. Çev). Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Yaltrık, H. (2012). Türkülerde ninni ve Sümer izleri. *Ege Üniversitesi Devlet Türk Musikisi Konservatuvarı Dergisi*, 2, 37- 63.
- Yıldız, N. (2003). Ninniler. *Türk dünyası edebiyatı tarihi*. Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, 298- 329.

E-kaynak

Victorian Early Years Learning and Development Framework (Erişim tarihi: 28. 04. 2022)

<https://www.education.vic.gov.au/Documents/childhood/providers/edcare/veyldframework.pdf>

Bu eser Creative Commons Atıf 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır. (This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License).

Sözsüz Folklor* ve İşlevleri Bağlamında Restoran Kültürü**

Restaurant Culture in the Context of Nonverbal Folklore and its Functions

Zeynep Uludağ***

Öz

Tarihsel süreç içerisinde toplumların ihtiyaçlarına yönelik olarak oluşturdukları pek çok kültür unsuru bulunmaktadır. Bu unsurlar sözsüz, sözlü ya da yazılı olarak uygulanmakta ve aktarılmaktadır. Sözsüz kültür unsurları, bir kültür ortamı yaratmakta ve günümüz modern topluluklarında da çeşitli işlevlerde ve ortamlarda sıklıkla kullanılmaktadır. Temel olarak iletişim işlevinde kullanılan bu unsurlar, buldukları kültüre özgü bir aktarımla nesiller boyu taşınırken, evrensel bir nite-

Geliş tarihi (Received): 13-05-2022 – Kabul tarihi (Accepted): 11-10-2022

* Bu ifade ilk kez Prof. Dr. Özkul Çobanoğlu'nun "Yapısal ve İşlevsel Bakımdan Geleneksel Bayramlar Bağlamında Nevruz ve Hidrellez" adlı çalışmasında kullanılmıştır. Sözsüz iletişimin kültürel yaklaşımı ile ilgili ifade ve açıklama için bkz., Özkul Çobanoğlu, Yapısal ve İşlevsel Bakımdan Geleneksel Bayramlar Bağlamında Nevruz ve Hidrellez. Türkbilig, s. 1, ss. 51-59, 2000.

** Bu çalışma; Zeynep Uludağ, "Sözsüz Folklor Bağlamında Ayvalık Örneği", Hacettepe Üniversitesi, yayımlanmamış yüksek lisans tezinden hareketle oluşturulmuştur.

/This work based on a master's thesis of Zeynep Uludağ, "The Case of Ayvalık in the Context of Nonverbal Folklore", Hacettepe University- unpublished.

***Doktora Öğrencisi, Hacettepe Üniversitesi. PhD Student, Hacettepe University. zeyneppuludaag@gmail.com.
ORCID 0000-0002-3511-3094

liği de bünyesinde barındırmaktadır. Böylelikle sözsüz iletişim, hem sözlü kültür ortamındaki gibi özgün bir nitelik hem de bu kültür ortamından farklı olarak ortak bir dil niteliği taşımaktadır. Toplum içerisinde pek çok farklı alanda olduğu gibi restoran, kafe, çay ya da kahve evleri gibi yeme-içme alanlarında sözsüz kültür unsurları kullanılmaktadır. Aynı ortamda bulunan kişilerin ya da müşteriler ve çalışanların söz veya yazı olmadan, diğer kültür alanlarında olduğu gibi, sözsüz bir iletişimin kurulmasını sağlamaktadır. Bu çalışmada; sözsüz kültürün ne olduğu ve restoranlarda kullanılan sözsüz kültür unsurlarının neler oldukları ve ne anlama geldiklerinin açıklanması hedeflenmiştir. Çalışmada bahsedilen veriler, gözlem yoluyla elde edilmiştir. Bununla birlikte doğrudan tek bir bölge ya da restoran değil, Türkiye'deki çeşitli bölgelerde gözlemlenen ve konunun genişliğinden dolayı ortak olarak kullanılan sözsüz kültür unsurları değerlendirilmiştir.

Anahtar sözcükler: *sözsüz, sözsüz folklor, sözsüz iletişim, kültür ortamı, restoran kültürü*

Abstract

There are so many cultural elements that societies produced as their needs in historical process. These elements implements and transfers as nonverbal, verbal or written. Nonverbal culture elements creates a culture environment and also uses frequently in today's modern societies at various functions and areas. These elements that as a basis as used in communication function while transferred for generations with a transfer indigenious culture which they belong, they also incorporates universal qualification. So nonverbal communication both original qualification like verbal culture environment and it has a language qualify as a differenciate from this culture environment. Nonverbal culture elements are used in society such restaurant, cafes, tea or coffee houses like drinking or eating places as that very different areas. It provides create nonverbal communication who people or customers and personnel that stand in the same place wiyhout word or writting. In this study is aimed to explain that what is nonverbal culture and which nonverbal culture elements are used in restaurant and what those at means. Datas which mentioned in this study acquired through observation. In the meantime not a single region or restaurant directly, but observed in various regions in Turkey and due to profoundty of this subject utilized nonverbal culture elements that using commonly.

Keywords: *nonverbal, nonverbal culture, nonverbal communication, culture environment, restaurant culture*

Extended summary

There are so many cultural elements arising from the various needs of societies in the historical process. This elements can be examined separately in verbal, written and digital cultural environments with modernization. However it can be say that before the all culture environments, humanity has a nonverbal life with various functions. As in the

digital culture environment that emerged from the written culture environment invented due to the lack of oral transmission, the word or language consisted of a nonverbal culture environment. Although nonverbal culture that forming the basis of the life of primitive societies seems to have been left in the background in the historical process, actually it used as frequently in today's modern societies. It is still has a active role in many areas of life such as supporting an oral expression, ensure candour between individuals, communicate with somebody, to be used in material elements with symbolic and symbolic meanings. The dances, music or clothes they wear and the jewelry they pin in the rituals of the primitive communities are mostly transmitted with a few changes in that culture. The cultural building blocks that embody behavior are also transported in the process in a nonverbal culture environment.

Nonverbal culture environment includes that behavior, mimic, items that use and tonings of people. Many different elements and approaches, such as motifs in clothes, the design of jewelry and the places where they are worn, gestures and facial expressions in children's games, the sound adjustment of music and the intonation of people are creation of nonverbal folklore. These elements that are mentioned comprised from various purposes and needs and it continues to be used with different functions. Elements of nonverbal culture environment have culture-specific qualities to which it belongs, as well as can create a universal context between cultures. Nonverbal folklore observed nearly every context and area of culture such as cultural clothes, ethnomusicology, devotion custom, tourism and architecture. In the mean time it has a quality that can also be studied in interdisciplinary research with the breadth of the field of study. Besides cultural symbols and meanings it can also be considered comparative with creating a universal language with different cultures and societies. Nonverbal culture environment includes many different disciplines such as architecture, medicine, psychology within its general content. Meanwhile nonverbal folklore studied generally perspective of communication and behavior and the cultural aspect has been overlooked. This approach also leads to the fact that these elements, which are the environment of nonverbal culture, cannot be fully explained. 'Nonverbal communication' which studied in different diciplines actually is not a research or study field, but it is a 'communication function' of nonverbal culture. However it can be said that its evaluation within the framework of a separate field shows that it cannot fully explain the qualities of these elements. People convey and reflect their culture at the same time through the nonverbal communication they establish. But it can be specify that in the context of nonverbal behavior or communication researches overlooked such functional aspects and evaluates from a single perspective. It can be stated that this perspective limits the frame of those elements and can distract them from their original meaning. In this study, the subject of 'functions of nonverbal folklore', which has been determined based on this approach, will be explained. In addition to the functions, the hidden functions of the detected nonverbal folklore will also be included. So it is aimed to that nonverbal folklore's profundity, quality and ensure that the creations produced in this environment can be explained with their full meanings and qualities. At the same time in this study restaurant culture will be analyzed with context of nonverbal folklore.

In general, elements of nonverbal culture are often used in restaurants that have a unique feature and culture. Many of nonverbal factors uses various functions such as color, scent, light, material or where the used of table or chairs, gesture and mimics between waiter or waitress and customers. Although nonverbal elements generally uses with communication function, it also used hidden fuctions such as ensure to eat more, getting up faster and expressing the closure of the cafe. Even though music expresses as “nonverbal”, it is evaluated in the context of nonverbal folklore as a result of the meanings it expresses in intonations among both customers and employees. Although nonverbal folklore exists not only in restaurants but also nearly every field in culture, this study restricted to restaurant culture because of the profoundity of this issue. Tavern, coffee or tea houses will analyze both universal and cultural context in restaurant culture. Although there are similar elements in the areas of both eating and drinking, there are also differences. For this reason these areas studied as a mutual culture, but they also have a separate culture too. In the meantime, the environments mentioned in this study were evaluated within the framework of restaurant culture with both common and different elements. In this study analyzed to nonverbal folklore elements in restaurant culture and the nonverbal culture environment and its functions that have been identified have been explained by the examples given from the restaurant culture.

Giriş

Toplumlar, iletişim kurabilmek veya kültürü aktarabilmek gibi amaçlarla farklı unsurlara bağlı olarak pek çok yol üretmişler ve bu yolları geliştirmişlerdir. Sözsüz folklor, bahsi geçen bu yollardan hem beden hareketlerini hem maddî unsurları hem de farklı soyut ve somut varlıkları içerisinde barındırmaktadır. Bununla birlikte modernleşme ve tarihsel süreç içerisinde farklı ihtiyaçlara yönelik olarak da oluşturulan yaratmalar ile sözsüz folklor; bir kültür ortamı mahiyeti kazanmıştır.

Sözsüz folklor unsurları için en genel ifadeyle, hiçbir söz ya da yazılı ifade olmadan kurulabilen iletişim modeli şeklinde bir yaklaşım benimsenmektedir. Bununla birlikte bu yaklaşımda, yalnızca iletişim bağlamında değerlendirilmesi ve söz, yazı ve hatta tonlamalardan bahsedilmediği göz önünde bulundurulduğunda bu genel tanımın sözsüz folkloru tam açıklayamadığı ifade edilebilir. Aynı zamanda sözsüz iletişim ve davranış unsurlarının kültürel altyapılarının incelenmeyişi de bu düşünceyi destekler niteliktedir.

İletişim kurmaktaki ilk adımın sözlü olduğu düşünülse de sözsüz davranış veya iletişim unsurları ile iletişim pekiştirilir ve bazı durumlarda da tamamlanır (Matsumoto, Frank, Hwang, 2013: 3-4). Bu bağlamda, sözsüz folklor unsurları kültürel olduğu kadar evrensel bir nitelikte olup edinilen izlenimler ya da sergilenen davranışlar hem yaratıldıkları kültüre özgü olmakta hem de evrensel bir dil oluşturarak iletişimi sağlayabilmektedir.

Restoranların buldukları mekân ve hitap ettikleri topluluğa yönelik olarak oluşturdukları kültürlerde de hem evrensel hem de kültüre has sözsüz kültür unsurları sıklıkla kullanılmaktadır. Genel olarak sözlü bir iletişim tercih edilen bu alanlarda; alışılmış davranışlar

sergilenmektedir. Sergilenen bu davranışlar zaman kazanmak ya da fiziksel uzaklıklardan kaynaklanan sözlü iletişim kurulamama gibi durumlarda; sözsüz kültür unsurlarının sıklıkla kullanıldığı ve kültürlerde geniş bir tuttuğu ifade edilebilir.

Sözsüz kültür; kişilerin beden hareketleri, davranışları, kullandıkları nesnelere aracılığı ile iletişim kurdukları ve bu iletişimin bazı unsurlarının bulunduğu kültüre özgü olduğu bir kültür ortamıdır. Sözsüz davranış çalışmalarının kapsamı genellikle; kişilerin kaş-göz hareketleri, ağız oynatma gibi mimikler ile el ovuşturma, ayak vurma gibi vücut hareketleri gibi evrensel faaliyet bölümlerini içeren özel eylem türlerinin tümünün incelenmesidir (Ekman, Friesen, 1974: 203).

Bununla birlikte, dil ya da söz de sözsüz kültür yaratmalarından biridir. Kelimeler, asıl anlamlarını farklı sözcüklerle değil; el-kol hareketleri, ses tonunun değişmesi, yüz ifadeleri ve sözün söylediği anı kapsayan gerçek bir yaşam ortamından kazanmaktadır (Ong, 2018: 63). Bu bağlamda değerlendirildiğinde, sözlü kültür yaratmalarının aktarımı, korunması ya da yaratılmasındaki çeşitli ihtiyaçlardan üretilen yazı gibi, söz/dil de sözsüz kültür ortamında çeşitli ihtiyaçlar çerçevesinde yaratılmıştır.

Çalışmada, sözsüz kültür ortamının restoranlar bağlamında incelenmesi hedeflenmiştir. Yapılan gözlemlerle restoran kültüründe ortak olan sözsüz kültür unsurları tespit edilerek, önce sözsüz kültür ortamı tanıtılacak ve içeriği açıklanacak; ardında da restoran kültürü açıklanarak bu kültürde kullanılan sözsüz kültür ortamı yaratmaları örneklerle incelenecektir.

1. Sözsüz kültür ortamı

Gerek sözlü kültür ortamı gerek yazılı kültür ortamı gerekse de dijital kültür ortamlarında; pek çok farklı anlama ve amaçla, sözsüz folklor ürünleri kullanılmaktadır. Bu kültür ortamlarında olduğu gibi, sözsüz kültür ortamında da unsurların temel olarak yaratılma amaçlarından biri de iletişimdir. Sözlü kültür ortamında iletişim konuşma yoluyla ilerlerken; yazılı kültür ortamında ise iletişim yazı ile sağlanmaktadır. Sözsüz kültür ortamında ise bu durum jest ve mimikler, kıyafet ya da takı gibi maddî unsurlar ve tonlamalar aracılığı ile gerçekleşmektedir.

Metinden yoksun olan sözlü kültürde sözlü kültür ürünleri kişiler arasında gerçekleşen iletişime bağlı olarak hatırlanmakta, yaratılmakta ve kültürler arasında aktarılmaktadır (Ong, 2018: 49). Böylelikle temelde yaratılış amaçlarından biri olarak iletişim olsa da sözsüz, sözlü, yazılı ve dijital kültür ortamları aynı zamanda kültürü aktarma gibi pek çok amaç ve işlevlerle oluşturulmuş yaratımlara sahip kültür ortamlarıdır.

İnsan bilincinden istendiği gibi yararlanılmadığı, sözlü olarak güzel ve güçlü yapıtların üretilmediğinden sözlü kültür yazı üretmiştir (Ong, 2018: 28). Bu bağlamda değerlendirildiğinde her bir kültür ortamı birbirlerinden ayrı değerlendirilse de temelde birbirlerine bağlı oldukları ifade edilebilir. Sözsüz yaşam ortamlarında, pek çok amaç ve yetersizlikten ortaya çıkan söz ya da dil, bir kültür ortamı yaratmıştır. Yazı da benzer amaçlarla oluşturulmuş ve

teknolojileşmeyle birlikte dijital kültür ortamı ortaya çıkmıştır. Böylece her bir kültür ortamının ayrı olmakla birlikte, aynı zamanda birbirlerine bağlı olarak devinim sağlamak ve ilerlemekte olduğu söylenebilir.

Sözsüz folklor; bünyesinde barındırdığı unsurlar ile bir kültür ortamı kadar geniş bir mahiyete sahiptir. Bu unsurlar sözlü veya yazılı bir şekilde ifade edilmemekle birlikte tonlamalar ya da çizilmiş simgeler ile belirli anlamlar ifade etmektedir (Uludağ, 2021: 6).

Bununla birlikte “sözsüz” ifadesi ise sözel olmayan işler ve sözlerle yapılan işler arasındaki bir ikilemi de belirtmektedir. Bu ikilem sadece konuşma, vurgu, perde, duruşlar ve vokal niteliklerindeki kodlanmış değişiklik kümeleriyle birlikte sözcüklerden oluşmamakta; yazılı dil dahi sözcük kalıplarından ve kodlanmış belirteçler sisteminden oluşmaktadır. Jestlerimizin çoğu neredeyse her zaman konuşma ile ilgili olmakla birlikte bu sistematik varlık, herhangi bir sesli ifadeye yer verilmemesi sebebiyle bir sözel davranış kategorisine bağlanmamaktadır (Wolfgang, 1979: 2).

Ancak sözsüz folklor unsurları içerisine yer alan tonlamaları sözlü folklordan ayıran noktalardan biri için, konuşma esnasında bir kelimenin daha vurgulu söylenmesinin o kelimenin anlamının dışında, bulunulan duruma yönelik bir uyarı anlamı taşıyor olması söylenebilir. Bu gibi sözsüz folklor unsurları, evrensel bir kültür ortamı oluşturduğu gibi toplumların kendi çevresinde oluşturulan ve o topluma özel bir kültür ortamı da olabilmektedir. Örneğin; insan yaşamında üretilmiş ve yayılım alanı en geniş ürünlerden biri olan sigarayla, evrensel sözsüz kültür içerisinde sadece parmaklar ile “iki” anlamına gelecek şekilde işaret parmağı ve orta parmağın ağza götürülmesini; pek çok ülkede “sigara içme hareketi” olarak görmek mümkündür. Bu hareket ile kişiler bulunulan mekâna göre farklılaşmakla birlikte sigara istedikleri, ya da sigaranın içilip içilmediğini sorma gibi bir sözsüz folklor unsurunu iletişim görevi ile kullanmaktadırlar. Bu bağlamda genel kapsamda eylemi; söylenen sözün sözel bağlamı, ses tonu ve söyleyenin özellikleri olduğu kadar; söylenen ortamın fizikî özellikleri, yaşı, cinsiyeti, vücut özellikleri gibi sözsüz davranışlar da belirlemekte ve göstermektedir (Ekman, Friesen, 1969: 51). Bu unsurlar; Türkiye sahasında bölgeler arasında farklılık gösterilirken, aynı zamanda ortak kültür öğeleri olarak da karşılaşılmaktadır.

Sözsüz hareketler; sözlü kültürde olduğu gibi, aynı anda birden fazla mesaj ile iletişim kurabilir. Sözsüz davranışlar; kalıp halinde, deyimleşmiş veya belirsiz olabilir (Kanapp, Hall, Horgan, 2014: 14). Bu sebeple de farklı kültür ve topluma mensup bireylerin sözsüz davranış ve hareketlerinin yanlış yorumlanması oldukça yaygın bir olgudur. Selamlaşma amacıyla kişilerin sarılma ya da tokalaşma gibi eylemleri, toplumlar arasında samimi, normal ya da yanlış gibi farklı şekillerde algılanabilir (Samovar, Porter, McDaniel, 2009: 243).³ Türkiye Türklerinde birbirini tanıyan karşı cinsten insanların vedalaşma ya da merhabalaşma gibi çeşitli amaçlarla sarılması, olağan ve samimi bir eylemken, temassız kültürlerde (*noncontact culture*) insanlar sarılma veya öpüşme eylemleri yerine genellikle bir el sıkışma ile selamlaşırlar (Dibiase, Gunnoe, 2004: 52). Bu sebeple de çeşitli amaçlarla kullanılan kültürler arasındaki sözsüz davranışları hem anlaşılama hem de özümseme yönlerinden zorluklarla karşılaşmaktadır.

Sözsüz folklorun iletişim işlevi hem beden dili hem de çevre, kıyafet, mekân gibi maddî sayılabilecek unsurlar ile sözsüz bir şekilde iletişim kurulabilmeyi sağlamaktadır. Örneğin; bir bölgenin yöresel kıyafetlerinde takılan takıların zenginlik, medenî durum, sosyal statü belirtebileceği gibi; bebek cinsiyet partilerinde mavi rengin erkek, pembe rengin kız çocuğu temsil etmesi gibi pek çok renk de sözsüz kültür unsurlarıdır. Bununla birlikte Türkiye sahası sözsüz folklor unsurlarına; bıyık ve sakal kesim şekillerinin çeşitli siyasi ve ideolojik anlamlara gelmesi, sohbet anında sesin kısılmasının dedikodu yapılacağı ya da gizli bir bilgi aktarılacağı anlamına gelmesi gibi tonlamalar da sözsüz folklor unsurlarına örnek olarak verilebilir.⁴

Halkbilimi çalışmaları çerçevesinde incelendiğinde, hem yurtdışı kaynaklı araştırmalarda hem de Türkiye sahasındaki çalışmalarda sözsüz folklor unsurları olarak belirtilen unsurlar sadece sözsüz iletişim (*nonverbal communication*) ve sözsüz davranış (*nonverbal behavior*) bağlamında incelenmiştir. Ancak anlatma, dinleme ve toplum içerisindeki çeşitli rollere bağlı olarak oluşturulmuş temel parça ve sosyo-kültürel fizikî şartların tamamının bağlamını temel alan kuramlardan biri olan “İşlevsel Kuram” (Çobanoğlu, 2019: 265) bağlamında incelendiğindeyse sözsüz folklor unsurlarının yalnızca iletişim ya da davranış kapsamında ele alınmasının bu unsurların ifade ettikleri amaç ve görevlerinin tam olarak açıklanamadığı tespit edilmiştir. Sözsüz folklor, incelenmiş olan pek çok çalışmada olduğu gibi birer “iletişim” unsuru olduğu değil; bu öğelerin “iletişim” işlevinde kullanıldığı gözlemlenmiştir. Bu bağlamda sözsüz kültür ortamı yaratmalarının toplum içerisinde çeşitli ihtiyaçlara yönelik olarak oluşturulduğu farklı sözsüz folklor işlevleri tespit edilmiştir (Uludağ, 2021: 59).

Sözlü ifadelerin söylendikleri yer, zaman ve kişiyle birlikte; anlatan kişinin beden ve yüz hareketleri, taklit gibi sözsüz imleri; dans etme, şarkı söyleme gibi davranışlar ve izleyicilerin bunlara verdikleri tepkiler; kültür bağlamında sosyal ve günlük yaşam içerisinde bu öğelerin kullanılma işlevlerini belirlemektedir (Bascom, 1954: 334).

Bu bağlamda incelendiğinde, hem kültür ortamlarının hem de bu kültür ortamında yaratılmış olan unsurların çeşitli yaratılış amaçları ya da işlevleri bulunmaktadır. Bahsedilen bu işlevlerin bir kısmı farklı kültürler ile ortak olabileceği gibi kültürler, hatta aynı topluluğun bölgeleri içerisinde de çeşitlenmektedir. Bununla birlikte, sözsüz folklorun öğelerinin ifade ettiği işlevler şu şekilde incelenebilir⁵:

1. İletişim Kurma İşlevi / İletişim İşlevi
2. Kültürü Aktarma İşlevi
3. Kişiler Arasında Samimiyeti Arttırma İşlevi
4. Destekleyici İşlev
5. Dikkat Çekici İşlevi
6. Kültürü Yansıtırma İşlevi
7. Evrensel Dil Oluşturma İşlevi (Uludağ, 2021: 59-63).

Örneğin; bir ortamda iki kişinin yalnızca bakışarak anlaşmaları bir iletişim işlevinde kullanıldığı gibi, o kişiler arasında samimiyeti artırıcı işlevde de kullanılabilir. Ya da farklı bir dilin konuşulduğu ve o dilin bilinmediği durumlarda kurulan iletişim, aynı zamanda evrensel bir dil de oluşturmaktadır. Bu bağlamda değerlendirildiğinde; bir kültür ortamı unsurları olan sözsüz kültür öğelerinin yalnızca davranış ya da iletişim kapsamında incelenmesinin yukarıda bahsedilen işlevlerini hatta gizil/gizli işlevlerinin göz ardı edilmesine sebep olabileceği kanaatindeyim.

Bu işlevler bağlamında incelendiğinde; sözsüz folklorun gerek kıyafet, yüzük, toka gibi maddî unsurlar gerek el, vücut ve mimik hareketleri gibi sözsüz davranışlar gerek tonlamalar gerekse de koku ve renkler olmak üzere geniş bir alana yayılmış olduğu görülebilmektedir. Sözsüz kültür ortamı yaratmaları ve toplum içerisindeki işlevleri ile insan ve toplum hayatının büyük bir bölümünü oluşturan sözsüz folklorun yayılma alanlarından biri de restoranlardır.

Gerek davranışlar gerekse de ortamlarda kullanılan unsurlarıyla restoran kültürü, sözsüz kültür ortamı içerisinde de değerlendirilebilmektedir. Belirli bir konseptte de bağlı olarak bulunduğu bölgenin hem kültürel hem de coğrafi özelliklerini yansıtan restoranlardaki motifler, ifade ettiği anlamlar dolayısı ile sözsüz kültür ortamı içerisinde yer alabilmekte ve sözsüz folklorun kültürü yansıtma işlevinde (Uludağ, 2021: 62) kullanılabilir. Örneğin “Alaçatı Muhallebicisi” isimli yeme-içme alanları, herhangi bir ilde de olsa, konsept olarak beyaz ve mavi renkler ile pembe çiçekler kullanılmaktadır. Bu şekilde, coğrafi özellikler kullanılarak sözsüz bir şekilde o mekânın ait olduğu bölge anlaşılmakta ve sözsüz kültür ortamı unsurlarından yararlanılmaktadır.

Bununla birlikte genel olarak restoranlar; sözsüz kültür ortamı bağlamında olabildiği gibi sözlü, yazılı ve dijital kültür ortamlarında da değerlendirilebilecek, pek çok farklı davranış, renk, yemek gibi geniş bir kültüre sahiptir. Bu kültür her ne kadar konsept olarak çeşitlene de temelde ortak olarak restoran kültürü çerçevesinde incelenebilmektedir.

2. Restoran kültürü

Mutfak, bir kültürün temel bileşenidir ve kültürler; iklim koşulları ve benzer faktörler nedeniyle besin yollarını zaman içerisinde şekillendirmiş olabilir (Cwiertka, 2003: 91). Amerika’da restoran kültürünün ortaya çıkışı; orta sınıfın, etkilerini uygulanabilecekleri restoranlar arama ve kolektif satın alma güçleri aracılığıyla, küçük yemekhaneleri orta sınıf değerlerini içeren kentsel kurumlara dönüştürme ihtiyacından doğmuştur. Kolonileştirilen bu restoranlar; orta sınıf olmanın ne anlama geldiğinin reklamı haline gelmiş ve temelde ekonomik olan bu süreç, etkileyici kültürel sonuçlar doğurmuştur (Haley, 2005: 16). Restoranlar; başlangıçta hitap ettikleri sınıfa özgü olarak bir kültür edinmişler, fakat modern dönemde sosyal statülerin değişmesi ile birlikte daha evrensel bir kültüre sahip olmuşlardır. Yani; restoranlardaki yenilikler ve değişimler, halk yaşamının tüm yönleriyle yakından bağlantılıdır (Haley, 2005: 21).

Restoran kültürü, genel çerçevede değerlendirildiğinde, evrensel bir davranış kalıbı içerisinde olsa da bulunduğu alanların kültürel niteliklerini de taşımakta ve sözsüz folklorun kültürü aktarma işlevinde kullanılmaktadırlar. Örneğin; akşam gidilen restoranlarda giyilen kıyafetlerin sıklığı evrensel olmakla birlikte, burada yenilen yiyecekler, davranışlar ve bu yiyeceklerin sunuluş şekilleri; kültürel özelliklere göre değişim göstermektedir. Toplumlar arasında farklı kültürlere sahip olan restoranlarda, Türkiye’deki bir elin avucuna diğer el yumruk yapıp tuz döker gibi yapılan “tuz isteme” hareketi; evrensel olmayan restoran kültüründe sözsüz davranışlara örnektir.⁶

Sözlü iletişim daha açıkken sözsüz davranış daha gizlidir. Sözsüz iletişim, ince yüz ifadelerinde olduğu gibi daha az açıktır ve ses tonunda zar zor algılanabilen değişikliklerdir. İnsanlar tipik olarak sözlü olmayan iletişimlerinde resmî olarak eğitilmezler (Matsumoto, Frank, Hwang, 2013: 8). Bu sebeple de sözsüz bir şekilde kurulan iletişimlerde, kullanıldığı topluma özgü unsurlar bulunmaktadır. Örneğin Türkiye’de restoran, kafe, çay evi gibi yeme içme alanlarında iletişim kurma amacı ile kullanılan pek çok sözsüz kültür unsuru vardır. Bunlara örnek olarak; kişinin yeterince çay içtiği ve daha fazla istemediğini belirtmek amacıyla çay kaşığına, çay bardağının üzerine koyması verilebilir. Burada asıl nokta; müşterinin ve garsonun sözlü iletişim kurmadan, çay kaşığının konumuna göre kişinin belirttiği konunun açık bir şekilde anlaşılmasıdır.

Çayın Türk kültüründeki belli bardak ve yaygınlığının bulunmadığı kültürlerde bu davranışın bir anlamı yoktur. Bu sebeple de sözsüz iletişimi öğretirken ve öğrenirken belirsiz olma, bağlamsallık ve kültürel bağlılık gibi birbiriyle ilişkili çeşitli yönler dikkate alınmalıdır. Sözlü olmayan iletişim, bağlamsal olduğu için belirsiz olabilir ve bu nedenle, aralarında bulunan bireysel ve kültürel farklılıklardan ve bu gibi pek çok farklı faktörden de etkilenebilir (Stoian, 2020: 40). Türk restoran veya kafelerinde sözsüz unsurlardan bir başkası; çay isteme hareketidir. Bu bağlamda bir elin çukur hale getirilip diğer el ile çay karıştırıyor gibi yapılan “çay isteme” davranışı da karşı tarafa konuşmadan, çay istediğini belirtmek amacıyla kullanılmasıyla restoran kültüründe kullanılan sözsüz folklor unsurlarıdır.

Türkiye’de restoranlarda kullanılan bir diğer unsur ise; hesap isteme hareketidir. Bir el ile diğer elin avcuna yazı yazar gibi yapılan bu harekette, kişiler sözlü olarak iletişim kurmamakta ve hesabın istendiği sözsüz bir şekilde açıklanmaktadır. Avrupa, Amerika gibi kültürlerde genellikle “self-service” denilen; kişinin garsona değil, doğrudan kasaya sipariş vermesi sebebiyle bu tarz restoranlarda kullanılmayan bu sözsüz davranış; yine çoğu kültürde kullanılmamaktadır (Uludağ, 2021: 68).

Baş parmağın havada kalıp, diğer parmakların yumruk yapar gibi kapatılarak baş parmağın ağza götürülmesiyle gerçekleştirilen “su içme” hareketi; garsondan su istemek için çeşitli yeme-içme alanları da dahil olmak üzere kültür içerisinde sıklıkla kullanılmaktadır. Bununla birlikte bir mekânın kapanışını belirten ışık ya da müzik sesini kısma (Uludağ, 2021: 72) gibi; müziğin sesinin kısılmasının istenmesi durumunda kullanılan, elin “su içme” hareketi gibi yapıldığı ancak baş parmak ile gırtlığı keser gibi yaparak uygulanan davranış ya da yine aynı anlama gelen bir elin baş parmak hariç dört parmakla yine boğazı keser gibi yapmak da restoran kültüründe kullanılan sözsüz folklor unsurlarına örnek olarak verilebilir.

Bununla birlikte yanına oturulmasını istendiğinde iki ya da üç defa sandalyeye avuç içi gelecek şekilde vurulmasının “buraya otur” anlamını taşıması da sözsüz folklor unsurlarındandır.

Restoran kültürü ile benzerlik göstermekle birlikte meyhane ya da içkili mekânlarda uygulanan sözsüz folklor davranışlarından biri; Türk kültüründeki milli içeceklerden biri olan rakı dublesini belirtmek amacıyla; bir elin işaret ve baş parmağı arasındaki boşluğa bağlı olarak uygulanmaktadır. İki parmak arasındaki boşluk geniş olursa “büyük duble rakı”, dar olursa “tek duble rakı” istendiği anlamına gelmektedir (Uludağ, 2021: 69). Bu davranışların yanında rakı kadehinin havaya kaldırılıp garsona gösterilmesi ve ardından sadece işaret parmağı ile “bir” işaretinin yapılması da “tek dublelik rakı” istendiği anlamında kullanılan bir sözsüz folklor davranışdır.

Yine meyhane kültüründe uygulanan, rakı kadehlerinin birbirlerine tokuşturulduktan sonra masaya vurulması sözsüz folklor davranışı da “masada olmayanlar için içildiği” anlamına gelmektedir.

Jest ve mimik gibi sözsüz davranışlar ile birlikte çatal, kaşık ve bıçağın tabak üzerindeki şekillerinin de sözsüz folklorlarda çeşitli anlamları vardır. Örneğin; çatal ve bıçak yemek tabağına çapraz şekilde konulmasının daha fazla yenmeyeceği, artı şeklinde konulduğunda ilk yemeğin bitirildiği ve ikinci yemek için hazır olduğu, bıçağın çatalın içerisine konulmasının yemeğin beğenilmediği (Uludağ, 2021: 28) gibi anlamlara gelmesi; sözsüz folklorun maddî unsurlarının da restoran kültüründe kullanıldığının göstergelerindedir. Bununla birlikte bu unsurlar, evrensel bir dil oluşturma işlevinde de kullanılmakta ve yalnızca Türk kültüründe değil; pek çok farklı kültürde de aynı anlamı karşılamaktadır.

Restoran kültüründe kullanılan bir diğer sözsüz folklor unsuruysa renklerdir. Renkler; cinsiyet belirlemelerde, kişilerin duygu-durumlarını belirlemek ya da değiştirmekte, sözsüz folklorun dikkat çekici işlevinde kullanılmaktadır. Bu unsurlar doğrudan sözsüz folklor işlevleri ile uygulanmakla birlikte daha gizli işlevler ile de kullanılmaktadır. Örneğin fast food restoranlarında kullanılan sandalyeler ve bu sandalyelerin sert materyali, bununla birlikte kullanılan kırmızı ve sarı tonlarındaki parlak renkler daha hızlı bir şekilde daha çok yemek yedirmeyi amaçlamakta ve fast food restoranlarının karlılarını en üst düzeye çıkarmayı sağlamaktadır. Bunun aksine aydınlatmada loş ışığı tercih edilmesi, mekânın genelinde daha yumuşak ve koyu renklerin karışık kullanılması ve sandalyelerin yine yumuşak bir materyalde hazırlanması da daha zarif restoranlarda fast food yerlerine göre daha içten bir izlenim yaratmak için kullanılmaktadır. Bu yaklaşım; müşterileri rahat hissetmeye ve daha fazla yiyecek için çevreye kalmaya zorlamaktadır. Bu da müşterilerin her ziyarette daha çok harcama yapmasını ve kişilerin birbirlerine anlatımıyla daha çok müşteriye ulaşılmasını ve sürekliliği sağlamaktadır (Matsumoto, Frank, Hwang, 2013: 4-6).

Bununla birlikte bar ya da pub gibi yüksek sesli eğlence mekânlarında kullanılan ışıklar, ışıkların ve iç alanın koyu renkleri de sözsüz folklor bağlamında kullanılan unsurlara örnek olarak verilebilir. Bu ışık ve renkler; kişilerin dikkatini çekmekte, gizli işlev olarak daha çok ürün tüketme ve keyifli vakit geçirdiğine inandırma gibi yaklaşımları da içlerinde barındırmaktadır. Aynı zamanda restoranların buldukları şehir ve sundukları ürüne yönelik sembo-

lik denilebilecek renkleri de bulunmaktadır. Örneğin Ege Bölgesi'ndeki balık restoranlarında genellikle beyaz ve açık mavi renklerin kullanılması da sembolik bir anlam taşıyor olması açısından sözsüz folklor içerisinde yer almaktadır. Bununla birlikte masaya ikram olarak getirilen kaşarlı mantar, salatalar gibi yiyeceklerden ve bu yiyeceklerin miktarlarından hangi bölgeye ait bir restoran olduğu da belirlenebilmektedir.

Hem dikkat çekici hem kültürü yansıtmaya işlevlerinde hem de gizli işlev olarak kullanılan bir diğer unsur ise kokulardır. Gündelik yaşamda hiç beklenmedik bir anda gelmesi, tanıdık bir kişinin kokusunun duyumsanması, bir kişinin gaz çıkarmasından dolayı yayılan kötü kokular ya da bulunulan ortamda farklı güzel bir kokunun yayılması; koku unsurunun sözsüz folklorun dikkat çekici işlevine örnek olarak verilebilir. Bununla birlikte; bu kokulara verilen tepkiler, yiyecek kokuları, kokuların kullanıldığı ortamlar ve bu ortamlarda kullanılan özel kokular da sözsüz folklorun kültürü aktarma işlevine örnek oluşturabilir.

Kokuların gizli işlevleri restoran kültürü bağlamında incelenecek olduğunda ise; yiyeceklerin sokağa yakın olan kısımlarda pişirilmesi, kahve ya da leblebilerin dışarıda kavrulmaları, parfümerilerin kokularının dışarı yayılması, çeşitli mağazaların “hatırlatıcılık” işlevinden yararlanarak kendilerine has kokulara sahip olmaları örnek olarak verilebilir.

Örneklerde de görüldüğü gibi; yalnızca iletişim amacıyla kullanılmayan sözsüz kültür ortamı unsurları, günlük yaşam akışında kişiler arasında ve toplum içerisindeki kuaförler, yeme-içme alanları, parklar; kısacası insanın bulunduğu hemen her ortamda yukarıda bahsedilen işlevler ve gizli işlevleriyle sıklıkla kullanılmaktadır. Bu bağlamda incelendiğinde; sözsüz folklorun kişiler arasında ve kültür içerisinde kullanım alanlarının genişliği ile bu kültür ortamının da oldukça kapsamlı olduğu görülebilmektedir.

Sonuç

Toplum ve insan yaşamının pek çok alanında olduğu gibi, restoran kültüründe de kullanılan sözsüz kültür unsurları iletişimi kolaylaştırmakta, kültürel bir nitelik oluşturmaktadır. Fakat bazı restoranlarda sözsüz kurulan iletişimin saygısızlık olarak düşünüldüğü ve sözlü bir iletişim tercih edildiği de gözlemlenmiştir.

Bir iletişim anında söylenen sözün söylendiği yer, durum ve zaman; genellikle ne dendiği, nasıl dendiği, nasıl anlaşıldığı ve nasıl tepki verileceğini etkilemektedir. İletişim üzerine yapılmış olan pek çok çalışmada da bahsedildiği gibi kişilerin iletişim kurdukları ifadelerinde; tonlama ve sözsüz iletiler iletişim üzerinde sözlü ifadelerle göre daha geniş bir yer tutmaktadır.⁷ Çocuklukta öğrenilmeye başlanan sözsüz iletişim unsurları ve kurulan sözsüz iletişim, hem toplumlar arasında farklılaşan hem de evrensel bir iletişim dilidir. Gittiği ülkenin dilini bilmeyen birinin davranışları ile istediğini anlatabilmesi ve karşısındakinin bunu anlaması; sözsüz kültürü sözlü kültürden daha evrensel bir hâle getirmektedir.

Bilinçli veya bilinçsiz bir şekilde sergilenen ve iletişimin temelini oluşturan kültür ortamlarından biri olan sözsüz davranışlar; psikoloji, eğitim, spor, hukuk, restoran, sanat gibi tüm fen, sosyal ve beşerî bilimlerde ve alt dallarında yaygın bir şekilde kullanılmakta ve aktarılmaktadır.

Sözlü ve yazılı kültür ortamları gibi, sözsüz kültürün de bir kültür ortamı olduğu görüşündeyiz. Bu kültüre özgü unsurların, belli bir anlama ve amaca hizmet etmesi, bir devrim hâlinde olması, bir kültür ortamı hacminde olması; bu görüşü pekiştirmektedir. Sözsüz kültür ortamında yaratılmış, kullanılmış ve kullanılmaya devam eden unsurların en önemli özelliklerinden iki tanesi de hem bulunduğu toplumun kültürüne özgü olması hem de kültürler arasında ortak bir dil geliştirmesidir. Bu durum; modern toplumlarda iletişimin hem yazılı hem de sözlü sağlanabilmesi için gerekli olan koşullara, özgün bir araç geliştirilmesini sağlamaktadır. İnsan yaşamında bir zincir hâlinde bulunun kültür ortamlarından ilki olduğu kanaatinde olduğumuz sözsüz folklor; sözlü, yazılı ve dijital kültür ortamlarını içerisinde barındıran; bu kültür ortamlarının dışında göstergebilim, beden folkloru, sözsüz iletişim gibi pek çok alt kültür ve konuları da kapsadığı belirlenmiştir. Bu konuların hepsi; sözsüz kültür ortamı yaratmaları olup, belirli bir alana dâhil edilerek bu bağlamda da incelenmesi gerektiği kanaatindeyiz.

Notlar

- 1 Bu ifade ilk kez Prof. Dr. Özkul Çobanoğlu'nun "Yapısal ve İşlevsel Bakımdan Geleneksel Bayramlar Bağlamında Nevruz ve Hidrellez" adlı çalışmasında kullanılmıştır. Sözsüz iletişimin kültürel yaklaşımı ile ilgili ifade ve açıklama için bkz., Çobanoğlu Ö. (2000). Yapısal ve İşlevsel Bakımdan Geleneksel Bayramlar Bağlamında Nevruz ve Hidrellez. *Türkbilim*. 51-59.
- 2 Bu çalışma; Zeynep Uludağ, "Sözsüz Folklor Bağlamında Ayvalık Örneği", Hacettepe Üniversitesi, yayımlanmamış yüksek lisans tezinden hareketle oluşturulmuştur. Tez konum ve sürecimdeki her türlü yardım ve önerileri için danışman hocam Prof. Dr. Özkul Çobanoğlu'na teşekkür ederim.
- 3 Çeşitli kültürlerdeki selamlaşma ve anlamları hakkında detaylı bilgi için bkz. Samovar L. A. ve diğer. (2009). *Communication Between Cultures*. Wadsworth Cengage Learning.
- 4 Sözsüz folklor unsurları hakkında daha detaylı örnekler için bkz. Uludağ, Z. (2021). Sözsüz folklor bağlamında Ayvalık örneği. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- 5 Sözsüz folklorun işlevleri, bu işlevlerin kullanılış şekilleri ve açıklamaları ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Uludağ, Z. (2021). Sözsüz folklor bağlamında Ayvalık örneği. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- 6 Ayvalık bölgesinde bulunan restoranlarda kullanılan sözsüz folklor unsurları hakkında; bu makalede yer verilmeyen daha fazla örnek ve bu örneklerin fotoğrafları hakkında detaylı bilgi için bkz. Uludağ, Z. (2021). Sözsüz folklor bağlamında Ayvalık örneği. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- 7 İletişimde kullanılan sözlü ifadeler, tonlamalar ve sözsüz mesajların istatistiksel yüzdelerle dilimleri ve konu ile ilgili detaylı açıklama için bkz. Aksaray, G. ve diğer. (2017). *Aile Psikolojisi ve Eğitimi*. Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Bu çalışma; Zeynep Uludağ, “Sözsüz Folklor Bağlamında Ayvalık Örneği”, Hacettepe Üniversitesi, yayımlanmamış yüksek lisans tezinden hareketle oluşturulmuştur. Araştırma herhangi bir sempozyum, kongre vb. sunulmamış ya da başka bir dergiye değerlendirilmek üzere gönderilmemiştir.

Research and Publication Ethics Statement

This work; Zeynep Uludağ, “The Case of Ayvalık in the Context of Wordless Folklore”, is based on the unpublished master’s thesis of Hacettepe University. Research can be done in any symposium, congress, etc. It has not been submitted or sent to another journal for consideration.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Bu makaledeki yazar ortak ölçüde çalışmanın hazırlanması, veri toplanması, sonuçların yorumlanması ve makalenin yazılması aşamalarına katkı sağlamıştır.

Contribution Rates of Authors to the Article

Two authors in this article contributed to the 50% level of preparation of the study, data collection, interpretation of the results and writing of the article.

Destek Beyanı

Bu çalışma herhangi bir kurum veya kuruluş tarafından desteklenmemiştir.

Support Statement (Optional)

There is no conflict of interest between the authors of this article.

Teşekkür (İsteğe bağlı)

Tez konum ve sürecimdeki her türlü yardım ve önerileri için danışman hocam Prof. Dr. Özkul Çobanoğlu’na teşekkür ederim.

Acknowledgement (Optional)

Çıkar Beyanı

Çalışma hazırlanırken; veri toplanması, sonuçların yorumlanması ve makalenin yazılması aşamalarında yazarlar arasında herhangi bir çıkar çatışması durumu söz konusu olmamıştır.

Statement of Interest

There is no conflict of interest between the authors of this article.

Kaynakça

- Aksaray, G. ve diğer. (2017). *Aile psikolojisi ve eğitimi*. Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi.
- Bascom, W. R. (1954). Four functions of folklore. *The Journal of American Folklore*, 67(266). 333-349.
- Cwiertka, K. J. (2003). Eating the world: Restaurant culture in early twentieth century Japan. *European Journal of East Asian Studies*. 90-116.
- Çobanoğlu, Ö. (2000). Yapısal ve işlevsel bakımdan geleneksel bayramlar bağlamında Nevruz ve Hidrellez. *Türkbilig*. 51-59.
- Çobanoğlu Ö. (2019). *Halkbilimi kuramları ve araştırma yöntemleri tarihine giriş*. Akçağ.
- Dibiase R., J. Gunnoe. (2004). Gender and culture differences in touching behavior. *The Journal of Social Psychology*. 49-62.

- Ekman, P., W. V. Friesen. (1974). Nonverbal behavior and psychopathology, psychology of depression: Contemporary theory and research. *Winston & Sons*. 203-232.
- Ekman, P., W. V. Freisen. (1969). The repertoire of nonverbal behavior: Categories, origins, usage, and coding, *semiotica*. 49-98.
- Kanapp, Mark L. vd. (2014). *Nonverbal communication in human interaction*. Wadsworth Cengage Learning.
- Matsumoto, D., M. G. Frank, H. S. Hwang. (2013). *Nonverbal communication, science and applications*. Sage Publications.
- Ong, W. J. (2018). *Sözlü ve yazılı kültür/ Sözü'n teknolojileşmesi*. Metis.
- Samovar, L. A. ve diğer. (2009). *Communication between cultures*. Wadsworth Cengage Learning.
- Stoian, Claudia E. (2020). Nonverbal messages across cultures: introducing nonverbal communication to university students. *Technium Social Sciences*. 10. 39-49.
- Uludağ, Z. (2021). *Sözsüz folklor bağlamında Ayvalık örneği* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi] Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Wolfgang, A. (1979). *Nonverbal behavior, applications and cultural implications*, Academic Press.

Bu eser Creative Commons Atf 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır. (This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License).

folk/ed. Derg, 2022; 28(4)-112. Sayı/Issue -Güz/Autumn
DOI: 10.22559/folklor.2254

Araştırma makalesi/Research article

Hekim Edebiyatçılar ve Hekim Adaylarının Edebiyata İlişkin Metaforik Algıları

Metaphorical Perceptions of Doctors Literary and
Doctors Candidates Regarding Literature

Şeyda Yeşilyurt*

Öz

Bu çalışmada, Tanzimat'tan günümüze asıl mesleği hekimlik olan edebiyatçılarımız kimlerdir, birer hekim adayı olan tıp fakültesi öğrencileri edebiyat kavramını neyle ve nasıl ilişkilendirmektedir, onlar için yazar ve şair kimdir sorularının cevapları aranmıştır. Nitel araştırma yaklaşımının benimsendiği çalışmada doküman incelemesi ve fenomenoloji yöntemlerinden yararlanılmış, veriler içerik analizi yöntemiyle çözümlenmiştir. Çalışma grubu farklı üniversitelerin tıp fakültelerinde öğrenim görmekte olan 50 hekim adayıdır. Çalışmada doküman analizi sonucunda 76 edip hekim hakkında bilgi verilmiş, edebiyatla ilgili 26 farklı metafor tespit edilmiştir. “Panzehir, doğum sancısı, ruhsal hastalık” ifadeleri hekim bakışı açısından yansıtabilecek metaforlardır. Tıp öğrencilerinin ‘yazar’ görüşleri arasında asıl mesleği hekimlik olan iki yazarla birlikte (Anton Çehov, Engin Geçtan) 32 farklı

Geliş tarihi (Received): 15-06-2022– Kabul tarihi (Accepted): 15-10-2022

* Dr. Öğr. Gör. / Dr. Lecturer. Gazi Üniversitesi TÖMER/ Gazi University TOMER. syesilyurt@gazi.edu.tr
ORCID 0000-0001-7721-5323

yazar yer almaktadır. Bu yazarlardan 12’si Türk, 20’si yabancı yazarlardır. Yabancı yazarlardan Dostoyevski, Türk yazarlardan Yaşar Kemal daha fazla katılımcı tarafından anılmıştır. Hekim adaylarının “şair” görüşlerini ifade ettikleri bölümde 28 farklı şair adı geçmektedir. Bu şairlerden 23’ü Türk, 5’i yabancıdır. Şairler içerisinde Necip Fazıl, Nazım Hikmet, Cemal Süreya, Atilla İlhan aynı oranda anılmıştır.

Anahtar sözcükler: *metafor, edebiyat, şair hekimler, yazar hekimler, tıp fakültesi öğrencileri*

Abstract

In this study, answers to the questions of “Who are our literati, whose main professions are medicine, from the Tanzimat era to the present?”, “With what and how do medical school students associate the concept of literature?” and “Who are the writers and poets among them?” were sought. In the qualitative study, document analysis and phenomenology methods were used and the data were analyzed using content analysis. The study group consisted of 50 medical doctor candidates studying in medical schools from different universities. As a result of the document analysis, information 76 doctor-litterateurs was given and 26 metaphors associated with literature were identified. Expressions like “antidote, labor pain, and mental illness” were expressions possibly reflecting the physician’s point of view.. Among the medical students’ opinions regarding the author’s, where two were actual physicians (Anton Çehvo, Engin Geçtan), a total of 32 different authors were cited. Twelve of these authors were Turkish and 20 were foreign.. Dostoyevsky, as a foreign author and Yaşar Kemal, as a Turkish author, were cited the most by the participants. In the section where the doctor candidates indicated their “poet” views, 28 different poets were mentioned. Twenty-three of these poets were Turkish and 5 were foreign. Among the poets, Necip Fazıl, Nazım Hikmet, Cemal Süreya, and Atilla İlhan were mentioned equally.

Keywords: *metaphor, literature, poet physicians, writer physicians, medical school students*

Extended summary

Introduction

The human being, consisting of soul and body, has been a difficult being to understand and explain. The effort of human beings to try to understand themselves and each other has been one of their main occupations on earth, and professions and branches of art were born on this preoccupation. Sometimes the poets who direct the soul of the person, sometimes the doctors who try to give strength to the body, have been the main pillars in the adventure of holding on to life. The subject of the study is the perspective of doctors and doctor candidates who try to analyze the human body and soul relationship with their pen and turn to literature with this motive.

In this study, the commons of the fields of “medicine and literature”, in which the human being, composed of body and soul, is at the center, will be discussed. The place of doctors in

our world of literature will be examined with reference to writers whose main profession is medicine, and the metaphorical view of literature by medical school students, who are doctor candidates, will be discussed. For this purpose, in this study,

Who are our literati, whose main profession is medicine, from the Tanzimat to the present?

How and with what do medical faculty students, who are doctor candidates, associate the concept of literature?

Who is the best writer according to medical school students who are doctor candidates?

Who is the best poet for medical school students who are doctor candidates? Answers to their questions were sought.

Methodology

This study was carried out by using document analysis and phenomenology methods depending on qualitative research. The study group consists of 50 doctor candidates studying in medical faculties of different universities. For document analysis, Ahmet Yesevi University Turkish Literature Dictionary of Names, Veli Behçet Kurdoğlu's Poet Doctors (1967), www.biografya.com.

In order to determine the metaphorical perceptions of literature, it is like "Literature.... Because..." I think he is the best writer ... / I think he is the best poet..." Forms containing open-ended questions and demographic information were directed to the students.

In the second part of the study, the metaphorical perceptions of prospective doctors to literature, the reliability of the study was increased by quoting both participant views (H1, H2, H3...H50), common metaphors were classified, and interpreted in tables with percentages and frequencies.

Result and discussion

In the study, information was given about 76 doctors as a result of document analysis. It has been seen that there is definitely a famous literary figure in the family among the detected ones, and therefore the doctors are also interested in literature, or one of the children of the doctors who are interested in literature is a famous poet. "The father of doctor Mehmed Fuad Pasha is the famous poet Keçecizade Mehmet İzzet. Abdulhak Hamid is the son of Doctor Hayrullah Efendi. The son of Doctor Mehmed Fahri Pasha is the famous poet Halid Fahri Ozansoy". While the poetic aspect of doctors born before 1900 and their interest in divan poetry and Sufi literature were at the forefront, it was determined that literary genres such as "novel, story, theater" were transferred from the West to the Ottoman Empire and those born after 1900 also produced works in these genres.

In the study, 26 different metaphors related to literature were identified. The expressions "antidote, labor pain, mental illness" are expressions that can reflect the point of view of the doctor. Among the authors that medical students wrote for their "author" opinions, there

are 32 different authors, together with two authors (Anton Çehov, Engin Geçtan), whose main profession is medicine. 12 of these authors are Turkish and 20 are foreign authors. Dostoyevsky from foreign authors and Yaşar Kemal from Turkish authors were written by more participants. In the section where the doctor candidates express their “poet” views, 28 different poets are mentioned. 23 of these poets are Turkish and 5 of them are foreigners. Among the poets, Necip Fazıl, Nazım Hikmet, Cemal Süreya, Atilla İlhan were written at the same rate. According to this result, it is possible to say that the choice of mother tongue is dominant in poetry, which is the expression of emotions.

Giriş

Ruh ve bedenden müteşekkil insan, anlaşılması ve anlatılması zor bir varlık olagelmıştır. İnsanoğlunun kendini ve bir diğerini anlamaya çalışma çabası yeryüzündeki temel meşgalelerinden olmuş, meslekler ve sanat dalları bu meşgale üzerine doğmuştur. Kimi zaman insanın ruhuna yön veren şairler, kimi zaman bedenine kuvvet verme gayreti taşıyan hekimler, hayata tutunma serüveninde temel dayanak olmuştur. Çalışmanın konusunu da insanın beden ve ruh ilişkisini kalemiyle çözümlenmeye çalışan ve bu saikle edebiyata yönelen hekimler ve hekim adaylarının edebiyata bakışı oluşturmaktadır.

Tıbbın atası olarak anılan Hippocrates başta olmak üzere büyük hekimler, hekimliği sanat olarak sayagelmıştır (Uğurlu, 1991: 650). Câhız da tıbbı, edebiyatın bir parçası olarak saymaktadır.

Edip ve tabip iki ayrı kapta sâfi bir bal üretmek için bir çiçeğin etrafından uçan ve onun nektarını soğuran iki arıya benzer. Sanatını mantık ve duyguları üzerine bina edip sonra aklıyla onlara hükmeden tabip gibi, edip de toplumun felaketlerini, hastalıklarını araştırır ve onu tespit ettiğinde ise tedavisine başlar. Benzer bir biçimde hastalığın sebeplerini araştırır, bulguları topladığında ve dikkatli bir biçimde tetkik ettiğinde hastalığı teşhis eder ve hangi tedavinin gerekli olduğuna karar verir. (el-Ânî, 2017: 270)

Tıpta ve şiirde estetik öge önemli bir rol oynar. Psikiyatri uzmanı ve tıp tarihçisi Prof. Dr. Fuat Aziz Göksel, “Tıpta teknik kaygının hatta bilimsel kaygının ötesinde her zamana ait bir estetik kaygı da vardır, tıbbın her etkinliğinde hekimin kendini aşma, güzele varma ve kendini kendine kanıtlama çabası fark edilir. İşte sanata özgü ve güzeli yaratma çabası tıbbı şiire yaklaştırır ve onun sadece bir zanaat değil, bir güzel sanat dalı olduğunu gösterir (Uğurlu, 1991: 653).” ifadesini kullanmaktadır. Aslında tıbbın temel noktalarından biri de ‘anamnez’ denilen hasta öyküsüdür. Hastanın öyküsüyle teşhise yön veren hekimler, ister istemez edebî bir yönelişin içine girmektedir. Başka başka insanların öykülerine bu dokunuşlar, hekimleri edebiyata, öyküye yönlendirmektedir.

Geçmişten günümüze asıl mesleği hekimlik olmakla birlikte edebiyata yönelmiş birçok kişi bulunmaktadır. Ünlü hekim, bilgin, filozof ve şair İbni Sina (Avicenna, M.S. 980-1037) hekimliği şiir olarak anlattığı 1326 beyitlik *El-Kanun Fi’l-Tıbb* (Cantica Avicenna) adlı kitabında, “Şairler söz sultanıdır; hekimler saltanatlarını vücut üzerinde kurarlar. Şairlerin dil güzelliği ruha zevk verir; hekimlerin özverileri hastaları iyileştirir. Tıp, sağlığı

korumak ve vücutta ortaya çıkan hastalığı gerektiğince iyileştirme sanatıdır (Uğurlu, 1991: 654).” demektedir. Paris’te cildiye ihtisası yapmış, Osmanlı askerî doktoru olan Cenap Şehabettin’e atfedilen “Tıbbiyeden her şey çıkar; arada bir de doktor çıkar (Karaca, 2020).” sözü, hekimlerin farklı alanlara olan merakını ifade etmektedir. “Hekimlerin tababetten başka şeylerle de uğraşmaları mesleklerinin ihtişamından ileri gelmektedir. Mesleklerini icra ederken tecrübeye dayalı araştırmaları, müşahede kabiliyetleri onlara bazı üstünlükler verir (Kurdoğlu, 1967: 9)”. Bu konuda Türk edebiyatında ve dünya edebiyatında önemli örnekler mevcuttur. Ahmedî’nin tıpla ilgili 10100 beyitlik *Tervihü’l Ervah* isimli bir mesnevisi bulunmaktadır (Şehsuvaroğlu, 1954). 15. yüzyılda Ahmedî’nin öğrencisi olan divan şairi ve hekim Şeyhî de bir divan kaleme almış ancak tababetle ilgili terimlere Ahmedî kadar yer vermemiştir. Asıl mesleği hekimlik olan Rus yazar Anton Çehov “Tıp, nikâhlı karım benim, edebiyat ise metresim. Birine kızarsam, geceyi öbürüyle geçiriyorum. Bu davranışımı belki biraz uygunsuz, edepsiz bulabilirsiniz, ama en azından sıkıcı değil. Hem zaten, benim bu ikiyüzlülüğümden ikisinin de bir şey kaybettiği yok (Çehov, 2005: 1).” diyerek edebiyatla meşguliyetini bir metaforla ifade etmiştir. Bireylerin kendi dünyalarını anlamalarına ve yapılandırmalarına yönelik güçlü bir zihinsel haritalama ve modelleme mekanizması olarak ‘metafor’lar dikkat çekmektedir (Arslan ve Bayrakçı, 2006: 171). Bu nedenle Çehov’un edebiyat için kullandığı metafor, onun iç dünyasına ayna tutacak bir nitelik taşımaktadır. Anlamak istediğimiz olguyu, başka bir anlama alanına ait olan kavramlar ağına bağlayarak yeniden kavramlaştırmayı, değişik yönlerden görmeyi sağlayan (Taylor, 1984: 103) metaforlar, insanın dünyayı algılama biçiminin, nesnelere, hareketlere ve olaylar hakkında düşündüklerinin görüntüleridir (Yunusoğlu, 2003: 1). Bu sebeple malzemesi insan olan iki alanın tıp ve edebiyatın, hekimlerin gözüyle nasıl ifade edildikleri bu çalışma için önem taşımaktadır.

Alana bakıldığında hekim ve edebiyat konulu sınırlı sayıda çalışma bulunsa da bu çalışmanın diğer boyutunu oluşturan metafor kavramıyla ilgili yapılmış birçok çalışma mevcuttur:

Cerit (2008), öğrenci, öğretmen ve okul yöneticilerinin öğretmen kavramına ilişkin metaforik algılarını anket yoluyla tespit etmiştir. Saban’ın çalışmasında (2004), giriş düzeyinde aday sınıf öğretmenlerinin öğretmenlik kavramına ilişkin algıları metaforlar yoluyla analiz edilmiştir. Saban vd. (2006) de öğretmen kavramına ilişkin aday öğretmenlerin metaforik algılarını konu alan bir çalışma yapmıştır. Çelikten (2006) ise literatür araştırması yapmış ve çalışmasında öğretmen kavramının arkadaşı, otorite, ebeveyn, bahçıvan, inci istiridyesi ve doktor metaforları etrafında ele alındığını vurgulanmıştır.

Pilav ve Üstten (2013), lise öğrencilerinin edebiyatla ilgili algılarını metaforlar yoluyla belirledikleri çalışmalarında, öğrencilerin geliştirdikleri metaforları sınıf düzeyinde ayrı ayrı tespit etmiş, ardından bu metaforları benzetme yönlerinden hareketle altı başlık altında sınıflandırmışlardır. Araştırma sonuçlarına göre öğrencilerin metafor geliştirirken karşılaştırma yaptıkları ve yaratıcı düşünebildikleri anlaşılmıştır. Altı farklı başlık altında toplanan metaforlar incelendiğinde öğrencilerin edebiyatın insanla ve günlük hayatla olan ilişkisinin farkında oldukları sonucuna varmışlardır.

Ayrancı ve Mete'nin (2016) dil ve edebiyata ilişkin algıların metaforlar yoluyla ele alındığı çalışmalarında, temel (5, 6, 7 ve 8. sınıf); orta (9, 10, 11 ve 12. sınıf) ve üst (lisans 1, 2, 3 ve 4. sınıf) gruptaki öğrenciler tarafından oluşturulan metaforlar ortak özellikleri bakımından incelenmiş; 1. ve 2. sorular için temel ihtiyaç, aidiyet duygusu, millet olma koşulu, sorun ve ders konusu; 3. soru için ihtiyaç, eğlence ve eziyet; 4. ve 5. sorular için ise okuma alışkanlığı, duygusal gelişim, eğitim materyali ve zaman kaybı temaları altında toplanmıştır.

Kahya'nın (2018), aday Türk Dili ve Edebiyatı öğretmenlerinin 'edebiyat öğretmeni' kavramına ilişkin algılarını metafor yoluyla çözümlendiği çalışmasında 'öğretmen' veya '... öğretmeni' hakkında yapılan çalışmalarla benzer sonuçlara ulaşılmıştır.

Arslan'ın (2019) "Hekim Yazarlar: Hayal ve Hakikat'te Histerik Şiir ve Şifalı Ro-man" adlı çalışması bu konuyla ilintili görünmektedir. Arslan bu çalışmasında, Osmanlı İmparatorluğu'nda roman türü yaygınlaşmaya başladığında, Ahmet Midhat Efendi gibi pek çok yazarın bu türün toplum için elzem olduğunu vurguladığını ifade etmektedir. Bu yazarların ayrıca tıp gibi "edebî olmayan" söylemlerden faydalanarak edebiyat için yeni bir değerler sistemi oluşturduğunu belirten Arslan, tıbbi ve/veya fenni edebiyatın ulaşması gereken ideal olarak tasvir ettiklerini vurgulamaktadır.

Bu çalışmanın temel kaynaklarından biri, kendi de bir tabip olan Veli Behçet Kurdoğlu'nun 1967'de kaleme aldığı *Şair Tabipler* adlı kitabıdır. Kurdoğlu 161 tabip-şairin biyografisini ele aldığı eserinde, "Biz bu kitabımızda Osmanlı İmparatorluğunun kuruluşundan zamanımıza kadar gelen şair-tabiplerin biyografilerini umumi hatlarıyla çizdik, eserlerinin nerelerde bulunduğunu bildirdik ve şiirlerinden örnekler verdik..." demektedir (Kurdoğlu 1967: 19). Ancak eserde yer alan hekimlerin çoğunun basılı eseri bulunamamış, burada sadece basılı eseri bulunan hekimler zikredilmiştir.

Bu çalışmada, beden ve ruhtan müteşekkil insanın merkezde olduğu 'tıp ve edebiyat' alanlarının müşterekleri ele alınacaktır. Edebiyat dünyamızda hekimlerin yeri, esas mesleği hekimlik olan edebiyatçılardan hareketle irdelenecek ve birer hekim adayı olan tıp fakültesi öğrencilerinin edebiyata metaforik açıdan bakışı ele alınacaktır. Bu amaçla çalışmada,

Tanzimat'tan günümüze asıl mesleği hekimlik olan edebiyatçılarımız kimlerdir?

Birer hekim adayı olan tıp fakültesi öğrencileri edebiyat kavramını neyle ve nasıl ilişkilendirmektedir?

Birer hekim adayı olan tıp fakültesi öğrencilerine göre en iyi yazar kimdir?

Birer hekim adayı olan tıp fakültesi öğrencilerine göre en iyi şair kimdir? sorularına cevaplar aranmıştır.

Yöntem

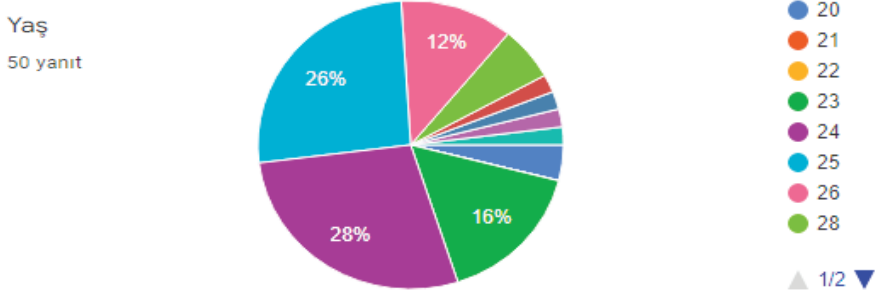
Araştırma deseni

Bu çalışma, nitel araştırmaya bağlı olarak doküman incelemesi ve fenomenoloji yöntemlerinden yararlanılarak yapılmıştır. Çalışmanın yürütülmesi için 08.04.2022 tarih ve E.333320 sayılı kararla Gazi Üniversitesi etik kurulundan onay alınmıştır. Şahısların görüşlerinin veri olarak toplanmasına imkân veren nitel araştırmanın amacı sosyal dünyanın aktörleri olarak insanların

algıladıkları dünyayı nasıl yorumladıklarını ortaya koymaktır (Yıldırım & Şimşek, 2016: 42). Bu yöntem özellikle eğitim araştırmalarında öğrenci çalışmaları, raporları ve notları incelenirken kullanılabilir (Yıldırım & Şimşek, 2016: 69). Fenomenoloji ise insanların belirli bir fenomen veya kavramla ilgili anlayışlarını, duygularını, bakış açıları ve algılarını ifade etmelerini sağlayan ve bu fenomeni nasıl deneyimlediklerini tanımlamak için kullanılan nitel bir araştırma yöntemidir (Rose, Beeby & Parker, 1995: 1124). En kapsamlı anlamıyla fenomenoloji, tek bir kişiye ait olan yaşanmış deneyimlerin toplamına atıfta bulunur (Giorgi, 1997: 236).

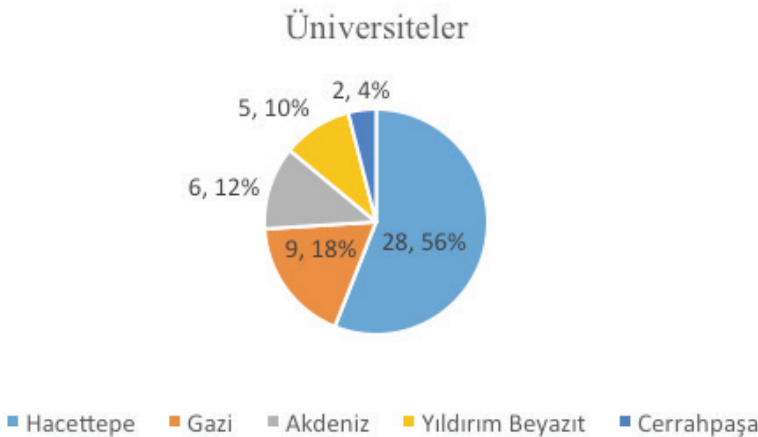
Çalışma grubu

Çalışma grubunu farklı üniversitelerin tıp fakültelerinde öğrenim görmekte olan hekim adayları oluşturmaktadır. 50 kişinin gönüllülük esasıyla katıldığı çalışma grubunun 30'u kadın 20'si erkek katılımcıdır. Gruba dair diğer özellikler şu şekildedir:

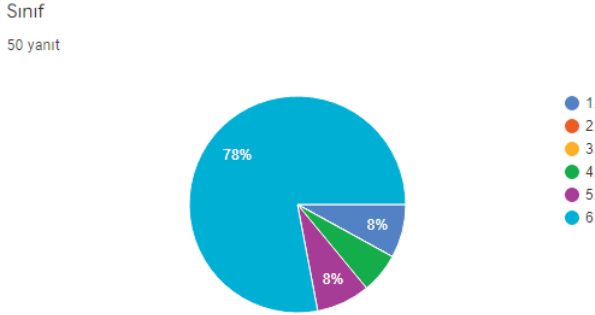
Şekil 1. Katılımcıların yaş aralığı

Grafiğe bakıldığında yaş ortalamalarında büyük dilimlerle ifade edilen kısımlarda, katılımcıların 14'ü 24 yaşında, 13'ü 25 yaşında, 8'i 23, 6'sı ise 26 yaşındadır. Diğer yaşlardan birer katılımcı mevcuttur.

Şekil 2. Katılımcıların okudukları üniversiteler

Çalışmaya katılan gönüllülerin %56'sı Hacettepe Tıp Fakültesi öğrencisidir. Grafikte geriye kalan dilimleri ise Gazi, Akdeniz, Yıldırım Beyazıt ve Cerrahpaşa Tıp Fakültesi öğrencileri oluşturmaktadır.

Şekil 3. Katılımcıların sınıf bilgileri

İntern (stajyer) hekim olarak adlandırılan 6. sınıf öğrencileri, çalışmanın çoğunluğunu (39 kişi/ %78) oluşturmaktadır. 5. sınıftan 4 kişi, 1. sınıftan 4 kişi, 4. sınıftan ise 3 kişi çalışmaya katılmıştır.

Verilerin toplanması

Doküman analizi için *Ahmet Yesevi Üniversitesi Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, Veli Behçet Kurdoğlu'nun *Şair Tabipler* (1967) adlı eseri ve www.biyografya.com taranmıştır. Bu taramalar sonucunda eserleri neşredilmiş hekimler tespit edilmiş, bu edebiyatçılar hakkında ek bilgi edinmek ve farklı edebiyatçılar bulabilmek amacıyla da arama motorlarında "hekim (doktor) edebiyatçı/ hekim yazar/ hekim şair" araması yapılmış elde edilen bilgilere göre sınıflama yapılmış ve çalışmaya eklenmiştir. Çalışmada yer alan bilgilerin çoğu bu üç kaynaktan beslendiği için alıntılmalarda Türk Edebiyatı isimler Sözlüğü için 'TEİS' kısaltması, *Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi için TBEA*, www.biyografya.com adresi için 'B' kısaltması kullanılmıştır. Veli Behçet Kurdoğlu'nun eserine aldığı bazı hekimlerin de müstakil bir edebî eseri tespit edilemediği için bu hekimler, çalışmaya alınmamıştır. Edebiyata ilişkin metaförik algılarının tespiti içinse "Edebiyat... gibidir. Çünkü...", "Bence en iyi yazar ... /Bence en iyi şair ..." açık uçlu soruların ve demografik bilgilerin yer aldığı formlar, 'Google formlar' aracılığıyla öğrencilere gönderilmiştir.

Verilerin analiz edilmesi

Bu çalışmada elde edilen veriler, içerik analizi yöntemiyle çözümlenmiştir. Bu yöntemle elde edilen bulguların belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde yorumlanarak okuyucuya sunulması amaçlanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek 2011: 227). Doküman analizinde elde edilen veri fazla olduğu için tespit edilen hekim edebiyatçılardan toplum tarafından

tanınır olanlar çalışmaya eklenmiştir. Bu tanınırlığın ölçütü olarak da çalışmaya katılan öğrencilerin yine gönüllü olanlarından verilen isimlerden bildikleri edebiyatçıları işaretlemeleri istenmiştir. Ortaya çıkan isimler için iki uzman görüşü de alınmış ve böylece çalışmaya eklenmiştir. Çalışmanın hekim adaylarının metaforik edebiyat algıları kısmında ise katılımcı görüşlerinden (H1, H2, H3...H50) alıntılar yapılarak çalışmanın güvenilirliği artırılmış, ortak metaforlar sınıflandırılmış, yüzde ve frekanslarla veriler tablollaştırılarak yorumlanmıştır.

Bulgular ve yorum

19. asır her alanda olduğu gibi tıp eğitiminde de Osmanlının yönünü Batı'ya çevirdiği bir dönemdir. Batılı bilgilerin eserleri çevrilmiş, modern tıbbiye adında okullar açılmış, Avrupa'ya tıp eğitimi için öğrenciler gönderilmiş ve Avrupa'dan hocalar getirtilmiştir (Kurdoğlu, 1967: 19). Tanzimat dönemini içine alan ve bugüne kadar devam eden bu süreçte yetişen hekimlerin içinden çıkan edipler, doğum tarihlerine göre şu şekilde sınıflandırılmıştır:

1. Mehmed Fuad Paşa (1814-1868), babası meşhur şair Keçecizade Mehmet İzzet'tir. Hekimliği kısa sürüp siyasete girmiştir. Şairlik yönüyle tanınmıştır (Kurdoğlu, 1967: 254).
2. Hayrullah Efendi (1819-1886), mütefekkir, şair, tarihçi, akademisyen ve elçi olarak tanınmıştır. Oğlu meşhur şair Abdülhak Hamid'dir (Kurdoğlu, 1967: 260).
3. Mehmed Fahri Paşa (1860-1932), manzum harp tarihi ile meşhur olmuş hekim şairdir. Oğlu da meşhur şair Halid Fahri Ozansoy'dur. Paşa'nın farklı dillerden tercüme ettiği üç tane de tiyatro eseri bulunmaktadır (Kurdoğlu, 1967: 267).
4. Mehmet Cemil (1860-?), Arapça, Farsça, Rumca, Rusça ve Fransızca bilen şair, şiir yazmaya Fransız ediplerin şiirlerini okumaya tıbbiye talebesi olduğu dönemlerde başlamıştır (Kurdoğlu, 1967: 264).
5. Esad Paşa (1864-1936), aruz ve hece vezniyle yazdığı şiirleri olan hekim şairin “ İhtiyarımla olur muydum bu âlemde tabib/ Vâkîf olsam âlemin bunca devasız derdine” dizesi hekimliğe bakan şair yönünü göstermektedir. Göz muayenesi için kullanılan ve adıyla anılan (Stereoscope Esad, Oftalmaskop Esad) âletlerin mucididir (Kurdoğlu, 1967: 279).
6. Hüseyin zade Ali Turan (1864-1941), umumi bilgisi çok kuvveti olan bir şair, muharir hekimdir. Rusça, Yunanca, Latince, Fransızca, Almanca, Farsça ve Çağataycayı edebiyatı ile bilen bir âlimdir. Keman çalan, ressamlığı da olan Turan, dönemin aydınlarından (Kurdoğlu, 1967: 283).
7. Hüseyin Suad Yalçın (1868-1942), Servet-i Fünun şairidir. Devrinde mizahi manzumeleriyle ün salmıştır (Kurdoğlu, 1967: 288).
8. Abdullah Cevdet (1869-1932), döneminde vatan ve millet duygularına kayıtsız bir fikir adamı olarak tanınmıştır. Ediplik yönü sadece şairliği ile kalmamış Shakespeare'den, Schiller'den tercüme yapmıştır (Kurdoğlu, 1967: 296).

9. Rıza Tevfik Bölükbaşı (1869-1949), 22 adet şiiri bestelenmiş olan şair hekim, siyasi kimliği ile de devrinde meşhur olmuştur. “Ruhumda gizli bir emel mi arar/ gözlerime bakıp dalan gözlerin / Aklıma gelmedik bilmece sorar/ Beni hülyalara saran gözlerin” mısralarının yer aldığı ‘Gözlerin’ adlı şiiri günümüzde de birçok sanatçı tarafından seslendirilmektedir (Kurdoğlu, 1967: 306).
10. Cenap Şahabeddin (1870-1934), tıp bilgisini ilerletsin diye gönderildiği Avrupa’dan mükemmel bir edip olarak dönmüştür. Daha idadi talebesi iken *Saadet ve Şafak* gibi gazete ve dergilerde yazıları çıkmıştır. Tıbbiyedeki arkadaşları tarafından ‘Tabib-i Edip’ olarak anılmıştır. Yusuf Ziya Ortaç *Portreler* (1960: 25)’inde “Cenap zekâsını ve kültürünü sizi aydınlatmak için değil, cehaletinizi, ahmaklığınızı göstermek için kullanırdı, kendinizden utanır ve ona düşman olurdunuz.” demektedir. Servet-i Fünun’un önde gelen şairi olan Cenap, manzum ve mensur birçok eser vermiştir. Şiirlerinin aksine nesir yazılarının çoğu sağlığında kitap olarak yayımlanmıştır. Bunlardan ilki, görevli olarak gittiği Cidde seyahati sırasında izlenimlerini kaleme aldığı 17 parça ‘mektup’tan oluşan *Hac Yolunda* adlı eseridir.
Şiir: *Tâmât* (1887), *Cenap Şehabettin, Hayatı ve Eserleri* (1934), *Cenab Şahabetin’in Bütün Şiirleri* (1984), *Evrâk-ı Leyâl* (2001). Oyun: *Yalan* (1911), *Körebe* (1914), *Merdut Aile, Küçük Beyler, Derse Devam Edelim*. Gezi: *Hac Yolunda* (1896’da Servet-i Fünun’da tefrika; bas. 1909), *Suriye Mektupları* (1917), *Avrupa Mektupları* (1919). Diğer eserleri: *Evrak-ı Eyyam* (1915), *Nesr-i Harb ve Nesr-i Sulh* (1918), *Tiryaki Sözleri* (özdeyişler, 1918), *Kadı Burhaneddin* (monografi, 1922), *Shakespeare* (monografi, 1934), *Cenap Şahabettin ve Vecizeleri* (1959), *İstanbul’da Bir Ramazan* (1994), (Kurdoğlu, 1967: 321; B, 2022; TEİS, 2022).
11. Şükrü Osman Şenozan (1875-1954), şair hekim olup Osman Zekai Dede’den de mûsiki dersleri almıştır. Bestelediği, güftesi de kendine ait birçok eseri vardır (Kurdoğlu, 1967: 329).
12. Sami Mortan (1877-1951), şiirleri ve hicivleriyle de tanınan bir hekimdir (Kurdoğlu, 1967: 334).
13. Rıza Nur (1879-1942), siyasetçi, hekim ve şairdir. Opera ve opera komikleri yanında 600 şiiri bulunmaktadır (Kurdoğlu, 1967: 339).
14. Ahmed Selami Karaboncuk (1882), güfte ve bestesi kendine ait olan şarkıları olduğu gibi oyun yazarlığı da yapmıştır. (Kurdoğlu, 1967: 349).
15. Abdülhak Adnan Adıvar (1882-1955), yazar ve hekim ve siyasetçi. Edebiyatçı Halide Edip Adıvar’ın eşi. Eleştiri ve makaleleri: *Bilgi Cumhuriyet Haberleri* (1945), *Dur Düşün* (1950), *Hakikat Peşinde Emeklemeler* (1954), (B, 2022).
16. Mazhar Osman Uzman (1884-1961), Türkiye’de modern psikiyatri ekolünün kurucusudur. ‘Sen Mazhar Osmanlıksın’ esprisinin öznesi olan ve ismi unutulmayan hekimlerdendir. Şairlik yönü ise ölümünden sonra kendisi gibi şair hekim olan eniştesi vasıtasıyla öğrenilmiştir. Mahlası Figani’dir (Kurdoğlu, 1967: 360).

17. Cemil Süleyman Alyanakoğlu (1886-1940), yazar hekim. Fecr-i Ati topluluğunun öne çıkan bir üyesi olarak daha çok II. Meşrutiyet döneminde yazmıştır. Topluluğun etkili olduğu 1909 ila 1912 yılları, Cemil Süleyman'ın da öykü ve roman yazımında en verimli olduğu dönemdir. Hikâye: *Timsal-i Aşk* (1909), *Ukde* (1912). Roman: *İnhizam* (Servet-i Fünun'da tefrika edildi, 1909-10), *Kadın Ruhı* (1910, *Tanin'de* tefrika edildi), *Siyah Gözler* (1911), (TEİS, 2022; B, 2022).
18. Abdülkadir Noyan (1886-1977), Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesinin ilk dekanıdır. Şiir yazmaya 1950'de eşini kaybetmenin hüznüyle başlamıştır. Tabipliğinin şairlikten önde olduğunu belirtmek içinse “Şair değilim ben tabibim/ Bu yolda açılmış nasi-bim” mısralarını paylaşmıştır (Kurdoğlu, 1967: 377).
19. Şekib Akif (1886?-1931), Fecri Āti grubuna dâhil bir hekim şairdir (Kurdoğlu, 1967: 381).
20. Lebib Karan (1887-1964), Türkçe şiirleri de bulunan hekim şairin şiirlerinin çoğu Tatarların dillerini kaybetmemesi için Tatarcadır. Rusça, Almanca, Fransızca, Tatarca ve Arapça bilmektedir (Kurdoğlu, 1967: 384).
21. Osman Şevki Uludağ (1889-1964), Osmanlı tababet tarihi ve antropoloji üzerine Türkiye'de ilk eserleri yazan hekim şairdir. Müziğe de meraklı olan yazarın bestelediği saz semai besteler ve şarkıları 120 kadardır ve bir kısmının güftesi kendisine aittir. Ayrıca *Hafıye Gözü ve Meslek İntihabı* adıyla oynanmış iki piyesi bulunmaktadır (Kurdoğlu, 1967: 394).
22. Reşid Süreyya Gürsoy (1889-1962), doktor, matematikçi, fizikçi, lisan mütehassısı, estetikçi, münekkit, nazariyatçı, hatip, şair ve ressam olarak bilinmektedir. Şiirlerini *Edebiyat-ı Cedide* (1912), *Bir Tılsımın Nakışları* (1929) ve *Geceden Şarkılar* (1941) adlı şiir kitaplarında toplamıştır. İngilizce ve Almanca şiirleri de vardır. Şairin hikâyeler kaleme aldığı da bilinmektedir (Kurdoğlu, 1967: 399).
23. Şerefedin Özdemir (1889-1922), Türkçülük ve milliyetçilik akımının etkisiyle lirik bir şair olarak şiirlerinde aşkı ve millî duyguları dile getirmiştir. Biyografisi hakkındaki bilgiler kardeşi şair Ahmet Kutsi Tecer'den alınmıştır (Kurdoğlu, 1967: 405).
24. Ziya Kaya (1891-1953), *İctihad, Varlık ve Türk Dili* dergilerinde neşrettiği şiirleriyle Türk nazmına yenilik vermeye çalışmış bir hekim şairdir (Kurdoğlu, 1967: 412).
25. Memduh Cevdet Otoman (1895-1965?), tıp fakültesine gitmeden önce Türkçe öğretmenliği yapmış şair hekimdir. “Bilmem bu gönülle ben nasıl yaşayacağım/ O daha genç yaşında, benimse geçti çağım/ Ayrılmak mümkün olsa bırakıp kaçacağım/ Fakat yazık ki artık elinde oyuncağım” mısralarının yer aldığı “Gönlüm” adlı şiiri bestelenmiş ve bu şiir çok söylenen bir şarkı olmuştur (Kurdoğlu, 1967:420).
26. Fahri Celâl Göktulga (1895-1975), Hikâyeci, fıkra yazarı ve eleştirmen hekim Mehmet Fahri Celâl, çalışmalarında F. Celâlettin, F. Celâl, Fahri Celâlettin gibi adları kullanmıştır. Muhtelif konularda yazdığı hikâyeleri yanında uzun yıllar çeşitli gazetelerde köşe yazıları yazmıştır. Fahri Celâl'in adet olarak çoğu yayınlanan kitaplarında yer bulmuş,

- bir kısmı ise dergi ve gazete sayfalarında kalmış toplam 88 hikâyesi vardır. Bu hikâyeler, yayınlanmış kitaplarındaki hikâyelerle birlikte *Kedinin Kerameti* adıyla (2017) Yapı Kredi Yayınları'ndan çıkmıştır. Hikaye kitapları: *Talâk-ı Selase* (1923), *Kına Gecesi* (1923), *Çanakkale'deki Keloğlan* (1939), *Eldebir Mustafendi* (1943), *Avur-Zavur Kah-vesi* (1948), *Salgın* (1953), *Rüzgâr* (1955), *Bütün Hikâyeler* (1973), (TEİS, 2022).
27. Hürrem Tüner (1898-1957), *Dalgalar ve Gölgeler* adlı iki şiir kitabı neşretmiş şair hekimdir (Kurdoğlu, 1967: 426).
28. Süheyl Ünver (1898- 1986), ordinaryüslüğe seçilmiş, yetenekleri birden fazla olan yazar, şair, hekimdir. Doktorluğunun yanında Güzel Sanatlar Akademisinde minyatür hocalığı yapmıştır. Tezhip ve minyatür sanatını da bilen Ünver, birçok nişan ve madalya almıştır. Basılmamış bir divanı vardır. Süheyl Ünver, Yahya Kemal'le yaptığı her sohbeti kaydetmiştir. *Yahya Kemal'in Dünyası* adlı kitabı bu sohbetlerden oluşmaktadır. Türk tarihinden İstanbul'a, kâinat ve Allah telakkisinden din ve tasavvufa, Türklükten Türk milliyetçiliğine kadar muhtelif bahisler bu sohbetlerin ana başlıklarıdır (Kurdoğlu, 1967: 428).
29. Hulki Amil Keymen (1889-1968), Mevlana Celaleddin'in torunlarından Amil Çelebi'nin oğludur. Çeşitli gazete ve dergilerde şiirlerini neşretmiş başka yazarlarla birlikte Şihab isimli edebî ve felsefî bir dergi çıkarmıştır. *Efsaneler* adlı üç perdelik piyesi bulunmaktadır (Kurdoğlu, 1967: 436).
30. Halid Üzel (1900- Ö?), ressam, şair hekimdir. Şiirleri *Hayattan Sesler ve Görüşlerim* adlı kitapta toplanmış ve bir kısmı bestelenmiştir (Kurdoğlu, 1967: 439).
31. Hasan Hüsnü Gürel (1900-1962), ressam, şair hekimdir. Şiirlerinin bir kısmı mahalli gazete ve dergilerde yayımlanmıştır (Kurdoğlu, 1967: 444).
32. Hikmet Kıvılcımlı (1902-1971), Marx, Engels ve Lenin'in eserlerinden birçok çeviriler yapmış ve yayımlamış, *Das Kapital'in* bir bölümünü çevirmiştir. Hem romanları hem şiirleri bulunmaktadır. Yazar, şair ve hekimdir (Kurdoğlu, 1967: 447).
33. Ali Rıdvan Unar (1903-1985), Millî Mücadele ile ilgili şiirler yazmış bir hekimdir. *Sarı Yapraklar* adında bir romanı 1921'de neşredilmiştir. *Mektep Şiirleri* (1954) *Tebliğler Dergisi* ile okullarda okutulması uygun görülmüştür (Kurdoğlu, 1967: 449).
34. Süreyya Endik (1905-1965), şiire meraklı çocuk yaşlarda başlamış olup şiirlerini Çınaraltı mecmuasında neşretmiştir. *'Vur Dizini'* başlıklı şiiri *Kahramanlık Şiirleri* antolojisinde yer almaktadır (Kurdoğlu, 1967: 454).
35. Asım Neşet Sözmén (1907-Ö?), karikatürist, hicivci bir şair hekimdir. Şiirlerinin bir kısmını *Hicivler Arasından Yassıada'ya Kadar Panorama* adlı kitapta toplamıştır (Kurdoğlu, 1967: 457).
36. Rahmi Duman (1908-1985), çoğu bestelenen şiirlerinin bir bölümünü *Can Veren Sultan* adlı kitabında toplamıştır (Kurdoğlu, 1967: 461).
37. Namık Gedik (1911-1960), şiir ve hikâyelerinde Namık Kâşif adını kullanmıştır. Şiir ve hikâyelerinin bazıları 1932-33 senelerinde *Servet-i Fünûn Mecmuası*'nda neşredilmiştir (Kurdoğlu, 1967: 469).

38. Bedri Noyan (1912-1997), Bektaşilik üzerine çalışmaları ve şiirleri vardır. *Pınar Yolu*, *Enel-Aşk* şiir kitaplarındandır (Kurdoğlu, 1967: 482).
39. Safa Karatay (1912-2008), henüz lise yıllarında şiir yazmaya başlayan tabip-şairin 1934 yılında yayımlanan *Delikanlıyım Ben* ve 1936 yılında yayımlanan *Umutlanma* adlı iki şiir kitabı vardır. (Kurdoğlu, 1967: 488).
40. Fethi Tevetoğlu (1916-1989), Türkçülük ve Turancılıkla ilgili şiirleri ve yazıları vardır. *Yarın Turan Benimdir* ve *Bir Bayrak Altında* şiir kitaplarıdır. (Kurdoğlu, 1967: 500).
41. Turan Gönen (1916), şiirlerini *Boşluk*, *Zaman Aktarıyor* ve *Bitmeyen Beraberlik* adlı kitaplarda toplamış şair hekimdir. (Kurdoğlu, 1967: 507).
42. Abdullah Ertem (1916-2001), şiirlerinde Abdi mahlasını kullanmıştır. Babası da diş hekim ve şair olan Ertem'in şiirlerinin bir kısmı *Ülkü* ve *Darende Şairleri Antolojisi*'nde yayımlanmıştır (Kurdoğlu, 1967: 509).
43. Ceyhun Atuf Kansu (1919-1978), hekimliği de şairlik kadar seven bu sanatkâtabip "İkisi de insan için değil mi? İkisi de bu kutsal şifanın uğruna çırpınmazlar mı?" ifadesini kullanmıştır. *Ülkü*, *Varlık*, *Gençlik* gibi dergilerde hikâye ve şiirlerini yayımladı. *Bir Çocuk Bahçesinde* (1941), *Bağbozumu Sofrası* (1944), *Çocuklar Gemisi* (1946), *Yanık Hava* (1951), *Haziran Defteri* (1955), *Yurdundan Şiirler* (1960), *Bağımsızlık Gülü* (1965), *Sakarya Meydan Savaşı* (1970), *Buğday*, *Kadın*, *Gül* ve *Gökyüzü* (1970) şiir kitaplarıdır.

Dünyanın bütün çiçeklerini diyorum
Bütün çiçeklerini getirin buraya,
Öğrencilerimi getirin, getirin buraya,
Kaya diplerinde açmış çiğdemlere benzer
Bütün köy çocuklarını getirin buraya,
Son bir ders vereceğim onlara,
Son şarkımı söyleyeceğim,
Getirin, getirin... ve sonra öleceğim.

mısraları ile özdeşleşmiştir. *Sihirli Değnek* (1941) adlı tiyatro oyunu, *Köy Öğretmenine Mektuplar* (1964), *Tonguç'un Kitapları* (1964), *Cumhuriyet Ağacı* (1972) adlı denemeleri, *Sevgi Elması* (1972) adlı hikâye kitabı gibi eserleri de mevcuttur (Kurdoğlu, 1967: 516; TEİS, 2022).

44. Faik Üstün (1922-1973), şiirleri çeşitli dergi ve antolojilerde neşredilmiştir (Kurdoğlu, 1967: 523).
45. Orhan Asena (1922-2001), oyun yazarı ve şair hekim. 1950 sonrası Türk tiyatrosunun en önemli yazarlarından kabul edilmektedir. 1998 yılında Kültür Bakanlığı tarafından 'Devlet Sanatçısı' unvanına lâıyk görülmüştür. Oyunları: *Korku* (1956), *Tanrılar ve İnsanlar* (1959), *Hürrem Sultan* (1960), *Kocaoğlan* (1962), *Yalan* (1962), *Kapılar*

- (1963), *Tohum ve Toprak* (1964), *Gecenin Sonu* (1964), *Fadik Kız* (1968), *Simavnalı Şeyh Bedreddin* (1969), *Atçalı Kel Mehmet* (1970), *16 Mart 1920* (1974), *Şili'de* (1975), *Ölü Kentin Nabzı* (1978), *Ali* (1979, Çocuk oyunu), *Ya Devlet Başa Ya Kuzgun Leşe* (1983), *Bir Başkana Ağıt: Yıldız Yargılanması, İlk Yıllar-Roksolan, Sığıntı, Toroslardan Öteye, Seyitbaşı Konağı, Ölümü Yaşamak* (1982). Şiir kitapları: *Masal* (1941), *Kıtkaaat* (1957), *Kurtuluş Savaşı Destanı* (1995), (TEİS, 2022; B, 2022).
46. Muvaffak Akman (1923-2012), 1950'li yıllarda kaleme aldığı iki polisiye romanı bulunmaktadır. Akman'ın şairlik yönü de bulunmaktadır (Kurdoğlu, 1967: 532).
47. Suat Mesut Özbudak (1924-1981), düz yazı ve şiirleri gazeteler ve fikir sanat dergilerinde yayımlanmıştır (Kurdoğlu, 1967: 535).
48. Cahit Öney (1924-2020), besteci, şair hekimdir. Eserleri hakkında bilgileri kendi hazırladığı internet sayfasında “<https://cahitoney.com/>” paylaşmıştır (Kurdoğlu, 1967: 540).
49. Sedat Pınar (1926-2004), üniversite öğrenimi yıllarında okul giderlerini *Haber, Gece Postası* ve *Akşam* gazetelerinde (*Korsika Faciası, İhtiras Heykeli, Korsanın Aşkı* vd.) romanlarını tefrika ederek karşılamıştır. *Babaya Mektup, Anadolu Destanı, İçimizdeki Şeytan, Ayna* şiir kitaplarıdır (Kurdoğlu, 1967: 546).
50. Mehmet Cemil Uğurlu (1926), hekim şair. *Benden Kalanlar* (2001) adlı bir şiir kitabı bulunmaktadır. Kavas ve Şahinoğlu'nun 2013'te hazırladığı *Hekim ve Sanatçı olarak Dr. M. Cemil Uğurlu ve Doğa, Bilim ve Tıp üzerine Düşünceler* adlı kitapta Uğurlu'nun şiirlerinden örnekler yer almaktadır (Kavas ve Şahinoğlu, 2013).
51. Mustafa Şerif Onaran (1927-2013), şair ve yazar hekim. İlk şiirleri, *İstanbul* dergisinde çıktı (1944-46). Sonraki yıllarda şiir ve denemeleri, yönetimine katıldığı *Fikirler* (1946-48) ile *Varlık, Yücel, Ülkü, Yaratus, Büyük Doğu, Türk Dili, Kovan, Kitaplık, Çağdaş Türk Dili, Papirüs, Hece, Hürriyet Gösteri* gibi dergilerde yayımladı. Şiirleri: *Unutulmuş Şiirler* (1985). Oyun: *Ben Bir İnsan* (Rüştü Asyalı ile, oyn. 2003, bas. 2004). Biyografi: *A'dan Z'ye Cahit Külebi* (2004). Derleme: *Cahit Külebi'ye Saygı* (1998-A. Budak, A. Cengizkan ile), *Sapanca Şiir Akşamları* (2003), (TEİS, 2022; B, 2022).
52. Celaleddin Algan (1928-2005), Ruanda, Senegal, Kongo, Malezya ve Madagaskar'da hekimlik yapmış ve Afrika'da yirmi iki yılını tamamlamış “müthiş Türk” olarak adı anılmış bir hekimdir. Şiire aruz ve hece vezniyle başlamış, serbest nazımda karar kılmıştır (Kurdoğlu, 1967: 553).
53. Erdoğan Tanaltay (1928-2014), şiirlerinin yanında yazıları *Vatan, Milliyet, Kaynak, Beş Sanat, İstanbul, Mavi, Özsu Edebiyat, Tıp ve Eğitim, Sanat Çevresi, Şiir Ülkesi, Size, Ana* gibi çeşitli dergilerde yayımlanmıştır. Sinema konusu üzerine de tercüme yapmıştır (Kurdoğlu, 1967: 558).
54. İlhan Demirarslan (1928-1980), şair hekimin *İncir Ağacı* (1952), *Eller Ekmeğe Doğru* (1958), *Acının Uçları* (1999) adlı üç şiir kitabı vardır (Kurdoğlu, 1967: 562).

55. Halil İbrahim Bahar (1928-2010), şair hekim. Halil İbrahim Bahar'ın ilk şiirleri *Beş Sanat* (1950-52) dergisinde yayımlandı. Bunları, daha sonra şu dergilerde basılan şiirleri izledi: *Doğu-Batı, Esi, Yelken, Evrim, Yeni İnsan, Ataç, Dönem, Soyut, Sanat Olayı, Papirüs, Somut, Gösteri, Yazko Edebiyat, Karşı, Düşün, Varlık, Edebiyat ve Eleştiri, Adam Sanat, Kıyı, Şiir Oku, Mecaz, Kitap-lık, Üç Nokta*. Yaşarken hiç kitap yayımlamadı. Ardında, daktilo edilmiş, adlandırılmış ve ciltlenmiş çok sayıda kitap dosyası bıraktı. Kenan Yücel tarafından yayına hazırlanan seçilmiş şiirler kitabı "Çok İncelikler Vardı Dünyada" Ve yayınevi tarafından yayımlandı (2016), (B, 2022; <https://www.veyayinevi.com/halil-ibrahim-bahar>, 2022).
56. Dinçer Yeğenoğlu (1929), şiirleri *Bor Şairleri Antolojisi*'nde basılmıştır. *Anı Durakları* (Bir Doktorun Öyküsü) adlı kitabı 2021'de basılmıştır (Kurdoğlu, 1967: 565).
57. Abdullah Öztemiz Hacıtahiroğlu (1929-2015), hiciv şiirlerinde Zümrüdüanka takma adını kullandı. Şiirlerinin yüzde doksanında aruz, yüzde on kadarında hece ölçüsünü kullandı. Milliyetçi, gelenekçi bir görüşe bağlı kalarak, milli kültürün derinliklerinden ses veren şiirlerini aruz ya da hece ölçüleriyle yazdı. Mevlâna Celâleddin Rûmî'den, kendi vezni ile manzum Mesnevi çevirisi vardır. *Sessiz Gürültü* şiir kitabı, *Mayın Tarlası* ve *Isırgan Çiçekleri* hiciv ve taşlamalarını içermektedir (Kurdoğlu, 1967: 569).
58. Vedat Fuad Belli (1931-2005), *Karanlık Ağaç ve Yusuf'un En Güzel Kuyusu* adlı iki destanı ile seçme şiirlerini topladığı *Aylı Karınca* adlı bir kitabı vardır (Kurdoğlu, 1967: 578).
59. Fahir Tüzün (1931), *Söyleyemediklerim, Anı, Son Yılların Getirdiği* adlı şiir kitapları bulunmaktadır (Kurdoğlu, 1967: 581).
60. Mustafa Yıldırım (1931-Ö?), şiirlerini *Hürriyet Türküleri* adlı bir kitapta yayımlamıştır (Kurdoğlu, 1967: 583).
61. Hüseyin Karakan (1932), asıl şöhretini antoloji (güldeste) düzenlemeye borçludur. Antolojileri birçok konudan beslenmiştir. Atatürk ile ilgili yazılan şiirleri derlediği ve çocuklar için de hazırladığı bir antolojisi bulunmaktadır. Eserleri: *Bir Aşk Hikâyesi* (şiir kitabı), *Hürriyetin Ortasında* (şiir kitabı), *Türk Edebiyatında Yeniler, Atatürk Şiirler Antolojisi, Başlangıcından Bugüne Dünya Şiiri, Şiirimizin Cumhuriyeti, Şiirimizin Cumhuriyeti II, Ey Türk Gençliği, Türkçe Hayyam, Dünya Şiiri Antolojisi Cilt I, Dünya Şiiri Antolojisi Cilt II, Dünya Şiiri Antolojisi Cilt III* (Kurdoğlu, 1967: 590).
62. Engin Geçtan (1932-2018), yazar ve psikiyatrist. Roman ve denemeleri ile tanınmıştır. Romanları: *Kırmızı Kitap* (1993), *Dersaadet'te Dans* (1995), *Bir Günlük Yerim Kaldı, İster misiniz?* (1997), *Kızarmış Palamutun Kokusu* (2001), *Tren* (2004), *Seyyar* (2005), *Kuru Su* (2008), *Mesela Saat Onda* (2012). Denemeleri: *Kimbilir?* (1998), *İnsan Olmak* (1999), *Hayat* (2002), *Rastgele Ben* (2014) (TEİS, 2022).
63. Yurdakul Yurdakul (1932-2022), adını şair Mehmed Emin Yurdakul koymuştur. Şiir ve edebiyata meraklı olan hekimin yazdığı şiirler müstakil bir kitap olarak bulunmamakla birlikte yazarlık yönünü ortaya koyduğu üç müstakil eseri tespit edilmiştir: *Atatürk'ten Hiç Yayınlanmamış Anılar, Atatürk'ü Mutlu Eden ve Üzen Anılar,*

- Atatürk'le Yaşanmış Hiç Bilinmeyen Anılar* adlı anı kitaplarıdır. Bu kitapları kaleme almasında Atatürk'ün yaveri Halil Nuri Yurdakul'un oğlu olmasının etkisi vardır (Kurdoğlu, 1967: 593).
64. Necmettin Çanga (1933), sade bir dille, gösterişsiz, içinden geldiği gibi yazan bir şairdir. *Üç Mavi, Tahteravalli, Biri Var, Seni Sevmek, Ağaçlar Ayakta* adlı şiir kitapları vardır (Kurdoğlu, 1967: 597).
65. Hasan Hüsrev Hatemi (1936), şair ve yazar hekim. Şair ve yazar Prof. Dr. Hüseyin Hatemi'nin ikiz kardeşi. Yazı ve şiirlerinde "Hasan Hüsrev", "Ali Fikret" imzalarını da kullanmıştır. İkbâl Gazeli isimli ilk şiiri 1962'de İslâm dergisinde yer aldı. Diğer şiir ve denemelerini *Fikir ve Sanatta Hareket* (1966-79), *Türk Edebiyatı* (1985-89), *Cumhuriyet, Milliyet, Zaman, Maveria, Tarih ve Toplum* (1984-88), *Tercüman* (1989) gibi dergi ve gazetelerde yayımladı. *Yozlaşmadan Uzlaşmak* kitabıyla da Türkiye Yazarlar Birliği 1988 Deneme-Eleştiri Ödülünü kazandı. 1994'te Yılın Şairi seçildi. *Karakavak* isimli bir şiir kaseti yaptı. İlk şiir kitabı *Eski Kentte Bir Gece*'yi 1968 yılında yayımladı. Birçok şiir kitabı, denemesi, Mevlana ve Ömer Hayyam'dan çevirileri, anı kitapları bulunmaktadır (TEİS, 2022; B, 2022).
66. Gülseren Budayıcıoğlu (1947), yazar, psikiyatrist hekim. Yazarlık kariyerine 2004 yılında yazdığı *Madalyonun İçi, Bir Psikiyatrin Not Defterinden* kitabıyla başlamıştır. 2019-2021 yılları arasında TV8'de yayımlanan *Doğduğun Ev Kaderindir* dizisi ise yazarın *Camdaki Kız* adlı eserinden uyarlanmıştır. Bu dizilerin ilgi görmesinin ardından 2020 yılında *Madalyonun İçi, Bir Psikiyatrin Not Defterinden* kitabından iki farklı dizi; TV8'de *Kırmızı Oda* ve TRT 1'de *Masumlar Apartmanı* dizileri uyarlanarak yayımlanmaya başlamıştır. Budayıcıoğlu, hikâyelerinin dizi haline getirilmesi üzerine popüler olmuştur. *Kral Teo Kitabı* adında çocuklar için bir hikâye kitabı da bulunmaktadır (TEİS, 2022; B, 2022).
67. Çağatay Güler (1951), hekim yazar. Çok yönlü bir yazar olan Güler'in tıp kitaplarıyla birlikte 130 kitabı bulunmaktadır. Hikâye, fıkra ve bilmece kitaplarının yanı sıra sudoku ile ilgili birçok kitabı mevcuttur (<https://kidega.com/yazar/cagatay-guler-103463>, 2022).
68. Sadık Demirsoy (1953); hekim, yazar, şair ve ressam. *Kemaliye (Eğün) Manileri* (2001), *Kemaliye 'Kelimleri, Deyimleri, Atasözleri, Duaları, Bedduaları', Kemaliye'den Esintiler, Meşe Ağacı ile Çobanın Hikâyesi, Maziden Esintiler* adlı kitapları ve güfteleri bulunmaktadır. Demirsoy'un atasözlerini derleme çalışması da mevcuttur (Bilgiler, Sadık Demirsoy'la yapılan görüşmeden derlenmiştir).
69. Ercan Kesal (1959), senarist, oyuncu, yazar, şair hekim. İlk şiir ve yazıları tıp fakültesinde öğrenciyken yayımlanmıştır. Yeşilçam Ödülleri'nde Üç Maymun filmiyle kazanan 'en iyi senaryo ödülü'nü Nuri Bilge Ceylan ve Ebru Ceylan'la paylaşmıştır. Kesal, oyunculuk yönüyle de birçok ödüle layık görülmüştür. Senaryosunu yazdığı filmler: *Nasipse Adayız* (2018), *Anons* (2017), *Salıncak* (2013), *Bir Zamanlar Anadolu'da* (2011), *Üç Maymun* (2009). Romanları: *Nasipse Adayız* (2015), *Evvel Zaman* (2014),

- Peri Gazozu* (2013). *Bozkırda Bir Gece Yarısı* (Hikâye). *Velhasıl* (deneme), *Cin Aynası* (deneme), *Aslında* (deneme), *Kendi Işığında Yanan Adam* (otobiyografi) (TEİS, 2022; B, 2022).
70. Erol Göka (1959), psikiyatrist hekim yazar. Türklerin toplumsal psikolojilerini inceleyen eserleriyle dikkat çekmiştir. Psikiyatri, felsefe ve sosyoloji birikimine dair deneyimlerini, *Hayata ve Aşka*, *Kadınlar*, *Erkekler Âşıklar ve Ölme* adlı kitaplarında dile getiren yazarın 40'ın üzerinde eseri bulunmaktadır (<http://www.erolgoka.net/biyografi>, 2022).
71. Süleyman Portakal (1961), şair hekim. S. Can Portakal ve Adil Osman imzalarını da kullandı. *Siz Gidin Barbarlarım Bana Bez Bebek de Yeter* (1987) adlı bir şiir kitabı vardır (TEİS, 2022).
72. Senai Demirci (1964), deneme, araştırma, öykü, şiir, günlük türlerindeki çalışmalara imza atan Dr. Demirci, hekimliğinin ve yazarlığının yanı sıra birçok televizyon ve radyo programlarının yapımcılığı ile metin yazarlığını üstlenmiştir. İslam ve tasavvuf üzerine yazılarıyla ve programlarıyla tanınmaktadır. Günlük: *Hac Günlüğü-Sevgilinin Evine Doğru* (2003). Öykü: *Aşka Dair Öyküler* (2013), *Üç Yusuf Üç Rüya Üç Gömlek* (2018). Deneme: *Şöyle Garip Bencileyin* (2006), *Dar Kapıdan Geçmek* (2010), *Aşka Adanmış Öyküler* (2011), *Can Kırığı* (2013), *Kelimeler ve Kelebekler* (2020), *Küçük Sevdalar Koleksiyonu* (2021), Şiir: *Uyanışlar Uyanışı* (Münib Engin Noyan ile). Roman: *Öldüğüm Gün* (2015), (TEİS, 2022; Biyografi, 2022).
73. Hakan Savlı (1965), şair hekim. İlk şiiri *Milliyet Çocuk* dergisinde (1973) yayımlandı. İlk kitabı unutulmuş *Çocukluk Eskizleri* ile 1994'te Sabri Altınel, 1995'te Cemal Süreya şiir ödülleri almıştır. Şiir Kitapları: *Unutulmuş Çocukluk Eskizleri* (1995), *Köpükler* (1996), *Sanşo Panza'nın Ölümü* (1998), *Go Dersleri / Sonsuzluğa Yeni Baş-layanlar İçin* (2000), *Yalnızca Müzik İçin* (2003), *Turuncu* (2009), *Gizli Şiirler* (2015), *Kırgın Karnaval* (2020), (TEİS, 2022).
74. Kemal Sayar (1966), şair ve yazar bir psikiyatrist. Ruha şifayı kitaplarıyla da sağlamaya gayret eden bir hekim. Şiirleri, kurucularından olduğu *Albatros*, *İkinci Yazıları*, *Kayıtlar ve Dergâh* dergilerinde yayımlanmıştır. Şiir kitapları: *Hızır ve Roza* (1992), *İki Güneş Arasında* (1995), *Ricat* (2003). Denemeleri: *Hüzün Hastalığı* (1995), *Olmak Cesareti* (1997), *Kendine İyi Bak* (2002), *Özgürlüğün Baş Dönmesi* (2002), *Beni Sessiz de Sevebilir misin* (2019), *Hayat Teselli Bulmaktır* (2020), *Biraz Yağmur Kimseyi İncitmez* (2022). İncelemeleri: *Sana Ruhtan Soruyorlar* (editör, 1992), *Bir Bilim Olarak Psikiyatri* (1992), *Antipsikiyatri* (1992), *Su i Psikolojisi* (2000), *Psikiyatri ve Kültür* (2000), *Sanal Aşk* (2016), *Merhamet Devrimi* (2019), *Kalbin Direnişi* (2019), *Bir Kalbi Kırılmaktan Koruyabilsem* (2021), *Melekleri Ürkütmek* (2022), *Ruh Hâli* (2022), *Özgürlüğün Baş Dönmesi* (2022). Öykü kitabı: *Otoyol Uykusu* (1997). Çeviri kitabı: *Yaşantının Politikası* (R.D. Laing'den, 1993), (<https://kemalsayar.com/kemal-sayar-biyografi>, 2022; TEİS, 2022).

75. Mustafa Aldur (1967), şair hekim. Kitap koleksiyoncusu olan Aldur, nadir bulunan kitapları toplamaktadır. Aldur'un *POE(M)* (2020) adlı bir şiir kitabı bulunmaktadır (<https://www.aldur.net/akademik.html>, 2022)
76. Tarık İhsan Şahin (1972), yazar ve şair hekim. 1989 yılından bu yana çeşitli dergi ve gazetelerde denemeleri ve şiirleri yayımlanan Şahin'in edebî yazıları yayımlanmaya devam etmektedir. *Kırk* (2015) adlı bir şiir kitabı ve *Tunceli'den Aya* (2020) adlı bir hikâye kitabı bulunmaktadır (<https://drihsansahin.com/#work>, 2022).

Tıp fakültesi öğrencilerinin metaforik görüşleri

Çalışmanın bu bölümünde katılımcıların görüşleriyle ilgili bulgular yer almaktadır:

“Edebiyat _____ gibidir. Çünkü _____ ” ifadesini tamamlayan metaforların sonucuna göre oluşan tablo:

Tablo 1. Edebiyatla ilgili metaforlar

Metafor	f	%	Metafor	f	%
1. su	8	16	14. yapboz	1	2
2. hayat	7	14	15. mozaik	1	2
3. oksijen	4	8	16. altın	1	2
4. nefes	4	8	17. yolculuk	1	2
5. insan	2	4	18. film	1	2
6. millet	1	2	19. sandal	1	2
7. rüya	1	2	20. panzehir	1	2
8. güneş	1	2	21. ev	1	2
9. ayna	1	2	22. oyun sahası	1	2
10. gökkuşağı	1	2	23. reenkarnasyon	1	2
11. tatlı	1	2	24. yastık	1	2
12. okyanus	1	2	25. doğum sancısı	1	2
13. resim	1	2	26. ruhsal hastalık	1	2

50 katılımcıdan 26 farklı metafor elde edilmiştir. Bu metaforların 24'ü olumlu düşünceyi beslerken 2'si olumsuz düşünce içermektedir (ruhsal hastalık, doğum sancısı). Katılımcıların en çok ittifak ettikleri metaforlar “su ve hayat”tır. Suya olan ihtiyaç, insanın hayatta edebiyata duyduğu ihtiyaçla özdeşleştirilmiştir. Yine katılımcılar tarafından “edebiyat” hayatın ta kendisi olarak ifade edilmiştir. Katılımcıların metaforlarını kendi cümleleriyle ifadeleri ise şu şekildedir:

H2: “Edebiyat bir gökkuşağı gibidir. Çünkü nasıl ki bambaşka renkler bir araya gelerek bir bütünü yaratır ve insanlara huzur verirse birbirinden farklı her düşünce de kelimelere dönüşerek bir âhenk yaratır ve bu âhenkte mutluluğu buluruz.”

H4: “Edebiyat reenkarnasyon gibidir Çünkü birçok hayatı tadabilme imkanımız vardır.”

H9: “Edebiyat panzehir gibidir. Çünkü zamanın zehrine sadece o iyi geliyor.”

H10: “Edebiyat ayna gibidir, çünkü insanın ve insanlığın her hâlini yansıtır.”

H 14: “Edebiyat oksijen gibidir. Çünkü elzemdir.”

H17: “Sandal, yavaş yavaş karadan uzaklaştırıp dinlendirir.”

H21: “Tatlı, karın doyurmaz ancak ruhu zenginleştirir.”

H26: “Edebiyat Urfa gibidir. Sıcak bir memleket adeta bir evdir.”

H 35: “Nefes gibidir, soludukça ihtiyacını fark edersin.”

H46: “Edebiyat doğum sancısı gibidir. Çünkü yaratmak ağrılı ve mutlu bir vaka.”

H50: “Ruhsal hastalık, insanın karşılanmamış duygularından köken alır.”

Katılımcılardan “Bence en iyi yazar _____” cümlesinin tamamlanmasının istendiği ikinci bölümde ise kimi katılımcılar yine metaforlara başvururken kimileri de sevdikleri yazar isimlerini yazmışlardır. Bu verilere göre:

Tablo 2. Yazar görüşleri

Yazar		f	%		Yazar	f	%
1	Agatha Christie	2	4	17.	Ahmet Hamdi Tanpınar	1	2
2	Alain Badiou	1	2	18.	Aleksandr Sergeyeviç Puşkin	1	2
3	Anton Çehov	1	2	19.	Ayn Rand	1	2
4	Ayşe Kulin	1	2	20.	Cengiz Aytmatov	1	2
5	Charles Dickens	1	2	21.	Dan Brown	1	2
6	Dostoyevski	5	10	22.	Engin Geçtan	1	2
7	Gabriel Garcia Marquez	3	6	23.	Güray Süngü	1	2
8	H.G. Wells	1	2	24.	Halikarnas Balıkcısı	1	2
9	Harlan Coben	1	2	25.	J.k Rowling	1	2
10	James Baldwin	1	2	26.	Jose Saramago	1	2
11	Necip Fazıl Kısakürek	1	2	27.	Nietzsche	1	2
12	Nizar Kabbani	1	2	28.	Oğuz Atay	1	2
13	Orhan Pamuk	1	2	29.	Rainer Maria Rilke	1	2
14	Reşat Nuri Güntekin	1	2	30.	Sabahattin Ali	2	4
15	Stewen Zweig	1	2	31.	Tolstoy	2	4
16	Ursula K. Le Guin	1	2	32.	Yaşar Kemal	4	8

Katılımcıların okudukları ve sevdikleri 32 farklı yazar, veriler arasında yer almaktadır. Sadece Dostoyevski, Yaşar Kemal, Gabriel Garcia Marquez, Sabahattin Ali, Tolstoy birden

fazla katılımcı tarafından yazılmıştır. Katılımcıların okudukları yazarların çoğu dünya edebiyatının farklı ülkelerine mensup yazarlardandır. 32 farklı yazardan 12'si Türk edebiyatının temsilcileri arasındadır. Bu yazarlardan ikisi (Anton Çehov, Engin Geçtan) asıl mesleği hekimlik olan yazarlardır.

En iyi yazar görüşlerini belirtirken katılımcıların ekledikleri görüşlerden bazılarına örnek olabilecek açıklamalar şu şekildedir:

H3: "Bence en iyi yazar yoktur. Çok iyi yazarlar vardır ve bunların hepsi de sadece iyidir. Kişioğluna bazı dönemlerinde daha iyi eşlik edebilen yazarlar o dönemin en iyi yazarlarıdır onun için. Yani söylemek istediğim şey bunun da bir kişiye göre bile zamanla değişkenlik gösterebilir olduğudur. Benim için en iyi yazarlardan bazıları ise Fyodor Dostoyevski ve Yaşar Kemal olmuştur."

H8: "Basit şeyleri derin ifade edebilirler."

H15: "Bence en iyi yazar kağıda kaleme değil insana dokunandır."

H46: "Aşk yazandır."

H48: "İyi bir okur da olmalıdır."

H 50: "Az sözcükle çok şey anlatabilirler."

Tablo 3. Şair görüşleri

Şair	f	%		Şair	f	%
1. Abu al-Tayeb al-Mutanabbi	1	2	15.	Ahmet Arif	1	2
2. Ahmet Hamdi Tanpınar	1	2	16.	Ataol Behramoğlu	1	2
3. Atilla İlhan	3	6	17.	Cahit Sıtkı Tarancı	2	4
4. Cahit Zarifoğlu	1	2	18.	Can Yücel	2	2
5. Cemal Süreya	3	6	19.	Edgar Allan Poe	1	2
6. Edip Cansever	1	2	20.	Faruk Nafiz Çamlıbel	1	2
7. Fuzûlî	1	2	21.	İsmet Özel	1	2
8. Kul Nesimi	1	2	22.	Laozi	1	2
9. Louis Aragon	1	2	23.	Mihail Yuryeviç Lermontov	1	2
10. Nazım Hikmet	3	6	24.	Necip fazıl kısakürek	3	6
11. Neyzen Tevfik	1	2	25.	Orhan Veli Kanık	1	2
12. Özdemir Asaf	1	2	26.	Özdemir Asaf	3	6
13. Rıfat Ilgaz	1	2	27.	Samed Vurgun	1	2
14. Şükrü Erbaş	2	4	28.	Turgut Uyar	2	4

Katılımcıların görüşme formunda "en iyi şair" olarak 28 farklı ismi yazdıkları tespit edilmiştir. Katılımcıların sadece 5 yabancı şair adını verdikleri diğer şairlerin Türk edebiyatının tanınmış isimleri olması dikkat çekmektedir. Yazar isimlerinden 20'si yabancı yazarlardan oluşmaktayken şairlerde bu sayı oldukça azalmıştır. Bu da katılımcıların şiirdeki duyguyu

kendi dillerinde yazılan şiirlerde hissettiklerine delil olabilecek nitelikte bir bulgudur. Bazı katılımcılar isim yazmak yerine görüşlerini ifade etmişlerdir:

H1 : “Şiir sevmem.”

H6: “Henüz yazmamıştır.”

H12: “Her okuyana farklı duygular hissettirebilendir.”

H 25: “Bence en iyi şair satırları ile insanı duygularda yaşatandır.”

H 29: “Bence en iyi şair annedir.”

H31: “Aşkı söyleyendir.”

H 43: “En çok acı çekmiş olandır.”

Tartışma, sonuç ve öneriler

Çalışmada 76 edip hekim hakkında bilgi verilmiş, 50 tıp fakültesi öğrencisinin edebiyata metaforik bakışları ve onlar için şair/yazar kimdir, nedir sorusunun yanıtları irdelenmiştir. Bu verilere göre Tanzimat’tan günümüze asıl mesleği tıp olup şairlik ve yazarlık yapan birçok hekimin varlığına ulaşılmış bunların içinden eser vermiş olanlar çalışmada zikredilmiştir. Çalışmada yer almayan, tespit edemediğimiz hekimlerin de var olma ihtimali mevcuttur. Tespit edilenler içerisinde ailede mutlaka meşhur bir edibin varlığı bu nedenle hekimlerin de edebiyata merak saldığı veya edebiyata meraklı hekimlerin çocuklarından birinin edip olduğu görülmüştür. Hekim Mehmed Fuad Paşa’nın babası meşhur şair Keçecizade Mehmet İzzet’tir. Hekim Hayrullah Efendi’nin oğlu Abdülhak Hamid’dir. Hekim Mehmed Fahri Paşa’nın oğlu da meşhur şair Halid Fahri Ozansoy’dur. 1900 yılından önce doğan hekimlerin şairlik yönü, divan şiirine ve tasavvuf edebiyatına merakları ön plandayken “roman, hikaye, tiyatro” gibi edebî türlerin Batı’dan Osmanlıya intikali ile 1860 yılından sonra doğanların bu türlerde de eser verdiği tespit edilmiştir. Özellikle 1800-1940 arası doğumlu hekimlerin en az üç yabancı dil bildiği ve ediplik hekimlik yönlerinin yanında siyaset ve tarihle de iç içe oldukları görülmüştür. Şiirleri şarkıya dönüşen, bestecilik yönü olan musikişinas ve ressam edip-hekimlerin sayısı da çoktur. Günümüzde ise televizyon ve medyanın kitlelere ulaşma gücünü hekim-ediplerin de kullandıkları, televizyon, radyo veya farklı iletişim mecralarında programlara katıldıkları, kendi programlarını yaptıkları tespit edilmiştir. Gülseren Budayıcıoğlu, Ercan Kesal medya ile iç içe olan hekim-ediplerdir. Senai Demirci ve Kemal Sayar da birçok programda hekimlik ve ediplik yönleriyle insanlara yön göstermeye çalışmaktadır.

Tıp öğrencilerinin metaforik algıları ile daha önce yapılan çalışmalardaki edebiyata yönelik metaforik algılarla örtüşen bulgular görülmüştür. Çalışmada 26 farklı metafor tespit edilmiştir. “Su, hayat, güneş, oksijen, nefes” Pilav ve Üsten (2013); Mete ve Ayrancı’nın (2016) çalışmalarında da rastlanan metaforlardandır. Bu metaforlar, temel ihtiyaçları simgeleyen, insan için en somut ifadelerdir. İnsan için olmazsa olmazlardandır. Bu metaforlar edebiyatı, hayatın temel noktasında tutan tanımlamalardır. 50 katılımcının 24’ünün bu temel noktalara değinmesi azımsanamayacak bir sayıdır. Pilav ve Üsten’in (2013) edebiyatın in-sanla ve günlük hayatla olan ilişkisinin farkında oldukları sonucu da bu çalışmanın bulgularını desteklemektedir. Diğer metaforlar içerisinde daha önceki çalışmalarla örtüşmeyen “pan-zehir, doğum sancısı, ruhsal hastalık” ifadeleri hekim bakış açısını yansıtabilecek ifadelerdir.

Tıp öğrencilerinin ‘en iyi yazar’ görüşleri için yazdıkları yazarlar arasında asıl mesleği hekimlik olan iki yazarla birlikte (Anton Çahov, Engin Geçtan) 32 farklı yazar yer almaktadır. Bu yazarlardan 12’si Türk 20’si yabancı yazarlardır. Bu da tıp öğrencilerinin yabancı yazarlara daha çok ilgi duyduğunu göstermektedir. Yabancı yazarlardan Dostoyevski, Türk yazarlardan Yaşar Kemal tercih edilme yüzdesi bakımından diğer yazarlardan fazla çıkmıştır.

Hekim adaylarının ‘en iyi şair’ görüşlerini ifade ettikleri bölümde 28 farklı şair adı geçmektedir. Bu şairlerden 23’ü Türk, 5’i yabancıdır. Türk şairlerin, adaylar tarafından daha çok tercih edildikleri görülmüştür. Yazar tercihlerini daha çok yabancı yazarlar yönünde kullanan adayların, şair tercihleri Türkler yönünde olmuştur. Bu sonuca göre duyguların ifadesi olan şiirde ana dili tercihinin baskın olduğunu söylemek mümkündür. Şairlerden Necip Fazıl, Nazım Hikmet, Cemal Süreya, Atilla İlhan aynı oranda yazılmıştır. Necip Fazıl hem şairler hem de yazarlar arasında anılmıştır. Fuzûlî ve Kul Nesimî gibi 16 ve 17. yüzyılın temsilcisi iki şairin adı da çalışmada yer almaktadır. Bu da divan şiiri ve halk şiirinin gençler tarafından tercih edildiğini göstermektedir.

Çalışmanın sonuçlarına göre öneriler:

- Farklı fakülte öğrencilerinin okudukları yazarlara bakılarak Türk yazarları tercih yüzdeleri ve en çok okunan yazarların tespiti yapılabilir.
- Farklı meslek gruplarının da edebiyatla ilgili metaforik algıları üzerine yapılacak çalışmalarla mesleklere bağlı algıda seçicilik ve ifadelendirme tespitleri yapılabilir.
- Meslek gruplarının okuma alışkanlıklarına göre şair ve yazar seçimlerindeki farklılıkların sebepleri üzerine çalışılabilir.
- Mesleği edebiyat öğretmenliği veya edebiyatla ilgili olmayanların edebiyatla ilgisi üzerine çalışmalar çeşitlendirilebileceği gibi asıl mesleği edebiyat öğretmenliği ve edebiyat fakültelerinde akademisyenlik olanların ediplik yönü üzerine çalışmalar yapılabilir.

Araştırma ve yayın etiği beyanı

Bu makale tamamıyla özgün bir araştırma olarak planlanmış, 08.04.2022 tarih ve E.333320 sayılı kararla Gazi Üniversitesi etik kurulundan onay olarak yürütülmüş ve sonuçları ile raporlaştırıldıktan sonra ilgili dergiye gönderilmiştir. Araştırma herhangi bir sempozyum, kongre vb. sunulmamış ya da başka bir dergiye değerlendirilmek üzere gönderilmemiştir.

Research and publication ethics statement

This is a research article, containing original data, it was carried out with the approval of Gazi University ethics committee with the decision dated 08.04.2022 and numbered E.333320 and it has not been previously published or submitted to any other outlet for publication. The authors followed ethical principles and rules during the research process. In the study, informed consent was obtained from the volunteer participants and the privacy of the participants was protected.

Yazarların makaleye katkı oranları

Bu makaledeki yazar % 100 düzeyinde çalışmanın hazırlanması, veri toplanması, sonuçların yorumlanması ve makalenin yazılması aşamalarına katkı sağlamıştır.

Contribution rates of authors to the article

The author in this article contributed to the 100% level of preparation of the study, data collection, interpretation of the results and writing of the article.

Destek beyanı

Bu çalışma herhangi bir kurum veya kuruluş tarafından desteklenmemiştir.

Support statement (optional)

This work was not supported by any institution or organization.

Kaynakça

- Aldur, M. (2022). Özgeçmiş. <https://www.aldur.net/akademik.html>, adresinden 13.03.2022 tarihinde erişilmiştir.
- Arslan, C. (2019). Hekim yazarlar: Hayal ve hakikat'te histerik şiir ve şifalı roman. *Mediterranean Journal of Humanities mjh.akdeniz.edu.tr*, 9 (1), 27-35.
- Arslan, M. M. ve Bayrakçı, M. (2006). Metaforik düşünme ve öğrenme yaklaşımının eğitim-öğretim açısından incelenmesi. *Milli Eğitim*, 35 (171).
- Cerit, Y. (2008). Öğretmen kavramı ile ilgili metaforlara ilişkin öğrenci, öğretmen ve yöneticilerin görüşleri. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 6 (4), 693-712.
- Çağatay Güler maddesi, <https://kidega.com/yazar/cagatay-guler-103463>, adresinden 15.03.2022 tarihinde erişilmiştir.
- Çehov, A. (2005). *Doktor Çehov'dan öyküler* (M. Özgül. Çev.) Can.
- Çelikten, M. (2006). Kültür ve öğretmen metaforları. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21 (2), 269-283.
- Göka, E. (2022). Özgeçmiş. <http://www.erolgoka.net/biyografi>, adresinden 15.03.2022 tarihinde erişilmiştir.
- Giorgi, A. (1997). The theory, practice, and evaluation of the phenomenological method as a qualitative research procedure. *Journal of Phenomenological Psychology*, 28 (2), 235-260. <https://doi.org/10.1163/156916297X00103>.
- Karaca, S. (2020). Tıbbiyeden her şey çıkar; arada bir de doktor çıkar!. Akademik Akıl. <https://www.akademikakil.com/tibbiyeden-her-sey-cikar-arada-bir-de-doktor-cikar/saffetkaraca/adresinden> 15.07.2022 tarihinde erişilmiştir.
- Kahya, H. (2018). Aday Türk dili ve edebiyatı öğretmenlerinin “edebiyat öğretmeni” kavramına ilişkin algılarının metafor yoluyla analizi. *IBAD*, 3 (1), 104-117.
- Kavas, M. V. ve Şahinoğlu, S. (2013). *Hekim ve sanatçı olarak Dr. M. Cemil Uğurlu ve doğa, bilim ve tıp üzerine düşünceler*. Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Kurdoğlu, V. B. (1967). Şair tabibler. Baha Matbaası.
- Mete, F., Ayrancı Bağcı B. (2016). Dil ve edebiyata ilişkin algıların metaforlar yoluyla incelenmesi. *Dede Korkut*, Aralık 2016/11: 53-64.
- Ortaç, Y. Z. (1960). Bir varmış bir yokmuş-Portreler. Akbaba.
- Pilav, S., Üstten A. (2013). Lise öğrencilerinin edebiyatla ilgili algılarının metaforlar yoluyla belirlenmesi üzerine bir araştırma. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume*, 8/8 Summer 2013, 1073-1085.

- Rose, P., Beeby, J. & Parker, D. (1995). Academic rigour in the lived experience of researchers using phenomenological methods in nursing. *Journal of Advanced Nursing*, 21(6), 1123-1129. <https://doi.org/10.1046/j.1365-2648.1995.21061123>.
- Saban, A. (2004). Giriş düzeyindeki sınıf öğretmenleri adaylarının “öğretmen” kavramına ilişkin ileri sürdükleri metaforlar. *türk eğitim bilimleri dergisi*, 2 (2), 131-155.
- Saban, A., Beyhan N. K., Saban, A. (2006). Öğretmen adaylarının öğretmen kavramına ilişkin algılarının metafor analizi yoluyla incelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 6 (2), 461-522.
- Sayar, K. (2022). Özgeçmiş. <https://kemalsayar.com/kemal-sayar-biyografi>, adresinden 16.03.2022 tarihinde erişilmiştir.
- Şahin, T. İ. (2022). Özgeçmiş. <https://drihsansahin.com/#work>, adresinden 13.03.2022 tarihinde erişilmiştir.
- Şerif el-Ânî M. (2017). Edebiyat ve tıp arasındaki güçlü bağlar (Bakır, A. ve Dündar A., Çev.) *Oğuz Türkmen Araştırmaları Dergisi* I, 1, 2017, Aralık, 267-327.
- Taylor, W. (1984). *Metaphors of education*. Heineman Educational Books Ltd.
- Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü (2022). <http://teis.yesevi.edu.tr> adresinden 10.02.2022-17.03.2022 tarihinde erişilmiştir.
- Uğurlu, M. C. (1991). Tıp ve şiir. *Ankara Tıp Mecmuası*, 44, 649-656.
- Yazarlar ve şairler (2022) <https://www.biyografya.com> adresinden 10.02.2022-17.03.2022 tarihinde erişilmiştir.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin.
- Yunusoğlu, K. M. (2003). *Budist Türk çevresi eserlerinde metafor* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Bu eser Creative Commons Atıf 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır. (This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License).

folk/ed. Derg, 2022; 28(4)-112. Sayı/Issue -Güz/Autumn
DOI: 10.22559/folklor.2283

Araştırma makalesi/Research article

“Ali Ali Kız Ali” Adlı Kütahya Masalının Toplumsal Cinsiyet Rollerini Bağlamında İncelenmesi*

An Examination on a Fairy Tale from Kutahya
“Ali Ali Kız Ali” in the Context of Gender Roles

Derya Özcan Güler**
Hacer Akçaalan***

Öyle basit şeyler vardır ki asla bilinemezler.

Clarissa P. Estés

“Ali Ali Kız Ali! Elleri yüzük yeri, kolu bilezik yeri...”

Öz

Sözlü anlatı geleneğinin önemli türlerinden biri olan masallar, içinde yaşadıkları kültürün özelliklerine uygun olarak toplumsal bir varlık olan kadın ve erkeğin top-

Geliş tarihi (Received): 15-07-2022 – Kabul tarihi (Accepted): 11-10-2022

* Bu makale, Derya Özcan Güler danışmanlığında Hacer Akçaalan tarafından hazırlanan ‘Toplumsal Cinsiyet Rollerini Bağlamında Kütahya Masalları’ adlı doktora tezi kapsamında hazırlanmıştır. / This article has been prepared within the scope of the doctoral thesis named ‘Kütahya Tales in the Context of Gender Roles’ prepared by Hacer Akçaalan under the supervision of Derya Özcan Güler.

** Dr. Öğr. Üyesi. Uşak Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Halk Bilimi Anabilim Dalı / Uşak University Faculty of Arts and Sciences Department of Turkish Language and Literature Department of Folklore. derya.ozcan@usak.edu.tr. ORCID ID 0000-0001-5601-2199

***Doktora Öğrencisi / PhD student. akcaalanhacer@hotmail.com. ORCID 0000-0003-4170-2343

lumsal cinsiyet rollerini -kadınlık/erkeklik- konumlandırma, belirleme ve biçimlendirmede temel kaynaklardır. Toplumsal kümülatif gelişim ve dönüşümün; değişken, akışkan, gizil bir süreç dahilindeki örtük faaliyetleri olmaları hasebiyle masal, toplumsal cinsiyet rolleri ile benzeşerek etkileşmektedir. Bu çalışmada amacımız; tarafımızdan derlenen ‘Ali Ali Kız Ali’ adlı Kütahya masalını, nitel araştırma yöntemlerini kullanarak masalın içeriğindeki kültürel örtük anlamları, toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında okumaktır. Bu inceleme esnasında kadınlık ve erkeklik toplumsal cinsiyet rolleri ve toplumun bu rollerden davranış beklentilerinin farklılıkları dikkate alınmıştır. Karşı cinsler ve hem cinsler açısından ayırıştırma ve ötekileştirmeye yol açmaması amacıyla ‘toplumsal cinsiyet eşitliği ve/veya eşitsizliği’ kavramı yerine ‘toplumsal cinsiyet adaleti’ kavramı kullanılmıştır. Çalışmanın sonucunda; masal türünün, sahip olduğu çok dilli, zamansız, öz bilinçten uzak, olağanüstü, renkli dünyasının gücüyle; ideolojik toplumsal cinsiyet rollerini fark ettirmeden ve sorgudan uzak bir üst kabulle, etkili ve kalıcı bir şekilde davranışlarımıza ve düşünce sistematiğimize aktardığı belirlenmiştir. Çift yönlü bir etkiyle; kültürel ve toplumsal beklentiler değiştiğinde, toplumca beklenen davranış biçimleri ve toplumsal cinsiyet rolleri ve bu rollerin masalarda ele alınış biçimleri değişime uğrayacağı gibi masallar değiştikçe de toplumsal cinsiyet rollerinin davranışsal kalıpları değişime uğrayacaktır.

Anahtar sözcükler: *kadınlık, erkeklik, toplumsal cinsiyet rolleri, Kütahya masalı, masal*

Abstract

Fairy tales, one of the important genres of oral culture, are the main sources that identify and shape the gender roles of men and women (femininity and masculinity) who live in accordance with the characteristics of the culture they were born into. Since they are implicit activities of social cumulative development and transformation within a variable, fluid and latent process, fairy tales interact with gender roles using analogies. In this study, our aim is to evaluate the fairy tale named ‘Ali Ali Kız Ali’, from Kutahya, in the context of implicit cultural meanings and gender roles by utilizing qualitative analysis. In this examination, gender roles and differences in society’s behavioral expectations from these roles were taken into account. The concept of “gender justice” was used instead of the concept of “gender equality and/or inequality” to avoid any discrimination and marginalization of opposite and same sexes. The present study reveals that ideological gender roles, which exist in fairy tales, are transferred to our behavior and thought systems in an effective and permanent way that is far from being noticed and questioned. In this transfer, the power of the multilingual, timeless, unconscious, extraordinary, and colorful world of the fairy tale genre is effective. When cultural and social expectations change, behavior patterns expected by the society, gender roles, and the representations of these roles in these tales change as the tales change along with the behavioral patterns of the gender roles.

Keywords: *femininity, masculinity, gender roles, Kütahya tale, fairy tale*

Extended summary

This study focuses on the analysis of the fairy tale titled “Ali Ali Kız Ali” compiled from Kütahya in the context of gender roles. The fairy tale in question is chosen on purpose because it contains the multidimensional aspects of femininity and masculinity and their implicit cultural meanings. In order to better understand the traditional gender roles presented in fairy tales and to make an objective analysis, the roles of femininity and masculinity are firstly discussed together. In this way, the relationship between fairy tales and gender roles has been included in the analysis in all its aspects.

Although there are studies in the current literature that analyze fairy tales in the context of gender, the lack of studies in this field cannot be denied. One of the aspects that makes this study original among the studies in the existing literature is that this fairy tale was compiled by the author. The second is that the present study is an example of a new and different text interpretation in the context of gender. Finally, in order to indicate the differences between the gender roles, the fairy tale is analyzed from the perspective of ‘gender justice’, which also includes the concept of ‘complex equality’.

The “document analysis” method which is used in the interpretation of qualitative data is applied to the fairy tale in the study. The feature of this method, which makes it possible to approach a phenomenon in its natural environment and in a holistic way, has been effective in the selection of the qualitative research method in achieving the purpose of the article. The examined fairy tale named “Ali Ali Kız Ali” was compiled by the author of this article. Although many fairy tales from Kütahya province were compiled by the author via a field research, the abundance of striking examples about the roles of femininity and masculinity in these texts has been the reason for the analysis of this fairy tale. The whole of the tale is given in parts. Therefore, the text of the fairy tale is not included at the end of the study. Each meaningful part of the analyzed fairy tale “Ali Ali Kız Ali” has been interpreted in terms of gender stereotypes, femininity and masculinity roles.

Gender and fairy tales are similar in that they are a fluid process that is constantly changing and developing. The family is the first place where an individual learns the “given social norms” in the socialization process. With the influence of other social institutions as well as the family, the individual internalizes the laws of the society and turns them into behavioral patterns. In this process, the individual learns, reinforces and stereotypes social norms under the influence of these institutions. The culture in which the fairy tale exists affects the fairy tale; the fairy tale also reflects the gender stereotypes of this culture.

The gender roles of the society, the affective, cognitive symbols and stereotypes of the behaviors required by these roles are hidden in the fairy tales. The language performed and the words chosen in the fairy tales are used as a pressure factor in drawing the boundaries of gender roles, either self-consciously or unconsciously. This pressure shows itself in the form of shame and condemnation in the society.

Since the value of the mother’s role in the fairy tale is associated with the sex of the child, she gave a birth, femininity faces the danger of domestic and social marginalization. In order

not to lose her domestic power and position as a wife, the woman moves away from moral value judgments by displaying a passive attitude.

Social marginalization against the man in the role of father is also striking due to the biological sex of his child in the fairy tale *Ali Ali Kız Ali*. The struggle of a heterosexual man against the danger of losing his hegemonic masculinity, and its internal and external conflicts are narrated in the fairy tale.

In the fairy tale, neither the man nor the woman has a name. The father is called ‘Father of nine mares’; mothers are called *Kız Ali’s mother* and ‘Prince’s mother’; the man is called ‘son of the Sultan’ or ‘Prince’. Even as *Ali’s womanhood* identity is revealed, she is not having a name again. This time, *Girl (Kız) Ali* finds an identity with the name ‘Prince’s wife’. When the *Kız Ali* loses her male identity, she also loses all her masculinity gains, which are actually an illusion, along with her name. This illusion, which is not internalized by the fairy tale hero and not accepted by the society, has been destroyed with the transition to the identity of womanhood.

The audience is shown the way to preserve social status and lead a conflict-free life away from marginalization at the end of the tale. This way is to exhibit behaviors in accordance with the requirements of gender roles, the characteristics of which are determined by the society. Only when this happens the conflict of gender roles come to an end and the fairy tale ends happily.

The negative consequences of gender injustice and the situations that may arise due to the pressure of the society are visualized in the eyes of the fairy tale audience. It is emphasized that the possible bad consequences of the behavior patterns brought by the imposed gender roles can cause the destruction in the society, the family and the inner worlds of the individuals. It has been shown that when a woman goes through the necessary preparation and education process, she can have the virtues of a man and even become successful in the outside world by being at the peak of hegemonic masculinity. It is implicitly presented in the fairy tale that a man should be proud not only of his son but also of his daughter, and that the role of woman as a mother depends on the gender of the child she gives birth to.

Giriş

Masal, içinde barındırdığı olağanüstülük ile kişisellik (özne) ve bu kişiselliğin kümülatif toplumsal yığılımı neticesinde oluşan anonimliğin (nesne) akışkan ve değişken etkileşiminden oluşan bilimsel ve toplumsal bir faaliyettir. Keller, bilginin özne ile nesne arasında bir dolayım ortaklık ya da münasebet olmadan mümkün olamayacağını söyler (2007: 42). Masallar ve masal kahramanları; özeldir yani bireyseldir, nesneldir yani toplumsaldır. Masaldaki kahraman nesneldir, herkese anlatılır ve herkesçe bilinir. Aynı zamanda özeldir çünkü her dinleyici ve anlatıcı öz bilinçsizlik düzeyinde ve/veya öz bilincinde (benliğinde) kahramanı farklı yorumlarla var eder. Bu yönüyle masalda nesnelden öznele, öznelenden nesnele –tıpkı bileşik kaplar teorisinde olduğu gibi- çift taraflı bir bilgi akışı başlar. Masalın iç ortamı yani sıra, dış ortamında da bu akışkanlık karşımıza çıkar. Masal anlatıcısının bakış açısında; masal

anlatıcısı özne, masal dinleyicisi nesnedir. Masal dinleyicisi ise özneyi kendisi, nesneyi ise masal anlatıcısı olarak görür. Bu akışkanlık masal anlatma süresince de devam eder ve hem anlatıcının hem de dinleyicinin ruh ve bilinç dünyasında gelgitler oluşturur. Bu akışkanlık ve dolayım, bilgiyi mümkün kılar.

Bu bilgiyle masallar, bireylerin ve toplumların tutum ve davranışlarını etkileyebilme ve yönlendirebilme noktasında güçlü bir etkiye sahiptir. Masalların - rol model oluşturma etkisi güçlüdür. Masalların kadınlık ve erkeklik rollerini sunuş şekli, özellikle çocuklar üzerinde olmakla birlikte toplumun her kesim ve yaş grubundan bireyi için rol model oluşturmada güçlü bir etkiye sahiptir.

Başta aile olmak üzere toplumsal kurumların etkisi ile toplumsallaşma sürecinde toplumsal cinsiyet rollerini öğrenen birey çoğu zaman fark etmeden toplumun istediği normlara uygun olarak davranmayı öğrenir ve davranışı pekiştirerek kalıplaştırır. Connell'in (1998: 191) de belirttiği gibi toplumsal cinsiyet, "bir nesne olmaktan çok bir süreç" niteliğini göstermektedir. Toplumsal cinsiyet ile masal; her zaman değişen ve gelişen akışkan bir süreç olması yönüyle benzeşmektedir. Bu gelişme ve değişme sürecinde masalın içinden çıktığı kültür; masalı etkilemiş, masal; bu kültüre ait olan toplumu yönetmiştir. Masallarda, toplumların toplumsal cinsiyet algılarına ve duruşlarına dair kültürel kodlamaları ve gömülü bilgileri vardır. Masal 'ben' ile 'ben olmayan' arasındaki sınırların geçici olarak -masal anlatma ve masal dinleme esnasında- askıya alındığı tarafsız, büyümlü bir deneyim alanı oluşturur.

Toplumsal cinsiyet rollerini bulmada birer yol işareti olan masallardaki toplumsal cinsiyet rolleri, birçok açıdan farklı boyutlara örnek teşkil eder. Bu örneğin içerdiği değerler; belirli bir kavmin, topluluğun veya tarihin değerlerinden daha geniştir. Bununla birlikte belirli bir toplumda anlatılan ve toplumsal kimlik algısının yerleştiği masallarda benlik algısının daha stereotipik olması şaşırtıcı olmayacaktır. Keller, toplumsal cinsiyetin neyin eril neyin dişil olduğuna ilişkin ortak inançlarını anlatıldığı belli bir kültüre ait kültürel bir kategori olduğunu söylerken bu inançlar bütünü 'toplumsal cinsiyet ideolojisi' olarak adlandırmanın daha doğru olacağını belirtir (2007: 19).

Masal ve toplumsal cinsiyet rolleri arasındaki ilişkinin temellendirmesinin yapıldığı tüm bu bilimsel saikler, içinde yaşanan kültürün etkisiyle oluşan geleneksel cinsiyet rollerini daha iyi anlamak ve anlamlandırmak için kadınlık ve erkeklik rollerini eş zamanlı ve birlikte ele alma gerekliliği ortaya çıkacaktır. Bu birlikteliğe, her iki cinsin farklılık ve benzerliklerini kabul ederek 'toplumsal cinsiyet eşitliği' değil; 'toplumsal cinsiyet adaleti' penceresinden bakmanın cinsiyet rollerini anlama ve anlamlandırmada objektifliği artıracığı düşünülmektedir.

Bu doğrultuda çalışmanın amacı; tarafımızdan derlenen 'Ali Ali Kız Ali' adlı Kütahya masalının incelenerek içeriğindeki örtük kültürel anlamları toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında okumaktır.

Bu okuma yapılırken Yıldırım ve Şimşek tarafından "Gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda, gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma" (2021: 18) olarak tanımlanan nitel araştırma yöntemi seçilmiştir. "Seçilen ko-

nunun önceden hazırlanmış bir plana bağlı olmadan derinlemesine ve olabildiğince ayrıntılı çalışılması” (Uçak, 2000: 265) amaçlanmıştır. Bu çalışma esnasında araştırmacı olarak araştırmamanın içinde bizzat yer alarak çalışmanın doğrudan parçası olunmuş, toplanan veriler bilgi ve deneyimler çerçevesinde analiz edilerek yorumlanmıştır. Makalenin içerisinde masalın bütünü parçalar halinde verilmiştir. Masal metni olan kısımlar tırnak içerisinde ve italik olarak, uzun olan masal bölümleri ise ortalanarak gösterilmiştir. Tüm masal metni bu şekilde verildiği için ek olarak masal metni bulunmamaktadır.

Masal incelemesi

Masal şöyle başlar:

Bir varmış bir yokmuş. Evvel evvel iken, pireler berber iken, ben anamın beşiğini tıngır mıngır salları iken, uzak ülkelerin birinde padişahın yanında görevli bir adam yaşarmış. Bu adamın tam dokuz tane kızı varmış. Halk, adam hakkında konuşurken adamın adını söylemez, ona «Dokuz kısırakların babası» dermiş. Bu adamcağızın çok gücüne gidermiş (K.K.1).

Masal, başlar başlamaz dinleyiciyi toplumun kadın ve erkekten göstermelerini beklediği özelliklerin ve zihinsel temsillerin oluşturduğu rol ve faaliyetlere ilişkin toplumsal cinsiyet rollerine ait kalıp yargılar (Dökmen, 2019: 31-32) ve eşitsizlikler ile yüzleştirir. Lévi Strauss’un ifadesi ile: “Rivayet böylece emre dönüşür.”

Masalda halk tarafından erkek evlat babası olmayan bir erkeğe karşı, erkeklik rolüne ilişkin geliştirilen, ötekileştirici ve dışlayıcı bir kalıp yargı vardır. Bu ötekileştirme öylesine yoğun bir şekilde karşımıza çıkar ki, kişinin kimliğinin simgesi olan adı dahi erkeğin elinden almır ve kendi kimliği ile var oluşu unutturularak toplumsal kalıba sokulur.

Adın özenle seçildiği kültürlerde, bireyin kişilik özelliklerini ve hayattaki yolunu bilmede adlandırmada ada kuvvetli anlamlar yüklenmektedir. Ad vermenin ve almanın önemli olduğu ve dikkatle seçildiği kültürlerden biri de Türk kültürüdür.

‘Ali Ali Kız Ali’ masalında, padişahın yanındaki adamın gerçek adı söylenmez. Kimse adamın hayat rolünü ve ruhsal özelliklerini bilmemizi istemez. Adı elinden alınan adamın padişahın yanında görevli olmasının da bir önemi kalmaz ve iktidarı zedelenir. “Dokuz kısırakların babası” adlandırmasında önem kazanan erkeğin babalık vasfına sahip olmasını sağlayan çocukların biyolojik cinsiyetleridir. Burada erkeğin sahip olduğu evlatlarının cinsiyeti adlandırılarak bir tahakküm ve zorlama ile toplumsal gerçekliğin yazılı olmayan kuralları da belirlenmektedir. “Dilin bedenler üzerinde işleme gücü cinsel ezilmenin hem ardındaki neden hem de ötesine giden yoldur. ...Dil gerçek üzerinde eyleme gücünü düz söz edimleri vasıtasıyla üstlenir ve değiştirir. Düz söz edimleri tekrarlandıkça yerleşmiş pratikler haline gelir, en nihayetinde de kurumlaşırlar” (Butler, 2019:197-198). Bu şekilde dinleyici erkekliğin kategorileştirme ve ötekileştirme yoluyla aldığı adı bilir ve erkek evladı sahibi olamamanın toplumdaki algısı kurumsallaşmış bir toplumsal cinsiyet rolü olarak kalıplaşır. Masalda dilin kullanılmasının getirdiği bu kurumsallaşma açıkça vurgulanır. “Dokuz kısırakların babası” adlandırması sözünün güçlü ediminin toplumsal cinsiyet bedenini kapladığı ayrık katmanlara özbilinçsizlik ve bilinç açılardan bakmak yararlı olacaktır.

Özbilinçsizlik katmanında, durağan bir bakış açısıyla algılanan, kız çocuklarının doğuştan getirdikleri cinsiyetleri sebebiyle uğradıkları kınama ve değersizleştirilen- misojoninin¹- babaya yansıtılması görülür. “Toplumsal cinsiyet işareti bedenleri insan bedeni olarak “geçerli” kılar, yeni doğmuş bebeğin insanlaştığı an “Kız mı, oğlan mı?” sorusunun cevaplandığı andır” (Butler, 2019: 190). “Dokuz kısrakların babası” adlandırması ile masal babanın erkek evladı olmayışı, kızlarının sayısı, evli olmadıkları, evlenmiş olsalar da çocuk sahibi olmadıkları üzerinden ötekileştirici bir tahakküm dili geliştirilmiştir.

Bu adlandırmada kullanılan “kısrak” kelimesi de özenle seçilmiştir. Eski Türkçeden beri kullanılan kısrak² “kısır (çocuk sahibi olamayan kimse)” kelimesinin küçültme eki almasıyla “kısır+ ak” halini aldığı bilgisi ile bakış açımıza dinamiklik kazandırdığımızda, bu bilgiyle erkek çocuk sahibi ol(a)mayan babanın, hiç çocuğu olmayan ile eşitlendiği görülür. Çünkü soyun sürdürülmesi ancak erkek evlat ile mümkündür, kız evlat ise başka bir aileye gidecektir. Babalık vasfı örtük olarak ortadan kaldırılırken, ironik bir biçimde “kısır” kelimesine getirilen küçültme eki ile erkeğin babalık sıfatı da küçültülmekte ve aşağılanmaktadır.

Özünel, erkek egemen söylemde yaygın olarak kullanılan bir erkeğin iktidarının “at, avrat, silah” üçlemesi ile simgeleştirildiğini söyler (2017: 115). Masal kahramanları toplumsal kabul süreçlerini, her toplum için farklılık gösteren iktidar simgelerini elde ederek tamamlamaya çalışırlar ancak hegemonik erkeklik için erkek olmanın yetmemesinin yanında bu üçleme de erkek iktidarı için yeterli değildir. “Hegemonik erkeklik³” her zaman ve her yerde aynı olan değişmez bir erkeklik tipi değildir. Hegemonik erkeklik daha ziyade belirli bir toplumsal ilişkileri kalıbı dâhilinde egemen konumu işgal eden erkekliktir” (Connell, 2019: 150). Masal toplumun hegemonik erkekliğin kültürel dinamikleri arasında, erkek evlat sahibi olmanın somutlaşmış bir kültürel toplumsal cinsiyet pratiği olduğu görülmektedir. Böylelikle bu masal evreninde erkekliğin iktidarı; “at, avrat, silah ve erkek evlat” olarak formüle edilebilir. Bu iktidar formülü farklı kültürleri benimsemiş her toplum için değişkenlik gösteren, akışkan bir erkeklik çeşidi oluşturacaktır. Heteroseksüel erkek özelliklerini gösteren baba, kız çocukları sebebiyle hegemonik erkekliğe ulaşamaz hatta dar, tek bir alanda da olsa “madun erkekliğe⁴” hapsedilir. Toplum tarafından dilin kudreti ile uygulanan bu tahakküm ve cezanın erkeğin kişiliğindeki yansımaları ve kadına etkileri masalın devamında ele alınacaktır.

Masala özbilinçli, akışkan bir bakış açısı ile bakıldığında ise Türklerde kadının tabu olmadığı görülür. Gökalp, “tamamlayıcı” kavramını kullanarak durumu şöyle açıklar:

Türklerde -ise- kadın ne tabu, ne de Yen olmadığından güzel cins, kavi (sağlam) cinsin zıt ve nakızı (bozucusu- karşıtı) değil, bilakis eşi ve mütemmimi (tamamlayıcısı) olmuştur. Kadın ile erkek yalnız cins totem itibarı ile birbirinden ayrılmıştı. Çünkü inek kadının, kısrak erkeğin totemleriydi.... Bu ayrılık müsavata (eşitliği) bozan bir ayrılık değildir. ... Esasen Türk milliyetinin totemi Yak yani Tibet Öküzüdür. Tibet Öküzü başı itibarıyla öküz, kuyruğu itibarıyla ata benzer” (2017: 147-148).

Bu bilgi bizi tekrar kelimelerin gücüne yöneltir. Kullanılan “kısrak” kelimesinde Türk kültürünün kategorik izi sürüldüğünde bu adlandırmaya bir kınama değil de övgü olarak bakılabilir mi? Erkeğin totemi olan kısrakın kız evlat sayısı da belirtilerek bir güzel adlandırma haline getirildiği düşünülebilir mi?

Özbilinçsiz bakıldığında kötücül ve ötekileştirici olarak görünen adlandırma, Türk toplumunda kadının tabu olmadığı gömülü bilgisiyle birden yönünü değiştirir ve bir olumlama halini alır. Erkek bu adlandırmayı bir olumlama olarak kabul etse söz ediminin kadına ve aileye yansması da değişecektir. Masalın devamında masal babanın ve içinde yaşanan masal toplumun bu adlandırmayı olumlu anlamlandırmadığını ve bir tahakküm olarak algıladığını görürüz.

“Gel zaman git zaman adamın karısı onuncu çocuklarına hamile olmuş. Adam bunu duyunca karısına:

-Eğer bu da kız olursa ya seni boşarım ya da bu diyarları terk eder giderim, demiş”
(K.K.1).

Fine, daha bebek doğmadan başlayan ve toplumsal cinsiyetten bağımsız ebeveynliği etkileyen cinsiyet çağrışımlarının sağlam bir şekilde toplumda yer ettiğinden bahsederken (2011: 220) burada düşünülen bir cinsiyetin diğerinden daha üstün ve değerli olduğudur. Bu düşünce sistematiği, toplumsal cinsiyetle ilgili özbilinçli veya bilinçsiz bir biçimde doğacak olan çocuğu ilgi ve değerleri hakkında beklentiler oluşturur ve toplumsal cinsiyet edinilir. Kız babası olması nedeniyle arkadaşlarının ona isim takarak baskı kurmasıyla masal babanın da bu baskıyı -henüz hamilelik aşamasında olsa da- karısına yönelmekte ve yönlendirmekte olduğu görülür. Fromm’a (2021: 323) göre, “...sadzmin başlıca işlevi iktidarsızlık deneyimini kadiri mutluluk deneyimine dönüştürmektir.” Bu toplumsal cinsiyet baskısının “... ‘zayıflık’ ‘disiplin’ yoluyla cezalandırmak, alt konumda olanları utandırmak, aşağılama ve küçük düşürme yoluyla onlara hadlerini bildirmek ve patronun kim olduğunu göstermek” (Shapiro, 2017: 107) amacıyla bir silsile halinde; kültürün ürettiği hegemonik erkeklik algısından topluma, toplumdaki babaya, babadan hamile kadına, kadından yeni doğan kız çocuğuna iletilecek sürdürüldüğü görülür.

Buradaki cezalandırma temelde kadına yönelik gibi görünse de erkek, tüm hayatı boyunca edindiği toplumsal ve bireysel kazanımlarını da terk ederek kendisini de cezalandırmayı düşünür. Toplumun ona uyguladığı cinsiyetlendirilmiş şiddeti böylece kendisine de yöneltir. “Bu bağlamda hem bireysel olarak tek tek erkeklerin sahip olduğu erkek kimliğinden hem de belirli toplum ve kültürlerde yaşayan erkeklerin şekillendirdiği genel bir erkek kimliğinden söz edilebilir” (Bozok, 2011: 18). Toplumun kendisinden istediği toplumsal cinsiyet rolündeki erkeklik inşasını tam olarak yerine getirmediğini düşünen erkek, kendisini bu dayatmayı yapan toplumdaki da soyutlamaya çalışarak katılacağı yeni toplumda sadece doğuştan getirdiği erkeklik ile yeni bir erkeklik kimliği inşa etmeyi hedefler. Connel bu inşayı şu sözleriyle ifade eder: “Erkeğin fiziksel anlamı, bedeninin şeklini, tavır ve alışkanlıkları, belirli fiziksel becerileri, imajın sunuş biçimini içerir ve bunların hiçbiri de XY kromozomlarının bir sonucu değildir. Erkekliğin fiziksel anlamı, toplumsal olarak belirlenir ve gelişir” (Connel, 1998: 122-123).

“Aylar geçmiş, doğum vakti gelmiş. Herkes büyük merak içindeymiş. Ama doğan bebek gene kız olmuş. Kadıncağız, kocasının onu terk edeceği düşüncesiyle ağlamaktan, güzeller güzeli kızının yüzüne bakmamış bile. Doğumu yaptıran yaşlı ebe durumu öğrenince kadına:

_ Hiç üzülme, demiş. Her derdin bir çaresi vardır. Bunun da var.

-Nedir, diye sormuş kadın gözyaşlarını silmeye çalışarak.

_Eğer bebek “erkek” dersek demiş ebe kadın, kocan seni terk etmez. Siniri geçip çocuğuna alışınca söylersin doğruyu” (K.K.1).

Baba rolündeki erkeğin üzerindeki toplumsal baskıyı karısına yöneltmesiyle bu baskı artık annelik rolündeki kadının omuzlarındadır. Ancak masalda yer alan “Herkes büyük merak içindeymiş.” cümlesi bize, baskının sadece tek bir kadın ve erkek üzerinde değil, tüm toplumdaki kadınlık ve erkeklik rolü üzerinde olduğunu düşündürür. Kadının bu baskısı “ebe” olarak adlandırılan ve yaşça büyük ve deneyimli başka bir kadın tarafından sağaltılır. Masal anne açısından –olayın içinden- bakıldığında kocasının kendisini boşama veya terk etme tehdidi karşısında kadın da doğan kız bebeğini dışlar ve ötekileştirir. Yeni doğan bebeğin yüzüne bile bakmaz. Tüm inanç sistemlerinde kutsal ve biricik olan ve doğuştan kadınlara çocuk doğursun ya da doğurmasın Tanrı tarafından lütfedildiği düşünülen annelik duygusu bile burada işlevini yitirir ve annelik rolünün varlığı görünmez olur. Toplumsal cinsiyet adaletsizliğinin etkisinin arttığı bu durumda, toplumun ve eşinin gözünde saygınlık kazanması için erkek çocuğun ona sağlayacağı iktidara muhtaç olan kadın, ebe kadının tavsiyesi ile onuncu çocuğun erkek olduğunu söyler. Erkek toplumun kendisine yönelttiği cinsiyet baskısını kadına yansıtmıştır. Miller, bu baskıyı yansıtmada davranışının kurban üzerindeki etkisini, kurbanın kendisini “saldırgan kişiyle özdeşleştirme” kapasitesine bağlamıştır (1986: 4-6). Kurbanın bu özdeşleştirme kapasitesine bağlı olarak Miller’ın “geçici” ve “kalıcı eşitsizlik” arasında yaptığı ayrım ortaya çıkar. Masal kadın, kendini önceleri geçici olarak saldırgan koca ile özdeşleştirir. İktidarını sürdürebilmek için yalana başvurur. Bu yalanla saldırganlık geçicilik perdesiyle örtük biçimde bebeğin cinsiyetine yansır. Ancak masalın devamında görüleceği üzere “Aradan yıllar geçmiş. Kadın bir türlü cesaret edip kocasına doğruyu söyleyememiş.” İfadesiyle bu özdeşim, kalıcı eşitsizliğe dönüşmüştür. Masala göre kız bebek doğurmanın, toplumda ayıplanan ve erdemsiz bir davranış biçimi olan yalan söylemekten daha büyük bir suç olduğu hissettirilir.

“Bu fikir akla yatmış. Bebek “erkek” demişler. Bu haberi alan adam davullar çaldırılmış, develer kurban etmiş. Yoksulları giydirmiş, açları doyurmuş” (K.K.1).

Kız evlatlarının doğumunu bir utanç kaynağı ve kendi erkekliği ve toplumsal konumu için bir tehdit olarak algılayan masal baba, erkek evladı olduğunu öğrendiğinde açları doyurur, çıplağı giydirir, develer kurban eder. Köklerini Dede Korkut Hikâyeleri’nde “ Attan aygır, deveden erkek deve, koyundan koç kes, İç Oğuz’un Dış Oğuz’un beylerini başına topla, aç görsen doyur, çıplak görsen donat... büyük bir ziyafet ver.” (Ergin, 2017: 24) şeklinde gördüğümüz bu davranış biçimi erkek için Tanrı’ya bir şükür, toplumla bir barışma ve yeniden var olma -hatta- adını geri alma şölenidir. Heteroseksüel erkek, madun erkeklik tehdidinden kurtulmuş, hegemonik erkekliğe yükselmiştir. Toplumca masal babanın erkekliği kurban edilmek istenmiş ancak erkek evlat sahibi olduğunda develer kurban ederek erkekliğinin fidyesini ödemiş ve toplumsal erkeklik rolünü geri almıştır.

“Aradan yıllar geçmiş. Kadın bir türlü cesaret edip kocasına doğruyu söyleyememiş. Bizim kızın adını ‘Ali’ koymuşlar. Babası ona okumayı, yazmayı, ok atmaya, ata binmeyi, güreşmeyi, kılıç sallamayı... Hâsılı her ne kadar bilim ve savaş oyunu varsa hepsini en iyi hocaları tutarak öğrettirmiş. Cengâverlikte, bilgide eline su dökülmeyen bir yiğit olmuş. Namı tüm ülkeye yayılmış” (K.K.1).

Erkek olduğu düşünülen kız çocuk, erkek çocuğun haklarına sahip olur. Okuma yazmayı, ata binmeyi, savaş oyunlarını öğrenir. Burada görülür ki bu eğitimi alma şansı toplum tarafından sadece erkeklere verilmektedir. Bora'ya göre ikincil toplumsallaşmanın en önemli alanı eğitimidir (Bora, 2012: 185). Çünkü diğer dokuz kız ve onların eğitimi ile ilgili masalda bir bilgi verilmemesine karşın erkek çocuk için verilen eğitimin özellikle belirtilmesi, bu eğitimleri almanın erkekler için bir ayrıcalık olduğunu gösterir. Verilen isim de manidardır. İsmiyle müsemma olacak şekilde erkek bebek için seçilen ismin İslam dünyasında bilgisiyle “İlmin Kapısı” ve cengâverliği ile “Allah’ın Arslan’ı” olarak adlandırılan Hz. Ali’ye (TDV İslam Ansiklopedisi, 1989: 375-378) bir telmih olduğunu bize düşündürür. Burada “Ali” ismi ile birlikte yüklenilen vasıflar mükemmel erkek olan hegemonik erkeklik rol modelini betimler. Böyle bir “Ali” ye sahip olarak babanın erkeklik iktidarı sağlamış ve eksikler tamamlanmıştır. Bu öyle bir ün ve kuvvettir ki artık evin iktidarı aşılmış; zaman ve mekân sıçramasıyla tüm ülkeye yayılarak güçlenmiştir. Oysa tek iktidar alanı evi olan kadın için ülke dışına yayılan bir iktidar ve üne sahip olması masallarda bile mümkün olmaz.

“Gel zaman git zaman, komşu ülkeye bir düşman işgali olmuş. Ülkenin padişahından yardım istemişler. Padişah da bizim yiğit Ali’yi ordunun başında görevlendirip yardıma yollamış. Ali, savaşılmış hünere ve akli sayesinde düşmanları alt etmiş ve komşu ülkeden sürüp çıkarmış.

Ülkenin sultanı Ali’yi ve ordusunun askerlerini saraya davet etmiş. Ali ile bizzat ilgilenmesi ve ondan savaşılmış öğrenmesi için de şehzadeye Ali’nin yanından ayrılmamasını tembihlemiş. Padişahın oğlu, Ali ile vakit geçirdikçe Ali’nin güzelliğinden başka bir şey düşünemez olmuş. Sonunda dayanamayıp anasına:

-Ana... Ana! Ali, Ali; kız Ali! Kolu bilezik yeri, parmağı yüzük yeri... Bu kadar güzel oğlan olur mu? Bence bu kız, demiş” (K.K.1).

“Cinsiyet doğumla kazanılmakta, toplumsal cinsiyet ise doğumdan sonra ve toplumsallaşma süreci boyunca öğrenilmektedir” (Canatan, 2006: 21). Doğum cinsiyeti kadın olan “Kız Ali” nin toplumsal cinsiyeti erkektir. Bir kadın bedeninde erkek rolü oynamak zorundadır. Bu da ancak “maskeleye” ile mümkündür. Buradaki maskeleye bir tercih değil, zorunluluktur. Çünkü kadın toplumda var olabilmek ve yer edinebilmek için gerekli beceri, eğitim ve donanıma sahip olsa da cinsiyeti kendi kimliği ile var olmasını engellemektedir.

“Anası, “Oğlum aklımı mı kaçırdın?” dediyse de vazgeçirememiş. Sonunda bir sınav yapmaya karar vermiş.

_ Oğlum! Ali’yi çarşıya götür. İncik, boncuk satanların, aynacıların, kuyumcunun önünde dur. Kendi güzelliğini seyretmek için aynaya, süslenmek için yüzüğe, bileziğe bakarsa kızdır; kılıca, silaha, kitaba bakarsa erkektir, demiş.

Padişahın oğlu Ali’yi almış, çarşıya götürmüştü. Kuyumcunun önünde durup:

_ Arkadaş, şu bileziklerin, yüzüklerin güzelliğine bak, demiş.

Bizim Ali uyanık tabii. Hiç oyuna gelir mi?

_ Aman arkadaş! Ne işimiz var incikle, boncukla? Sen asıl şu hançerlere, kılıçlara, kitaplara bak, demiş.

Şehzade olanı biteni akşama annesine anlatmış. Anası “Sen bu işten vazgeç!” dediyse

de dinletememiş. Şehzade illaki:

_ Ali, Ali, kız Ali! Kolu bilezik yeri, parmağı yüzük yeri, diyormuş. Bir sınav daha yapmaya karar vermişler. Anası:

_ Akşama gülden bir döşek yapalım. Ali'yi ona yatalım. Eğer erkekse döşekteki güller yasılmaz eğer kızsız güller ezilir, diye oğluna anlatmış.

Bizim kız çok akıllıymış. Padişahın oğlunun davranışlarındaki tuhaflığı sezince onu meğerse takip etmiş ve anasıyla tüm konuşuklarını gizlice dinlemiş'

Akşam olup döşekler serilince kız, döşeğin üstünde sadece bir o yana bir bu yana yuvarlanıvermiş ama döşekte yatmamış. Böylece güller ezilmemiş.

Sabah olunca gülleri gören anası oğluna, askerın kız olamayacağını söylemiş. Söylemiş ama bir türlü inandıramıyormuş. Oğlan illaki:

-Ali, Ali, kız Ali! Kolu bilezik yeri, parmağı yüzük yeri, diyormuş da başka bir şey demiyormuş.

Oğlan gündün güne yemeden içmeden kesilmiş, erimış gitmiş. Obu gali! Anası ne yap-sın?" (K.K.1).

Masalın bu bölümünde, bireyin toplumsal cinsiyet kimliği arayışında, iç ve dış dünya-sındaki dengeyi var ederek devam ettirmesine yönelik dönemleri anlatan, toplumsal cinsiyet rollerini belirleyen ve ayrıştıran simge eşyalar, mitik semboller karşımıza çıkar: "Ayna, gül, kılıç, yüzük, çarşı, kitap."

Şehzadenin annesinin Kız Ali'nin cinsiyetini ayırt etmek için kullandığı yöntem, davranışların ve eşyaların cinsiyetleştirilmesidir. Kızların kitaplardan, silahtan değil de takılardan, kendi güzelliğini seyredebileceği bir aynadan hoşlanması; yatağın doldurulması için gül yapraklarının seçilmesi ve bunların yalnız kız tarafından ezilmesinin kadının cinselliğini çağrıştırması toplumsal cinsiyet rollerini belirlemede birer değişmez işaret olarak sunulur. Seçilen nesnelere ve nesnelere sahibinin cinsiyeti arasında ihtiyaçsal bir ilişki ve denge kurulur ve bu denge kalıp yargıya dönüştürülür. "Eskiçağ kanıtlarına göre oğul babasından yaşam güvencesi sağlamak üzere mızrağını ve kılıcını alır; daha başka bir şeye ihtiyacı yoktur. Kız çocuksa kalıt almazsa, ona bir koca kazandıracak parayı elde etmek üzere yalnız bedeninden yararlanır" (Bachofen, 1997: 125). Bu nedenle kadın beden güzelliğini var edecek, ortaya çıkaracak ve koruyacak nesnelere yönelir. Masalda cinsiyeti belirlemek için çıkılan çarşı ve bu çarşıda seçilen nesnelere de erginlenme yolculuğunu sembolize eder. Eliade masalın, bir başka düzlemde örnek oluşturacak erginlenme senaryosunu yinelediğini ve yeniden ele alarak imgeler düzleminde sürdürdüğünü söyler (2001: 246). Bu çarşıda çıkılan erginlenme yolculuğundaki kadın ve erkek kimlik arayışında kendi ihtiyaçları olan nesnelere yönelecek ve onları yanlarına alacaktır. Bu bölümde güzelliğin ve süslenmenin kadınlık ihtiyacı, güç ve bilginin ise erkeklik ihtiyacı olduğu sembollerle ve prototipin modellenmesi ile dinleyiciye benimsetilmeye çalışılır. "Fantastik olan olaylar ya da nesnelere ancak arkadaki yapı gibi kişilik özellikleri de tekdüzedir yani karakterlerin değil prototiplerin varlığı söz konusudur" (Sezer, 2017: 17). Dinleyici, kadınlık ve erkeklik rol model ve kalıp yargılarının ayna dünyadaki yansımalarını gerçek dünyaya aktarır. Böylelikle nesnelere özsel doğası gerçekliğe benzeyen bir yeti ile kavranmaya çalışılır.

“Anası oğluna son çare olarak ava gitmesini ve kızla avda “sidik yarışı” yapmalarını söylemiş. Eğer kızsız bunu zaten kabul etmez, etse de senden ileri işeyemez, demiş. Bu sınavla artık kesin olarak gerçeğin anlaşılacağını söylemiş. Bu sınavdan sonra da eğer erkek çıkarsa bu konuyu kapatmasını istemiş.

Bizim kız Ali, yine gizlice konuşulanları dinlemiş. Ava giderken cebine tezgâh dokunurken ip dolamak için kullanılan masuralardan saklamış. Sırrının açığa çıkacağından korktuğu için de yarından tezi yok ülkeden ayrılmaya karar vermiş. Çünkü içten içe o da padişahın oğluna gönülünü kaptırmaya başlamış.

Ava gitmişler. Padişahın oğlu lafi “sidik yarışına” getirmiş. Kız kabul etmiş. Ama yanında utanacağını, ayrı yerlerde işlemelerini istemiş. Sonuçta masura kullanarak bu yarışı da kazanmış” (K.K.1).

Masalın bu bölümündeki ‘sidik yarışı’ belirtisiz isim tamlaması, masalların çokdilliliğinin bir sonucu olarak gerçek anlamı ile anlaşılabilmesi gibi mecaz olarak da düşünülmelidir. İlk anlamda somut olarak erkek idrarının ulaşacağı mesafenin ölçülmesi olarak algılanır. Burada penis fallusa dönüşür. Fallus artık penisi değil, erkeklik inşasını ve iktidarını ve sürerliğini temsil eder ve penis ve penisin ürünü, bir erkeklik ve erkeksilik ölçüm aracı haline gelir. “Fallus, toplumsal gücün kültürel olarak inşa edilmiş bir göstereni olarak tanımlanabilir” (Halperin, 2013: 113). Fallus olarak eril bir özne ötekini ayrılığını tanıyarak -yani kadınlığı- kendi kimliğini (iktidarını) gerçekleştirecek ve imgesel olarak toplumdaki statüsünü sabitleştirmiş olacaktır.

İkincil anlamda erkeksilik ölçüm aracı penis olarak algılandığında, kadınlık ve erkeklik yarışlarında kadınlar erkeklerle girdikleri yarışları her zaman kaybetmeye mahkûmdur. Çünkü eril güç erkeğe aittir ve dişil güç doğuştan -cinsiyet özelliğinden getirdiği eksiklik sebebiyle- bu yarışın daimi kaybedenidir. Anneden uzaklaşıp babaya doğru olan bu yönelişleri -Elektrakompleksi- (Freud, 2019: 90-93) aslında onların heteroseksüel anlamda kadınlık yoluna girişlerinin başlangıcıdır. Ancak masaldaki ayrıntıyı atlamamak gerekir; penisin getirdiği ayrıcalıktan yoksun olsa da kadın, bu dezavantajını aklın yönettiği şartlara uygun bir hazırlanma süreci ile dışarıdan alınan bir destekle - kaybedeni en başından belli olan- yarışın kazananını değiştirmeyi başarmıştır.

Üçüncül anlamda TDK’ de (2011: 2107) bir ad olarak sidik yarışı: “Önemsiz ve değersiz konularda inatlaşarak birbirinden üstün gelmeye çalışma.” anlamına gelmektedir. Bu soyut anlamıyla bakıldığında erkeklik ve kadınlığın toplumda var olagelen kimlikleri üzerinden üstünlük kurma yarışı anlamsızlaşmış ve değersizleştirilmiştir ki masalda da sidik yarışından sonra Kız Ali ve Şehzade arasındaki mücadele ve kimlik arayışı son bulmuştur.

Şehzadenin annesinin rolü de masalın bu bölümünde dikkat çekicidir. Şehzadenin annesi, erkek evlat sahibi olmanın sağladığı güvenle oğlunun yanındadır. Çünkü kadın için erkek evlat, kendine ait ve onun dış dünya ile olan yegâne ilişkisinden kaynaklanan bir kimlik, dış dünya ile tek bağı ve iktidarının kaynağıdır. Kız Ali’nin annesi, kızının çektiği zorluk ve sıkıntılarda onun yanında olmazken şehzadenin annesi, oğlunun bir erkeğe âşık olma ihtimali gibi olağandışı ve geleneksel cinsiyet anlayışı tarafından kabul göremeyecek bir davranış veya istek karşısında dahi onun yanında olmaya ve akıl vermeye devam eder. Ancak son denemenin olmaması durumunda heteronormatif⁶ bir yaklaşım sergiler ve oğlunun bu sevdadan vazgeçmesini ister.

Şehzadenin babasının ise masalda etkin bir rolü yoktur. Onun olaylar hakkındaki düşüncelerini bilmeyiz. İktidarını kaybetme tehlikesi yaşamış ve diğer bir padişah-tan-başka bir erkekten- yardım istemiş bir erkek olarak padişah rolündeki erkeğin iktidar zedelenmesi yaşadığı görülür. İktidarını oğluna devreden babanın adı, bir gölge olarak oğlunda yaşadığından Şehzade'nin adı söylenmez ve masalda "Padişahın oğlu" olarak anılır. Her iki erkek de -padişah ve oğlu- bir kimlik olarak değil, eril iktidarın cinsiyetiyle adlandırılır.

Padişahın iktidar zafiyeti aslında ilk olarak erkek çocuk sahibi olduğunda görülür. Oidipus kompleksinin⁷ izlerinin görüldüğü bu masalda, şehzade karşı cinsteki ebeveyni olan annesini sahiplenmiş, kendi cinsinden olan ebeveyni babayı dışlamıştır. Erginlenme sürecinde babası ile iletişimi yokken annesiyle sürekli iletişim halindedir ve rehber olarak onu seçmiştir. Freud, oğlanın neden anneyi reddedip babaya karşı çift değerli bir tutum alması gerektiğini açıklamak için Oidipal kompleksi öne sürer, hemen ardından şöyle yazar: "Ebeveyn ile ilişkilerde görülen çift değerliliğin tümüyle bu biseksüellikten kaynaklanması ve daha önce sunulduğu gibi özdeşleşmeden gelişen bir rekabet tutumuna bağlı olmaması da pekâlâ mümkündür" (Freud, 2021: 23-93). Bu durumda Şehzade'nin önünde iki seçeneği bulunur: İlki annesi ile özdeşleşip kaybını içselleştirerek heteroseksüel bağının yönünü değiştirmesidir. İkinci seçenek de babası ile olan bağını kuvvetlendirip erilliğini pekiştirmesidir. Masalın başlarında anneyi içselleştirerek dişil bir üstben kurarak -erkek olduğu ön bilgisine rağmen- Ali'ye ilgi duyan Şehzade, masalın devamında Ali'nin gerçekte umduğu gibi kız olduğu bilgisine ulaştınca ruhsal sahnede parçalanmış, dağınık ve düzensiz olan cinsel eğilimini, heteroseksüel bir nesne seçimi ile bağlayarak erilliğini pekiştirecektir. Bu seçimin etkisiyle annesinin rehberliğini terk ederek kararlarını kendisi alacak ve annesinden uzaklaşacaktır. Masal dünyada Şehzade'nin cinsel kimlik arayışında annenin rolü tamamlanmıştır.

"Fakat ne olursa olsun padişahın oğlu sevdasından vazgeçemiyormuş. Kız Ali, gideceğini söyleyince çok üzülmüş. Üzüntüden elindeki ok hedefini şaşırarak kızın dişine gelmiş ve dişini kırmış. Saraya döndüklerinde kırılan dişin yerine inciden bir diş yapmışlar. Kız ülkesine dönerken padişahın oğluna bir mektup bırakmış. Mektubunda:
"Yaz geldim, güz gittim.

Kız geldim, kız gittim." diye yazmış" (K.K.1).

Masalın bu bölümünde av sembolü karşımıza çıkar. Erkek avdadır ve bir avcı rolündedir. Kadın ise av rolündedir. Erkek avının kendisine ait olduğunu simgesel olarak onu dışından vurarak ve inci ile işaretleyerek yapmıştır. Estés; gümüş, altın ya da tahta uzuvlarla kayıp parçaları değiştirme fikrinin çok uzun bir tarihi olduğunu belirtir (2020: 474). Dışteki inci, Kız Ali için cinsel kimliğindeki kayıp parçaya kavuşmasının, Şehzade için de avın kendisine ait olduğunu bir nişandır. Bu işaretlenme: "Yaz geldim, güz gittim./Kız geldim, kız gittim." Sözü ile karşılık bulmuş ve sonunda dişilik itirafı gelmiştir. Söz yine kuvvetli bir edim olarak karşımıza çıkmakta, toplumsal beden süreçle beraber her iki cins için de sözle ve simgelerle giydirilmektedir.

"Uzun bir yolculuktan sonra kız ülkesine dönmüş. Kahramanlıkları dolayısıyla ülkede şenliklerle karşılanmış. O seferdeyken bir kardeşi daha olmuş. Bu sefer doğan gerçekten erkekmiş. Kız bunu duyunca babasına tüm gerçekleri anlatmış. Anlatmış ama babası kandırıldığı için çok kızmış ve onu evden kovmuş" (K.K.1).

Masalda Kız Ali, babası tarafından evden kovularak cezalandırılmıştır. Özünel'e göre masallardaki baba otoritesine karşı koyarak yasaklı bir mekâna gitme ya da namusunu korumama kaynaklı bu toplumdan uzaklaştırma cezası ataerkil yapıdaki ailenin kız ile bağımlı keserek babanın himayesini hak etmeyen kızın başına gelenler ve gelecekler ile ilgili sorumluluklarından kurtulmalarını sağlar (Özünel, 2017: 41). Ancak bu masaldaki uzaklaştırmanın nedeni bu sayılanlardan farklıdır. Kendisine yalan söylendiğini bahane ederek kızını evden uzaklaştıran baba, özünde bu uzaklaştırmayı cinsel kimlik ve bu cinsel kimlik değişimini -erkeklikten kadınlığa dönüşü- topluma nasıl açıklayacağı korkusundan ve baskısından yapmaktadır çünkü yalanı söyleyen Kız Ali değildir ama cezalandırılan odur.

Yalanı söyleyen annedir ancak Kız Ali'den sonra bir erkek çocuk doğurduğu için cezalandırılmaz ve ev içi iktidarını muhafaza eder. Anne, burada sadece çocuk doğurmada varlık gösterir. Çocuklarının geleceğinde, eğitiminde, babanın Kız Ali'yi evden kovmasında, hiçbir söz hakkı görülmez. Burada anne rolündeki kadın 'özgür' değildir ancak 'özerk'tir. Özgürlük ve özerklik farklı kavramlardır. Kadın yalan söyleme ve konumunu korumayı tercih etmede özerktir çünkü dış denetim altında değil kendi isteği ile hareket etmiştir ancak özgür değildir çünkü eylemleri toplumdan etkilenir. Keller, der ki: "Yeterlik deneyimi üzerine kurulu olduğu ölçüde, benliğin özerk olarak algılanması derin bir haz kaynağıdır. Fakat yeterlik tatminleri bile salt bireysel bir mesele değildir" (Keller, 2007: 125). Duygusal açıdan tarafsız olmayı başaramayan anne ve eş rolündeki kadının tek amacı, toplumda boşanmış veya kocası tarafından terk edilmiş bir kadın olmayarak kendi konumunu korumaktır. Bu amaç doğrultusunda yalancı iktidarını devam ettirebilme ve sağlamlaştırma isteği ile gebe kalmaya devam ettiği görülür. Sonunda on birincide de olsa erkek çocuğa kavuşur. Masal kadının sağlamlaştırdığı iktidarında kızın dağa gönderilmesindeki psikolojik etkileri veya bu doğumların kadın bedeninde oluşturabileceği olumsuz etkileri göz ardı eder.

"Kız dağ başında küçük bir kulübe yapmış ve yaşamaya başlamış"(K.K.1).

"Toplumdan dışlanma sorunu çok eski bir sorundur. Birçok masal ve mit, toplumun dışına atılma teması etrafında gelişir. Bu tür masalarda esas kahraman, çoğu zaman dokunaklı bir dikkatsizliğin sonucunda, kendi dışında gelişen olaylar yüzünden eziyet görür" (Estés, 2020: 193). Diğer masalarda evden hiç çıkmayan ve iktidar mekânı ev olan genç kızlar, babaları evden kovduğunda veya mecburen evden uzaklaşmak zorunda kaldıklarında veya terk edildikleri ormanda yollarını bulamaz, kaybolurlar. Bir ağacın tepesine çıkarak kendilerini kurtaracak bir erkek kahraman beklemeye başlarlar. Oysa bu masalda gerekli eğitimi -tıpkı bir erkek gibi- almış olan kadın masal kahramanı, mitoslarda ustalık düzeyini belirleyen bir imge olarak karşımıza çıkan dağın tepesinde bir kulübe yaparak orada yaşamaya başlamış ve böylece yalnız bir hayat kurmayı başarabilmiştir. Aldığı eğitim ve kararlılıkla tek başına hayatta kalma ustalığını elde eden masal kadın, kaybolmaz ve kendisini kurtaracak bir erkeğe de muhtaç değildir. Dilediğinde dağdan inerek toplum hayatına karışabilmektedir. Bilimsel olarak mekânsal görevlerle ilişkili olduğu bilinen sağ premotor alan beyin taramalarında kadınların erkeklere göre daha düşük performans sergilediğinden kadınların erkeklere göre mekânsal muhakeme görevlerinde performanslarının düşük olduğu savunulur. Ancak bu ma-

salda; mekânsal muhakeme ve yön bulmanın cinsiyet ile ilgili değil, toplumsal cinsiyetle ve cinsiyetlere göre verilen farklı eğitim şekli ile ilişkili bir ayırım ve ayrıcalık olduğunu görülür (Fine, 2017: 194-212).

‘Biz gelelim padişahın oğluna. Aşkından deliye dönen oğlan, mektubu görünce tacı tahtı bırakıp komşu ülkeye gelmiş. Gelince tüm gerçeği kızın babasından öğrenmiş. Öğrenmesine öğrenmiş ama kız ortalarda yokmuş.’

“Evden ayrılış, erkek kahraman için kendini bulmaya yönelik atılmış ilk adım olarak değerlendirilmelidir” (Özünel, 2017: 99). Şehzade erginlenmesini tamamlamak üzere tüm problemlerini onun adına kendi aklıyla çözmeye çalışan annesinin etkisinden kurtulur ve toplumsal cinsiyet rolü kazanımının son dönemine girerek babası ile özdeşleşir.

“Padişahın oğlu, incik boncuk satan bir çerçi kılığında köy köy dolaşmaya başlamış. Etrafına toplanan kadınlar boncukların fiyatını sorunca: “Bir “Ha ha..”ya, bir “Hoho..” ya! Bir gülüşe satılık.” dermiş. Kendisine gülüverenlere bedava verirmiş. Az gitmiş, uz gitmiş... Altı ay, bir güz gitmiş. Dağ başında ufak bir köye gelmiş. Köy meydanında satış yaparken bizim kızda çerçinin başına gelmiş. Kaç yıl oğlan gezse de kız işte... İncik boncuğa meyletmış ama hiç parası da yokmuş. Bu çerçinin bir gülüşe boncuk verdiğini duyunca sevinmiş. Boncukları alıp çerçiye gülümseyince oğlan onu kırık dişinin yerine yapılan inci dişinden tanımış” (K.K.1).

Şehzade, evinden ayrılmış ve sevdiğinin karşı cinsten biri olduğunu doğrulamış böylelikle kendi cinsel kimliğini tamamlamıştır. Sembolik bir biçimde çerçi kılığına girerek karşı cinsin ondan istediği her şeyi sembolik olarak yanında götürmeyi başarmıştır. Güç tekrar erkektedir ve olayların kontrolünü ele geçirmeyi başarmıştır.

Kadının istediklerini elde etmek için dişiliğini kullanmasının gerekli ve yeterli olacağı fikri de masalda geçen “Bir gülüşe satılık” cümlesiyle kalıplaşarak sloganlaşır. Burada toplumsal bir alışveriş, bir değiş tokuş karşımıza çıkar. Kız dağdaki erginlenmesini tamamlayarak cinsiyet kimliğine kavuşmuş ve erillikten dişiliğe bir değiş-tokuş yaşanmıştır. Sonunda Kız Ali, yeni cinsiyet kimliğinin gereği olarak, istediklerine ulaşmada dişiliğini kullanmayı öğrenmiş, cinsiyetlendirilmiş kadınlık nesnelere olan incik, boncuğa bu yolla ulaşmayı başarmıştır.

“Şehzade kıza kendini de tanıttıktan sonra kıızı alıp babasının yanına götürmüştü. Baba kız sarılıp ağlaşmışlar. Padişahın oğlu, kıızı kendisine istemiş” (K.K.1).

Masalın sonunda evcilleştirilen kız artık dağdan ovaya, sarptan düze, yabandan evine getirilir. Bu evcilleşme ile birlikte toplumca istenilen cinsiyet rolüne; kız evlat, eş ve en nihayetinde kadın kimliğine kavuşmuş olur. Kız Ali ve Şehzade arasında ve Kız Ali'nin öz benliğinde yaşanan değiş- tokuş, masalın devamında farklı bir biçimde karşımıza çıkar: Şehzade ve Kız Ali'nin babası arasındaki değiş-tokuş. Şehzade, kıızı babasının yanına götürür ve kıızı kendisine ister. Bu değiş tokuş Lévi Strauss'un (1971: 469) “Akrabalığın Temel Yapıları” adlı kitabında: “Tüm akrabalık sistemlerini niteleyen evrensel bir değiş tokuş vardır.” şeklinde ifade bulur. Bu değiş tokuşla birlikte Kız Ali'nin kendisi bir kimlik sayılmaz, babası ile ilişkisi simgesel olarak hem vardır hem yoktur. Kadının baba adının değişmesi ile Kız Ali'nin davranışlarındaki sorumluluktan kurtulan baba, onun aracılık ettiği akrabalık bağı

ile karşı erkek grubunun olası tehdidinden kurtulur ancak gücünden faydalanır. Kadın, baba ailesi ve koca ailesi arasında bir değiş tokuş nesnesi olmaktan öteye geçmez. Masalın sonunda kızını bir padişahın oğlunun istediğini gören babanın da bu iktidarın yansıması ile kızını affeder hale geldiği görülmüştür. Çünkü kızı artık bir şehzade eşidir ve ileride de padişah eşi olacaktır. Babanın kızını affetmesinde, akrabalık bağları sayesinde toplumsal erkini ve iktidarını kuvvetlendirme isteği yattığı düşünülebilir. Türk toplumunda kız alıp kız verme ile kurulan hısımlık bağları önemlidir. Böylece kuvvetlenen iktidarın yanında karşı taraftaki erkekler- halk, toplum veya devlet- tehdit olmaktan çıkar. Baba, Kız Ali’yi böylelikle aynı anda iktidarı hiç zedelenmeden hem kabul etmiş hem de dışlamış olacaktır.

“Kırk gün kırk gece düğün yapmışlar. Ben de bir oynadım, bir oynadım... Sormayın gitsin. Onlar ermiş muradına biz çıkalım kerevetine. Darısı tüm sevenlerin başına”
(K.K.1).

Masalın sonunda söz ile bilgi tamamına erdirilir. Böylece anlatılanlar sonuca bağlanmış ve insanın en eski ve ilkel arzusu olan cinselliğe seslenilerek bilgi saklanmış. Kadın ve erkek bir araya getirilmiştir. Masalın sonunda mutlu sona, toplumca kabul edilen cinsiyet rollerinin gerektirdiği davranış kalıpları uygulanınca ulaşılır:

Kız Ali, erkeklik rolündeki tüm kazanımlarını yok sayarak toplumun istediği kadınlık rolünü benimsemiş ve şehzade eşi olmuştur. Baba, erkek evlat sahibi olarak hegemonik erkeklığe ulaşmış ve toplumsal statüsünü ve adını yeniden kazanmıştır. Anne, erkek çocuk doğurarak eşlik rolünü ve ev içi iktidarını korumuştur. Şehzade, erginlenme yolculuğunu tamamlayarak cinsel kimliğini kesin olarak belirlemiş ve bu kimliğin rolünün gereği olarak evlenmiştir. Masal anlatıcısı kendinin de oynadığını söyleyerek toplumdaki kargaşa ve tartışlılığı sona erdirmiş, toplumu temsil ederek toplumsal cinsiyet rolleri kalıplarına uyulmasındaki toplum memnuniyetini davranışıyla onaylamıştır.

Buradaki bilgiyi saklama biçimi, üreme –tohum– fikriyle saklı tutularak bilginin ölümsüzlüğü ve yeniden var oluşla nesilden nesile aktarımı sağlanmıştır. Belki de bu nedenledir ki masallar ve masalların içindeki saklı bilgiler hayatta kalmayı hatta ölümsüzleşmeyi başarmıştır.

Sonuç

Varoluşu insan ile başlayan sözlü anlatım geleneğinin en eski türlerinden olan masal; akışkan, dinamik ve toplumsal kümülatif bir süreç olması yönleriyle toplumsal cinsiyet rolleri ile benzeşmektedirler. Masal türünün sahip olduğu; çokdilli, zamansız, öz bilinçten uzak, olağanüstü, renkli dünyasının gücü ile ideolojik toplumsal cinsiyet rollerini fark ettirmeden ve sorgudan uzak bir üst kabulle, nesiller boyu öznellik-nesnellik gelgitlerinde etkili ve kalıcı bir şekilde davranışlarımıza ve düşünce sistematiğimize aktardığı belirlenmiştir. Çift yönlü bir etkiyle; kültürel ve toplumsal beklentiler değiştiğinde bu dinamiklik ve akışkanlığın katkısıyla toplumsal cinsiyet kimliklerinden beklenen rollerinin gerektirdiği beklenen davranış biçimleri ve bu rollerin masallarda ele alınışı da değişime ve dönüşüme uğrayacağı gibi masallar değiştikçe de toplumsal cinsiyet rollerinin davranışsal kalıplarının da değişim ve dönüşüme uğraması kaçınılmazdır.

Kadim bir halk anlatı türü olan masallardaki dilsel, bağlamsal ve göstergesel imge ve sembollerin izlerini takip etmek, bizlere masalın içinde anlatılageldiği toplumun kadınlık ve erkeklik rolleri kavramına yükledikleri kültürel beklentiler doğrultusunda oluşan toplumsal cinsiyet kalıpyargılarını ve stereotiplerini anlamamızı sağlayacaktır.

Bu çalışmada tarafımızdan derlenen “Ali Ali Kız Ali” adlı masal, toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında incelenip aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

- Masalda, anlatıldığı toplumun toplumsal cinsiyet rollerine dair algılar ve bu rollerin gerektirdiği davranışlara ait duyuşsal, bilişsel semboller ve kalıpyargılar vardır.
- Masalda çocuğunun biyolojik cinsiyetinden dolayı, baba rolündeki erkekliğe yaşatılan toplumsal ötekileştirme ve bu ötekileştirme sonucu toplumsal konumu hegemonik erkeklikten madun erkekliğe düşürülen heteroseksüel bir erkeğin bu dönüşüme karşı verdiği mücadelede süreç içinde yaşadığı iç ve dış çatışmalar ele alınmıştır.
- Masalda, doğurduğu çocuğun biyolojik cinsiyetinden dolayı anne rolündeki kadın da ev içi ve toplumsal ötekileştirme tehlikesi ile karşılaşmış ve bu ötekileştirme sonucunda ev içi iktidarını ve eş olma konumunu kaybederek ‘madun bir kadınlık’ konumuna düşmemek için ahlaki değer yargılarından ve toplumun beklediği annelik rolünün gereklerinden uzaklaşmıştır.
- Masalda anne rolündeki kadınlar akıllılık ve edilgenliğin kimi zaman insanı rahatsız eden karışımıyla özdeşleşmişlerdir. Anneler kızlarını da bu öğreti ile yetiştirirler. Amaç kendini koruyacak bir erkekle var olmak ve varlıklarını ve iktidarlarını devam ettirebilmek ve kalıcı hale getirmek için de yine kendi bedenlerinde büyüttükleri bir erkek evlada sahip olmaktır. Annelik rolünün değeri doğrulan çocuğun cinsiyeti ile ilişkilendirilmiştir.
- Masal, toplumsal cinsiyet adaletsizliği sonucunda, toplumun baskısıyla yaşanan veya yaşanabilecekleri bir simülâtör gibi masal dinleyicisinin gözünde canlandırırken bunu böyle bir algının doğruluğunu ispatlama ve bir kültür aktarımı işlevi yerine getirme amacından ziyade dayatılan toplumsal cinsiyet rollerin getirdiği davranış biçimlerinin olası kötü sonuçlarının toplumda, ailede ve bireylerin iç dünyalarında oluşturabileceği yıkımı öne çıkararak anlatının protesto işlevi yerine getirmiş ve kız çocuklarının da gerekli eğitim ve donanımla yetiştirildiğinde en az erkekler kadar- hatta hegemonik erkekliğin zirvesinde- dış dünyada başarılı olabileceği göstermiştir.
- Masalda kullanılan dil ve seçilen kelimeler -özbilinçli veya bilinçsiz olarak- toplumsal cinsiyet rollerinin sınırlarını çizmede bir tahakküm edimi olarak kullanılmıştır.
- Masal, toplumca beklenen kalıp cinsiyet rollerini dayatma noktasında sadece kadınlık üzerinde değil, erkeklik üzerinde de otoriter bir tavır sergiler. Burada ‘toplumsal cinsiyet eşitsizliği’ her iki cins de bağlamla ilişkilendirilerek eşit derecede uygulanırken bireylerin yaşamdaki kişisel rollerini kendi istekleri doğrultusunda belirlemelerine yönelik bir ‘toplumsal cinsiyet adaleti’nden söz etmek mümkün değildir. Toplumsal cinsiyet adaleti, sadece iki kutuplu olarak ele alınamayacak kadar girift bir terim olmasının yanında, karşı cins ilişkilerinde bulunmadığı gibi hemcinsler arası ilişkilerde de görülmez.

- Masalda kadının da erkeğin de adı yoktur: Baba, ‘Dokuz kısırakların babası’; anneler, ‘Kız Ali’nin annesi’ ve ‘Şehzadenin annesi’; erkek, ‘Padişahın oğlu veya Şehzade’ dir. Kız Ali’nin kadınlık kimliği açığa çıktığında yine bir adı olamamış bu sefer de ‘Şehzadenin karısı’ rolünde kimlik bulmuştur. Kız Ali, erkek kimliğini kaybettiğinde adıyla birlikte aslında bir illüzyondan ibaret olan tüm erkeklik kazanımlarını da kaybeder. Masal kahramanımız tarafından içselleştirilmeyen ve toplum tarafından da kabul görmeyen bu yanılsama kadınlık kimliğine geçişle birlikte yok edilmiştir. Masalda kendine ait adı olan tek kimlik ve toplumsal cinsiyet rollerinden hegemonik erkekliğin sembolü olarak gösterilen ‘Ali’ ne büyük bir ironidir ki her zaman ‘Kız’ kimliği ile birlikte adlandırılır ve var olur. Bu bize varoluşun ancak erkeklik ve kadınlığın birlikte olduklarında ‘hegemonik insan’ kimliğinin kazanılmasıyla toplumda gerçek bir ada sahip olunacağını göstermektedir.
- Masala anlatıldığı dönemden- günümüzden- bakıldığında toplumsal cinsiyet adaletsizliğinin bireylerin psikolojik ve toplumun sosyolojik dengelerinde ne gibi sorunlara yol açabileceği gözler önüne serilmiş ve cinsiyetler üzerinden yürütülen toplum baskısı baz alınarak yüklenen toplumsal cinsiyet rolleri arasındaki ayrımın bir algıdan ibaret olduğu; bir kadının da gerekli ön hazırlık ve eğitim sürecinden geçtiğinde erkeğin sahip olduğu meziyetlere sahip olabileceği, erkeğin sadece erkek evlat sahibi olduğunda değil kız evladıyla da gurur duyabileceği, kadının annelik rolünün doğurduğu çocuğun cinsiyetine bağlı olmaması gerektiği örtülü anlamı masalda verilmiştir.
- Masal, toplumsal statüyü korumanın ve ötekileştirilmeden çatışmasız bir hayat sürmenin yolunu içinde yaşanan kültür tarafından normları belirlenen toplumsal cinsiyet rollerinin gereğine uygun davranışlar sergilemek olarak gösterir ve ancak bu gerçekleştiğinde toplumsal cinsiyet rolleri çatışması sona ermiş olur ve masal böylece mutlu sonla biter.

Notlar

- 1 Kadın düşmanlığı (misojini), kadınlara yönelik düşmanlık ve nefret anlamına gelir. Başka hiçbir nedene gerek duymadan, kadınlara sadece kadın oldukları için bilinçli ve/ya bilinçdışı nedenlerle düşmanlık ve nefret duyulmaktadır. Kadın düşmanları, bilinçli ya/ da bilinçdışı bir biçimde, “günahkârlar” olarak doğan kadınların erkekleri mutsuz etmek için yaratıldıklarına inanır. Kadınların ezilme ve ikincilleştirilmesine yol açan kadın düşmanlığı, ataerkilliğin hem nedenlerinden hem de sonuçlarından biridir. Bu yaklaşımda kadınlar erkeklerle eşit görülmez ve hatta kadınlar insan olma niteliklerinden soyutlanır (Bozok, 2011: 36).
- 2 Kısırak, tarihî lehçelerde kısrak, kışrak, kısırkısrac, kıştırak; yaşayan lehçelerimizde kısrak, kısrak, kısrak, kısrak, kısrak, kısrak, hasırak, kışra, kırsre, kısırkışırak, kısırak görünümlerindedir. Kısrak, kısrak+ak birleşiminden oluştuğu genel bir kabuldür. Räsänenkysır ‘gelt’ sözcüğünden geldiğini belirtir (Räsänen, 1969: 268). Yaşar Çağbayır eklendiği kelimeye darlık, küçüklük anlamları katarak yeni isimler yapan +ak ekinin kısrak adı üzerine gelmesini yolak, oğlak örneklerinden yararlanarak açıklar (Çağbayır, 2007: 162). Hasan Eren kısrak ‘döl veremeyen’+ ak küçültme eki birleşimini uygun görür. Eren başlangıçta kulanlamamış genç dişli atlara kısrak adının verildiğini, sonradan kulanlamış ve kulanlamamış ayrımının göz ardı edildiğini, zamanla kısrakın ‘döl veren dişli at’ anlamını kazandığını ifade eder (Eren, 1999: 240; Sarıca, 2020: 12).
- 3 Hegemonik erkeklik, toplumsal cinsiyet hiyerarşisi içerisinde zamana, topluma, kültüre göre değişen baskın erkeklik değerlerini temsili en tepede konumlandırılan erkeklik biçiminin adıdır. Hegemonik erkeklik bir idealdir ve erkek olmanın en şerefli, en “el üstünde tutulan” türüne gönderme yapar. Buradan hareketle de diğer bütün erkekler kendilerini hegemonik erkek kimliğine göre konumlandırmaktadırlar (Connell 2019: 77).
- 4 Madun erkek kimliğine sahip olduğu düşünülen erkekler hegemonik erkek kimliğinde gözlemlenen niteliklerin tam tersini sergilerler (Connell, 2019: 79).

- 5 “Obu gali” Kütahya ağzında söylenen bir şaşma söylemi.
- 6 “Heteronormatifik” yalnızca heteroseksüellik ve onunla ilişkilendirilen değerlerin toplumsal ve kültürel norm olarak değerlendirilmesi ve böylece de queer cinsel yönelimler ve queer olmaklıkla ilişkilendirilen değerlerin normal dışı olarak değerlendirilmesi anlamına gelmektedir.
- 7 “Oidipus Kompleksi” Yunan Mitolojisinde, babasını öldürerek onun yerine geçen ve annesiyle evlenen Oidipus’tan adını alan ancak Freud’a göre kendisine ait psikoseksüel gelişim kuramının “Fallik” döneminde erkek çocukta ortaya çıkan bu dürtülerde erkek çocuğun anneye aşırı düşkün olup, babanın yerini alma isteğidir.

Yazarların katkı düzeyleri: Bu makaledeki her iki yazar ortak ölçüde çalışmanın hazırlanması, veri toplanması, sonuçların yorumlanması ve makalenin yazılması aşamalarına katkı sağlamıştır.

Contribution Rates of Authors to the Article

Two authors in this article contributed to the 50% level of preparation of the study, data collection, interpretation of the results and writing of the article.

Etik komite onayı: Çalışmada etik kurul iznine gerek yoktur.

Ethics committee approval: Ethics committee approval is not required for the study.

Finansal destek: Çalışmada finansal destek alınmamıştır.

Support Statement (Optional): No financial support was received for the study.

Çıkar çatışması: Çalışmada potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Statement of Interest: There is no conflict of interest between the authors of this article.

Sözlü kaynak

K.K.1: Akçaalan, Umahan, 64, ilkokul mezunu, ev hanımı, Ekim 2020 / Kütahya.

Kaynakça

- Bachofen, J.J. (1997). *Söylence, din ve anaerki* (N. Şarman, Çev.) Payel.
- Bora, A. (2012). Ayrımcılık: Çok boyutlu yaklaşımlar (K.Çayır, M.Ayan Ceyhan, Der.) İstanbul Bilgi Üniversitesi. 4. Kısım, 175-189.
- Bozok, M. (2011). *Sorular ve cevaplarla erkeklikler*. SOGEP.
- Butler, J. (2019). *Cinsiyet belası- Feminizm ve kimliğin altüst edilmesi* (B. Ertür, Çev.) Metis.
- Canatan, K. (2006). Klasik dönem İslam yorum geleneğinde cinsiyetçilik düşüncesinin anatomisi (L. Sunar. Ed.) *Kadın Çalışmaları Dergisi*. 2 (1), 18-37.
- Connell, R.W. (1998). *Toplumsal cinsiyet ve iktidar: Toplum, kişi ve cinsel politika*. (C. Soydemir, Çev.) Ayrıntı.
- Connell, R. W.(2019). *Erkeklikler* (N.Konukçu, Çev.) Phoenix.
- Demez, G. (2005). *Kabadayıdan sanal delikanlıya değişen erkek imgesi*. Babil.
- Dökmen, Z. Y. (2019). *Toplumsal cinsiyet sosyal psikolojik açıklamalar*. Sistem.
- Eliade, M. (2001). *Mitlerin özellikleri* (S. Rifat, Çev.) Om.
- Ergin, M. (2017). *Dede Korkut kitabı*. Boğaziçi.
- Estés, C. P. (2020). *Kurtlarla koşan kadınlar- Vahşi kadın arketipine dair mit ve öyküler* (H.Atalay, Çev.) Ayrıntı.
- Fine, C. (2017). *Toplumsal cinsiyet yanılısaması*. (K. Tanrıyar, Çev.) Sel.
- Freud, S. (2019). *Ego ve id*. (S. C. Gülsay, Çev.) Roman Oda.
- Freud, S. (2006). *Cinsiyet üzerine*. (A. A. Öneş, Çev.) Say.

- Fromm, E.(2021). *İnsandaki yıkıcılığın kökenleri*. (Ş. Alpagut, Çev.) Say.
- Gökalp, Z.(2017). *Türk medeniyeti tarihi*. Ötüken.
- Kandemir, M. Y. (1989). “Ali”, TDV İslam Ansiklopedisi. TDV, 2, 375-378.
- Keller, E. F. (2007). *Toplumsal cinsiyet ve bilim üzerine düşünceler*. (F. B. Aydar, Çev.) Metis.
- Lévi-Strauss, C. (1971). *The elementary structures of kinship*. Beacon.
- Miller, J. B. (1986). *Toward a new psychology of women*. Beacon.
- Ölçer Özünel, E. (2017). *Masal mekânında kadın olmak*. Geleneksel.
- Sarıca, B. (2020). Türkçede dişi at (kısarak) için kullanılan sözcükler. *ZeitschriftfürdieWelt der Türken Journal of World of Turks*. ZfWT, 12 (1), 117.
- Sezer, M. Ö. (2017). *Masallar ve toplumsal cinsiyet*. Kor.
- Shapiro, D. (2017). *Nevrotik tarzlar* (Ş. Layikel, Çev.) İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- TDK. (2011). *Genel açıklamalı sözlük*. TDK.
- Uçak, N. Ö. (2000). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemlerinin kullanımı. *Bilgi Dünyası*. 1, 255-279.
- Yıldırım, A. Şimşek, H. (2021). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin.
- Zeybekoğlu, Ö. (2013). *Toplumsal cinsiyet bağlamında erkeklik olgusu*. Eğiten.

Bu eser Creative Commons Atıf 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır. (This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License).

Evrak Tarihi ve Sayısı: 20/08/2020-E.25072

T.C.
UŞAK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER
BİLİMSEL ARAŞTIRMA VE YAYIN ETİĞİ KURULU KARARLARI

TOPLANTI SAYISI: 08

KARAR TARİHİ: 19.08.2020

Üniversitemiz Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi gereğince, Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu, Kurul Başkanı Prof. Dr. Ali YILMAZ başkanlığında toplanarak gündem maddelerinin görüşülmesine geçilmiştir.

KARAR 2020-99

Doktora öğrencisi Hacer AKÇAALAN'ın Dr. Öğr. Üyesi Derya ÖZCAN danışmanlığında yapmayı planladığı "Toplumsal Cinsiyet Rollerini Bağlamında Kütahya Masalları" başlıklı araştırması kapsamında uygulanacak yöntemlerin etik açıdan uygun olduğuna katılanların oybirliği ile karar verilmiştir.

No	Üyenin Adı Soyadı	İmza	No	Üyenin Adı Soyadı	İmza
1	Prof. Dr. Ali YILMAZ Başkan	İMZA	4	Prof. Dr. Lütfi ÖZAV Üye	İZİNLİ
2	Prof. Dr. Hüseyin YAŞAR Başkan Yardımcısı	İZİNLİ	5	Prof. Dr. Mehmet KARAYAMAN Üye	İMZA
3	Prof. Dr. Adem SEZER Üye	İMZA	6	Prof. Dr. Sadiye TUTSAK Üye	İMZA
7	Prof. Dr. Bilal SEZER Üye	İMZA		Av. Zakire BAYRAKTAR DÜZGÜN Raportör	İMZA

ASLI GİZLİ
AVUKAT
Zakire BAYRAKTAR DÜZGÜN

Bu belge 5070 sayılı Elektronik İmza Kanununun 5. Maddesi gereğince güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

folk/ed. Derg, 2022; 28(4)-112. Sayı/Issue -Güz/Autumn
DOI: 10.22559/folklor.2321

Araştırma makalesi/Research article

Akçakoca Destinasyonu'nun Tarihî İnsan Ekolojisi: *Karadenizin Kıyıcığında Romanı*

The Historical Human Ecology of Akçakoca Destination;
Karadenizin Kıyıcığında Novel

Beyza Hatırnaz*

Öz

Romancı, şair ve öykücü kendisi de Batı Karadenizli olan Rıfat Ilgaz, büyüdüğü ve yaşadığı kentlerde gözlemlediği insanları ve insan ilişkilerini romanlarına konu ederek ilgiden uzak kalmış yörelerin bir panoramasını oluşturmaktadır. *Karadenizin Kıyıcığında* romanı da Akçakoca halkının coğrafya, iklim, monarşi üçgeninde sıkışan hayatta kalma mücadelelerini konu edinmektedir. Giriştikleri mücadele hayatlarını, yaşama biçimlerini, önceliklerini şekillendirirken; aynı zamanda birbirlerine ve de doğaya yaklaşımlarını da etkilemektedir. Roman sunduğu derin karakterler ve olay örgüsüyle hem Akçakoca, hem Anadolu hem de tartışılacağı üzere evrensel boyutta kırsal insanının ilişki ağlarını ve yaşam biçimlerini bir aşk hikâyesi etrafında sunmaktadır. Sonuç kısmında konu doğa ve kadına yaklaşımda görülen benzerlikler ve doğayla etkileşimde görülen net özellikler itibarıyla ekolo-

Geliş tarihi (Received): 9-05-2022 – Kabul tarihi (Accepted): 11-10-2022

* Arş.Gör., Düzce Üniversitesi, Akçakoca Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu / Düzce University, Akçakoca School of Tourism and Hotel Management. beyzahatirnaz@duzce.edu.tr. ORCID 0000-0002-2932-1671

jik etik fikirleri ve Darwin'in insan tanımlamaları çerçevesinde değerlendirilmiştir. Rıfat Ilgaz bilinçli veya değil, yıllarca yaptığı gözlemlerle kurguladığı romanda sunduğu gerçek insan profilleri ve insan ekolojisiyle uzun yıllardır ekolojik etik yaklaşımlarına konu olan hiyerarşik yapıların doğaya ve “öteki” olarak kabul edilene yaklaşımı şekillendirdiği iddiasının bir kanıtını sunmaktadır.

Anahtar sözcükler: *Akçakoca, Rıfat Ilgaz, Karadenizin Kıyıcığında, insan ekolojisi, içerik analizi*

Abstract

Rıfat Ilgaz is a significant novelist, poet and storyteller. Ilgaz, who is also from Western Black Sea Region, novelized human and human relations which he observed in cities he was raised and lived, and created panoramas of regions which remained away from attention. *Karadenizin Kıyıcığında* is a novel about the struggles of how the people of Akçakoca survive, whom are trapped in the triangle of geography, climate, and monarchy. Their struggle not only shapes their lives, lifestyles and priorities but also affects their approach to each other and nature. With its deep characters and plot, the novel presents the relationship networks and lifestyles of country folk in Akçakoca, Anatolia and worldwide wrapped around a love story. In the conclusion part, the subject is evaluated within the framework of the ecological ethics ideas and Darwin's definitions of human, in terms of the similarities which are seen in the approach to nature and women, and the clear characteristics seen in the interaction with nature. Rıfat Ilgaz, consciously or not, presents proof for the claim that hierarchical structures, which have been the subject of the ecological ethics approaches for many years, shape the approach to nature and to those who are considered as “the other” with his real human profiles and human ecology which are presented in his novel and fictionalized with his observations over the years.

Keywords: *Akçakoca, Rıfat Ilgaz, Karadenizin Kıyıcığında, human ecology, content analysis*

Extended summary

The research includes the analysis of the social life dynamics in Akçakoca, which is presented in detail with *Karadenizin Kıyıcığında* novel. The people, situations, behaviours in the novel has been classified with content analysis and the history, socio-cultural structure and lifestyles of the region have been tried to be revealed with the arguments presented. One of the important factors that will enable the understanding the local reasons of the recadency of Akçakoca, which is one of the first and most important touristic destinations of Turkey, in tourism and social area is that the local can be understood from the past to the present. In this context, the novel of Rıfat Ilgaz, who was a teacher in the region in the 30s, which was written by constructing his observations and has presented a reflection of the socio-cultural

structure of the people of Akçakoca, serves as a secondary source. Through the novel, a part of the historical human ecology of Akçakoca, which has no studies on the subject, is to be illuminated; and is to be tried to be explained with the claims of ecological ethical approaches to human-nature relations and Darwin's definitions of human.

Rıfat Ilgaz harmonized the facts of life such as ostracisation, violence, exploitation and domination emerging between the power group, the otherized people and the otherized nature in *Karadenizin Kıyıcığında* novel. It makes the novel gain a quality that can be evaluated within the framework of ecological ethics to present daily life routines as other-oriented including women, nature and foreigners together. The novel is founded on domination; violence, humiliation and plunder are presented over the others in a hierarchical dimension and a regular parallelism. The gap that arises when the public authority remains passive is filled with the local authority and with that local authority an order is established that dominates everything that is seen and accepted as the other.

In the established system, the behaviours and perceptions of the power group to the public, and of those in the upper stratum to those in the lower stratum in the hierarchical structure were developed and accepted on the basis of occupation and exploitation. Each stratum has adopted a status and sub-status order within itself, and the accepted behavioral patterns have been transferred to the "new arrivals" and the next generations by "traditionalizing". At this point, the exploitation and domination that the people are exposed to also transforms the quality of their relationship with nature and legitimizes and normalises the plundering nature in their minds more easily. The novel presents multidimensional relationship networks in which the concepts of human-nature interaction, hierarchy, demoralisation, exploitation and othering, which are frequently mentioned by ecological ethical approaches and seen as the basis of making sense of human-nature relations, are intertwined and evaluated in the context of cause and effect relationship with each other. In the novel, three basic elements of exploitation, which are the plunder of nature, the exploitation of women and the exploitation of labour, are presented through a romantic relationship in connection with each other. The society in question consists of three different stratum including a power group that keeps the people from lower strata under its control, the mass of people which is accepted as the target of control and exploitation, intermediate characters who are under the control of the power group that provide public and social order to sustain the exploitation.

The novel, which is told through social dynamics and relationships, is actually about a struggle for survival of poor, powerless rurals who are not or/and can not be protect legally due to passiveness of public authority. In the novel; the struggles of people for survival, defending rights, adaptation in a city where power groups, wealth and gender inequality, othering, exploitation and xenophobia are effective is described via real people and real life stories. The new human ecology emerging in human societies with lawlessness and corrupted local authorities is presented as the intersection of all plots. In the analysis, the relationship networks are also hypostasized with a figure in order to make the society be understood more clearly. With its deep characters and plot, the novel presents the reflection of not only the era and the geography but also a current and macro profile of human and human's relations with

their environment including other people, animals, forests, sea etc. Although it was written with the aim of presenting a sociological analysis rather than ecocriticism, the fact that the novel reflects the behaviour towards otherizing nature and human beings and the connection between them so clearly without aiming is further proof of how intertwined they are. The fact that the whole fiction presents the exploitation and domination of the others in connection with each other in parallel with ecological ethical approaches and through real people with an implicit ecocriticism reveals the uniqueness of the novel.

Giriş

Rıfat Ilgaz romanlarındaki kurgularda kırsaldaki insan portrelerini ve yaşam tarzlarını yansıtmaktadır. Kendisi de gayesini “tüm deniz kıyılarını, tüm insanları, bu koşullar içinde doğup büyüyen, gelişen insanların ortaklaşa toplumsal kaderini, yorulmazlığını, girişkenliğini anlatmak istiyorum” şeklinde tanımlamaktadır. Romanları, kırsal yaşam gerçekleri ile kurgulanmıştır. Öyle ki *Karadenizin Kıyıçığında*, Karadeniz insanının panoramasının bir kesiti olarak sunulmaktadır. Hazer (2010: 75) romanla ilgili olarak “kırsal insanının ve toplumsal yapının ortaya çıkardığı meseleleri eleştirel bir tutumla ele alan sosyal konulu bir romandır” tanımlamasında bulunmuştur. *Karadenizin Kıyıçığında* romanı Ilgaz’ın tek bir roman kurgusu içerisinde güçlü gözlem ve aktarma yeteneğiyle kırsalın günümüzde de geçerliliğini koruyan öteki düşmanlığı, kadına şiddet, doğa talanı, sömürü gibi normalleşen olumsuzluklar içerisinde küçük bir kasaba halkının oldukça yıkıcı sömürü düzeni ve otorite karşısında hayatta kalma mücadelesini ortaya koymaktadır.

Edebiyatın, özellikle post-modern edebiyatın, insanın insan dışı yaşamla etkileşimini daha sürdürülebilir bir boyuta taşıma rolü oldukça etkili görülmektedir (Oppermann, 2008: 251). Direkt insan-çevre ilişkisini anlamaya, belki eleştirmeye ve yeni bir anlam katmaya yönelik edebi metinler olmasının yanında; asıl amacı o olmamakla birlikte sunulan günlük yaşam rutinlerinin “normallikleri” içerisinde kendiliğinden ortaya çıkan benzerlik ve eleştirilerin sunulduğu metinlere ulaşılması da mümkündür. Oppermann (1999: 30-31) ekoeleştirisinin edebiyata dünya-merkezli bir bakış ve edebi eleştiriye de ekolojik bir yaklaşım sağladığını ifade etmektedir. *Karadenizin Kıyıçığında* örtük ekoeleştiri yönüyle Türk edebiyatının önemli ve eşsiz eserlerinden bir tanesidir. Oppermann (2012: 422) ekoeleştirisinin edebiyat ile etkileşiminin artmasından ve ekolojik bilincin oluşturulması için farkındalığın geliştirilmesinde altyapı işlevinden bahsetmektedir. Öyle ki; bu ve benzeri romanlarda kırsalın günlük rutininde anlatılan hikâyeler, halka kendilerine dışarıdan bakabilmelerini sağlayabilecek ayna görevi görmektedir. Ekofeministler tüm yaşam formlarının bağlılığına yapılan atıfla, eleştirilerini kadın bedeni ve dünya arasındaki ilişki üzerine inşa etmişlerdir (Özdağ, 1998: 108). Ekoeleştiri temelinde sıkça bahsedildiği üzere bilim nedenleri çözmeden önemlidir; fakat insanların doğaya olan tavrında gereken değişiklik daha içsel değişimle mümkündür. Edebi eserler de insanlığa tuttuğu ayna ile sorgulamayı etkinleştirebilecek ve içsel değişimi beraberinde getirebilecek faktörlerden biridir (Özdağ, 2017: 19-20). Her ne kadar ekoeleştirden ziyade sosyolojik bir analiz sunma amacıyla yazılmış da olsa, romanın doğaya ve insana davranışı ve aradaki bağlantıyı amaçlamadan bu kadar net yansıtması ne kadar iç içe olduklarının ayrıca bir kanıtıdır.

Kitlelerin geçmişleri bugünkü davranışlarının nedenleri ve temelleri hakkında önemli ipuçları barındırmakta ve analiz edilerek anlaşılmasını kolaylaştırmaktadır. Pesimist-gerçekçi bir yaklaşımla Roberto (1894) şunu iddia etmektedir; “ilerleme diye bir şey yoktur, sadece yaşam mücadelesi vardır. Tarih tekerrürden ibarettir; insanlar geçmişte aynıydı, şimdi de aynı ve gelecekte de aynı olmaya devam edecektir.” Akçakoca’nın ve/veya kırsal yaşamın bugününün değerlendirilebilmesi geçmiş yansımalarının doğru değerlendirilebilmesiyle başlayacaktır. Türkiye’nin ilk ve önemli destinasyonlarından olan Akçakoca’nın turizmde ve sosyal alanda geri kalmasının yerel nedenlerinin anlaşılmasının önemli girdilerinden biri de yerelin tarihten bugüne anlaşılabilmesinden geçmektedir. Konuyla ilgili yapılan çalışmaların ve kaynakların kısırlığı yazarlarca kaleme alınmış yazıların incelemeye tabii tutulmasını gerekli kılmıştır. Bu bağlamda bu çalışmanın Akçakoca’nın güncel sosyo-kültürel değerlendirmelerine, doğa tahribatı alışkanlıklarına destek sağlaması, en azından sorgulamaya başlamak için bir başlangıç çizgisi sunması mümkündür. Bölgedeki ortaokulda ve halkevinde öğretmenlik yapan Rıfat Ilgaz halkla yakın ilişkiler kurmuş ve yakından gözlem şansı yakalamıştır. Gözlemlerini kurgulayarak oluşturduğu roman üzerinden bölgede gerçekten yaşamış insanların isimlerini romana konu ederek Akçakoca insanının ve sosyokültürel yapısının gerçek bir yansımasını sunmuştur. Yazar, roman sonunda *Sarı Yazma* isimli otobiyografisinde de geçen bir gerçek kişi ismini kullanarak (Osman Bayraktar) ve kitabı bir panorama olarak tanımlayarak, gerçekten Akçakoca’da yaşamış insanların isimlerini romana konu ederek kurgunun gerçekliğini vurgulama çabasına girişmiştir (Ilgaz, 2016; 2017).

Araştırma, *Karadeniz’in Kıyıcığı* romanı ile üçüncü göz olunan Akçakoca’daki insan ve insan ilişkileri ağı ve niteliğinin analizini içermektedir. Roman aracılığıyla ele alınan konu bağlamında herhangi bir çalışma bulunmayan Akçakoca’nın yakın tarihindeki insan dokusunun günlük sosyal yaşam motifleri üzerinden bir parçası aydınlatılmaya, bölgenin sosyokültürel yapısı üçüncü göz açısından sunulmaya çalışılmıştır. Araştırma kapsamında ikincil veri olarak *Karadenizin Kıyıcığında* romanı içerik analizine tabii tutulmuş; insan ekolojisi ve ekosistemine yönelik analizler ve tanımlamalar gerçekleştirilmiştir. Elde edilen verilerin geçmişten bugüne geçen zamanda bir çıkış noktası görevi görmesi ve ilerideki çalışmalarla Akçakoca’nın sosyokültürel kronolojisinin tamamlanabilmesi hedeflenmektedir. Analiz neticesinde güçlü bir hiyerarşik yapı ve farklı statülere özgü davranış kalıplarının varlığı tespit edilerek modellenmiştir. Ayrıca diğer bir önemli sonuç olarak; ekolojik etik yaklaşımlarınca ortaya atılan iddiaların yansımaları analiz neticesinde ortaya çıkan veriler ile oluşturulan ilişki ağlarında açıkça görülmektedir. Toplumlar daha küçük insan topluluklarının bir araya geldiği sistemli bütünlüklere ve her toplum bu toplulukların özelliğini taşımaktadır (Darwin, 2013: 114). Bu bağlamda her bir topluluğun kendi dinamikleri içerisindeki savaşlarını ve gelecek öngörülerini mikro bazda değerlendirmek ve yorumlamak daha büyük resmin şekillenmesi açısından önem arz etmektedir. Her ne kadar küçük bir kasabanın hikâyesi anlatılsa da sunulan olay döngüleri genel bir portrenin; yani evrenselin yansıtılmasını sağlamaktadır.

1. Yöntem

Araştırma *Karadenizin Kıyıcığı* romanı ile üçüncü göz olunan Akçakoca'daki sosyal yaşam dinamiklerinin analizini içermektedir. Roman içerik analizine tabii tutulmuş ve bölgenin tarihi sosyokültürel yapısı ve yaşayış biçimleri sunulan argümanlarla ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Bölgede 30'lu yıllarda öğretmenlik yapan Rıfat Ilgaz gözlemlerini kurgulayarak oluşturduğu roman üzerinden Akçakoca insanının ve sosyokültürel yapısının bir yansımasını sunmuştur. Ilgaz, Akçakoca yıllarında Halkevi kurulması ve derslerin yürütülmesi sürecinde aktif rol oynamış ve bu sayede sosyal ilişkilerini büyük ölçüde geliştirmiştir. Geliştirdiği sosyal ilişkiler, tüm sosyal alanlarda bulunabilmesine ve halkı gözlemleyebilmesine, Halkevi dâhilinde yürütülen dersler kadınlarla da iletişimde kalabilmesine ve onları tanıyabilmesine vesile olmuştur. Roman aracılığıyla herhangi bir yazılı kaynak bulunmayan Akçakoca'nın tarihi insan dokusunun bir parçası aydınlatılmaya; ekolojik etik yaklaşımlarının insan-doğa ilişkilerine yönelik iddiaları ve Darwin'in insan tanımlamalarıyla da anlamlandırılmaya çalışılacaktır.

2. Karadenizin Kıyıcığında

Araştırmanın bu bölümünde kitapta geçen söylem ve olaylar aracılığıyla dönem ve bölge halkının analizi sunulmaya çalışılacaktır.

2.1. Doğayla etkileşim

2.1.1. Doğadan korkma

Deniz. Yaşam günlük anlamda iklim ve coğrafya daha makro anlamdaysa içine sıkışılan sistem içerisinde belirli kültürler ve döngüler içerisinde sürmektedir. Geçim daha korkusuz, genç ve bağımsız olanlar için deniz, daha becerikli ve düzenli yaşamı tercih edenler için fin-dık ile sağlanmaktadır. Erkeklerin gençliklerinde deniz tecrübesi ve hevesi olmakla birlikte yaş ilerledikçe ve daha önemlisi aile kurduktan sonra birkaç tekne reisi dışında halkın çoğu için deniz bir geçim alternatifi olmaktan çıkmaktadır. Ayaz, denizle olan ilişkiyi Almanya rüyası olarak tanımlamaktadır; “Gidip çalışarak bir tarla, arsa alacak kadar ya da bir ev yap-tracak kadar paranın biriktirildiği ve dönüldüğü bir menzildir deniz, (2016: 187)”

Deniz halkın geneli için korkulacak bir olgu olarak benimsenmiştir. Erkekler hayatları-nın bir döneminde iyi para kazanmak için denize açılmakta, fakat aile kurduktan sonra deniz tercih edilmemektedir. Karadeniz'in fırtınalı ikliminin ve dalgalı karakterinin etkisiyle; eski dönemlerdeki erkeklige giriş ritüeli benzerini Akçakoca erkeklerinin denizle olan im-tihan-larına benzetmek mümkündür. Denizin sunduğu tehlikeli yol, halkı toprağa kök salma yani toprak sahibi olma ihtiyacına itmektedir.

İklim. İklim, bölgede her halükârda sürekli olarak verilmesi gereken zorlu sınavlar sun-maktadır. Şiddetli yağmurlar yörenin tek değirmeni olan Ahmet'in değirmeninin arklarının tı-kanmasına ve hatta değirmenin yıkılabilesine neden olmaktadır. Değirmenci Ahmet değirme-ninin işleyişini devam ettirebilmek için hem havayla hem de dereyle mücadele etmek zorunda kalmaktadır. Fırtına nedeniyle dolan arkın suyunu boşaltmak ve fırtınada tıkanan dereyi açmak için sürekli dereyi kontrol etmesi gerekmektedir. Aksi halde değirmenin, dolayısıyla da kendi geçiminin devamı tehlikeye girecektir. Değirmen hem Ahmet'in geçimini sağlayabileceği hem de yerel halkın un elde edebileceği tek merkezdir. Bu nedenle de devamlılığı için sürekli mü-

cadele edilmektedir. Ahmet mücadelesinin bir yansıması olarak Karadeniz'i; "Üstündekilerle başka türlü uğraşır kıydakilerle başka türlü" (38-39)" şeklinde tanımlamaktadır.

2.1.2. Adaptasyon

İklim dışında coğrafi yapı çevre bölgelerle olan ulaşımın çok kısır imkânlarla yürütülebilmesine ve belli kişilerin inisiyatifinde olmasına neden olmaktadır. Çevreyi il ve ilçelerine tekne ile, Düzce ve diğer kara il ve ilçelerine ise Hamit'in arabasıyla gidilebilmektedir. Ulaşım ağlarının kısıtlı ve belirli kişilere bağlı olarak sürdürülmesi ulaşım alternatifi olarak özellikle yakın mesafede deniz yolunun daha etkin kullanılmasına neden olmaktadır. Recep'in Akçakoca'da kalmasının ve fabrikada çalışmak zorunda kalması örneğiyle Karadeniz'in yaşamı etkileme ve engelleme gücü sunulmuştur. Açma yeri belirlemede yerin denize olan uzaklığı değerlendirilmekte ve yerin iyiliği buna göre karar verilmektedir (K.K, 21).

Sunulan yaşam alanında hayatta kalmanın tek yolu maddi güç elde etmektir. Halk açısından ulaşılmaya çalışılan nokta monarşik güç yapısının ortadan kaldırılması ve hayatta kalma şartlarının kendileri lehine değişmesidir. Diğer bir deyişle Darwin'in en önemli söylemlerinden olan "en iyi uyumlanma" kırsalda toprak sahibi olmaktan ve taciz ve öldürülme riskleri barındıran, ağır şartlarda çalışılan takas döngüsünden kurtulmaktan geçmektedir.

İlk bölümlerinde tahlillerde doğa ile olan etkileşimde dengeli bir yapının göze çarptığını söylemek mümkündür. Denizin verdikleriyle yetinme, yaşamın denize ve iklime göre şekillendirilmesi, doğayla uyum ve toplayıcı kültür yansıması noktasında önemli ipuçları barındırmaktadır. Yörede gücü temsil eden Hacı Dursun ve ailesinin maddi ve kamusal güçleriyle kabul ettirdikleri monarşik güç yapısının baskınlığı çalışma şartlarında, ahlaki çöküşte, bağımlılığa dayalı ekonomik sistemde ve hatta insanların hayatları üzerinde hak iddia etme noktalarında kendini göstermektedir. Öyle ki, yörede herkes otorite için çalışmakta ve emeklerini kıyafet ve yiyeceklerle takas etmektedirler. Özgürlük sağlayabilecek maddi getiri elde edememekte, talep ettikleri durumda kötü muameleye maruz kalmakta ve düzen koruyucuların da etkisiyle bastırılmaktadırlar.

Kurulan monarşik yapının kırılmasının tek yolu halkın toprak sahibi olmasından geçtiği düşünülmekte, doğanın tekrar talanını beraberinde getirmektedir. Monarşik yapı maddi güç ve takas döngüsüyle temellenmekte; kamusal destekle köklenmektedir. Romanda doğa talanıyla otoriter tahakkümün birlikte bütün olarak sunulması tesadüfi değildir; tüm ekolojik etik yaklaşımlarınca vurgulanan bir gerçek hayat yansımasıdır. Ortaya çıkan tabloda tarımsal ve ekolojik girişimler hayatta kalma için uyumlanmanın tek şartı olmakla birlikte; doğayı destekler nitelikte değil, doğaya rağmen yapılmaktadır.

2.1.3. Toplayıcı kültür

Halk yaşamını genel olarak doğanın kendisine verdikleriyle ve verdiklerini işleyerek geçirmektedir. Deniz bu noktada sadece yiyecek değil, yakacakları odunun da kaynaklarındandır. Doğaya uyumlu toplayıcı bir kültürün benimsendiğini söylemek mümkündür (K.K.5);

"Bu aylarda denizden baban çıksa korkma ye!"

Denizden salt balık çıkmaz, odun da çıkar, çıra da...

2.1.4. Hayvana empati

Halk olarak nitelendirilen kesimde hayvanların kaynak ve araç olarak kabul edildiğini söylemek mümkündür. Fakat, araç olarak kullanılan hayvanların gereksiz ve kapasitesinin üstünde zorlanması “insafsızlık” olarak nitelendirilmektedir; “Unuttuk eşeğe, yükün altında! İndiriver çuvalları.”, benzer şekilde yağmurda ıslanan eşeğini değirmenin içerisine almaktadır; “Benim Okumuş ıslanıyor dışarda!” ...aralanan kapıdan hızla çekti eşeğini...”

Fakat yine de roman içerisinde eşeğe yaklaşımın empatiden yoksunluğu bir ayrıntı olarak şu şekilde vurgulanmıştır; “Onu açıklıktan çok, bu karayel tedirgin ediyordu. Sağ kulağının deliğinden ciğerine kadar işliyor gibiydi. Bağlandığı direğin dolayında dönüp durması bu yüzdendi. Ama bunu kim anlayacak, nasıl anlatacaktı. Şu Hamit dedikleri adam, yularını çözse de değirmenin rüzgar tutmayan bir yerine bağlasaydı. Nerede onda o anlayış!”

2.1.5. İşgalcilik

Roman içerisinde işgalcilik üç şekilde kendini göstermektedir. Doğa işgali, alan işgali ve arazi işgali.

Doğa. Bölgede doğanın işgal edilmesi doğal bir hak olarak görülmekte ve hayatta kalma biçimi şeklinde tanımlanmaktadır. Kurulan monarşik yapının kırılmasının tek yolu halkın toprak sahibi olmasından geçtiği düşünülmekte, doğanın tekrar talanını beraberinde getirmektedir. Hamit eski karşılaştırması yaparken şunları söylemektedir; “Buralar biz askerken kestanelikti. Beş altı yıl içinde fındıklık olup çıkmış!”, “bu gidişle bir karış toprak kalmayacak, fındık ekilmedik.” Burada dikkat çekici olan nokta kişinin doğa talanındansa kendilerinin gasp edebileceği alan kalmaması korkusuna kapılmasıdır. Çok basit iki cümle gibi görünse de aslında doğayı talan etmenin zihindeki meşruluğunu ve doğallığını yansıtmaktadır. Ahmet orman yakma kararı aldıklarında vicdan muhasebesine girişmekte; fakat “hayatta kalma” amacını ortaya atmaktadır. Diğer yandan açmalara el koyan Hacı Dursun’un tek amacı daha fazla zenginleşmek ve insanlar üzerindeki kontrolünü yitirmemektir.

Halk arasında “açma sahibi olmak” olarak nitelendirilen durum ormanlık alanların yakılarak ekilebilir araziye dönüştürülmesini ifade etmektedir. Zenginler zenginliklerini ilk açma sahibi olmalarına borçludurlar. Açma sahibi olmak bölgede kabul görmüş ve yaygınlaşmış bir eylemdir, romanın da temel dinamiklerindedir. Bölgede bilinen ortak bir isimle anılması ve işleyen bir sistem olarak kamu görevlilerince rüşvet aracılığıyla gelir kaynağına dönüştürülmesi açma olgusunun yerelde meşruluğunun göstergeleridir.

Alan. Benzer şekilde kentte de alan talanı örnekleri görülmektedir. Kamu arazisine kahvehane kuran Tekkol Fahri’nin durumu, olayın meşruluğu ve işgal sürecinde gördüğü destek şu şekilde açıklanmaktadır; “...önce kahveciliği düşünmüştü. Kimin malı olduğu henüz belli olmayan deniz kıyısına bu kahveyi konurdu. Balıkçılar kadar motorcuların da çok yardımı dokunmuştu bu kahvenin temellerinin atılışına... (KK, 199).”

Arazi. Kendi açmaların Hacı Dursun’un tapu çıkarması üzerine Hamit; “...Alaplı yolu üzerindeki bütün açmaların tapusunu üzerine çıkartmış! Tam üç evin açması...”, “...çıkardığımız yangını duymayan kalmadı. Kökleri söktük, çapaladık, anamızdan emdiğimiz süt burnumuzdan geldi (KK, 200)”.

Güçle ve parayla elde edilen devlet yetkilileri kurulan mikro kölelik sisteminin sürdürülebilirliğinin de teminatı olarak görülmektedirler. Yakılan orman kamu görevlileri tarafından para karşılığında görmezden gelinmiş, dönüştürülen alan ise yine kamu görevlilerince ve para karşılığında Hacı Dursun üzerine tapulanmıştır. Güçlünün gücünü katlamasının teminatı yine sahip olduğu güçten elde edilmiştir. İlk aşamada orman talan edilerek yok olmuş, ikinci aşamada ise alanı dönüştürmek için çalışan kişilerin emeği Hacı Dursun'a hibe edilmiştir. Üç işgal örneği hem bölgedeki talanın hem de hiyerarşik yapının gözlemlenebildiği önemli örneklerdir. Öyle ki, öncelikli olarak insanlar kendilerinde hak gördükleri sahili ve ormanı (yani doğayı) oldukça agresif yollarla kendilerinin ilan etmekte; sonrasında ise kendilerinden üst bir kimlik o alanı ellerinden almaktadır.

2.1.6. İnsan varlığını öncelemek

Yaşam şartları ve içinde buldukları sömürü kültürü dikkate alındığında hayati bir durumla karşı karşıya kalındığını söylemek mümkündür. Fakat, hayatta kalmak için doğa üzerinde olabilecek en yıkıcı yollardan birini tercih etmektedirler. Ahmet yaşadığı ahlaki çelişkiyi; “Yazık olacak ormana!”, “Bize de yazık! Orman yanmazsa biz yanacağız!” şeklinde yansıtmaktadır. Hamit ise daha rasyonel yaklaşım sergilemektedir; “Ormancılar gelir, zabıt tutup giderler... Şimdiye kadar ne yapıyorlarsa gene onu yaparlar. Sonra keyif için yakmıyoruz ya ormanı. Kestaneliği yakıp fındıklık yapacağız. Bunu ormancılar da biliyor...”

Ahmet hayatlarına devam edebilmek için mecbur kaldıkları durumu etik düzlemde sorgulayıp kendini ikna etmeye çalışırken, Hamit ise konuyu sadece karşılaşılabilecek sorunlar nezdinde değerlendirmektedir.

2.1.7. Sembiyotik ilişki göstergeleri

Birbirine destek olmak, yardım etmek doğal bir tepki olarak ortaya çıkmaktadır. Buradaki önemli mesele işbirliği yapılan konunun kendi yaşamlarına da bağlı olduğu gerçeğidir. Küçük bir alanda yaşayan kişiler yaşamlarını devam ettirmelerini sağlayan öğeler için birlikte çalışmaktadır. Yöre, devamlılığı birbirine bağlı hayatların birbirleriyle olan ilişkilerini yansıtmaktadır.

Birlikte hayatta kalma. Yerel halk arasında şartlara uyumlanma noktasında göze çarpan diğer önemli unsur kişiler arası etkin işbirliği davranışlarıdır. Hayatta kalma, korunma, işleyiş, istek noktalarında benzer sosyal statüde olan kişiler arasında gönüllü işbirliği görülmektedir. Yine doğal yaşamdaki birbirini tamamlayıcı ve ihtiyaç giderici evrimsel uyumlanma sürecinin bir yansıması olarak ortaya çıkan sembiyotik ilişki benzeri ideal ilişki formlarını benimsediklerini söylemek mümkündür (Bookchin, 2013: 25). Roman genelinde güçlü olana karşı hayatta kalma isteği insanları birlikte kalmaya ve birlikte davranmaya itmektir. Güçlü olan bazı durumlarda doğa, bazı durumlarda ise yüksek sosyal sınıftan olan kişiler olarak irdelenmektedir. Roman her koşulda doğa ve insan etkileşimini yansıtmakta ve ondan beslenmektedir.

İnsan hayatı yerel halk sembolleri için büyük önem arz etmektedir. İlk bölümde önce Hamit sonra Ahmet denizde gördükleri, tanımadıkları ve yaşadığından bile emin olmadıklarını birini kurtarmak için hayatlarını riske atarak, tövbe ettikleri denize fırtınada girmektedirler. Darwin (2013: 103-105) bu davranışı toplumsal ve anasal içgüdü olarak ahlakla tanımlamakta ve yüreklilikle bağdaştırmaktadır.

Değirmen. Değirmenin arkları tıkanıldığında o an değirmende kim varsa yardım etmekte ve birlikte tekrar su yolu açılmaktadır. Akışın birkaç kişinin açabileceğinden fazla olduğu zamanlarda ise köyden yardıma gelmektedir; “kimi buldumsa getirdim komşulardan. Geçen sefer de kapanmıştı derenin ağzı da, değirmenin ne çarkı kalmıştı, ne bendi. Çuvallar dolu dolu gitmişti sele... Duyar duymaz hemen yola düştük.”

Burada önemli olan bir diğer vurgu yardıma gelenlerin sadece kadınlar olmasıdır. Ahmet’in annesinin çağırmasının da etkisi olduğu düşünülebileceği gibi, Akçakoca’da kadın-erkek rollerinin tanımlanmasında da önemli göstergelerdendir. Kadınlar fiziksel güç isteyen işlerde daha çok emek harcamaktadırlar.

Fındık. Fındık konusunda iki türlü işbirliği söz konusudur. İlki birlikte fındık ayıklamaktır. Genç kadınlar fabrikanın durduğu günlerde fındık ayıklamak için evlerine fındık götürmekte, daha hızlı yapabilmek adına komşularla birlikte çalışmaktadırlar.

İkincisi ise “açma”ların birlikte yapılmasıdır. Yakın komşular anlaşarak orman yakma, yakılan alanın temizlenmesi ve ekilmesi işlemlerini birlikte yapmaktadırlar. Burada hem birlikte çalışma kültürü hem de monarşiye tepki olarak mülk sahibi olma girişiminde tek başına kalmama motivasyonu bulunmaktadır.

2.2. Hiyerarşi ve güç

Romanda hiyerarşi ve güç odakları herkesçe bilinmekte ve kabul görmektedir. Zengin fakir ayrımının kesin söylemler ve kurallarla belirtildiği kurguda, statüler arasında kesin sınırlar bulunmaktadır. Bunlardan ilki zenginlerin fakirlerden kız almamasıdır. Birçok kez, farklı kişilerce tekrarlanan cümlelerden bölgede yerleşen algı kendini göstermektedir;

“..Zengin kısmı fakirden fukaradan kız mı alır!”

“Onlar kimseyi sevemezler.. Onlar bizim gibilerle yatmak isterler”, “...evlenmeyi çıkar aklımdan. Onlar bizim gibilerle evlenmezler diyorum sana. Kaç dönüm fındıklığın var? Kaç Reşadin, kaç Mahmudiyen var? Babandan ne kaldı, miras olarak?...”

Yaşam rutinleri de kabul edilen hiyerarşik örgü içerisinde devam etmektedir. İnsanların davranışlarından tüketilen besinlerin içeriğine kadar hiyerarşik yapıyı netleştiren birçok alışkanlık, yaşam, tüketim ve davranış kalıpları bulunmaktadır. Bu noktalardan biri de fabrikaya gelen kızların tükettikleri ekmektir;

Herkesin önünde başka başka ekme... hiçbirinin ekmeği öbürüne benzemiyordu. Kaya gibi bir pilaki ekmeğinin yanında, sapsarı bir mısır bazlaması. Buğday mı, çavdar mı, ne unundan yapıldığı belli olmayan yumruk gibi bir somun... ötede altında üstünde kara mancar yaprağı döşeli tepsi ekmeğinden kırılmış bir kıyı... (KK, 134)

Bölgede en kaliteli ekmek iyi buğdaydan yapılan ekmektir; “kim yiyor buralarda Meryemana buğdayımı? ... Hacı Dursun olmasın?”

Hiyerarşide üst konumda olanların kendi içlerinde de ast-üst ilişkisinde olduğunu söylemek mümkündür. Öncelikli olarak erkekler ve kadınlar, alt gruplar olarak da baba, erkek evlat, anne ve en son kız çocuklar olarak sıralanan bir hiyerarşi ve değer sistemi bulunmaktadır. Hane dışında konumu sayesinde davranışları herkes tarafından kabul gören Şemsi babasına karşı çıkamamaktadır; “Atamsın, ne istersen yaparsın!”

Hiyerarşik anlamda üst konumda olmak, özgürlük, saygınlık, güç sağlamanın yanında alt tabakalarda kalanların hayatlarına müdahale gücünün de elde edilmesini sağlamaktadır. Evlenme, çalışma, ücret, yaşam tarzı gibi tüm yaşamsal kararlar güç odaklarınca manipüle edilebilmektedir. Kabul görmemesi durumunda kademeli olarak toplum baskısı ve dışlama, son aşamada ise saldırma ve fethetme/yok etme gelmektedir.

Diğer yandan hiyerarşinin ve kontrol mekanizmalarının netliği, alt tabakalarda kalanların buna göre pozisyon alabilmelerine de vesile olmaktadır; “Senden güçlüsü sana bir şey verdi mi istemeden al şunu dedi mi hemen elini uzatmayacaksın. Çünkü, hiç kimse durup dururken sana bir şey vermez...(KK, 182)”.

2.2.1.Yerel gücün üstünlüğü

Hiyerarşi sadece halk içerisinde etkili bir durum olmaktan fazlasıdır. Üst tabakalarda yer alanların otoriterleri kamu temsilcileri üzerinde de etkilidir;

“Bu iş bir onbaşıyla çözümlenip atılacak işti amma, koskoca Hacı Dursun kalkıp makamına kadar geldiğine göre gereken önem verilmeliydi.”

Ahmet; “Ormancının ısıramayacağı, ısırса da diş geçiremeyeceği birini söylemesi gerekiyordu” çıkarımıyla Hacı Dursun’u ima ederek; “... oralarda daha önce kimin açması varsa.. (KK, 54)” yalanına başvurmuştur.

Gücünün farkında olan Hacı Dursun öğretmen için; “...Eğer şunun şurasında burnu kanamadan oturmak istiyorsa, ilk evvela bizimle iyi geçinsin,” diye uyarıda bulunmaktadır.

Kurulu bu düzen yörede herkesçe bilinmektedir; “Hacı Dursun gibilerin karşısına dikildin mi, kanun karşısına dikilmiş gibi olursun. Onlar her işini kitabına uydururlar.”

2.3. Bozulma ve meşrulaşma

Romandaki olay kurgusunda üstten gelen dolandırıcılık, evrakta sahtecilik, kayırmacılık gibi etik dışı davranışların yerel halk için çaresizlik nedeniyle normal yaşam pratiklerine dönüştüğü vurgulanmaktadır.

Fındık İpoteği. Tek para eder şeyin fındık olması insanların çıkan ekstra harcamaları için kullanabilecekleri şeyin de fındığa dönüşmesine neden olmuştur. Kişilerin acil ihtiyaçları

için de başvurdukları tek isim maddi gücü tekelinde bulunduran Hacı Dursun'dur. Fındıklar ipotek edilerek ederinin çok altında satılmaktadır. Hacı Dursun zengin olması ve istenilen zamanda nakit para sağlayabilmesi fındık ipoteğinde de tek güç olmasını sağlamaktadır.

Yaş büyütme. Şemsi'nin Güllü'ye tecavüz etmesi durumunda başı belaya girmemesi için Güllü'nün yaşını büyütme istemektedir "...Başına da bir kaza gelirse, eh ne yapalım çocuk değildi ya, kendi düşen ağlamaz demesi kolay olur." Raşit aracılığıyla bu isteğine ulaşmıştır.

Tapu. Hacı Dursun Raşit Efendi'ye verdiği rüşvetle gücünü kullanarak yakılan alanı kapsayan hem eski tarihli hem de istediği genişlikte alanın tapusunu kolayca elde etmiştir; "...Haracı maracı, sus payı söz payı... Biz de çoluk çocuk geçindiriyoruz (KK, 174-175)" Burada hem rüşvet aracılığıyla kamu görevlilerin elde edilmesinin kolaylığı ile kamusal yozlaşma hem de maddi gücü elinde bulunduranın hukuki konulardaki gücünün etkisi vurgulanmaktadır.

Alt tabakalardaki insanların da güç kazanabilmek adına benzer yollardan gittikleri görülmektedir. Rüşvet, suçtan sıyrılmanın ve buradaki tabirle güç sahibi olmanın anahtarıdır; (KK, 55); "...bütün açma sahiplerinin geçtiği yoldan sen de geçeceksin!", "...eğer bu işi yüz lirayla kapatabilsem, komşu hatırı olduğu için bu arada..." Seçilen kelimeler olayın meşruluğunu, kritik rolünü ve hak talebini ortaya koymaktadır.

Ahmet de rüşvetten kendini daha güçlü hissetmeye başlamıştır; "Ahmet'in içine bir dinçlik yayıvermişti. Mal sahibi olmuş, ormancılara rüşvet veriyordu işte!"

2.3.1. Kamuda ve güvenlikte kayırmacılık

Ahmet saldırıya maruz kaldığında karşılaştığı güvensiz ortamı şu şekilde anlatmaktadır; "...Herifler geçen gece değirmi basıyorlar, ben asılıyorum tabancaya. İçinde beş kurşun vardı, beş el atıyorum havaya... Karakola duyurmak için... Ne gelen var ne giden..."

Rüşvet ve kayırma güvenlik de dahil her alanda üstünlük sağlayabilmektedir. Rüstem restoranında içkiyi rüşvetle içirmektedir; "Haracını vermiyor mu Aşçı Rüstem karakolun, veriyor... eeee?". Bu durum farklı dinamiklerin birleşmesine neden olmakta ve her aşamada olduğu gibi güç savaşları devreye girmektedir; "...Bize gelince teftiş! Hacı Dursun'un oğlu içerken... (KK, 195)".

Burada dikkat çeken bir diğer mesele; kayırmanın normalleşmesi üzerine taciz, saldırı, kayırma dahil hiçbir konuda kimsenin güvenlik güçlerine başvurmaya gerek duymamasıdır. Hukuki dayanağı olmadığı halde yerel otoritenin kabulü ile, yaşanan tüm sömürü, şiddet ve hak gasplarında kamusal güvenlik temsilcilerine başvurulmamasını dört temel sebebe dayandırmak mümkündür;

- Çoğu tek başlarına yaşayan kadınlardan oluşan hanelerde hissedilen çaresizlik
- Alternatif bir yaşam modelini bilmeme anlamında sosyal cehalet
- Mevcut düzen koruyucularının güç sembolleriyle ve güçlerinin boyutlarıyla ilgili olumlu yürüttükleri aktif propaganda
- Kamusal otorite ve yerel halk genelinde güç sembollerinin lehine kurulan sarmal kayırma sistemi

2.4. Ekonomik yapı ve sömürü düzeni

Yöredeki günlük yaşam rutinleri, genel işleyişin yürütülebilmesini sağlama adına oluşturulan çarklardan ibarettir. Monarşik yapı maddi güç ve takas döngüsüyle temellenmekte; kamusal destekle köklenmektedir. Romanda doğa talanıyla otoriter tahakkümün birlikte bütün olarak sunulması tesadüfi değildir; tüm ekolojik etik yaklaşımlarınca vurgulanan bir gerçek hayat yansımasıdır. Ortaya çıkan tabloda tarımsal ve ekolojik girişimler doğayı destekler nitelikte değil, doğaya rağmen yapılmaktadır. Yörede erkekler ya dükkanlarda ya da denizde veya gurbette çalışmaktadırlar. Ucuz iş gücü olmaları nedeniyle 15-16 yaşlarında genç kadınlar okutulmak yerine fabrikada emekleri karşılığında bakkal ve kıyafet ihtiyaçlarını karşılamak için çalışmaktadırlar. Halk çalışanların, çalışanlar dolayısıyla da halkın büyük çoğunluğunun Hacı Dursun'a bağımlı olduğu bir ekonomik döngüye sıkışıp kalmıştır. Anadolu genelindeki ağalık sistemini yansıtan yapıda, “ağalar” insanlar üzerinden zenginleştikçe hak iddia ettiklerinin çapı da genişlemektedir. İlk önceleri insan emeği üzerinde haklarını genişleten kişiler, zamanla insanları her koşulda kendilerinin görmekte ve her türlü isteklerini gerçekleştirme-yi de ahlaken meşrulaştırmaktadırlar. Rıfat Ilgaz roman aracılığıyla kırsalda görülen sömürü sisteminin direkt yansımalarını ve sömürülenler üzerinden geliştirilen hikâye ile de sistem eleştirisini sunmaktadır. Bu aşamada ahlaki bozulmanın, sömürü ve sahiplik sisteminin tüm kesimlerce ne kadar kolay kabul edilebileceği sarsıcı biçimlerde yansıtılmaktadır.

Romandan yıllar sonra yazılan Büyümenin Sınırları Raporu (1974: 19); “dünyadaki insanların çoğunluğu kısa bir dönem zarfında sadece aileyi ve arkadaşları ilgilendiren meselelerle ilgilidir... Ancak çok az sayıda kimse geleceğe oldukça uzanan küresel bir perspektife sahiptir,” çıkarımını sunmaktadır. Romanda Hamit'in; “Doğru söylüyorsun ya... biz gün kazanıp, gün yemeye alışmışız. Beş altı yıl sonrası için nasıl gireriz işe...” itirafı karakterlerinin ve girişimlerinin sonucunun bir uyarısını içermektedir. Sonraki adımlarda açmaların elde tutulması için yapılan tüm girişimlerin stratejik düşünmeden uzak sığ planları içermesi ve başarılı olamamaları küçük ölçekte yaşayan ve düşünen halkların evrensel bir profilini sunmaktadır.

2.4.1. Fazlanın ödüllendirilmemesi azın cezalandırılması

Fabrika işleyişinde ilk göze çarpan detay eve götürülen fındıkların tartılmasında ortaya çıkmaktadır. Az gelen fındık içleri için çalışanlar cezalandırılırken fazla gelenler için bir ödül sistemi bulunmamaktadır. Oldukça teknik bir düzenle işleyen sistemde her gram fındık önem arz etmektedir. Hacer'in getirdiği fındıkların 700 gram fazla çıkması üzerine Hacı Dursun'un durumu şu şekilde tanımlanmıştır; “Hoşlanmıştı durumdan. Tam otuz kilo gelse de sesi çıkmayacaktı. Kabataslak altmış kilo kabuklu fındıktan otuz kilo iç fındık çıkardı, yarı yarıya...” yapılan gram hesabı sürekli tekrarlanmakla birlikte en net ifadelerden biri şudur; “Bir gram eksik getirdin mi yazarım hesabına.” Hemen üzerine Fatma 700 gram eksik getirdiğinde hırsızlıkla suçlanmakta ve tehdit edilmektedir (KK, 89).

2.4.2. Özel hayat müdahalesi

İşverenler çalışanların özel hayata müdahale edebilmekte, evlilik gibi kararları kendi çıkarlarına ters düştüğü durumlarda engellemeyebilmektedirler. Kaptanlar evlenmeyi düşün-

meyen erkekleri işe almayı tercih etmektedirler; “Ben sana evlen de gel mi demiştim? Biz motor sahipleri, limana girer girmez motorda yatıp kalkacak tayfa isteriz. Müdür gibi çantayı koluna kısırtıp evinin yolunu tutan gemici hoşumuza gitmez bizim!” Bu vurgunun hemen arkasından Temel Reis’in Recep’in evlenebilmesi için gerekli işlemleri yürütebilmesine engel koyduğu görülmektedir.

Recep ile Güllü’nün evlenmelerini istemeyen Hacı Dursun, durumu kendi lehlerine çevirecek açıklamayı yayarak fikri meşrulaştırmaktadırlar; “Bize ne zararı olur haaa. Ne kendinden hayır gelir, ne kızdan! Gece sekiz, gündüz dokuz... bu makine kolayına mı döner günde on iki saat! Sabahlara kadar birbirleriyle boğuşurlarsa ertesi gün kollarını kanatlarını nasıl oynatırlar!... (KK, 212)”. Sorun evlenmeleri değil, yörenin ekonomik temeli olan fabrikanın işleyişinin engellenmesidir. Sorun genele yayılarak çevreye benimsetilmekte, uygulanacak her türlü çözüm meşrulaştırılmaktadır; “Çel kızın aklını, bekar adamsın, evleneceğim diye kandır! Ne yaparsan yap!”; “Bu işi kestirip at ki o ayıyla evlenmesin. Evlendi mi çek kapısını pavrukanın...”

Çalışanların özel hayatlarına olan müdahalenin bu kadar derin ve açıktan yapılması, mal sahiplerinin insanların da sahibi olduklarını düşünmeleri ve hayatlarına olan her türlü müdahaleyi kendilerine hak görmelerinin sonucudur. Bu durum halk tarafından da kabullenilmiştir; “ne yaparsın, fabrika da onların kızlar da...” Tasvir edilen sosyal yapı eski dönem çalıştırılan insanlara bütünüyle sahip olmayı ifade eden kölelik sisteminin modern bir yansımasıdır.

2.4.3. Parasız çalıştırma ve normalleşmesi

Parasız çalışma sistemi bölge içerisinde kabul görmüş, zamanla sorgulanmaz hale gelmiş ve normalleşmiştir. Kimse emeğinin maddi karşılığını bilmemekte ve talep edememektedir; “Ne parası! Hacı Emmi para mı verir adama! Git dükkâna ne lazımsa al der, savar başından! (KK, 86)”.

Yiyecek, kıyafet gibi ihtiyaçların karşılanacağı tüm dükkânlar Hacı Dursun’a ait olduğundan, insanlar sadece ihtiyaçlarını karşılayabildikleri bir sisteme mahkum edilmiştir. Meşrulaşan bu sistemde kişilerin nakit ücret talepleri de propaganda ile reddedilmektedir; “Bu dükkânları ne demeye açtım ben? Dipten doruğa sizin gibi fakir fukaraları donatmak içi, hayırma. Bırak beş kağıdı da çuvalını doldurmaya bak!”

Roman içerisinde birçok kez vurgulanan bu durum işçi-işveren, üst-ast, zengin-fakir arasındaki kısmen pasif hak mücadelesinin de bir örneğini sunmaktadır. Varlık eşitsizliği üzerinden gelişen hiyerarşik yapı, oluşturulan sistemle bir döngü içerisinde beslenmekte ve devamlılığını sürdürmektedir.

Recep’in para istemesi üzerine; “iş içinde üstü başı ne edeceksin?”, “Şemsi’ye söyleyeyim eskilerinden versin sana.”, “... Üstüme başıma yapacağım diye boğazından kısarsın sen!”, “...Burada çalışan adam pazarıcılardan mal almaz, koskoca bir dükkân dururken... (KK, 137)” cevaplarıyla geçiştirmeye, Recep’i de kurduğu döngüye dâhil etmeye çabalamıştır.

Ek çalışma farklı ödüllerle cazip gösterilmektedir; “bu akşam iki saatçik de Hacı Emmi-nizin hatırı için çalışacaksınız! Size yiyebildiğiniz kadar çarşı helvası!”

Romanda fındık fiyatlarındaki artışların diğer malları manipülasyonu özellikle vurgulanmıştır; “...İstanbul durmada üstün fiyatla iç fındık çekiyordu ya, bu yükselmenin ayıklama paralarına bir kuruş bile hayrı dokunmuyordu. Fındık fiyatları yükseldikçe kızlarında mevsim başında yükselirdi defter hesapları. Sonra birden keserdi satışları, bıçak gibi...” Hak talebi üzerine üstünlük sağlama adına aşağılayarak Recep’e “...insandan başkalarının yapacağı işler için insan aylığı istiyorsun benden, reva mı bu?” diye çıkışarak konuyu kapatmaya çalışmaktadır.

Ücret ödenmemesinin temelinde parasal döngünün bozulmaması adına kişilerin ekonomik özgürlük elde etmelerinin ve kontrol dışı gelişebilecek alternatif yaşam dinamiklerine kayma ihtimallerini engellenme çabası yatmaktadır. Yaratılan tahakküm döngüsünün bozulması ihtimali, halkın ekonomik özgürlüğe erişmesini engellemelerine neden olmaktadır.

2.4.4. Düzen koruyucuları

Güç erkleri ile halk arasında düzenin korunmasını sağlayan araçlar roman içerisinde oldukça net ifadeler ve olay örgüleriyle sunulmuştur. Buna göre hem düzenin devamlılığı hem de düzen içerisinde kendi varlıklarının devamlılığı adına düzen koruyucuları aracı görevi üstlenmektedirler.

Safiye Abla. Fabrikada Hacı Dursun’la çalışan ve kadınların başında duran Safiye Abla hem kadınların kontrolde tutulmasını hem de Hacı Dursun ve ailesinin istediklerine ulaşmasını sağlama görevini üstlenmiştir.

Kadınların fabrikadaki hareketlerinden Safiye sorumludur; “Çekin başınıza yazmaları, gelen var!”. Bu durum romanda “...örtüneceklerdi ister istemez. Düzen böyle kurulmuştu fabrikada,” olarak açıklanmıştır. Benzer şekilde ücret vermeden ek saat çalıştırıldıkları gün yine Safiye “Bunu bulduğuna şükret! Hacı Emmi helvanıza kadar düşünüyor!” diyerek Hacı Dursun’un eylemini propagandasını yapmakta ve meşrulaştırmaktadır.

Hem zıt hem de destekler nitelikte, Safiye ayrıca Şemsi’nin kızlara tacizlerini de destekler pozisyonda durmaktadır; “..Şemsi çevirecek bir dolabı oldu mu, kaç göz eder herkesten önce yola koyup uzaklaştırırdı Safiye Ablasını.” Güllü ile Recep’in buluşmalarını engelleme noktasında da kendisinden destek alınmaktadır; “İş tam tersine dönmüştü şimdi. Babası da oğlu da ‘Aç gözünü!’ diyorlardı (KK, 210)”. Durumun açıklaması ise yine namus vurgusuyla yapılmaktadır; “..bu fabrika kuruldu kurulu kızların namusu ondan soruluyordu.”

Safiye ayrıca Hacı Dursun’un parasız çalıştırma düzeninin işleyişinden ve savunulmasından da sorumludur.

Raşit efendi. Hukuki ve kamusal sorunların çözümünde aracı rolünü rüşvet karşılığında Raşit Efendi üstlenmektedir.

Açma arazilerine sahip olunabilmesi için sahte evrak düzenlemenin yanında Şemsi’nin tecavüzünün hukuken bir yaptırımın olamaması için Güllü’nün yaşının büyütülmesi fikrini geliştiren de Raşit Efendi’dir; “...Maarif memuru elindeki kanuna dayanıp fabrikada mektep yaşındaki, kız çocuklarını çalıştırıyormuşsun diye kapıya iki jandarma gönderirse...”

Temel Reis. Temel Reis bölgedeki ilişkilere dahil olmamayı tercih etmekte; fakat Hacı Dursun’la arasını bozmamak adına Recep’in nüfus cüzdanını teslim etmemektedir (KK, 189-190). Bu durum, Recep’in bağımsızlığını elde etmesine ve karar verildiği üzere Güllü ile evlenebilmesine engel teşkil etmektedir.

Belirli bir sistem içerisinde güç odaklarıyla ilişkileri bozmamak adına süreçlerin çalışanlar aleyhine şeffaflaştırılması ve hem kişisel çıkarını hem de sistem işleyişini tehlikeye atmamak adına çalışanların bireysel kazançların yolunun tıkanması roman içerisindeki olay döngülerinde düzenli olarak görülmektedir. Düzen koruyucuları olarak tanımlanan bu tabaka üst ve alt tabaka arasındaki mücadelede, sürecin üst tabakadakiler lehine işleminin yolunu açmaktadır. Farklı yoğunluklarda da olsa her halükarda davranışlar güç, güç odakları, güce yakın olma veya gücün karşısında yer almama etrafında şekillenmektedir.

2.5. Öteki ve ötekileştirme

Romandaki yaşam döngüsünde öteki kavramının içselleştirildiği, Recep, doğa ve kadınların öteki olarak tanımlandığı görülmektedir. Doğa ile mücadeleye dayanan günlük yaşam rutinleri insanların kendilerini ahlaki olarak doğadan ayırmasına ve ötekileştirmesine neden olurken yörede kurulan düzenin devamlılığı adına dışarıdan gelen Recep “yaban” olarak anılmaktadır. Recep’in hikâyesinin çoğu yerde tıkanması ve erkek olsa da bir türlü istediklerini elde edememesi hem fakir hem de yabancı olmasından kaynaklanmaktadır. Muhafazakâr yapının kendi içerisindeki olumsuzluk ve etik dışı davranışları hoş görmesi, dışarıdan geleninse her ne kadar olumlu etkiler yaratsa da benimsenememesi bu nedendir. Bir tür çok boyutlu hayatta kalma mücadelesini konu alan bu romanda en zorlu savaşı verenler ötekiler ve tek güce rakip olma gayesi olanlardır. Darwin de “ötekileştirme” ve “öteki” kavramlarının önemine işaret etmektedirler. Buna göre; insan zihninde kötü davranışlar, kendi boyları içerisinde olduğu sürece bağışlanamaz alçaklık olarak damgalanır. Öteki olarak görülenlere yönelik olanlar vicdan muhasebesine takılmamakta ve hatta bazı durumlarda onurlu olarak tanımlanmaktadır. Ahlak, toplumsal içgüdülerden doğmaktadır (Darwin, 2013: 109-110).

Ötekileştirilen tüm alanlarda yaşanan sorunun temelinde fethedici ve kendinden olmayan her şeyi tahakküm altına alma çabasındaki eril sistem etkisi bulunmaktadır (Plumwood, 2004: 34-35). Darwin’e (2013: 131) göre uygarlığın ilerlemesi egemenlikle paraleldir ve “zeki, enerjik, yiğit, yurtsever ve iyiliksever insanları en çok sayıda yetiştiren bir ulus, geri kalmış uluslara genellikle egemen olur.” Romandaki ilişki ağlarında bu fikrin mikro bir anti-yansımasını görmek mümkündür; zekâ, beceri, yiğitlik gibi özelliklerden bağımsız olarak maddi gücü ve otoriteyi elinde bulunduranların, geri kalanlar üzerinde hak ve yaşam boyutlarında egemenliğini ilan etmesiyle görülmektedir. Darwin (2013: 130) kölelik, nefse düşkünlük gibi gerçekleri bozulmayla bağdaştırmakta ve gerileme ve yıkım getirdiğini belirtmektedir. Roman; sömürgecilik, kölelik, hukuksuzluk gibi makro gerçeklerin mikro temsilcilerine karşı önemli bir yaşam savaşı örneği sunmaktadır.

2.5.1. Doğa

Doğa öteki olarak konumlanmakta; mücadele edilen, savaşılan ve kontrol edilmesi gereken bir olgu olarak tanımlanmaktadır. Diğer yandan “açma” için ormanlık arazilerin yakılması konusu bölgede kabul görmüş bir talan biçimi olarak sunulmakta ve güç sembollerince sömürülen konumda olan kişiler tarafından da meşru görülmektedir.

2.5.2. Recep

Doğaya olan yaklaşımın bir diğer versiyonunu Recep'e olan muamelede görmek mümkündür. Recep'in yabancı ve kimsesiz oluşu roman içerisinde Ahmet, Nuri, Hamit ve Güllü dışında herkes tarafından yaban olarak tanımlanmasına neden olmaktadır. Zenofobi, en basit tabirle bilinmeyene duyulan korku nedeniyle yabancılardan nefret etmektir (Bordeau, 2010: 4-5). Güçlü bir Zenofobi (Xenophobia) örneği yansıtılan romanda Recep çoğu zaman insani muamele görememektedir. Zenginlerin yaptıkları onların güçlü, zeki, çalışkan, erkek ve zengin olmalarıyla alakalı iken Recep gibilerin çalışkanlıkları ve fiziksel güçleri "yaban", "ayı" gibi doğaya özgü tanımlamalarla ile aşağılanmaktadır. Yabancı olmasının yanında fiziksel gücü, Güllü'nün ilgisi ve deniz tecrübesi farklı nedenlerle Recep'ten korkulmasına ve nefret duyulmasına neden olmaktadır. Darwin'e (2013: 110) göre "yabanlı insanların pek çoğu, yabancıların acılarını hiç umursamaz, üstelik onların durumuna bakarak eğlenir". Hacı Dursun da çok ağır şartlarda, karın tokluğuna çalıştırdığı Recep'in fabrikadaki işlerin yürüyebilmesi adına bağımsızlığını elde edebileceği, para kazanabileceği her türlü şansı engellemeye çalışmaktadır. Emeği karşılığı "üçer kaptan iki öğün yemek." verilmektedir ve tüm yaşantısını fabrikada geçirmektedir; "gündüzleri işçi, geceleri bekçi çay kahve tembel işi koskoca pavrukayı ona bırakıyorum; yüzüstü koyup da kahve kahve mi dolaşacak geceleri? Hamamına gelince, ısıtsın bir teneke su, yıkansın!" Ahmet ve Hamit'in tanımadıkları biri için hayatlarını riske atmalarının ahlaki boyutu bir kez daha ortaya çıkmaktadır.

Recep, oldukça zor şartlarda çalışmasına rağmen gücün kabullendirilmesi adına sürekli olarak aşağılanmakta ve fabrika ondan önce yaptığı işi yapacak kimse bulunamadığından kapalı olmasına rağmen yaptığı iş küçümsenmekte; "...Burada yiyip içip yatıyorsun!...", "...beğenmiyorsan bağlamıyoruz seni!" ve kötü muamele görmektedir; "...iki saat mi üç saat mi dur durak bilmeden çalıştı. Burnunun deliklerinden boğazına doğru bir yanma başlamıştı...", "İç bakalım! Bu da iş boşlamanın Arapçası!", "Hacı Dursun'du bu yılan gibi sokmaya çalışsan... hem de su içerken..."

Şemsi Recep'i kendisine rakip görmekte ve kadınların gözünde kendini yüceltmek için onu kullanmaya çabalamaktadır. Kadınların tek sahibi olduğu uyarısı, doğa yansılmasıyla yapılmıştır; "...bu çöplükte yalnız ben eşelenirim. Eğer sen de eşelenmeye özenecek olursan..."

"Horozlanmaya kalkıştırsan dumandır halin, ona göre!"

"...Türk'ün karnı doydu mu... senin de karnın doydu mu, sakın horozluğa kalkışmaya-sın! Külahları değiştiriz sonra..."

"...benimle iyi geçinmek istiyorsan bunlardan hiçbirine piliç gözüyle bakmayacaksın! (KK, 107)"

"...ben ayak basmayacağım da yabanın hödüğü horozlanacak bu çöplükte öyle mi?"

Şemsi'nin söyleminin halk içerisinde de yayıldığını görmek mümkündür; "Hangi horoz ki çöplüğümüzde eşinmeye başlar.. Kırarız kanadını kolunu..."

Çavuş'un Recep'i kahveye çağırmasına cevaben Hacı Dursun; "...pavruka dağılsa da dağılmasa da bi yere gidemez o! (KK, 135)". Buradaki asıl mesele fiziksel olarak herkesten güçlü olan, ağır şartlarda çalışabilen ve gemicilik tecrübesi olan Recep'in farklı iş imkânlarının ve buna bağlı olarak da bağımsızlığının engellenmesi çabasıdır.

Recep, herhangi bir sosyal ortama çekinerek girmektedir; "selam vermeye bile cesaret edemeden girdi, hemen kapıya yakın bir iskemleye çöküverdi. Dirseklerini dayayacak bir masa ararken on, on iki yaşlarında bir çocuk dikildi başucunda.

"ne içeceksin?" diye sordu azarlar gibi.

Kalktı iskemlesinden. Peşinden kopan gülüşmeleri duymamak için hemen dönüverdi köşeyi."

Yaşadıklarının etkisiyle sosyal pasifleşme görülmekte ve kendini ifade etme girişimleri azalmaktadır; "kolay gele hemşerim!" dedi arabacılara. ...söver gibi karşılık verdiler...

"ne vakit yüklenecek bu direkler?" diye sordu.

"git işine!" dedi biri. "işin yok mu senin bel!"

"İşim olsa durup sorar mıydım?" diye düşündü. Söyleyecek gücü bulamadı, yürüdü gitti, (KK, 80-82).

2.5.3. Kadınlar

Kadınların ve maruz kaldıkları davranış biçimlerinin romanı büyük ölçüde şekillendirdiğini söylemek mümkündür. Sunulan profilde her ne kadar aşk ilişkilerinde değişkenlik gösterebilse de kadınların genel olarak değersizleştirildiği bir kültür olduğunu söylemek mümkündür. Kadınlar emeğin asıl unsuru olarak tarlada, evde, fabrikada çalışmakta; fakat herhangi bir getirileri olmamanın yanında cinsel olduğu kadar ruhen ve fiziken de sömürülmekte, şehvet unsuru olarak kabul edilmekte ve "güçlü erkeklerde" fethetme arzusu çağrıştırmaktadır. Kitapta geçen diyaloglarda kadınların görünmez görevleri birçok kez vurgulanmaktadır;

"Ne sözü?

Erkek sözü!

Sözü biz erkekler verelim de, işi karılara yıkarız."

Romanda kadınlar tüm fiziksel işleri yürütmekte; fakat övgü ve maddi kazancı erkek üstlenmektedir. Evlenen kadınların hayatları ev ve tarla işlerine indirgenmektedir. Ekolojik etik yaklaşımları kadın rollerinin sokulduğu kasti dar çerçeveden bahsetmektedir. Eski dönemlerdeki toplayıcılık, kentsel alanda mutfakta yemek pişirme ile sınırlandırılır. Kadının üstlendiği itibarsızlaştırılan ev içi roller kentte de etkisini göstermekte ve kadınlar yiyecek hazırlamak üzere evcilleştirilmektedirler. (Gruen, 1993: 72). Koca vasfı, kadının kazancını gasp etmeyi de içermektedir. Kadınların dünyası modern kapitalist dönemde de maddi, manevi bedellerin kaybı korkusundan kaynaklanan mecburi çalışma dinamikleriyle şekillenmiştir (Mellor, 1997: 189). Roman içerisinde Rifat Ilgaz konuyu ayrıca ele almayı tercih etmiştir. Ahmet'in "Ona alıştık amma, karı parası yemeye alışmadık..." demesi üzerine Raife'nin duruma açık isyanına yer verilmektedir;

Bırak! Söyletme beni! Karı parası yemezsiniz öyle mi? Kızımızın kırsağımız fındıklarda dididir. Siz kumar oynarsınız yalı kahvelerinde. Git kaynatama sor, o da yemez karı parası... açmayı biz açarız kaynanamla, biz sökeriz kökleri... Taşını toprağını biz temizleriz. Fideleri diker, diplerini kazarız... zamanı gelir toplar, harman ederiz. Alıcının ambarına kadar biz taşırız sırtımızda. Hesap görür kaynatam, kaç kuruş aldığını bile söylemez bize. Hakkımız, birer yazmayla birer şalvar. Kadın olmak, köle olmak, köpek olmak gibi bir şey bizim buralarda. (KK, 250)

Kadınların fabrikada gördüğü muamele hanelerde de aynıdır. Hacı Dursun kendisi sobaya odun atmak yerine içeride yemek pişiren karısına; “Kız Atiye! Gel iki odun at sobaya. Donduracaksın beni!” diye seslenmektedir.

Kız çocukları ayrıca okumak yerine evlenene kadar ucuz işgücü olarak fabrikada, evlendikten sonra da evde ve tarlada çalıştırılmaktadırlar. Kız çocuklar evlattan sayılmamakta, önemli konularda kadınların söz hakkı olduğu düşünülmemektedir. Hacı Dursun oğluyla konuşurken kendi kızlarından şu şekilde bahsetmektedir; “...bu pavluka kimin? Üç kızı evlattan saymazsak senin!...”, “..Üç tane kız doğuracağına bir hayırlı oğlan doğursaydın. Neydi zorun, alt odayı dolduracak...” Yine Recep’in ilişkileriyle ilgili Güllü’nün söz hakkını sorması üzerine; “Yook, arkadaş, o kadar uzun boylu değil! Nerdeyiz be! Tavuklara bu hakkı kim vermiş ki...” denmiştir.

Romanda dul kalan kadınlar dulluklarıyla tanımlanmaktadır; “Huriye Abla’ydi, Sadık Reis’in karısı... yanında da Bingül’lerin dulu Raife... (KK, 116)” Ayrıca yapılan benzetmelerle itibarsızlaştırılmakta ve değersizleştirilmektedirler;

“Bunlar hep dul karı dedikoduları...”

Kadınların hanelerde tüm fiziksel işi yüklenmeleri evlenilecek kadın kriterlerinin de buna göre şekillenmesine vesile olmuştur; “ben ananın yerinde olsam, seni hemen everir, açmada işe yarayacak diri bir gelin alırdım yanıma!”, “...oğlan babaları kızların en güçlülerini, yürüyüşlerindeki kıvraklığa göre ölçüp biçmek zorunda kalıyorlardı artık.... İyileri seçilip gelin edilmişti. Parası pulu, tarlası tapusu olanların ne çuval taşması, ne kıvrak kıvrak Konakbayırı’na tırmanması gerekiyordu...”

Beğeni ölçütleri de fiziksel güç üzerinden şekillenmektedir;

“Hacı Dursun, gözlüğünün üstünden Güllü’nün kıvraklığını erkeksi bir beğeniyle izliyordu, (KK, 95)”

“Ne kız ya! Kıvraklık onda, güç kuvvet onda. Aygır gibi kız maşallah! (KK, 155)”

Tüm bunlar dışında kadınlık aşağı görülmemekte ve bir hakaret unsuru olarak kullanılmaktadır; “... benim kahveme motorcu gelir, balıkçı gelir... Böyle fedai bozması, erkek mi kadın mı ne mal olduğu belirsiz fırlamalar gelemmez! (KK, 204)”

“gelsin bakalım. Karıya kıza minnet etmektense... belki işimize yarar.”

2.5.3.1. Erkeklerin kadınlara yaklaşımının kadınlarca da kabul görmesi

Roman içerisinde çoğunlukla görmezden gelinen bir durum daha vurgulanmıştır; kadınların kadın zulmünü desteklemesi. Dul kadınların değersizliği, cinsellik karşısında kadın ve erkek

eşitsizliği ve fakir kadınların zengin erkeklere denk görülmemesi roman içerisinde kadınlar tarafından ve hatta dul kadınların kendilerince de desteklenen ve normal karşılanan kalıplardır;

Rafiye; “dul karı almazmış beyzadem. ..eğer genç kız istiyorsa, öylesini de bulurum ben.”

Fabrika sahibinin oğlu olan Şemsi'nin genç kızlara olan yaklaşımı bulunduğu pozisyon itibarıyla herkes tarafından normal karşılanmakta ve görmezden gelinmektedir. Öyle ki her koşulda “namus” vurgusu yapılan bir yörede, Şemsi fabrikada genç kızlara saldırmaması Safiye tarafından görmezden gelinmektedir. Kadınlar benzer şekilde Şemsi'nin annesi tarafından da değersizleştirilmektedir; “Kıza benzer mi erkek evlat.. Erkeğin elinin kiri... Sabunlayıp yıkadı mı... (KK, 284)”.

Rafiye Ahmet'in sadakatini kadınlığı aşağılayarak yorumlamaktadır; “her şeyine güvenilir de Ahmet'in, eteğine güvenilmez.”

2.5.3.2. Kadınların şehvetle bir anımları

Romandaki diğer dikkat çeken husus; üst tabakadakilerin kadınları sadece fiziksel özelliklerle, hazla tanımlamalarıdır. Kadınlarla ilgili düşünceleri, tanımlamaları, algılama ve görme biçimleri tamamen şehvet üzerinden tanımlanmaktadır. Burada kadınlarda dikkate alınmanın görünüşten fazlası olmadığı vurgulanmaktadır;

“Şalvarının ağı adım attıkça dalgalanıyor, yürüyüşüne daha bir kıvraklık katıyordu... (KK, 69)”.

“Çocuk sayılırsın daha” ama bu göğüsler... bu bol şalvarın içinde bile kendini belli eden kalçalar. Bu ince bel...”

Şemsi fabrikadaki tüm genç kadınlarla birlikte olmaya çalışmaktadır. Güllü özelinde; Şemsi'nin Güllü'ye yaklaşımı hep fiziksel talepleri içerirken; Recep Güllü'nün karakteristik özelliklerine duyduğu hayranlıktan bahsetmekte ve onu hayat arkadaşı olarak görmektedir. Genel bir bakışla kadınlar bir taraf için fethedilecek, çalıştırılacak sağlıklı, güçlü kuvvetli “kısırak”lardan ibaretken; diğer taraf için insani özellikleriyle değerlendirilmekte ve önemsenmektedirler (KK, 212);

“...daha olmazsa kırıştırınlar benim oğlannan! Sen de biraz göz yumdun mu olur biter! İki de genç! Biraz gönül eğlendirirler. Kızların cıbrırlarına takılacağına biraz da Güllü'yle takılsın! Aygır gibi maşallah!”

2.5.3.3. Taciz ve tecavüz kültürü

Roman içerisinde defalarca tekrarlanan bir diğer mesele ise kadınların sistematik olarak maruz kaldıkları tacizler ve tecavüz girişimleridir. Hukuksuzluğun olduğu bir ortamda davranışların kişilerin vicdanları üzerinden şekillenmesi sahipsiz olarak tanımlanan, evinde erkek olmayan ve dul kalan kadınların sürekli tacize ve tecavüz girişimine maruz bırakıldığı bir düzenin kurulmasını da beraberinde getirmiştir. Kadınları aşağı görme ve fethetme çabası sadece üst tabakada değil, onların çevresini oluşturan yancı tayfa için de geçerlidir. Kabul edilen kültürel yapıda kadınların güç erklerince fethedilecek birer toprak olarak görülmeleri

ve sürekli olarak fiziksel özellikleriyle, şehvetle anılmaları ve yine bu kişilerce istismara maruz kalmaları normalleşmiştir. Güçlü (zengin ve otorite sahibi) bir erkek olarak toprağa da, kadına da “sahip olmak” haktır ve bunun önündeki tüm engellerin ortadan kaldırılmasında tartışılması gereken herhangi bir ahlaki engel bulunmamaktadır. Doğa insan ilişkileri ile insanlar arası ilişkilerin birbirine bağlı döngüler olarak geliştiğini ifade eden ekolojik etik yaklaşımlarından ekofeminizm, tam bu noktada doğanın talanı ile kadın sömürüsü arasındaki paralellikten bahsetmektedir (Tong’dan aktaran Özgenç-Erdoğan, Karaalioglu ve Ömür, 2020: 38). Romanda fark edilmeden değinilen bir diğer husus doğaya yaklaşımla kadınlara ve öteki olarak tanımlanan tüm insanlara davranışta benzer tutumlar sergilenmesidir. Roman kurgusundakini yansıtır nitelikte; ötekileştirilen tüm yaşam formları varolan sistem içerisinde sömürülmeye ve hakları gasp edilmeye mahkûmdur (Adams, 2013: 75-77).

Şemsi’nin başta fabrikada çalışan tüm kızları taciz etmekte ve kızların namusundan sorumlu Safiye Abla buna göz yummaktadır. Şemsi ve arkadaşları ilk olarak Ahmet’in değirmenini basarak Raife’ye tecavüz etmeye çalışmış, sonrasında ise arkadaşları Şemsi’nin Güllü’ye tecavüz edebilmesi için yardımda bulunmuşlardır. Buradaki önemli ayrıntı ise Güllü’nün annesinin güç yandaşı olarak kızının güçlü bir erkekle evlenebilmesi umuduyla tecavüze destek olurken, durumdan şüphelenen Hüseyin’in engelleme çabasıdır. Ayrıca, Raife Ahmet’e Güllü’yü zorla elde etmesini nasihat ederken Ahmet kabul etmemekte, şiddet göstermeyi uygun görmemektedir; “Seviyorsa ben ne yapabilirim. Yani ben zorla karı edersem Güllü’yü, aferin kabadayıymışsın diye sevmeye mi başlar?”, “...Gücümü bir kadın üzerinde denemek istemem. Hele kolumun gücünü (KK, 240)”. Güç desteği ve sömürünün normalleşmesi cinsiyet ve ailevi yakınlıktan bağımsız olarak sevgi, beklenti, çıkar ve Raife’nin durumunda sevdiğinin isteğini öncelikle nedenlerine göre şekillenmektedir.

Şemsi mala sahip olanın insana da sahip olduğu bir kültürde büyümüş olmanın verdiği etkiyle fabrikada çalışan tüm kızları kendine ait görmekte ve onlara istediği gibi davranma konusunda rahat tavırlar sergilemektedir. İlk olarak Hacer’e yaklaşımı netleşmektedir; “Hacer önüne bakıyordu, hiç kıpırdamadan. Sağ yanağında solumalar duyuyordu ki birden çaktı kendini geriye. Kaçmayı düşündü.”

“sen içerdeki kızların en güzelisin! Bitiyorum sana!”

“Canım bir öpmeylen namussuz mu olur insan?”

Zaman zaman maddi gücünü de kullanmaktadır; “Anana de ki... hacı Emmi’den aldım bu beş lirayı de. Babama da bi şey söyleme hiç!”

Güllü de sistematik olarak tacize maruz kalmaktadır; “Hiç olmazsa yazmayı kulaklarından başına doğru dola da, yüzünün bir bölümünü görelim, (KK, 120)”

Fabrikada fiziksel saldırı gerçekleşmesinin ardından aralarında geçen diyalog Şemsi’nin kendine güvenini ve rahatlığını açıkça göstermektedir; “Ne çıkar huysuzluktan, er geç olacak bu”, “Seni öpmeden salıvermeyeceğim!”

Taciz olayı üzerine Güllü ile Zehra arasında geçen diyalog yörede kadınların sıkıştığı kısır sosyokültürel şartların ve baskının önemli göstergelerindedir;

“Geçen sene de çuvalların arasında benim atılmıştı üzerime!” “senin kadar gücüm yok ki boğuşacak. Bağırısam kepaze olacağım. Bereket versin Safiye Abla yetiştirdi de...”

“Onun da kimden yana olduğu hiç belli olmaz.”

“Burda çalışmamak var da ne yapacaksın. Kocaya gidene kadar çekeceğiz.”

“Kocaya gidince ne olacak. Bu sefer de fındıklıkta canımız çıkacak.”

“Burada ne zaman ne olacağı belli değil!”

Raife'nin ahlaksızlığının sorgulandığı “Boynu altında kalsın senin gibi karının. Adı sarhoşların ağzında dolaşan ne teyzem var benim, ne de teyzemin kızı. Sıra bana da gelirse hani hiç de geri çevirmem böyle bacıyı,” açıklamasının ardından değirmene yapılan baskında kendisi de Raife'ye tecavüz edilmesi için yardım etmekte ve kendisi de aynı talepte bulunmaktadır.

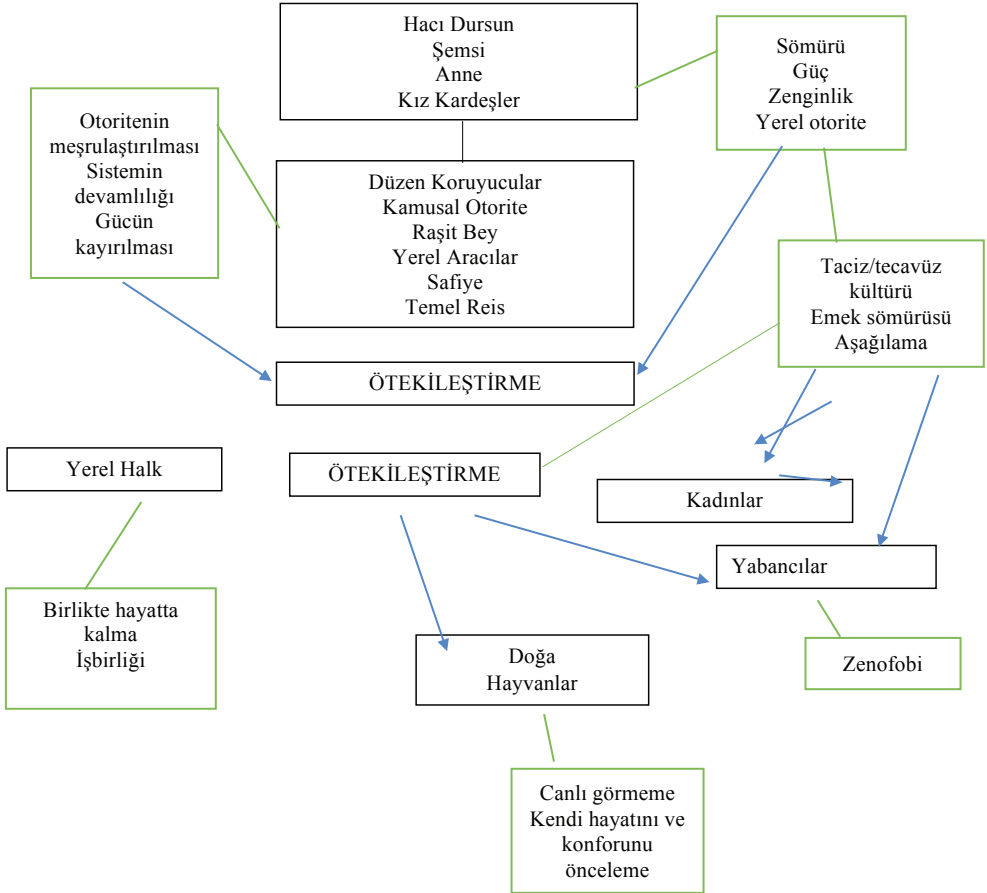
Önemli dipnotlardan olarak Şemsi konumunun verdiği öncelikli duruma istinaden Raife'ye tecavüz etme ve bunu ilk gerçekleştiren olma hakkını kendinde görmektedir; “...Bu ele geçmez vücuttan ilk önce kendi yararlanmalıydı, (KK, 248)”.

Güvenlikten sorumlu olan kişilerin de tecavüzü meşrulaştıran taraf oldukları görülmektedir. Ahmet'in değirmenini silahlarıyla basan grupta olan onbaşı, Raife'ye; “Hiç korkma şekerim! Ben Düzce'de Kömürcüler Mahallesi'nde kız oynatırdım. Kim duydu? Gönderdiler beni buraya. Hiç korkma, erbabı yaparsa yorgan bile kıvıldamaz demir Bektaşî babası.” Burada mesele olumsuz davranışların yapılmaması değil, duyulup duyulmamasının önemsenmesidir.

Karadeniz'in sertliği ve acımasızlığının düzenli yapılan vurgusu aslında yöredeki düzenin ve düzen koruyucularının acımasızlıklarının yansınmasıdır. Öteki olarak sınıflandırılan ve kendini koruma gücüne sahip olmayan herkes, sistem içerisinde sömürülmekte ve kullanılmaktadır. Ahmet romanda “onlar” ve “biz” tanımını netleştirmekte ve kurulan sistem içerisinde kendi harcanabilirliklerini şu şekilde tanımlamaktadır; “Şu demire bak! Söktüm çıkardım ateşe, bana mısın demedi. Onlar da bu demir gibi... kolay kolay yanıp kül olmuyorlar, fındık kabukları gibiyiz. İçimizi kırıp çıkardıktan sonra dereye küreyip atıyorlar ya da ateşe...”

Roman genelinde ortaya çıkan insan ekolojisi Şekil 1de sunulmuştur.

Şekil 1. İnsan Ekolojisi ve Hiyerarşisi

Sonuç

Her ne kadar sosyal dinamikler ve ilişkiler üzerinden anlatılsa da, romanın aslında bir hayatta kalma mücadelesini konu aldığı söylemek mümkündür. Roman kurgusunda güç odakları, varlık ve cinsiyet eşitsizliği, ötekileştirme ve zenofobinin hakim olduğu bir kentte, kabul edilen sömürü düzeni içerisinde halkın hakkını savunma, adapte olma ve hayatta kalma mücadelesi anlatılmaktadır. Tüm olay örgülerinin kesişimi olarak ise hukuksuzluk ve yozlaşmış yerel otoritelerin bulunduğu insan toplumlarında ortaya çıkan yeni insan ekolojisi sunulmaktadır. Farkında veya değil Rıfat Ilgaz *Karadenizin Kıyıcığında* romanı ile “öteki” ve ötekileşen doğa arasında dışlanma, şiddet, sömürü ve tahakküm temelli bir paralellik kurmuş ve nedenleri de birbirine bağlı olarak sunmuştur. Bu paralellikle sunulan panoramanın günlük yaşam rutininde öteki ve doğa odaklı olarak sunulması ise romanı ekolojik etik çerçevesinde değerlendirilebilecek bir niteliğe büründürmektedir.

Roman tahakküm temeline kurulmuş; şiddet ve aşağılama, yağmalama kurgu içerisinde hiyerarşik bir boyutta, öteki ve ötekileştirilen doğa üzerinden düzenli bir paralellikte

sunulmuştur. Kamusal otoritenin pasif kaldığı durumlarda ortaya çıkan boşluk, yerel otorite ile doldurulmakta ve öteki olarak görülen her şeyi egemenliği altına alan monarşik bir düzen kurulmaktadır. Kişileri sembolik olarak ele aldığımızda bu düzeni tehdit eden her türlü kişi (Güllü, Recep, Ahmet, Raife) ve girişim (toprak sahibi olma, ücret, başka işte çalışma, evlenme talepleri) kötülenmekte, dışlanmakta ve sonunda ele geçirme yoluyla dönüştürülmekte (Güllü), uzaklaştırılmakta (Recep) veya yok edilmektedir (Ahmet'in annesinin öldürülmesiyle Ahmet'in pasifleştirilmesi).

Romanda doğa talanı, kadın ve emek istismarı olmak üzere üç temel sömürü unsuru romantik bir ilişki üzerinden sunulmaktadır. Ele alınan toplum; alt tabakaları kontrolü altında tutan güç odağı, kontrol ve sömürünün hedefi alt tabaka olarak kabul edilen halk kitlesi, güç sembolünün kontrolü altındaki kamusal ve toplumsal düzen sağlayıcı ara karakterlerden oluşmaktadır. Roman içerisinde hiyerarşinin üstünde kalan aile üyelerinin kendilerini alt tabakadakilerden üstün gördükleri ve onların sadece kullanmak için oldukları fikrini benimsedikleri açıkça ifade edilmektedir. Şemsi tartıştığı Recep'e karşı maddi eşitsizliğe bağlı üstünlük kurma çabası, kızları istismar etmesinin görmezden gelinmesi ve hatta zaman zaman hoş görülmesi gibi ayrıntılar hem maddi hem de cinsiyete dayalı gücün, ayrışmanın ve buna bağlı ortaya çıkan tahakküm ortamının yansımalarıdır. Bu davranışlar sadece en üst tabakanın bir yansıması değildir. Her tabaka kendi içerisinde bir statü ve alt statü düzeni benimsemiş, davranışlar da paralel olarak aktarılmıştır. Hem dönemin hem coğrafyanın hem de daha güncel ve makro profilin yansıtılmasını da sağlamaktadır. Tüm kurgunun hem doğa hem kadın hem de ötekinin sömürü ve tahakkümünü birbiriyle bağlantılı olarak ekolojik etik yaklaşımlara paralel bir şekilde ve örtük bir ekoeleştri ile gerçek kişiler üzerinden sunması ise romanın eşsizliğini ortaya koymaktadır.

Kısaltmalar

*Karadenizin Kıyıları*nda atıflarda KK olarak kısaltılmıştır.

Yazarların katkı düzeyleri: Birinci Yazar %100

Contribution Rates of Authors to the Article: First Author %100

Etik komite onayı: Çalışmada etik kurul iznine gerek yoktur.

Ethics committee approval: Ethics committee approval is not required for the study.

Finansal destek: Çalışmada finansal destek alınmamıştır.

Support Statement (Optional): No financial support was received for the study.

Çıkar çatışması: Çalışmada potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Statement of Interest: There is no conflict of interest between the authors of this article.

Kaynakça

- Adams, C. J. (2013). *Etin cinsel politikası feminist-vejetaryen eleştirel kuram*. (G. Tezcan ve M. E. Boyacıoğlu, Çev.) Ayrıntı.
- Ayaz, H. (2016). Karadenizin kıyıcığında bir yıldız karayel: Rıfat Ilgaz'da Batı Karadeniz insanı. *I. Uluslararası ABANA Sempozyumu – Geçmişten Günümüze Kastamonu / Kent-Kültür-Kimlik*, Kastamonu.
- Barnett, H. B. A. (1998). *Introduction to feminist jurisprudence*. Verso.
- Bookchin, M. (2013). *Toplumsal ekoloji ve komünalizm* (F. D. Elhüseyni, Çev.) Sümer.
- Bordeau, J. (2010). *Xenophobia: The violence of fear and hate*. The Rosen.
- Darwin, C. (2013). *İnsanın türeyişi* (Ö. Ünalın, Çev.) Evrensel.
- Gruen, L. (1993). Dismantling oppression: An analysis of the connection between women and animals in ecofeminism: women, animals, nature (G. Gaard, Ed.) *Ecofeminism: Women, animals, nature* içinde. Temple.
- Hazer, G. (2010). *Rıfat Ilgaz romanları üzerine bir inceleme*. MEB.
- Ilgaz, R. (2016). *Sarı yazma* (23. Baskı) Çınar.
- Ilgaz, R. (2017). *Karadenizin kıyıcığında* (15. Baskı) Çınar.
- Mellor, M. (1997). *Feminism and ecology*. Polity.
- Oppermann, S. (1999). Ecocriticism: Natural world in the literary viewfinder. *Hacettepe University Journal of Faculty of Letters*, 16 (2), 29-46.
- Oppermann, S. (2008). Seeking environmental awareness in postmodern fictions. *Critique: Studies in Contemporary Fiction*, 49 (3), 243-253.
- Oppermann, S. (2012). *Ekoeleştirir: Çevre ve edebiyat*. Phoenix.
- Özdağ, U. (1999). Ecofeminism: Is it going to end wars? *The Journal of American Culture and Literature*, 103-112.
- Özdağ, U. (2017). *Çevreci eleştiriyeye giriş. Doğa, kültür, edebiyat*. Ürün.
- Özgenç-Erdoğdu, N., Karaalioğlu, O., Ömür, İ., (2020). Kadın ve doğa ilişkisi bağlamında ekofeminizmin sanata yansması. *Sanat Dergisi*, (36), 33-50.
- Plumwood, V. (2004) *Feminizm ve doğaya hükmetmek*. Metis.

Bu eser Creative Commons Atf 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır. (This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License).

folk/ed. Derg, 2022; 28(4)-112. Sayı/Issue -Güz/Autumn
DOI: 10.22559/folklor.2273

Araştırma makalesi/Research article

Creative Problems of Azerbaijani Prose of the 1960-1970s in Literary Criticism

1960-1970'lerin Azerbaycan Nesrinde Edebi Eleştirideki
Yaratıcı Sorunları

Terane Turan Rahimli*

Abstract

This research deals with directions of evaluation of 1960-70s prose in literary criticism, which considered one of crucial development stages of Azerbaijani literature, past in history with “new prose” event. As critique analyzes 1960-70s prose under influence of different ideologies in two different socio-political contexts-Soviet era and years of national independence, many of its ideas and conclusions lead to serious discussions, debates. And we followed connection of literary criticism with these years’ prose, process of their joint development as a whole in context of literature, time and we studied scientific-theoretical understanding of stage features of prose in criticism, its main creative problems-history and modernity, artistic hero, genre, style, plot, composition, literary-theoretical views on the literary language issues. I. Shikhli’s “Invincible Kura”, I. Huseynov’s “Mahshar”, M. Ibrahimov’s “Parvane”, F. Karimzade’s “Snowy

Geliş tarihi (Received): 2-05-2022 – Kabul tarihi (Accepted): 11-10-2022

* Doç.Dr./Assoc.Prof.Dr. Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi / Azerbaijan State Pedagogical University.
terane.turan@gmail.com. ORCID 0000-0002-3640-0386

Pass”, etc. when evaluating the best prose works of the period, revealed errors of criticism arising from Soviet thinking disappeared in 1980-90s, replaced by more accurate, objective evaluation criteria, nationality was justified as main quality of prose. As a result, since 1970s, it was realized that criticism that focused on self-awareness, paid attention to the shortcomings, errors of prose analyzes eliminated them, evaluated 1960-70s prose from an objective scientific view.

Keywords: *Azerbaijan, history, modernity, prose, literary criticism*

Öz

Bu araştırmada Azerbaycan edebiyatının önemli gelişme aşamalarından sayılan, “yeni nesir” hadisesi ile tarihe geçen 1960-70’li yıllar nesrinin edebi tenkit açısından konu edilmektedir. Bu merhalenin nesrinin Azerbaycan edebiyatı tarihindeki yerini belirlemede edebi tenkit önemli rol üstlenmiştir. Fakat tenkit 1960-70’li yıllar nesrini iki farklı sosyo-politik durumda – Sovyet dönemi ve bağımsızlık yıllarında farklı ideolojilerin tesiri altında değerlendirdiğinden onun birçok fikir ve kanaatleri ciddi müzakerelere, tartışmalara neden olmuştur. Bu amaç doğrultusunda makalede söz konusu yılların nesir eserleri ile edebi tenkidin ilişkisi ve gelişim süreci bir bütün olarak edebiyat ve zaman bağlamında izlenmiş, nesrin aşamalarının edebi tenkitten esas problemleri – tarihsellik ve çağdaşlık, kahraman, janr, tür, üslup, süje, konu, kompozisyon, dil meseleleri edebiteorik bakış açısından değerlendirilmiştir. Sovyet dönemi tenkidi ile bağımsızlık dönemi tenkidini karşılaştırmak, İsmayıl Şihli’nin “Deli Kür”, İsa Hüseyinov’un “Mahşer”, Mirza İbrahimov’un “Pervane” romanları, Ferman Kerimzade’nin “Karlı aşırım” kısa hikâyesi ve diğer eserlerle ilgili farklı fikir ve kanaatlerin bir araya getirilmesi konuya yeni bakış açısından bakmaya imkân tanımıştır. Edebi tenkidin, nesirde tarihsellik ve çağdaşlığa yaklaşımının doğrudan kahraman konteksti ile ilişkisi ispat edilmiştir. Bu değerlendirme zamanı tenkidin kendisinin de önemli ilmi-nazari yeniliklerle zenginleştiği ortaya çıkmıştır. Dönemin en iyi nesir eserlerini değerlendirdiğimiz zaman tenkidin Sovyet bakış açısının etkisinde ortaya çıkan yanlışlarının 1980-90’lı yıllarda ortadan kaldırıldığı, daha doğru ve objektif değerlendirme ölçütleri esasında değerlendirildiği, milliliğin bu nesrin esas özelliği olarak esaslandırıldığı görülmüştür. Nesrin “düşünen” kahramanları onun mahiyetini yenileyen esas nitelik olarak belirlenmiştir. Sonuç olarak XX. yüzyılın 70’li yıllardan itibaren milli kimliğe yönelen, nesirle ilgili tahlillerin eksiklerini, yanlışlarını araştıran edebi tenkidin onları ortadan kaldırdığı, 1960-70’li yıllar nesrini objektif bilimsel açıdan değerlendirdiği belli olmuştur. 1980’li yıllarda genel olarak edebiyatın basmakalıp kahramanlardan uzaklaşması da bu değerlendirmeden kaynaklanıyordu. Araştırmalarımız sonucunda elde edilen veriler Azerbaycan edebî tenkidinin ve nesrinin gelişim sürecini izlemek ve onun belli merhalelerinin değerlendirmek açısından edebiyat bilimine fayda sağlayacaktır.

Anahtar sözcükler: *Azerbaycan, nesir, tarihsellik, çağdaşlık, tenkit*

Introduction

The 1960-70s prose of Azerbaijan was remembered with new artistic examples that went beyond the themes and heroism of Soviet-period literature and the influence of ideology. Because after the XX Congress, the phenomenon of moral freedom of the “moderation” period, in which the Stalin era was denied, the cult of personality disappeared and a new social atmosphere was created, gave a stronger impetus to the development of prose than any other field of literature. It was prose that first rejected stereotyped fictional heroes and literary idols. However, despite this bold change in prose, the critique of the period was based on Soviet criteria in the analysis of the new prose. Paying attention to the explanation of modernity in prose by critique and its superficial attitude to historicity - another important problem of literature also stemmed from these criteria. Though the issue of history and the writer, firstly raised by Mehdi Huseyn as a fundamental issue in literary criticism in the 1940s, rose to the level of the problem of the historicity of literature in the 1960-70s, historicity could not become one of the primary problems of literature. In the 60-70s of the XX century, special significance was placed on the personality factor in our national prose, the growing interest in human psychology, the selection of fictional heroes “from the sphere of everyday life”, the flow of daily life, the gradual disappearance of traditional “positive-negative” image dimensions in their description and presentation, and the growing interest in autobiography, attracted the attention of critics. The critique of the 60s argued that “the problem of the novel is first and foremost the problem of the protagonist of the novel”, thus explaining the main success of all genres of prose, including the widest genre, with its concept of heroism.

Literary-theoretical ideas, which ignored the new protagonist of the prose in the early 1960s and equated him with the traditional labor hero who “built” the previous literary stages, are also included in the critical materials. Islam Ibrahimov writes about the hero of the new prose in the Soviet way of thinking: “The main protagonist of our literature is an active, standing on historically optimistic position, who lives in love with creation, a holy person, who sees creative work as a purpose of life, who fights for civic ideals” (Ibrahimov, 1962: 205).

In the early 1960s, the protagonist’s individual world, with all its subtle and complex manifestations, the absence of any extraordinary factors in its self-assertion, its very simple presentation, and its uniqueness, drew the attention of this new man to criticism. Of course, this type of hero, whom critique finds difficult to accept immediately, “painful, painful,” was not initially objectively evaluated. The denial of Nemat in Anar’s story “The White Harbor” and the connection of his existence with the writer’s “imperfect understanding of life” are clear indications of this.

However, despite this denial, starting from the late 50s of the XX century, the emphasis on the personality factor in our national prose, the strengthening of interest in its psychology, in the 60s and 70s, the deepening of attention to man, the emergence of “thinking” heroes as a whole was assessed in literary criticism as the main quality that characterizes the literature of this period. The main urgency of the problem is due to the fact that critical works on the concept of the protagonist of the prose in question are not studied systematically and from a polemical point of view.

The research mainly uses the possibilities of historical-comparative, typological, analysis-synthesis methods and the leading theoretical conclusions of modern literary criticism. Theoretical concepts of Azerbaijani and world (especially Russian) literary criticism on various problems of prose and criticism, important scientific conclusions of the history of Azerbaijani literature and critical studies are also taken as a methodological basis. The research provides a concrete theoretical conclusion on the principles of research and analysis in the criticism of fiction, which is of particular importance for research in this area. The practical significance of the work is that it is useful as an important theoretical source for philological students, masters and doctoral students, as well as useful in the teaching of seminars, special courses and elective courses.

1. The attitude of critique to the stage features, historicity and modernity problem of prose

The Azerbaijani prose of 1960-1970, distinguished by extraordinary artistic achievements, attracted attention with its new problems and shades of ideas, themes glorifying moral values, deep psychological analysis, a new way of looking at events, serious and thought-provoking artistic conflict starting with Isa Huseynov's "Telegram" story. The writer's penetration into the hidden layers of human spirituality, his emphasis on the personality factor in artistic thought in the example of the protagonist Zalimkhan, and his attention to the violation of the harmony between man and nature caused a great response.

This new prose generally opposes dogmas, all obstacles and barriers that do not correspond to the true freedom and intelligence of the individual, which is associated with a significant process in society, such as the expansion of democracy and human rights. (Huseynov, 1976: 197)

The creative pursuits of the "sixties" generation are especially noteworthy in the prose of this period, which is characterized as "multifaceted and multi-generational" prose. Later, the "sixties", who included the literary terms "New Prose" and "New Wave" in the scientific lexicon, brought great innovations to the national literary prose. Mehdi Hussein, a highly erudite critic who saw and appreciated this innovation in time, who observed that "our literary development is on the verge of a sharp leap" writes:

I can confidently say that we have entered a new stage in our prose and poetry. There is no need to hurry to claim that this stage has already taken a decisive position. The most important thing is that the whole literary community clearly feels the historical necessity of moving to that stage. (Huseyn, 1962: 10)

This innovation, which the articles and researchers wrote in the "hot start" in the criticism does not give an objective scientific assessment, and it is difficult to assess the essence of the whole, in the following decades, a clearer scientific and theoretical understanding of this stage as a whole, was realized in the 70s, as well as in the 80s and 90s, when the analytical interest in criticism and theoretical thinking increased, which is considered a stage of self-

awareness of criticism. In the criticism of these years, the concepts of “new prose”, “sixties” have found a clear scientific explanation, the literary process has been correctly classified in terms of genre, style and heroism. Criticism carefully observes the new creative qualities that are evident in the literature of the time, examines the factors that determine the aesthetic scope of prose, emphasizes that the literary process of young, talented writers, who entered the literary environment with new themes, characters, new styles and creative materials, enriched the literary process in new directions, provided its diversity within the genre, and opened wide opportunities for the future development of our national literature (Talibzade, 1994: 422).

Among the creative problems of literary and theoretical thought in the 1960s and 1970s, historicity and modernity are particularly noteworthy. During this historical period, literary criticism and the literary process were “active under the wings of the concept of modernity as a whole” (Elchin, 1997: 18) at the All-Union level, and modernity had a leading position in the system of problems of criticism and literature. Historicity, which deals with the national past and national identity, has been overlooked as an “anti-modernity issue”. Criticism, which for many years has not been able to see and appreciate the organic connection between these two important aesthetic categories, has misinterpreted history and modernity as creative issues that deny each other. The explanation of the philosophical and aesthetic essence of modernity directly related to history shows that the study of these two problems in isolation from each other, ignoring their relationship, at different times led to the creation of artificial obstacles to the development of literature and criticism.

Mehdi Hussein in his article, “Writer and History” in 1943, explains historicity with the concreteness of historical events and realities described in a work of art, and the ability to correctly understand and present the general nature of the historical period and environment, said, “it is a work of art that shows the differences that arise from this” (Huseyn, 1979: 422). Mammad Arif also approached the issue from this perspective, demanding that the writer create art boards and images that accurately reflect the meaning, spirit, and regularity of social development and do not distort the essence of the facts (Arif, 1968: 355).

Russian literary critic S. Zlobin made this logical conclusion in the 1950s, protesting against the opposition of history to modernity: “Now and in the past, these are not the opposite. History does not end yesterday to start again today. This is a single process” (Zlobin, 1957: 124). Azerbaijan’s literary-theoretical opinion was strengthened by confirming this idea in articles and researches analyzing the prose of the late 60s and 70s. The relevance of the problem of “history” in the early twentieth century in relation to the historical concept of national literature, the deepening of the attitude to the issue in the research of S. Vurgun, M. Hussein in the 1940s - the transition view of history from a class to a national one, resulted in increased criticism of the problem in the following decades. The formulation of the issue in the 70s in the form of “history, artist and modernity” the perception of history, the need to assess it from the level of modern spiritual and aesthetic requirements, the “movement of literary thought to the philosophy of history” in the 80s was a manifestation of the approach from different angles (Asadullayev, 1975: 175).

In the 1970s, critics came to the conclusion that the appeal to history, the re-objective perception of historical events, also contributed to the artistic perception of modernity. At this stage, the historian of criticism understands and evaluates not only the quality of works written on a historical subject, but also the principle of artistic perception of modernity, as a unit of aesthetic evaluation. In the work on history, in contrast to the 30s and 50s, when it is important to adhere to the historical chronology, it is necessary to understand the history of the 70s, to evaluate it on the basis of values. The critique of this stage focuses on the principle of the unity of Man, History and Time in artistic thought. Criticism emphasizes that the image of a historical figure in the work, where this principle is expected, is strong with its national and individual characteristics, evokes sympathy as a character, and has a universal scale and scope.

Critique of 70s tried to clarify the specifics of critical literary historicity as an aesthetic category, explaining it with the possibilities of the literary description of a writer who presented human destiny in a dialectical connection with the historical period and historical reality. During these years, criticism focused on the specificity of the manifestation of literary historicity in literature.

Azerbaijan's independence in the 1990s, the change in the political climate as a result of the collapse of the Soviet Union, and freedom of expression made it necessary to return to the problem of "history." Theoretical thought, which broke the framework of seventy years of ideological and sociological constraints, led to fundamental research on this problem. Among them, Y.Garayev's research "History: near and far" (1996), Elchin's research "History and the problem of modernity in literature" (1997) were distinguished by a radical approach to the issue.

From the historical point of view, the attitude of criticism to I. Shikhli's novel "Violent Kur", which at this stage sounded completely new with its ideological and artistic content and resonated in the literary and scientific environment as an original work, is of special interest "Violent Kur" appeared as a work that contradicted the stereotypes of the time, destroyed the thematic standards of social realism, and reflected the strong ties to the ancestral, national-historical existence.

Criticism in the work was not sought in the "correctness and reality" of specific historical facts and events, but in the writer's ability to accurately present the characteristics of a particular epoch to a modern man.

Criticism observed that "the main merits of our great novels - the laws of development of society, the leading trends of history, the typical features of the period - are highlighted in this work, the dynamics, character, plot line, became the determining factor in the development of the subject" (Bayramov, 1988: 139). Due to these qualities, it was emphasized that the novel had a very strong influence on the search for modernity of our prose.

In general, the most critical articles and reviews were written in the 1960s and 1970s, and were included in research on prose was "Violent Kur". And in all these writings it is emphasized that the immeasurable talent of I.Shikhli, his unparalleled contribution to our literature and prose, the novel was valued as the greatest success of national prose at the present stage.

As Yashar Garayev wrote, “our article, which in recent years has deeply opened a work of prose such as “Violent Kur”, recreated “Violent Kur” in criticism, and its equal” image of criticism “has not yet been written” (Garayev, 1976: 115).

Compared to historicity, modernity as an aesthetic category in 1960-1970 gained a more active position in Azerbaijani literary criticism. There were factors that made criticism more important (sometimes even extreme) than modern problems of literature. At the All-Union level, the problem of modernity is the most serious task facing literature, and the XX-XVI Congresses of the Soviet Communist Party emphasized the importance of modernity in the field of art as much as “realism, partisanship and innovation.” In 1961, the plenum of the USSR Writers’ Union paid special attention to modernity among the tasks of literary criticism, linking its successes and shortcomings with it, and made specific demands against criticism. However, subjectivism was also allowed in these demands. It is impossible not to see that the demand that “the critic must study life as a writer and meet the heroes of future books in construction and in the field of labor” stems from the ideological dictation of the ruling system of the time (Aliyev, 1990: 117).

At this stage, modernity, as the first priority problem of literature, seriously engaged in literary-theoretical thought, and also had a great influence on artistic thought. A vigilant attitude to the realities of modern life, the understanding of its new issues and the artistic solution have made our writers think deeply since the second half of the 50s of the twentieth century. In those years, Mammad Arif, Mehdi Huseyn, Mammad Jafar, Jafar Jafarov, Mikayil Rafili, Kamal Talibzade, and others. In their research, critics have expressed a conceptual scientific approach to the problem of modernity. How did literary criticism in the 60s and 70s understand the concept of modernity, and what qualities did modernity require from a work of art? Although in these years, as well as in previous decades, modernity has been the main problem in Azerbaijani literature, its essence has often been misunderstood. In particular, from the 1930s to the 1960s, the Soviet era explained the concept of critical modernity mainly in terms of themes, proximity to time and space, and, most importantly, the extent to which socialist ideology was reflected in the work. In general, the critical modernity of the period was sought in the writer’s skill to deeply and fully reflect the individual characteristics, destiny, moral qualities of the people who built communism, he saw “true mastery” in writing “the main problems of the time.”

The search for modernity in appearance was criticized in the following decades as the most serious mistake of theoretical-aesthetic thought at this stage. Criticism often equates modernity with urgency, making it difficult to distinguish the essential differences between the different aesthetic categories.

As Elchin’s conceptual research shows, “many critics understand modernity in literature as relevance, and relevance only as economic innovation. they could not appreciate the manifestations and signs of novelty in their attitude, of freshness in the means of artistic expression.” (Elchin, 1997: 26)

Of particular interest is the attitude of literary criticism to the national factor as an important component of modernity. Nationalism, the content of which is conditioned by history, is the main quality that determines modernity as an aesthetic category. However, the extreme distortion of the concept of “nationality” in the aesthetics of the Soviet period has for many years hindered the understanding and interpretation of this concept in literary and theoretical thought. In this period, criticism puts nationalism as one of the main requirements in literature, nationalism, which contains the main essence and value of literature, is “melted” within nationalism, and could not be revealed as an important idea-aesthetic quality. “Nationalism” meant “provincialism” and “nationalism” meant the reality of multinational socialism.

In the 1970s, we observed that the aspect of the unity of nationality and humanity was included in research. The main value of art was explained by this quality. However, the Soviet era activated the concept of “nationalism” in the lexicon instead of the critical expression “nationalism”. When we say nationalism, we do not mean the values of a specific nation, but the multimillion-strong Soviet people. Therefore, nationality was valued as a human concept with no geographical boundaries, and it was concluded that national art was equally important to all, and that national identity was conditional in real literature. Criticism of the social roots of the nationalist factor in the literature of the 1980s penetrated into the depths of the problem, expressing a more conceptual, radical approach to the issue. Nationalism was perceived as the main criterion of ideological and socio-moral processes, and was considered the basis of socio-moral and ideological activity. Yashar Garayev’s article “The Factor of Nationality” (1988) draws attention in the literature as the most obvious example of the theoretical understanding of this issue. A new approach to the creative problems of literature in the 1990s is also characterized by a clear, final theoretical approach to the issue of “nationality”. Literary criticism and nationalism of the artist “to describe the life of the people in typical national specificity in typical and characteristic colors, socio-political and moral-psychological certainty”, “look at life through the eyes of his nation”, “image with national features - the greatness of dreams, breadth of thought, patriotism to revive with depth and purity of feeling” (Hajiyev, 1990: 56-57). Ismayil Shikhli’s “Violent Kur”, Farman Karimzadeh’s “Snowy Pass”, Isa Huseynov’s “Mahshar” (Apocalypse) novels were also evaluated in this context.

Literary theory, which substantiates the emergence of “Violent Kur” as a new prose phenomenon, first of all in this novel, changes the view of the historical subject, sees in the work a more original organic unity of history and modernity. From this point of view, it seems more logical that Tehran Alishanoglu evaluates the view of history in “Violent Kur” “as a continuation of modernity, as an integral part of it.” T.Alishanoglu’s analysis radically proves that history does not remain as history in the work, but also penetrates modernity (Alishanoglu, 1999: 46).

When we look at the criticism of the 90s, we see that in these years the poetics of the new prose has been more fully explained, the realities of life, the issues of the ideal directly serving modernity have been touched upon. Criticism proves that Azerbaijani prose has “brought the truth of life down from the ideological heavens” (Tehran Alishanoglu) since the 1950s with concrete examples - B.Bayramov’s “Leaves”, I.Huseynov’s “Burning Heart”, I.Efendiyev’s “Willow Ditch”.

2. Various angles of criticism of the protagonist's concept of fiction

The most characteristic features of the new Azerbaijani prose were related to the penetration of the human personality into the depths of the inner and spiritual world of man (Guliyev, 1988: 189). From this point of view, the concept of the protagonist of the prose is more critical in the literary field. Explaining the main success of the critical novel in the 1960s with its characters, linked the main achievements of all genres of prose with the concept of the hero (İbrahimov, 1962: 204). This prose struck a blow at the unshakable literary stereotypes of traditional prose, which artificially idealized man and always portrayed him as a hero of great sacrifices, an invincible conqueror, a symbol of pride and grandeur.

We also note that in criticism and literary criticism, the heroes of the new prose were originally called “small” people, and this “smallness” was ironically interpreted as weakness. Akif Huseynov comments on the issue with reference to the processes taking place in world literature. He argues that at a time when the character of the “little” people has changed, analogies with Western literature have never been fulfilled, and it is more accurate to call the heroes of national prose “simple, ordinary” people (Huseynov, 1980: 134).

Criticism in the early 1960s also includes literary-theoretical ideas that ignore the new protagonist of the prose, equating him with the traditional labor hero who “built” the previous literary stages, and it is impossible to agree with these views. İslam İbrahimov wrote about the hero of the new prose: “The main protagonist of our literature is an active, historical optimist, a person who loves to build, a holy person, who sees creative work as a purpose of life, who fights for civic ideals” (İbrahimov, 1962: 205). However, the individual world of the protagonist of the prose of the 60s with all its delicate and complex manifestations, the absence of any extraordinary factors in its self-assertion, its very simple presentation, and its uniqueness did not draw attention to this new man.

The fact that the focus of artistic thought was on man was directly related to the political events of the time. Criticism affirms that “the softness observed in the socio-political atmosphere after the twentieth Congress of the Soviet Communist Party has to some extent saved the literary system” (Salamoglu, 2005: 8).

In the 1960s and 1970s, the search for heroes in fiction, its achievements in this field, and significant innovations became the main subject of criticism. Critical considerations of these years call for the creation of images with “only a high, bright ideal of life”, complaints about the lack of warriors, selfless, heroes with excess of organizing and propaganda power, sharp rebuke is more theoretical. Criticism emphasizes the “great need to move from a series of hateful, angry, regrettable themes, events, images to heroic themes, to a brilliant image of ideal devotees,” as an important necessity for literature.

Sometimes, on the contrary, criticism refutes the real picture of the prose of the 60s, equating its new protagonist with literary copies of previous decades to prove the fidelity of literature to the decisions of the party at a new stage. In this regard, Akif Aliyev's opinion is noteworthy: “In the emerging prose works, interest in socio-psychological conflicts has significantly increased, Azerbaijani writers have taken the initiative to create great human

characters in their novels and stories. The focus of such works was to show the image of party workers and fighters, their leading role, to describe them” (Aliyev, 1990: 119). Apparently, the protagonists of the prose, representing ordinary people, were misrepresented as “great men” and “party leaders.” At the same time, the conclusion about the creation of a militant image of party workers was wrong. Because back in the late 50s, starting from the image of Sultan Amirli in Isa Huseynov’s story “Burning Heart”, it was forgotten that the image of the ideal party worker of previous decades was abandoned in the prose.

When the critics emphasized the return of man to national and spiritual values, he realized that the heroes of the time were “far ahead of the heroes of the 1930s in their inner richness and cultural level, in their intelligence,” and in their “difficult struggle against injustice” (Khalilov, 1973: 217). From this point of view, the criticism is based on Ismayil Shikhli’s “Violent Kur”, Farman Karimzade’s “Snowy Pass”, Isa Huseynov’s “Mahshar”, “Telegram”, “Flute sound”, “Saz”, Mirza Ibrahimov’s “Parvana”, Anar’s “White Harbor”, Afgan’s “Gulyanag” evaluates his works as the most successful artistic examples, examples of high craftsmanship, in which he paid special attention to the explanation of the concept of a new hero, the factor of national identity.

3. Genre, plot, composition, style and language features of prose in literary criticism

1960-1970 Literary criticism of the artistic features of Azerbaijani prose, its other creative qualities, problems, concept of artistic hero, history, modernity, innovation, novelty of ideas and themes, etc. Although he did not think much about it, there are concrete theoretical conclusions on the issues of prose such as literary language, style, genre types, architecture, plot, composition. Criticism focuses primarily on the genre of prose. Searching for the conclusions of criticism in this area, we note that Azerbaijani prose, which in previous decades had made significant achievements in major epic forms, did not actively resort to monumental forms at a new stage.

In the earlier stages of development of literature, the encounter of “false epic” signs, outward monumentality in the tendency of fiction towards large forms, the schematism and template poetics created by it, at a new stage alienated writers from monumental forms. In addition to the outdated idea of life, the impossibility of writing with old means of expression and description led to the search for a new genre and style.

In this regard, the genres of narrative and storytelling in the prose of this literary stage are distinguished by a special activity compared to the novel. These forms of Azerbaijani prose, which were partially forgotten in the previous decades and lost their original value, not only gained special relevance in 1960-1970, but also became much richer in content, acquiring new ideological and artistic qualities and artistic features. Criticism sought to explain the reasons for the “rejection” of the broad epic genre in prose, the weakening of the writer’s propensity for the novel, and, conversely, the growing interest in the genres of story and narrative. The objective reasons for the “revival” of the story genre, once created by such great artists as J. Mammadguluzade, A. Hagverdiyev, Y.V. Chamanzaminli, are investigated and revealed, as

well as why the story lost its relevance in the first decades of the Soviet era. Literary criticism rightly observed that during the formation of Soviet literature in Azerbaijan, the “small” genres remained in the shadows for some time, as the creation of an exhaustive image of the revolution and the post-revolutionary years came to the fore as the main task. Years have passed, the new era has set new tasks for literature, and the content that has changed over time has required new forms” (Aliyeva, 1979: 128.)

Criticism linked the success of a number of prose works of the period to the fact that they were written only in the genre of miniature stories, thus emphasizing the undeniable importance of the genre in the new literary stage. For example, in Suleyman Rahimov’s “Kapaz” it was emphasized that the writer succeeded “precisely because he chose the genre of miniature stories”, and the way of depicting and criticizing his images appeared in a new, different form.

Anar’s fantastic story “Contact” also attracted critics, first of all, with its genre features. Criticism expresses the attitude to the incoherence and isolation of the protagonist, which leads to the loneliness of “The Connection”, and sees the closeness between Anar’s story and Kafka’s novel “Grief” or H. Kortsar’s stories. However, Chekhov’s story “The Man in the Sheath”, which directly resonates with “Contact”, draws attention with its unity of ideas and closeness to the artistic hero, is overlooked. However, the reason for the destruction of both the heroes of “The Man in the Sheath” and “Communication” was their isolation from the social environment, people, building a wall between them and artificially creating a shell for themselves.

The story “Communication” is not considered an example of fiction, far from everyday life, strictly separated from social life. “In this expressionist fiction, the real city, the real people are involved, but something strange was happening that people were in a terrible situation... This is a fantasy created by the hesitation between light and shadow, the appearance of obstacles, obstacles, passages, stairs on the road...” (Garayev, 1988: 144). Yashar Garayev also applies Olesha’s conclusion about fiction to Anar’s “Contact”, and considers his work, which arose as a reaction to resistance and obstruction, as a perfect example of the genre of fiction. The critics also complained about the lack of achievements in the field of biographical works, memoirs, and epistolary genres, emphasizing the importance of an active appeal to these important genres of prose. However, despite this criticism, these genres did not become relevant in the 60s and 70s.

Of particular interest in the critique of the period is the analysis of the characteristics of the novel genre. Although the number of works written in the novel genre during these years was small compared to other genres of prose, the literary-theoretical approach to the novel issue differed in its urgency and contradictory nature. The novel was one of the most serious creative issues in the 70’s, which constantly engaged in literary and theoretical thought at the All-Union level. Literary debates on the fate of the novel, which sometimes calmed down and sometimes intensified, are of great concern to writers and literary critics during this period, a series of articles on the problem are published, “Is the novel necessary?” The panorama of

thought around the question made it necessary to approach the problem in the context of the “Roman Crisis: Myth and Reality.” Russian literary criticism “Is there a crisis in the novel?”, “What social manifestations, philosophical and aesthetic factors affect the development of this genre, the fate of the genre as a whole?” was looking for answers to important questions such as. Beginning in the 1950s, the current state of the novel and the prospects of the genre in literature have been the focus of world literary and theoretical thought as a whole, and have taken an important place as a leading topic in international symposiums, conferences and collegiums. A. Rob-Grillet “For a New Novel” (1963), P. Alberes “History of Modern Novel” (1962), Gerda Zeltner “The Great Adventures of French Novel in the 20th Century” (1960), Georges Jean “Novel” (1971), R. By writing and publishing fundamental research in the world literary community in the 1960s and 1970s, such as Burnef and R. Kelle’s *The Sphere of the Novel* (1972), they confirmed the seriousness of the novel problem in European literary theory. In the early 70’s, Russian literary criticism put an end to the controversy by presenting to the literary world the book *The Fate of the Novel* (1975), which brought together the leading theoretical conclusions of Russian and European scholars on the novel problem. showed that he had arrived. As a result, he criticized the novel as a genre that can raise and solve the most pressing problems of modernity. In the 60s and 70s, this genre was enriched with valuable examples such as “Parvana”, “Mahshar”, and the most articles and reviews on criticism were written, and the work included in fundamental research on prose was “Violent Kur”. “Criticism notes that the achievements of prose in the 60s and 70s were not effective only for small genres, and drew attention to I. Shikhli’s novel “Violent Kur”, which clearly showed the importance and necessity of innovations brought by I. Huseynov to small genres.

In contemporary literature and criticism, the plot is perceived as one of the most important problems of artistic creation, and this important component of the work of art is valued as one of the most important factors in the perfect presentation of the content. The impossibility of understanding the aesthetic essence of any work without studying the peculiarities of the plot structure, of solving the issues it expresses, is an idea that has been repeatedly emphasized in the criticism of the 70s and 80s. Literary criticism draws attention to Isa Huseynov’s special attention and unique approach to genre, plot-composition issues, emphasizing that this factor also played an important role in his rise as an artist. Criticism considers the creation of a rather complex, dynamic and attractive plot as one of the most characteristic features of the poetics of Isa Huseynov’s prose. According to L. Hasanzadeh, “One of the features of plot-composition in I. Huseynov’s prose is that retrospect, which is often found in existentialist works, is very widespread here” (Hasanzade, 2007: 23).

The details given in the author’s “Telegram” story (“First Detail”, “Second Detail”, etc.) are evaluated in the context of the essence as “associative retrospectives”, “important parts of the composition that necessarily complement the plot line”. In the story “Native and Strangers” it is emphasized that retrospectives ensure the perfection of the work both in terms of content and plot-composition, and it is noted that the reader gets the basic information about the images in the work from such reminders of the researcher. Criticism is unfounded,

and he considers this example of the prose of the 60s, which was met with great sympathy, to be “a work of art with a single artistic plot.” In the materials of literary-theoretical analysis, attention is paid to various aspects of Isa Huseynov’s plot construction methods, and a complex double plot is considered typical for this prose.

In Movlud Suleymanli’s story “Mill”, at first glance, the plot seems very simple in criticism. However, when one pays attention to the issues hidden at the bottom of this apparent simplicity, one can see that the movement is absorbed in the text. Seeing the organic connection between E. Zolyan’s “Trap” and M. Suleymanli’s “Mill”, Y. Garayev observes the harmony of ideas in both works, the similarity of social problems and the closeness of the fate of female characters, and this comparison is completely true.

Among the renewed structural features of prose in the 1960s, the freshness of style also attracted the attention of critics. When looking at the literary-theoretical materials of the 60s and 70s, it is necessary to note that the issue of style arose from the need to speak about the freshness of the form of the renewed prose in literary criticism. Even when it was necessary to talk about style, its boundaries were narrowed, explained only in terms of the language element. In general, during these years, one of the obvious shortcomings of criticism was to understand and evaluate style as a phenomenon of literary language, speech, to explain the boundaries of style, the linguistic individuality of the work of art. This harmful tendency, rooted in Russian literature, is also evident in the assessment of the style of achievements of our national prose. This aspect is more noticeable in Gulu Khalilov’s monograph “From the history of development of the Azerbaijani novel”. We observe that three of the five tendencies in G.Khalilov’s classification of stylistic tendencies are based on the features of artistic language.

Criticism can clearly see the development of the literary language in the prose of Azerbaijan in the 60s and 70s, observed that it matured in the new literary stage in accordance with the period, events, human characters.

Thus, in the 60s and 70s of the twentieth century, among the main successes of literary criticism, Azerbaijan brought to the center of analysis important creative issues such as history and modernity, the concept of artistic hero, genre, plot and composition, style and language, explained the originality of the renewed prose.

Conclusion

The research revealed that in the period of the rise of Azerbaijani prose in the 1960s and 1970s, criticism had a great responsibility in terms of theoretical understanding of the new trend of aesthetic thought, and the successes and shortcomings of criticism in the process of evaluating prose were revealed. The changing prose of criticism has been shown by the unchanging method, by the arguments that attempts to reveal its specificity have failed when evaluated by the scientific-theoretical principles of social realism. The inability of critics to properly see the great innovations of the prose of the 60s, revealed that its focus on his errors in prose analysis only in the late 1970s, and his 20-year delay in classifying this prose as a

“new prose” event, were due to a long-standing misinterpretation of this important literary event. In 1990-2000, it was observed that criticism of literary facts from a completely new perspective acknowledged that the prose of the 60s and 70s went beyond the literary norms of social realism with all its parameters. When history and modernity, the most pressing creative problems of the time, were studied in isolation from each other, it was proved that criticism could not see their relationship. It is connected with this that he expressed the modernity of such works as “Violent Kur”, “Snowy Pass”, “Mahshar” (Apocalypsus) in the late 70’s, when he perceived history as a principle of “artistic perception of modernity”. It is obvious that the criticism came to the right conclusions when he explained the modernity of such works as “Bridge Builders”, “Telegram”, “White Harbor”, “Coolness” in unity with the national factor, in an organic connection with humanity. It is clarified that the sensitive attitude of the critic to a new type of prose hero, such as Nemat, Tahmina, Seriya, led to the connection of the main success in all genres of prose with the concept of a hero. The more objective assessment of the heroes who broke the framework of social realism in the 90s, the understanding of the tragedy of Jahandar agha and Ismail of Karbala at the level of the tragedy of national-historical existence is seen as the result of highlighting the national aspect in criticism. Evaluation of images born from the artistic logic of the period in the context of emancipation, time and human morality, national and moral values, psychology, contemporary human and social environment problems shows that the concept of artistic hero of the period found an objective scientific solution in the criticism of the 90s. Analysis of genre types, plot, composition, stylistic tendencies, and literary language of criticism reveals that all forms of prose are associated with its creative success. It has been proved that the acquisition of the prospect of integration of Azerbaijani prose into world prose in 1960-70 led to a new stage of development of criticism and resulted in the adoption and application of the leading trends of world literary and theoretical thought.

Yazarların katkı düzeyleri: Birinci Yazar %100

Contribution Rates of Authors to the Article: First Author %100

Etik komite onayı: Çalışmada etik kurul iznine gerek yoktur.

Ethics committee approval: Ethics committee approval is not required for the **study**.

Finansal destek: Çalışmada finansal destek alınmamıştır.

Support Statement (Optional): No financial support was received for the study.

Çıkar çatışması: Çalışmada potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Statement of Interest: There is no conflict of interest between the authors of this article.

References:

- Aliyev, A. (1990). *Literature and truth*. Maarif publishing house.
- Aliyeva, S. (1979). Crafts lessons. *Azerbaijan magazine*, No 12, 119-142.
- Alishanoglu, T. (1999). *Azerbaijan "new prose"*. Science publishing house.
- Arif, M. (1968). *Selected works*. In 3 volumes, 2nd volume. Publication of the Academy of Sciences of Azerbaijan.
- Asadullayev, S. (1975). *History, art, modernity*. Youth publishing house.
- Bayramov, G. (1988). *History and modernity*. See: Socialist realism at the modern stage. Science publishing house.
- Elchin. (1997). *The problem of history and modernity in literature (based on the theoretical study of the literary-historical process in Azerbaijan)*, Institute of Literature named after Nizami of ANAS.
- Garayev, Y. (1976). *Criticism: Problems, portraits*. Azerbaijan State Publishing House.
- Garayev, Y. (1988). *The criterion is personality*. Writer publishing house.
- Hajiyev, A. (1990). *Creative individuality of the artist*. API publishing house.
- Hasanzade, L. (2007). *Poetics of Azerbaijani prose of 50-60s (based on the works of Isa Huseynov)*, Institute of Literature named after Nizami of ANAS.
- Huseyn, M. (1962). New stage, new tasks. "*Azerbaijan*" magazine, No 7, 3-24.
- Huseyn, M. (1979). *Works*. 10 volumes. vol.10, Writer publishing house.
- Huseynov, A. (1976). The movement of time and the prose. The first article. "*Azerbaijan*" magazine, No 7, 195-208.
- Huseynov, A. (1980). *Prose and time*. Writer.
- Ibrahimov, I. (1962). Historical optimization paths. "*Azerbaijan*" magazine, No 7, 197-213.
- Khalilov, Q. (1973). *From the history of development of the Azerbaijani novel*. Science publishing house.
- Salamoglu T. (2005). *Poetics of the modern Azerbaijani novel (80s of the XX century)*. Science publishing house.
- Talibzade, K. (1994). *Selected works*. In 2 volumes, v.2, Azerbaijan State Publication.
- Zlobin, S. (1957). *About my work on a historical novel*. In kn: Soviet literature and questions of mastery. Issue. 1. Moscow.

Bu eser Creative Commons Atf 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır. (This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License).

folk/ed. Derg, 2022; 28(4)-112. Sayı/Issue -Güz/Autumn
DOI: 10.22559/folklor.2285

Araştırma makalesi/Research article

Nazlı Eray'ın *Kayıp Gölgeler Kenti* ile Philip Kerr'in *Ölümcül Prag* Eserlerindeki Prag Görünümleri

The Portrayals of Prague in Nazlı Eray's
The City of Lost Shadows and Philip Kerr's *Prague Fatale* Novels

Fulya Çelik Özkan*

Öz

Bütün kurmaca metinlerin temelinde mekân farklı boyutlarda yer alır. Fantastik ögeler içeren romanlar söz konusu olduğunda, gerçek hayattaki zaman algısını ve mekânları ikinci plana atma ya da tamamen değiştirme eğilimindedir. Düş ile gerçeğin iç içe geçtiği fantastik anlatı evreninde okur, (gerçek-gerçek dışı) mekânlar ve (gerçek-gerçek dışı) zamanlar arası sınırsız bir yolculuğa çıkar. Mekân, metnin her aşamasında farklı kimliklere bürünerek zamanı da etkisi altına alır. Fantastik ögelerin yer almadığı romanlarda ise yazar çoğunlukla okuyucuya gerçek üstü bir zaman, mekân algısı kazandırmak yerine düz bir anlatı tercih eder. Her ne kadar bu iki yaklaşım birbirinden farklı olsa da mekân, roman karakterlerinin olay örgülerinin geçtiği yer ile ilişkilendirilmesi için vazgeçilmezdir. Bir ilişkiler dizgesi olarak anlamı açığa çıkarmada temel bir unsur olan mekân, zamanla birlikte

Geliş tarihi (Received): 18-04-2022 – Kabul tarihi (Accepted): 10-10-2022

* Dr. Araştırmacı / Researcher. fulyacelikfulya@gmail.com. ORCID 0000-0003-2328-5427

ele alındığında, fantastik romanlarda değişken, büyülü bir algı ortaya çıkarken; gerçekliğin ön planda olduğu ve olay aktarımına ağırlık veren romanlarda düz bir zaman ve mekân algısının ötesine geçilmez. Bu bağlamda edebiyatımızda eserlerini fantastik unsurlarla kurgulayan Nazlı Eray'ın *Kayıp Gölgeler Kenti*'ndeki Prag görünümüleriyle, kentin Philip Kerr'in polisiye romanı *Ölümcül Prag* adlı eserindeki kimliği öncelikle mekân açısından karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Her iki eserde de görülen, kentin kasvetli tarihinden kaynaklanan ölüm ve tutsaklık motifleri zamansal ve mekânsal ilişkiler bağlamında ele alınmıştır. Bu romanların mekânı algılayış ve işleyiş biçimleri farklı olsa da Prag kenti ekseninde ölüm ve tutsaklık motiflerinde buluştukları gözlemlenmiştir.

Anahtar sözcükler: *Kayıp Gölgeler Kenti, Ölümcül Prag, Prag, fantastik, polisiye, mekân*

Abstract

Based on all fictional texts, space takes place in different dimensions. When it comes to novels containing fantastical elements, they tend to put the perception of time and real life places into the background or completely change them. In fantastic narrative universe where dreams and reality are intertwined, the reader embarks on an unlimited journey between (real-unreal) spaces and (real-unrealistic) times. Space also influences time by taking on different identities in every stage of the text. In novels with no fantastic elements, the author mostly prefers a direct narrative instead of giving the reader a surreal sense of time and place. Although these two approaches are different, space is indispensable for associating the novel's characters with the place where the plot takes place. When space, which is a fundamental element in revealing meaning as a series of relations, is considered together with time, a variable and magical perception emerges in fantasy novels; however, in novels where reality is at the forefront, and there is an emphasis on event transfer, one does not go beyond a straight perception of time and space. In this context, the appearance of Prague in Nazlı Eray's *The City of Lost Shadows*, who fictionalizes her works with fantastic elements in our literature, and the city's identity in Philip Kerr's detective novel *Prague Fatale* have been comparatively examined in terms of space. The themes of death and captivity arising from the gloomy history of the city, seen in both works, have been discussed in the context of temporal and spatial relations. Although the novels considered differ in perception and handling of the space, it has been observed that they meet in the themes of death and captivity in the axis of Prague.

Keywords: *The City of Lost Shadows, Prague fatale, Prague, fantastic, detective, space*

Extended summary

Space can be defined as the place where human existence is located; It is a dimension of existence that can be shaped according to the perspectives of the people living in it, sometimes as a fictional one, while it sometimes provides a straight transfer of reality in its

physical sense, and which is critical to examine in terms of works. It becomes even more important to examine the places in the literary texts in which cities become one of the main characters. Because in such texts, cities not only host characters and events but also transform them into a part of themselves by directing them. At this point, spaces become a projection of the city's transformation process into character. It also helps to build relationships between the text and the context and between the author and the reader.

It is possible to assign various functions to the space according to the preferred expression language in a literary work. Place; It can serve as decor or a physical backdrop, as well as to introduce people or serve as a dramatic function and form the backbone of the plot. Especially when it comes to the symbolic role of space, that is space(s) or the city as a whole; social, economic, historical, political, etc. When it has a representation ability, the diversity in the spatial descriptions draws attention.

In this context, Nazlı Eray uses narrative and description techniques to emphasize the existence of space in her work *The City of Lost Shadows*. In motion as an observer, it presents Prague like a film strip; when he is still, he makes cinematographic descriptions by focusing on a single point. On the other hand, Philip Kerr highlights the plot by using the city as a backdrop in his book *Prague Fatale*. At this point, discussing the richness of description in the related work is impossible. Instead, the author uses spaces as physical elements that support the narrative of the event. Nazlı Eray, as a writer-narrator, re-discovered the Prague that surrounds her, between reality and fantasy, while describing what she saw and observed. On the other hand, he creates an imaginary world in Prague and interacts with historical personalities. On the other hand, Philip Kerr conveys the physical features of the city to the reader through Inspector Bernie Günther, the work's protagonist.

In this study, a space-oriented analysis was made in the city of Prague, which bore the traces of the past in both works with its differences, similarities, and common points and gained a new meaning with the unique expressions of the authors, and also the death and captivity motifs are discussed through space(s).

Treated as a discourse by Eray, Prague is mysterious. It is like a woman who speaks to its inhabitants, makes them talk about and influences them, and stands silently with all her dignity in a crowd where the sense of time vanishes. In Kerr's work, on the other hand, the city takes on an aggressive, rebellious, and masculine identity as a warrior. The mystery is not unique to Prague in this work; It is an element that appears in the plot as a necessity of detective fiction.

Writers encounter different faces of the city, depending on how they view Prague. As Prague seizes Nazlı Eray and begins to absorb her, For Philip Kerr, this city cannot go beyond being a topographic place. It can be said that the difference between the general descriptions of the city and the descriptions explicitly made for indoor spaces is based on the difference in the novel genres in question. While the reason why Prague is preferred and transformed into a protagonist in Nazlı Eray's work is the glorious and rich past of the city; The reason why Philip Kerr chose the city as the place where the events took place was that the city was under Nazi occupation in the relevant period.

The relationship between Prague and death, felt in both works, is conveyed to the reader with different narrative techniques. The differences that arise depending on the moods of the characters in the works, the time they are in, and the purpose of their being in Prague are especially striking in their perception of space. While Nazlı Eray handles even the motif of death in euphoria, Philip Kerr works this motif in its most raw and harsh form in dysphoric spaces.

The deepened and completely reconstructed version of the space we encounter in Eray's work, in other words, the specific meaning created by the coexistence of that moment and that space, is not felt in Kerr's work; on the contrary, spaces are far from depth, changing and transforming meanings, and are confined to the borders drawn by current realities. While captivity, one of the common motifs of the works, is reflected in the spaces in a voluntary and even pleasurable structure in Eray's work, The forced captivity in Kerr's work is reflected in the perception of space as a gloomy narrowing.

In *the City of Lost Shadows*, the identity of person and space is felt intensely. There are constantly expanding spaces and transitions between times. The effect of the space on the individual is conveyed to the reader with a structure without borders. In this respect, the work has a dynamic space-time relationship. On the other hand, *Prague Fatale* draws attention with its static structure and the time-space relationship that has borders; It leaves no room for any person-place identity. At the points where the fantastic elements and detective elements are separated, the Prague appearance in the works differs from each other. Still, the death and captivity motifs and the reflection of these motifs on the spaces stand out as common points. The reference to the most brutal dictators of history in both works strengthens Prague's relationship with the motifs of death and captivity.

As a result, the writers' time-space relationship with Prague is presented to the reader in quite different ways. While Eray creates a unique image of Prague with his experiences in this city, on the other hand, he is spiritually reshaped under the influence of Prague. Prague impressions, which reach the reader through Eray's perception filter, integrate with fantastic fiction and host various time-spaces. On the other hand, Kerr takes the reader to the occupied Prague of 1941 through Inspector Günther. He uses the city in a one-dimensional perception of time and space within the framework of detective fiction.

Giriş

Mekân, insan varoluşunun konumlandığı yer olarak tanımlanabilen; kimi zaman fiziksel anlamıyla gerçeğin karşıya düz bir şekilde aktarımını sağlarken kimi zaman da kurgusal olarak, içinde yaşayan insanların bakış açılarına göre şekillenebilen ve eserler açısından da incelenmesi önemli olan bir varoluş boyutudur. Özellikle kentlerin başlıca karakterlerden birine dönüştüğü edebi metinlerdeki mekânların incelenmesi daha da önem kazanır. (Korkmaz, 2021: 9-10). Zira bu tür metinlerde kentler sadece karakterlere ve olaylara ev sahipliği yapmakla kalmaz, onları yönlendirerek kendisinden bir parça haline dönüştürür. Bu noktada mekânlar kentin karaktere dönüşüm sürecinin birer izdüşümü haline gelir. Ayrıca metin ile bağlam ve yazar ile okuyucu arasındaki ilişkilerin inşa edilmesini sağlar (Friedman, 1993: 19). Eserin her aşamasında yer alan mekân, kendisiyle ilişki içerisinde

olan ve onun yaratımına kaynaklık eden diğer unsurlarla çok yönlü bir bütün oluşturur. Kişilerin mekânlar arası hareketliliği bakış açılarını da etkiler ve eseri zenginleştiren anlam örgülerinin oluşmasına olanak sağlar. İster gerçek ister düşsel bir mekân olsun, karakter(ler)in devinimleri belli bir (gerçek-gerçek dışı) zaman ve mekânda şekillenir. Bir diğer ifadeyle, mekânlar aracılığıyla eserde vücut bulan kent kendisi, bir karakter olarak öne çıkmakla kalmaz, diğer karakterlerin de değişip dönüşmesini sağlar.

Eserde tercih edilen anlatım diline göre mekâna çeşitli işlevler yüklenmesi mümkündür. Mekân; dekor veya fiziksel bir zemin işlevi görebileceği gibi kişileri tanıtmaya ya da dramatik bir işlev yüklenip olay örgüsünün bel kemiğini oluşturmaya da yarayabilir. Özellikle mekânın simgesel işlevi söz konusu olduğunda yani mekân(lar) ya da bir bütün olarak kent; sosyal, ekonomik, tarihsel, siyasi vb. bir temsil yeteneğine sahip olduğunda mekân betimlemelerindeki çeşitlilik dikkat çeker.

Bu bağlamda Nazlı Eray, *Kayıp Gölgeler Kenti* adlı eserinde mekânın varlığını vurgulamak için hem öyküleme hem de betimleme tekniklerinden yararlanır. Gözlemci kimliğiyle devinim halindeyken Prag'ı bir film şeridi gibi sunar; devinimsiz kaldığı anlarda ise tek bir noktaya odaklanarak sinematografik betimlemeler yapar. Philip Kerr ise *Ölümcül Prag* adlı eserinde kenti bir fon olarak kullanarak olay örgüsünü öne çıkarır. Bu noktada ilgili eserde betimleme zenginliğinden bahsetmek mümkün değildir. Bunun yerine yazar, mekânları olay anlatımını destekleyici fiziksel öğeler olarak kullanır. Nazlı Eray yazar-anlatıcı olarak, kendisini çevreleyen, gerçeklikle düşsellik arasındaki Prag'ı yeniden keşfe çıkararak bir taraftan gördükleri ve gözlemediklerini anlatırken; diğer taraftan Prag'da düşsel bir dünya yaratarak tarihi kişiliklerle bire bir iletişime geçer. Philip Kerr ise eserin başkarakteri olan Müfettiş Bernie Günther aracılığıyla kentin fiziksel duylara hitap eden özelliklerini okuyucuya bire bir aktarır.

Nazlı Eray kapılarını büyü, renkli ve sürprizlerle dolu fantastik bir Prag'a aralarken; Philip Kerr anlatımıyla okuru gerçekçi ve nesnel bir Prag'a götürür. Ancak her iki yazarın da ortak noktası olan Prag, iki eserde de ölüm ve tutsaklık motifleriyle ele alınır. Nazlı Eray renkli, fantastik bir anlatımla bu motifleri vurgularken; Philip Kerr yalın bir anlatımla işlemeyi tercih eder. Bu noktada, Philip Kerr'in eserinin polisiye bir roman olmasının etkisi ağır basar çünkü polisiye eserlerde olayın gizemi veya macera duygusu ön plandadır (Rzepka, 2005: 9). Ayrıca polisiye eserlerde ipuçları okura mantıksal bir örgü içerisinde sade ve yalın şekilde sağlanmalıdır (James, 2009: 9; O'Gorman, 1999: 20) ve bu da çoğu zaman fantastik anlatımlara mesafeli durmayı gerektirir. Todorov bu iki roman türünün karşılaştırmasını şöyle yapar:

Bilinmeyenli polisiye roman fantastiğe yaklaşır ancak onun karşıtıdır da. Fantastik metinlerde doğüstü açıklamayı yeğleriz daha çok; polisiye roman ise bittikten sonra doğüstü olayların varolmadığı konusunda hiçbir kuşkuya yer bırakmaz. Bu benzetme belli tip bilinmeyenli polisiyeler (kapalı yer) ve bazı tekinsiz anlatılar (açıklamalı doğüstü) için geçerlidir yalnızca. Üstelik iki türde de vurgu farklı yerdedir; polisiye romanlarda vurgu bilinmeyenin çözümündedir; tekinsiz metinlerde ise (fantastikte olduğu gibi) bilinmeyenin uyandırdığı tepkiler vurgulanır. İki türün yapı özelliklerinden kaynaklanan bu yakınlıkta, saptanması gereken bir benzerlik ortaya çıkmaktadır. (Todorov, 2004: 55)

Todorov'un tespitleri ışığında, fantastik öğeler barındıran bir roman ile polisiye bir romanın karşılaştırılması çok sayıda ve anlamlı saptamayı mümkün kılabilir. *Kayıp Gölgeler Kenti*'nde yazar hem kentin hafızasında yer alan önemli kişilerle hem de kendi yakın ve uzak geçmişinde tanıştığı insanlarla Prag mekânlarının büyüülü, fantastik ortamında bir araya geleerek onlarla konuşma fırsatı bulur. *Ölümcül Prag*'da ise yazar, Nazi dönemi Almanya'sında bir polis müfettişi olan Bernie Günther'in istemediği bir görev için geldiği Prag'da beklenmeyen bir cinayetin soruşturmasını üstlenmesini anlatırken karakterin görevi ile Naziler hakkındaki düşünceleri arasında sıkıştığı süreci gizemli ama gerçekçi bir polisiye olarak okura sunar.

Bu çalışmada farklılıkları, benzerlikleri ve ortak noktalarıyla iki eserde de geçmişin izlerini taşıyan ve yazarların kendilerine özgü anlatımlarıyla yeniden anlam kazanan Prag kenti özelinde mekân odaklı bir inceleme yapılacak ayrıca ölüm ve tutsaklık motifleri mekân(lar) üzerinden ele alınacaktır.

1. Eserlerde Prag görünüşleri

Her iki eserde de Prag hakkındaki ilk izlenimler okura karakterler üzerinden aktarılır. Ancak Nazlı Eray'ın eserinde öznel betimlemeler öne çıkarken Philip Kerr'in romanında ise başkarakter, kente dair ilk izlenimlerini nesnel betimlemelere dayandırır.

Kayıp Gölgeler Kenti'nde durağan ve devingen görünüşleriyle belirginleşen Prag, geçmişle şimdinin kesiştiği bir noktada, tarihe kapı aralayan bir kadın gibi betimlenir. Yazar anlatıcının gözüyle Prag'ın dişil varoluşu mekân ve zaman arasındaki sınırları bulanıklaştırarak bizi geçmişe götürür:

Bu mevsimde çok soğuk olacağını biliyordum Prag'ın, ama karlar içinde, beyaz kürkünü giymiş bir kadın gibi beni karşılayacağını aklıma getirmemişim. Kürkün içinde incecik, bembeyaz uçşan bir tuvaleti vardı; geçmişte yaşayan bir kadındı burası, anlamıştım. Yavaş yavaş yol kenarındaki terk edilmiş görünen, sessiz ve kimsesiz bahçeli evleri geçerek, şehrin nabzına doğru yol alıyordum. (Eray, 2008: 9-10)

Görüldüğü üzere Eray, şehirlerin daha ilk bakışta dişil mi, eril mi olduğuna hükmedebileceğimiz duygusunu bize açıkça hissettirir. Bembeyaz elbisesiyle karlar altında bir kuğu gibi süzülen şehir dişil kimliğiyle ön plana çıkar çünkü "[b]ir kadın gibi gizemli, çok katmanlı, yarım cümleli, çok perdeli ve endamlı şehirler; bilinç dışımıza "dişil" ibaresiyle kaydoluverir" (Paşalı: 2009, 279). Eray'ın eserinin bütününde bu özelliklerin tamamını görmek mümkündür.

Ölümcül Prag'da Müfettiş Bernie Günther kent hakkındaki ilk izlenimini otel odasının penceresinden gördüğü manzara üzerinden aktarır:

Beşinci katın köşesindeki odamızda iki pencere vardı. Birinden, kuleler ve tüten bacalarla bezeli, Prag'ın güneydoğusunu görebiliyorduk; batıya bakan diğerinde ise hemen karşıımızdaki oksitlenmiş bakırdan yapılmış biberlik gibi kubbenin tepesi vardı. Büyük, yeşil bir semavere benziyordu. (Kerr, 2015: 146)

Kerr'in eseri polisiye bir roman olarak olay merkezli ilerlediği için kişi-yer özdeşliği tam olarak işlenmez ve çevre derinlemesine betimlenmez. Ayrıca kentin genel görünümüyle ilgili kule, kubbe, baca benzetmeleri erilliğe atıfta bulunur. Bu noktada Eray'dan farklı olarak

Kerr'in, kenti eril görünümüleriyle ile ele aldığı söylenebilir. Bu durum, yazarların bilinçli tercihleri olabileceği gibi cinsiyetlerinden kaynaklı bilinçaltılarının dışı vurumu olarak da yorumlanabilir. Nitekim Freudyen yaklaşıma göre binaların yapımında insanların bilinçdışı olarak fallik ve rahme benzer tasarımlara yöneldiklerine dikkat çekilir (Weisman: 1992, 15). Bu durum yazarların şehrin genel görünümü ve binalar ile ilgili eril ve dişil vurgular yapmasını anlaşılır kılar.

Yazarların kentin genel görünümüyle ilgili betimleme yaparken kullandıkları farklı yaklaşım kendisini kapalı mekânlarda da gösterir. Öte yandan Prag'ın mazisi, mimarisi, dokusu, yaşadıkları, yaşattıkları ve biriktirdikleriyle ayrı bir yere sahip olması (Emre: 2009, 378), iki eserde de az ya da çok ontolojik bir bakış açısını gerektirir. Bu bakış açısı Eray'ın eserinde çok daha yoğun işlenirken Kerr'in eserinde oldukça yüzeysel kalır. Eray, kapalı mekânları betimlerken bu mekânların fiziksel özelliklerinden çok onda çağrıştırdıklarına odaklanır:

[O]turduğum yerden gözüm tavandan aşağıya sarkan kristal avizelere, duvardaki aynalara, kiraz ağacıyla kaplanmış bölümlere, çevrede oturan bir iki kişiye takılmış dalmış gitmişim.

Kim bilir neler yaşanmıştı Hotel Europa'nın bu tarihi pastanesinde? Acaba kimlerin yüzü bu duvardaki aynalara yansımış, kim bilir benim şimdi oturduğum şu tahta iskemleyle kimler oturmuştu? (Eray, a.g.e.:48)

Eray tarafından "[g]eçmişle bugün arasındaki kristal avizeli irtibat bürosu" (a.g.e.: 180) olarak tanımlanan Cafe Europa, Prag'ı bütünleyen ve geçmişin izlerini şimdiki zamana taşıyan bir mekân olarak betimlenir ve bu nedenle kronotop özelliği taşır. Anlam üreten, anıları çağrıştıran ve yazarın iç dünyasıyla iletişime geçen Cafe Europa algısal bir mekâna dönüşür. Yazarın bu algısal mekânlar arası geçişleri de bir açıklamaya ve mantıksal çerçeveye ihtiyaç duymaz:

Nazlı Eray, herhangi bir mantıksal sıra takip etmeden kurguyu farklı mekânlara götürür. Mekânda yaptığı ani değişiklikler, romanlarındaki fantastik unsuru ortaya çıkarır. Gerçek olanla hayali olanı sentezlemek için kahramanlarını çeşitli mekânlarda bir araya getirir. Anlatıcı, bir mekândan diğerine hiçbir açıklama yapmadan geçer. Gerçek dünyadaki iç ve dış mekânlardan düşsel dünyanın zengin ve farklı mekânlarına geçiş, çerçeve öykünün içindeki olayların zincirleme şeklinde genişlemesiyle sağlanır. (Toyman: 2006, 126)

Eray'ın aksine Kerr, kapalı mekânları betimlerken algısal mekân anlayışını geri plana atarak mekânları fiziksel boyutlarıyla ele almayı tercih eder. Müfettiş Günther'in özellikle zaman geçirdiği kapalı bir mekân olan şato hakkındaki betimlemeleri dikkat çeker:

Bu şato aslında on dokuzuncu yüzyıl Fransız tarzı bir malikâneydi ama orantılı iki katı, ön ve arkasındaki toplam on altı penceresiyle etkileyicilikte şatodan aşağı kalır yanı yoktu. Pembe stükko üst şatodan farklı olarak aşağı şato kırmızı çatısı, beyaza boyalı kare kuleleri olan revakları ve U-Bahn tüneli ebadında merkezi kemerli penceresiyle, kanarya sarısı bir binaydı. Kusursuz çimlerin üzerinde başka bir taş heykel daha duruyordu; evden kaçan biri erkek ikisi dişi geyik. (Kerr, a.g.e.: 153)

Kerr, başkarakteri Müfettiş Günther aracılığıyla yaptığı bu tarihi şato betimlemesinde mekânın çevresel özelliklerine odaklanır. Eski ve gösterişli olduğu vurgulanan bu mekânda karakterin geçmişle herhangi bir bağ kurmadığı dikkat çeker. Bu mekân geçmişe ve anılara

açılan bir kapı değil, sadece olayın geçtiği yer, bir dekor olarak ele alınır. Yazar tarafından mekân dönüştürülmemiş, içselleştirilmemiş ve derinleştirilmemiştir.

Yazarlar Prag'a nereden baktıklarına bağlı olarak kentin farklı yüzleriyle karşılaşır. Prag, Nazlı Eray'ı ele geçirerek onu içine çekmeye başlarken Philip Kerr açısından bu kent, topografik bir yer olmaktan öteye geçemez. Kentin genel betimlemeleriyle kapalı mekânlar özelinde yapılan betimlemeler arasındaki farklılıkların temelinde roman türlerinin yattığı söylenebilir. Nazlı Eray'ın eserinde Prag'ın tercih edilmesi ve adeta bir başkaraktere dönüştürülmesinin nedeni, kentin görkemli ve zengin geçmişi iken Philip Kerr'in, kenti olayların geçtiği yer olarak tercih etmesinin nedeni ise ilgili dönemde kentin Nazi işgali altında olmasından ibarettir.

2. Eserlerde ölüm motifi

Geçmişinde pek çok acıya tanıklık etmiş olan Prag, Eray'ın eserinde gerçek bir mekân içerisinde çok sayıda (gerçek-gerçekdışı) zaman ve mekânın aynı anda barınabildiği önemli bir kapsayan mekân niteliğindedir. Kapsayan ve kapsanan mekânlarıyla Prag, Eray için geçmişle şimdiki birbirine bağlayan sihirli bir düğüm gibidir. *Kent el değiştirmiş ve acı çekmişti; bunu havaalanından şehre doğru yol alırken hemen algılamıştım* (Eray: a.g.e., 17) diyen yazar-anlatıcı, zamanı mekânda somutlaştırır.

Mekânda durağan olan şeyler yazar-anlatıcının bakış açısıyla devingenlik kazanır. Eray bu şehrin insanları, geçmişi, anıları ve değişken hüznünlü görünümüyle kendisini yavaş yavaş ve tuhaf bir biçimde sarmaladığını dile getirir. Aslında yazarın tuhaf bir biçimde sarmalanmış olduğunu hissetmesi, ait olmadığı bir âlem olan ölümler âlemi ile Prag mekânlarında açılan kapılar aracılığıyla iletişime geçmesine bir göndermedir. Örneğin yazarın Stalin ve onun etrafındaki insanlarla sıklıkla konuşuyor olması ve bu konuşmaların onda bağımlılık yaratması bahsi geçen sarmalanmış olma hissini bir yansımasıdır:

Bu şehre ayak bastığımdan beri bambaşka bir kalabalığın içindeyim. Bunların hiçbiri benim insanların değil, ama hayatları, yaşadıkları şeyler, aşkları, ihtirasları tuhaf bir şekilde beni ilgilendiriyor. Stalin bütün hayatımı kaplamış vaziyette. Gün geçmiyor ki, 'eski bir yüz' gelip bana onunla ilgili bir şey anlatmasın. Ne tuhaf! (Eray: a.g.e., 126)

Duygu yüklü atmosferi, bir kadın gibi süzülen zarafeti, alacakaranlık rengi, gösterişli ve büyümlü mekânları ve okuru tarihin tozlu sayfalarına götüren geçmişleriyle şehir, ölüm motifini ön plana çıkarır. Zamanlar ve mekânlar arası sınırları kaldırır, ölümlerle yaşayanları bir araya getirir. Bu durum öyle keskin hissedilir ki okur fantastik unsurların etkisiyle kesin olarak ne zaman nerede bulunduğunu kestiremez hale gelir (Eco: 2015, 161).

Yazarın kaldığı otel odası, Stalin'le yazar-anlatıcının bulunduğu bir kronotoptur. Karşılaşma kronotopu olarak bu yer, zamanın geçişliliğini öne çıkarır ve gerçeklik algısını fantastik kurguyla yıkarak Eray'ın hayali dünyasını devreye sokar. Yazar-anlatıcı zamanda bir yolculuğa çıkar:

“Benim”, dedi gür bir erkek sesi. Bir saniye sonra banyo kapısı ardına kadar açıldı. Kapıda Josef Stalin duruyordu. Başında şapkası, üstünde yere kadar uzanan gri kaputu vardı.[...].

Sert adımlarla odaya girmişti Stalin, gidip koltuğa oturdu.

“Bağışlayın”, dedi “Banyonuzu izinsiz kullandım. Dışarıdan, soğuktan geliyorum.”

“Rica ederim Yoldaş Stalin”, dedim. “Tabi kullanacaksınız. Çok soğuk hava, ben de çok üşüdüm.

[...] Karşımda oturan tarihin en kanlı diktatörü, acımasız Gürcü köylüsü, Rusya’nın ‘Kızıl Çar’ı Josef Stalin’di. (Eray: a.g.e., 37)

Yazar, Prag ve ölüm motifi arasındaki en güçlü bağı Stalin üzerinden kurar. Yazarın, otel odası ile bağlantısı zamanlar arası sıçramalarla, olayları ve tarihi kişileri fantastik kurgu dâhilinde görünür kılar. Fantastik dünyadan gelen kahramanlar kanlı canlı kişiler olarak (örneğin bacakları ağrıyarak, ilaç isteyerek ya da yol tarif ederek (bkz. Eray: a.g.e., 29-30) yazar-anlatıcı ile birlikte var olurlar. Eray’ın fantastik dünyasına Stalin’den önce Mucha kadınlarıyla Sarah Bernhardt dâhil olur. *Günlükler*’i okuduğu zaman, Kafka’nın hayatına giren kadınlar Felice ve Milena da gelip Cafe Slavia ve Cafe Europa’da yazar-anlatıcıyı bulur.

Yazarın otel odası dışında, Panorama Hotel, Kafka Kafe, Hotel Europa, Cafe Slavia ve Eski Fotoğraflar Çay Salonu gibi mekânlar da ölümler âlemi ile iletişime geçilen yerler olarak okura sunulur. Prag’ın meşhur eski Yahudi Mezarlığı, antikacı dükkânları ve kitapçıları da diğer mekânlar olarak yapıtın anlamsal boyutuna katkıda bulunur. Bu mekânların ortak noktası, tarihi bir dokuya sahip olmaları ve geçmişi hatırlatmalarıdır. Prag’da geçmişe gitmek ise ölüm temasını belirginleştirir. Bu bağlamda eserin başlığı da ölüm temasını örtük bir biçimde çağırıştırır; “kayıp gölgeler” yani bu âlemden yitip gidenler, eserde Eray’ın düşsel âlemine gölgeleri gerçekmiş gibi yansıyanlardır.

Ölümcül Prag romanı da ölüm motifini henüz başlığında açıkça yansıtmaya başlar. İkinci Dünya Savaşı devam ederken Nazi işgali altında bulunan kent, başkarakter Müfettiş Bernie Günther’in zihninde ölüm kavramıyla eşleştirilmiştir. Ayrıca Günther’in eserde betimlemesi yapılırken ilk vurgulanan özelliği, intihara meyilli olmasıdır: “*İntihar düşüncesi yüreğime su serpiyor: Bazen uykusuz geçen bir geceyi ancak böyle atlatabiliyorum*” (Kerr: a.g.e., 9).

Eser, bu yönüyle okuru intihar, cinayet, savaş ekseninde ama temelde ölüm motifiyle bezenmiş bir dünyaya götürür. Prag ise bu dünyaya coğrafik bir zemin oluşturur. Başkarakterin bir cinayet müfettişi olması da bu ölüm üzerine inşa edilmiş kurgunun temel unsurlarından biridir. Bu eserin ölüm motifi açısından Eray’ın eserinden en temel farkı ölümlere bakış açısidir. Herhangi bir fantastik ya da duygusal unsura yer bırakmadan ölümler, olay akışına hizmet eden fiziksel birer olgu, ceset olarak ele alınır:

Ceset tarih öncesi bir hayvan tarafından çiğnenip tükürülmüşe benziyordu. Kıvrım kıvrım olmuş bacaklar dümdüz olmuş pelvise pamuk ipliğiyle bağlı gibiydi. Adam büyük cepleri olan mavi işçi tulumu giyiyordu ve çavuşun tarif ettiği gibi ceplerinin içi dışına çıkarılmıştı; demek ki ceplerin üzerinde olduğu şu yağlı paçavra da onun flanel ceketi oluyordu. Kafasının olması gereken yerde şu an, pürüzlü ve parlak bir zıpkın gibi kanlı kemik ve sinirler duruyordu. Lokomotif tekerlekleri altında ezilip içindeki her şeyi dışına çıkmış bağırsaklarından yoğun bir dışkı kokusu geliyordu. (a.g.e., 20)

Nazlı Eray’ın insani özelliklere sahip, duyguları ve anılarıyla adeta kanlı canlı şekilde etkileşime geçtiği ölümlerin aksine Bernie Günther açısından ölümler, fiziksel olarak incelen-

mesi gereken cansız bedenlerdir. Günther, geçmişten ya da günümüzden herhangi bir ölü ileduygusal bağının devam ettiğine dair bir çıkarıma yer bırakmaz. Öyle ki yıllar önce kaybettiği eşi de dâhil olmak üzere ölülerle kuvvetli bir bağa sahip olduğuna dair eserde herhangi bir emareye rastlamak mümkün değildir.

Kerr'in eserinde ölümlerle ilişkili olarak mekânlar da Eray'a göre oldukça farklı şekilde ele alınır. Eray'ın aksine Kerr, Prag'ı ölüm motifleriyle birleştirirken kentin geçmişinden kaynaklı tekinsizliğine vurgu yapar:

[...] Ortaçağa has bu tedirginlik hissi şehrin sonu gelmez heykelleriyle daha da pekişiyordu. Prag'ın her yerinde paganları mızraklayan Cizvit rahipleri, birbirlerine kılıç saplayan aşırı kaslı Titanlar, feci şekilde şehit edilen ıstırap içindeki Hıristiyan azizleri ve birbirlerini parçalayan vahşi hayvan heykelleri vardı. Bu açıdan bakıldığında Prag, Berlin'in yanından bile geçemeyeceği şekilde, Nazi vahşetine uyum sağlamış oluyordu. (a.g.e., 205)

İki eser arasındaki bu farkın temel nedenleri zaman ve karakterlerin Prag'da bulunma amaçlarıdır. Eray'ın eserinde yazar-anlatıcı 2000'li yıllarda, gönüllü olarak Prag gezisine çıkarken Günther zorunlu olarak ve İkinci Dünya Savaşı şartlarında kente gönderilir. Bu durum karakterlerin iç dünyalarının mekân algılarına yansımaları şeklinde kendini gösterir; Günther bulunduğu mekânları sınırları daralan, basık ve tekensiz olarak algılar. Açık mekânlar bile Günther için psikolojik birer hapisaneye dönüşür ve kuşatılmışlık hissini artırır.

Ölümcül Prag'da ölüm motifi ile iç içe geçen kapalı mekânlar karşımıza sıklıkla otopsi odaları ve cinayet mahalleri olarak çıkar. Bu mekânlar betimlenirken polisiye bir eserin doğasından beklendiği üzere ipucu olarak kullanılacak unsurlara ağırlık verilir ve bireyin mekân üzerindeki etkisinden çok mekânın birey üzerindeki etkisi öne çıkar:

Kuttner'in odası benimkiyle aynı katta ama güney kanadındaydı, camdan küçük kış bahçesine tepeden bakıyordu. Pembe kağıt kaplı duvarlarındaki İngiliz av manzaralarının yer aldığı resimler Çeklerin daha alışıktığımız resimlerinden sonra iyi gelmişti. [...]

Cesede bakmadan önce odada dolaşmaya başlayıp yatağın yanındaki kitap yığınıyla masada sürahinin yanında duran Veronal şişesini gördüm. Şişenin ağzı açıktı. Yerde birkaç hap olmasına rağmen şişe dik duruyordu. Kuttner'in kemeri ve Walther otomatik tabancasını taşıyan kılıfı sandalyesinin arkasında asılıydı. (a.g.e., 214-215)

Bu eserde mekânlar olayın parçası olarak yer alır. Karakter bulunduğu yerle herhangi bir özdeşlik kurmaz. Romanın bütününe hâkim unsur olarak ölüm, eserin tüm mekânlarını ve karakteri ele geçirir. Böylece ölüm teması eserde hem karaktere hem de onun mekân algısına sirayet eder.

Her iki eserde de hissedilen Prag ve ölüm ilişkisi, farklı anlatım teknikleriyle okura aktarılır. Eserlerdeki karakterlerin ruh halleri, içinde buldukları zaman ve Prag'da bulunma amaçlarına bağlı olarak ortaya çıkan farklar, özellikle mekân algılarında göze çarpar. Nazlı Eray ölüm temasını bile esenlik içinde ele alırken Philip Kerr bu temayı en çıplak ve sert haliyle esenliksiz mekânlarda işler.

3. Eserlerde tutsaklık motifi

Geçmişinde diktatörlerin yönetimine giren, işgal edilen ve el değiştiren Prag, ele alınan eserlerde tarihi dokusunu koruyan mekânları, mimarisi ve adeta meydan okurcasına gösterişli duruşu ile onurlu bir tutsak gibi sunulur. Bununla birlikte her iki eserde de karakterlerin farklı açılardan da olsa kendilerini hapsedilmiş gibi hissettiklerine dair göndermeler vardır. Bu yönüyle Prag, tarihi, yaşadıkları ve yaşattıkları tarafından tutsak edilmişken; içindekiler için ise bir hapishaneye dönüşerek çok yönlü bir yapıya bürünür.

Eray'ın eserinde tutsaklık motifine ilişkin mekân üzerinden aktarımlara dair örneklerle rastlamak mümkündür:

Otel odamdaki o hafif ve külüstür havayı seviyordum. Tam tarif edemeyeceğim bu köhnelik bana hiçbir iç sıkıntısı vermiyor, bilakis şu an içinde bulunduğum şehrin yaşadıklarını, tanık olduğu anıları, geçmiş günlerin, ayların ve yılların eşyanın üstünde bıraktığı izleri anımsatıyor, bu odanın içinde yaşadığım dakikaları ve saatleri daha anlamlı kılıyordu sanki. [...], banyonun fayansındaki ince bir çatlak, yatak örtüsünün hafif solukluğu, pencereyi örten perdenin gülkurusu renginin aynada yansımaları [...] Prag şehrinin yakın geçmişte yaşadıklarının sanki ufak bir izdüşümüydü bu, otel odasında ruhumun yakaladığı eski dünyaya ait o solgun beniz. (Eray: a.g.e., 24-25)

Yazarın kaldığı otel odasının yukarıdaki betimlemesi; eskimişlik, yıpranmışlık, yorgunluk, solgunluk üzerinden yapılır. Tüm bunlar uzun yıllar zindanda tutsak edilen bir mahkûm veya bir hapishane için de yapılabilecek benzetmelerdir. Ancak bu durumdan rahatsızlık duymadığını belirten yazar, otel odasındaki banyonun fayansındaki ince bir çatlaktan, yatak örtüsünün hafif solukluğundan ve pencereyi örten perdenin gülkurusu renginin aynada yansımından yani algılanan nesnelere öznel algı süzgecinden geçirerek nesnelere önlenebilir sürekliliğinde yeniden bulduğu hazla, şimdiki anı ve mekânı geçmişle bütünler. Böylece yazar eseniksiz bir ortamı, mekânı algılayış ve işleyiş biçimiyle dönüştürerek esenikli bir ortam olarak sunar.

Eray'ın eserinde yazar-anlatıcının tutsaklık motifine göndermeleri açık mekânlar özetinde de devam eder:

10 Mart 1948'de Prag darbesiyle Rusya'nın Çekoslovakya'ya hâkimiyeti. Soğuk savaş yılları... Bu şehre ayak bastığımdan bu yana, çoktandır geçip gitmiş olan yılların izlerini üstümde yoğun bir şekilde hissediyordum.

Şehrin sokaklarında, acımasız soğuk havanın kışkacında dolaşırken de, otel odamdayken de, bir cafe'de çilekli reçelli palaçinkamı yerken de bu tuhaf atmosferden kurtaramıyordum kendimi. Arada, soğuktan donmuş gri bir kaput gibi kavıyordu Prag beni. (a.g.e., 48)

Nazlı Eray, Prag'ın kendi üzerinde kurduğu ağır baskıya rağmen bu baskıdan kurtulmak için yine Prag'ın mekânlarına sığıdır. Kent ile kurduğu duygusal bağ ve özdeşlik onu gönüllü bir tutsağa dönüştürür. Eserde bahsi geçen mekânlar eseniksiz şekilde betimlenmelerine karşın karakter için daralan, sınırlayıcı mekânlar haline gelmez. Tüm baskı ve sıkışmışlık hissine rağmen yazar, mekânı genişletemediği anlarda zamanı genişleterek geçmişe gider. Mekânların yalıtkanlığı Eray'ı dış dünyadan ve diğer insanlardan koparıırken sınırları sonsuza açılan fantastik bir âleme götürür.

Kayıp Gölgeler Kenti'nde tutsaklık motifi sadece yazar üzerinden ele alınmaz. Yazarın iletişime geçtiği ölmüş kişiler de aslında tarihe hapsedilmiş, kendilerini bizzat anlatamayan birer tutsaktırlar. Ancak kendileri gibi tutsak bir şehirde kendileri gibi tutsak bir ziyaretçi ile iletişime geçebileceklerini bilircesine eserde ardi ardına görünür olurlar. Eray, Prag'da mekânlara gitgide bağımlı hale gelip gönüllü bir tutsağa dönüşürken bu durumdan aldığı hazzı vurgular. Bu hazzın temelinde geçmişle kurulan fantastik bağ yatar. Geçmiş, yazara sadece düşündüğü ya da yaptığı şeyle değil ayrıca onu nasıl yaptığıyla da ilgili olarak iletilir (Urry, 1999: 46). Bir diğer ifadeyle, yazarın kasvetli atmosferi nasıl algıladığı önem kazanır. Eray, Prag'ın basık havasını geçmişe sayısız kapı açarak okur için aydınlatır.

Kerr'in eserinde ise tutsaklık teması, Müfettiş Günther'in psikolojisi ve savaş şartları ekseninde şekillenerek Eray'a göre çok daha yalın ve gerçekliğe yakın bir halde sunulur. Günther gönlüsüzce gittiği kentte, mekânların daralarak üstüne gelmesini eser boyunca satır aralarında dahi hissettirir. Görev icabı bulunduğu mekânlara çoğunlukla bir anlam atfetmeyen karakter, betimleme yaptığı zamanlarda da mekânların olumsuz özelliklerinin altını çizmeyi tercih eder. Psikolojik bir tutsak gibi hissettiği şehirde, nihayetinde gerçek bir tutsağa dönüşen Müfettiş Günther'in özellikle kapalı mekân betimlemelerinde kapı, kilit, pencere parmaklıkları, yükseklik ve nöbetçilerden bahsetmesi sürekli kaçmayı hedefleyen bir mahkûmun psikolojisini anıştırır:

[...] Yatağımın ucunda birkaç havlu ve kapıda, gördüğüme çok sevdiğim bir anaharla sürgü bulunuyordu. Neden sevdiğimi de bilmiyordum. Canilerle dolu olduğunu bildiğin bir yerde kapını kilitlemek seni koruyabilir miydi? Alt katın pencerelerinde parmaklık olsa da bu üst kat penceresinde yoktu. Odamdaki pencerelerin sağlam pirinç sürgüleri vardı ve çerçeveleri sabitti, ikisi de arka bahçeye bakıyordu. (Kerr, a.g.e.:157)

Bu alıntıda mekân (şatoda Günther'e tahsis edilen oda), Günther'in gözünde onu dış dünyadan yalıtın bir hücre misali anlam üretir. Kapıya, kilide, sürgüye ve parmaklıklara dikkat çekilmesi şatoda yaşayan insanların birbirlerine duydukları güvensizliğin mekâna ve mekân algısına yansımış şeklidir.

Günther tutsaklığın algısal boyutundan fiziksel boyutuna da geçiş yapar. Kelimenin gerçek anlamıyla tutsak edildiği anı ve mekânı ise şöyle ifade eder:

[...] Heydrich'in emriyle üzerimde silah araması yapıldıktan sonra yatak büyüklüğündeki dökme demir radyatöre takılı zincirlerdeki kelepçelerle bağlandım.

Bileklerime bağlı zincirlere asılıp küfür etsem de hiçbiri benimle ilgilenmedi. Kafes arkasına konulmuş köpekten farksızdım.

[...]

Penceresiz odada çevreme baktım. Kullanılmayan bir kilisedeki şapel kadar büyüktü. Duvarlar bezelye yeşili karolarla kaplıydı. Örümcek ağı bağlamış tavanda asılı ampuller toz içerisindeydi. Yerde su gölleri vardı. Serin havası hafif dışkı kokuyordu. Zincirlerime beyhude yere biraz daha asıldım. [...] (a.g.e.:417-418)

Yukarıdaki alıntıdan hareketle Günther'in fiziksel ve algısal mekân algıları arasında derinlik farkı olmadığı söylenebilir. Yine yüzeysel olarak pencere, yer, tavan, kelepçe gibi kaçış

ihtimaline yönelik unsurlara odaklanır. Bu noktada karakterin, Prag'a geldiğinden beri zaten fiziksel bir tutsaklığa hazır olduğu çıkarımı yapılabilir.

Eray'ın eserinde karşımıza çıkan mekânın derinleştirilmiş ve tümüyle yeniden kurulmuş hali, başka bir deyişle, o an ve o mekânın bir arada oluşlarının yarattığı özgül anlam (Yücel, 1993: 120; Yardımcı ve Doğan, 2009: 68) Kerr'in eserinde hissedilmez; aksine mekânlar derinlikten, değişen ve dönüşen anlamlardan uzak, tam da mevcut gerçeklerin çizdiği sınırlara hapsolmuş durumdadır. Eserlerin ortak motiflerinden olan tutsaklık, Eray'ın eserinde gönüllü hatta haz veren bir yapıda mekânlara olumlu anlamda yansırken Kerr'in eserindeki zoraki tutsaklık mekân algısına kasvetli bir daralma olarak yansır.

Sonuç

Bu çalışmada, Nazlı Eray'ın düş gücü ve tarihi birbirine düğümleyerek kendi üslubuyla fantastik kurgu düzleminde kaleme aldığı *Kayıp Gölgeler Kenti* ile Philip Kerr'in gerçekçi bir kurguyu tarihle (Nazi işgali) ilişkilendirdiği *Ölümcül Prag* adlı eserlerde Prag'a dair görünümölüm ölüm ve tutsaklık motifleri üzerinden mekân odaklı olarak incelenmiştir. Her iki eserde de mekânlar üzerinden anlam üretimi ve çözümlemesi yapılmıştır. Bu bağlamda fantastik ve çok katmanlı bir yapıya sahip olan Eray'ın eseri ile yalın bir polisiye olan Kerr'in eseri arasındaki farklı, benzer ve ortak noktalar ortaya konulmuştur.

Eray tarafından bir söylem gibi ele alınan Prag, sakinleriyle konuşan, onları kendisi hakkında konuşuran ve etkisi altına alan, zaman duygusunun kayıplara karıştığı bir kalabalıkta tüm asaletiyile sessizce duran bir kadın gibi gizemlidir. Kerr'in eserinde ise kent, adeta bir savaşçı kadar saldırgan, asi ve eril bir kimliğe bürünür. Bu eserde gizem, Prag'a has bir özellik değil; polisiye kurgunun gerekliliği olarak olay örgüsü içinde karşımıza çıkan bir unsurdur. *Kayıp Gölgeler Kenti*'nde fantastik unsurlarla bezenmiş gerçek dünyaya ait olan yazar-anlatıcı, Prag'ın tarihi dokusuna gömülerek düş ile gerçek arasında salınan pek çok kronotopun zamanlar ve mekânlar arası sınırları kaldırdığı algısal bir Prag yaratır. *Ölümcül Prag*'da ise başkarakter zaman-mekân ilişkisinin gerçeklik boyutundan kopmadan Prag'a ilişkin fiziksel bir mekân algısı oluşturur.

Kayıp Gölgeler Kenti'nde kişi-yer özdeşliği yoğun şekilde hissedilir. Sürekli genişleyen mekânlar ve zamanlar arası geçişler söz konusudur. Mekânın birey üzerindeki etkisi sınırları olmayan bir yapıyla okura aktarılır. Bu yönüyle eser, dinamik bir mekân-zaman ilişkisine sahiptir. *Ölümcül Prag* ise statik yapısı ve sınırlara sahip olan zaman-mekân ilişkisi ile dikkat çeker; herhangi bir kişi-yer özdeşliğine yer bırakmaz. Fantastik unsurlar ile polisiye unsurların birbirinden ayrıldığı noktalarda, eserlerdeki Prag görünümüleri birbirinden farklılaşır ancak ölüm ve tutsaklık motifleri ile bu temaların mekânlara yansması ortak noktalar olarak göze çarpar. Her iki eserde de tarihin en acımasız diktatörlerine değinilmesi, Prag'ın ölüm ve tutsaklık motifleriyle ilişkisini güçlendirir.

Sonuç olarak, yazarların Prag'la zaman-mekân ilişkisi okura oldukça farklı şekillerde sunulur. Eray, bir taraftan bu şehirde deneyimledikleriyle kendine özgü bir Prag imgesi yaratırken diğer taraftan Prag'ın etkisi altında ruhsal açıdan yeniden şekillenir. Eray'ın algı süzgecinden geçerek okura ulaşan Prag izlenimleri fantastik kurguyla bütünleşerek çeşitli

zaman-mekânlara ev sahipliği yapar. Kerr ise Müfettiş Günther aracılığıyla okuru 1941 yılının işgal altındaki Prag'na götürerek polisiye bir kurgu çerçevesinde kenti olayların dekoru olarak tek boyutlu bir zaman ve mekân algısında kullanır.

Contribution Rates of Authors to the Article: First Author %100

Etik komite onayı: Çalışmada etik kurul iznine gerek yoktur.

Ethics committee approval: Ethics committee approval is not required for the study.

Finansal destek: Çalışmada finansal destek alınmamıştır.

Support Statement (Optional): No financial support was received for the study.

Çıkar çatışması: Çalışmada potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Statement of Interest: There is no conflict of interest between the authors of this article.

Kaynakça

- Eco, U. (2015). *Anlatı ormanlarında altı gezinti* (K. Atakay. Çev.) Can.
- Emre, A. (2009). Prag sancısı içinde üç portre: Kafka, Haşek, Kundera. *Şehirlerin Dili*, 13 (150-151-152), 378-384.
- Eray, N. (2008). *Kayıp gölgeler kenti*. Turkuvaz.
- Friedman, S. S. (1993). Spatialization: A strategy for reading narrative. *Narrative*, 1(1), 12-23. James, P. D. (2009). *Talking about detective fiction*. Vintage.
- Kerr, P. (2015). *Ölümcül Prag* (C. Demirkan. Çev.) Alfa.
- Korkmaz, R. ve Şahin, V. (Ed.). (2017). *Romanda mekân: (Romanda mekân poeziği ve çözümlemeler)* Akçağ.
- O'Gorman, E. (1999). Detective fiction and historical narrative. *Greece & Rome*, 46 (1), 19-26. Paşalı, M. (2009). Kızına kıyan baba: Viyana. *Şehirlerin Dili*, 13 (150-151-152), 279-281.
- Rzepka, C. J. (2005). *Detective fiction* (6). Polity.
- Toyman, Y. Ö. (2006). *Nazlı Eray'ın roman dünyasında düşsü ve büyülü gerçekliğin kurgusu ile fantastik unsurlar* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi] Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Urry, J. (1999). *Mekânları tüketmek* (R. G. Ögdül. Çev.) Ayrıntı.
- Weisman, L. (1992). *Discrimination by design a feminist critique of the man-made environment*. Urbana.
- Yardımcı, S. ve Doğan, T. (2009). Mekân-Zaman-Anlam: Sait Faik öyküsünde ada. *Öznel; durumlar; mekânlar: Toplum ve mekân: Mekânları kurgulamak* (Işık, E. ve Şentürk, Y. Haz.) Bağlam.
- Yücel, T. (1993). *Anlatı yerlemleri: Kişi/süre/uzam*. Yapı Kredi.

Bu eser Creative Commons Atıf 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır. (This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License).

folk/ed. Derg, 2022; 28(4)-112. Sayı/Issue -Güz/Autumn
DOI: 10.22559/folklor.2266

Araştırma makalesi/Research article

Harold Pinter'in *Oda* Oyununda İç / Dış Düalizmi ve Hakikat

The Dualism of Inside and Outside and the
Truth in Harold Pinter's *The Room*

Elif Derya Şenduran*

Öz

Bu çalışmada, Harold Pinter'in *Oda* oyununda, Lacan'ın topolojik figürü Torusun yörüngesindeki iç ve dış kavramları ele alınmaktadır. Oyunda, Rose'un psikolojik olarak hissettiği yoksunluğunu, mutfak musluğu tiyatrosunun sahne donatıları, karakterlerin sürekli tekrar eden hareketleri, ayrıca kendi yoksunluklarını gizleyen logos merkezci konuşmaları, davetsiz misafirlerin Rose ve Bert'i rahatsız etmeleriyle sorunsallaşır. Oyunda, metinlerarasılık ve efsaneye dayalı düşünce çerçevesinde, Rose'un asıl kimliği ortaya çıkar ve iç/dış arasındaki sınırlar birden belirsizleşir. Torusun yörüngesi, siyahi kör Riley'nin Rose'a olan mesajında saklı hakikatle, Rose'un odanın merkezine inşa ettiği kimliğini alt üst eder. Riley'nin odanın içinde Rose'a verdiği mesaj ile dışarıdan gelen hakikat, Bert ile odada yıkıcı bir enerji oluşturur. Çalışmam aynı zamanda, madun ve hegemonya kavramlarına değinerek odanın korunaklı mikrokozmos yapısının dışarıdaki kaotik güçlerle nasıl yıkılabi-

Geliş tarihi (Received): 23-06-2022 – Kabul tarihi (Accepted): 11-10-2022

* Dr., Araştırmacı/Researcher. elifderyasenduran@outlook.com. ORCID 0000-0002-4840-5053

leceğini gösterir. Rose'un ve davetsiz misafirlerin dile getirdiği metaforik öldürücü soğuk aslında; hakikatin, Rose'un odasının merkezinde açtığı, bir kara delik olan karakterlerin deneyimlediği, sürekli tekrar eden kaotik hareketlerin ve sözlerin oluşturduğu, yoksunluğun aynadaki yansımasıdır. Riley'nin Bert tarafından katledilmesinin ardından Rose'un kör olması, onun öne çıkardığı odanın korunaklı bir yer olma özelliğini yok eder. Dolayısıyla insanı merkez alan yapının dayandığı hiyerarşi epistemolojik ve ontolojik açıdan oyundaki tüm karakterler için bozulmuştur. Rose karakterlerin tehditlerinin yapılandığı hakikatin ışığıyla kör olmuştur.

Anahtar sözcükler: *Harold Pinter, oda, iç/dış, torus, hakikat*

Abstract

The aim of this article is to explore the inside and outside dichotomies associated with the Lacanian topological figure's trajectory, torus, in Harold Pinter's play, *The Room*. The intrusion of uninvited visitors problematizes Rose's logocentric speech that hides her deficiencies her behind continuous movements around the stage prop of the kitchen sink with this drama repeating itself throughout the play. The intertextuality in the play reveals the truth about Rose's original identity within mythopoeic thought, blurring the boundaries between inside and out. Torus's trajectory elucidates energy that situates outside to the centre of the subject and the room, which is examined in Badiou's notion of truth, hidden in black, blind Riley's message to Rose. The study also draws on the notions of subaltern and the hegemony to expand the framework of analysis, concluding that the murderous cold of the outside is right at the centre of Rose's room like a black hole that reflects the deficient, widening the hole by repetitive acts and speeches, caused by the chaotic movements and speech that the characters experience in the play. Rose's sudden blindness, after Riley's murder by Bert, erases the room's feature of being a safe space. Thus, the hierarchy for all the characters in the play, which relies on the structure placing Man at the centre of the universe, is destroyed both epistemologically and ontologically. Rose becomes blind because of the light of the truth, constituted by the menace of the characters.

Keywords: *Harold Pinter, The Room, inside/outside, torus, truth*

Extended summary

The aim of this article is to explore the intricacies between the inside and outside conjecture spatially in Harold Pinter's (1957) play, *the Room*. Thus, it refers to the Lacanian epistemology, including the topological figure of the torus and the Gramscian notions of hegemony. In this respect, in order to broaden this analytical framework, the article seeks to put forth the reasons for Bert's violent attack on blind black Riley considering the notion of truth and being blind to it.

In *The Room*, Rose thinks that her room is warm and secure but the intruders' menace disturbs her for various reasons. The play's adaptation to the topological shape of the torus enables us to examine the characters' repetitive acts, specifically Rose, who tries to construct

her logocentric thought by addressing her partner Bert. She insists on saying that her room is better than the outside, even the basement of the apartment. The torus shape, on the other hand, acknowledges the lack in the characters' lives. This lack and the hole of the torus expand with actions that circle around the torus's cord. That is to say, repetitive acts, such as sitting on the rocking chair and pouring tea into the cups, Rose's repetitive utterances expand the whole of the torus. Rose tries to fill in this lack by not going out of the room and waiting for a chance. Her intersubjectivity with Bert, Mr Kidd, the landlord, and the young couple, the Sands are non-linear because Bert never interacts with Rose to have a chat; Rose's monologue with him only puts forth her wishes. Each intruder group is problematic because of their sense of lack. Their lack results from the distorted images of their past memories about their past. They would like to achieve a sense of unity with either their mother or the Name-of-the-Father. In this respect, the hole of the torus may be likened to the black hole, which attracts the intruders and their movements around the stage props that enable the characters to circle around the torus trajectory forming energy to widen that hole. However, that widening increases the character's sense of lack psychoanalytically. They feel deprived of their past as each problematize their memories considering their origin.

The intertextuality of the play is demonstrated by Mr Sands's speech within mythopoetic thought, which has associations with Sophocles's King Oedipus. Rose, Mr Kidd, Mr Sands and Riley search for the truth about their identity frequently in their speeches in the play. Accordingly, the torus-shaped trajectory of the self proposes repetitive acts, creating a circular trajectory for the characters' psychic spaces. In Lacanian terms, the centre of human beings is not inside but outside or rather "extrinsic." Apart from the topological figure of the torus, the characters' social status and the effect of hegemony on lower-class citizens are discussed in relation to the Gramscian term subaltern. That is to say, the play constructs the unconscious of the lower English classes from a bourgeois ideological viewpoint. Bert's pauses, in response to Rose's speech, reveal gaps in this ideology as the fragmented identities of blind black Riley, Tod Sands, and Rose or Sal.

Rose thinks the basement is damp and worse than her room. Mr Kidd, on the other hand, states that the rain comes in upstairs. Bert's narration of his drive with his car is quite interesting because he personifies his lorry. He speaks of the car using sexual connotations as if it was his woman. Then comes his violent, racial attack on blind black Riley, which demonstrates his aggressive attitude and his impulsive drives that project his return of the repressed followed by pleasure and pain or *jouissance*, constituted by the hegemony for the subaltern Riley. Bert sees Rose touching Riley's eyes and without questioning the truth about Riley's reason for being in the room, he murders Riley. Rose becomes blind like Riley and this has the association that Rose, who stays at home all the time, will see the outside, the inside, and the truth more clearly like Oedipus due to her blindness because her senses will renew her prejudices against the backlash of forced upon rules for the subaltern.

To conclude, Rose prefers logocentrism in order to hide her lack in her dysfunctional symbolic register. The traumatic event and the foreclosure, she experiences with her father in the past, lead to her blindness, emerging as her lack of lack considering her speech on

ontological grounds. Bert's unresponsive attitude towards Rose's and the visitors' questions and comments transforms into tension and violence when he meets Rose touching Riley in his room. That is to say, the inside/outside intricacy is problematized with violence and the former empty speeches of the characters bring about their lack of lack in Lacanian terms. This lack stands for the hole of the torus that gets bigger when the characters repeat their actions around the trajectory of the torus. Rose's acknowledgement of her blindness after Riley's murder also reveals her lack in the Lacanian symbolic register. Her utterance may also be considered as the break of the fourth wall in the play. Rose releases the distance between herself and the audience/reader with her utterance. The blinding effect of Rose's truth hidden in the message given by Riley affects the audience/reader. This sudden utterance reminds us of Plato's cave metaphor in which everybody lives by observing the shadows rather than the actual bodies and acts of the people in modern society. The study concludes that in spatiotemporal realms in the trajectory of the torus, the characters cannot encounter the room as a psychic space for security, sovereignty, or space to gain a sexual advantage over the other. Also in the torus trajectory, the characters can locate themselves neither inside nor outside the room in the play. Rose will not be able to see the privileges of the room anymore due to her blindness. This is a sign that the hierarchy of humanism that places Man at its centre has been destroyed.

Giriş

Harold Pinter Thistlewaite Sokak, Hackney, Londra'da, 10 Ekim'de 1930'da doğdu. Babası kadın terzi Hyman (Jack) Pinter ve annesi Francesnée Moskowitz'in tek çocuğuydu. Dedesi, Nathan Polonya'dan 1870'de Yahudi karşıtı zulümden kaçarak Londra'ya tek başına 1900'de geldi¹ (Baker, 2008: 19). Pinter'in oyunlarında öne çıkan unsur, intikamın, her yeri kaplayan şiddetin evrende yansımadır (2008: 6). Pinter'in aile hayatında ve oyunlarında, sanatsal, materyalist; dini, muhafazakâr ve laik; hayalperestler, idealistler ve gerçekçiler arasındaki çatışmalar hep var olmuştur (2008: 7). Kendisinin de vurguladığı gibi çocukluğu yoksulluk içinde geçmiştir (2008: 11). Pinter'a göre herkes şu veya bu şekilde şiddete maruz kalır. Ekstrem şiddete, Londra'nın doğusunda savaş sonrası Faşistlerin İngiltere'de tekrar canlanmasıyla maruz kaldığından bahseder. Ailesinin ve kendisinin sıklıkla Komünist sanıldıklarını anlatır (17).

Çalışmamın amacı Harold Pinter'in *Oda* (1957) oyununda iç/dış kavramlarının torus figürünün yörüngesinde, spiral hareketlerle merkezde kara bir delik oluşturarak, Rose'un yapılandığı, korunaklı ve sözde güvenilir küçük yaşam alanının dışarıdaki yıkıcı unsurlara kapalı olup olmadığını, özneler arası ve özneler içindelik nosyonlarına da değinerek incelemektir. Bu çerçeveyi daha da genişletmek için İngiliz aşağı tabakadan olan karakterlerin arasındaki hiyerarşide ezilen siyahi ve görme engelli Riley'nin uğradığı şiddetin kaynağını ortaya koymaya çalıştım. Bert'in Riley'i katletmesi, kültürel anlamda Rose ve Bert'in "hayata uygun fonksiyon[larını]" (Gramsci, 1994: xvi) sorunsallaşmaktan öte ölüm dürtüsüne yöneltmiştir çünkü özellikle oyunun sonunda Bert'in kamyonetine cinsel bir obje olarak sesleniş²,

sürüşü sırasında ve Riley'nin katlinde deneyimlediği acı dolu zevki, “*jouissance*”ı tatması, (Evans, 2006: 94) moderniteyi tatmin edici bir araç olarak görmesinden ötürüdür. Bert tehdit unsurlarını bertaraf edemez. Riley'e karşı zenofobik bir tutum sergilemesi, Bert'in, Riley'e uyguladığı şiddetin kaynağı “patojenik deneyimlerin”, diğer bir deyişle, “baskılanan” deneyimlerin (Freud, 1987: 196) tekrar ortaya çıkmasıdır. Bu da “hegemonyanın ekonomik olarak baskın bir sınıf tarafından uygulanabilirliğinin” (Gramsci, 1994: xxxviii) göstergesidir. Bert, bu anlamda, hegemonyanın ona dayattığı maço ve ırkçı söylemin bir yansıması olarak Riley'e saldırır. Bu saldırı, Rose'u kör eder çünkü metaforik olarak dışarıdan gelen aydınlatıcı ışığın etkisiyle odanın içindeki gölgelerle kurduğu gerçeğin tamamen yanıltıcı bir illüzyon olduğu hakikatinin farkına varmıştır.

Ashında oyundaki karakterlerin sessizliklerini ve yoksunluklarını gizleyen konuşmalarını ve hareketlerini bu hegemonya belirler ve onları marjinalleştirir. Rose odanın içinin ayrıcalıklı olduğunu düşünür. Bu düşünce, davetsiz misafirlerin içeriye girişleriyle törpülenir. Hegemonyanın metaforik uzantısı olan havanın “ölümcül soğuğu” (Pinter, 1991: 95) ve Riley'in kan donduran katli dışarıdan gelen etkinin içerde nasıl merkezi bir kuvvete haiz olduğunun göstergesidir: “İrlandalıların tercih ettiği bir isim olan Riley'nin” (Taylor-Batty, 2014: 20) siyahi ve kör olması, ayrıca Rose'a onu görür gibi hitap etmesi, kadının hayat arkadaşı sağlıklı Bert'in sessizliği ile zıtlık oluşturur. Riley'nin bu “çifte-sesliliği” (Bressler, 2017: 361) oyunda onu dezavantajlı, odanın marjı konumuna getirir. Riley'nin iki ses ve kültürün parçası olması, Rose'un babasından getirdiği mesajı da içine alan isimlendirmenin bir uzantısı sayılabilir. Rose önce Riley'nin, kör ve siyahi olduğunu fark eder. Fakat dışardan içeri gelen tehdit edici etki, Riley'in kör olmasına rağmen odayı baştan aşağı süzmesi ile ortaya çıkar. Rose'un tepkisi savunma mekanizması gereği, Riley'i kullandığı dille, kendi gerçeğinde, tekrar tanımlar: “Neye bakıyorsun? Körsün değil mi? Öyleyse neye bakıyorsun?” (Pinter, 1991: 106) sorularına karşılık, Riley'nin cevabı, Rose'u daha da rahatsız eder: “Adım Riley.” Rose: “Umrumda değil eğer ... Ne? O senin ismin değil. O senin ismin değil. Sen sağır ve dilsiz ve körsün. Engellerin hepsi sende.” “Duraksama” (Pinter, 1991: 106-107). Rose'un bu tehditkar ve aşağılayıcı sözleri ve ardından gelen ani duraksama, ırk unsurunun belirginleştiği Rose'un “konuşma seli” (Pinter, 1991: xiii) içinde sessizliği tercih eden Riley'i marjinal biri konumuna sokar. Rose dili baskı aracı olarak kullanmaya çalışsa da Riley buna aldırış etmez. Pinter oyundaki karakterleri “kalıplaşmış yapılarla sığdırmayarak zaman zaman absürt ortamlar oluşturur” (Gallagher & Havinga, 1965) Sahnede kurgulanan bu etki, karakterlerin yarattığı tekensiz, tehditkar atmosferin dışına çıkmalarına neden olur. Rose ve Bert'in aşağılamalarına maruz kalan Riley'nin, oyunun sonunda öldürülmesi; baskın hegemonyanın, siyahi yabancıyı yok edilmesi gereken tehlike unsuru olarak gördüğünü ortaya koyar.

Pinter'in bu oyunundaki duraksamalar, iletişim kopukluğunu çağırırsa da oyunun süregelen akışındaki uyumu sağlayan müzikal notalar gibidir. Sessizliğin kesinti çağrışımına neden olması beklenirken; “fazlaca iletişim içerdiği gözlenir” (Gallagher & Havinga, 1965). Oyundaki kırkın üstünde duraksama, odadaki karakterlerin giriş çıkışlarıyla dıştan içe, içten dışa süregelen, torusun çevresel yörüngesindeki enerjinin, oluşturduğu kesinti değil, kaynaktır. Oyunu yorumlarken topolojik figür olan torusu kullanmamın sebebi, insanoğlunun

ölçüme dayalı hesaplarından ziyade, iç ya da dış gibi kavramların, oyunun değişik “bakış açılarına” “uyarlanabilir” olduğunu öne sürmektedir. Oyunda karakterlerin yaşadığı travmatik olayların sonucunda oluşan anlamsal kaymanın torusun yörüngesi gibi “değişik yüzeylere dönüşebilirliğini” (Boyles & Tonsiengsom 2008) göstermektedir. Bu topolojik yörünge aynı zamanda oyunda “düzlemsel olmayan dramaturjinin karakterlerin varoluşu” (Krasner, 2016: 430) etkisinde de hissedilebilir. Örneğin antikçağ filozofu Protogoras insanı merkez alır ve “her şeyin ölçüsünün insan” olduğunu “kesin bir bilgi ya da doğru” olmadığını (Dürüşken, 2013: 138) söyler. Göreceliğe dayalı bu görüşte iç ve dış düalizminin oluşturacağı dışarının öldürücü soğuşuna karşıt içerinin tehdit dolu ortamı, hiyerarşik yapıların ve logos merkezci görüşlerin işlevlerinin olmadığı sonucunu doğurur. Bert ve Rose’u doyuran ocak, Riley’nin ölümüne neden olur ve sahne donatılarının da her zaman için karakterlerin onlara yükledikleri işlevleri taşıyamayacağı incelenir. Bu açıklama bağlamında, oyundaki karakterlerin oluşturduğu benmerkezci steril hayatın, tekbenci söylemleriyle, iç /dış ikiliğinin torus biçimli yörüngesine uzamsal bir yaklaşım getirdiği söylenebilir.

“Karakterlerin sahip olduğu bilinçaltı tamamıyla içsel ve/ya zihinsel bir sistem değil, tam tersi öznelerarası bir yapıdır”³ (Lacan, 1986: 71). Bu incelemede, üzerinde durulacak konulardan biri de, Lacan’ın topolojik açıklamaları doğrultusunda, oyundaki karakterlerin sosyal konumlarını gösteren, “kültürün ideolojisinin (hegemonya) kontrolü, elinde olmayan” (Bressler, 2017: 328) sınıftan olan oyun karakterleri ve egemen sınıfın onların üzerindeki etkisi de incelenebilir.

Harold Pinter’in *Oda* oyunu birçok eleştirmen tarafından incelenip yorumlanmıştır. Örneğin Mark Taylor-Batty, 1950’lerde, Karayiplerden göç eden siyahilerin yaşadığı travma ve yer edinme problemini, *Oda* oyununda, Rose ve Riley ile irdeler. Rose, Riley ile anavatanına dönmelidir çünkü babasına olan sorumlulukları vardır. Buna rağmen Bert engel olur ve kendi maskülen kuvvetini öne çıkaran kamyonetiyle olan gezisinden bahseder ve Riley’i öldürür. Etik kökenle ilgili bu taciz ve katletme, Rose’un geçmişi ve “kimliğine olan saldırıdır” (Taylor-Batty, 2014: 22). Diğer yandan, Francesca Coppa, Rose ve görme engelli adam arasındaki bağın “ailevi, iş, eski sevgili” (2009: 50) kapsamında değerlendirilebileceğini öne sürerek oyundaki belirsizliği öne çıkarır. Coppa ve Taylor-Batty’nin değerli çalışmalarını yanı sıra, oyundaki iç ve dış ayrımını ve hakikati, efsaneye dayalı düşünce çerçevesinde, Lacan epistemolojisi ve topolojik figür torustan yararlanarak açıklayan bir çalışma bulunmamaktadır.

Çalışmamın önemi, *Oda* oyununun uzamsal alanına vurgu yaparak, hiyerarşik iç ve dış ayrımını incelemektir. Bu yaklaşımla, modernist deneyimi baz alan düşünceye karşıt, rahat/sız, korunaklı/korunaksız, tekin/tekinsiz gibi hiyerarşik karşıtlıkların sorunsallaşarak eski geçerliliklerini yitirdiklerini inceledim. Rose kendini 7 numaralı odanın merkezinde konumlandır böylelikle *apriori* yani empirik deneyime önsel bir form oluşturan ana rahmi gibi odayı korunaklı hale getirir ve iç/dış sorunsalını kullanarak odayı kendine uygun bir şekilde yapılandırır. Oyundaki, söz konusu yok ve var, iç ve dış düalizmi,⁴ Lacan psişesindeki yoksunluk ve parçalanma nosyonlarıyla birlikte metnin çözümlenmesine ve hakikatin Pinter tarafından nasıl ele alındığını göstermeye yardımcı bir öğedir. Oyun karakterlerinin, insanın odanın merkezinde mi yani içte mi, yoksa odanın dışında mı var olduklarını odanın

işlevselliğini sorgulamalarının, epistemik bir çıkmazdan öteye geçemediğini sergiler. Torus figürü ile, Rose'un ya da karakterlerin kendini odanın merkezinde mi ya da içte mi, yoksa dışında mı konumlandığı, üç boyutlu düzlemde irdelenecektir. Torus “yonik, iç bükey ya da uzunluğu çapını aşan fallik bir simge değildir” (Bressler, 2017: 227). Şeklin bu özelliği dikkate alınarak, incelemede uzamsal alanda, karakterlerin odayı sadece kendilerini koruma, egemenlik veya cinsel üstünlük sağlama alanı olarak göremeyecekleri sonucuna varıldı. Aynı zamanda torusun bu özelliği ile oyunda insanın kendini odanın ne merkezinde ne de dışında konumlandırılmayacağı incelendi.

Pinter, bu oyunda aslında Oda'nın eşiğinin kapalı olduğunu düşünen Rose'un hakikati bulmasına yardım edecek Riley'nin, Bert ve kendisi tarafından aşağılanmasını sergileyerek; hakikatin sadece görme, işitme, dokunma, konuşma yetileriyle bulunamayacağını, önyargıların ve ideolojilerin de onu gizlediğini açıklar. Bert'in seksüel betimlemelerle anlattığı ve çok hoşlandığı kamyonetiyle yaptığı geziden sonraki şiddet içeren davranışını Lacan'ın Gerçeğinin Simgeseli yutması olarak açıklayabilir miyiz? Çünkü belki de Riley 7 numaralı odaya, Rose'a babasından bir mesaj iletmek için gelmiştir. Odanın içinde Bert, Riley'i bir tehdit olarak algılar. Rose ise kendi yoksunluğunu konuşmasıyla gizlemeye çalışır. Bu bağlamda, “geçmişin şu anın içinde erimesi, geçmiş ve şu an arasındaki sınırların neredeyse ortadan kalktığı” (Hevesi, 2011: 68) oyunda sergilenir.

Bu araştırmadaki problem Rose'un oyunun başında vurguladığı odanın içinin sıcak, güvenli atmosferinin dışarıdaki öldürücü soğuğa karşıt oluşturup oluşturmadığıdır. Rose kendini odanın içinde bulunduğu ortama entegre etmeye çalışır ama davetsiz misafirler Rose'un yapılandığı iç ve dış ayırımını sorunlu ve şüpheli hale sokar. Torus figürünün ortasındaki boşluk karakterlerin yoksunluklarını belirler. Çalışmamın araştırma sorusu: Rose'un odasında yaratmaya çalıştığı, onu epistemolojik ve ontolojik açıdan dengede tutacak merkezin içtenden ve dışarıdan gelen tehditlerle torus yörüngesinde tekrarlanan hareketlerle oluşturduğu enerji ile; marja kayıp kaymadığının efsaneye dayalı düşünce, hakikat kavramlarıyla bulunup bulunamayacağıdır. Rose korunaklı odasından dışarı çıkmama eğilimindedir; odası onun için “anlamın merkezi midir?” (Bressler, 2017: 180) Rose odanın merkezinde bir birey olarak mı bulunmaktadır?

1. Hegemonya, madun, torus ve iç/dış

Çalışmamda kullandığım terimler hegemonya, madun, torus ve kültürün ideolojisinin tanımları oyuna yaklaşımımı daha net bir şekilde belirtecektir. Gramsci hegemonya terimini muhtemelen Komintern tartışmalarından ve İtalyan felsefeci Vincenzo Gioberty'nin yazılarından edinmiştir. Terimi iki farklı şekilde kullandı. Birinci kullanım Rus Sosyal Demokratlara kadar uzanır ve proleteryanın aradığı, politik ve ideolojik yollarla kendi çıkarlarını gözetken bir politika izlemeyerek, diğer potansiyel müttefik sınıfların (köylüler gibi) çıkarlarıyla kendini özdeşleştirmek için çabalayan lidere değinir. İkinci kullanımda ise daha geniş bir yelpaze ele alınır ve nüfuzun kültürel, ahlaki, ideolojik kabulü, sivil toplum kurumları: okullar, kiliseler ve parti aracılığı ile organizasyonlarına değinilir. Bu kullanım, hapisane

öncesi yazılarında pek de iyi açıklanmamıştır. *Hapishane günlüklerinde* Benedetto Croce'nin politik etik kavramından yararlanan Gramsci tanımı daha da iyileştirmiştir. Her ne kadar siyaset alanıyla ilgili ve nisbeten ekonomik sınıftan bağımsız olsa da, Gramsci hakiki hegemonyanın sadece ekonomik olarak baskın sınıf tarafından uygulanabileceği konusunda ısrar etmiştir (Gramsci, 1994: xxxvii). Gramsci, maduniyet (subaltern) terimini kültürün ideolojisini elinde bulundurmeyen insanlardan söz etmek için kullanır (Bressler, 2017: 544). Marx ve Engels'e göre, verili bir kültürün ideolojisi yanlış bilinç demektir, burjuvazi bu ideoloji ile kendi seçkin kitesini oluşturur (Bressler, 2017: 537). Çalışmamda bu kavramlar çerçevesinde *Oda* oyununu torus figürü ile inceleyeceğim. Ayrıca Lefebvre'nin iç dış kavramları da çalışmanın hücrel alan ve sınırları kapsamında form ve madde arasındaki sorunları incelememi sağlar. Modernite, işaret ve semboller, yüzey etkilerine indirger (Lefebvre, 1991: 146). Dış duvarların bile artık materyal yapısı yoktur: iç ve dış arasındaki ayrımın sadece somutlaşmasını sağlayan hücre zarları haline gelmişlerdir (Lefebvre, 1991: 147).

Diğer yandan Lacan'ın topolojik figürü torus odanın iç/dış sorunsalını ortaya koyar ve ortasındaki boşluk, karakterlerin hiçbir zaman arzuladıkları bütünsellik duygusuna ulaşamayacağı anlamını taşır. Torusun şişkin ya da sönük olması iç/dış bağıntısını değiştirmez. Torusun küreden farkı birleştirilmiş olmasıdır. Yani torus bir kare ya da dikkörtgenin önce silindirik şekline getirilip uçlarının bir araya getirilmesinden oluşur. Bir kesme değil aksine birleştirmeye ilgilidir. Torusun iki çeşit dairesel uzamı bulunur: birincisi spiral şeklinde torusun çevresinde dönen ve karakterlerin tekrarlayan isteklerinin artışıyla genişleyen torus yörüngesinde ilerleyen uzam, ikincisi ise bilinç dışı arzusunun ve arzuya neden olan nesnenin ya da nesnelerin (Urban & Blum, 2015:180) odanın içinin sıcak atmosferiyle ilişkilendirilmesidir. Karakterler bir bütünlük arayışı içindedirler ve bu şeklin ortasındaki boşluk onların yoksunluklarının yoksunluğunu deneyimlediklerini gösterir. Torusun boşluğu karakterlerin sahip olmak isteyip de olmadıkları ya da yoksun olduklarıdır.

Torus biçimi, “modernizmle ilişkilidir ve modern eserleri teorik açıdan izah eder. Torus'un, merkezindeki delikten dolayı tamamlanmamış gözükmesi, yapının içinde bir boşluk oluşturur. Torusun dışını saran bu boşluk onun diğer bir tanımlanabilir özelliğidir” (D'Errico, 2020: 8). Bu tanım oyunda modern bireyler olan karakterlerin, odanın içinde, dışarı ve içerisi düalizmine yeni bir bakış açısı kazandırır. Bunun dışında, Lacan'ın Borromean düğümünün şekli, pişenin dengede kalmasını sağlayan imgesel, simgesel ve gerçek düzlemlerin her biri torus şeklindedir. Oyunda ise Lacan'ın gerçeğinin (Ryley'nin ölümü) ve imgeselin (Rose'un düşündüğü korunaklı odası) nasıl simgeseli (Rose'un babasının onun eve dönmesini istemesi: “Eve dön Sal”) sorunsallaştırdığına tanık oluruz. Torus yapısı, aynı zamanda, Lacancı dış Gerçeğin, Simgesel düzeni yutması için süregelen tehdidi resmeder. Zizek için bu Gerçeğin iki tarafı vardır; biri yoldan çıkarır diğeri ise yola koyar. Torus biçimi ise Simgesel ve Gerçek düzlem arasındaki kırılma engeli resmeder. Badiou'nun da vurguladığı gibi “geçiş olmayan bir eşiğin inşa edilip korunmasını aşağılama, yirminci yüzyıl eserlerinin özelliğidir. Torus yapısı bunu incelerken derinlik içerir” (D'Errico, 2020: 8). Oyunda da Rose'un odasının eşiğini korumaya çalışmasının boşuna bir uğraş olduğunu, tehdit unsurları ile gözlemleyebiliriz.

2. Rose'un "dil seline" karşıt oluşturan Bert'in tepkisizliği ve Torus şekli

Pinter'in oyunları için tanımladığı "iki tür sessizlik vardır": Biri; hiçbir kelime konuşulmadığı zamanki, diğeri ise, bir dil selinin sessizliği. Bu konuşma, bir anlatım aracının altında gizlenmiş olanı konuşmadır [...] Duyduğumuz konuşma, duymadığımızın bir göstergesidir... Gerçek sessizlik çöktüğünde, hala yankı ile baş başayızdır ama çıplaklığa daha da yakınlamışızdır. Konuşmayı incelemenin bir yolu, onun çıplaklığın üstünü örtmedeki değişmez strateji olduğudur (Pinter, 1991: xiii).

Pinter'in "dil seli" (Pinter, 1991: xiii) ve onun sessizlikteki yankısı olarak nitelendirdiği özellik; sessizliğin iletişimin bir parçası olduğunu ortaya koyar. Sessizlik, Roland Barthes tarafından şöyle tanımlanır: "sessizlik; sözcüğü iki tabaka arasında sıkıştırıp, bir gızıyapı parçasından çok, bir ışık, bir boşluk, bir öldürme, bir özgürlük olarak parçalayan bağdaşık bir şiirsel zamandır" (Barthes, 2009: 59). Pinter ve Barthes sessizliği bir boşluk olarak görse de, bu boşluk ya da yoksunluk torus şeklinin içselden dışsala ya da dışsaldan içsele yönelen ve "sesmerkezciliğin"⁵ (Bressler, 2017: 182) ötesine geçmeyi sağlayan; öznenin merkezini belirleyen bir kavramdır, *Oda* oyununda. Oyundaki duraksamalar ve Bert'in diyaloglara katılmaması, aynı zamanda, hakikatin gerektirdiği bir olgu olarak da oyunda mevcuttur.

Bu sav, torus şeklinin dayandığı kuantum, "bir dalganın olası değerlerinin alt değer kümelerinden biri", ("kuantum," 2019) teorisi ile de eşleşmektedir. Ortası delik torusun çevresinde oluşan enerji dalgası, oyunda, dışarısının, torusun merkezini oluşturduğu yani oyun karakterlerinin merkezlerinin kendi içlerinde değil dışarıdan gelen tehditler ve dış etkilerle oluştuğunu ve sabit olmadığını sergiler. Tıpkı "kara delik"⁶ gibi oyun karakterlerini kendi içine çeken 7 numaralı Rose'un odasında, çoğu kez "duraksama" ve "sessizlikle" ilerleyen diyalogların kişilerin yoksunluklarını gizlemek için kullandığı bir tür "dil seli" olduğu aşıkardır.

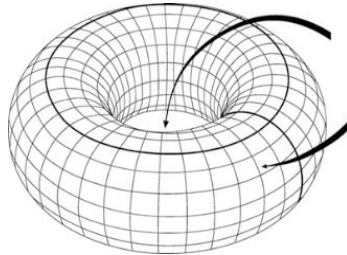
Uchman, Pinter'in karakterlerinin diyaloglarını, iki yüzlülük, konuşma esnasında saklamabaç oynama ya da dil oyunlarındaki metaforik savaşın "metnin arka planındaki referans akımı" (2017: 398) olarak görür. Konuşmaları onların daha geniş sosyal dinamiklerin, alanına sahip olmak için üste çıkma girişimidir (398). Bu sav aynı zamanda konuşmalardaki merkezin karakterlerde değil dışsal alan olarak adlandırabileceğimiz baskın diskurun uzantısının duraksamalarla "parçalanmış kompozisyonlarında" (Kolocotroni, & Taxidou, 2018: 343) olduğunu ortaya koyar. Pinter'in röportajında, dilin sessizliği örtmesi ve iki yüzlü yapılar bağlamında vurguladığı diğer nokta; dilin aynı zamanda "korkunç hakikati" de örtbas ettiğidir. Tıpkı Rose'un bilinmez geçmişini, odanın korunaklı olmasını öne çıkararak, gizlediği gibi. Dışarısının öldürücü soğuşu Rose için hiyerarşik bir karşıtlıktan öte, kendisi ve eşi hakkındaki korkutucu hakikati gizleyen "politik bir hareketin parçasını oluşturan yapının" (Bush, 2019) uzantısı da olabilir. Bu bağlamda torus biçiminin ortasındaki delik, bilinmezlik içeren Lacancı gerçek açısından, karakterlerin bilinçaltı gibi yapılanan dili ve bilinci arasındaki müphemliği öne çıkararak, dışsaldan içsele olan enerji akımını hem "dil seli" olarak, hem de öznenin merkezinin bilinç altında oluşan yarıkla beklenmedik bir zamanda baskılananın geri dönüşüyle ortaya çıkar. Rose, dışarı çıkmama nedenini, Bay Sands'in Bay Kidd hakkında sorduğu sorular esnasında şu şekilde açıklar: "Bizim dilimiz bağlıdır. Biz kendimizi kendimize saklıyoruz. Başkalarının işlerine

burnumuzu sokmayız. Demek istediğim, neden başkalarına karışalım ki. Bizim odamız var. Başka kimseyi rahatsız etmiyoruz. Olması gereken de bu” (Pinter, 1991: 99).

Torusun (yapımının ilk halinde tüp şeklindedir) “düzleminin hiçbir köşesi yoktur ve kapalıdır; dolayısıyla, içi dışardan hiç görünmez” (Nasio, 2004: 99). Bu özellik oyunda, Rose’un kendini evin içinde dışarıdan görünmez olduğu hayaline hapseder. Çünkü apartman yöneticisi, kiralık daire bakan genç çift ve Riley odanın içine girerek bu görünmezliği yok eder. Bu nedendir ki, Rose ve Bert için, dışarıdan gelen davetsiz misafirler evde tekinsiz bir atmosfer oluşturur. İç ve dışın özneler arasığında kesişen bir düzlemi yoktur torus şeklinde. Karakterler arası özneler arasığık düzlemsel değildir. Mesela Bert’in hiç ifade etmediğı Riley’e karşı duyduğu kin ve nefreti sadece ona saldırmasında görebiliriz. Eğer ki yöneticiyi kural koyanın bir uzantısı olarak düşünürsek Lacan’ın büyük Öteki kavramıyla eşleşir ve yine iç/dış ikilisinde Lacan’ın şu sözünü sorunsallaşır: “büyük Öteki bana yabancıdır ama aynı zamanda beni yapılandırandır” (Lacan, 1986: 71). Yönetici Bay Kid’in geçmişiyile ilgili tutarsız konuşması onun bunak bir insan olabileceğı ve sembolik düzendeki eksikliğın bir göstergesidir. İç dış değildir, iptal edilmiştir ve üçüncü olarak da, iç dış bağlamında, torusun taşıdığı ilk anlam alt üst olmuştur (Nasio, 2004: 101).

Öte yandan, oyunun sonunda, oda empririk gerçeklikte karakterlerin güvende hissetmeleri için hiçbir etkisi olmayan, hatta içerisinin dışarıdan daha tehlikeli olduğu söylenebilecek hale dönüşür. Rose’un övdüğü oda bütün işlevselliğini yitirmiştir. Bunun nedeni de dış uzama açılan kapının “önemli bir dramatik araç” (Yüksel, 2011: 120) olarak dış ve iç uzamı birleştirir. Rose dışında tüm karakterler, bu aracı dışarı çıkmak veya eve girmek için kullanır. Rose ise sallanan sandalyesinde oturup, yiyecek hazırlayarak, aynı konuşmalar ve sahne donatıları çevresinde benzer hareketleri tekrar ederek, hissettiğı yokluğu genişletir.

Torus topolojik açıdan iç/dış zıtlığını, oyunda, Rose ve diğer kahramanların diyaloglarını şüpheli hale sokar. Rose’un yukardaki konuşması Bay Sands’e bir karşılık değil odasında oluşturduğu çevresel dış uzam ve onun merkezinde “dışsaldan içsele” ve “içselden dışsala” bir enerji oluşturur.

(Figür 1 “Torus”) 7 Blum & Secor “Environment and Planning”

Bu enerji, torus dış uzamından başka bir şey değildir (Evans, 2006: 91). Diğer bir deyişle, torusun merkezindeki boşluğın metaforik bir uzantısı olan “yoksunlaşmanın” (Yüksel, 2011: 124) farkında olan Rose, aslında odanın sınırlarını dış uzama taşır ve dışardan gelen davetsiz misafirlerle içerisinin, dışarının ölümcül donduruculuğuna karşıt oluşturduğunu

söyler. Fakat bu iç/dış ayrımı oyunun sonunda evin bodrumunda kalan Riley'nin Rose'un odasında Bert tarafından öldürülmesiyle, odanın hiç de Rose'un ileri sürdüğü gibi rahat ve korunaklı olmadığını ortaya koyar. Aslında Rose kendini ne içeride ne de dışarıda yapılandırabilmektedir. Odanın merkezinde durarak yaptığı konuşmalar tehditlerle anlamsızlaşır ve varlığını tehlikeye sokar. Rose'un ve diğer karakterlerin yaptığı konuşmaların arka planında, Pinter'in vurguladığı gibi, karakterlerin bir bütünlük sağlayabilmekten yoksun olmalarının metaforik uzantısı tüm gizlerinin açığa vurulduğu (Pinter, 1991: xiii) iç ve dış tehditler vardır oyunda. Torusun kenarsız oluşu ve ortadaki boşluğu zamana ait uzamsal yapının oyunda dışarıdan gelen davetsiz misafirlerle özel hayat sınırlarının kaybolarak ortadaki torus boşluğunun genişlemesine neden olur. Kapalı bir yüzeyi olan torusun dış alanında olan bir varlığın ilerlemesine engel olacak hiçbir köşe yoktur fakat dairesel hareketlerle yuvarlağın çevresinde dolaşma aynı hareketlerin tekrar edilmesini sağlar.

Rose'un kendi "sesmerkezciliğini" (Bressler, 2017: 182) oluşturmak için Bert'e ve kendisine çay demleyip, sürekli odanın içinde "böyle bir yerde şansın var, sana ben bakıyorum Bert?" (Pinter, 1991: 89) repliğinde kendi varlığını odada öncül göstermesi buna bir örnek olarak gösterilebilir. Torusun deliğinin ve Lacan'ın hayali, simgesel ve gerçek düzenin kesiştiği ortak noktanın tam ortasında bulunan *objet petit a*'nın işlevi, yoksunluğu maskeleyektir. Bu anlamda *objet petit a* "otoritedeki boşluğu belli bir nesne yoluyla değil ama kendi yoksunluğu olarak temsil eder" (Homer, 2005: 87-88). Oyunda öznelerin parçalanmış benlikleri onları kimlik arayışına sürükler. Dolayısıyla oyun karakterleri; anavatanları, onları dünyaya getiren veya onlara bakan kişi (mOther) ile aralarındaki boşluğu kapamaya ve onlarla kurulabilecek bağın hayaliyle yaşarlar. Bu da oyunda özneler arası ve özneler içindeliğinin nasıl şekillendiğini gösterir. Özneler arası ilişkide, otoritenin etkisi söz konusudur; oysa Rose, odasının güvenliğini korumak için Bay Kidd'e, Bert'e ve Sands çiftine kendi sorularını yöneltir. Onlardan etkilense de kendi benmerkezciliğini öne çıkarmaya çalışır.

Pinter, bu karmaşanın kalıplaşmış terimi olan: "iletişimdeki başarısızlıkla", oyunlarının değerlendirilmesine karşı çıkar. Pinter "dili bağlılıkla ve söylenmeyenlerle", "çok iyi bir iletişim içinde olduğumuzu" savunur ve "umutsuzca savunma girişimleriyle, kendimizi kendimize saklamak için; ardı arkası kesilmez bir kaçınma mekanizması meydana geldiğini" öne çıkarır. "İletişim oldukça korku vericidir. Birinin hayatına girmek çok korkutucudur. İçimizdeki yoksunluğu ötekilere açmak oldukça korku verici bir olasılıktır." (Pinter, 1991: xiii)

Burada Pinter'in da vurguladığı gibi dili bağlılık ve Lacan'ın açıkladığı "yapı" terimi hem özneler arası hem özneler içi, kişiler arası ilişkilerin iç temsilini elinde bulundurur. "Yapı, özneyi belirleyen varsayılan 'öz' değil onun başka özneler ve gösterenlerle olan pozisyonudur" (Evans, 2006: 195). Özne için iç ve dış kavramını keskin sınırlarla ayıramayız örneğin, Bert'in hareketleri, dilinin bağlılığı ve şiddeti oyunda sadece kendi içinde barındırdığı nedenlerden kaynaklanmaz.

Lacan öznenin merkezini dışarda olduğunu özneler içindelik ve özneler arası terimleriyle şöyle açıklar: "öznenin merkezi; küçük öteki (imgesel öteki), ego ve büyük Öteki etkisiyle dışarıda bulunur" (Evans, 2006: 174). Diğer yandan,

Torus'un dıştan iç tarafına yaklaşan yönde, bir yanından diğerine, iç kenarında bir engel vardır. Ama torusun deliğinin üstündeki yolu takip edecek olursak herhangi bir engel yoktur. Diğer bir deyişle, kişi, başka yerdeki pozisyonla değil her zaman ufukta ve gecikmiş olan kendisiyle alakadar pozisyonla ilgili olursa, figürdeki gibi engelle karşılaşmaz. Badiou'ya göre, hakikate ulaşmak torusun bir taraftan diğerine geçişten daha az süren bir yolculuktur ve daha çok torusun üstünde olanların bir sonucudur; torusun üstünde bulunan bir özneye hazırlık yapılarak, oluşan bir olaydır [...] hor görme ise suça arkadaşlık eden etkidir" (O'sullivan, 2010: 13).

Tıpkı dışardan gelen Bert ve hiç dışarı çıkmayan Rose'un, bodrumdan gelen Riley'i hor görmesi ve oyunun sonunda Bert'in onu öldürmesi gibi gururlarına yenilen Hudd çifti de hakikate [*hubris*] yüzünden kördürler.

3. Metinlerarası çağrışımlarda hakikatin ele alınışı

Metinlerarası geçişte ise Sophocles'in Kral Oedipus'unun ve Oda'nın benzerliği dikkat çekicidir. Her iki oyun metni de karakterlerin kimlikleri ile ilgili hakikati arayışları üzerine kurulmuştur. Örneğin, Rose ve Bert'in odasını ziyarete gelen onların "genç versiyonu çift" Tod Sands ve Clarissa Sands (Innes, 1992: 295) ve evin yöneticisi Bay Kidd'in, Rose ile konuşmalarında değindikleri aile ya da ebeveyn teması, Sophocles'in oyunu Kral Oedipus ve efsanesiyle benzerlik taşır. Bilinçdışı oluşturulan bu anlatı Clarissa ve Tod'un birbirleriyle konuşmalarında yankılanır. Örneğin, Rose, Bayan Sands'in adının Clarissa olduğunu duyduğunda: "Clarissa? Ne güzel bir isim." der. Bayan Sands ise cevap olarak "Evet, hoş değil mi? Babam ve annem verdi bu ismi bana" der. Genç çift devamlı tartışırken yine aile ile ilgili şu konuşma geçer aralarında:

BAYAN SANDS. Amcana benziyorsun!

BAY SANDS. Sen kime benziyorsun?

BAYAN SANDS. (yerinden doğrulur). Seni dünyaya ben getirmedim.

BAY SANDS. Ne yapmadın?

BAYAN SANDS. Dedim ki, seni dünyaya ben getirmedim.

BAY SANDS. Peki o zaman kim getirdi? Bunu bilmek istiyorum. Kim getirdi? Kim beni dünyaya getirdi? (Pinter, 1991: 100)

Clarissa ve Tod'un ilişkilerindeki "çözumsuz kalmış çelişkileri", "gizli güdülenimleri, bastırılmış arzu ve istekleri" (Bressler, 2017: 212) içerir. Aile içi ve dışında gelişen kimlik arayışı gibi olaylar, odanın içi ve dışına metinler arası geçişte, psikanaliz kuramındaki önemli kavramlardan biri olan Oedipus kompleksinin, bir edebi eserden yani Sophocles'in *Kral Oedipus*'undan esinlenilmiş olması *Oda* oyununda analojik anımsamalara yol açar. "Hakikat tanrısı Apollo'nun kehanetiyle, Kral Oedipus'un maruz kaldığı babasını öldürüp annesiyle evlenmesi" (Hamilton, 1998: 256) Tod'un "kim beni dünyaya getirdi" (Pinter, 1991: 100) sahne söylemiyle yaşadığı çelişkiyle çağrışım yaptırıp; oyundaki özneler arası olgu ve metinlerarasılık ilişkisini ortaya koyar. Dolayısıyla mitolojik çerçevede ele alındığında hakikati arayışın, Oedipus'un Apollo'nun kehanetini bertaraf etmek için yer değiştirmesiyle gerçekleş-

şememesi gibi; oyunda Clarissa ve Tod'un Rose'un odasına taşınmak istemesi, onların gizli güdülenimlerini, bastırılmış arzu ve isteklerini öncüler. Sophocles'in oyunu Kral Oedipus'da görme ve körlük temalarının kaynağında insanın hakikati görememe kusuru vardır (Berggren, 1995: 182). Oedipus, görünken hakikatin açığa çıkması için gözleri kapalıymışçasına hareket eder. Sadece "fiziksel olarak kör olduğunda hakikati görür" (1995: 182) ve kendisinin "Laius'un katili olduğunu anlar ve aslında o ana kadar kendi kimliğini aradığının farkına varır" (183). Todd'un konuşmasında "kim beni dünyaya getirdi" sahne söyleminin yanı sıra, kör olan Riley'nin Rose'a olan mesajı onun gerçek kimliği ile ilgilidir. Diğer bir deyişle, hakikat Rose'u saklandığı odasında bulmuştur. Oedipus'un aksine Rose beklemediği anda hakikatle karşılaşır. Riley'in Rose'un babasından mesajı olan "eve gel, Sal" (Pinter, 1991: 108) repliği onun asıl ismini ve babasını ve hatta etnik kökenini ve Babanın-Adını ona hatırlatır. Bu sahne söylemi aynı zamanda Rose'un hayat tarzını ve ismini değiştirdiğinin kanıtıdır çünkü Rose'a pek de tekin olmayan şeyler çağırıştır ve Riley'e, kendine Sal olarak hitap etmemesini ve ona dokunmamasını irkilerek söyler (108). Riley'nin gözlerine ve başına dokunduğu sırada Bert içeri girer. Hemen perdeleri kapaması Riley'e karşı göstereceği şiddetin bir göstergesidir. "Mitolojik açıdan Kral Oedipus, aşkın gösterilendir çünkü Lewis'in da üzerinde durduğu gibi mit, hayatın farklılık içermeyen rüyası olan tam varlığın imgelemidir." (Lewis, 2008: 100) Rose babasından gelen mesaj ile irkilir çünkü kendisi 60 yaşındadır ve geçmişi korkarak bir tehdit olarak hatırlar. Riley'nin ölümüyle Rose'un kör olması, sınıfsal fark ve ırk ayrımının yarattığı yabancılaşmayı öne çıkarır. Riley'nin gelişileyle ortaya çıkan kimlik krizi, Todd'un, Kidd'in ve Rose'un köklerinin zamanla bulanıklaştığını gösterir ve bu durum toplumsal bir sorun olarak sergilenir.

Rose, evden ayrılıp ismini değiştirerek, geçmişini siler, ya da, simgesel metaforik düzlemde babanın ölümünü deneyimler ve bu da onun hayatındaki Barthes'in deşindiğı eksikliği öne çıkarır: "Eğer bir Baba yoksa, neden hikaye anlatılsın ki? Her anlatı Oedipus'a dönük bir anlatı değil midir? Hikaye anlatımı bir kişinin köklerini aramaya yöneliktir. Nefret ve şefkat diyalektiğine girip yasayla birinin çıkmazlarını konuşması hikaye anlatımının yoludur. Bugün, Oedipus ve anlatıyı bir ve aynı yolla, aynı zamanda bertaraf ediyoruz: artık sevmiyoruz, korkmuyoruz, anlatmıyoruz. Kurgu olarak Oedipus en azından bir şeyler için iyiydi: iyi romanlar yazmak için, iyi hikayeler anlatmak için" (Barthes, 1975: 47).

Oyundaki metinlerarası geçişler ve çağrışımlar, konuşanın yazar olmadığını; "çokanlamlı çoğulluğu" olan dilin öne çıktığını gösterir çünkü metnin dokusu, Roland Barthes'in öne sürdüğü gibi "kültürün çoklu merkezlerini içinde barındırmaktadır" (İşçi, 2001: 116). Yeni evli çiftin kimlik üzerinden bu şekilde tartışması da "dilinin sabit temellerinin" yıkıldığını, "belirsizlik" (116) içinde olduğunun göstergesidir.

Oyundaki hakikatin en beklenmedik anda ortaya çıkmasını, Lacan'ın anti-felsefe nosyonu olan, hakikat ve bilgiyi reddetmeme ama birbiriyle ve gerçekle olan ilişkilerini tekrar gözden geçirme ile ortaya koyabiliriz (Badiou, 2018: xxxvii). Lacan'a göre hakikat sevilemez, tıpkı Rose, Riley, Bert, Bay Kidd ve Sands çiftinin hakikate şüpheli yaklaşımları gibi. Hiç biri de birbirlerine verdikleri bilgileri reddetmezler ama hakikatle olan ilişkilerine "öyle mi", "evet" (Pinter, 1991: 109) sahne söylemleriyle, kendi bilgilerini öncül göstererek yak-

laşırlar. Badiou'nun öne sürdüğü gibi aslında hepsi de “bütünle ilgili zayıf ya da aciz olanın sevilmesidir. Hakikat sevgisi her zaman eksik söylenir. Karakterlerdeki bu zayıflık, nesnenin sevgisini yapılandırır” (Badiou, 2018: 135). Badiou'nun da üzerinde durduğu gibi, hakikate ulaşmak torusun yörüngesindeki karakterler için neden sonuç ilişkisidir. Hakikat Rose için, onun yoksunluğunu tetikleyen “geçmişte yaşadığı” (Owens, 2010: 59) travmaya ilgilidir. Riley'nin “Eve gel, Sal” cümlesiyle Rose'un irkilmesi bu durumu öne çıkarır. Bert'in eve döndüğünde karşılaştığı hakikat, Rose'un onu kör bir siyahi ile aldatması olarak da yorumlanabilir. Ya da Riley ve Rose daha önce bodrumda beraber mi oturuyorlardı? Tüm bu soruları Pinter Nobel konuşmasında şöyle açıklar: “Tiyatroda hakikat daima anlaşılması zor olmaktadır. Onu hiçbir zaman tam olarak bulamazsınız ama onu aramak zorlayıcıdır.” (Pinter, 2006: 22) Nietzsche ise hakikatin bilgi ile ilişkisini gururla açıklar: “bilme ve duyularla ilişkili olan, gurur; var olmanın değeriyle ilgili onları kandırarak, insanın gözleri ve duyularını, kör eden bir sis gibi perdeler” (1873: 2). Nietzsche'nin yaklaşımından ortaya çıkabilecek çıkarım, Rose ve Bert'in, Riley'i aşağılamalarının, gururlarından kaynaklanarak, kendilerini kör ettiği'dir. Rose gururundan dolayı (hubris) metaforik anlamda hakikate kördür. Hakikate tüm karakterlerin mevcut hegemonya tarafından madun hale getirildiğidir.

Tod Sands ile eşi arasında geçen tartışmada, Kral Oedipus gibi, onu dünyaya getiren kişinin kim olduğunu sorgulamaktadır. Oyunun içinde öne çıkan metinlerarasılık aslında karakterlerin hep duydukları ve onların özneler içindeliğini oluşturan içsel dünyalarının bir efsaneyle keşşmesini ve yoksunluğunu çektikleri bütünlük duygusunu ortaya koyar. Karakterlerin özneler arasılığının düzlemsel olamamasını sağlayan bu yoksunluk, Bay Kidd'in kardeşinin etnik kimliğinden emin olmamasını hatta kendi kimliğinden emin olmadığını gösterir. Bay Kidd kız kardeşi ile ilgili Rose'a şu bilgileri verir: “[Kız kardeşim] maharetli bir kadındı. Evet [...] Sanırım anneme çekmiş. Evet, sanırım yaşlı anneme çekmiş hatırladığım kadarıyla. Sanırım annem Yahudi idi. Evet, onun Yahudi olduğunu öğrenirsem şaşırımam” (Pinter, 1991: 93).

Odada bulunan hiçbir karakter ailesinin geçmişini bilmemektedir. Her karakterin odanın içinde bulunma arzusu, ailevi yoksunluğun ket vurduğu bütünlük duygusunun yerini doldurmasa da, ona karşılık gelir. Topolojik açıdan incelendiğinde odanın içinde bulunmaya neden olan arzu, torusun ortadaki deliğini, karakterlerin odaya girip çıkıp, o odada olma isteklerini belirtmelerile daha da büyütür. Yoksunlukları tekrar eden hareketlerle torusun boşluğu gibi genişler. Bay Kidd, Rose'un odası için şunları söyler:

BAY KIDD. Bu benim odamdı.

ROSE. Bu mu? Ne zaman?

BAY KIDD. Burada yaşadığım zaman.

ROSE. Bilmiyordum. (Pinter, 1991: 91)

İç uzamda çeşitli “tekrarlama öğeleriyle” (Yüksel, 2011: 123) Bay Kidd, Rose, Bert ve Sands çifti için, oda, yaşamın vazgeçilmez bir parçasıdır. Bay Kidd evdeki katların bazılarına sahiptir ve ev doludur. Geçimini bu şekilde sağlaması, Bert hariç tüm karakterlerin Bay Kidd'i evin sorumlusu olarak aranmasına neden olur. Rose'un odasında bir zamanlar Bay Kidd'in de yaşamış olması odayı ortak bir iç uzama dönüştürür.

Riley evin yöneticisi ve bazı katların sahibi Bay Kidd'i, Rose'a göndererek onunla görüşmek istediğini iletmesini ister. İlk seferinde Bay Kidd, Bert'in odada olması nedeniyle mesajı iletemeyince; Riley bu sefer kalacak yer arayan Clarissa ve Tod Sands'i Rose'un odasına yönlendirir. Bay Kidd ilk olarak odaya geldiğinde sürekli olarak Bay Hudd'ı muhatap alır: “[b]oruları kontrol ediyorum” (Pinter, 1991: 89) ve de dışarı çıkıp çıkmayacağını öğrenmek için “[b]ugün dışarı çıkacak mısınız Bay Hudd? Ben çıktım.” (89) tarzında anlamsız görünse de esas amacı Bert'in dışarı çıkıp çıkmayacağını kontrol eden cümleler kurar çünkü Rose ile yalnız kalıp Rose'a bodrumda kalan Riley'nin onu görmek istediğini söylemek ister. Aslında evin bazı katlarının sahibi ve yöneticisi Bay Kidd, Bert'in dışarı çıkmasını dört gözle beklemektedir çünkü bodrumda kalan Riley onu korkutmaktadır.

Bert dışarı çıktığında Riley önce kalacak yer arayan Clarissa Sands ve Tod Sands genç çiftini Rose ve Bert'in kaldığı 7 numaralı odaya yönlendirir. Onlara odanın boş olduğunu söyleyenin bodrumdaki adam olduğunu, Clarissa Rose'a şöyle açıklar: “Ve bu ses [...] boş bir odanın olduğunu söyledi. Çok nazik olduğunu düşündüm ama onu hiç görmedik neden hiç ışık yakmazlar bilmiyorum” (Pinter, 1991: 101). Rose'un devamlı odasını bodrumla karşılaştırması ve gelenlere oranın havasının rutubetli olduğunu söylemesi bir zamanlar orada kaldığı izlenimini Bay Sands'de yaratır:

BAY SANDS: Neden? Hiç orada bulunmadınız mı Bayan Hudd?

ROSE: Ah evet, bir keresinde, uzun zaman önce.

BAY SANDS: Neye benzediğini biliyorsunuz o zaman değil mi?

ROSE: Uzun zaman önceydi. (99)

Karakterlerin birbirlerini sorgulaması aslında kendilerinin geçmişi ile ilgili bazı olaylardan kaçındıklarını ortaya koyar. Hakikate ulaşmak Pinter oyunları için sorunlu bir durumdur tıpkı Kral Oedipus'un körlüğünden sonra deneyimledikleri gibi. Hakikatte karakterlerin inandıkları öğeler bulunur. Bunlar oyundaki karakterlerin imgesel ve simgesel düzenlerindeki doğru ya da yanlış olabilecek öğelerdir. Diğer bir deyişle, hakikat gören göze kendini göstermez. Plutarchus'un “akıl görür ve akıl iştir; başka her şey sağır ve kördür.” (Epikharinos, 2018: 42) deyişi ise rasyonalist, bilgiye dayalı yorumda Rose'un son repliğinin yaşadığı travmayla hakikatten giderek uzaklaştığı olarak da yorumlanabilir. Efsaneye dayalı düşünce ve rasyonalist yaklaşım bu anlamda farklı hakikat yapılandırmalarıyla dikkat çeker.

4. Sahne donatıları, iç/dış uzam ve Bert'in dilinin bağlılığı

Oyunun gösterge dizgelerinden olan sallanan sandalye, gaz ocağı “somut mekanik öğelerdir” (Yüksel, 2011: 123) ve Rose'un “sallanan sandalyeye gidip oturması” (Pinter, 1991: 87) gibi tekrarlanan mekanikleşmiş hareketlerin parçaları olan sahne donatılarıdır. Buna karşın iç uzamın bir parçası olmaları Rose'un oyunun başında oluşturmaya çalıştığı korunaklı iç uzamın logos merkezci söyleminden kaynaklanır. Bu insanın düşüncesini merkeze alan Kartezyen düşünce, “doğanın fethedilmesi düşüncesini modernitenin majör ve kurucu bir paradigması şeklinde ifade eden, Descartes'tır. Artık teori evreni sınırları içinde kalmayan rasyo, evrenin fethine çıkar” (Russ, 2012: 10) fakat Pinter'in oyununda Rose kendini odanın sınırları içinde

tanımlar sadece. Modernitenin mobilite ile bir araya getirdiği, değişik ırk ve cinsiyetten karakterlerin kimliklerindeki keskin tanımların ortadan kalktığı, oyunda gözlemlenir. Kartezyen düşüncenin oyunda düzenleyici mekanizma olarak var olamaması, ortamın nihilist yapısını öne çıkararak insanın da o mekanizmanın merkezinde artık olamayacağını kanıtlar, diğer bir deyişle Bert'in anti-hümanist davranışı, "hayvani varoluşunun göstergesidir ve hakikatin olmadığı yanlış yanılışmalarda" (Cevizci, 2020: 947) Bert'in bu özelliği ortaya çıkar.

Rose'un oyunun sonunda, Riley ile yaklaşması aslında geçmişi ile barışmasından ibarettir. Sallanan sandalyeye oturma, çay koyma ya da demleme gibi "mutfak musluğu tiyatrosunun" belli başlı hareketleri, Rose'un doldurmaya çalıştığı torusun boşluğunun ya da arzuladığı içsel düzenin, özneler arasılığının uzantısıdır. Sahne donatılarının iç/dış şüpheli ayrımında Riley'nin oturduğu koltuk ve başını Bert'in tekmeleriyle vurduğu gaz ocağının işlevselliği dışardaki havanın öldürücü soğuğuyla eş değerdedir. O zaman iç ve dış uzamın şüpheli ayrımı sadece sözde kalarak, Rose'un arzuladığı korunaklı ortamın yokluğuyla orantılıdır.

Torusun deliği ise, Rose ve Riley için, korunaklı alanın yoksunluğunun metaforik bir uzantısıdır. Rose ve Riley'in oyunun sonunda yaklaşması; Rose'un da Riley ile aynı etnik kökenden olabileceğini gösterir. Rose'un, kendini ve Bert'i, sıcak tutacak yemek ve çay hazırladığı gaz ocağı, birdenbire Riley'nin ölümünün nedeni olur. Rose'un tekinsiz bulunduğu dışarısının öldürücü soğuğunu Rose hissetmese de tehlikeli görür ama bu yanılışma, Riley'nin ölümü ile son bulur.

5. Toplumsal sorunların iç ve dış uzama yansımaları

Pinter'in oyununda modernite kavramı etrafında şekillenen, duraksamalarla kesilen Rose'un diyalogları, Lefebvre'nin tanımladığı iç dış ayrımını ortaya koyan hücre zarlarına benzer. Rose'un diyalog ve monologları ve odanın duvarları, iç dışı sorunsallaştırarak korunaklı ortamın tekinsiz olmasına neden olur. Oyundaki, iç ve dış kavramlarındaki bu örneklemsel kayma Lefebvre'nin modernite ile ilgili şu söylemiyle de benzeşir: Modernite, işaret ve sembolleri, yüzey etkilerine indirger (Lefebvre, 1991: 146). Dış duvarların bile artık materyal yapısı yoktur: iç ve dış arasındaki ayrımın sadece somutlaşmasını sağlayan hücre zarları haline gelmişlerdir (Lefebvre, 1991: 147).

Bu hücre zarlarını aşarak hem odanın içine, hem de Rose'un özel hayatına karışan davetsiz misafirlerin Rose ile olan diyalogları saçmadır ve her karakterin kendi yoksunluklarını örtmeye yöneliktir. Rose sürekli davetsiz misafirleri, ev sahibi Bay Kidd ve kendilerine oda arayan Clarissa Sands ve Bay Sands çifti tarafından rahatsız edilir. Sürekli kendini odada rahat ve sıcak bir ortamda hissettiğini söyleyen Rose'a, eşi Bert dışarı çıkıp geri gelene kadar söylediklerine karşılık vermez. Oyunda Rose'un Bert'e hitaben yaptığı konuşma duraksama ile kesilir. Söz diziminin kesilmesinin nedenini Rose'un sorgulamaması, oyundaki aralıkların oluşturduğu parçalanmış diyalogları absürdleştirir. Bert'in hem Rose'a, hem de Bay Kidd'e karşılık vermemesi aslında Bert'in dilinin bağlılığıyla odadaki gerginliği dengede tutması olarak gösterilebilir. Bert'in etrafında olup bitene bu kayıtsızlığı hem "edebiyatın ideolojideki boşlukları açıklaması" (Bertens, 2001: 71) hem de Gramsci'nin madun kavramının

Bert’le örtüşmesini sağlar. Ta ki Bert dışarı çıkıncaya kadar. Gramsci’nin hegemonya kavramının açılımı aslında, Oda oyunundaki burjuva epistemolojisinin İngiliz alt sınıfına bakışını gösterir. Bert’in dilinin bağlılığı da İngiliz alt sınıfının içinde bulunduğu ideolojik yapının boşluklarını ortaya koyar.

Antonio Gramsci’nin vurguladığı üzere “toplumda üstyapı ekonomik alt yapıyı yansıtır” (Bressler, 2017: 282) ve bu düşünce oyunda karakterler arası ilişkilerde öne çıkar. “Burjuvazi ekonomik altyapıyı fiili olarak kontrol edip üstyapıyı yani müzik, edebiyat, sanatı yerleşik hale getirir böylece işçi sınıfının da övgüsünü kazanır” (283). Egemen sınıf bireysel bilinci şekillendirir. Halkın ideolojisinin böyle biçimlenmesi kendi çıkar ve arzularını unutup terk ettiği, değer ve fikirlerin sahiplendiği bir tür aldatmacadır. Edebiyat salt üstyapının yansıması ise neden incelenin sorusunun cevabını Pinter, Oda oyununda, Riley’nin etnik kimliği yüzünden Bert tarafından “pis herif” (Pinter, 1991: 110) olarak özneye seslenme yani üstyapının Riley için oluşturduğu diskurla açıklanabilir. Bert’in ağzından nefretle dökülen etnik kimlik stereotipi, Bert’in Riley’i öldürmesine de neden olur. O ana kadar baskıladığı ama dış etkenlerce yapılandırılmış dürtü geri dönerek Bert’in vahşice hareket etmesini sağlar. Riley, “kültürün ideolojisinin kontrolü; elinde olmayan” (Bressler, 2017: 328) sınıftandır ve bunun bedelini hayatıyla öder. Bert ise hem psikolojik hem de sosyal olarak hiyerarşik yapıyı hazırlayan baskın diskurun etkisi altında hareket eder. Duyguların doğası ve özü kapsamında, Spinoza, özgür olduğunu düşündüğümüz, bir şeye karşı duyulan “aşk veya nefretin”, diğer durumların benzerliğinin gerekliliği ile hareket eden bir şeye hissedilenden, (2017: 137) daha fazla olduğunu vurgular. Demek oluyor ki, Bert’in şiddet içeren nefretinin altında yatan durum bir gereksinimden kaynaklanmamaktadır. Bert, Riley’nin serbestçe eşi Rose’la konuşması ve odasına girmesinin ona “acı” (138) vermesi; onda uyanan nefret duygusunu kat be kat artırır. Riley’nin serbest hareketinden kaynaklanan bu durum, eğer ki bir gereksinimden ortaya çıksaydı, başkaları da bu histen “sorumlu olacağı için” (138) Bert’in baskıladığı şiddetin kaynağı olmayabilirdi.

Diğer yandan, Lacan’ın da üzerinde durduğu gibi “insanlığın ıstırapı torus biçimindeki halkayı andırır. Bu şekilde insan daireler çevresinde hareket eder ve de insanın yapısı torus biçimindedir hatta Lacan’a göre dünya da torus şeklindedir” (Hewitson, 2015: 138). Bu da dünya dışından gelen etmenlerin de dünyayı etkilediğini, dışarısının soğğundan kaçan insanın barındığı yuvasında dahi ıstırap içinde olduğunu açıklayabilir.

Rose’un dışarı için beslediği korku aslında tam da odanın içindedir ve kendisi de artık Riley gibi kör olmuştur çünkü hakikatin ışığı onun yetisini yetersiz kılmıştır. “Bert’in burjuvazinin, bu usule ait uzantısı olarak Riley’i aşağılaması”, Taylor-Batty tarafından şöyle değerlendirilir: Riley ismi İrlanda kökenlidir [...] Siyahi ve İrlandalı olma durumu 1957’li yıllarda, kimliğin parçalanmışlığını ortaya koyar. Bu iki etnik kimliğe, belli çevrelere 1948’deki İngiliz Ulusları Yasasıyla dalgalanan göçlerden ötürü şüphyle bakılıp, düşmanlık beslenmiştir” (Taylor-Batty, 2014: 20). Sözün kısası, küçük evrenin bir uzantısı olan Rose’un odası ve onun şüpheleri, İngiltere’deki toplumsal sorunların burjuva bakışı ve hegemonyasıyla yansımasıdır.

Oyunda iç uzamın karşılaştırılması sadece dışla değildir. Rose bodrumun rutubetli olduğunu söyler ama Bay Kidd üst kattan şikayetçidir. İç uzamın rahatsızlık verici unsurları karakterler arasında farklılık göstermektedir:

ROSE. Aşağı kat biraz rutubetli olmalı.

BAY KIDD. Yukarısı kadar değil.

ROSE. Ya aşağı kat?

BAY KIDD. Hı (Pinter, 1991: 92)

Aşağı/yukarı, odanın içi/dışı gibi hiyerarşik düzende yer uzamsal alan ve onu dolduran karakterler ve sahne donatıları, Rose'un odasının "kalıplaşmış, diyalektik olmayan, hareket-siz" (Wegner, 2002: 179) bir nesneden ibaret olmadığını göstergeleridir. Kapitalist moder-nitenin karakterleri nasıl etkilediklerine örnek olarak, Bert'in odaya döndükten sonra Rose'a kamyoneti ile nasıl dolaştığını, "yola olan hakimiyetini" ve kamyonentinin işlevini "cinsel-likle" (Taylor-Batty, 2014: 110) ilişkilendirerek açıklar: "O 9 [kamyonet] iyiydi. Benimle geldi" (Pinter, 1991: 110). Bert'in daha sonra Riley'i vahşice katletmesi, o ana kadar tepki vermeyerek bastırıldığı fallus merkezci yapının barındırdığı maskülen gücün; geçmişte yaşa-dığı ruhsal ezikliğin baskılanmış halinin geri dönüşüdür ve bilinç dışının ırksal ön yargıları öncüleyen yapılandırmasının dışa vurulmasıdır. Bu saldırı Bert'te kendini gösteren toplumsal gerçeklikteki rasyonaliteye dayalı cogito kavramının yok olduğunu gösterir.

Sonuç

Harold Pinter'in Oda oyununun hiyerarşik iç/dış ayrımının incelenmesinde karakterlerin özneler arası ilişkilerinde otoriteye yani yasalara bağlı kalarak hareket etmemeleri travmatik sonuçlar doğurur. Fakat kendileri zaten hegemonyanın oluşturduğu madun kavramının par-çası oldukları hakikatinin farkına varmazlar ya da kör olduklarında varırlar tıpkı Oedipus'un kör olduğu esnada hakikati görmesi gibi. Bert'in ve Rose'un Riley için kullandığı aşağılayıcı sözlerle, bilinçdışının da dil gibi yapılandığı, Bert'in son vahşiliğinde ortaya çıkar. Torus'un ortasındaki boşluk, karakterlerin buldukları uzama anlam katmaktan yoksun olduklarını belirtir. Dışardan gelen rahatsız edici ya da ilgi çekici müdahaleler, odanın içinin merkezini oluşturur: gerek efsaneye dayalı Odipal yasanın metnin içinde yer alması, gerekse Bay ve Bayan Sands, Riley ve Bay Kidd'in dışarıdan içeriye taşıdığı, kendi çıplaklıklarını ya da yoksunluklarını örtmek için yaptıkları konuşmalar, odanın merkezinin içeride değil dışarıda olduğunu ortaya koyar.

Rose logos merkezçiliği tercih eder çünkü fonksiyonel bir epistemolojik merkezden yok-sundur ve bu durumu gizlemek ister. Oyunun sonunda kör olması ise onun sembolik düzlem-deki yoksunluğun yoksunluğunu yani konuşmasındaki ve var oluşundaki yoksunluğu ortaya çıkarır. Halbuki Pinter'in da dediği gibi Bert'in oyunun başındaki tepkisizliği ve diyaloglara katılmaması, iç ve dış sorunsalında ortaya çıkan gerilimle şiddete dönüşür ve karakterlerin boş konuşmalarının sadece yoksunluklarını örtmek için süregeldiğini gösterir. Rose'un Bert ile kurmaya çalıştığı diyalog, Bert'in hiç ses çıkarmayarak ortaya koyduğu tepkisizliği ve bunların tekrarının torusun yörüngesiyle açıklanabileceği aşıkardır. Aynı zamanda, Rose'un

aniden kör olduğunu söylemesi, oyunda 4. Duvarın yıkılmasını sağlar. Hakikatin kör edici ışığının karakterin üzerindeki etkisi seyirciye ya da okuyucuya geçer. Bu ani söylem, modern toplumda herkesin hala Eflatun'un mağara metaforundaki gibi gölgelere bakarak, yaşadığını anımsatır. Rose'un göremediğini söylemesi seyirci ile arasındaki uzaklığı yıkar. İncelemede uzamsal alanda, torus yörüngesinde karakterlerin odayı sadece kendilerini koruma, egemenlik veya cinsel üstünlük sağlama alanı olarak göremeyecekleri sonucuna varıldı. Aynı zamanda torus yörüngesinde hareket eden karakterlerin oyunda kendilerini odanın ne merkezinde ne de dışında konumlandırabileceği incelendi.

Rose'un kendi merkezini, odasında yaratma isteği ve odanın içinde herkesin bir şansının olabileceğini düşünmesi, hakikatten uzaklaşmasını sağlar çünkü bu düşünce ona dıştan gelen tehdit edici misafirler ya da havanın soğukluğuyla empoze edilir. Hakikat her karakter için farklılık gösterir; o gözle görünecek bir kavram değildir; hayatın akışıyla çeşitlilik ve bütünsellik içinde incelenirse de, Badio'nun da vurguladığı gibi, hiçbir zaman tam olarak söylenemez. Hakikat aynı zamanda hegemonya kavramını da yansıtır. Dolayısıyla oyundaki kimlik karmaşası içsel ve dışsal ortamlarda devam edecektir. Odadan dış uzama uzanan kapıyı artık Rose'un hiç göremeyecek olması aslında dışarıya açılan kapının hakikatte bir anlam taşımadığını ve öyle bir kapının ontolojik açıdan var olmadığını vurgular. Odanın dışına hiç çıkmayan Rose, oyunun sonundaki görsel kaybı nedeniyle içerisinin ayrıcalıklarını artık hiç göremeyecektir. Bu da insanı merkez alan yapının dayandığı hiyerarşinin bozulduğunun bir göstergesidir.

Notlar

- 1 Bu yazıda yer alan İngilizce'den Türkçe'ye tüm çevirileri ben yaptım. Ayrıca tiyatro eserinden yaptığım alıntılar da Türkçe'ye ben tercüme ettim.
- 2 İngilizce'de bu teorik terim "interpellation" olarak geçer.
- 3 Bu alıntı "excentic" kavramıyla örtüşür ve bilinçdışının içsel değil dışsal yapıda olduğunu ortaya koyar. Yapısalcılık ötesi terimi olarak Lacan tarafından topolojik yapılarda kullanılır.
- 4 Burada Descartesci düalizmin ruh ve beden arasındaki mutlak ayrımının sorgulanması bedenin metaforik uzantısı olan ana rahminin korunaklı sıcaklığını anımsatan oda ve ruhun metonomik uzantısı dürtüler *Oda* oyunundaki karakterlerin sürekli tekrar eden sahne söylemleri ve odanın merkezine ve çevresine konumlandırılan sahne donatıları tarafından ortaya konur.
- 5 Derrida'ya göre yazı karşısında konuşmayı üstün tutmak "sesmerkezcilik" olarak adlandırılır.
- 6 yakınındaki nesnelerin kaçıp kurtulmasına izin vermeyecek kadar yüksek çekim kuvvetine sahip, çok yoğun bir kitlenin oluşturduğu uzay bölgesi (TDK Türkçe Sözlük, 2019: 1514)
- 7 Blum, V. & Secor, A. "Environment and Planning" isimli makaleden alıntılanan torus figürü tekrar düzenlenmiştir.
- 8 Lacan bu sözcüğün çevirisinin yapılmaması gerekliliğini vurgular, "object-cause of desire" arzuya neden olan nesne olarak da çevirilebilir ya da nesne küçük a (Homer, S., *Jacques Lacan*, 73).
- 9 Bert konuşmasında kamyoneti için İngilizce zamir "it" yerine kadınlar için kullanılan "she" zamirini kullanır; bu da onun kamyoneti ile yaptığı gezi ve cinsellik arasında bir bağ kurduğunu gösterir.

Yazarların katkı düzeyleri: Birinci Yazar %100

Contribution Rates of Authors to the Article: First Author %100

Etik komite onayı: Çalışmada etik kurul iznine gerek yoktur.

Ethics committee approval: Ethics committee approval is not required for the study.

Finansal destek: Çalışmada finansal destek alınmamıştır.

Support Statement (Optional): No financial support was received for the study.

Çıkar çatışması: Çalışmada potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Statement of Interest: There is no conflict of interest between the authors of this article.

Kaynakça

- Badiou, A. (2018). *Lacan: Antiphilosophy 3*. trans. Kenneth Rein hart and Susan Spitzer. Columbia.
- Baker, W. (2008). *Harold Pinter*. Bloomsbury Publishing Plc.
- Barthes, R. (1975). *Pleasure of the text*. (R. Miller. Trans.) Jonathan Cape Thirty Bedford Square.
- Barthes, R., (2009). *Yazının sıfır derecesi: Yeni eleştirel Denemeler* (T. Yücel. Çev.) Yapı Kredi.
- Berggren, P., (1995) *World masterpieces*. Expanded edition. Norton.
- Bertens, H., (2001). *Literary theory: The basics*. Routledge. (e-book).
- Bressler, C., F. (2017). *Yazınsal eleştiri. kuramsal ve pratik bir giriş*. (D. Evcı Çev.) Birleşik.
- Boyles, S., Annie Tonsiengsom, Red Door Films, & Oregon Public Broadcasting (Producers), & Poulshock, D. (Director). *Topology's Twists and Turns*. [Video/DVD] Annenberg Learner. (2008). Retrieved from <https://video.alexanderstreet.com/watch/topology-s-twists-and-turns>. Bush, J. (2019). (Director) Harold Pinter. Prod. Julian Birkett, and British Broadcasting Corporation. BBC Worldwide.
- Cevzici, A., (2020). *Felsefe tarihi Thales'ten Baudrillard'a*. Say.
- Coppa, F., (2009). *The sacred joke: Comedy and politics in Pin ter's early plays*. The Cambridge Companion to Harold Pinter second edition. (P. Raby. Ed.) Homerton College.
- D'Errico, J., (2020). *The emergence of the real in modernist and postmodernist art: Torus versus rhizome*. Boston College Electronic Thesis or Dissertation. <http://hdl.handle.net/2345/bc-ir:108967>.
- Dürüşken, Ç., (2013). *Antikçağ felsefesi*. Alfa.
- Epikharmos, (2018) *Fragmanlar* (C. Çakmak. Çev.) Alfa.
- Evans, D., (2006). *An introductory dictionary of Lacanian psychoanalysis*. Routledge.
- Freud, S., (1987). *The origin and development of psycho-Analysis: First and second lectures*. The American Journal of Psychology, Autumn-Winter. Vol. 100, No. 3/4, Special Centennial Issue, 472-488.
- Gallagher, D., & Columbia broadcasting system (Producers), & Hav inga, N. (Director) (1965). *Harold Pinter's The Room and A Slight Ache Excerpts*. [Video/DVD] Creative Arts Television. Retrieved from <https://video.alexanderstreet.com/watch/harold-pinter-s-the-room-and-a-slight-ache-excerpts>. Gramsci, A., (1994). *Cambridge texts in the history of political thought*. Antonio Gramsci Pre-Prison Writings. Cambridge UP, 1994.

- Hamilton, E., (1989). *Mythology: Timeless tales of gods and heroes*. Meridian.
- Hevesi, M. A., (2011). Remembering the present: Ersatz Possible Worlds as alternative realities in Harold Pinter's 'Theatre of Absence' *Hungarian Journal of English and American Studies (HJEAS)* 17 (1), 59-70. Centre for Arts, Humanities and Sciences (CAHS), acting on behalf of the University of Debrecen CAHS.
- Hewitson, O., (January 9, 2015). From the bridges of Königsberg – why topology matters in psychoanalysis. LacanOnline.com.
- Homer, S., (2005). *Jacques Lacan: Routledge Critical Thinkers*. Routledge and Francis Group, e-book.
- Innes, C., (1992). *Modern British drama. 1890-1990*. Cambridge.
- İşçi, G. S., (2001). *Yeni eleştiriden yeni tarihselci eleştiriye Macbeth*. Ege Üniversitesi.
- Krasner, D., (2016). *A history of modern drama*. Volume II 1960-2000. Wiley Blackwell.
- Kolocotroni, & Taxidou, O. (2018). *The Edinburgh dictionary of modernism* (V. Kolocotroni and O. Taxidou. Eds.)
- “Kuantum.” (2018). In *TDK Türkçe sözlük*. Atatürk, Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu.
- Lacan, J., (1986). *The seminar of Jacques Lacan Book VII: The ethics of psychoanalysis. 1950-1960*. (J. A. Miller, D. Porter. Trans.) Norton.
- Lefebvre, H., (1991). *The production of space*. (D. Nichol Son. Trans.) Blackwell.
- Lewis, M., (2008). *Derrida & Lacan another writing*. Edinburgh.
- Nasio, J. (2004). *Objet a and the cross-cap*. (D.Pat. Trans.) tigre and François Raffoul. Lacan: Topologically Speaking. Ed. Ellie Ragland and Dargan Milovanovic. Other.
- Nietzsche, F., (1873). On truth and lies in a non-moral sense. www.abika.com.
- O’Sullivan, S., (2010). Lacan’s ethics and Foucault’s “Care of the self”: Two diagrams of the production of subjectivity parrhesia Number 10, 51-73.
- Owens, C. (2010)., *Mirrored stages: Monologues, split subjects, and the truth of the absurd*. *The Journal of the Midwest Modern Language Association*, 43 (1), 57-67 Midwest Modern Language Association.
- Pinter, H., (1991). *Plays: One: The room*. Faber and Faber.
- Pinter, H., (1991). *Introduction plays one*. Faber and Faber.
- Pinter, H., (2006). *Art truth & Politics: Excerpts from 2005*
- Nobel Lecture: World Literature Today, May - Jun., 80 (3) Board of Regents of the University of Oklahoma <https://www.jstor.org/stable/40159078>.
- Russ, J., (2012). *Önsöz felsefe tarihi*. Cilt 2. Modern dünyanın yaratılması (İ. Yergüz.Çev.) İletişim, 2012.
- Spinoza, B. D., (2017). *The ethics*. Gece Kitaplığı.
- Taylor-Batty, M., (2014). *The theatre of Harold Pinter*. Methuen Drama EBSCO Publishing: eBook.
- “Torus”. (2011). Blum, V., Secor A., *Environment and planning society and space*, 29, 1030-1047 doi:10.1068/d11910.
- Uchman, J., (2017). *Pinteresque dialogue*. De Gruyter OPEN. Text Matters, 7 (7), 386-401 DOI: 10.1515/textmat-2017-0021.
- Urban, W. & Blum, V., (2015) *Lacan and meaning*. e-book.

Wegner, P. E., (2002) *Spatial criticism: Critical geography, space, place and textuality. introducing criticism at the 21st century.*

Yüksel, A., (2011) *Dram sanatında ezgi ve uyum.* Tiyatro/Kültür Dizisi Mitos Boyut. TEM Yapım.

Bu eser Creative Commons Atıf 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır. (This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License).

folk/ed. Derg, 2022; 28(4)-112. Sayı/Issue -Güz/Autumn
DOI: 10.22559/folklor.2279

Araştırma makalesi/Research article

Female Representations in Woolf's *A Room of One's Own*

Woolf'un *Kendine Ait Bir Oda'sındaki* Kadın Temsilleri

Nurdan Atamtürk*
Çelen Dimililer**

Abstract

Due to the increasing popularity of digital reading, e-readers have been the focus of a number of research over the last few years. Reading is a multifaceted cognitive activity comprising reader-text interaction, derivation of meaning and relating the inferred meaning to life experiences. Sometimes the reader has to put extra effort to a text and read between the lines to get the implied meaning. As in Woolf's *A Room of One's Own*, women's representations are not directly stated but implied through the portrayal of the British patriarchal society. Woolf explores how material aspects affect women rendering them dependent and turning them into the victims of material circumstances. It is posed that women's oppression is not universal or natural but culture specific. Different societies interpret the 'sex' of

Geliş tarihi (Received): 15-07-2022 – Kabul tarihi (Accepted): 12-10-2022

* Doç.Dr., Assoc.Prof., Girne Üniversitesi / Girne University English Language Teaching. nurdan.atamturk@kyrenia.edu.tr. ORCID 0000-0002-9770-8456

** Doç.Dr., Assoc.Prof., Yakın Doğu Üniversitesi Eğitim Fakültesi İngiliz Dili Eğitimi Ana Bilim Dalı/ Near East University Faculty of Education Department of English Language Teaching. celen.dimililer@neu.edu.tr. ORCID 0000-0001-8886-6201

women differently to fit the discourse of gender that suits men. Drawing on this, this qualitative study was designed to determine the perceptions of fifteen graduate students from different cultural backgrounds of female representations in *A Room of One's Own*. The data were elicited through group chatting on Messenger and thematically analyzed to reveal the themes, namely dependent wives, worthless human beings and vulnerable creatures.

Keywords: *digital readers, gender inequality, feminism, women studies*

Öz

Dijital okumanın artan popüleritesi nedeniyle, e-okuyucular son birkaç yılda bir dizi araştırmanın odak noktası olmuştur. Okuma, okuyucu-metin etkileşimi, anlam türetme ve çıkarılan anlamı yaşam deneyimleriyle ilişkilendirmeyi içeren çok yönlü bir bilişsel aktivitedir. Bazen okuyucu, ima edilen anlamı elde etmek için bir metne büyük çaba sarf etmek ve satır aralarını okumak zorundadır. Woolf'un *Kendine Ait Bir Oda*'sında olduğu gibi, kadın temsilleri doğrudan ifade edilmeyip İngiliz ataerkil toplumunun tasviri yoluyla ima edilmektedir. Woolf, bu kitabında maddiyatın kadınları nasıl bağımlı ve maddi koşulların kurbanı haline getirdiğini irdelemektedir. Woolf, maddi bakımdan güçlü olmayı kadınların kendilerini ataerkil yargılardan kurtarabilecek birincil araç olarak görmektedir. Asıl önemli olan, insanın maddeyle ilişkisi değil, aynı zamanda her iki cinsiyetin de maddeyle nasıl ilişki kurduğu ve her iki cinsiyetin (erkek ve kadın) siyasi bir tarzda birbirleriyle nasıl ilişki kurduğudur. Kadın cinselliğinin tarihine bakıldığında, kadınlar kendi ayakları üzerinde durabilmeyi başarıp, çalışmaya başlasalardı, cinsiyetler arası ilişkilerle ilgili sorunların ve ön yargıların daha çok farkında olacaktı. Woolf kadınların ezilmesinin evrensel ya da doğal değil, kültüre özgü olduğunu öne sürmektedir. Farklı toplumlar, kadınların cinsiyetini erkeklere uygun cinsiyet söylemine uyacak şekilde farklı yorumlar. Bu nitel araştırma, farklı kültürel geçmişlerden gelen on beş lisansüstü öğrencinin *Kendine Ait Bir Oda*'daki kadın temsillerine ilişkin algılarını belirlemek için tasarlanmıştır. Veriler, Messenger'da grup sohbeti yoluyla elde edilip, tematik olarak analiz edilmiştir. Tematik analiz bağımlı eşler, değersiz insanlar ve savunmasız yaratıklar gibi temaları ortaya çıkarmıştır.

Anahtar sözcükler: *e-kitap okuyucular, cinsiyet eşitsizliği, feminism, kadın çalışmaları*

Introduction

Reading is a challenging endeavour comprising processing a text, meaning making and relating to life experiences. Through reading, the reader builds a relationship with the author, tries to determine his/her point of view and infers meaning by relating to life experiences. At times, the reader has to read between the lines to infer the hidden meaning. Conversely, authors sometimes depict an image but expect the reader to infer other images. To illustrate, *A Room of One's Own* discusses and explores the ways in which women need to find the convenient circumstances in order to write fiction or in order just to be their own natural selves.

Woolf displays the status of British women in the British patriarchal society and looks at the ways women have been reflected in history as well as the way they were treated by the male world. Although Woolf abstains from directly accusing the male dominated society, through her portrayal of women living in that society, she implies gender inequality. It is assumed that readers growing in such patriarchal societies may not be so annoyed with the second-class role of women in the British society in those days. When they relate to their life experiences they may take it for granted thinking that it has always been like this in history, and women need to be protected by men; hence, men are more powerful than women. On the other hand, technology and social media have been a part of everybody's life and individuals are exposed to cultures other than their own. Social media influences individuals' ideas and beliefs as well as their reading habits (Atamtürk, 2018). Exposure to other cultures through social media is effective in consciousness raising against discriminatory attitudes, such as gender inequality. Despite a plethora of studies delving into reading and culture, little is known about to what extent readers' meaning making is influenced by social media. In this respect, this study, though a small scale one, is expected to fill a gap in literature by providing a standpoint for further research through determining the perceptions of the participants with various cultural backgrounds of female representations in Woolf's *A Room of One's Own*.

1. Theoretical framework

Socio-cultural theory focuses on the cultural, social and historical factors affecting human experience. Socio-culturalists view learning as a social phenomenon rather than an individual one (Researcher 2,1, 2018). As argued by Johnson (2009), socio-culturalists situate learning in a social context, and pose that cognitive development occurs in relation to social, cultural, and historical contexts. The role of culture cannot be discarded in the human experience since 'the human experience is mediated by culture' (Au, 1997). Through culture individuals pass on societal values and social norms, which shape their beliefs and attitudes. Au (1997) contends that culture can be stable persisting over a long time and unstable changing and evolving in time.

From the socio-cultural perspective, reading is a higher mental function and it is essentially social in nature (Au, 1997). According to Au (1997), even reading a book is a social activity since readers interact with the author, build on their schemata influenced by the thinking of the author and others in the book and respond to the book. In this respect, reading occurs on a social plane and an individual's 'lived experience' (Vygotsky, 1987) and the socio-cultural context affect readers' beliefs and perceptions as well as the way they respond (Atamtürk&Dimililer, 2018).

2. Literature review

Patriarchy, as any other discourse, is a total manifestation of women's subordination to men. This can be seen in literature, history, and the way women lived for thousands of years. It is no longer a debate between truth, reality and God but the very foundations of gender differences between men and women and what has made the basis for their unequal grounding. Woolf, while looking at the causes of women's economic oppression, psychological

repression and lack of literary expression brings up the possibility of what if it happened in a different way. If it had happened differently, many women would have ‘gone into business; become... manufacturers of artificial silk or magnates on the Stock Exchange...and the subject of our talk might have been archeology, botany, anthropology, physics, the nature of the atom, mathematics, astronomy, relativity, geography...’(Woolf, 1992). Woolf argues that if women had been raised and brought up to be educated, this would have had a great impact on the ‘emancipation’ of women from patriarchal structures. Therefore, historical processes are highly significant for Woolf because they indicate the logic involved in the subordination of women by men. In *A Room of One’s Own* Woolf gradually goes on to study history by looking at history books and attempts to render the stereotypes that were given to women culturally. One of the history books she encounters, when reading in her room, has a chapter called Women and Poverty, which at first glance, intrigues Woolf and hence she starts to read the widespread misconceptions about women:

Weaker in moral sense than; Idealism of; Greater conscientiousness of; Attractiveness of; Offered as sacrifice to; Small size of brain of; Profounder sub-conscious of; Less hair on the body of; Mental, moral and physical inferiority of; Love children of; Greater length of life of; Weaker muscles of; Strength of affections of... (Woolf, 1992: 37)

The qualities that are attributed to women are inferior in comparison to those attributed to men. In particular, the title itself entails that women are associated with poverty. This indicates the fact that women and poverty go together for which women themselves are responsible by being women, i.e., women owing to their sex are of secondary importance to men in the society. Woolf’s emphasis on money, room, space and other various factors is significant since they were denied to women but were available only for men in the British patriarchal society.

Woolf also argues that the intellectual potential of women is also manipulated by material circumstances since it is quite possible that Shakespeare’s sister could have become a writer; but, ‘it would have been impossible, completely and entirely, for any woman to have written the plays of Shakespeare in the age of Shakespeare’ (Woolf, 1992, 60) and that is because it would be impossible for a woman to forsake her duties as a daughter, wife and mother and being a creative person on her own. By freeing women from material burdens it becomes possible for women to be free in terms of their imagination as well.

If the discourse of determinism is partly correct in the material context and to some extent it is, then the destiny of women in a male-dominated society can be found in marriage and family. That is why Woolf brings out these paradoxes and the problems that are associated with the identity and image of women. As argued by Woolf,

She dominates the lives of kings and conquerors in fiction; in fact she was the slave of any boy whose parents forced a ring upon her finger. Some of the most inspired words, some of the most profound thoughts in literature fall from her lips; in real life she could hardly read, could scarcely spell, and was the property of her husband. (Woolf, 1992: 56)

Virginia Woolf offers deep insights into ‘the socio-economic processes of occupational segregation, wage discrimination, imposition of separate spheres, social exclusion and trickle-down patriarchy’ (Bechtold, 2000). Woolf dramatically lays bare the ultimate functions and the positions of women in the history of mankind as being slaves, being idealized in books and being the property of their husbands. Women had no real significance or being when it came to practise their womanliness. Women were adored, admired and loved in all of the poems written by men but were excluded from education, history, and equality. Essentially, women internalize patriarchal values because they are not usually aware of them. To become truly aware of the laws that govern womanhood, the primary source is education and that is what Woolf attempts to underline in *A Room of One’s Own* when she says ‘until the best opportunities are open to women, there is nothing like equality’ (Lane, 2000: 111).

Woolf looks at the oppression of women from a political and a philosophical point of view. She argues that if women were left alone to read and learn, undisturbed by their families, this would have changed not only the process of womanhood, but the entire role of women in history. For this, Woolf gives the example of Shakespeare’s fictional sister Judith—indeed, the sister who blurs the boundary between fiction and reality. She argues that Judith too would have devoted herself to learning, reading and writing if the conditions had permitted her to do so.

The fictionality of Shakespeare’s sister is a metaphor for the entire race of women in the past; it represents their inferiority as well as their submission to patriarchy because the means and economic power were in the hands of men. This consequently meant that men controlled women’s bodies, and by extension, their thoughts. Still, power has never been a fixed phenomenon: ‘where there is power, there is a resistance, and yet, or rather consequently, the resistance is never in a position of exteriority in relation to power’ (Sawicki, 1991: 24). This quotation clarifies the contradictory and flexible tenets of power, which is, that it can never be defined. In other words, power always employs resistance and those who hold power can easily be overthrown; power is dynamic, easily transferred and is never a stable phenomenon. Woolf imagined the possibility of ‘resistance’ for women although they were pushed into living at home, giving birth to children and looking after them.

Woolf is not trying to prefer one sex (female) over the other (male); instead, she attempts to destabilize these oppositions. As argued by Hanson (1994) ‘rather than reversing the terms of the opposition man/woman by privileging the feminine, she [Woolf] works towards destabilizing of this opposition’. How were women represented in books written by men? What was the fate, duty or the characteristics of women in the western canon? Virginia Woolf critically looks at the hidden structures of the representations of women in the history of literature and questions why men preferred to reflect upon women in these ways. As Morris (2000) indicates ‘the emergence of modern male literary discourse, exemplified by theoretical and canon-forming works... can be seen as an attempt to construct his story of literary history in which women play no part.’ Moreover, Woolf reveals the ‘unconscious’ processes that occupied men for depicting and reflecting upon women for centuries in a stereotypical way in literature. It is the direct evidence of the way men want women to be perceived, recognized

and hence treated in history and in the history of literature. Indeed, what really could be the cause of such hostility? One answer could be ‘men know that women are an overmatch for them, and therefore they choose the weakest or the most ignorant’ (Woolf, 1992: 38). This would mean that men need to project this sense of insecurity they feel about themselves-that they need a weaker person-and therefore attempt to find inferior ones. In that sense, men preferred to throw away this actuality (that women are not weak) by imagining or creating women as evil, incestuous or even suicidal creatures.

Woolf clearly sees the degradation and the subordination of women from the beginning of history. It is no doubt linked to the politics, power and the place of women in a given society. It is to oppress them; and those women who read and heard these stereotypes about women believed in the ideology that women in any given society must be secondary to men. If women had been daring enough to dispute this ideology, they would have rebelled earlier in history and the progress of history and gender roles and of course, the image of woman would have been different from what it had been. This does not mean that women have always been passive beings. It only means that the oppression of women was so great that it did not allow them the freedom of expressing their feelings.

Woolf grasped the power of money and the way it dramatically changed and shaped one’s life, especially the lives of women. Woolf recognized that money was significant because in history women did have the freedom to work-but they were denied of possessing capital-and as an inevitable consequence, men acquired and earned the money of women. In other words, possessing capital and the material means meant everything because this was what sustained life and distinguished people into categories. Woolf took the idea of ‘economics’ and applied it to female subordination because it is the primary tool through which women can claim their freedom from patriarchal discourses. What really matters is not man’s relation to matter but also how both genders relate to matter and how both genders (male and female) relate to each other, in a political fashion. Looking at the history of female sexuality, if women had had the opportunity to stand up for themselves and started working, they would have been more aware of the problems and the prejudices associated with the relationship between the sexes. Moreover, because women were subject to these inferior positions, they needed money more than men did because it was more beneficial, necessary and important for women to have money and use it for their identity, recognition and equality in their struggle against patriarchal discourses.

Digital reading mode

Owing to the integration of technology into education, the traditional reading behaviors of learners have been subject to change. There is a gradual increase in the number of e-book readers, which causes a higher demand for e-texts (Records et al., 2015; Warschauer, 2015). Liu (2005) argues that a screen based reading behavior is emerging due to an increasing amount of time spent reading electronic documents. Clinton (2019) contends that there is a growing popularity of reading from screen. Differing from traditional reading modes, ‘the screen based reading behavior is characterized by more time spent on browsing and scanning,

keyword spotting, one time reading, non linear reading, and reading more selectively, while less time is spent on in depth reading, and concentrated reading' (Liu, 2005). Research on digital reading indicates conflicting results. Managen, Walgermo and Bronnick (2013), for example, found that print readers did better in completing an open-book comprehension test than e-readers. Taylor, (2011) on the other hand, reported that there was not a significant difference between print readers and e-readers, which corroborated Johnson's (2013) results. With regard to comprehension, some studies found that traditional reading modes and digital reading modes were similar (Green et al., 2010; Margolin et al., 2013; Norman & Furnes, 2016; Porion et al., 2016). Some research findings indicated that e-texts should be user-friendly (Myrberg & Wiberg, 2015).

3. Research method

The aim of this study was to determine the perceptions of graduate students of female representations in *A Room of One's Own* by Virginia Woolf. In order to fulfill the purposes of the current research study, qualitative methods were employed. Being a qualitative research model, case studies evaluate an issue specific to a particular situation holistically (Yin, 2009). In this case study, graduate students' perceptions of the depiction of women were determined qualitatively. The participants consisted of 15 graduate students in a teaching programme in a private university in North Cyprus. Eleven of them were female and four were male. Four were from Iraq, three from Jordan, two from Libya, two from Iran, one from Russia, one from Nigeria, one from Pakistan and one from Egypt. All participants took place in this study with their pseudonyms. An ethical consent for the current study was granted by a higher education institution.

4. Data collection

The data were collected through group chatting on Messenger. *A Room of One's Own* was assigned to be read as an extracurricular activity in a graduate reading course during the fall semester in 2021. Each week the participants had to read around 16-17 pages from the book and the researcher invited the students to a chat on Messenger once a week. The second researcher was the admin and she started the chats with a question like 'What do you think about the ways women are represented throughout the part you read this week?' She extended the question by asking 'Why do you think so?' and 'Does anyone agree?' She particularly abstained from revealing her own opinion and guiding her students during chat. Each week the group chat data were copied to be saved as a word document. Thus, we had textual data collected over a period of six weeks. Only one participant had the print book and thus read on the traditional mode. Fourteen participants read on digital reading mode.

5. Data analysis

The textual data elicited through group chats were coded first and classified later to reveal the themes. Once the codes were determined by the two researchers separately, cross

checking for the codes was conducted for reliability reasons. Next, the codes were grouped under certain categories to reveal the themes. The themes were listed in order from the most frequent to the least frequent and tabulated. Each researcher coded the group chat data separately in order to ensure reliability. In order to ensure the validity of the data analysis, the participants' opinions were directly included.

6. Results and discussion

Three themes were determined through the analysis of the Messenger group chat data. These themes were found to be dependent wives, worthless human beings and vulnerable creatures. It was found that all participants perceived women as dependent wives. Seven participants perceived them as worthless creatures and three participants as vulnerable creatures (see Table 1).

Table 1. Frequency distribution of the emerged themes

Themes	Number of participants	%
Dependent wives	15	100
Worthless creatures	7	40
Vulnerable creatures	3	20
Total	15	100

It was found that the participants perceived female representations in *A Room of One's Own* as dependent, worthless and vulnerable. Although these qualities of women were not directly stated but implied through female representations, the stark contrast between the conditions of men and women was apparent. The fact that men were superior to women in every sense and gender inequality in favour of men were found to be due to the culture of the British society in those days. All participants drew attention to the fact that women were dependent on their husbands. Esra wrote '*It seems that wives have no rights at all. All decisions are made by the husbands*'. Selen told '*Wives believe that their husbands are more important than them*'. Cansı stated '*It is a male dominated society. That's why women are less important than men. Women do not own anything. They do not have money. When they need money, they have to ask their husbands for money*'. Nez added '*Of course wives are dependent because they do not have any money*'. Melisa said '*Women did not have any jobs in those days. Only men were employed. Women stayed at home and do household chores and husbands were perceived superior because only men had money*'. Aylin reported '*It's the fault of the society. Girls were raised to be submissive and obey their husbands*'. Aisha told '*Wives were the property of their husbands for a very long time in history. Husbands were masters and wives were slaves*'. Meryem told '*Family came first for most women. It was a part of their education. Their mothers told them to obey their husbands' orders. They did not ask anything for themselves*'. Ahmad reported,

I read in a book that in the 18th century girls had to have dowry to be able to find a husband and when they got married they gave all this money to their husbands. This means that women were not allowed to keep money. This made wives inferior to their husbands’.

Salem, an Iranian student, indicated,

In my country women have to ask their husbands for permission when they go out and I know that in some regions in Turkey girls have to ask their elder brothers before they go out. Do you see what I mean? Girls are raised to obey men so when they get married they obey their husbands.

Ali stated,

Because women did not have equal access to education, they were not economically empowered. This meant that the husbands were educated as it was believed that education was for men and thus only men had well-paid jobs. Women were either housewives or had lousy jobs. Automatically women became reliant.

Nour believed “*It is difficult to change status quo. I think in those days all wives were under the rule of their husbands. It was a rule so wives obeyed them.*” Gul told, “*There were not many options for women in those days. Marriage was the best thing for any girl. For this reason, not to get a divorce they had to do whatever they were told to do by their husbands*”.

The second theme concerning female representations was worthless creatures. Berk said “*Women were insignificant in the British society. Men were important.*” Mert told “*Women were like a piece of property that could be sold.*” Ali acknowledged “*Women have to have rights because every human being has rights. Even animals do. Women in those days were not treated like human beings. They did not have any rights. This shows that they were not important*”. Melisa said “*It was the world of men. Women were treated as if they were animals. For a very long time in history, women were seen as weak, improper and insignificant. All men were treated as if they were perfect*”. Nez said “*The society shaped by men imposed that women were good for cleaning their houses and looking after their children only. They were not treated like individuals. No one respected them*”. Meryem revealed “*Women were treated like cute pets in the house. No rights, no say, no nothing*”. Salem indicated “*Men had smoking rooms, men had money, men had colleges, women did not have anything. If they did not have anything they were nobody*”.

The other theme emerged from the chat data was vulnerable creatures. Ali said “*Women were presented as if they were weak and could be hurt very easily*”. Cansı told “*Women were imposed that they needed a man to protect them. Only weak people need protection. This means that women were considered weak and men were strong because men held primary power*”.

As the results of the study indicated, all participants regardless of their nationalities supported gender equality by criticizing the unfavorable status of women in the patriarchal British society. It was interesting to note that although most participants (n=12) were from

the Middle East where patriarchal societies were common, none of them found women's oppression acceptable. It is adhered to the fact that they are living in a digital age and thus their culture is blended. Through social media and other online sources they are also familiar with American and western cultures and their ideas and thoughts are shaped in accordance with those of the American and western cultures. Further, all these participants are graduate students, which means that they are highly educated. They pursue higher education to get employed and have a better status in the society. Most of the participants are female and they cannot accept an inferior position in the society.

Digital reading versus traditional reading mode

Most participants (n=14) read the book on the digital reading mode. Only one participant read it on the traditional mode. The participants were free to choose the reading mode for this extracurricular activity. During the last chat they were also asked to report whether they read the book on the digital or the traditional mode and to explain the reasons for their choice. Availability was found to be the main reason for choosing the digital mode. Four participants looked for the print book but could not find it. Ten participants did not look for the print book but directly picked an e-book. The reasons varied for this preference. Five participants said print books were expensive. Three participants told they did not like carrying books. Three participants reported that they liked the ubiquitous quality of e-books. Two said digital reading was more practical and one found digital reading more enjoyable. The finding that most participants preferred e-books verified Liu (2005) that a screen-based reading behaviour is emerging. This finding also corroborated Records et al., (2015) and Warschauer (2015) that the demand for e-books was increasing.

Conclusion

Virginia Woolf is one of the early critical writers who argued for the equality of women with men, independence of women as social beings and the recognition of women as individuals. Her ideas are implied in her *A Room of One's Own* to undermine the invincible patriarchal values, beliefs and notions that have manifested themselves throughout history. These values, beliefs and notions are subject to change in time from culture to culture. This study reveals how e-readers reflect on gender equality by comprehending the implied meanings in the book. Overall, the results of this study suggest that the participants perceived female representations in *A Room of One's Own* as dependent wives, worthless creatures and vulnerable creatures. Governed by patriarchal values, the society shapes women in such a way that they are not free individuals but dependent on men. For this reason, the ultimate goal of a woman is to find a husband because it is the only way that she finds the protection that she seeks. With regard to the preference for the reading mode, this study displays that amongst the two alternatives which are the digital reading and traditional reading modes, the digital reading mode is mostly preferred. The reasons for this preference is found to be availability, ubiquitous quality and practicality. That e-books are free of cost and enjoyable are the other reasons for their preference for e-books.

Contribution levels of authors: We declare that our contribution to this article is 100% with regard to the preparation, data collection and analysis, interpretation of the results, and writing of the article.

Ethics committee approval: Ethics committee approval was required. The ethical approval received from the scientific committee of the Near East University is attached.

Research and Publication Ethics Statement: We declare that the current study is a research article containing original data that have not been previously published or submitted to any other outlet for publication. We verify that we followed ethical principles and rules during the research publication process. Informed consent was obtained from volunteer participants and the privacy of the participants was protected for the study.

Financial support: We did not receive any financial support.

Conflict of interest: We declare no conflict of interest.

Source contacts

All participants' names are pseudonyms.

Participant #1: Esra, age 24, Iraqi, MA student, Messenger Group chat date: 12, 19,26 October 2021, 2,9,16 November 2021.

Participant #2: Cansı, age 27, Iraqi, MA student, Messenger Group chat date: 12, 19,26 October 2021, 2,9,16 November 2021.

Participant #3: Nez,age 24, Libyan, MA student, Messenger Group chat date: 12, 19,26 October 2021, 2,9,16 November 2021.

Participant #4: Aylin, age 32, Iranian, MA student, Messenger Group chat date: 12, 19,26 October 2021, 2,9,16 November 2021.

Participant #5: Aisha, age 28, Iranian, MA student, Messenger Group chat date:12, 19,26 October 2021, 2,9,16 November 2021.

Participant #6: Meryem, age 22, Azerbaijanian, MA student, Messenger Group chat date:12, 19,26 October 2021, 2,9,16 November 2021.

Participant #7: Ahmadi age 32, Iraqi, MA student, Messenger Group chat date:12, 19,26 October 2021, 2,9,16 November 2021.

Participant #8: Salem, age 27, Iranian, MA student, Messenger Group chat date:12, 19,26 October 2021, 2,9,16 November 2021.

Participant #9: Ali, age 25, Jordanian, MA student, Messenger Group chat date:12, 19,26 October 2021, 2,9,16 November 2021.

Participant #10: Nour, age, 25, Libyan, MA student, Messenger Group chat date: 12, 19,26 October 2021, 2,9,16 November 2021.

Participant #11: Gul, age 26, Libyan, MA student, Messenger Group chat date:12, 19,26 October 2021, 2,9,16 November 2021.

Participant #12: Berk, age 27, Nigerian, MA student, Messenger Group chat date: 12, 19,26 October 2021, 2,9,16 November 2021.

Participant #13: Mert, age 24, Iraqi, MA student, Messenger Group chat date :12, 19,26 October 2021, 2,9,16 November 2021.

Participant #14: Melisa, age 24, Turkish Cypriot, MA student, Messenger Group chat date:12, 19,26 October 2021, 2,9,16 November 2021.

Participant #15: Selen, age 27, Libyan, MA student, Messenger Group chat date: 12, 19,26 October 2021, 2,9,16 November 2021.

References

- Atamturk, N. (2018) Graduate students' views of topic attributes in e-books. *IIOABJ*, 9 (3), 130-134.
- Atamturk, N. H. & Dimililer, C. (2018) Native speaker dichotomy: Stakeholders' preferences and perceptions of native and non-native speaking English language teachers. *South African Journal of Education*, 38, 1.doi:10.15700/saje.v38n1a1384
- Au, K. H. (1997). A sociocultural model of reading instruction: The Kamehameha elementary education program. In S. A. Stahl & D. A. Hayes (Eds.), *Instructional models in reading* (pp. 181-202). Erlbaum.
- Bechtold, B. (2000). More than a room and three Guineas: Understanding Virginia Woolf's social thought. *Journal of International Women's Studies*, 1(2), 1-11.
- Chou, I.-C. (2016). Reading for the purpose of responding to literature: EFL students' perceptions of e-books. *Computer Assisted Language Learning*, 29,1, 1-20.
- Clinton, V. (2019). Reading from paper compared to screens: A systematic review and meta analysis. *Journal of Research in Reading*, 00,00,1-38.
- Green, T. D., Perera, R. A., Dance, L. A. & Myers, E. A. (2010). Impact of presentation mode on recall of written text and numerical information: Hard copy versus electronic. *North American Journal of Psychology*, 12, 233-242.
- Hanson, C. (1994). *Women writers: Virginia Woolf*. Macmillan.
- Johnson, J. (2013). Students perform well regardless of reading print or digital books. Science Daily. <http://www.sciencedaily.com/releases/2013/05/130524160710.htm>
- Johnson, K.E. (2009). *Second language teacher education: A sociocultural perspective*.Routledge.
- Lane, J. A. (2000). *Making women's history*. The Feminist Press.
- Liu, Z. (2005). Reading behavior in the digital environment: Changes in reading behavior over the past ten years. *Journal of Documentation*, 61(6), 700 – 712.
- Managen, A., Walgermo, B., & Bronnick, K. (2013). Reading linear texts on paper versus computer screen: Effects on reading comprehension. *International Journal of Educational Research*, 58, 61-68.
- Margolin, S. J., et al., (2013). E-readers, computer screens, or paper: Does reading comprehension change across media platforms? *Applied Cognitive Psychology*, 27, 512.
- Morris, P. (2000). *Literature and feminism*. Blackwell.
- Myrberg, C. & Wiberg, N. (2015). Screen vs. paper: What is the difference for reading and learning? Insights: *The UKSG Journal*, 28, 49-54.
- Norman, E. & Furnes, B. (2016). The relationship between metacognitive experiences and learning: Is there a difference between digital and non-digital study media? *Computers in Human Behavior*, 54, 301-309.
- Porion, A., et al., (2016).The impact of paper-based versus computerized presentation on text comprehension and memorization. *Computers in Human Behavior*, 54, 569-576.

- Records, H., et al., (2015). How to increase adoption rates and use of e-texts in the university setting. *Issues in Information Systems*, 16,(1), 155-162.
- Sawicki, J. (1991). *Disciplining Foucault: Feminism, power, and the body*. Routledge.
- Strunk, W., Jr., & White, E. B. (1979). *The elements of style*. (3rd ed.). Macmillan.
- Taylor, A. (2011). Students learn equally well from digital as from paperbound texts. *Teaching of Psychology*, 38 (4), 278-281.
- Vygotsky LS 1987. Thinking and speech. In RW Rieber & AS Carton (eds). *The collected works of L. S. Vygotsky* (Vol. 1: Problems of general psychology). Plenum Press.
- Warschauer, M. (2015). From computers and the web to mobile devices and e-texts: The transition to digital reading continues, in R. Spiro et al. (Eds), *Reading at a crossroads: Disjunctures and continuities in current conceptions and practices*. Routledge.
- Woolf, V. (1992). *A room of one's own*. Penguin.
- Yin, R. K. (2009). *Case study research: Design and methods* (4th ed.). Sage.

Bu eser Creative Commons Atf 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır. (This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License).

folk/ed. Derg, 2022; 28(4)-112. Sayı/Issue -Güz/Autumn
DOI: 10.22559/folklor.2252

Araştırma makalesi/Research article

Heroic Values in Jaka Tingkir Folklore from Javanese Culture

Endonezya Mitolojisi Üzerinde Etnografik Bir Çalışma:
Tempuutn Langit Tana Efsanesinin Yapısı

Nina Queena Hadi Putri*

Abstract

One of the myths in Indonesia is *Tempuutn Langit Tana*, namely the myth of the creation of the world (heaven and earth) in the Dayak Benuaq and Tunjung communities. This study aims to describe the structure of *Tempuutn Mate* in the Dayak Benuaq and Tunjung tribes. This research is a qualitative descriptive study with an ethnographic method following the Levi Strauss approach. The data source is the mythological book entitled *Tempuutn: The Myth of Dayak Benuaq and Tunjung* by Michael Hopes, Madrah, and Karaakng. Data were collected by reading and recording and validated using library source triangulations and interviews with Dayak Benuaq community leaders. Results revealed that *Tempuutn Langit Tana* created a cultural phenomenon, still preserved today, based on (1) a geographic level scheme in the form of a journey to meet a human god couple and their descendants who will inhabit the earth and heaven, (2) the techno-economic level in the form of creation process of the earth and heaven, (3) the sociological level related to

---

Geliş tarihi (Received): 9-02-2022 – Kabul tarihi (Accepted): 15-10-2022

* Öğretim görevlisi. Mulawarman Üniversitesi Endonezya/Indonesia. Lecturer, Mulawarman University. ninaqueenahadiputri@gmail.com. ORCID 0000-0001-6907-6044

society regarding the history and purpose of the wedding ceremony, as well as problem-solving, and (4) the cosmological level in the form of the unseen world since at that time the world had not yet been created, the purpose of the creation of astral beings, and the original emergence of religious ritual activities remaining and carried out by the Dayak Benuaq and Tunjung tribal communities today.

Keywords: *Tempuutn Langit Tana, Dayak Benuaq and Tunjung, the creation of earth, myth, Levi Strauss*

Öz

Endonezya’da yaşayan Dayak Benuaq ve Tunjung kabilelerinin dünyanın (gök ve yer) yaratılışını anlatan efsanelerinden biri *Tempuutn Langit Tana*’dır. Çalışmanın amacı, Dayak Benuaq ve Tunjung kabileleri arasında anlatılan *Tempuutn Langit Tana* efsanesinin yapısını betimlemektir. Bu çalışma, Levi Strauss yaklaşımına (Levi Strauss yaklaşımı, efsanenin mesajını çözmek için kullanılmıştır) dayanan etnografik yöntemi ile yapılan nitel betimsel bir çalışmadır. Çalışmanın veri kaynağı, Michael Hopes, Madrah ve Karaakng’ın *Tempuutn: Mitos Dayak Benuaq dan Tunjung* adlı mitolojik kitabıdır. Verilerin toplanma teknikleri, okuma ve not alma şeklindedir. Verilerin geçerliliği, referans kaynakları üçgenleme ve Dayak Benuaq kabilesinin lideri ile röportaj yapma yöntemleri ile doğrulanmıştır. Bu çalışmada şu maddelere dayanarak *Tempuutn Langit Tana*’nın bugün hâlâ korunmakta olan kültürel bir fenomen yaratabileceği sonucuna ulaşılmıştır: (1) Bir çift yarı tanrı insanın karşılaşma yolculuğunun ve yeryüzünde ve gökyüzünde yaşayacak olan nesillerinin hikâyesi şeklindeki coğrafya düzey şeması, (2) Yeryüzü ve gökyüzünün yaratılış süreci şeklindeki tekno-ekonomik düzey, (3) Toplumun sorunları çözmek için yaptıkları şeyler ve düşün töreninin târihi ve amacı şeklindeki sosyolojik düzey, (4) O sırada dünya henüz yaratılmamış olduğu için görünmeyen âlem şeklindeki kozmolojik düzey, görünmeyen varlıkların yaratılış amacı ve Dayak Benuaq ve Tunjung kabile halkları tarafından bugüne kadar yapılagelen dinî ritüel aktivitelerinin ortaya çıkışının kökeni.

Anahtar sözcükler: *Tempuutn Langit Tana, Dünya’nın yaratılışı, efsane, Dayak Benuaq ve Tunjung, Levi Strauss*

Introduction

Mythologies emerged more during the early period of human history. Mythology is a collection of traditional or past stories considered sacred and functioning to describing a belief in culture. (Cassirer, 1953: 5). Myth as a philosophical analysis provides a similar portrayal like a mirror reflection and philosophically interprets the characteristics of materials and the origin of the world (Calvo, 2017: 87). (Bronner, 2007:56) stated that myth, as a folklore, is a significant source as it focuses on stories considered sacred by the supporting community and explains the creation process of the world and human life to become what they are now, and thus the myth can guide human’s behaviors (Frias et al., 2015: 595). In other words, beliefs and myths have been indirectly installed in their awareness (Gürçay, 2017: 72). Furthermore, folklore is a medium for preserving ancient fragments, cultures regarded inferior, and primitive human culture (Storey, 2003: 6)

Tempuutn Langit Tana of Dayak Benuaq and Tunjung tribes is one of Indonesian mythical stories telling the situations before the world was created and the creation of the heaven and earth as the origin of the creation of the world. The cultural structure in *Tempuutn* can be revealed through folklore studies using Levi Strauss structuralism. Levi Strauss structuralism views the structure of the human subconscious mind in living life by using mythical media believed by the community supporting Levi Strauss structuralism as a truth. This subconscious structure is then transformed into various cultural phenomena since, basically, folklore shows how to judge something from the past by documenting the stories, sayings, and attitudes that they then share in the present (Wilson, 2006: 3).

Levi Strauss structuralism is used by dissecting myths into the smallest units and then finding the relationship between the comparative elements, revealing cultural phenomena inherited through that structure, and interpreting through cultural structures related to the geographical, techno-economic, sociological, and cosmological levels. Through Levi Strauss structuralism, the researchers can explain the process of Dayak people's trust in *Tempuutn* and the impact perceived by the community. This is carried out because of the communication patterns and traditions in myths and rituals (Finnegan, 1992: 1).

The Dayak Benuaq and Tunjung are two of the tribes in Indonesia. The Dayak tribe is one of the majority ethnic groups in the Kalimantan region. (Riwut, 2007: 89) described that the Dayak tribe is divided into tens of ethnic groups, and the tens of nations are divided again into hundreds of tribal branches. The Dayak tribe in Kalimantan consists of seven tribes, and the seven tribes are divided into 18 *sedatuk* (branches of tribe), and the 18 *sedatuk* tribes are divided into 405 *sedatuk* families. The Benuaq Dayak tribe is one of the small tribes of the large Ngaju Dayak tribe which is the descendant of the Lawangan Dayak tribe. Hopes, Madrah, and Karaakng (Hopes et al., 1997:1) stated that the word "Dayak" means the native people of Kalimantan living upstream of several rivers. The Dayaks do not inhabit the coastal areas, but generally live upstream, and along smaller creeks or in the hills as far as water can be easily obtained (Staal, 1940: 55).

Method

This research is a qualitative research using ethnographic method based on Levi Strauss approach (Leavy, 2017: 9). This research mainly aimed to explore, describe, or explain people having distinctive characteristics over a long period to give rise to the daily routines of society related to norms, rituals, and social interactions as their cultural peculiarities (Yin, 2011: 309). Ethnographic research requires observation with the observed cultural community to explain the community daily life (Terrell, 2016: 157). Ethnography studies human groups and seeks to understand how they collectively form and maintain a culture (Marshall & Rossman, 2016: 64). Qualitative research was chosen because it studies the meaning of people's lives in real-world conditions (Yin, 2011: 86). The data in this study are quotations in the form of words, phrases, clauses, and sentences in the *Tempuutn Mate* text with the data source in the form of written text originating from the *Tempuutn* Dayak Benuaq and Tunjung mythology

in the book collection of myths *Tempuutn: Dayak Benuaq and Tunjung* myths by Dalmasius Madrah T and Karaakng. This is in accordance with Terrell's expectation that qualitative data can be text-based by using a narrative text (Terrell, 2016). The data were collected by reading and noting method using a research instrument in the form of a data card. The data were validated using triangulation of sources from various literature studies and interviews with Emanuel as a leader of the Dayak Benuaq community in West Kutai, East Kalimantan, Indonesia. The data analysis consisted of data reduction and verification, as well as drawing conclusions.

Discussion

Tempuutn is the forerunner of the emergence of customs carried out by the supporting community. The customs are such as traditional ceremonies, norms, values of social life, and all matters related to the concept of custom. The origin of the customary law and ritual ceremonies is explained along with the places so that they can be followed properly. In line with this, tradition must always be understood as a reflection of the past and present as a unity (Vansina, 1985:xii). Religious beliefs and rituals are conducted by making actions in the social contract of human life then standardized traditionally and subject to supernatural sanctions so as to strengthen the bonds of human cohesion (Bell, 2007: 35). Folklore characterizes the whole culture (Oring, 1996:13), and myth is a significant mediator transferring the past culture to the recent culture by delivering information related to the society (Sivri & Akbaba, 2018: 53). *Tempuutn* is a medium characterizing the entire culture existing in the Dayak Benuaq and Tunjung tribal communities.

Levi Strauss main goal is to find a generative source of cultural gifts in the universal structure of the human brain as a subconscious mental structure giving rise to culturally mediated experiential changes of consciousness. Levi Strauss stated that under the diversity of human cultural experiences, there is an invariant and common structure that can be seen in all societies (Throop, 2003: 376). The logical development of the mythical structure shows that the intellectual process in the mystical thought of primitive societies was as rigorous as that of scientific thought (Strauss, 1963:xiv). Then, it indicates something more than just folklore or local belief systems (Schneider, 2008: 69).

The structural approach of Levi Strauss can also use four levels consisting of geographic, techno-economic, sociological, and cosmological levels. These four levels are used to reveal the message and contained in a story so it is called the story structure. In myth, there are two aspects, namely the sequence and schemata aspects. Sequence aspect relates to the sequence of stories in myth, while the schemata aspect contains four schemes or levels explained as follows (Putra, 2006: 124).

Misnawati & Anwarsani (2019: 29-30) stated that myths always have a relationship with the past events. The structure in researching myths can be divided into two patterns, namely one myth and many myths. Research using one myth can be focused on the structure of the story, characters, and ideology. Meanwhile, researching with many myths is carried out by

analyzing each story and then comparing its structure to find similarities between existing myths. However, Levi Strauss structural analysis can be adapted to the existing myths in the area. Therefore, the structural analysis of the Dayak Benuak and Tunjung areas will be adapted to the existing conditions in Kutai Kartanegara Regency, East Kalimantan Province.

This structural study model is different from literary structuralism. Literary structuralism stems from the unanimity of intrinsic meaning which opposes mimetics as an imitation of reality, expressive theory assuming that literature is a reflection of the author's feelings and character, and reception theory viewing literary meaning based on the reader's responses and horizons. Literary structuralism is seen as autonomous and objective based on its intrinsic aspects. The weakness of literary structuralism is that literary works are not related to their context and function; they are separated from social, historical, and other relevance outside of the literary works. Meanwhile, Levi Strauss structuralism utilizes ethnographic data. Hence, the weaknesses existing in literary structuralism do not occur in Levi Strauss structuralism. However, this approach also has some weaknesses, namely the formulation of objective items and column divisions difficult to trace. These weaknesses are overcome by simplifying the formula and schema (Taum, 2011: 192)

Three foundations for the structural analysis of myth are (1) meaningful things in mythical elements are not found independently or separately from others, but they are found in a combination of all elements; (2) myth is not an ordinary language since it has different characteristics; (3) myths have complex characteristics more complicated than those of language so that they can be found at a level above language (Taum, 2011: 175).

Schematic or geographical level shows the direction of the figures' journey of their union with the gods. This scheme tells the pattern of the character's journey before the heaven and earth were created. Scheme 1 describes the beginning of the meeting of *Imaang Mangkaleyakng* (male) living at the end of the *Batuq Diikng Dingkikng* rock and *Ayaakng Lolaakng Kintaakng* (woman) living at the end of the *Batuq Rangkaakng Bulaau* rock. The ends of the boulder were opposite each other and then after the characters got married, the stones united together and the location was named *Batuuq Diikng Dingkikng Leputukng Rangkaakng Bulaau*. The union of these figures later became the forerunner of the earth formation. After getting married, they had children named sun, moon, stars, etc. Because their descendants continued to grow, they felt that the location was too narrow, so they wanted a wider place to live. Scheme 2 describes the character's journey in asking the family for directions to make a spacious place to live. The journey started from where he lived in *Batuuq Diikng Dingkikng Leputukng Rangkaakng Bulaau* to his family's residence in *Belikutan Tana, Bengkolookong Langit*, then headed to his wife's home location in *Tana Power*, and returned home for deliberation. After their deliberation, it was finally decided that their place of residence was called earth and heaven.

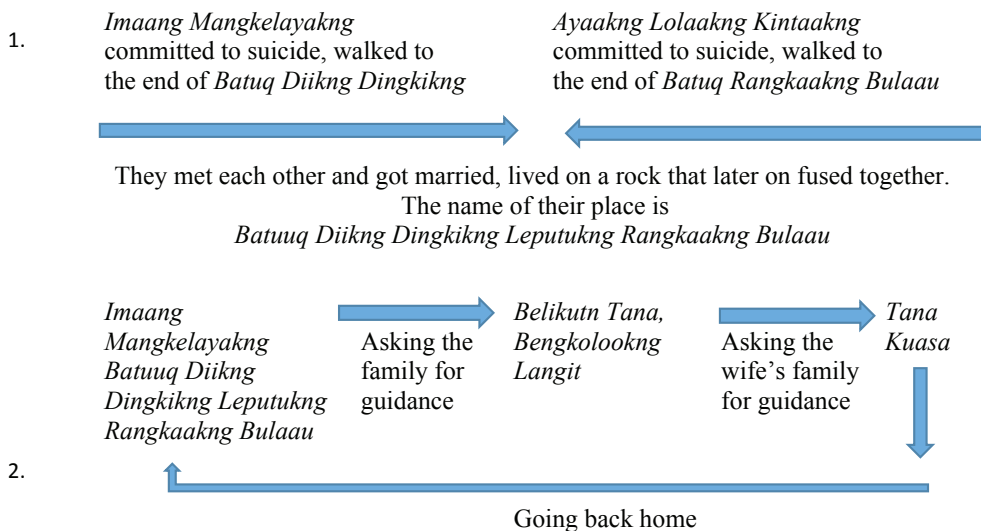

Diagram 1. Geographical Scheme of *Tempuutn Langit Tana*

Technoeconomics schemes present mythical elements describing the characters' experiences, economic activities, and results. This is because work really shapes their cultural perspectives (Oring, 1996: 76). Technoeconomics is influenced by local beliefs in these people's lives (Stoczkowski, 2002: 139). At *Tempuutn Langit Tana*, the *Dayak Benuaq* and *Tunjung* communities, the activity took place in the form of the process of creating the heaven and the earth as depicted in the schemes.

The scheme indicates an oppositional relationship, namely intending and having a place to live. Through this binary opposition, a harmonious binary opposition is formed (Misnawati & Anwarsani, 2019: 33). The creation of heaven and earth began with preparing the materials, transporting the materials, and drying the materials. Every time the material was opened for drying, *Yaai Logat* (large caterpillar) was sacrificed. When the construction of the land (earth) covering an area of 1 fathoms was finished, the soil was still loose and then sacrificed again. The blood of *Yaai Logat Langit* was smeared then the earth became solid. On the first day, the created heaven and the earth were 1 fathoms and 2 fathoms, respectively. On the second 1000 fathoms of heaven and 2000 fathoms of earth were successfully created, then *Seleggutung Ikui* (an animal believed by *Dayak Benuaq* and *Tunjung* communities) was sacrificed, a heaven-holding stick was added, and the earth foundation was strengthened. At first, the heaven was as high as a banana tree, then the heaven was raised up to eight levels. Every one level of the raised heaven formed one cloud layer. At this stage, *Wook Malukng Leneeq* (a kind of ghost) was sacrificed by using its colorful blood to decorate the heaven and the earth. The heaven and the earth were finished, then the sun, moon, and stars lived in the heaven. This explains that in every activity the *Benuaq Dayak* community required objects sacrificed as offerings so that their goals were facilitated.

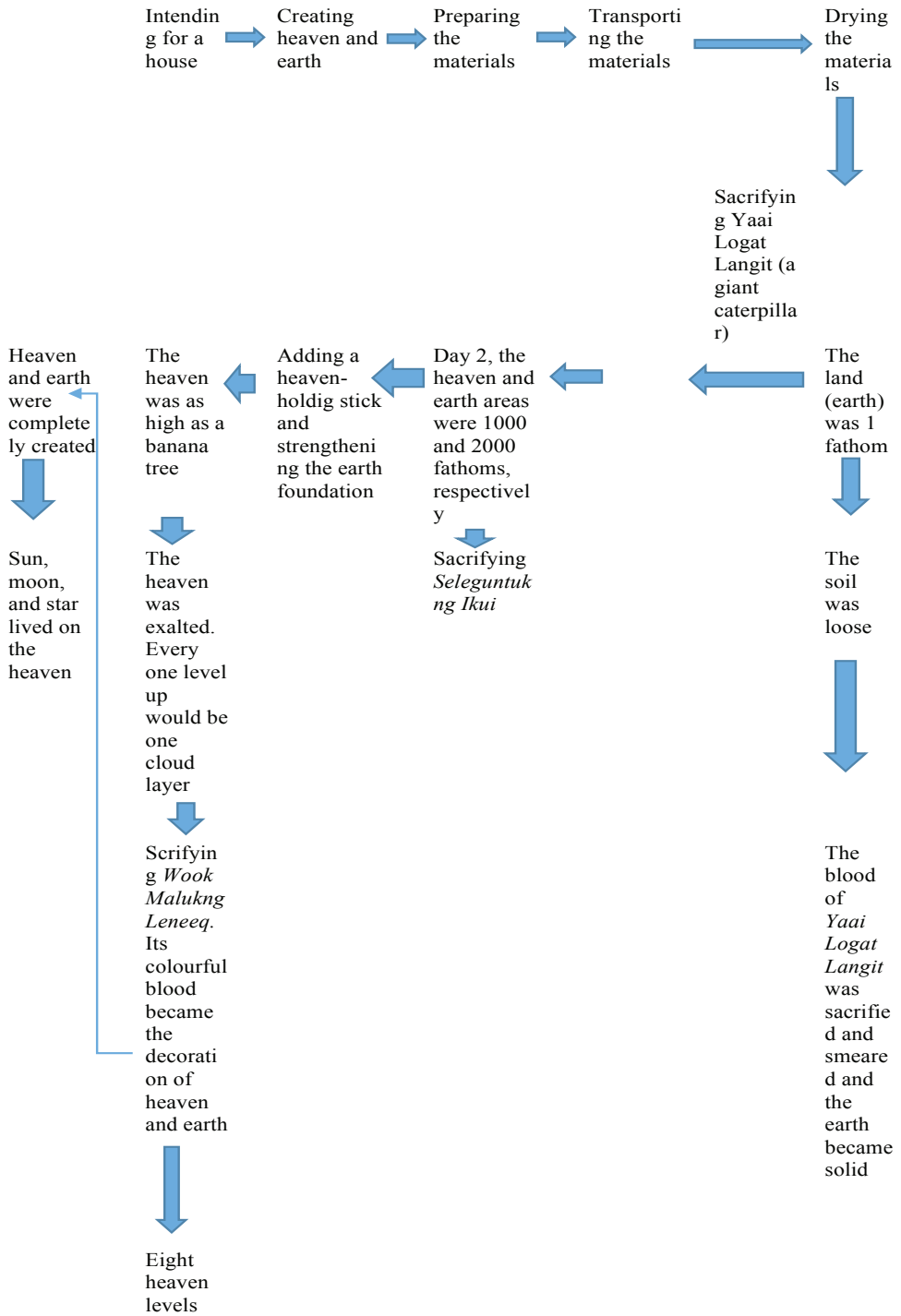

Diagram 2. Techno-Economic Scheme of *Tempuutn Langit Tana*

Sociological schema deals with social problems. This scheme depicts the journey from nature to the future culture, from primitive to civilized man by expressing in a complex society and having a sociological function. (Clement, 1985:130). Moreover, the sociological scheme is also related to the the characters' social status. In Tempuutn Langit Tana, there are 2 sociological schemes. Scheme 1 illustrates that initially, male and female demi-gods had intercourse freely so that they often caused misfortune. Finally, the assessment team ordered the leaders of Imaang Mangkaleyakng (male) and Ayaakng Lolaakng Kintaakng (female) to formalize their relationship by getting married and holding a *pelulukng* (a kind of marital ceremony). Since then, they had been spared from disaster. Until now, the community still performs the *pelulukng* ceremony.

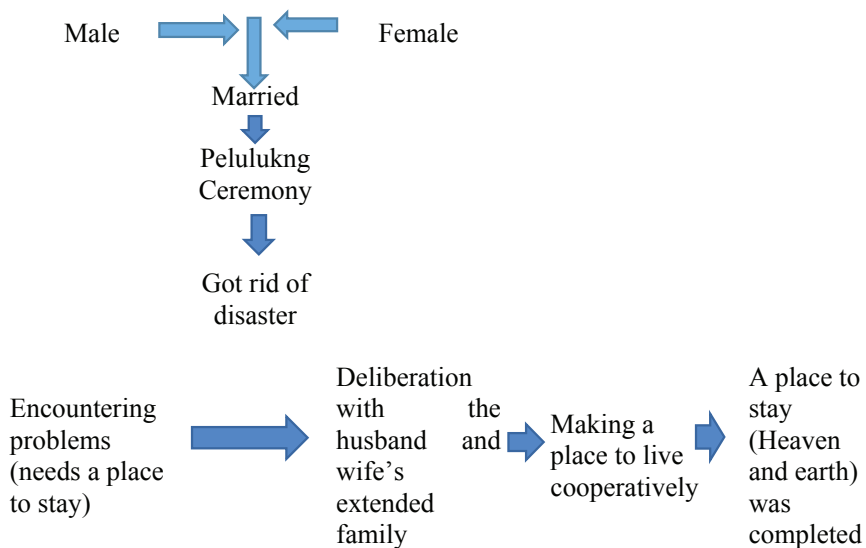

Diagram 3. Sociological Scheme of *Tempuutn Langit Tana*

The cosmological schema deals with the supernatural world, the world of non-human beings, and clearly shows top-down oppositional categories. If the scheme is started by combining the signs of the Macrocosm and the Microcosm (God and Man), it will be found that they will provide an internal outline signifying the state of love between the two. The cosmos is oriented to the place around its Center, and revolves above the concept of God and under the concept of life (Gray, 1980: 56). Furthermore, the cosmological schema is also related to rituals dealing with the supernatural offering a unique type of joy, namely communication related to the spirits of the dead (Tucker, 2008: 114).

The analysis of *Tempuutn Langit Tana* describes the origin of the creation of the world. Because the world has not yet been created, the location told is in the form of the supernatural or heaven. *Perejadiiq Bantikng Langit* (the name for God by the Dayak Benuaq and Tunjung people) created an assessment team whose job was to observe and assess. Then, he created five separate plots of land inhabited by demi-gods. The separate locations caused residents

to experience deep sadness because they could not visit each other. Then, he created Beniaaq Angaatn Langit (a kind of giant eagle) under whose there was a Tentaakng Laaq Mentaakng (a kind of giant spider) producing a cobweb containing the five plots of land. After that, Uook Ngesok (a ghost in charge of shifting and closing five plots of land) was created. The five plots of land were successfully merged. The assessment team stated that the five plots of land were not strong because they had no foundation, and thus two large stones were created in the middle of the five plots of land. The unified land allowed residents to meet each other and caused promiscuity so that uncontrolled birth and death happened due to falling from the dwelling. Batuq Diikng Dingkikng was inhabited by Imang Mengkelayakng, a man who had been married seven times and all of his wives died due to falling from their habitation. Batuq Leputukng Rangkaakng Bulaau was inhabited by Ayaakng Lolaakng Kintaakng, a woman who had been married seven times and all of her husbands died when they fell from their habitation. The assessment team considered the need to carry out a ceremony to avoid harm, and thus eight spirits were created to accompany the cultural ritual activities. Imang Mengkelayakng and Ayaakng Lolaakng Kintaakng got married and the assessment team ordered them to perform a *pululukng* ceremony to avoid accidents and unnatural deaths. Other cultural ritual activities were in the form of entanglement ceremonies to treat and prevent various diseases, praying for Itah Otur’s blessings for all the works and results, and *besagiiq* (a great ceremony to solve the residents’ problems), *wara wayukng/sentangih* (a praying ceremony) to save the spirits of the dead. The cultural ritual activities were also artistic in the form of dance, singing, and *beguliq*.

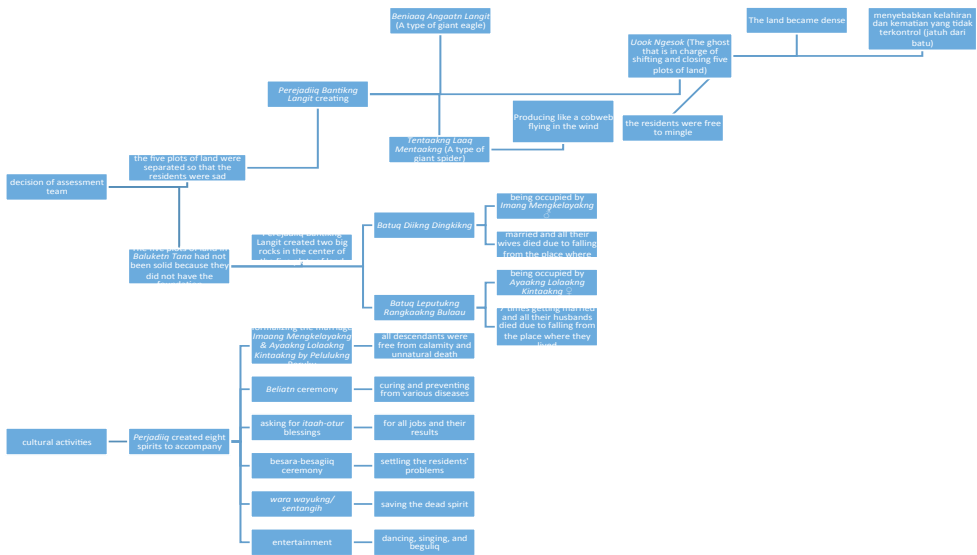

Diagram 4. Cosmological Scheme of *Tempuutn Langit Tana*

Figure 1. The ceremonial process. Opening is by chanting a spell

Figure 2. *Pemeliatn (shaman) begins to dance to the music in the healing ceremony of beliatn*

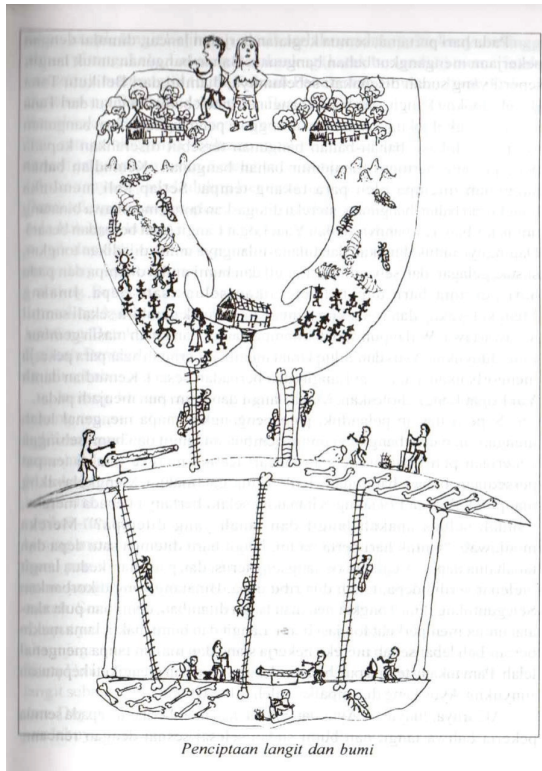

Figure 3. Illustration of the Creation of Heaven and Earth- hopes et al., 1997: 23).

Conclusion

Tempuutn Langit Tana is a myth about the origin of the creation of heaven and earth in the Dayak Benuaq and Tunjung tribal communities. This study finds four levels, namely the geographical, the technoeconomic, the sociological, and cosmological levels. The geographical level is the journey of meeting a human god pair as the initial story of how heaven and earth came to exist and their descendants who later inhabited the earth and heaven. Then, the techno-economic level is the process of making the earth and heaven. The sociological level is related to the community and the beginning of the wedding ceremony and its purpose, as well as the way it was carried out in dealing with a problem. The cosmological level is in the form of the told unseen world because at that time, the world had not yet been created, then the creation of astral beings and the purpose for which they were created, and the origin of the emergence of ritual activities, namely the *pululukng* ceremony to avoid unnatural disasters and deaths, *beliatan* ceremony to treat and prevent various diseases, asking for blessings for all the work and its results, great ceremony of *besagiiq* to solve the problems of residents, and *wara wayukng/sentangih* to save the spirits of the dead. The ritual activities were also artistic including dance, singing, and *beguliq*. These ritual activities are still carried out by the Dayak Benuaq and Tunjung people to this day.

Contribution levels of authors: All authors in this article contributed of preparation of the study, data collection, interpretation of the results, and writing of the article.

Ethics committee approval: This study did not require ethics committee approval.

Research and Publication Ethics Statement: This is a research article, containing original data, and it has not been previously published or to any other outlet for submitted publication. The authors followed ethical principles and rules during the research process. In this study, informed consent was obtained from the volunteer participants and the privacy of the participants was protected.

Financial Support: : This research received the support from the Center for Education Financial Services (Puslapdik) and the Indonesia Endowment Funds for Education (LPDP) through the Indonesia Education Scholarship (BPI) by the Ministry of Education, Culture, Research and Technology (Kemendikbudristek).

Conflict of interest: There is no conflict of interest between the authors of this article.

Source contact: Emanuel, age 51, Bachelor of Education, civil servant, interview date and place: December 2021, Mencimai Village, Barong Tongkok Sub-District.

References

- Bell, C. (2007). Teaching ritual. In *teaching ritual*. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780195176452.001.0001>
- Calvo, J. M. Z. (2017). Myth and exegesis in plotinus: How to divide and recompose words and things. *Rupkatha Journal on Interdisciplinary Studies in Humanities*, 9(2), 81–89. <https://doi.org/10.21659/rupkatha.v9n2.08>
- Cassirer, E. (1953). Language and myth. In *New York*. Dover Publications INC.
- Clement, C. (1985). Lévi-Strauss ou la structure et le Malheur. In *Revue Philosophique de Louvain*. Seghers.
- Dundes, A. (2007). Meaning of folklore: The analytical essays of Alan Dundes. In S. J. Bronner (Ed.), *Meaning of folklore: The Analytical Essays of Alan Dundes*. Utah State University Press. <https://doi.org/10.5860/choice.45-5990>
- Finnegan, R. (1992). Oral traditions and the verbal arts: A guide to research practices. In *Oral Traditions and the Verbal Arts: A Guide to Research Practices*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203393215>
- Frias, F. J. L., Isidori, E., & Papaellina, C. H. (2015). Greek mythology and education: From theory to practice. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 197(February), 595–599. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2015.07.199>
- Gray, W. G. (1980). *Magical ritual methods*. Samuel Weiser.
- Gürçay, S. (2017). Gılgamiş destanı ve titanların savaşında kahramanın yolculuğu. *Folklor/Edebiyat*, 1, 67–90. https://doi.org/10.22559/folkloredebiyat.2016.14_folklor/edebiyat
- Hopes, M., Madrah, & Karaangk. (1997). *Tempuutn myths of The Benuaq an Tunjung Dayak*. Puspa Swara.
- Leavy, P. (2017). *Research design*. The Guilford Press.
- Marshall, C., & Rossman, G. B. (2016). *Designing qualitative research*. Sage.

- Misnawati, & Anwarsani. (2019). *Teori struktural Levi-Strauss dan interpretatif simbolik untuk Penelitian Sastra Lisan*. Guepedia.
- Oring, E. (1996). *Folk groups and folklore genres*. Utah State University Press. <https://muse.jhu.edu/book/9350>
- Putra, H. S. A. (2006). *Strukturalisme Levi-strauss Mitos dan Karya Sastra*. Kepel Press.
- Riwut, T. (2007). *Kalimantan membangun alam dan kebudayaan*. NR Publishing.
- Schneider, W. (Ed.). (2008). *Living with stories: Telling, retelling, and remembering*. USU Press. <https://doi.org/10.2307/j.ctt4cgqdg>
- Sivri, M., & Akbaba, C. (2018). Dünya mitlerinde yılan. *folklor/edebiyat*, 24 (96), 53–64. <https://doi.org/10.22559/folklor.363>
- Staal, F. J. (1940). Folklore of Sadong Dayaks. *Journal of the Malayan Branch of the Royal Asiatic Society*, 18 (2), 55–82.
- Stoczkowski, W. (2002). Explaining human origins: Myth, imagination and conjecture. In *Ethnohistory* (Vol. 51, Issue 4). Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1215/00141801-51-4-825>
- Storey, J. (2003). Inventing popular culture from folklore to globalization (review). In *Modernism/modernity*. Blackwell Publishing. <https://doi.org/10.1353/mod.2005.0055>
- Strauss, C. L. (1963). *Structural anthropology*. Basic Books.
- Taum, Y. Y. (2011). *Studi Sastra Lisan: Sejarah, teori, metode, dan Pendekatan Disertai Contoh Penerapannya*. Lamalera.
- Terrell, S. R. (2016). *Writing a proposal for your dissertation*. The Guilford Press.
- Throop, C. J. (2003). Minding experience: An exploration of the concept of “experience” in the early French anthropology of Durkheim, Lévy-Bruhl, and Lévi-Strauss. *Journal of the History of the Behavioral Sciences*, 39(4), 365–382. <https://doi.org/10.1002/jhbs.10131>
- Tucker, E. (2008). *Children's folklore*. Greenwood Press.
- Vansina, J. (1985). *Oral tradition as history*. The University of Wisconsin Press. <https://doi.org/10.4324/9781315505176-10>
- Wilson, W. A. (2006). Marrow of human experience, The. In J. T. Rudy (Ed.), *Marrow of Human Experience, The*. Utah State University Press. <https://doi.org/10.2307/j.ctt4cgkmk>
- Yin, R. K. (2011). *Qualitative research from start to finish*. The Guilford.
- Yin, R. K. (2009). *Case study research: Design and methods* (4th ed.). Sage.

Bu eser Creative Commons Atf 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır. (This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License).

folk/ed. Derg, 2022; 28(4)-112. Sayı/Issue -Güz/Autumn
DOI: 10.22559/folklor.2234

Araştırma makalesi/Research article

Heroic Values in Jaka Tingkir Folklore from Javanese Culture

Java Kültüründen gelen Jaka Tingkir Folkloru'nda
Kahramanlığın Değeri

Agus Widiyanto*
Suyitno**
M. Hum Supana***

Abstract

The folklore “Jaka Tingkir” is a form of Javanese culture and literature which is popular in Sragen, Jawa Tengah, Indonesia. The story takes place in the Kingdom of Demak (when Jaka Tingkir devoted himself as leader of the soldiers), as well as in the Kingdom of Pajang (when Jaka Tingkir becomes the king with “Sultan Hadiwijaya” title). UNESCO has recognized this folklore as ‘Indonesian culture’ and stated that it has a good value, therefore people can use it as a way to build

---

Geliş tarihi (Received): 22-03-2022 – Kabul tarihi (Accepted): 14-10-2022

* Researcher, graduated from the Masters Program in Regional Language and Literature Education at Sebelas Maret University Indonesia. maheserwidi12@gmail.com. ORCID 0000-0001-9843-2423

** Prof.Dr., Faculty of Teacher Training and Education, Sebelas Maret University, Surakarta, Indonesia. suyitno@uns.ac.id. ORCID 0000-0002-9081-8871

*** Dr. Lecturer. Faculty of Cultural Studies, Sebelas Maret University, Surakarta, Indonesia. supana_77@staff.uns.ac.id. ORCID 0000-0003-3211-147X

(improve) their characters in daily life. This research aims to describe the ‘values of heroism’ in this particular folklore. The heroic values are emphasized in the main character; Jaka Tingkir. This research was conducted in *Butuh, Desa Gedongan, Kecamatan Plupuh, Kabupaten Sragen, Jawa Tengah, Indonesia*. This is a cultural qualitative research with a folklore approach and consists of two data sources. The sources of the verbal data as well as the primary data are from four people; namely Muhammad Aziz, Suparno, Andun Jailani and Iswahyudi - while the sources of the written data as well as the secondary data are *Buku Cerita Rakyat Jawa Tengah Jaka, novel epik Jaka Tingkir: Jalan Berliku Menjemput Wahyu*, and *Babad Demak 2*. The researcher used purposive sampling for the sample selection. Meanwhile, the data were collected through narrative interviews (for the verbal data) and literature study (for the written data). The validity of the data in this research is processed with source triangulation, while the data analysis method is functional and document analysis. The results of this research suggest that the values of heroism in the folklore “Jaka Tingkir” are good morals, the willingness to sacrifice, loyal to the country (willing to defend it), discipline, relentless, brave, honest, responsible, confident and great leadership skills. Living creatures, such as humans (both male and female) or animals can imply these values in life, which can be addressed to an individual or many people. The reason these particular values were examined is because they can be useful as a way to build and improve one’s character, especially in today’s society.

Keywords: *Jaka Tingkir, Javanese culture, Indonesia, values of heroism, folklore*

Öz

Jaka Tingkir folkloru, Endonezya Merkez Java’da bulunan Sragen’deki popüler bir kültür biçimidir. Bu folklorik veriler, Demak Krallığı’nda Jaka Tingkir’in kendisini Pajang askerlerinin liderine ve Pajang Krallığı’na adanmış zamanlarda, Tingkir’in Sultan Hadiwijaya ismini alıp kral olmasıyla ortaya çıkmıştır. UNESCO bu önem ve özgünlüğü nedeniyle kültür formunu Endonezya’ya ait olarak kabul etmiştir. Böylelikle günlük hayatta bu folklor türünden toplumdaki karakter yapısını biçimlendirmek üzere faydalanmak mümkün olacaktır. Kahramansal değerler, Jaka Tingkir Folklor’unun ana karakteri olan Jaka Tingkir’e odaklıdır. Bu araştırma çalışması Endonezya, Merkez Java’da Butuh, Gedongan, Plupuh ve Sragen’de gerçekleştirilmiştir. Çalışma, folklor yaklaşımı bir kültürel araştırmadır. Araştırma iki veri kaynağından oluşmaktadır. Muhammad Aziz, Suparno, Andun Jailani ve Iswahyudi, sözlü verilerden meydana gelen birincil kaynağı sağlamışlardır. İkincil ve yazılı kaynağı oluşturanlar ise Merkez Java, Jaka Tingkir Halk Hikâyesi Kitabı: Vahiy Dolambaçlı Yollardan Gelir ve Babad Demak 2’dir. Örnek seçimi için amaçsal örnekleme metodu kullanılmıştır. Bu çalışmadaki veri toplama yöntemi, sözlü verilerden gelen öykü mülakatlarının sonuç raporlarından ve yazılı veri için gerçekleştirilen edebî çalışmalardan faydalanmaya dayalıdır. Toplanan bu verinin geçerliliği için kaynak üçgenlemesi kullanılmaktadır. Bu çalışmadaki veri analizi metodları fonksiyonel analiz ve döküman analizlerinden oluşmaktadır. Bu çalışmanın sonuçları, Jaka Tingkir folklorundaki iyi ahlak, fedakârlık için duyulan

istek, ülkeyi savunma, disiplin, asla pes etmeme, cesur, dürüst, sorumluluk sahibi, özgüvenli olma ve liderlik olarak bilinen kahramanlık değerleridir. İnsanlar ve hayvanlar bu değerleri hayatlarında uygulayabilirler. Bahsi geçen bu değerler, bir ya da birden çok insana hitap edilebilir. Bu kahramansal değerler hakkında incelemeler yapılmasının sebebi, bahsi geçen bu değerlerin, topluma karakter oluşturma açısından sağlayacağı faydaların varlığıdır.

Anahtar sözcükler: *Jaka Tingkir, Java kültürü, Endonezya, kahramansal değerler, folklor*

Introduction

Indonesia has tons of culture, which is associated with humans. A culture can develop to form a distinctive identity. This will give birth to a culture which differs between places. In Javanese culture, humans are taught to respect their parents or other people (Kahraman: 2021, 120; Sutardjo: 2014, 12; Fauziah: 2019, 350). Etiquette and *unggah-ungguh* or *undha usuk* are the characteristics of Javanese culture. This culture has started since ancient times and developed with acculturation to local culture, animism and Hindu-Buddhist; therefore it is heterogeneous (Rianingrum: 2021, 57). Furthermore, one form of culture is literature, whether it is in the written or oral form. Literature gives an aesthetic sense to humans (Hança: 2022, 269). In this case, the most important thing is that oral literature has several characteristics which are passed down orally to each generation. Moreover, it also contains ideas, cultural traditions and values (Wistey: 2016, 1)I argue that heroism requires displacement. This notion of heroism applies to a majority of hero tales because this displacement happens physically, mentally, or even psychologically. To analyze the displaced hero, certain 18th and 19th century American texts encapsulate instances of displaced heroism: women’s Indian captivity narratives, Charles Brockden Brown’s *Edgar Huntly*, and *Life of Black Hawk*. Focusing on displaced heroism in these specific texts allows for further commentary on the discussion of Americanness and the issues America faced when encountering the Native Americans in what they perceived to be a wilderness. This study compares women’s Indian captivity narratives with European fairytales to demonstrate how the heroine dealt successfully with her captivity in the wilderness. Conversely, *Edgar Huntly* becomes displaced when writing about his descent into the American wilderness, inverting the archetypal heroic journey and failing in his heroic efforts. And finally, *Black Hawk* represents a tragic hero figure. He became displaced in his attempt to fight the U.S. Government and save his people’s way of life, and discouraged after touring the booming industry of the eastern American cities. In displacement, heroism can either hinder or help, depending on whether the individual chooses to rise above their predicament and achieve an innate sense of self. The meaning behind these important hero stories explores how to live life to the fullest even when displaced, shifted, challenged, and questioned in life.”, “author”:[{“dropping-particle”：“family”：“Wistey”,“given”：“Imelda Corazon”,“non-dropping-particle”：“parse-names”:false,“suffix”:{}}, “container-title”：“Graduate Theses and Dissertations”,“id”：“ITEM-1”,“issued”:{“date-parts”:[["2016"]]},“page”：1-83”,“title”：“Displaced heroism in 18th and 19th century

American literature”, “type”: “article-journal”}, “locator”: “1”, “uris”: [“http://www.mendeley.com/documents/?uuid=62d0f9e5-6950-4d79-979f-236c07de8a86”]}; “mendeley”: {“format tedCitation”: (Wistey, 2016, p. 1. The superiority of oral tradition culture in Indonesia has been strongly held by the ancestors. Every culture and folklore is also closely related to local wisdom, which similarly has values and guidelines regarding the correct way to live our lives (Saptatingsih et al.: 2021, 2270).

Meanwhile, folklore is a form of science which studies everything related to humans as objects, such as traditions and behavior (Çobanoğlu: 2022, 348). It can be used as a form of human manifestation that has moral values, folk culture, places, myths, cultural mysteries, reminders of folk culture, learning media, or expressions of humanity (Krikščiūnas: 2018, 231; Saddhono & Erwinsyah: 2018, 444; Smith: 2015, 1; Stefanova: 2012, 65).

A society tends to associate folklore with certain beliefs. It is useful to set a mission and provide moral teachings for the readers. In folklore, both the protagonists and antagonists can be role models and trigger for heroic values. The ‘hero role’ can reflect good character education and historical studies for hero’s attitudes (Perrotta: 2017, 30). Moreover, folklore can also be presented in the form of reading, which provides both entertainment and benefits. It will be a good thing to teach (or read) literature for children since early age (Hogg: 2011, 671).

An example of folklore which develops in Indonesia is “Jaka Tingkir”. It develops in *Jawa Tengah*. It needs to be learned so that humans can live a better life from the values linger there. It contains several heroic events, such as when Jaka Tingkir is fighting with crocodiles and bulls.

Heroism itself refers to the commitment of someone who has a courageous character and noble orientation towards truth, wholeness, prosperity, as well as to defend the truth (Franco et al.: 2018, 389; Jayawickreme & Stefano: 2012, 165) usually aimed at furthering the welfare of others, and involving the willingness to accept the consequences of achieving that purpose—has received little attention from political psychologists, even though a person is arguably as liable to act heroically as she is to act in a morally reprehensible manner. Specifically, important questions remain in how heroes can be identified beforehand and how such behavior can be successfully studied and promoted. We posit that recent work in genocide studies, positive psychology, personality psychology, ecological psychology, and moral psychology provides new and promising directions for better understanding heroic behavior. These developments can provide the tools for understanding the complex interplay of factors—including traits, situations, and communal beliefs—motivating heroic behavior.”, “author”: [{“dropping-particle”: “”, “family”: “Jayawickreme”, “given”: “Eranda”, “non-dropping-particle”: “”, “parse-names”: false, “suffix”: “”}, {“dropping-particle”: “Di”, “family”: “Stefano”, “given”: “Paul”, “non-dropping-particle”: “”, “parse-names”: false, “suffix”: “”}], “container-title”: “Political Psychology”, “id”: “ITEM-1”, “issue”: “1”, “issued”: {“date-parts”: [[“2012”]]}, “page”: “165-178”, “title”: “How can We Study Heroism? Integrating Persons, Situations and Communities”, “type”: “article-journal”, “volume”: “33”, “locato”:

“165”, “uris”:[“http://www.mendeley.com/documents/?uuid=3271083b-6de5-4a0c-baac-56a35e81f84f”]}, {"id":“ITEM-2”, “itemData”:{“DOI”:"10.1177/0022167816681232"}, “abstract”: “Heroism as an expression of self-actualization and a pinnacle social state is of fundamental interest to humanistic psychology and the field more broadly. This review places the growing discussion on heroic action in a humanistic perspective, as heroism aligns with ethical self-actualization in its highest form, personal meaning making, and social good, and can also involve profound existential costs. This review is organized in four major sections: First, the historical and philosophical underpinnings of heroism are examined, moving from ancient Greco-Roman perspectives, to more modern interpretations of Continental philosophy, and to Freud and Le Bon. Second, the article summarizes in detail a renaissance of interest in the psychology of heroism that began in the early 2000s, moving from a modern re-theorizing of heroism toward empirical exploration. This renewal of interest is described as six overlapping phases: theory building and exploration of operational definitions of heroism, taxonomic approaches to heroic figures, implicit theories of heroism, social ascription of heroic status, social influence of heroes, and internal motivations for heroic action. Third, key methodological challenges in studying heroism are discussed. Finally, the renewed interest in heroism is considered as a social movement involving not just researchers but also the broader public.”, “author”:[{“dropping-particle”:, “family”：“Franco”, “given”：“Zeno E.”, “non-dropping-particle”:, “parse-names”：false, “suffix”：}, {"dropping-particle”:, “family”：“Allison”, “given”：“Scott T.”, “non-dropping-particle”:, “parse-names”：false, “suffix”：}, {"dropping-particle”:, “family”：“Kinsella”, “given”：“Elaine L.”, “non-dropping-particle”:, “parse-names”：false, “suffix”：}, {"dropping-particle”:, “family”：“Kohen”, “given”：“Ari”, “non-dropping-particle”:, “parse-names”：false, “suffix”：}, {"dropping-particle”:, “family”：“Langdon”, “given”：“Matt”, “non-dropping-particle”:, “parse-names”：false, “suffix”：}, {"dropping-particle”:, “family”：“Zimbardo”, “given”：“Philip G.”, “non-dropping-particle”:, “parse-names”：false, “suffix”：}], “container-title”：“Journal of Humanistic Psychology”, “id”：“ITEM-2”, “issue”：“4”, “issued”:{“date-parts”：[[“2018”]]}, “page”：“382-396”, “title”：“Heroism Research: A Review of Theories, Methods, Challenges, and Trends”, “type”：“article-journal”, “volume”：“58”}, “locator”：“389”, “uris”:[“http://www.mendeley.com/documents/?uuid=e07cbe7f-f0f2-455c-84bf-9df987cb5bda”]}, “mendeley”:{“formattedCitation”：“(Franco et al., 2018, p. 389; Jayawickreme & Stefano, 2012, p. 165. Its effect can be classified into two elements, which are the positive and negative effects. Internally, one’s heroism also has risks - while externally, it can make a profit. A person who protects others must look at a particular situation (Riches et al.: 2020, 3)2017. Weak people need protection (either on a small or large scale) from someone who has a heroic spirit. An indication of the difference between the two types of heroism is shown by the popularity when ‘the hero’ is protecting other people. Heroes who have great influence is usually a famous figure, while the heroes in daily life are usually less famous (Keczer et al.: 2016, 5). For example, Ir. Soekarno (the national hero and “*Bapak Proklamator*” of Indonesia) (Haeri: 2020, 191; Hong & Zhouxiang: 2019, 26; Lee & Nadea: 2011, 539), or Atatürk (Turkey’s national hero) (Barat & Crosbie: 2021, 81). Those two are famous for having a

great contribution to their own country. Meanwhile, people who help their friends who are in trouble seem to be unknown. Usually, when someone helps others sincerely, it is oriented to truth. Someone who has an attitude of heroism should be appreciated as ‘a representative of social goodness and usefulness’ (Elad-Strenger: 2016, 52). Therefore, the values of heroism can be taken in these events as a way of developing and enhancing one’s character in daily life. These values are sometimes hidden as implied symbolic values, hence the interest in many researchers to conduct a research on folklore (Labashchuk et al.: 2020, 70) Slavs, and other peoples. This research is based on stories of more than 500 women about personal experience of pregnancy and childbirth, which were recorded using the narrative interview method. The thick description method (Clifford Geertz 1973).

The value of heroism is an attitude which reflects a sense of courage for the sake of others. Several figures have identified the some heroic values, namely courage, moral integrity, self-confidence, sacrifice, protection, honesty, non-individualism, determination, savior, inspire, assistance, discipline, obedience, determination, courage, excel, bravery, integrity, act, as well as agree (Cabrera et al.: 2016, 14; Kinsella et al.: 2015; Respass: 2017, 25; Suryana: 2012, 133). Meanwhile, some of the most important attitudes which must be owned by someone with a heroic spirit are unyielding, tenacious, responsibility and great leadership skills. Therefore, in short; the values of heroism in the folklore “Jaka Tingkir” consist of good morals, the willingness to sacrifice, loyalty to the nation (willing to defend the country), discipline, relentless, brave, honest, responsible, confident and great leadership skills.

The most important thing for folklore is its source. However, it has started to become rare since it is old; therefore some sources have ceased to exist. One alternative to prevent this issue is to document folklore. Culture has an important and mutually beneficial role which will produce a sense of pleasure and pride (Maulana et al.: 2021, 4461). That being said, treasuring the folklore “Jaka Tingkir” can have a positive impact to the surrounding community, or even to wider community. It is a world heritage owned by Indonesia which has been recognized by UNESCO (Gullino & Larcher: 2012, 393; Kurnianto et al.: 2021, 995). Its cultural wealth can reflect the diversity of Indonesian culture, especially in *Sragen, Jawa Tengah*. It has the potential to become a local and international tourism development. However, the greatness of this particular folklore is largely determined by the character of the people in the surrounding area (Waluyo et al.: 2019, 32). The values contained in the folklore can serve as role models to help shape the character development of the people (Pramono et al.: 2019, 120).

The topic of heroism has piqued the interest of some researchers. For instance, in Turkey; it is used in oral heroic poetry - and in Persia, researches on heroism is dominantly studied by several scientists (Allison et al: 2017, 3; Donzel: 2022, 37). In general, the phenomenon of heroism can be reflected by famous figures. However, everyone (on a small scale) can also be studied as a hero (Franco et al.: 2018, 385). In Philippines, several studies have been done on the values of heroism (Encinas-Franco: 2015, 56; Guevarra: 2014, 130). The novel, “The Jungle Book” and the folklore, “*Stilla*” are based on heroic elements (Darojat et al.: 2019, 700; Selian et al.: 2017, 51). Furthermore, research on heroism based on negative elements has also been reviewed (Beggan: 2019) a rarely challenged assumption of heroism research is

that heroic behavior represents a social good that should be rewarded, encouraged, and even taught. Yet it is not difficult to demonstrate empirically that heroic behavior, regardless of how well intended, can backfire and hurt, rather than help, the would-be helper, the target of helping, and third parties in the background. By extension, training programs that promote heroism can be of questionable value to the extent that they encourage individuals to engage in heroic behaviors that subsequently produce a negative effect. A two-dimensional action-impact matrix is presented that crosses whether or not a hero acts heroically and whether or not he or she has a positive impact to identify four possible actors: the classic hero, meddling hero, meta-hero, and failed hero. Using famous characters from fiction such as Superman and the officers on Star Trek, as well as real life incidents and case studies, the dynamics of the action-impact matrix are identified in order to explore the reasons why a person should not intervene in some instances.”, ”author”:[{“dropping-particle”:"", ”family”:”Beggan”, ”given”:”James K.”, ”non-dropping-particle”:"", ”parse-names”:false, ”suffix”:""}], ”container-title”:"Heroism Science: An Interdisciplinary Journal”, ”id”:"ITEM-1”, ”issue”:"2”, ”issued”:{“date-parts”:[["2019"]]}, ”page”:"1-35”, ”title”:"On the Downside of Heroism: Grey Zone Limitations on the Value of Social and Physical Risk Heroism”, ”type”:"article-journal”, ”volume”:"4”}, ”uris”:[“http://www.mendeley.com/documents/?uuiid=900e62e6-7d61-473e-8748-c0f4b9b62d56”]}, ”mendeley”:{“formattedCitation”:(Beggan, 2019. This research is therefore important, so as to make humans able to apply heroism in their daily lives.

Other researchers have studied folklore and explained that it is beneficial for life (Amri et al.: 2022, 1; Asika: 2020, 14; Baan: 2021, 83; Hastuti et al.: 2021, 4328; Istiana et al.: 2021, 343; Nanda et al.: 2021, 85; Nursari et al.: 2020, 77; Rahiem & Rahim: 2020, 60; Sudjarwo et al.: 2021, 605; Yuliyanti et al.: 2022, 49). The folklore “Jaka Tingkir” has also been used as an object of research. For example Giri (2016, 51); Imron (2017, 271); Latukau and Yulianeta (2018, 455) who study it based on its values. There are also Putra and Wahyuningtyas (2017, 122) who review the ‘Study of the Narrative Structure of Vladimir Propp’ from the folklore “Jaka Tingkir”; Farha (2017, 1) who studies *Babad Jaka Tingkir* based on *Successi*; or Huda (2020, 193) who analyzes the folklore “Jaka Tingkir” on cognitive level.

This research takes a gap in the form of folklore research with a focus on the values of heroism. It aims to describe the values of heroism in the folklore “Jaka Tingkir”. However, these values are emphasized on the main character only; that is Jaka Tingkir.

Methods

This research was conducted in Butuh, Gedongan, Plupuh, Sragen, Jawa Tengah, Indonesia. It was a qualitative cultural research with a narrative design. It means that the researcher creates a friendly atmosphere for the informants who want to tell what they know about the heroism of Jaka Tingkir (Creswell: 2015, 504). This research applies a folklore approach by analyzing the sources of folklore for knowledge aspect (Bronner: 2019, 108).

As the primary data source, the oral data were generated by four informants. The selection

of the informants was based on the “indigenous people” in Sragen who have mastered and fully understood the particular folklore. This research used purposive sampling technique, since the informants were selected with a specific purpose (Balthazar & Vendrely: 2022, 98). People who live around the research site that have good knowledge on the subject are selected as informants through the aforementioned sampling technique (Cohen et al.:2013, 157). Meanwhile, the written data (as the secondary data source) were from the documents which contain the folklore “Jaka Tingkir”. The details of the data sources in this research can be seen in the table below.

Table 1. Data source details

Primary Data Source			
No	Name	Age	Profession
1	Muhammad Aziz	41 years old	caretaker of Jaka Tingkir’s Tomb
2	Suparno	87 years old	elders in the Butuh; retired teacher
3	Andun Jailani	63 years old	residents in the Butuh; retired <i>carik</i> Gedongan Village.
4	Iswahyudi	50 years old	<i>Kebayan</i> II Gedongan Village (Gedongan Village office employee)
Secondary Data Source			
No	Title	Publication Year	Author’s Name
1	The Central Java Folklore <i>Jaka Tingkir</i>	2010	Sunjaya, Sri Sunarsih, and Martha Sadiyahati
2	the epic novel <i>Jaka Tingkir: Jalan Berliku Menjemput Wahyu</i>	2008	Gamal Komandoko
3	<i>Babad Demak 2</i>	1981	Gina and Dirgo Sabariyanto

Source: Researcher Data, 2021

The data in this research were collected by interviewing the informants. The interviews were conducted continuously by using note-taking and recording techniques. The steps in this stage consist of determining the informants, interviewing the four informants, recording the process of the interviews, transliteration and translation. This research also conducted a literature study in order to collect data from the documents.

This research used a data validity technique in the form of source triangulation. The data of folklore and the values of heroism in the folklore “Jaka Tingkir” were provided by the four informants, while the written data sources are used as comparison material. It is due to the fact that every data source is different that the researchers are forced to look for the data with the highest validity.

This research used two data analysis techniques; namely functional analysis (which is

done by asking the informants about the values of heroism and the folklore “Jaka Tingkir”) (McNeill: 2013, 30) and document analysis (which is used to analyze *Cerita Rakyat Jawa Tengah Jaka Tingkir*; *novel epik Jaka Tingkir: Jalan Berliku Menjemput Wahyu*, and *Babad Demak 2*). The stages of the data analysis consist of selecting and classifying the data, analyzing the values of heroism, as well as drawing the conclusions.

Results and discussions

The folklore of Jaka Tingkir is some kind of a treasure for the Javanese culture and literature. Various cultural mysteries and past values are stored as values which can elevate their existence. For instance, the moment when Jaka Tingkir serves as a soldier in the Kingdom of Demak, as well as reigned in the Kingdom of Pajang in 1543 AD, has been so well-known by the Indonesians (Inderasari & Kurniasih: 2021, 27).

Jaka Tingkir, whose birth name is Mas Karebet, is the son of Ki Kebokenanga. He is named as Mas Karebet because he was born when his father performed *wayang beber*. The existence of this folklore is related to the history of the development of the Kingdom of Demak, which is influenced by Islam. Ki Kebokenanga is a very loyal man when it comes to the teachings of Islam. When he is sick in Pengging, the Sultan of Demak asks him to visit the Kingdom of Demak, since he has not done so in a long time. Finally, the last ambassador of the Sultan of Demak who is told to bring Ki Kebokenanga back to the Kingdom of Demak, namely Sunan Kudus, ended up killing Ki Kebokenanga due to a misunderstanding. Sunan Kudus kills him because he rejects the two choices given by the Sultan of Demak through Sunan Kudus. Ki Kebokenanga has refused to choose since he clings to the will of God so much. Furthermore, Jaka Tingkir also has a religious spirit. He has a very strong heroic spirit that in the end, he manages to become the king of the Kingdom of Pajang.

In Javanese culture and literature, Jaka Tingkir takes place in the Kingdom of Demak and the Kingdom of Pajang. From the fight happening in the kingdom; a moral message in the form of the values of heroism can be taken. Jaka Tingkir is indeed a character with a heroic soul, since he uses most of his time to lead the soldiers of the Kingdom of Demak. This folklore really contains lots of values of heroism.

Table 2. Heroic values in the folklore of Jaka Tingkir

No	Time	Heroic Values
1	living in Butuh	discipline
2	journey to Demak Kingdom	never give up, courageous, and confidence
3	soldiers in Demak Kingdom	good morals, willing to sacrifice, defend the country, honesty, and responsibility
4	the king of Pajang Kingdom	leadership

Source: researcher, 2021

The table above shows Jaka Tingkir goes through four phases of life before finally

becoming a king of the Kingdom of Pajang. He is just an ordinary man. However, he is so disciplined to achieve his desire by studying with several spiritual masters before coming to the Kingdom of Demak. His journey to the Kingdom of Demak goes so well, although there are several obstacles in the process. At the early period of the Kingdom of Demak, Jaka Tingkir is appointed as leader of the soldiers. In the end, he finally becomes the king of the Kingdom of Pajang.

Good moral

Moral consists of good and ordinary (Oman: 2021, 387). Someone who has good morals can be reflected in the application of good teachings in life. In this research, good morals expressed by Jaka Tingkir are such as being patient, observant, generous, and a dynamic mind. His characterizations are generous and patient.

(1) Jaka Tingkir wong pakaryane lurah tamtana Krajan Demak sing atine gedhe lan sabar marang prajurite. Jaka Tingkir ora pernah nesu kanthi ora prelu lan kakeyan utawa banter neng ngarepe wong akeh bilih prajurite ndhuweni keluputan.

translation:

‘Jaka Tingkir is the leader of the soldiers. He has a big heart and is patient with them. He is never frustrated or shouted in public when one of the soldiers made a mistake.’

Jaka Tingkir can be considered as a good leader; since he can influence others and provide the best results (Brown: 2021, 250; Mathieu: 2021, 6). When one of his soldiers made a mistake, he does not get angry. Furthermore, he is also sensitive to a problem.

(2) Ngerteni prajurite meneng, Jaka Tingkir gage obah cepet. Dheweke mlebu neng suket-suket kandhel lan ana harimau.

translation:

‘This is proven by a moment when his soldiers are not responsive to the situation around, yet Jaka Tingkir still enters the thick grass nearby (immediately after he senses a danger), and he finds a tiger lurking there.’

Jaka Tingkir, who is an enlisted member of the Kingdom of Demak, is also sensitive when the soldiers are slacking when Sultan Trenggana orders them to see the tiger that he shot. This is also happens when he sees the soldiers ignore Sultan Trenggana’s order. That being said, it can be concluded that he also has dynamic mind.

(3) Jaka Tingkir tresna marang Putri Cepaka, ning disimpèn rapet. Dheweke ngerti yen seneng Sang Putri ndadekake murka Sultan.

translation:

‘Jaka Tingkir loves Putri Cepaka, however he keeps his feelings to himself. He realizes what pleases the Princess will usually anger the Sultan.’

In taking action, one must think about the impact from that action. However, this does

not change the fact that the action taken can still be beneficial. From it, we can see Jaka Tingkir's attitude, where he carefully considers the impact which may happen if he expresses his love for Putri Cepaka. He does not want to repeat what he once done in the past. However, as time goes by, Sultan Trenggana finally gives him his blessings - all due to Jaka Tingkir's kindness and greatness.

The Willingness to sacrifice and defend the country

The attitude of 'willing to sacrifice and defend the country' also exists in Jaka Tingkir.

(4) Watak lan sikape apik, setya marang Demak, kadidyane gede, lan wicaksane saben ngatur tamtamane.

translation:

'His character and behavior reflect good things; where he is loyal to Demak and has an immense power as well as wisdom in leading the soldiers.'

(5) Kabecikane Sultan Trenggana dibales Jaka Tingkir kanthi setya menahi kagunane. Jaka Tingkir lila mati kanggo njaga Sultan.

translation:

'Jaka Tingkir returns Sultan Trenggana's kindness with his loyalty and skills. He is also willing to sacrifice himself to protect the Sultan.'

Quotation (4) shows Jaka Tingkir's willingness to sacrifice himself for Sultan Trenggana by willingly dying for him, while quote (5) reflects Jaka Tingkir's loyalty to the Kingdom of Demak. Both attitudes can be considered as 'the willingness to sacrifice for the greater good'. However, quote (4) refers to a person while quote (5) refers to a place. Jaka Tingkir is also able to maintain good relations with both the Kingdom of Demak and Sultan Trenggana.

Discipline

The appearance of Jaka Tingkir is as below:

(6) Jaka Tingkir ngarap sawah kanthi tlaten. Ananging, ora nate kesel. Iku merga digarap bungah

translation:

Jaka Tingkir is disciplined to work in the fields and he never gets tired of it.

His discipline can also be imitated by anyone today. He does the heavy lifting with pleasure. People who are slacking off will only bring loss to themselves, whereas people who are discipline will bring to themselves self-respect, orderly lifestyle - and they can also achieve their goals (Font: 2021; Seaborn: 2014, 10). This is in accordance with Jaka Tingkir's discipline, which triggers appreciation from others and his desire to live a successful life can be achieved when he finally becomes leader of the soldiers in the Kingdom of Demak, and later becomes the king of the Kingdom of Pajang.

Relentless

Jaka Tingkir is relentless.

(7) *Jaka Tingkir lan kanca-kancane ndayung ora kesel sanadyan srengenge pas dhuwur sirah.*

translation:

‘He and his friends are still enthusiastic about rowing a boat although it is in the middle of a day when the sun is at its peak.’

Jaka Tingkir and three of his friends; namely Mas Manca, Ki Wila and Ki Wuragil, never give up on crossing Bengawan Solo with a raft, even though the weather and conditions are unfavorable. The four of them go to the Kingdom of Demak to try to get Jaka Tingkir to be accepted again in there. On their way there, they are confronted by crocodiles. Fortunately, the four of them are mighty. The 40 crocodiles lose, and Jaka Tingkir takes the boat to the riverbank. There is a ‘traditional Javanese poetry’ called *Tembang Macapat Sibra Milir* in *Babad Demak 2*, which tells Jaka Tingkir’s victory against the 40 crocodiles.

Sibra milir kang gethek sinangga bajul/kawan dasa kang njageni/neng ngarsa miwah ing pungkur/kanan kering jejel pipit/kang gethek lampahnya alon

‘And there it went, the raft pulled by the crocodiles/forty guards/in the front and in the back/right and left/going slowly.’

Those words are the lyrics of the *tembang macapat*, which is a ‘traditional Javanese poetry’, with *metrum megatruh*. *Tembang Megatruh* has a characteristic on mentioning about hardship and *sasmita tembang* (riddles), such as ‘farewell’ or ‘spirit’. That means, it can describe death. Therefore, *Tembang Megatruh Sibra Milir* can be interpreted as a kind of ‘song’ which describes the sadness or difficulties experienced by Jaka Tingkir and his friends when fighting against the crocodiles (Kamidjan et al.: 2012, 4). This event is likened to death. However, they manage to escape death, so that 40 crocodiles ended up bringing them to their destination instead. This ‘song’ can be interpreted into two themes, which are heroism and eroticism. Meanwhile, the denotative interpretation is as a heroic event.

Tembang Megatruh Sibra Milir reflects the might of Jaka Tingkir and his friends who can defeat the crocodiles, so that they push and pull Jaka Tingkir’s raft to its destination. It is also interpreted connotatively with the keyword *Bajul* (crocodile), which is interpreted as ‘a brimming passion’. *Tembang Megatruh Sibra Milir* is also represented in a love affair of Jaka Tingkir, where he commits the wrong *kama* (false love) (Endraswara: 2013, 155). Erotically, its meaning is that Jaka Tingkir has done a sexual intercourse with a girl on the bank of Bengawan Solo. The existence of a girl on the bank of Bengawan Solo is written in *Babad Demak II, pupuh XII Pangkur*, in the first stanza.

Sampun anjong ing bengawan/ wanci asar gethek nggenira milir/ prapta/ neng Srengenge Kedhung/ mendhung riris wor barat/ saknalika ana katon prawan ngangsu/ tinanya marang Mas Manca/ “Dhenok sira bocah ngendi”

‘In the river/when Asr comes, the sailing raft arrives at *Kedung Srengenge*/cloudy and drizzling and windy/a girl who is looking for water suddenly comes into view/asked by Mas Manca/”You are beautiful where are you from’

Bravery

In this case, bravery means good deeds.

(8) *Jaka Tingkir lan kancane mlebu alas, nglewati suket-suket akeh, lan nrabas kali cilik, nganti kebon amba. Dheweke kabeh kanthi seneng sanadyan akeh rintangan.*

translation:

‘Jaka Tingkir and his friends enter some forests; pass through thick grasses and cross a small river, up to a huge garden. They travel happily despite the obstacles that they face.’

(9) *Tibane sabanjure, patang puluh baya iku nyedhaki lan ngobah-obahi getheke. Nanging, patang paraga mau nglawan wani lan asil.*

translation:

‘Once they cross Bengawan Solo, 40 crocodiles approach them and attack their raft. However, they fight the crocodiles bravely and win.’

Jaka Tingkir and his friends deserve the nickname, ‘the braves’, because when they want to go to the Kingdom of Demak in order for Jaka Tingkir to be re-appointed as leader of the soldiers; they face two obstacles, namely the unfavorable natural conditions and the crocodiles. Bravery can help someone to solve problems effectively (Gaudet: 2014, 247). This is proven when Jaka Tingkir fights the crocodiles. His (and his friends’) courage make them win the fight.

Honesty and Responsibility

In this case, honesty and responsibility are equivalent to trust. Trust is a commendable trait to realize the obligations which have been received.

(10) *Jaka Tingkir mujudake kawulane Demak lan njanjeni kanggo njaga rasa amanah apa wae sing diparinge sultan.*

translation:

‘Jaka Tingkir is a servant of Demak and he maintains his trust in things that have been given (entrusted) to him by the Sultan.’

Trust that is reflected above is honesty to fulfill Jaka Tingkir’s promises to Sultan Trenggana. However, he once made a mistake; that is when he kills Dadung Awuk during his military service exam. This invokes Sultan Trenggana’s anger and he starts to lose his trust in Jaka Tingkir as leader of the soldiers (Thornburg: 2021, 1). Sultan Trenggana loses his trust to Jaka Tingkir since he kills Dadung Awuk. This later causes Jaka Tingkir to be banished from the Kingdom of Demak.

Confident

Confidence is essential for Jaka Tingkir in achieving his goals.

(11) *Jaka Tingkir pitadose gedhe kanggo njikuk apa wae sing dikarepake, kayata pas padu karo baya lan kebo. Merga pitadose, Jaka Tingkir ana ing kamulyan.*

translation:

‘Jaka Tingkir has great confidence in achieving everything he wants, such as fighting with crocodiles and bulls. He manages to win because of his confidence.’

Confidence comes from within a person. Low self-confidence will demand a lot of extra resources to do the work (Mamassian: 2016, 460). On the other hand, Jaka Tingkir has high self-confidence when he faces problems, such as fighting with bulls and crocodiles. He has high self-confidence since he is powerful. He often meditates by sitting on a raft in a river current, which is called *tapa ngeli* (Bertrand: 2015, 253; Ma & Suhardi: 2020, 277). In Javanese culture, people meditate so that their goals can be achieved. For example, Jaka Tingkir performs *tapa ngeli* to return to the Kingdom of Demak after he gets banished by Sultan Trenggana.

Leadership

(12) *Kapimpinane Jaka Tingkir kang luhur isa katara pas neng Krajan Pajang. Jaka Tingkir terus diormati. Pas mimpin krajan, jeneng lan panggonan Krajan Pajang dadi amba.*

translation:

‘Jaka Tingkir’s leadership is noble. This can be seen from the moment in the Kingdom of Pajang. He is always respected. During his reign in the Kingdom of Pajang, he is very successful, where his name and territory keeps expanding.’

Jaka Tingkir has great leadership qualities that are not obtained instantly. That is because leadership requires a process (Richardson: 2020, 12). As a child, he lives in Butuh as an ordinary person, yet with good qualities. Meanwhile, during his youth and adulthood, he studies spiritual knowledge and devotes himself to the Kingdom of Demak. His great leadership skill is seen when he becomes leader of the soldiers of the Kingdom of Demak, and later becomes the king of the Kingdom of Pajang. In the Kingdom of Pajang, Jaka Tingkir is referred to as Sultan Hadiwijaya.

The values of heroism are reflected in his character. He dominates heroism since childhood and even until he becomes the king of the Kingdom of Pajang. Several researches have identified characters with heroic traits. One of the example is a research that examines the values of heroism by Ki Bodronolo on the folklore “Ki Madusena Astrabaya” (Darojat et al.: 2019, 702). There are also researches that focus on women in several contemporary novels (Darsono & Sueb: 2019, 42). Several characters in fables also contribute to heroic traits, such as the characters in “The Jungle Book” (Selian et al.: 2017, 51). Therefore, the values of heroism can actually be done by humans, both men and women, as well as animals.

Many people with heroic traits can be seen in this research. Jaka Tingkir fights the crocodiles to save his friends. In comparison, husbands and children receive heroic traits from their wives / mothers, and the Americans get it from the military (Wistey: 2016, 4) I argue that heroism requires displacement. This notion of heroism applies to a majority of hero tales because this displacement happens physically, mentally, or even psychologically. To analyze the displaced hero, certain 18th and 19th century American texts encapsulate instances of displaced heroism: women's Indian captivity narratives, Charles Brockden Brown's *Edgar Huntly*, and *Life of Black Hawk*. Focusing on displaced heroism in these specific texts allows for further commentary on the discussion of Americanness and the issues America faced when encountering the Native Americans in what they perceived to be a wilderness. This study compares women's Indian captivity narratives with European fairytales to demonstrate how the heroine dealt successfully with her captivity in the wilderness. Conversely, Edgar Huntly becomes displaced when writing about his descent into the American wilderness, inverting the archetypal heroic journey and failing in his heroic efforts. And finally, Black Hawk represents a tragic hero figure. He became displaced in his attempt to fight the U.S. Government and save his people's way of life, and discouraged after touring the booming industry of the eastern American cities. In displacement, heroism can either hinder or help, depending on whether the individual chooses to rise above their predicament and achieve an innate sense of self. The meaning behind these important hero stories explores how to live life to the fullest even when displaced, shifted, challenged, and questioned in life.

“author”:[{“dropping-particle”:, “family”：“Wistey”, “given”：“Imelda Corazon”, “non-dropping-particle”:, “parse-names”：false, “suffix”：}], “container-title”：“Graduate Theses and Dissertations”, “id”：“ITEM-1”, “issued”：{“date-parts”：[[“2016”]]}, “page”：“1-83”, “title”：“Displaced heroism in 18th and 19th century American literature”, “type”：“article-journal”, “locator”：“4”, “uris”：[“http://www.mendeley.com/documents/?uuid=62d0f9e5-6950-4d79-979f-236c07de8a86”]], “mendeley”：{“formattedCitation”：“(Wistey, 2016, p. 4; Norovnyam: 2020, 31) I argue that heroism requires displacement. This notion of heroism applies to a majority of hero tales because this displacement happens physically, mentally, or even psychologically. To analyze the displaced hero, certain 18th and 19th century American texts encapsulate instances of displaced heroism: women's Indian captivity narratives, Charles Brockden Brown's *Edgar Huntly*, and *Life of Black Hawk*. Focusing on displaced heroism in these specific texts allows for further commentary on the discussion of Americanness and the issues America faced when encountering the Native Americans in what they perceived to be a wilderness. This study compares women's Indian captivity narratives with European fairytales to demonstrate how the heroine dealt successfully with her captivity in the wilderness. Conversely, Edgar Huntly becomes displaced when writing about his descent into the American wilderness, inverting the archetypal heroic journey and failing in his heroic efforts. And finally, Black Hawk represents a tragic hero figure. He became displaced in his attempt to fight the U.S. Government and save his people's way of life, and discouraged after touring the booming industry of the eastern American cities. In displacement, heroism can either hinder or help, depending on whether the individual chooses to rise above their predicament and achieve an innate sense of

self. The meaning behind these important hero stories explores how to live life to the fullest even when displaced, shifted, challenged, and questioned in life.”, “author”:[{“dropping-particle”:,“family”:“Wistey”,“given”:“Imelda Corazon”, “non-dropping-particle”:, “parse-names”:false,“suffix”:.}], “container-title”:“Graduate Theses and Dissertations”,“id”:“ITEM-1”,“issued”:{“date-parts”:[["2016"]]},“page”:“1-83”,“title”:“Displaced heroism in 18th and 19th century American literature”,“type”:“article-journal”}, “locator”: “4”, “uris”:[“http://www.mendeley.com/documents/?uuid=62d0f9e5-6950-4d79-979f-236c07de8a86”}], “mendeley”:{“formattedCitation”:“(Wistey, 2016, p. 4. On the other hand, Mowgli (as a human) gets it from the characters in *The Jungle Book* (namely animals) (Selian et al.: 2017, 71). Therefore, the values of heroism can be addressed both to an individual or many people.

Jaka Tingkir is a handsome and strong character. He is very well versed in acting in the values of heroism. In Javanese culture, the puppet character named Kumbakarna is portrayed as being gigantic and scary. However, he also has values of heroism that he addresses towards the Kingdom of Alengka (Rosalinda et al.: 2020, 11). Therefore, values of heroism can also be done by people despite their looks.

Jaka Tingkir has a bad character, as shown when he accidentally kills Dadung Awuk (a candidate for the Kingdom of Demak), or when he trespasses into *Keputren* (the place for women in the palace). This proves that Jaka Tingkir is also a human who definitely has sins and mistakes (Henderson: 2020).

Conclusion

As the main character in the folklore, Jaka Tingkir certainly has values of heroism, namely good morals, the willingness to sacrifice and defend the country, discipline, relentless, brave, honest, responsible, confident and great leadership skill. These values are up-to-date and in accordance with the spirit of the Indonesians, especially in preserving Javanese culture and increasing literacy in the era of modernization. Moreover, these values can also be used to separate society from individualism. The implication of these values can be done by anyone and if it is done willingly; it can produce social attitudes. Resistance, both small and large, can create a heroic behavior. As social beings, humans must help others if there are people around them who need help.

This research is still broad. Since a development can still be conducted, the researcher of this research suggests future researches. For example, a future research on the value of heroism that focuses on the side characters in the folklore “Jaka Tingkir”, or other values on Jaka Tingkir himself. Another important thing is that the implied meaning from *Tembang Megatruh Sigr Milir* is still different; therefore in-depth research is still needed on that subject.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Bu makaledeki ilk yazar koordinatördür. Diğer iki yazar ortak ölçüde çalışmanın hazırlanması, veri toplanması, sonuçların yorumlanması ve makalenin yazılması aşamalarına katkı sağlamıştır.

Contribution Rates of Authors to the Article

The first author on this article is the coordinator. The other two authors jointly contributed to the preparation of the study, data collection, interpretation of the results and writing of the article.

Destek Beyanı

Bu çalışma herhangi bir kurum veya kuruluş tarafından desteklenmemiştir.

Support Statement (Optional)

There is no conflict of interest between the authors of this article.

Etik komite onayı: Çalışmada etik kurul iznine gerek yoktur.

Ethics committee approval: Ethics committee approval is not required for the study.

Çıkar Beyanı

Çalışma hazırlanırken; veri toplanması, sonuçların yorumlanması ve makalenin yazılması aşamalarında yazarlar arasında herhangi bir çıkar çatışması durumu söz konusu olmamıştır.

Statement of Interest

There is no conflict of interest between the authors of this article.

References

- Allison, S. T., Goethals, G. R., & Kramer, R. (2017). *The handbook of heroism and heroic leadership*. Routledge.
- Amri, Y. K., Putri, D. M., & Saputra, B. P. (2022). Form of mandate as a message in folklore. *Matondang Journal*, 1 (1), 32–40. <https://doi.org/10.33258/matondang.v1i1.582>
- Asika, I. E. (2020). Resurrecting igbo cultural values through folklore: ‘Egwu Onwa’ and its commitment towards societal ethos. *Nigerian Journal of African Studies*, 2 (2), 1–14. <https://www.nigerianjournalonline.com/index.php/NJAS/article/view/1332>
- Baan, A. (2021). Folklore in literature learning as a model for developing cultural characters and student’s personality. *ISLLAC*, 5 (1), 83–93. <http://journal2.um.ac.id/index.php/jisllac/article/view/19073>
- Balthazar, C. H., & Vendrely, A. M. (2022). *Rehabilitation research: Principles and applications*. Elsevier.
- Beggan, J. K. (2019). On the downside of heroism: Grey zone limitations on the value of social and physical risk heroism. *Heroism Science: An Interdisciplinary Journal*, 4 (2), 1–35. <https://doi.org/10.26736/hs.2019.02.05>
- Bertrand, R. (2015). Locating the ‘family-state’: The forgotten legacy of Javanese theories of the public domain (17th-20thc.). *Patrimonial Capitalism and Empire*, 28, 241–265. <https://doi.org/10.1108/S0198-871920150000028010>
- Bronner, S. J. (2019). *The Oxford handbook of American folklore and folklife studies*. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780190840617.001.0001>
- Brown, J. W. (2021). *The security leader’s communication playbook: Bridging the gap between security and the business*. CRC Press.

- Cabrera, J. E., Omandam, C. J., & Canini, N. D. (2016). Influence of Filipino heroism on the value concepts of grade 10 high school students in Ozamiz city national high school. *Journal of Multidisciplinary Studies*, 5(2), 1–18. <https://doi.org/10.7828/jmnds.v5i2.1023>
- Çobanoğlu, S. (2022). Halkbilimsel metaetik kuram ile “husumet oluşturmak” ve “iftira atmak” olumsuz etik değerlerinin çözümlenmesi. *folklor/edebiyat*, 28(2), 347–370. <https://doi.org/10.22559/folklor.2103>
- Cohen, L., Manion, L., & Morrison, K. (2013). *Research methods in education*. Taylor & Francis.
- Creswell, J. W. (2015). *Educational research - planning, conducting, and evaluating quantitative and qualitative research*. University of Nebraska-Lincoln.
- Darojat, S. M., Suyitno, & Subiyantoro, S. (2019). The education value of “Ki Bodronolo” folklore Stillia. *International Journal of Multicultural and Multireligious Understanding*, 6(2), 700–709. <https://doi.org/10.18415/ijmmu.v6i2.730>
- Darsono, & Sueb. (2019). The heroic women in contemporary Indonesian literature work of female authors. *Asian Journal of Social Sciences & Humanities*, 8(3), 42–54. <http://www.ajssh.leena-luna.co.jp/ajsshvol8n3.php>
- Donzel, E. J. van. (2022). *Islamic desk reference compiled from the encyclopaedia of Islam*. Brill.
- Elad-Strenger, J. (2016). Activism as a heroic quest for symbolic immortality: An existential perspective on collective action. *Journal of Social and Political Psychology*, 4(1), 44–65. <https://doi.org/10.5964/jspp.v4i1.430>
- Encinas-Franco, J. (2015). Overseas Filipino workers (ofws) as heroes: Discursive origins of the “Bagong Bayani” in the era of labor export. *Humanities Diliman*, 12(2), 56–78. <https://journals.upd.edu.ph/index.php/humanitiesdiliman/article/view/4907>
- Endraswara, S. (2013). *Seksologi Jawa*. Wedatama Widya Sastra.
- Farha, N. (2017). Suksesi dalam babad Jaka Tingkir. *Sutasoma*, 5(2), 1–10. <http://journal.unnes.ac.id/sju/index.php/sutasoma>
- Fauziah, P. Y. (2019). The influence of Javanese cultural value on local wisdom of the community through traditional ketoprak mataram art in the city of Yogyakarta. *ICONNECT*, 331–355. <https://doi.org/10.4108/eai.20-8-2019.2288093>
- Font, O. (2021). *A dream worth pursuing find your value and fulfill your God-Given desires*. Whitaker House.
- Franco, Z. E., Allison, S. T., Kinsella, E. L., Kohen, A., Langdon, M., & Zimbardo, P. G. (2018). Heroism research: A review of theories, methods, challenges, and trends. *Journal of Humanistic Psychology*, 58(4), 382–396. <https://doi.org/10.1177/0022167816681232>
- Gaudet, D. (2014). *If there are no limits*. Friesen Press.
- Giri, W. P. (2016). Nilai budi pekerti dalam cerbung Jaka Tingkir karya Ambarwati, majalah Djaka Lodang edisi 17 sampai 25 tahun 2012. *ADITYA*, 8(2), 51–65. <http://ejournal.umpwr.ac.id/index.php/aditya/article/view/3025>
- Guevarra, A. R. (2014). *Supermaids: The racial branding of global Filipino care labour*. Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1057/9781137319708_8
- Gullino, P., & Larcher, F. (2012). Integrity in UNESCO world heritage sites. A comparative study for rural landscapes. *Journal of Cultural Heritage*, 14(5), 389–395. <https://doi.org/10.1016/j.culher.2012.10.005>
- Haeri, S. (2020). *The unforgettable queens of Islam: Succession, authority, gender*. Cambridge University Press.

- Hança, B. B. (2022). Türkülerde othello sendromu. *folklor/edebiyat*, 28(2), 269–289. <https://doi.org/10.22559/folklor.2110>
- Hastuti, S., Slamet, S. Y., Sumarwati, & Rakhmawati, A. (2021). The legend of “Mbah Meyek” from Surakarta as a medium of developing creative writing competence on the basis of local wisdom for university students. *Psychology and Education*, 58(2), 4328–4334. <http://psychologyandeducation.net/pae/index.php/pae/article/view/2812>
- Henderson, A. (2020). *Holy chaos: Creating connections in divisive times*. Chalice Press.
- Hogg, L. (2011). Funds of knowledge: An investigation of coherence within the literature. *Teaching and Teacher Education*, 27(3), 666–677. <https://doi.org/10.1016/j.tate.2010.11.005>
- Hong, F., & Zhouxiang, L. (2019). *Olympics in conflict from the games of the new emerging forces to the Rio olympics*. Taylor & Francis.
- Huda, M. (2020). Proses kognitif dalam legenda Jaka Tingkir. *Salingka*, 17(2), 193–206. <http://salingka.kemdikbud.go.id/index.php/SALINGKA/article/view/423>
- Imron, A. (2017). Sunnah nabi dalam babad Jaka Tingkir. *Jurnal Living Hadis*, 2(2), 271–288. <https://doi.org/10.14421/livinghadis.2017.1335>
- Inderasari, E., & Kurniasih, D. (2021). The preservation of various Joko Tingkir stories as the strategy of developing folklore-based tourism. *E-Prosiding International Conference on Literature and HISKI*, 1, 25–40. <https://eprosiding.hiski.or.id/index.php>
- Istiana, R. N., Rakhmawati, A., & Wardani, N. E. (2021). Islamic religious values in Sapta Tirta Pablengan folklore. *El Harakah*, 23(2), 327–348. <https://doi.org/10.18860/eh.v23i2.13340>
- Jayawickreme, E., & Stefano, P. Di. (2012). How can we study heroism? Integrating persons, situations and communities. *Political Psychology*, 33(1), 165–178. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9221.2011.00861.x>
- Kahraman, B. S. (2021). Kültürün kökenlerinde dayı hukuku uncle law in the origins of culture. *folklor/edebiyat*, 27(1), 119–134. <https://doi.org/10.22559/folklor.1333>
- Kamidjan, Kusuma, I. N. W., Yuwana, S., & Suarka, I. N. (2012). Serat Hardamudha in Javanese literature: A study of structure, function and meaning. *E-Journal of Linguistics*, 6(1), 1–7. <https://ojs.unud.ac.id/index.php/eol/article/view/4585>
- Keczer, Z., File, B., Orosz, G., & Zimbardo, P. G. (2016). Social representations of hero and everyday hero: A network study from representative samples. *PLoS ONE*, 11(8), 1–17. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0159354>
- Kinsella, E. L., Ritchie, T. D., & Igou, E. R. (2015). Zeroing in on heroes: A prototype analysis of hero features. *Journal of Personality and Social Psychology*, 108(1), 114–127. <https://doi.org/10.1037/a0038463>
- Krikščiūnas, P. (2018). Folklor - Tradycja i współczesność. *Tautosakos Darbai*, 55, 230–234. [http://www.liti.lt/failai/TD55_internetui-230-234\(1\).pdf](http://www.liti.lt/failai/TD55_internetui-230-234(1).pdf)
- Kurnianto, R., Iman, N., & Laksana, S. D. (2021). History, stigma, and adiluhung values Reyog Obyog (cultural studies in indonesia). *Psychology and Education Journal*, 58(2), 995–1002. <https://doi.org/10.17762/pae.v58i2.2128>
- Labashchuk, O., Derkach, H., & Reshetukha, T. (2020). Child in the natal narratives of modern Ukrainian mothers: Folkloric symbols and frequent motifs. *Folklore (Estonia)*, 80, 69–96. <https://doi.org/10.7592/FEJF2020.80.ukraine>
- Latukau, D. F., & Yulianeta. (2018). “Joko Tingkir”: Analisis nilai budaya dalam Cerita Rakyat Kabupaten Sragen. In Agustien (Ed.), *Seminar Internasional Riksa Bahasa XII* (pp. 455–462).

Universitas Pendidikan Indonesia. <http://proceedings.upi.edu/index.php/riksabahasa>

- Lee, J. H. X., & Nadea, K. M. (2011). *Encyclopedia of Asian American folklore and folklife*. ABC-CLIO.
- Ma, Y., & Suhardi. (2020). Entity metaphors about water in cerita rakyat Jawa Timur. *ICLLAE*, 461, 275–278. <https://doi.org/10.2991/assehr.k.200804.054>
- Mamassian, P. (2016). Visual confidence. *Annual Review of Vision Science*, 2, 459–481. <https://doi.org/10.1146/annurev-vision-111815-114630>
- Mathieu, C. (2021). *Dark personalities in the workplace*. Elsevier.
- Maulana, A. K., Saddhono, K., & Rohmadi, M. (2021). The Influence of Islam in the Traditional art of Javanese sholawatan in Wonosobo, Central Java. *Psychology and Education*, 58(2), 4455–4464. <https://doi.org/10.17762/pae.v58i2.2835>
- McNeill, L. S. (2013). *Folklore rules: A fun, quick, and useful introduction to the field of academic folklore studies*. Utah State University Press.
- Nanda, D. D., Simbolon, B., Damanik, F. A., & Sembiring, Y. B. (2021). Moral value and character building education in folklore from Central Java “Timun Mas.” *JOLLT*, 9(1), 85–91. <http://e-journal.undikma.ac.id/index.php/jollt/article/view/3319>
- Norovnyam, B. (2020). A character of a woman shown in Mongolian heroic epic. *Ü°ñÇD*, 60, 31–51. <http://www.papersearch.net/thesis/article.asp?key=3754749>
- Nursari, S., Subiyantoro, S., & Saddhono, K. (2020). Values of Islamic teaching in Candung Kawik folklore. *El Harakah*, 22(1), 77–95. <https://doi.org/10.18860/el.v22i1.8500>
- Oman, J. (2021). *The natural and the supernatural*. Wipf & Stock.
- Perrotta, K. A. (2017). In the eye of the beholder: Student assessment of “heroes” and historical thinking with local history research projects. *Social Studies Education Review*, 6(1), 19–43.
- Pramono, S. E., Ahmad, T. A., & Wijayati, P. A. (2019). National heroes in Indonesian history text book. *Paramita*, 29(2), 119–129. <https://doi.org/10.15294/paramita.v29i2.16217>
- Putra, N. R. A., & Wahyuningtyas, S. (2017). Analisis cerita rakyat Jaka Tingkir: Kajian struktural naratif Vladimir Propp. *Caraka*, 4(1), 122–129.
- Rahiem, M. D. H., & Rahim, H. (2020). The Dragon, the knight and the princess: Folklore in early childhood disaster education. *IJLTER*, 19(8), 60–80. <https://doi.org/10.26803/ijlter.19.8.4>
- Respass, S. D. (2017). *Teaching excellence: The use of heroes in moral education* [Old Dominion University]. <https://doi.org/10.25777/z27k-6076>
- Rianingrum, C. J. (2021). *Wujud nilai budaya Jawa pada permukiman Kauman Yogyakarta*. YLGI.
- Richardson, S. (2020). *Leadership is hard: Getting through your 1st years in charge*. Lulu.com.
- Riches, B. R., Langdon, M., & Kohen, A. (2020). Ethical concerns of heroism training. *Heroism Science*, 5(2), 1–25. <https://scholarship.richmond.edu/heroism-science/vol5/iss2/1>
- Rosalinda, H., Sarwanto, Dharsono, & Setiyono, B. (2020). The figure of Kumbakarna in Wayang performance: A true knight model in Serat Tripama by Mangkunegara IV. *Arts and Design Studies*, 86, 10–17. <https://doi.org/10.7176/ads/86-02>
- Saddhono, K., & Erwinsyah, H. (2018). Folklore as local wisdom for teaching materials in BIPA program (Indonesian for foreign speakers). *KnE Social Sciences*, 3(10), 444–454. <https://doi.org/10.18502/kss.v3i10.2926>
- Saptatingsih, R. I., Suharni, & Rahmawati, S. (2021). The value of local wisdom ‘Bekti’ and ‘Kasedhak’ on the care of commercial sex workers children in Parangtritis, Bantul, Yogyakarta. *Psychology and*

Education, 58(2), 2270–2277. <https://doi.org/10.17762/pae.v58i2.2392>

- Seaborn, D. (2014). *NIV; Once-A-Day: Nurturing great kids devotional*. Zondervan.
- Selian, H., Suhadi, J., & Manugeran, M. (2017). Heroism in Rudyard Kipling's novel the jungle book. *Language Literacy*, 1(1), 51–72. <https://doi.org/10.30743/ll.v1i1.246>
- Smith, C. E. (2015). Folklore and children's literature: A content analysis of the de grummond children's literature collection. *SLIS Connecting*, 4(2), 1–20. <https://doi.org/10.18785/slis.0402.07>
- Stefanova, A. (2012). Humour theories and the archetype of the trickster in folklore: An analytical psychology point of view. *Folklore (Estonia)*, 50(1), 63–87. <https://doi.org/10.7592/fej2012.50.stefanova>
- Sudjarwo, Maydiantoro, A., & Halengkara, L. (2021). Values folklore in West Lampung Indonesia. *folklor/edebiyat*, 27(2), 597–608. <https://doi.org/10.22559/folklor.1633>
- Suryana, N. (2012). Learning local and national history to develop heroic values. *HISTORIA*, 13(1), 131–146. <https://doi.org/10.17509/historia.v13i1.7704>
- Sutardjo, I. (2014). *Kawruh basa saha kasusastran Jawi*. Bukutujuju.
- Thornburg, D. (2021). *Trust within learning*. Lexington Books.
- Waluyo, U., Soepriyanti, H., Wilian, S., & Kurniawan, R. (2019). Revitalizing the values of local wisdoms contained in Sumbawanese folklores as bilingual learning sources for character education. *Proceedings of the Second Conference on Language, Literature, Education, and Culture (ICOLLITE 2018)*, 257, 31–36. <https://doi.org/10.2991/icollite-18.2019.6>
- West, B., & Crosbie, T. (2021). *Militarization and the global rise of paramilitary culture: Post-heroic reimaginings of the warrior*. Springer.
- Wistey, I. C. (2016). Displaced heroism in 18th and 19th century American literature. *Graduate Theses and Dissertations*, 1–83. <https://doi.org/10.31274/etd-180810-5665>
- Yuliyanti, Sadhono, K., & Wibowo, P. A. W. (2022). The moral values in Jaka Tarub and Nawangwulan folklore from Javanese literature. *Journal of Hunan University*, 49(1), 239–246. <http://jonuns.com/index.php/journal/article/view/949>

Bu eser Creative Commons Atf 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır. (This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License).

folk/ed. Derg, 2022; 28(4)-112. Sayı/Issue -Güz/Autumn
DOI: 10.22559/folklor.2253

Derleme makalesi/ Compilation article

Kosova ve Kuzey Makedonya’da Türkçe Yayımlanan Çocuk Dergilerinde Anlatı Türleri:

Hikâye, Masal, Efsane, Destan

Narrative Species in Child Journals Turkish Published in
Kosova and North Macedonian:
Story, Fable, Legend and Epic

Salih Okumuş*

Öz

Balkanlar dün olduğu gibi bugün de son derece önemli bir coğrafyadır. Yugoslavya’nın parçalanmasıyla yıldızı yeniden parlayan Balkanlar, bünyesindeki Türk varlığıyla da ülkemizi yakından ilgilendirir. Geçmişte kurulan *münasebetlerimiz yaşanan tarihi* ve siyasi olaylara göre değişse de *yaklaşık beş yüz elli yıl Türklerin hâkimiyeti* altında kalan Balkan coğrafyası Osmanlıdan sonra yeniden şekillenir. Bölge Avusturya, Macaristan ve Sırp krallıkları arasında paylaşılır. Bu yıllar Türkler ve Müslümanlar için oldukça zor ve karanlık bir dönem olarak kabul edilir. Ancak II. Dünya Sava-

Geliş tarihi (Received):14-02-2022 – Kabul tarihi (Accepted): 12-10-2022

* Prof.Dr., Prishtina Üniversitesi Filoloji Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü / Prishtina University Faculty of Philology Department of Turkish Language and Literature. salihokumus@gmail.com. ORCID 0000-0001-7990-2469

şından sonra gelişen tarihî olaylar ve Yugoslavya Federal Halk Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla bu topraklarda yaşayan diğer topluluklar gibi Türkler de bazı haklar elde etmeye başlar. Daha çok Türkçe basın-yayın alanında tezahür eden bu yenilikler, kendisini gazete ve dergi yayını ile kültür ve eğitim alanındaki faaliyetlerle gösterir. Kısa zamanda ilk mekteplerde Türkçe eğitim yapmaya ve buralarda okutulacak kitaplar ile diğer Türkçe yayınları basmaya muvaffak olan bu gelişmeler, Üsküp'te Birlik, Priştine'de Tan Yayınlarının kurulmasıyla önemli bir mesafe elde eder. Bu çerçevede çeşitli gazete ve dergiler yayımlanır, kitaplar basılır. Türkçe Televizyon ve Radyo yayını yapılır. Bütün bunlar, bölgedeki Türk varlığının ayakta kalmasına, birlik ve beraberlik ruhunun gelişmesine önemli katkılarda bulunur. Ayrıca buradaki süreli yayınların varlığı geçmişin izlerini sürmemize de yardımcı olur. Bu çerçevede bölgedeki Türk çocuk edebiyatının gelişmesine önemli katkıları bulunan çocuk dergilerinde anlatı türlerini ele almaya çalışacağız. Üsküp'te yayımlanan *Sevinç*, *Tomurcuk* çocuk dergileri ile Kosova'da yayımlanan *Kuş*, *Türkçem* ve *Bahar* dergileri bu manada son derece önemli ve etkili yayınlardır. Amacımız, adı geçen dergilerde yayımlanan anlatı türlerini incelemek ve bu türlerin çocuklar üzerindeki etkilerini araştırmaktır. Bilhassa hikâye, masal, efsane ve destanların seçimi, hacimleri, kimlere ait oldukları, menşeleri ve işledikleri temalar araştırılacaktır.

Anahtar sözcükler: *Kosova, Kuzey Makedonya, edebi türler, hikâye, masal, efsane*

Abstract

The Balkans are in an extremely important geography today as they were yesterday. The Balkans, whose star started to shine again with the disintegration of Yugoslavia, are also closely related to our country due to the Turkish presence in it. Although our relations established in the past changed according to the historical and political events, the Balkan geography, which was under the domination of the Turks for about five hundred and fifty years, was reshaped after the Ottomans. The region was shared among the Austrian, Hungarian and Serbian kingdoms. These years have been considered as a very difficult and dark period for Turks and Muslims. However, with the historical events that developed after the World War II and the establishment of the Federal People's Republic of Yugoslavia, Turks began to gain some rights like other communities living in this region. These innovations, which are mostly manifested in the field of Turkish press and broadcasting, showed themselves in a short time with activities in the field of newspaper, magazine printing, culture, and education. These developments, which made it possible to provide education in Turkish in primary schools in a short time and to publish books to be taught in these schools and other Turkish publications, gained ground with the establishment of Birlik in Skopje and Tan Publications in Pristina. In this context, various newspapers and magazines and books were published. TV and Radio broadcasts were made in Turkish. All these contributed to the survival of the Turkish presence in the region and to the development of the spirit of unity and solidarity. Also, the existence of periodicals in the region would be helpful

for tracing the past. In this line, we will try to deal with the types of narrative in children's magazines that have made significant contributions to the development of Turkish children's literature in the region. Sevinç and Tomurcuk children's magazines published in Skopje and Kuş, Türkçem and Bahar magazines published in Kosovo are extremely important and effective publications in this sense. Our aim is to examine the narrative genres published in the aforementioned journals and to investigate the effects of these genres on children. In particular, the selection of stories, tales, legends and epics, and their volumes, authors, origins, and themes will be investigated.

Keywords: *Kosovo, North Macedonia, literary genres, story, fable, legend*

Extended summary

The Balkans are in an extremely important geography today as they were yesterday. The Balkans, whose star started to shine again with the disintegration of Yugoslavia, are also closely related to our country due to the Turkish presence in it. Although our relations established in the past have changed according to the historical and political events, the Balkan geography, which was under the domination of the Turks for about five hundred and fifty years, is also extremely important in terms of Turkish history. The Turkish presence in the region goes back to old times. However, the real permanent relations were established with the Ottoman Empire. During this period, the region trained many statesmen, artisans, and scholars, and attracted attention with its culture, art and trade centers. However, this situation changed with the withdrawal of the Ottomans from these lands. The region was shared among the Austrian, Hungarian and Serbian kingdoms. These years have been considered as a very difficult and dark period for Turks and Muslims. This situation changed with the historical events developed after World War II and the establishment of the Federal People's Republic of Yugoslavia. Like other communities who were living in these lands, Turks also began to gain certain rights. The innovations, which were mostly manifested in the field of Turkish press and broadcasting, showed themselves in the form of newspaper and magazine publications and activities in the field of culture and education. These developments, which made it possible to provide education in Turkish in primary schools in a short time and to publish books to be taught in these schools and other Turkish publications, gained ground with the establishment of Birlik in Skopje and Tan Publications in Pristina. In this context, various newspapers and magazines and books were published. TV and Radio broadcasts were made in Turkish. All these contributed to the survival of the Turkish presence in the region and to the development of the spirit of unity and solidarity. Also, the existence of periodicals in the region would be helpful for tracing the past.

Published in Turkish in Skopje in 1944, the newspaper Birlik had been printed continuously for about 60 years. The Union set an example for all Turks living in Yugoslavia and paved the way for Turkish media activities. Then, other magazines such as Sevinç (1957), Tomurcuk (1957) and Sesler (1965) were published. While these magazines created a new readership, they also paved the way for the birth of literary and artistic circles, almost

like a school. In particular, children's magazines such as Sevinç and Tomurcuk replaced the textbooks taught in primary schools. It can be said that these newspapers and magazines laid the foundations of modern Turkish literature in the region, became the first examples of their genres, and also served as a source for the growth of a new literary generation.

The vitality in Skopje also showed itself in Kosovo towards the end of the 1960s. Tan Publishing was established in Pristina in 1969, and the newspaper Tan published by this publishing house met with its readers. Then, the magazines of Çevren (1973) and Kuş (1979) came to light. Tan Publishing did the same thing that Birlik Publishing did in Skopje here. In this respect, it can be said that contemporary Yugoslavian Turkish literature started and developed under the umbrella of Birlik and Tan newspapers.

The change in the world, which started with the collapse of the Berlin wall, also affected Yugoslavia. In the early 1990s, Yugoslavia disintegrated. Especially the Turkish and Muslim people living in Kosovo and North Macedonia faced an identity struggle again. One of the ways chosen for this struggle was newspapers and magazines.

After Kosovo declared its independence in 2008, artistic and literary activities in Skopje and Pristina began to flow in their own channels. Turkish press and broadcast movements that started in Yugoslavia continued with the publication of new newspapers and magazines.

"Köprü" (2002), "Ufuk" (2009), "Bahçe" (2004) and "Kızıl Elma" in North Macedonia; "Yeni Dönem" (1999), "Çığ" (1999), Türkçem (1999), "Sofra" (1999), "Bay" (1994), "Derya" (2002), "Bal-Tam" (2004), "Bahar" (2007), "İmza" (2012) Newspapers and magazines tried to continue the sacred mission initiated by Birlik and Tan publications.

These publications, which faced serious economic difficulties, were only able to survive with some financial support. Newspapers such as Kosova news, which continued to carry this challenge to the internet, started a new model. Today, most of these newspapers and magazines are trying to reach their readers through social media.

Children's magazines have a special place in Balkan Turkish literature. Children's literature, which developed and grew thanks to Birlik and Tan Publishing, owes a lot to these newspapers and magazines. These journals, which had important duties in terms of both the education of children and the raising of a new literary generation, also filled a considerable gap by contributing to the education given by schools. In particular, the contribution of the selected genres and texts in the magazines to children's education is prioritized. These genres include stories, novels, essays, fairy tales, legends, epics, articles, biographies, conversations, proverbs and idioms. Among these, stories, fairy tales, legends and epics stand out in terms of number and content. These are extremely rich texts in terms of children's world. It is of great service in the good upbringing of children. By appealing to the imagination of children, they affect their creative powers. They give information and advice, help the development of intelligence and behavior. In addition, these magazines have child-oriented delicacy in terms of cover composition and page structure. They are quite colorful with a variety of photographs, pictures, patterns, and drawings. In terms of paper quality, they are also printed on glossy paper.

In this context, we will try to deal with the types of narrative in children's magazines that have made significant contributions to the development of Turkish children's literature in the region. Sevinç and Tomurcuk children's magazines published in Skopje and Kuş, Türkçem and Bahar magazines published in Kosovo are extremely important and effective publications in this sense. Our aim is to examine the narrative genres published in the aforementioned journals and to investigate the effects of these genres on children. In particular, the selection of stories, tales, legends and epics, and their volumes, authors, origins, and themes will be investigated.

Giriş

Balkanlar, Türk tarihi açısından önemli bir bölgedir. Bölgedeki Türk varlığı oldukça eskidir. Ancak asıl kalıcı ilişkiler Osmanlı ile kurulur. Bölge, kurulan yeni şehirler, kültür merkezleri, eğitim kurumları, edebiyat ve sanat hareketleriyle kısa sürede çekim merkezi haline gelir. Önemli devlet adamları, şairler, yazarlar yetişir. Ancak Osmanlı'nın Balkan topraklarından çekilmesinden sonra durum değişir. Balkan Savaşları sonrasında Bölgenin Avusturya-Macaristan ve Sırp Krallıkları tarafından paylaşılması Türk varlığı için yeni sorunlar doğurur. Giderek artan baskı ve şiddet olayları büyük bir göç dalgasına neden olur. İkinci Dünya Savaşına kadar, bölgede yaşayan Türk ve Müslüman varlığı yok sayılır ve bütün haklarından yoksun bırakılır.

Ancak II. Dünya Savaşından sonra kurulan Yugoslavya Sosyalist Federal Halk Cumhuriyeti ile ülkede yaşayan azınlıklar birçok hakka sahip olur. Bu çerçevede 1944 yılında Kuzey Makedonya'da kurulan Birlik gazetesinin neşri ile başlayan bu süreç, Türkçe radyo, gazete, dergi yayını ve kitap baskılarıyla devam eder. Bölgede yeni bir edebî çevre oluşturulur. Modern Balkan Türk edebiyatının kurulmasına zemin hazırlayan bu çevre, Yugoslav coğrafyasında büyük etki bırakır. Fakat Kosova özerk bölgesinde yaşayan Türkler, ancak 1969 yılından itibaren Kosova'da yayımlanmaya başlayan gazete ve dergiler vasıtasıyla bu imkânlarla kavuşabilirler (İsen, 2009: 17).

Üsküp'te 23 Aralık 1944'te yayın hayatına başlayan ve 60 yıl aralıksız yayın yapan Birlik gazetesi, bölgede Türkçe basın-yayın faaliyetlerinin de yolunu açar. Kuzey Makedonya'daki Türklerin sesi olmak hedefiyle yola çıkan Birlik gazetesi, yayımladığı Sevinç (1957), Tomurcuk (1957) ve Sesler (1965) gibi dergilerle her yaşta insana ulaşır, bilhassa çocukların eğitimine katkıda bulunur. Denilebilir ki gazete, 1944 yılında Üsküp'te Türkçe eğitim hayatına başlayan Tefeyyüz Okulu'nun okuma kitabı hatta da elifbası olur. Birçok neslin yetişmesine katkı sağlar. Bölgede yaşayan Türklerin gelenek, görenek ve kültürlerinin muhafazası ile karşılaştıkları sorunların giderilmesinde önemli roller üstlenir. Türk toplumunun birlik ve beraberlik ruhunu canlı tutmaya çalışır. Başta birlik olmak üzere yayımlanan diğer dergilerin etrafında oluşan edebî çevre ile yarınlara aydınları yetiştirilir (Karahasan, 2022:1).

1960'lı yılların sonlarına doğru Kosova Özerk Bölgesinde de edebiyat ve sanat hareketleri yoğunluk kazanır. Bölgenin başkenti olan Priştine'de Tan haftalık gazetesi çıkar (1 Mayıs 1969). Tan Yayın Şirketi denilebilir ki, Birlik yayınlarının Üsküp'te yaptığı işin aynısını bu-

rada yapar. Kısa bir süre sonra da Kosova'da yaşayan Türk halkının sanat hareketlerini kit-
lelere duyurabilecekleri sanat dergileri çıkmaya başlar. Bunlar Çevren (1973) ve Kuş (1979)
dergileridir. Buna Prizren'de Doğru Yol Kültür Sanat Derneğinin çıkardığı Esin (1976) der-
gisini de eklemek gerekir. Bu dergiler, Kosova'da yaşayan Türk halkının kültür ve sanat
hareketlerini canlandırıp geliştirir. Şehir merkezlerinden köylere kadar Türkçe eğitim yapan
okulların açılması, ders kitaplarının Türkçe basılması ve Türk dilinde eğitim yapan fakülte
ve yüksek okulların açılması, Türk kültür hayatının Yugoslavya sınırları içinde büyüyüp ge-
lişmesine zemin hazırlar. Çeşitli kültür, sanat ve edebiyat faaliyetlerine imza atılır. Türk ve
yabancı yazarlardan oluşan bir yazar kadrosu oluşturulur. Türkiye edebiyatından örnekler
yer verilir. Dünya edebiyatından çeviriler yapılır. Bu bakımdan çağdaş Yugoslavya Türk
edebiyatı, Birlik ve Tan gazetelerinin çatısı altında başlayıp gelişmiştir denilebilir (Kaya,
1986: 10). Ancak Balkan Türk edebiyatının kökleşmesi 1960'lı yıllardan sonra olur.

Sovyetler Birliğinin çökmesiyle başlayan dünyadaki değişim, Yugoslavya'yı da etkiler.
1980'lerin sonunda başlayan iç karışıklıklar Yugoslavya'nın parçalanmasıyla sonuçlanır. Bu
durum Yugoslavya'dan bağımsızlığını kazanan Kosova ve Kuzey Makedonya'da yaşayan
Türk ve Müslüman halkı da derinden etkiler. Bölgede yaşayan Türk halkı, kendi kimliğini
ve dilini korumak için büyük bir mücadeleye başlar. Bu mücadele için seçilen yollardan biri
de gazete ve dergilerdir. Bu sayede milli kimliğin korunması, birlik ve beraberlik ruhunun
kuvvetlenmesi için önemli bir adım atılmış olur. Kosova'da yayımlanmış gazete ve dergilerin
hepsi bu çabanın bir sonucudur.

Kosova, 1999 yılındaki NATO savaşından sonra uluslararası gücün yönetimine girer,
2008 yılında da bağımsızlığını ilan eder. Bağımsızlıktan sonra her iki bölgedeki edebi anlayış
kendi mecralarında akmaya ve gelişmeye başlar. Yugoslavya'nın dağılmasından sonra Birlik
ve Tan yayınlarının başlattığı bu kutsal görev Kuzey Makedonya ve Kosova'da yeni gazete
ve dergilerle devam eder. Kuzey Makedonya'da "Köprü" Kültür Sanat Dergisi (2002),
"Ufuk" Kül-tür Sanat Eğitim ve Aktüalite Dergisi (Ocak 2009), "Bahçe" çocuk dergisi
(Eylül-Ekim 2004) ve Resne'de yayımlanan "Kızıl Elma" dergileri zor da olsa çeşitli maddi
desteklerle ayakta durmaya çalışır. Kosova'da yayımlanan "Yeni Dönem" haftalık gazetesi
(24 Kasım 1999), "Çığ" Yazın Sanat Dergisi (Ocak-Şubat 1999), Türkçem Aylık Popüler
Çocuk Dergisi (Priz-ren 1999), "Sofra" Kültür-Sanat Dergisi (Ocak 1999), "Bay" Balkan
Aydınları ve Yazarları Aktüel Kültür Sanat Dergisi (Prizren, Eylül 1994), "Derya" Kültür
Sanat ve Edebiyat Dergisi (Mamuşa, 2002), "Bal-Tam" Türklük Bilgisi Dergisi (Prizren
2004), "Kosova Haber" sanal gazetesi (Nisan 2006), "Bahar" Çocuk Aylık Dergisi (Nisan
2007), "İmza" Toplum Bilim Kültür Sanat Dergisi'nin (Aralık 2012) adları sayılabilir.

Kosova'nın 17 Şubat 2008 tarihinde bağımsızlığını kazanmasıyla birlikte Türkçe ga-
zete ve dergiler daha rahat yayımlanmaya başlar. Bugün az sayıda da olsa bazı gazete ve
dergiler yayınlarına Türkçe olarak devam edebilmektedir. Bunda ekonomik şartların daha
belirleyici olduğu anlaşılmaktadır. Bugün ancak maddi destek alan kuruluşlar ile ticari kimli-
ğe bürünen gazeteler ayakta durabildiler. Bunlar arasında Türkçem, İmza dergisi ile Kosova
haber sanal gazetesini saymak mümkündür.

1. Kosova ve Kuzey Makedonya’da yayımlanan Türkçe çocuk dergilerinde anlatı türleri

1.1. Kuzey Makedonya

1.1.1. *Sevinç*

Sevinç Yugoslavya topraklarında yayımlanan ilk Türkçe çocuk dergisidir. 1957 yılında Üsküp’te Birlik Yayınları tarafından çıkarılan derginin amacı bölgedeki Türk çocuklarının eğitimine katkıda bulunmaktır. Dergi, yılda on sayı çıkar. Temmuz ve ağustos aylarında basılmaz. Bazı sayıları ise ortaktır (Okumuş, 2012:409).

Sevinç dergisi daha çok orta mektep çocuklarına hitap eder. Derginin kurucusu ve sahibi Remzi Cenova’dır. Dış kapağı her zaman canlı ve resimlerle süsüdür. Kapakta gündeme ve içeriğe göre resimler ve çizimler kullanılır. Sayfa sayısı 30-35 aralığındadır. Ön ve arka kapaklar kuşe, iç sayfalar ise normal hamur kâğıda basılmıştır.

Sevinç dergisi okul çocuklarının eğitimine katkıda bulunmak amacıyla edebi metinlere ağırlık verir. Ayrıca popüler konular ile bilgi içeren metinlere de yer verilir. Görsellik bakımından da oldukça zengindir. Fotoğraf, karikatür ve çeşitli desenlerle renklendirilen dergi, tamamen çocukların zihinsel düzeylerine ve yaşlarına göre tasarlanır. (Okumuş, 2012:410)

Bölgede yayımlanan Türkçe çocuk dergilerinin en belirgin özelliği şiir ağırlıklı olmasıdır. Bu bakımından Sevinç dergisi de şiir türü açısından oldukça zengindir. Hatta dergide sürekli şiir yazan şairler bile bulunur. Ayrıca öğrencilere ait şiirlere de yer verildiği görülmür. Dergide Aka Gündüz, Arife Hancı, Aytül Akal, Cevahir Selim, Fahri Ali, Fazıl Hüsnü Dağlarca, Hasan Ali Yücel, Melih Cevdet Anday, Nusret Dişo Ülkü, Orhan Seyfi Orhon, Suat Engüllü, Şükrü Enis Regü, Şükrü Ramo, Ümit Yaşar Oğuzcan, Yalvaç Ural ve Zeynel Beksaç gibi önemli şairlerin isimleri dikkat çeker.

Dergide şiir dışında hikâye, masal, efsane, deneme, makale, gezi yazısı, röportaj, tiyatro, fıkra, bilmece, bulmaca gibi nesir türlerine ait metinler de bulunur. Bunların içerisinde en çok kısa hikâye, masal ve efsaneler dikkati çeker. Derginin en önemli yazıları dil ve edebiyat üzerinedir. Ayrıca dergide sağlık, eğitim, turizm, resim ve sanat alanlarına dair yazılar da dikkat çeker. Resim, karikatür ve desen bakımından da zengindir. Derginin dili oldukça sade, yalın ve anlaşılırdır.

Dergi derli toplu bir görünüm arz eder. Belirli bir düzene sahiptir. Buna göre dergi; Bilim Teknik, Bilmece, Destan, Gıcır Ali, Hikâye, Küçük Sahne, Masal, Müzik, Okulları Geziyoruz, Oyun-Eğlence, Posterler, Sağlık, Spor ve Ünlü Kişiler köşelerine sahiptir. Bazı aylarda ise özel sayı şeklinde yayımlanır. Bunlar arasında 23 Nisan Çocuk Bayramı ve 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı sayıları ile aralık aylarına ait Yılbaşı Özel sayıları zikredilebilir.

Yazar kadrosu bakımından oldukça zengin olan Sevinç, bilhassa hikâye alanında Behiç Duygulu, Enver Baki, Ömer Seyfettin, Recep Bugariç gibi önemli isimlere yer verir. Dergi ayrıca gençlerin yetişmesine de önemli katkılarda bulunur. Genç okurlarının yazılarına sayfalarında yer verir.

Bütün bu yapısıyla adeta çocukların derslerinde kullanacakları yardımcı ders malzemesi olarak görülür. Özellikle anlatı türlerine yönelik örnekleriyle de çocukların hem eğitim de hem ruhsal gelişimlerine katkıda bulunur.

Hikâye: Sevinç dergisinde yayımlanan en çok eser hikâye türündedir. Bu türde yerel kalemlerin isimleri daha çok geçer. Hem Makedon hem Türk olmak üzere birçok yazarın eserinin yer aldığına şahit oluruz. Ayrıca Türk edebiyatına dair örnekler de bulunur. Bunun dışında Balkan, Avrupa ve dünya edebiyatından seçkin hikâye örneklerine de rastlanır. Dergide Hümaşah Vardar, Necati Zekeriya, Fahri Kaya, Nusret Dişo Ülkü, Behiç Duygulu, Subatay Hikmet gibi yerel yazarların hikâyeleri öne çıkar.

Dergideki öyküler yerli, yabancı ve Türkiye’den olmak üzere farklı başlıklar altında toplanabilir. Yerli öyküler Kuzey Makedonya’da yaşayan yerli yazarların öykülerinden oluşur. Bunlar arasında; “Okul Yolunda”, “Yeni Arkadaş”, “Dedem”, “Bir Daha Dönmedi”, “Arabacı Arkadan”, “Boş Ödev”, “Sınıf Arkadaşları”, “Tonton Amcanın Burnu”, “Kıskançlık Nedir”, “Doğa Dersi”, “Eşek Arabası”, “Yanıltan İlk Kar” gibi hikâyeler sayılabilir. Dergi bu tür hikâyelerle çocuklara değer eğitimi vermeye çalışırken bir yandan da onların ruhsal gelişimlerine de katkı sunar. Bu hikâyelerde dil oldukça sade ve anlaşılırdır.

Bazı hikâyelerde hayvanlar da kullanılarak çocukların dikkatleri çekilmeye çalışılır. Kısa cümlelerle anlatım daha açık hale getirilir. Kimi hikâyelerin karikatürize edildiği görülür. Buna en güzel örnek Ömer Seyfettin’in “Bomba” adlı hikâyesidir. Bu tür çalışmalar, çocukların dil becerilerini geliştirirken bir yandan da onların görsel zekâlarını harekete geçirmeye yardımcı olur.

Masal: Masallar çocukların hayal dünyalarına en çok etki eden anlatı türüdür. Bilhassa masallardaki gerçek üstü olaylar, mekânlar ve anlık yaşanan mucizevi gelişmeler çocukların hayal dünyalarını derinden etkiler, onları zenginleştirmeye çalışır. Dergide La Fontane ve Grim Kardeşlerin masalları en çok yer alan eserlerdendir. Masallardaki dil hikâyede olduğu gibi açık ve anlaşılır, cümleler kısa ve özür. Burada da koyun, eşek ve kurbağa gibi birçok hayvan kullanılır. Bunların bir kısmı kişileştirilir. “Ali Baba ve Kırk Haramiler” masalı ise karikatürize edilerek anlatılan masallara güzel bir örnektir.

Dergide yer verilen masallar farklı kültürlerden olsalar bile daha çok öğretici niteliği taşıyan metinlerden seçilirler. Yoksul Kunduracı (Grim masalları), Kınalı Koyun, Dedem, Aslan ile Ortakları (La Fontane), Çobanın Dergisi, Kurbağa Prens, Hırçın Kral, Üç Kafadar, İneğin Boyaları, Rüzgâr Dede Masalı, Eşek Tıraşı gibi masallar ise, içerik ve tema açısından çocukların dikkatini çekecek masallardır. Bu sayede çocukların kıssadan hisse almaları sağlanır. Ayrıca masallara yer verilen sayfalarda masalların anlatımına uygun çeşitli görseller de kullanılır.

Destan: Destanlar milletlerin sırtlarını dayadıkları en gizli hazineleridir. Geleceğe dair keşiflere de kapı aralarlar. Destanlar, çocuk eğitiminde katkı sunan edebi türler arasında sayılırlar. Sevinç dergisinde en çok Türk destanları yer alır. Ayrıca yabancı milletlere ait destanlar ile yapma destanlar da mevcuttur. Dergide “Kürşat Destanı”, “Herkül”, “Yaramaz Hasan” gibi örneklerle karşılaşırız. Ayrıca her bölümde “Tarihteki Türk Kahramanları” adlı destan köşesi bulunmaktadır. Bu destanlar genellikle kahramanlık konularını içerir. Anlatım burada diğer bölümlere göre daha coşkuludur.

1.1.2. Tomurcuk

Tomurcuk da tıpkı Sevinç dergisi gibi 1957 yılında Üsküp'te gün yüzü gören bir çocuk dergisidir. İlk mektep çocuklarına yöneliktir. Birlik Yayınları tarafından çıkarılır. 1957-2012 tarihleri arasında fasıllı olarak da olsa uzun bir süre çocuk edebiyatına can verir. Bir süre Sevinç dergisiyle birleşerek Sevinç&Tomurcuk adıyla da yayımlanır. Son dönemde yayın hayatına tek başına devam eder. Derginin sahibi ve kurucusu Necati Zekeriya'dır. Kuruluş amacı, ilkokul öğrencilerinin eğitime katkıda bulunmaktır. Bilhassa onların Türkçeyi doğru kullanmalarını amaçlar.

Dergi görsel malzeme bakımından da oldukça zengindir. Kapaklar genellikle ayın konusuna göre resimlenir. Aylık olarak yayımlanan dergi temmuz ve ağustos ayları hariç yılda 10 sayı basılır. Sayfa sayısı 16'dır.

Derginin merkezinde eğitim-öğretim faaliyetleri yer alır. Konular okul müfredatına uygun seçilir. Dergide edebi tür olarak en çok şiir kullanılır. Diğer türler ise hikâye, masal, bilmece-bulmaca, tiyatro, fıkra ve masal biçiminde sıralanabilir. Ayrıca dil, edebiyat, kültür ve sanat alanında yazılan düz yazılar da bulunmaktadır (Okumuş ve Kaçar, 2013:271).

Tomurcuk, Sevinç dergisiyle birlikte Kuzey Makedonya Türk çocuk edebiyatının kurulmasında son derece önemli bir yere sahiptir. Çocuk edebiyatının gelişmesiyle yeni kalemlerin yetişmesindeki çabaları alkışlanmaya değerdir.

Hikâye: Hikâye şiirden sonra en çok kullanılan türdür. Burada bilhassa çocukların eğitimi ve okuma alışkanlığı kazanmaları esas alınır. Tema bakımından çocukların eğitime katkıda bulunacak konular seçilir. Bilhassa değerler eğitimi, hayvanlar, çevre ve doğa gibi konular öne çıkar. Hikâye kahramanları daha çok hayvanlar arasından seçilir. Bu sayede çocukların dikkatleri konuya yönlendirilir, bu yolla gerekli mesaj verilmiş olur. Hikâyeler, anlatım ve kurgu bakımından da oldukça sade ve basittir. Genellikle kısa cümleler kullanılır. Kelime kadrosu olarak da daha çok çocukların dünyasına uygun, basit ve somut ifadeler seçilir. Ayrıca hikâyeler konuya uygun resimlerle süslenir. Bu bakımdan Sevinç dergisinde yer alan "Arkadaş", "Ayıcık Nerede", "Büyük Küp", "Cimri", "Hesapçı", "Hükümdarın Yalanı", "Kar", "Kurnaz", "Mayıs Gezisi", "Merter ile Annesi", "Nine ile Dede", "Paşa ile Oğul", "Sakın Bizi Ele Vermeyin", "Suçlu Kimdir", "Şişe", "Torba İçinde Kuyruk" ve "Yan Kesici" gibi hikâyeler dikkat çekicidir. Tema, eğitici yönüyle öne çıkar. Bilhassa değerler eğitimi bakımından etkili olan bu metinler, çocukların ruh dünyasının gelişimine de katkı sağlar.

Dergide yayımlanan öyküler yerli ve yabancı olmak üzere iki başlık altında ele alınabilir. Yerli öyküler daha çok Kuzey Makedonya ve çevresinde yaşayan yazarlar tarafından kaleme alınmıştır. "Tuhaf Koku", "Bizim Eve Gel", "Korku" gibi öyküler dikkate değerdir. Ancak yerli hikâyelerin yanında, başka milletlere ait metinlerle de karşılaşırız. Bu metinlerde Asya, Afrika ve Ortadoğu ülkeleri dikkatimizi çeker. Bunlar arasında Afganistan, Azerbaycan, Beyaz Rusya, Çin, Japonya, Mısır, Moğolistan, Suriye, Rusya ve Sırbistan öne çıkar. Bu ülkelerin kültürlerine ait halk hikâyelerine sık sık yer verilir.

Masal: Masallar olağanüstü yanlarıyla çocukların dikkatini çeker ve hayal dünyalarına etki eder. Çocuk eğitiminde sıkça kullanılan masallar, bilhassa değerler eğitimi bakımın-

dan çocuk edebiyatının da en çok kullandığı türler arasındadır. Dergide, Türk masallarından başka, farklı milletlere ait masallara da yer verilir. Brezilya, Fildişi, Habeşistan, Meksika ve Yunanistan masalları okuyucuyla buluşturulur. Masallardaki dil hikâyede olduğu gibi açık ve anlaşılır, cümleler kısa ve özür. Tema bakımından incelendiğinde hayvanlar, tabiat varlıkları ele alınır. Bunların pek çoğunda hayvanlar ile güneş, ay ve yağmur gibi tabiat unsurları kişileştirilir. Hayvanlar arasında en çok kullanılanlar eşek ve kurbağalardır. Bu masallar genellikle çeşitli resim ve çizimlerle birlikte verilir. Ayrıca masalların olağanüstülükleri öne çıkarılarak çocukların hayal dünyaları da zenginleştirilmeye çalışılır.

Masal türünde yazılan metinlere örnek olarak; “Akıllı Bülbül”, “Altın Renkli Bulutun Göz Yaşları”, “Ayı Dayının Armağanları”, “Buz Dedenin Armağanı”, “Dört Gerçek”, “Gerçek Güzeldir”, “Güneş Isıt Beni”, “İlkbahar Nerededir”, “İnsanın Hayatı”, “Kardan Adam Eriyor”, “Kazık”, “Kedi Balık Nasıl Avladı”, “Neden Ayın Elbiseleri Yoktur”, “Nehrin Çocuğu”, “Ne Kadar Konuşmalı”, “Sandalcıklar”, “Tembel İle Keklikler”, “Tabiat Yorgundur”, “Üç Soru”, “Uyu Yağmur Uyu” gibi masalları verebiliriz.

1.2. Kosova

1.2.1. Kuş Dergisi

Kuş, Kosova’da yayımlanan ilk Türkçe çocuk dergisidir. 1974 yılında Tan gazetesi tarafından çıkarılır. Üsküpte çıkan Sevinç ve Tomurcuk dergilerinden sonra bölgede yayımlanan en önemli dergilerdendir. Dergi, Tan gazetesinin iç sayfalarında yayımlanan “Boncuk” çocuk sayfasından doğar. 1974 yılının başlarında iki sayfa olarak karşımıza çıkan “Boncuk”, daha çok şiir, öykü, gezi notları ile okul etkinliklerini içerir. 1979 yılında hacmi ve içeriği değişerek “Kuş” adıyla müstakil bir çocuk dergisine dönüşür (Okumuş ve Yön, 2014:2130).

Kuş, 1979-1999 yılları arasında yaklaşık 20 yıl boyunca aralıksız yayımlanır. Amacı, okul çağındaki çocukların yetişmesinde öğretmene ve aileye yardımcı olmaktır. Kuş, A5 formatında ve 32 sayfa olarak basılır. 16 sayfası siyah-beyaz, 16 sayfası ise renklidir. Her yıl okul zamanlarında yayımlanan dergi, yıllık on sayıdan ibarettir. Temmuz ve ağustos aylarında basılmaz. Derginin basım yeri Priştine’dir.

Dergi bölgedeki Türkçe eğitim yapan bütün okullara parasız dağıtılır. Okullardaki ders kitabı eksikliğini gidermeyi amaçlayan dergi, çoğu zaman yardımcı ders kitabı olarak kullanılır. Kuş, yalnız Yugoslavya’da değil ABD, Mısır Hollanda ve Almanya gibi ülkelerde yaşayan Kosovalı Türklere de gönderilir (Kuş, 1992:3). Yugoslavya’nın dağılmasıyla ekonomik problemlerle karşılaşan dergi, bazı aylar çıkarılamaz. Nihayet 1999’da 150. sayısı yayın hayatına son verir.

Edebi türler açısından en çok şiir ve hikâyeler dikkatimizi çeker. Ancak sayı bakımından hikâyeler çoğunluktadır. Ayrıca kültür, edebiyat, tarih ve eğitim gibi farklı alanlarda da yazılara yer verilir. Seçilen yazıların amacı çocukların eğitimine destek olmaktır. Çoğu zaman okul çocuklarının ders kitabı olarak da kullanılan Kuş, yeni sanatkârların yetişmesinde de katkıda bulunur.

Dergide en çok kullanılan edebi tür hikâyedir. Ayrıca şiir, masal, efsane, çizgi roman, deneme gibi türler ile çeşitli konularda kaleme alınmış köşe yazıları bulunur. Çocuklara yönelik bulmacalar da oldukça orjinaldir. Dergi içerik olarak incelendiğinde bilhassa popüler magazin haberleri dikkatimizi çeker. Bunun dışında sağlık, spor, doğa olayları, trafik, fizik ve kimya gibi konular ile mitoloji, hayvanlar alemi, ülke ve şehir tanıtımları, yazar, şair ve bilim adamı biyografileri yer alır. Genel kültür ve bilim teknikle ilgili ilgi çekici konular işlenir (Okumuş ve Yön, 2014:2137).

Kuş dergisinin yazar kadrosu oldukça geniştir. Yugoslavya’da yaşayan yazar ve şairlerin dışında Türkiye’den ve dünya edebiyatından önemli isimlere de rastlanır. Derginin dikkat çeken bir özelliği de baskı kalitesidir, bilhassa şiir, hikâye ve masal gibi eserlerin temalarına uygun resim ve çizimlere yer verilir (Okumuş ve Yön, 2014:2142).

Hikâye: Kuş dergisinde hikâye türüne diğer türlerden fazla yer verildiği görülür. Kosovalı Türklerin yazdığı hikâyelere sıklıkla rastlanır. Yazarların çoğunun öğretmen kökenli olması hikâyelerin de öğrencilerin ilgi ve ihtiyaçlarına göre kaleme alınmalarına sebep olur. Bu hikâyelerde başta çocukların eğitimi amaçlanır, didaktik özellikler ön plana çıkar.

Hikâye yazarları arasında Ahmet S. İğciler, Alaettin Tahir, Altay Suroy, Avni Abdullah, Avni Engüllü, Enver Baki, Fahri Kaya, Hasan Mercan, İskender Muzbeg, Necati Zekeriya, Nusret Dişo Ülkü, Recep Murat, Sabit Yusuf, Salih Lika, Süreyya Yusuf gibi yerel hikâyecilere sıklıkla rastlanır. Bekir Yıldız, Emel İnci, Cengiz Bektaş, Ömer Faruk Toprak, Sabahattin Ali, Selim İleri, Talip Apaydın, Tarık Dursun K., Zeyyat Selimoğlu gibi Türkiye’den de isimlerin hikâyelerine yer verildiği görülür.

Yugoslavya’nın diğer uluslarının hikâyecileri arasında Kristina Brenkova, Branko Yurça (Slovenya), Vidoç Podgoreç, Gigor Popovski (Makedonya), Milenko Ratkoviç (Karadağ), Miryana Stefanoviç (Sırbistan), Branko Çopiç (Bosna-Hersek), Tayyar Hatibi, Nikolay Nosov, Olivera Nikolova, Toma Slavkoviç, A. Kopriçiva, Çamil Batalı, Boris Boyaciski, Radolup Çilakeviç, Bojidar Timotiyeviç gibi yazarların eserleri çeviri olarak Türk çocuklarına sunulur.

Yugoslavya’da Kuş haricinde farklı dillerde çıkarılan çocuk dergileri de mevcuttur. Bu dergilerden biri de Saraybosna’da Sırpça-Hırvatça yayımlanan Vesela Sveska (Neşeli Defter) dergisidir. Kuş dergisi 1984 yılı Nisan ayı sayısında bu dergiyi hazırlayan yazar, şair ve ressamı misafir eder. Bosna-Hersek çocuk yazınının örnekleri Kuş’un bu sayısında Türk çocuklarına tanıtılır. Vesela Sveska dergisinin nisan sayısında da Kuş dergisinin Yugoslav Türk halkı çocuk edebiyatının şiir, öykü, masal ve oyun örneklerini sergiler.

Ayrıca dergide dünya edebiyatından örneklere de yer verilir. Bunlar arasında; Alex Heyli (Kökler romanından bir bölüm), Tolstoy (İhtiyar At), Edmondo De Amicis (Öğretmenimiz), Charles Dickens (Derste), Mahmut Lütfi (Mısır-Doğru Yanıtlar), Nan Gilbert (ABD-Yaş Günü Armağanları), Pablo Neruda (Şili-Okula Başladığım Günler) isimleri sayılabilir.

Masal: Çocukların hayal dünyalarına hitap eden en önemli yazın türü kuşkusuz masaldır. Kuş’ta masal türündeki eserler de önemli bir yer tutar. Gerek düzyazı gerek nazım türünde birçok masala yer verilir. Bu masallar çok farklı milletlere aittir. “Aslanın Teşekkürü”, Afrika masalı; “Kedi ile Köpek”, Alman masalı; “Sivri Akıllı Hırsız”, Çin masalı; “Ahiret Yolcusu

Ero”, Sırp Halk Masalı; “Büyük Ayı”, Rus Masalı dikkat çeken örneklerdendir. Bunların dışında Türk ve yabancı yazarların kaleminden çıkan masallar da bulunur. Bunla arasında, Hüseyin Süleyman’ın “Ağlayan Ayva Gülen Nar”, Bestami Yazgan’ın “Benim Annem Olur Musun”, Aziz Nesin’in “Bir Varmış Bir Yokmuş” ve Sadettin Kaplan’ın “Pembe ve Sıcak Karlar” masalları sayılabilir. Ayrıca Tarık Dursun K.’nin “Ezop Masalları” ile Orhan Veli’nin “La Fontene”den çevirileri de dikkat çekicidir.

1.2.2. Türkçem dergisi

1999 yılında yaklaşık yirmi yıl aralıksız yayın yapan Kosova’nın ilk çocuk dergisi “Kuş”un faaliyetlerine son verilmesi, bu alanda büyük bir boşluğa sebep olur. Bu ihtiyacı karşılamak üzere, Türkçem dergisi çıkarılır. Dergi, Kosova Çocuk Kültürü ve Edebiyatı Araştırmaları Derneği (KÇKEAD) tarafından yayımlanır. Sahibi ve yazı işleri müdürü Zeynel Beksaç’tır. Yayın koordinatörlüğünü ise, Attila Beksaç yapar.

1999 yılının ocak ayında yayın hayatına başlayan Türkçem, bugün 24. yılına girerek bütün zorluklara rağmen iki yüz ellinci sayısını aşmayı başarmıştır. Derginin yayın merkezi Prizren’dir. İlk sayılarında “Çocuk Dergisi” sloganını kullanan dergi, sonraki sayılarında kendisini “Aylık Popüler Çocuk Dergisi” biçiminde tanıtır. Derginin amacı, kapağında da belirtildiği üzere Balkanlarda anadili olarak Türkçeyi yaşatmaktır.

Dergi, A4 formatında ve 24 sayfa olarak yayımlanır. Kapak ve sayfa yapısı bakımından çocukların ilgisine mazhar olacak şekilde renkli ve canlı bir anlayışı tercih eder. Kapak resimleri ayın ya da işlenen konuların içeriğine uygun seçilirken iç sayfalarda ise çocukların hoşuna gidebilecek hayvan ve manzara resimlerine yer verilir. Ayrıca bilgisayarda oluşturulmuş resimler ve çizimler kullanılır. Neredeyse her sayıda Türkçe ile ilgili söz, yazı, resim ve karikatür gibi materyaller dikkati çeker.

Türkçem dergisinde edebi tür olarak en çok şiir kullanılır. Şiirden başka hikâye, tiyatro, masal, efsane, bilmece-bulmaca gibi türlere de yer verilir. Bilhassa okul çağındaki çocuklarının faydalanabilecekleri ansiklopedik bilgiler ile sağlık, spor, beslenme, bilgisayar, bilim-teknoloji ve dünyadan ilginç haberler seçilerek verilir.

Türkçem yazar kadrosu bakımından da oldukça zengindir. Kosova Türk edebiyatında Türkçe eser veren pek çok isimle karşılaşırız. Ayrıca Balkan ülkelerinden tanınmış şahsiyetler ile Türkiye ve Türk dünyasına ait yazar ve şairlerin eserleri dergide yayımlanır. Dergi küçük/genç okurlara da açıktır. Bilhassa “Sizden Gelenler” köşesinde yayımlanan amatör yazılar yeni bir edebiyat kuşağının oluşması için de zemin hazırlar. Son yıllarda derginin bazı sayıları internet ortamında da yayımlanır. Ayrıca Facebook gibi sosyal medyada ortamlarından da takip edilebilmektedir. Bugün Türkçem, büyük zorluklara rağmen ayakta kalarak hem önemli bir boşluğu doldurmaya çalışır hem de Kosova Türk çocuk edebiyatının gelişmesi adına önemli bir misyonu tek başına yüklenir.

Hikâye: Diğer dergilerde olduğu gibi Türkçem dergisinde de en çok yayımlanan edebi tür hikâyedir. Buna rağmen Kosova Türk edebiyatında hikâyeye ve roman türü şiirde olduğu kadar verimli değildir. Dergide yayımlanan hikâyeye ve öyküler muhtevaları bakımından

oldukça geniş bir alana hitap ederler. Bilhassa din, ahlak, mizah, tarih ve hayatın içinden gündelik meseleler öne çıkar. Bu hikâyeler hacim olarak oldukça kısa metinlerden oluşur. Çoğunluğu yarım sayfa ile iki sayfa arasındadır. Kosova’da bu gibi kısa hikâyelere öykü adı verilmektedir. Derginin ilk sayılarında özel bir hikâye köşesi yoktur, fakat ilerleyen sayılarda “*Hikâye Köşesi*” verilse de süreklilik arz etmez (Türkçem, 2011, S.128, s.10-11).

Derginin ilk 200 sayısı dikkate alındığında 400’den fazla hikâye yayımlandığına şahit oluruz. Bunların büyük bir çoğunluğu teliflidir. Az sayıda çeviri hikâye bulunur. Dergide Türk, Makedon ve Kosovalı yazarların çokluğu dikkati çeker. 150’yi aşkın bir sayı ile Türkiyeli yazarlar başı çeker. Ayrıca öğrenciler tarafından gönderilen ve “*Sizden Gelenler*” köşesinde yayımlanan öyküler de unutulmamalıdır. Çeviri hikâyeler daha çok Balkan kökenli yazarlar ile Romen ve Macarlara aittir. Az da olsa dünya edebiyatı ile Türk dünyasına ait öyküler de bulunmaktadır.

Hikâyelerde kullanılan dil ve üslup oldukça açık ve sadedir. Genellikle günlük yaşamın içinden bazı detaylar, hayvan sevgisi, okullarda yaşanan olaylar, aile, gelenek ve görenekler, toplumsal konular, kitap sevgisi, dinî ve ahlaki konular ile davranış kuralları işlenir. Ayrıca Türkçem dergisine has bazı kısa öyküler ile Aluş Nuş tarafından Prizren şivesiyle kaleme alınan çok keyifli hikâyeler de bulunur. Bu hikâyeler genellikle eğlenceli ve konularına uygun resimlerle/çizimlerle süslenir.

Hikâyeler arasında hayatı konu alan gündelik meseleler ile dinî ve mizahî konular daha çoktur. Gündelik hayatı konu alan hikâyelerde toplumsal konular, eğitim ve terbiye gibi mevzular işlenir. Bu hikâyelerde daha çok Enver Naci Gökşen ile Ekrem Bektaş’ın isimleri dikkati çeker. Dinî hikâyelerde Allah sevgisi, peygamberler tarihi ve çeşitli dinî bilgiler verilir. Bazı hikâyelerde ise dinî ve ahlaki öğretiler öyküleştirilerek sunulur. Dinî hikâyelerin sayısı azımsanmayacak kadar çoktur ve çoğunun yazarı bulunmamaktadır.

Dergide Kosova ile Kuzey Makedonya Türk edebiyatçılarından Hasan Mercan, Enver Baki, Reşit Hanadan, Ahmet S. İğciler, Agim Rıfat Yeşeren, Şecaettin Koka, İskender Muzbeg, Şükrü Ramo, Hümaşah Vardar, Halise Hasan, Tayip Tahir, Recep Bugariç, Süreyya Yusuf ve Necati Zekeriya’nın isimleri de geçmektedir. Bunlardan Süreyya Yusuf ve Necati Zekeriya birçok alanda olduğu gibi Kosova Türk Edebiyatında öykü türünün de öncüleri sayılır. Bu yazarlar arasında en üretken olan bilhassa kendi çocukluğundan hareketle şiirsel öyküleri kaleme alan Kosovalı yazar Enver Baki’dır. Mizahî öyküleri ile bilinen Agim R. Yeşeren de çocuklar tarafından çok sevilir.

Türkçem dergisinde Ömer Seyfettin, Sait Faik Abasıyanık, Orhan Kemal, Hasan Latif Sarıyüce, Gülten Dayıoğlu, Mustafa Ruhi Şirin gibi Türk edebiyatının tanınmış hikâyecilerinin çocukların hayal dünyasını genişleten, onlara okuma zevki ve alışkanlığı kazandıran öyküleri yer alır. Çocukların zekâ gelişiminde önemli bir yere sahip olan mizah yüklü hikâyeler dergiye ayrı bir tat katar. Ayrıca Balkanları karış karış gezip buradaki hayatı Seyahatnâmesinde anlatan Evliya Çelebi ile Mesnevi’den öğüt verici, ibret dolu ilginç hikâyeler bulunur. Bu tür hikâyelerin eğitici vasıfları yüksektir. Bu hikâyelerde genellikle hayvanların maceralarına yer verilir ve kendi aralarındaki komik diyalogları öne çıkarılır. Bu tarz hikâyeciler arasında Türkiyeli yazarlardan Fikret Arıt, Süleyman Bulut, Hüseyin Emin Öztürk, Mahmut Demir

Kıratlı, Mustafa Yanık, Halide Edip Adivar, Erbay Kücet, Özgül Erten ve Emine Tanırgan'ın isimleri sayılabilir. Bunlar arasında Erbay Kücet'in ismi öne çıkar.

Masal: Çocuklar masal kahramanlarının olağanüstü özelliklerine her zaman özenmişlerdir. Küçük yaşta dede ve ninelerinden dinledikleri masallar onların hayal dünyalarını zenginleştirirken dil becerilerini de geliştirir. Günümüzde ise ebeveynler çocuklarına masal anlatmak yerine masal kitapları almayı tercih eder. Son zamanlarda kitapların rengârenk ve üç boyutlu hale gelmesi çocukların kitaba olan ilgisini de arttırmıştır.

Türkçem dergisinde masallara geniş bir yer verilir. Dergide toplam 250'nin üzerinde masal vardır. Bazı sayılarındaki masallar birden çoktur. Dergideki masallar arasında, Rus, Yunan, Çin, Macar, Cezayir, İran, Afrika, Alman, Danimarka, Fransız, Tatar ve Anadolu masalları yer alır. Kosova Türk halk masallarından örnekler bulunur. Ayrıca çocukların zevkle okuyabilecekleri Pamuk Prenses ve Yedi Cüceler, Külkedisi, Alis Harikalar Diyarında, Çizmeli Kedi, Güzel ve Çirkin, Rapunzel, Uyuyan Güzel, Alaeddin'in Lambası gibi dünya masalları ile Lafonten, Ezop ve Anderson gibi fabl türünde bolca masala yer verilmiştir.

Masallarda kıssadan hisse çıkarmak esastır. Bu sebeple masallar özenle seçilerek çocuklara sunulur. Bu masalarda doğruluk, dürüstlük, yalan, aldatma, çalışkanlık, tembellik, hırsızlık, ceza ve ödül gibi konular işlenir. Fablların kahramanları genellikle hayvanlardır. Okuyucusuna bir yandan öğüt, bir yandan da ders verirler. Bu masallar kullandıkları kahramanlar ve görsellik açısından da çok zengindir. Dikkati çeken önemli bir husus da dergide çocuklara kötü örnek oluşturabilecek karakterlerin pek bulunmayışdır.

Türkçem dergisinde, Hasan Latif Sarıyüce, Mustafa Balel, Ahmet Efe, Fatih Erdoğan, Elif Yemenici, Hüseyin Süleyman, Yeliz Yorulmaz, Atila Er, Filiz Güner, Ziya Gökalg gibi tanınmış Türk yazarlarından seçme masallara da yer verilir. Artık çizgi filmlere bile uyarlanan Türk masallarının en sevilen karakterleri ile Keloğlan masalları da ihmal edilmez.

Efsane: Dergide 50'yi aşkın efsane bulunmaktadır. Efsaneler için belli bir köşe veya sayfa yoktur. Farklı sayı ve sayfalarda yayımlanırlar. Genelde Anadolu efsanelerine ağırlık verilir. Anadolu efsaneleri bilindiği üzere yüzyıllar boyunca kuşaktan kuşağa aktarılan ve dilden dile dolaşan dağların, taşların, nehirlerin ve insanların efsaneleşmiş hikâyeleridir. Bu efsaneler sadece çocukların değil büyüklerin de bir hayli ilgisini çekerler. Türkçem dergisine ayrı bir renk katan efsaneler çocukların da hayal dünyasını zenginleştirir, geleceğe daha güvenle bakmalarına yardımcı olurlar.

Efsaneler, halk edebiyatının anonim ürünleridir. Zamanla sanatsal bir anlam kazanarak nesilden nesile aktarılan efsaneler, halk söylenceleri olarak da adlandırılırlar. Türkçem dergisinde Anadolu efsaneleri arasında “Dağlar”, “Boğaziçi veya Buzağı Geçidi”, “Kibele”, “Ağlayan Kaya”, “Peri Bacaları”, “Örümcek Ağrı”, “Kız kulesi”, “Kara Canavar”, “İbik Kuşu”, “Kaşıkçı Güzel”, “Dağ Başını Bekleyen Kız”, “Sarıkoz”, “Al Gül ile Ak Gül” “Kaplumbağa” ile Kosova'da anlatılan “Karabaş” efsaneleri bulunur. Ayrıca Amazonlar ve bazı Fransız efsanelerine de yer verilmiştir.

Destan: Çocukların okumaktan keyif alacağı önemli türlerden biri de destanlardır. Türkçem dergisinde pek çok Türk destanı vardır. Bu destanlar arasında; “Ergenekon”, “Oğuzhan”,

“Manas”, “Alper Tunga”, “Şu”, “Köroğlu”, “Canbolat”, “Çanakale”, “Satuk Buğra Han”, “Dede Korkut” ve “Bozkurt” gibi destanlar yer alır. Destanlar tarihî olayları barındırır. Ancak her zaman tarihî gerçekleri doğru yansıtmayabilirler. Türk destanları Türk milletinin doğuşunu, insanoğlunun yaradılışını, Türk devletlerinin kuruluşlarını, çöküşlerini, zaferlerini ve yenilgilerini konu alan eserlerdir. Dergide yer alan Alper Tunga, Oğuz Kağan ve Köroğlu gibi kahramanların resimleri de destan metinleri ile birlikte verilerek çocukların ilgileri çekilmeye çalışılır.

1.2.3. Bahar dergisi

Bahar, bağımsızlıktan sonra yayımlanan çocuk dergilerindedir. Kosova Türk Eğitim Derneği'nin (KOTED) bir yayımıdır. 23 Nisan 2007 yılında yayın hayatına başlayan Bahar, “Çocuk ve Kültür Dergisi” sloganını kullanır. Derginin çıkış amacı, okul çağındaki öğrencilere eğlence yoluyla bazı bilgileri öğretmek, kimlik bilinci ve aidiyet duygusu oluşturmak ve değerler eğitimine katkı sunmaktır. Bu nedenle Türkçe konuşan tüm ailelerin evine ulaşmak, çocukların beğenisini kazanmak için çabalar (Sülçevsi, 2007, S.1, s.2).

Derginin sahibi KOTED, editörü ise İsa Sülçevsi'dir. Redaktörlüğünü ilk sayılarda Nebahat Sülçevsi, son sayılarda ise Esin Hüdaverdi yapar. Priştine'de basılan dergi, aylık olarak yayımlanır. Ancak okulların tatil olduğu temmuz, ağustos ve eylül aylarında yayımlanmaz. Eğitim öğretim yılı esas alındığında yılda ancak 9 sayı basılır. Dergi, Prizren ve Mamuşa başta olmak üzere, Priştine, Mitroviça, Gilan, Dobriçan, Vıçitrna, Yanova ve İpek gibi Türkçenin konuşulduğu bütün şehirlerde dağıtılır. Hatta Kosova'nın dışında İstanbul ve Edirne'ye de ulaştırılır.

Ayrıca Kosova Türk Eğitim Derneği'nin dergiyle aynı adı taşıyan bir kültür, sanat merkezi ve kütüphanesi de mevcuttur. Burada öğrencilerin okul derslerine yardımcı olunur, ücretsiz takviye kurslar verilir. Eğitim, kültür ve sanat faaliyetleriyle çocuklar desteklenir (Yeni Dönem, 2008:16). Ancak bugün dergi gibi bu kültür merkezi ve kütüphane de kapanmıştır.

Dergi, 24 sayfadan ibarettir, görsel açıdan da diğer çocuk dergilerinden farklıdır. Tasarımında yeni teknikler kullanılır, öncelikle bilgisayar ortamında hazırlanan dergi, göze hoş gelen, renkli ve canlı bir yapıya sahiptir. Bahar dergisi maalesef uzun soluklu olamaz, maddi imkânsızlıklar nedeniyle 51. sayı çıktıktan sonra 2012 yılının aralık ayında yayın hayatına son verir.

Derginin en büyük yeniliği sayfa yapısındadır. Sayfalar çeşitli adlara ve bölümlere göre sıralanır. Bütün içerik de buna göre verilir. Bu bölümleri alfabetik olarak şöyle sıralayabiliriz: Anı Defterinden, Atasözleri ve Deyimlerin Hikâyesi, Ayın Konusu, Bilim Köşesi, Bilmece-Bulmaca, Biyografi, Çevremiz, Çizgi-Roman, Çocuk Oyunları, Deney Yapalım, Dilbilgisi, Doğa ve Fen Bilimleri, Eğlenceli Matematik, Fıkra, Garip Bilgiler, Gramafon, Hayatın İçinden, Hikâye, Kitap Tanıtımları, Masallar, Okullarımız, Röportaj, Sağlık Köşesi, Şiir, TDK Bulmaca, Trafik Köşesi, Tuncay'ın Laboratuvarından, Uğurböceğim, Zeynep'in Günlüğü ile Ülke, Şehir ve Mekân Tanıtımları yer alır. Ayrıca genç okurlarının yazı ve şiirlerinin yayımlandığı “Sizden Gelenler” bölümü bulunur. Bunların dışında “Yarışmalar” ve “Ayın Özeti” gibi etkinlikler ile de öğrenciler okumaya ve yazmaya teşvik edilir.

Bahar Dergisinde en çok kullanılan edebi tür şiirdir. Nesir bakımından kısa hikâye, masal ve efsanelere yer verilir. Yazar kadrosu genelde öğretmenlerden oluşan dergide tanınmış isimlere de rastlanır. Dergi içerik bakımından müfredata uygun bir şekilde hazırlanır. Bilhassa çocuklara okumayı sevdirmek için değişik yöntemlerden faydalanır. Çocukların farklı yetenekleri ve ilgi alanları dikkate alınır. Birçok yeni bilgi ve zihin geliştirici konuların yanında adalet, doğruluk, çalışkanlık ve yardımseverlik gibi evrensel değerler ile ahlaki konuları işleyen hikâye ve masallarıyla da dikkati çeker (Okumuş-Yön, 2013:326).

Hikâye: Hikâye değerler eğitimi açısından en çok kullanılan edebi türlerdendir. Anadolu’da uzun kış gecelerinin eğlencelerinde en çok kullanılan anlatılardandır. Kıssadan hisseleriyle öne çıkan bu hikâyeler, modern dünyada bilhassa çocuk eğitimi konusunda önemli katkılar sunarlar.

Hikâyelerin ilk hedefi çocuklara “okuma alışkanlığı” kazandırmaktır. Çocuk sekiz on yaşlarında sona eren masal çağının ardından gerçeklik duygusu uyandıran metinlere yönelir. Bunlar yaşanmış ya da yaşanabilir izlenimi veren edebi ürünler yani hikâyelerdir.

Bahar dergisinde yayımlanan hikâyeler çocukların estetik yönden gelişmesine fırsat verir. İlgi alanlarına uygun olup, sosyal ve duygusal gelişimini sağlar. Yeni kelimeler öğrenmesine imkân tanır. Olaydan veya kahramanların özelliklerinden dersler çıkarır ve yeni şeyler öğrenirler. Dergide Türkiye ve Balkan edebiyatı’nın çağdaş yazarlarından alınan eserler önemli bir yer tutar. Ayrıca anonim ve derleme hikâyelere de rastlanır. Derginin tüm sayılarında yer alan hikâyelerden bazıları şunlardır: Gülten Dayıoğlu “Çocuk ve Elbise”; Necati Cumalı “Dayım”; Meryem Tortuk “Benim Bir Ağacım Var”; Sait Faik “Semaver”; Reşat Nuri “Gamsızın Ölümü”; Salih Tekin “Küçük İtfaiyeci”; Aziz Nesin “Çoban Köpeği ile Motorlu Tren”; Orhan Kemal “Harika Çocuk Hikâyesi”; İdris Armağan “Kar ve Çocuk”; Abdurrahim Dede, “Sevenin Sırrı”; Necati Zekeriya, “Kütüphanede Doğan Hikâye”; Süreyya Yusuf, “Bayram Saati”; Şükrü Mazrek “Aslının Entarisi”; İskender Muzbeg “Köy Atları”; Reşit Hanadan “Özlem’in Dayanışmaya Katkısı”; Ahmet S. İğciler, “Dertli”. Ayrıca yazarı Belirtilmemiş “Hayallerinizden Hiç Sıfır Aldınız mı?”; “Göl Olmak” (Kızılderili Hikâyesi), “En Güzel Çiçek”, “Baba Oğul Muhabbeti”, “Bahar Gözlü Çocuk”, “Kanatlı Karınca”, “Kardan Adam”, “Antikacı”, “Ekmek Arası Köfte” ve “Bayram Hikâyeleri” dikkati çeker. Bunların arasında özellikle 41. sayıda yer alan ve Mavisel Yener tarafından kaleme alınan “Avuçlar” hikâyesi Bahar dergisi okurları için hususi yazılmıştır.

Masal: Çocuğa ana dilinin bir işçinin elindeki alet gibi nasıl kullanılacağını ilk öğreten, bu dilin hünerlerini, kıvraklığını, zenginliğini, inceliğini ilk gösteren, kişiye kendi dilini ilk aşıl原因an masallardır (Boratav,1958: 14). Masallar, dilin dokusunu oluşturan deyim, atasözü, kalıplaşmış sözler, ikilemeler, terimler, somut ve soyut kavramları oluşturan sözcükler, kısa ve yalın eylem cümleleriyle, bir bütün olarak konuşma dilinin inceliklerini ve zenginliğini yansıtmaları bakımından ana dili ediniminin doğal bir gereci konumundadır. (Sever, 2003: 146)

Masalların eğitimdeki asıl işlevi çocuklara sunulan iyi örneklerle ruh dünyalarını geliştirmek, onları inandıkları yolda yürüyebilecek ve önlerine çıkacak engelleri aşabilecek şahsiyetli birer insan yapmaktır (Kaya, 2000: 339-351). Masallarda verilen iletilerin en çok insan

ilişkileri, aile ve kişisel gelişim üzerine olduğu görülür. Arkadaşlık, dostluk, tevazu, yardım etme, aile bireyelerine verilen değer, zekâ, sağduyu, dikkatli olma, doğa sevgisi, hayvan hakları gibi temaların sıklıkla işlendiği masallara yer verilir.

Masallar çocukları bir taraftan eğlendirirken diğer taraftan da onlara yeni şeyler öğretir. Ebeveynler ile çocuklar arasındaki iletişimi artırır. İyilerin ödüllendirileceği, kötülerin ise her daim cezalandırılacağını gösterir. Çocukları farkında olmadan hayata hazırlar. Masal okuyan ve dinleyen çocuk iyiliğin de kötülüğün de karşılıksız kalmayacağını bilir. Çalıştığında başarılı olacağını, tembellik yaptığında bunun zararını göreceğini anlar.

Türkçe eğitim gören öğrencilere eğlence yoluyla kimi bilgileri kazandırmak, yaşadıkları ortam ve koşullarda sahip oldukları kimlik bilincini canlı tutmak ve erdemli davranışlar kazandırmak amacıyla çıkarılan Bahar, Türk ve Dünya edebiyatının seçkin masal örneklerini Kosovalı Türk çocuklarıyla paylaşır. Bu masalların çoğu anonimdir. Ancak Türk ve yabancı yazarların kaleminden çıkan telif masalların sayısı da az değildir. Dergide yayımlanan masallardan bazıları şunlardır:

Andersen “Kibritçi Kız”, “Kralın Yeni Giysisi”, “Fareli Köyün Kavalcısı”; Grimm Kardeşler “Uyuyan Güzel”, “Çizmeli Kedi”; Carlo Collodi “Pinokyo”; Kağan Yolcu “İyilik Dersi”; Halil Aslantaş “Kabak Başıma Patladı”; Ergül Altaş “Çakalın Krallığı”; Suzan Çataloluk “Ali ile Veli”. Bunların dışında dergide yazarı belli olmayan masallar da bulunur. Bunlar arasında; “Tuz”, “Kırmızı Benekli Kelebek”, “Kurbağa Prens”, “Sihirli Fasulye”, “Ali Baba ve Kırk Haramiler”, “Külkedisi”, “Keloğlan ve Sihirli Taş”, “Kuşlar Tiyatrosu”, “Aydede ve Kumdan Kaleler”, “Yürek Ana”, “Kaplan ve Büyük Rüzgâr”, “Parmak Kız”, “Hansel ve Gratel”, “Üç Arkadaş”, “Kara Tren”, “Tülümencik”, “Kara Tren”, “İyilik Dersi”, “Fatoş’un Bebeği”, “Tarladaki Hazine”, “Çirkin Ördek Yavrusu”, “Ali Cengiz Oyunu” isimleri sayılabilir.

Derginin son dört sayısında “Evire Çevire Masallar” bölümünde “Altın Saçlı Kız ve Ayıcık”, “Papatya”, “Pamuk Prenses” ve “Çizmeli Kedi” masalları Türkçe ve Arnavutça olarak yayımlanır. Sayfa iki sütuna bölünerek hem Türkçe hem Arnavutça yazılışları aynı sayfada sunulur. Bu görsellik bakımından dikkat çekici bir yeniliktir. Ayrıca okul çağındaki Türk çocuklarının Arnavutça öğrenmelerine de katkıda bulunur.

1.2.4. Diğer çocuk dergileri: Kosova ve Kuzey Makedonya’da yayımlanan çocuk dergileri sadece bunlarla sınırlı değildir. Şimdiye kadar ele alınan dergiler, yayın hayatını uzun süre devam ettiren ve okuyucu kitlesi tarafından beğenilip takip edilen süreli yayınlardır. Türkçe yayınlar için Kuzey Makedonya’da gün yüzü gören “Birlik Yayınları” başlangıç kabul edilirse, bu tarihten sonra çok sayıda sanat, kültür ve edebiyat dergisi yayımlanır. Bunlar arasında bilhassa çocuklara yönelik dergiler ayrı bir yer tutar. Bunlardan Sevinç, Tomurcuk, kuş ve Türkçem uzun soluklu çocuk dergileridir. Ancak bazıları kısa zaman içerisinde yayın hayatına son vermek zorunda kalır.

Bu deriler arasında Boncuk, Filiz ve inci dergilerini zikretmek yerinde olur. “Boncuk”, 1974-79 yılları arasında Tan gazetesinin bir ek olarak yayımladığı çocuklara yönelik iki sayfalık bir dergidir. İlkokul öğrencilerine yöneliktir. Gazetenin iç sayfalarında (11-

12. sayfalar) yer alır. Sayfa iki kısma ayrılarak basılır. Böylece toplamda 4 sayfaya ulaşmış olur. Çocuk dergilerinin hacmi düşünüldüğünde bu sayfalar oldukça yetersizdir. Ancak gazete ile birlikte Türkçe konuşulan bütün evlere ulaşması nedeniyle oluşturduğu etki düşünüldüğünden yüksektir. Dergi içerik açısından çeşitli bölümlere ayrılır. Dil Köşemiz, Çalışkan Çocuklar ve Sizden Gelenler ile önemli tarihleri anlatan ve süreklilik arz eden köşeler bulunur. Bu köşelerde şiirler, öyküler, gezi notları ve çeşitli okul etkinlikleri yayımlanır.

Boncuk, Kosova'da Türkçe olarak yayımlanan ilk çocuk dergisi Kuş'un yayımlanması-na da ilham kaynağı olur, 1979 yılında Kuş adıyla müstakil bir dergiye dönüşür.

Ayrıca Filiz ve İnci çocuk dergilerini de unutmamak lazımdır. Filiz Çocuk dergisi ise, 1986 yılında Zeynel Beksaç tarafından yayımlanan bir dergidir. Beksaç daha sonra Türkçem dergisiyle bu alandaki tecrübesini çocuklara aktarmaya devam eder. İnci, Balkan Aydınlar ve Yazarlar Derneği'nin (BAY) bir yayınıdır. Sahibi ve yazı işleri müdürü Osman Baymak'tır. Balkan Türk edebiyatında çok önemli bir yere sahip olan Baymak, gençlere yönelik Dost adlı başka bir dergi daha çıkarır.

Maalesef bu dergiler çok uzun soluklu olmayı başaramadılar. Ya maddi olanaksızlıklar nedeniyle ya da sahiplerinin vefatı yüzünden kısa zamanda tarihin tozlu raflarında kendilerine yer buldular.

Sonuç

Balkanlarda Türkçenin en yaygın şekilde konuşulduğu yerlerden Kuzey Makedonya ve Kosova Türkçe süreli yayımlar bakımından oldukça zengindir. Osmanlıdan sonra bölgede çok acı tecrübeler yaşansa da Türk ve Müslüman halka yönelik gelişmeler II. Dünya Savaşından sonraya rastlar. Bilhassa Türkçe ile ilgili çalışmaların başladığı 1950'li yıllar, Türkçe basın hayatı için de son derece önemli bir devirdir. Birlik ve Tan gazetelerinin yayını, diğer Türkçe yayınların da önünü açar, Türkçe eğitim için zemin hazırlar. Bu şartlar altında gelişen Türkçe basın ve yayın araçları çeşitli zorluklarla rağmen bugüne kadar gelir. Yetiştirdiği nesillerle yeni edebiyat ve sanat çevreleri oluşturmayı başarır. Bilhassa bunlar arasından sıyrılan genç şair ve yazarlar bugün verdikleri eserlerle alkışlanırlar. Kosova'da yaşayan Türkler ve Türkçe bu yolla ayakta tutulmaya çalışılır. Bu dergiler genellikle kültür sanat, edebiyat ve folklor ağırlıklıdır. Kosova ve çevresinde yaşayan Türklerin edebiyat ve sanat alanlarındaki ihtiyaçlarını karşılamak, festivaller düzenlemek, en önemlisi de Türk toplumunun dilini korumak amacındadır. Bu çerçevede kullandığı içerik ve yazar kadrosuyla da Türkiye ile olan bağlarını güçlendirmeyi hedefler. Bu gazete ve dergilerin tamamı Türkiye Türkçesiyle hazırlanır.

Bu yayımlar içerisinde bilhassa çocuklara yönelik dergilerin ayrı bir yeri vardır. Bölgede yayımlanan çocuk dergilerinin hepsi, burada yetişen nesillerin Türkçeyi doğru öğrenmelerini amaçlar. Bu sebeple okul çağındaki çocukların ihtiyaçlarını karşılamak, okuma aşkı oluşturmak, yeni bilgilere ulaşmalarını temin etmek ve geleceğe güvenle bakmalarını sağlamak arzusundadırlar. Bilhassa çocukların okul derslerinde yardımcı olmak ve edebi kabiliyetlerini geliştirilmek için çaba sarf ederler. Bu bağlamda gençlerin eserlerinin dergilerde yer bulması, yeni sanatkarların yetişmesi bakımından da son derece önemlidir.

Edebiyat sanat dergileri genellikle siyah beyaz olmasına rağmen çocuk dergileri oldukça renklidir. Kapak yapısı ve sayfa düzeni olarak da tasarım farklılığına sahiptir. A4 boyutunda basılan dergiler, sayfa sayıları bakımından da 22-36 sayfa aralığındadır. Baskı kaliteleri de gazetelere nazaran daha iyidir. Bilhassa çocuk dergileri kültür hizmeti şeklinde düşünüldüğü için bedelsiz dağıtılır. Genellikle aylık ve okul dönemlerinde yayımlanırlar.

Bölgede Türkçe olarak yayımlanan çocuk dergileri bilhassa içerdikleri anlatı türleri ile de çocukların eğitsel ve bilişsel gelişimlerinde önemli katkılarda bulunurlar. Hikâye, masal, efsane ve destan türlerindeki kısa metinlerle çocukların vicdan eğitimi, yaşam kuralları öğretilir, aile içi iletişim, çevre ile yakınlaşma örnekler üzerinden anlatılır, derslere odaklanma, çalışkanlık, disiplin, doğruluk gibi hasletlerin kazandırılması hedeflenir. Ayrıca okuma alışkanlığının kazandırılması amaçlanır.

Sonuç olarak Kuzey Makedonya ve Kosova'da Türkçe yayımlanan gazete ve dergiler toplumun kültür, edebiyat ve sanat alanlarındaki ihtiyaçlarını karşılarken bilhassa Türkçe ve Türk varlığının yaşam mücadelesine de önemli katkılar sunar. Ancak devamlılık konusunda çok başarılı olamayan bu süreli yayınlar, umarız maddi zorluklarını yenerek bölgedeki kültür, sanat ve edebiyat ortamına geçmişte yaptığı katkıları sunmaya devam ederler.

Yazarların katkı düzeyleri: Birinci Yazar %100

Contribution Rates of Authors to the Article: First Author %100

Etik komite onayı: Çalışmada etik kurul iznine gerek yoktur.

Ethics committee approval: Ethics committee approval is not required for the study.

Finansal destek: Çalışmada finansal destek alınmamıştır.

Support Statement (Optional): No financial support was received for the study.

Çıkar çatışması: Çalışmada potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Statement of Interest: There is no conflict of interest between the authors of this article.

Kaynakça

Boratav, P. N., (1958), *Zaman zaman içinde*. Remzi. 14.

İsen, M. (2009). Varayım gideyim Urumeli'ne, Türk edebiyatı'nın Balkan boyutu. *Kapı*.17.

Karahasan, D. (2022).

<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/makedonyada-turkce-gazetecilik-ekolu-birlik-gazetesi/1358647>, 21.06.2022, Saat: 12:37.

Kaya, İ. Güven, (1986). Yugoslavya Türk halkı yazımına gerçekçi bir bakış. *Tan*. 10.

Kaya, T., (2000), Kıbrıs Türk çocuk edebiyatında Ayşen Dağlı'nın masalları III. Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi. (Yayına Hazırlayan: İ. Bozkurt), DAÜ Basımevi, 2, 339-351.

Kuş (1992). Sayı:129, Nisan 1992.

Okumuş S, Kaçar H, Kaçar E., (2013). Makedonya’da Türkçe yayımlanan bir çocuk dergisi: *Tomurcuk* Uluslararası Dil Edebiyat Konferansı. 271.

Okumuş, S., Yön, Z., (2014) Kosova’da Türkçe yayımlanan bir çocuk dergisi: *Kuş*. Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Sempozyumu, Cilt: II, Niğde Üniversitesi, 2130-2142.

Okumuş, S. ve Güner, D., (2012). Makedonya’dan uzanan çocuk ve gençlik eli: *Sevinç* (Şekil, muhteva ve yazar kadrosu bakımından bir inceleme). Uluslararası Çocuk Edebiyatı Sempozyumu, Kafkas Üniversitesi, 410.

Okumuş, S., Yön, Z. (2013). Kosova’da Türkçe yayımlanan çocuk dergisi: *Bahar* (Şekil, muhteva ve yazar kadrosu açısından bir inceleme) Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Sempozyumu (UTEK), Burch Üniversitesi, 2, 319-326.

Sever, S. (2003), Çocuk ve edebiyat. *Kök*. 146.

Sülçevci, İ. (2007). Editörden. *Bahar*, 1, s.2.

Sülçevsi, İ. (2007). Editörden. *Bahar*, 2, s. 2.

Türkçem Dergisi (2011), 128, 10-11.

Yeni Dönem, (2008). 24 Ocak Perşembe, s.16.

Bu eser Creative Commons Atıf 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır. (This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License).

folk/ed. Derg, 2022; 28(4)-112. Sayı/Issue -Güz/Autumn
DOI: 10.22559/folklor.2235

Derleme makalesi/ Compilation article

Halkbilimi Kuramları Bağlamında KKTC-Gelincik (Vasili) Köyü'nün Tarihi Üzerine Yeni Bilgiler

Based on Folklore Theories, New Findings on the History of the TRNC-Gelincik (Vasili) Village

Zeki Akçam*

Öz

Bu çalışmanın amacı, sözlü ve yazılı kaynaklardan hareketle, KKTC'de İskele İlçesi'ne bağlı Gelincik (Vasili) Köyü'nün tarihi ve folklorunu, Tarihi Yeniden Kurma Kuramı ile Performans Teorisi bağlamında disiplinlerarası bakış açısıyla yeni tespit ettiğim bilgilerden hareketle ortaya koymaktır. Zira Rumca bir isme sahip olan Vasili'nin, Osmanlı fethi öncesi ve sonrasında bir Rum köyü olduğu bilinmektedir. Bu problemin çözümünde elde edilen verilerin toplanmasında halkbilimi kuramlarından Tarihi Yeniden Kurma Kuramı ve Performans Teorisi'nin üçlü araştırma modeli olan metin-sözeldoku-bağlam modeli kullanılmış, yazılı kaynaklar betimsel tarama yöntemi ile taranmış; derlenen bilgiler içerik analizi yöntemi kullanılarak değerlendirilmiştir. Osmanlı Devleti tarafından fethi ile birlikte, Türk nüfusunun yoğun bir şekilde arttığı görülen Kıbrıs'ta, 1878 yılına kadar tamamen Türk hâkimiyetinin varlığını görmekteyiz. 1878 yılından itibaren

Geliş tarihi (Received): 15-02-2022 – Kabul tarihi (Accepted): 11-10-2022

* Dr.Öğr. Üyesi, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Kuzey Kıbrıs, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi Türkçe Öğretmenliği Bölümü./ Assistant Professor, Ankara Social Sciences University, North Cyprus, Faculty of Social Sciences and Humanities Department of Turkish Language Teaching. zeki.akcam@asbu.edu.tr. ORCID 0000-0003-0444-2706

gerek Osmanlı Devleti'nin artık gerileme devrine girmesi gerekse buna bağlı olarak Kıbrıs Adası'nda yaşanan siyasî, iktisadî ve tarihî hadiselerin kaza ve köylerin demografik yapıları başta olmak üzere birçok hususta değişikliklere yol açar. Bu değişimlerin boyutu, sosyal bilimciler tarafından çok yönlü ve farklı bakış açılarıyla araştırılmaya devam edilmektedir. 1883 tarihli Kitchener'e ait Kıbrıs haritası ve 1831 Osmanlı Kıbrıs nüfus sayım sonuçları üzerinde yaptığım ilk tarama neticesinde; Rum köyü olarak bilinen Gelincik (Vasili) köyünün aslında bir Türk köyü olduğunu tespit ettim. Bunun üzerine, hem yazılı hem de sözlü kaynaklardan hareketle, köyün Türk tarihi yeniden oluşturarak Türk nüfusunun 1958 yılında köyden ayrılma nedenlerini, Rum nüfusun köye yerleşmelerini ve köydeki Türk folkloru ile ilgili hususları içerik analizi yöntemi kullanarak yeni bilgiler ışığında değerlendirdim.

Anahtar sözcükler: *Kıbrıs, Gelincik (Vasili), halkbilimi, tarihi yeniden kurma kuramı, performans teorisi*

Abstract

The aim of this study is to reveal the history and folklore of the Gelincik (Vasili) village located in the Iskele District in the TRNC utilizing the Historical Reconstruction Theory and Performance Theories as well as information I have discovered from an interdisciplinary perspective, based on oral and written sources. It is known that Vasili, which has a Greek name, was a Greek town before and after the Ottoman conquest. Using the text-texture-context model, which is a triple research model of the History Reconstruction Theory and Performance Theory, was used in the collection of the data and the written sources were scanned using the descriptive scanning method. The collected information was analyzed using the content analysis method. With the Ottoman conquest of Cyprus, there is an intense increase in the Turkish population, which dominates until 1878. As of 1878, both the Ottoman Empire's entry into a period of decline and the political, economic and historical events on the island of Cyprus led to a variety of changes, especially in the demographic structures of the cities and villages. The causes and consequences of these changes continue to be investigated by social scientists from multiple and different perspectives. As a result of my first examination of the 1883 Kitchener map of Cyprus and the results of the 1831 Ottoman Cyprus census, I have concluded that the Gelincik (Vasili) village, which was known as a Greek village, was actually a Turkish village. Thereupon, I reconstructed the Turkish history of the village, based on both written and oral data, and evaluated the reasons for the departure of the Turkish population from the village in 1958, the settlement of the Greek population in the village, and the issues related to Turkish folklore in the village, using the content analysis method with this new data.

what problem? no problem statement was indicated... is the study's aim the problem?

Keywords: *Cyprus, Gelincik (Vasili), folklore, theory of reconstructing history, performance theory*

Extended summary

Different civilizations have settled in Cyprus over many periods of history due to its geostrategic importance. One of these civilizations is the Turkish civilization. The Turkish population in Cyprus increased during the Ottoman era. In Cyprus, where the Turkish population settled after the conquest, the British and the Greeks became politically stronger after the 1878 “military cooperation agreement” between the British and the Ottoman states, which caused the social and demographic characteristics to change partially or completely. Britain, which unilaterally annexed the island in 1914, gained the power to make the changes it wanted politically, economically, legally, and socially. Cyprus officially became a British colony. There was a clause in the Treaty of Lausanne which stated that the Turkish people living in Cyprus would have to prefer to live as either British or Turkish citizens within two years. This situation caused many Turkish Cypriots to migrate to Anatolia. The Turks who remained on the island continued their lives under the cultural, political, economic, and social pressures of both the British and the Greeks. The Turks, who entered World War II as colonial British citizens, had to participate in the war for England at many different fronts. As a result of the Greeks becoming more powerful after World War II, EOKA was established in 1955 and with the terrorist acts launched against both the British and the Turks, the Turkish Cypriots were forced to migrate internally and externally. This migration continued until 1974. These events have affected the demographic structures of the villages in Cyprus. Throughout Cyprus, the population structure before 1878 underwent major changes. In particular, it is known that Turkish Cypriots living in mixed Turkish-Greek or completely Turkish villages migrated entirely to Turkish villages or to different countries, primarily England. These internal and external migrations led to changes in the demographic structure of some villages, which also reflected various changes in the island’s demographic structure between 1878-1975 in terms of the Turkish-Greek population density, land, and property situations.. Many social scientists have examined the causes and consequences of these changes. To accurately analyze these events, both written and oral sources should be evaluated together within their own contexts and not separately from each other. The Gelincik (Vasili) Village in the Iskele District, which I have been working, is one of the villages that should be evaluated in this context. Gelincik (Vasili), known today as a Greek village, is a village that was settled by the Turks who immigrated from Turkey after 1974.

The aim of our study is to analyze the new information found about Gelincik (Vasili) from an interdisciplinary perspective using folklore theories. For this study, the Theory of Reconstructing History, Performance Theory, Tripartite Research Model, and Descriptive Scanning and Content Analysis methods were used. Also, both written and oral sources were analyzed. In the 1831 and 1877 Ottoman censuses, the village’s population was completely Turkish. The names, dates of birth, and physical characteristics of the Turks living in the village were determined in detail. Answers to questions like “After what event did the Turks in the village leave the village? In which villages or cities did they settle? Where did the Greeks who came to the village later come from?” were sought according to relevant theories. As a result of the murder of a Turk by EOKA and the burning of another Turk’s house in July

1958, I concluded that the Turkish population in the village settled in villages of Famagusta, Yesilkoy, and Balalan to protect themselves. Some of the villagers emigrated to England. In the village, I found a variety of fields, houses and other forms of real estate that belonged to the Turks. Also, there were five separate land plots used for military purposes. A mosque, which was not on the maps, was also found in addition to a Turkish cemetery in the village. In summary, Gelincik (Vasili) village, which was known to be as a Greek village, turned out to be a Turkish village.

Giriş

Kıbrıs adası, jeo-stratejik konumu nedeniyle tarihin birçok döneminde farklı medeniyetlere ev sahipliği yapmıştır. Bu medeniyetlerden biri de Osmanlı Devleti dönemine rastlamasına karşın Osmanlı dönemi ile başlayan Türk medeniyet dönemidir. Fetih sonrası Türk nüfusun yoğunlaştığı Kıbrıs'ta, 1878 yılında İngiltere ve Osmanlı Devleti ile yapılan askerî iş birliği anlaşması sonrası İngilizler ve Rumlar güçlenmeye başlamış, 1571-1878 arasında karma ya da tamamen Türk olan köylerin sosyal ve demografik özelliklerinin 1878'den sonra tedricen değiştiği görülmüştür. 1914'te adayı tek yanlı olarak ilhak eden İngiltere hem siyasi, ekonomik, hukukî hem de sosyal olarak dilediği her değişikliği yapabilecek konuma gelir. Siyasal ve sosyal tarihte meydana gelen bu hadiseler, Kıbrıs'taki köylerin demografik yapılarını etkilemiş ve 1878 öncesi nüfus yapısı ada genelinde çok büyük değişikliklere uğramıştır. Özellikle, Türk-Rum karma veya tümüyle Türk olan küçük köylerde yaşayan Kıbrıs Türkleri'nin tamamen Türk olan köylere ya da başta İngiltere olmak üzere farklı ülkelere göç etmişlerdir. Yoğun bir şekilde yaşanan bu göçler, bazı köylerin demografik yapısının değişmesine neden olmuştur. Dolayısıyla 1878-1974 yılları arasındaki doksan altı yıllık zaman diliminde adanın Türk-Rum nüfus yoğunluğu başta olmak üzere, arazi, mülk durumu vb. hususlarda tam olarak boyutlarını bilemediğimiz ve birçok sosyal bilimcinin üzerinde çalışmaya devam ettiği tarihî, sosyal, iktisadî, askerî ve idarî hadiseler cereyan etmiştir. Bu hadiselerin doğru bir şekilde tahlil edilebilmesi için hem yazılı hem de sözlü kaynakların birbirinden bağımsız olarak değil kendi bağlamları içerisinde değerlendirilmesi gerekmektedir.

Çalışmamıza konu olan ve şu an İskele İlçesi'ne bağlı Gelincik (Vasili) Köyü de bu köylerden bir tanesidir. Bölge halkı tarafından genellikle Rum köyü olarak bilinen Gelincik (Vasili), 1974'ten sonra Türkiye'den göç eden Türklerin yerleştirildiği bir köydür.

1.1. Yöntem

Çalışmamda, Tarihi Yeniden Kurma Kuramı, Performans Teorisi ve Üçlü Araştırma Modeli ile Betimsel Tarama ve İçerik Analizi yöntemlerini kullandım. Yazılı kaynaklar betimsel tarama yöntemi ile taradım, sözlü kaynakları halkbilimi kuramlarından Tarihi Yeniden Kurma Kuramı ve Performans Teorisi'nin üçlü bir araştırma modeli olan "*sözeldoku-metin-bağlam*" modeliyle derledim; derlenen ve elde edilen bilgileri de içerik analizi yöntemi ile temalara ayırarak disiplinlerarası bakış açısı ile analiz ettim.

1.1.1. Tarihi yeniden kurma kuramı

Bu kuram, başta halkbilimciler olmak üzere, diğer sosyal ve beşeri bilimlere mensup bilim adamlarından bazıları tarafından, tarihin elde çok az delil bulunan kaybolmuş dönemlerini kavrayabilmek için halkbilimi ve halk yaşamı malzemelerinden yararlanarak ilgili bölgenin tarihini yeniden oluşturmayı hedeflemektedir (Çobanoğlu, 2005:144-146). Kuramın uygulamasına yönelik en önemli çalışma William Lynwood Montell'in 1970 yılında Amerikan İç Savaşı'ndan sonra Güney Kentucky'nin dağ eteklerine yerleşmiş ve bir süre sonra yok olmuş olan bir zenci topluluğun tarihini; defterlere alınan notlardan, yörede oturan bölgenin eski sakinlerinden on yedi zenci ve yirmi iki beyazla yapılan görüşmelerden hareketle oluşturduğu çalışmasıdır (Çobanoğlu, 2005:144-146). Bu çalışma sonucu, sözlü tarih çalışmalarının güvenilir oldukları ortaya çıkmış ve sosyal bilimlerde bir yöntem olarak kullanılabilirliği ortaya konmuştur. Ben de çalışmamda adı geçen köy ile ilgili T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri, KKTC Cumhurbaşkanlığı Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi Osmanlı Arşivi ve Kıbrıs Evkaf İdaresi başta olmak üzere birçok yazılı ve elektronik kaynağa ulaştım. Bunun yanında, köyü çeşitli nedenlerle terk etmiş köylüler ile 1975'te Türkiye'den gelerek yerleşmiş olan kaynak kişilerle derinlemesine derlemeler yaptım. Özellikle köyün en yaşlı kaynak kişisini bularak derleme yaptım. Bu bağlamda, sözlü ve yazılı kaynaklardan hareketle köyün tarihini ve folklorunu yeniden oluşturdum.

1.1.2. Performans teorisi ve üçlü araştırma modeli

Bu kuram, hem geçmişe hem de şimdیه yönelik kültürel olguları araştırabilecek bütüncül bir yaklaşımla kültürü incelemeyi amaçlamaktadır. Kültürün statik bir olgu olmadığını ortaya koyan bu kuram; insanoğlunu içinde yaşadığı ekolojisi bağlamında bütüncül bir bakış açısı ile incelemeyi savunur (Çobanoğlu, 2005: 265-277). Dilin iletişim ve icra boyutunu ortaya koyan kuram “Üçlü Bir Araştırma Modeli: Metin (Text), Sözeloku (Texture) ve Bağlam (Context)” geliştirmiştir. Özellikle alan çalışmalarında derlenen malzemelerin bu modele göre derlenmesi oldukça önemli olup metnin bağlamına yönelik birçok husus çok kolay bir şekilde tespit edilebilmektedir. Çalışmamda yer alan kaynak kişilerim ile yaptığım derlemeler bu modele göre yapılmıştır. Bunun yanında hem yazılı hem de sözlü kaynakları “bağlam merkezli” olarak değerlendirdim. Zira köyün tarihini ve yapısını etkileyen tüm unsurları bütüncül bir bakış açısı ile inceledim.

1.1.3. Betimsel tarama modeli

Tarama modelleri, geçmişte ya da halen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırmalara uygun bir modeldir (Karasar, 2005: 183). Dolayısıyla çalışmamda gerek sözlü gerekse yazılı verilerden hareketle köyün mevcut durumunu geçmişteki ve içinde bulunduğumuz halihazırdaki zamana göre disiplinlerarası bakış açısına göre değerlendirdim.

1.1.4. İçerik analizi yöntemi

İçerik analizi çalışmalarında, belirlenmiş bir konu dahilinde, birbirinden bağımsız olarak yapılan, yayınlanmış ya da yayınlanmamış, bütün nitel ve nicel çalışmalar incelenip düzenlenmekte ve alandaki genel eğilimler belirlenmekte; ilgili alanda ve konuda çalışma yapan veya yapmak isteyen araştırmacılara genel eğilimin ne olduğu gösterilmektedir (Ültay vd., 2021: 190). Çalışmamda, farklı alanlara ait elde ettiğim verileri başlıklara ayırarak, bütüncül ve disiplinlerarası bakış açısı ile analiz ettim.

2. Bulgular ve tartışma

2.1. Gelincik'in (Vasili) konumu

Köy bugün, İskele İlçesi'ne bağlı olup Karpaz Yarımadası'nın doğusunda yer almaktadır.

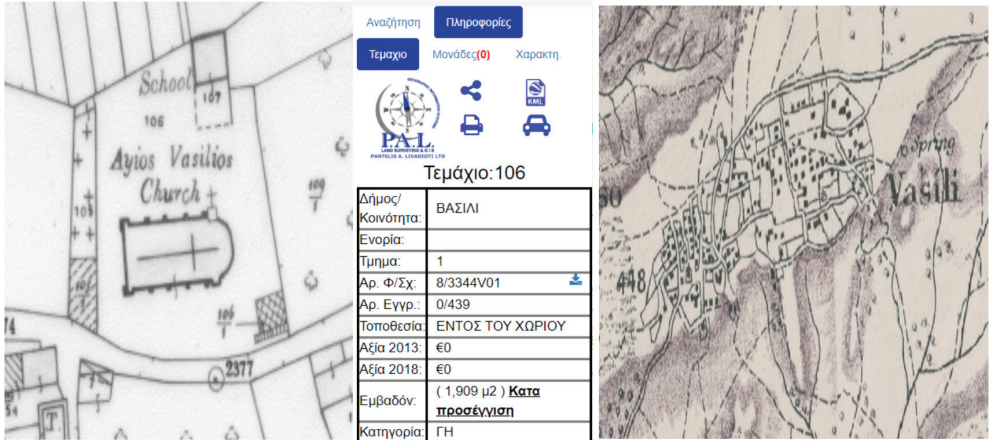
2.2. Gelincik'in (Vasili) adı

Gelincik köyü Rumlar tarafından *Vasili* olarak bilinmektedir. Osmanlı Devleti'nde Karpaz Kazası'na bağlı olup arşiv belgelerinde adı *Vasli*, *Vaslı*, *Vasili* ya da *Vasil* olarak geçmektedir. Katalog kayıtlarında farklı isimlerle karşımıza çıkmasının en önemli nedeni belgelerin eski adıyla T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivleri Genel Müdürlüğü, yeni adıyla T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri personeli tarafından okunmuş olmasıdır. Zira Türkiye'den gelen uzmanlarımız, Kıbrıs'taki köylerin Rumca okunuşlarını bilmediklerinden dolayı Lâtin harflerine çoğu kez yanlış aktarmışlardır. Bunun en önemli nedeni, Kıbrıs'ta, isimleri Türkçe olmayan köylerin *telaffuzlarını* bilmemeleridir. Bu nedenle yer isimleri ile ilgili okuma çalışmalarında mutlaka sözlü kaynaklara da başvurularak telaffuzları ile ilgili bilgi alınması gerekmektedir. Kıbrıs'taki yer isimlerinin yanlış okunması çoğu zaman karmaşıklığa neden olmakta ve araştırmacıların işini zorlaştırmaktadır.

No	Belge	Sayfa Sayısı	Toplam Ücret	Sipariş Verilen Sayfalar	Talep İzleme	Görüntüle
1	Culus-ı hümayun sebebiyle Kıbrıs'ın Karpaz nahiyesine bağlı Vasili karyesinde timara mutasarrıf olan Nasuh valed-i Ramazan'ın elindeki beratın teccidi.	2	1,00	1,2.	Talep İzleme	Görüntüle

Belge-1: Vasili Köyü ile ilgili T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri kaydı. (URL-2)

Köyün Rumca adı, köyde bulunan *Ayios Vasilios* adlı bir kiliseden gelmektedir. Kilise köy içinde 106 no'lu parsel kayıtlı olup yaklaşık olarak 1.909 metrekare büyüklüğündedir. İngiliz dönemi haritalarına köyün adı *Vasili* olarak işlenmiştir. Dolayısıyla bu belgeler köyün isminin Osmanlı arşiv kayıtlarına yanlış geçtiğini doğrulamaktadır. Gelincik ismi ise 1974 Barış Harekâtı'ndan sonra verilmiştir. Sözlü kaynaklar köyde çok yoğun bir şekilde *Yabani Gelincik* çiçeği yetiştiğinden dolayı bu ismin verildiğini belirtmektedirler (Talay, 2022). Er-ciyas ise Gelincik adının, ilginç ad verme yöntemleriyle verildiğini ve muhtemelen Karpaz bölgesinde çok yetiştirilen *tütün* ürününden yola çıkılarak veya bölgede yetişen Gelincik otundan hareketle verildiğini aktarmaktadır (2010: 85-86)

Belge-2: Türk-Rum-İngiliz tapu ve harita kayıtlarında Ayios Vasilios Kilisesi ve köyü. (URL-1)

2.2.1. Ayios Vasilios kilisesi

Gelincik köyünde yer alan kilise hakkında fazla bilgi yoktur. 2017 yılında Baf Neopolis Üniversitesi, Tarih Anabilim Dalı'nda, Karpaz Yarımadası'ndaki kiliseler ile ilgili yüksek lisans tezi yapan Katerina Pierri, kilise ile ilgili şu kısa bilgileri vermektedir:

Kilise, Vasilio sakinleri tarafından rahip Papagiannis Papatheodoulou'nun gözetiminde inşa edilmiş ve köyün koruyucu azizi olan ve köyün adını aldığı Agios Vassilios'a adanmıştır. Eski kilise köyün dışında çeşmenin yanında kiliseye ait bir yerde bulunuyordu. Kırsal bir sığınak şeklindeydi ve St. Basil'in görüntüsü taşlar arasındaydı ve bölge sakinleri çoğunlukla hafta sonları mum yakardı. 20. yüzyılın ilk on yılında en büyük kilisenin inşasına kadar, Vasilio sakinleri Lythragomi'deki¹ Kanakaria kilisesinde veya Leonarissos'taki² eski Agios Dimitrios kilisesinde ibadet ederlerdi. Yeni kilise köyün merkezine inşa edildi. Kilise bahçesinde kulüp, etkinlik salonu ve eski okul vardı. (2017: 6-7)

Bu bilgilerden hareketle kilisenin 1900-1910 yılları arasında yapıldığı ve bu tarihten önce köyde kalan Rumların ibadet etmek maksadı ile en yakın köylerde bulunan iki kiliseye gittiklerini söyleyebilirim. Zira Pierri'de bu bilgileri, daha önce Ziyahmet ve Vasili'de doğan

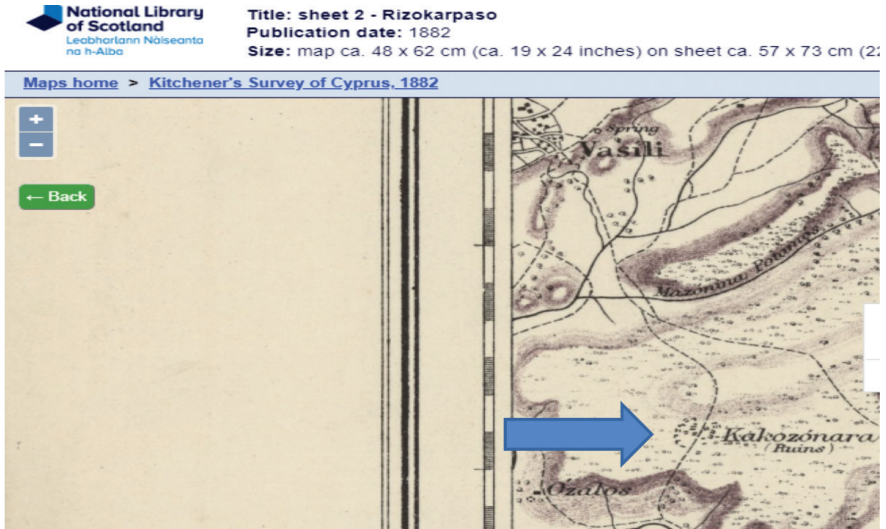
ancak şu an İngiltere’de yaşamına devam eden Antonis Fellas’ın *Leonarisso & Vasili: A Journey into the Past* adlı eserinden almıştır (2014: 39). Kilisenin avlusunda eski bir okul, etkinlik salonu ve bir kulüpten bahsedilmektedir. Gelincik köyünde yapmış olduğum yüzey ve alan çalışmasında başka bir kilise kalıntısına rastlamamış olup aynı tarama *Kitchener* tarafından hazırlanmış olan Kıbrıs haritasında da yapılmış olup yine *Ayios Vasilios* kilisesi dışında herhangi bir kilise olmadığını tespit ettim (URL-3).

2.3. Osmanlı fethi öncesi Gelincik (Vasili) köyü

Bilindiği üzere Kıbrıs’ın fethi ile birlikte bazı köyler boşalmış, boşalan bu köylere isimleri değiştirilmeden Türk ahali yerleştirilmiş, bazı köylerden kaçan ahalinin de dönmesine izin verilerek Türklerin de yaşadığı karma köyler oluşturulmuştur (Altan, 2003: 26-27). Vasili köyü boşaltılan köyler arasında yoktur. Taradığım Kıbrıs orta çağ haritalarında da rastlanmadım (URL-4). Bu nedenle köyün fetihten hemen sonra değil de ilerleyen tarihlerde kurulduğunu söyleyebilirim.

2.4. Osmanlı fethi sonrası Gelincik (Vasili) köyü

Köyün adının gerek Osmanlı dönemi arşiv vesikalarında gerekse sözlü kaynaklarda *Vasili* olarak geçmesi köyde fetihten önce Bizans dönemine ait bir bazilikanın varlığını güçlendirir de ismin kaynağının eski bir bazilika olduğu tam anlamı ile söylenemez. Çünkü *Kitchener*’in çizdiği *Trigonometrik Kadastral (Kitchener’s Survey of Cyprus 1882)* haritada böyle bir kalıntının varlığına dair herhangi bir not düşülmemiş olup Gelincik köyünün güney batısında *Kakozonara Ruins* (Kakozonara Harabeleri) şeklinde bir nota rastladım. Bu harabe adının ise *Ayios Vasilios* ile herhangi bir şekilde dil bilimsel bir benzerliği yoktur.

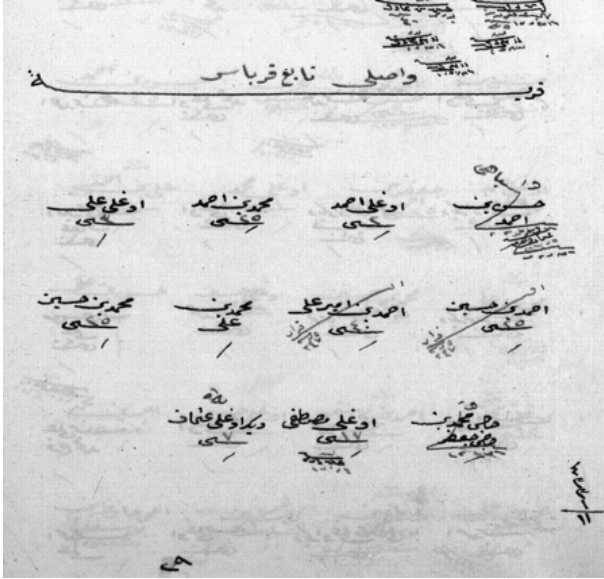

Belge-3: *Kakozonara Harabeleri*’ni gösteren harita.

2.4.1. Osmanlı dönemi nüfus sayımlarında Gelincik (Vasili) köyünün nüfusu

2.4.1.1. M.1831 tarihli nüfus sayım defteri

Kıbrıs'ta Osmanlı dönemi nüfus sayımı yapılmış olup bu sayımlarla ilgili sonuçlar 2000 yılında yayımlanmıştır (OİK). Osmanlı Devleti döneminde Kıbrıs'ta yapılan M.1831 tarihli nüfus sayımına ait 25 adet defter olup bu defterlerden dördü M.1831 tarihlidir (OİK, 2000: XXII). Köyün en eski nüfus sayımının yer aldığı TŞR.KB.40 numaralı defter 385 sayfadır ve *Vasili'de* yapılan sayım 270. sayfadadır. Bu sayıma göre köyde 5 hanede 11 Türk erkeği yaşamaktadır. Beş hanedeki bayanlar ile birlikte köyün toplam nüfusunun 20 ile 30 arasında değiştiğini söyleyebilirim. Zira gayrimüslimlere ait olan nüfus defterindeki kayıtlara göre bu tarihte köyde herhangi bir Rum nüfus yaşamamaktadır. Köyün tamamı Türk ve Müslümandır (OİK, 2000: 103).

Belge-4: M.1831 tarihli nüfus sayımında Vasili köyünde yaşayan Türk ahalیه ait bölüm.

KARYE-İ VASLI TABİ-İ KAZA-İ KARPAS

Hasan bin Ahmet ¹⁴⁸⁹	Oğlu Ahmet Sinni 2	Mehmet bin Ahmet Sinni 25	Oğlu Ali Sinni 3
Ahmet bin Hüseyin Sinni 25	Ahmet bin Emir Ali Sinni 40	Mehmet bin Ali ¹⁵⁰⁰	Mehmet bin Hüseyin Sinni 25
Hacı Mehmet bin Hacı Cafer ¹⁵⁰¹	Oğlu Mustafa Sinni 17	Diğer oğlu Osman Sinni 7	

Belge-5: 2000’li yıllarda Başbakanlık Osmanlı Arşiv uzmanları tarafından okunan 1831 tarihli Karpaz Kazası’na tabii Vasili karyesinin nüfus sayım sonuçlarının Lâtin harflerine aktarılmış olan 270. sayfası.

Nüfus defterlerine kaydedilen isimlerin üzerine veya yanına mensup oldukları zümre, meslek vb. özellik veya özürleri “zümre-i sipahiyandan, topçu, basmacı, alaybeyi çavuşlarından, bi-kar, İngiliz konsolosu yasakçısı, imam-ı mahalle, masru’, topal, âma” şeklinde küçük notlarla kaydedilerek özellikle Müslüman nüfusun askerliğe uygun olup olmadığının anlaşılabilmesi için *sabî*, *tüvâna*, *ihtiyar* şeklinde üç sınıfa ayrılır, 12’den küçük olanlara *sabî*, 12-42 arasındakilere *tüvâna*, 42 yaşından yukarı olanlar da *ihtiyar* kabul edilirdi (OİK, 2000: XXIV).

Nüfus defterinde kayıtlı olan *Hasan bin Ahmet*, asker sınıfından *Sipahi* olup yaşı yazılmamıştır. Ancak asker olduğu düşünülürse 12-42 yaşları arasında olması gereklidir. *Hasan bin Ahmet’in* oğlunun adı *Ahmet’tir* ve yaşı 2’dir. Bu da 1829 yılında doğduğu anlamına gelir. İkinci hane reisinin adı *Mehmet bin Ahmet’tir* ve yaşı 25 olduğuna göre yaklaşık olarak 1806 yılında doğduğunu söyleyebiliriz. *Mehmet bin Ahmet’in* oğlunun adı *Ali* olup yaşı 3’tür. Üçüncü kişi ise *Ahmet bin Hüseyin* olup yaşı 20’dir fakat üzerine kayıtlı çocuğu yoktur. *Ahmet bin Hüseyin’in* üzerinde *fırar* notu düşülmüştür. Üzerine *fırar* notu düşülen diğer bir kişi ise *Ahmet bin Emir Ali’dir*. Emir Ali 40 yaşındadır. Köyde yaşı hakkında bilgi verilmeyen diğer bir Kıbrıs Türk’ü ise *Mehmet bin Ali’dir*. Mehmed’in doğum yılı hakkında herhangi bir bilgi yoktur. *Mehmet bin Hüseyin* ise 25 yaşındadır. Üçüncü hane reisimizin adı *Hacı Mehmed bin Hacı Cafer’dir*. Yaşı hakkında herhangi bir bilgi yoktur ancak *Hacı* unvanından dolayı hacca gittiğini söyleyebilirim. *Hacı Mehmed’in* iki oğlu vardır. En büyük oğlu *Mustafa* 17 yaşındadır. İkinci oğlu *Osman* ise 7 yaşındadır. Bu bağlamda, 1831 tarihli nüfus defterinden hareketle köyde üç hanenin evli, bir hanenin firari, bir hanenin de iki bekar erkekten oluştuğunu; firari ve iki bekar erkeğin ise köyde yaşayan Sipahi sınıfına mensup *Hasan bin Ahmet’in* himayesinde olduğunu söyleyebilirim.

2.4.1.2. M.1877 tarihli nüfus sayım defteri

Bu defter ile ilgili kayıtlar KKTC Cumhurbaşkanlığı Milli Arşiv Araştırma Dairesi Osmanlı Arşiv koleksiyonunda yer almaktadır. İngiliz döneminde defterdeki tüm kayıtlar Lâtin harflerine kırmızı renkli kalem ile aktarılmıştır. Bu defterde de nüfus 11 kişi olarak kaydedilmiştir.

Defter-i nüfus

Cezire-yi Kıbrıs/Kaza:Magosa/Kasaba:Karpaz/Karye: Vasili

Aded-i Umumi Nüfus	Beher Haneye Mahsus Cedid Numro	Hususi Nüfus Numarası	Şöhret ve İsm-i Nüfus	Eşgal-i Mahsusa (Boy ve lev ü gözüdür)	Sene-yi Veladet	Dahil-i Esnân-ı Askeriyye Olduğu Tarih	Cihet-i Nukulleri	Tarihi	Atık-i Hane Numarası
4521	5	1	Osman bin Hacı Mustafa	Orta boylu Esmer benizli Ela gözlü	1270 (1855)	1291 (1874-75)	-	-	1
4522		2	Oğlu Mehmed bin Osman	Esmer benizli Ela gözlü	1291 (1876)	-	-	-	
4536	6	1	Mehmed bin Hacı Mustafa	Orta boylu Sarı benizli Ela gözlü	1269 (1854)	1289 (1872-73)	-	-	1
4537		2	Oğlu Mustafa bin Mehmed	Beyaz benizli Ela gözlü	1290 (1873-74)	-	-	-	
4461	1	1	Hüseyin bin Mehmed Seyid	Kısa boylu ... Mavi Gözlü	1255 (1840)	1275 (1858-59)	....	1280 (1863/1864)	5
4462		2	Karındaşı Ahmed bin Mehmed Seyid	Uzun boylu ... Kahverengi gözlü	1256 (1841)	1276 (1859-60)	...	1281 (1864-65)	
4463		3	Oğlu Mehmed bin Hüseyin	.... Ela gözlü	1286 (1871)	-	-	-	
4472	2	1	Halil bin Emin	Orta boylu Esmer benizli Ela gözlü	1237 (1821-22)	-	-	-	2
4491	3	1	Ali bin Mehmed Seyid	Uzun boylu Esmer benizli (Gözleri amâ)	1241 (1825)	-	-	-	4
4516	4	1	Ahmet bin Hacı Mustafa	Uzun boylu Esmer benizli Ela gözlü	1257 (1842)	1288 (1871-72)	...	1282 (1865-66)	2
4517		2	Oğlu Arif bin Ahmed	Beyaz benizli Ela gözlü	1291 (1876)	-	-	-	
4551	7	1	Zenci Süleyman bin Abdullah	Uzun boylu Zenci Kahverengi gözlü	1242 (1826-27)	-	-	-	3
4552		2	Oğlu Selim bin Zenci Süleyman	Zenci Kahverengi gözlü	1280(1863-64)	-	-	-	
4566	8	1	Mehmed bin Hüseyin	Kısa boylu Sarı benizli Ela gözlü	1217(1802-03)	-	-	-	8

Tablo-1: KKTC Cumhurbaşkanlığı Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi'nden temin edilen 1877 tarihli Gelincik (Vasili) Köyü nüfus sayım defterindeki transkripsiyonu ve tablosu.

1877 tarihli nüfus sayım defterinde de görüleceği üzere köyün erkek nüfusu 1831'e göre üç kişi artmıştır. Yine köyde herhangi bir Rum nüfus yaşamamaktadır. Dolayısıyla Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında 1878 yılında yapılan askerî iş birliği anlaşmasına kadar köyün tamamen Türk köyü olduğunu söyleyebilirim. Köyde sadece bir zenci yaşamakta olup artık Türkleşmiştir. Köyde askerî vazife yapmış beş kişi bulunmaktadır. Bu da köyün özellikle askerî tımar nedeniyle kurulmuş olabileceği ihtimalini güçlendirmektedir. Rum kaynaklar da bu görüşümü destekler niteliktedir.

YEARS	TC	GC	OTHERS	TOTAL
1831*	11	-		11
1891	22	205		327
1901	18	259		277
1911	24	300		324
1921	28	308		336
1931	27	331		358
1946	50	421		471
1960	-	391		391
1973	-	362		362
1978	371**		ns	371
1996	482**	-	ns	482
2006	458**	-	ns	458
*In 1831 census only males were counted.				
** De jure population (including other nationals)				

Tablo-2: Rum kaynaklarına göre Gelincik (Vasilio) Köyü nüfus yapısını gösteren tablo. (URL-5)

Bu tabloya göre 1878 sonrası köy nüfus taşıma yolu ile karma bir köy haline getirilmiş ve toplam Rum nüfusu 205 olmuştur. Kaynak kişimiz Rum nüfusun büyük bir kısmının Ziyahmet'li (Leonarisso) olduğunu belirtmektedir (Başman, 2022a). Diğer bir kaynak kişi, Rumların Mısır'dan da gelerek Gelincik Köyü'ne yerleştiği bilgisini aktarmıştır (Başman; 2022b). Buna karşın Türk nüfusu 22 olarak kalmıştır. Köyde nüfus oranı gittikçe artan Rumların 1900-1910 arasında kendilerine bir kilise yapma ihtiyacı hissetmelerini bu tablodan hareketle izah edebilirim. İbadet için hemen yakındaki köyleri kullanan Rumlar, köyün demografik yapısının değişmesi sonucu muhtemelen köyde bulunan mescitten daha büyük bir kilise yapmaya karar vermişlerdir. Bu karar neticesinde neredeyse köyün her tarafından görünen ve büyük bir çan kulesi olan *Ayios Vasilios* kilisesi inşa edilmiştir. Civar köylerden köye yerleşen Rumlar, köydeki Türklerin evlerine dokunmamıştır (Talay, 2022). 1958 sonrasında köye yerleşen Rumların tam olarak Türklerin evlerine yerleşmeme nedenlerini tespit edemedim. Türklerin evlerine yerleşmeyen Rumlar, kendi evlerini yapmış ve bu durum 1976 yılına kadar devam etmiştir (Talay, 2022).

Belge-5: 1877 tarihli Gelincik (Vasili) Köyü'nün nüfus sayım defteri. (s.151-154)

The image shows a handwritten population register for Gelincik (Vasili) village in 1877. The document is a grid with columns for names, ages, and other details. It includes a title 'Nüfus Defteri' and a signature 'Vasili'. The text is written in Ottoman Turkish and includes names like 'Mehmet', 'Ali', and 'Ahmet'. There are also some red markings and numbers in the document.

The image shows a handwritten population register for Gelincik (Vasili) village in 1877. The document is a grid with columns for names, ages, and other details. It includes a title 'Nüfus Defteri' and a signature 'Vasili'. The text is written in Ottoman Turkish and includes names like 'Mehmet', 'Ali', and 'Ahmet'. There are also some red markings and numbers in the document.

2.4.2. Osmanlı devleti döneminde Gelincik'teki adli vakalar

Yukarıdaki bilgilerden de anlaşılacağı üzere askerî tımar sistemi içerisinde önemli bir yere sahip olan köyde yaşayan Türk ahalinin kendi ya da Rumlarla arasında mutlaka bazı adli vakalar olmuş olmalıydı. Bu bağlamda, Kıbrıs Şeriye Sicilleri taranmış olup bir adet dava tespit ettim. Taranan sicillerde, 1878 sonrası Gelincik (Vasili) köyünde yaşayan Rumlarla ilgili herhangi bir dava tespit edemedim.

Tablo-3: M. 21 Cemaziyelahir 1265 tarihli davanın özetini gösteren tablo.

Kıbrıs Şeriye Sicili Defter Numarası	Sayfa Numarası	Hüküm Numarası	Dava Tarihi	Davanın İçeriği
42	17	38	21 Cemaziyelahir 1265 14 Mayıs 1849	<i>Karpaz Kazası'nın Vasili köyünden Ramaza'nın Kızı Arzu'nun Vasili köyünde kendi evi ve yine aynı köyde ağaçlı iki dönüm bahçesi vardır. Petralakko (Türkçesi:Taş Kuyu) isimli yerden çıkan suya Kilanemos köyünden Mehmed, Ahmed ve Abdülaziz bin Mustafa ile İmam Molla Yusuf gayri yasal bir müdahalede bulunur. Dava bu konuyu işlemektedir.</i>

2.4.2.1. M. 21 Cemaziyelahir 1265 tarihli davanın lâtin harflerine aktarımı

“Zikr-i âtı Karpas kazâsında sâkine Arzu nâm hâtûnun hükm hücceti sûretidir.

Cezire-i Kıbrıs'da mahrûse-i Lefkoşa muzâfâtından Karpas kazâsına muzâfe Vasili karyesi sâkinelerinden ma'rifetü'z-zât işbu bâ'isetü'l-vesîka Arzu bint-i Ramazan nâm hâtûn tarafından zikr-i âtı husûsu da'vâya vekîl-i sâbitü'l-vekâlesi mahrûse-i mezbûre sâkinlerinden Abdurrahman Efendi bin el-Hâc Nuh mahrûse-i Lefkoşa Mahkemesi'nde meclis-i şer'î şerîf-i enver ve mahfil-i dîn-i münif-i ezherde kazâ-i mezbûre tâbî' Kilanemos karyesinde sâkinler Mehmed ve Ahmed ve Abdülaziz benûn-ı Mustafa ile karye-i mezkûre imâmı Molla Yusuf muvâcehelerinde sâlifü'z-zikr Kilanemos sınırı dâhilinde vâki' lede'l-ahâlî ma'lûmetü'l-hudûd iki bâb tahtânî oda ma'a sundurma ve ma'lûmü'l-mikdâr havluyu müstemil mülk menzil ve yine karye-i mezbûre dâhilinde kâ'in inde'l-cîrân sınırı nümâyân eşcâr-ı müsmire ve gayr-i müsmireyi şâmil iki dönüm mikdârı mülk bağçe ve Petrallako demekle şehir nâm mahalden nübû' ve mecrâsına tebe'iyetle beher sekiz günde bir gün iki gece mülk mâ'-i câri hissesi ve kezâlik dâhil-i sınır-ı mezkûrda âbâr-ı müte'addiden nübû' eden müstakillen diğerk mülk mâ'-i leziz ve arâzî-i müteferrika üzerinde mağrûse elli bir sâk zeytun ve on yedi sâk harrûb eşcârı ile on beş koğan bal arısı ve iki aded kazgan ve kapaklı üç tencere ve bir sîm hamâ'il ve mercan tesbîh ile yeşil ve siyâh iki sandık müvekkilem Arzu Hâtûn'un zevci Vasili karyeli Hacı Mehmed bin Hacı Ca'fer'in mülkü olup târih-i vesîkadan on beş sene mukaddem menzil-i mezbûr ve bağçe ve sâ'ireyi mezkûreyi on bin guruş bedel-i medfû' ve makbûz mukâbelesinde müvekkile-i mezbûreye safka-i vâhide ile bey'-i bât-ı sahîh-i şer'î ile bey' u teslim ve mülk-i müşterâsı olarak on bir sene mutasarrıf olmuşiken işbu merkûmün üç seneden beri bi-gayr-i hakkın zabt ederler su'âl olunup keff-i yedleriyle müvekkileme redd ü teslimlerine tenbîh olunmak hasbe'l-vekâle matlûbumdur deyü ba'de'd-da'vâ ve'l-istintâk cevâblarında menzil-i mezbûr ve bağçe ve mâ'-i câri ve sâ'ire-i mezkûreye vaz'-ı yedlerini ikrâr lâkin zikr olunan Kilanemos karyesi sâkinlerinden iken bundan sekiz sene mukaddem vefât eden ceddi Mehmed bin Abdülaziz'in mülkü olup merkûm kable'l-vefât müvekkile-i mezbûrenin zevci merkûm Hacı Mehmed'e ölünceye değin kendüi gözetmek ve beslemek şartıyla hibe vü teslim etmişidi ancak hibe-i mezbûrenin şart-ı mezbûre binâ'en adem-i sıhhatinden nâşî merkûm ceddi Mehmed ba'de'l-vefât li-ebeveyn karındaşı ve hasran vârisi olup karye-i mezbûrede sâkin işbu hâzır-ı bi'l-meclis Mustafa menzil-i mezkûr ve bağçe ve sâ'ire-i mezbûreye üç sene mukaddem vaz'-ı yed idüp ba'dehû bedel-i ma'lûm-ı makbûza bizlere bey' u teslim etmekle zabt ideriz deyü tasaddî eyledikleri da'vâ-yı def'lerini müdde'î-i vekîl-i mezbûr külliyyen inkâr etmekle merkûmlardan def'-i meşrûhlarına mutâbık beyyine taleb olundukda ızhâr-ı aczleriyle bi'l-istihlâf müvekkile-i mezbûre Arzu Hâtûn tahlîf olunmağın mücebiyle keff-i yed ve merkûmeye teslimleriyle tenbîh-i şer'î lâhık olduktan sonra vekîl-i mezbûr meclis-i şer'î şerîfde [sh. 18] merkûm Molla Yusuf muvâcehesinde müvekkilem merkûmenin silk-i mülkünde münselik olup bâlâda mezkûr mülk menzilinı tarafeynden îcâb ve kabûlü hâvî gabndan ârfi beş yüz guruş bedel mukâbelesinde bey' u teslim ol dahi tesellüm ve kabûl eyledikten sonra semen-i mezkûru kâmilen îfâ ve merkûme dahi ahz u istîfâ eyleyüp min-ba'd husûs-ı mezkûra müte'allıka kâffe-i de'âvî ve mutâlebâtndan îbrâ-i âmm ve ıskât-ı tâm ile îbrâ merkûmlar dahi ba'de'l-kabûl medfû'âtından ve husûsât-ı mezbûreden müvekkile-i mezbûrenin zimmetini îbrâ eyledi dedik-

de gibbe't-tasdikî'ş-şer'î mâ-vaka' bi't-taleb ketb olundu.

Fi'l-yevmi'l-hâdî ve'l-ışrîn min şehri Cemâziye'l-âhire li-seneti hamse ve sittîn ve mi'eteyn ve elf." (KŞS, 1265:17)

18 Mayıs 1849 tarihli bu dava kaydında, Arzu bint-i Ramazan'ın yani *Ramazan'ın kızı Arzu'nun* haksızlığa uğradığını düşünerek konuyu *Lefkoşa Şeriyeye* mahkemesine taşıdığını görmekteyiz. Arzu Hanım, sundurma ve avludan ibaret ev ile aynı köydeki ağaçlı iki dönüm bahçe ile *Petralakko* isimli yerden çıkan suyun sekiz günde bir kullanım hakkını ve diğer eşyaların kendisine ait olduğunu ispat etmiştir. Arzu Hanım'ın yaşı hakkında herhangi bir bilgi yoktur ancak bu dava ve nüfus defterleri dikkate alındığında köydeki Türk varlığının 1700'lerin ilk çeyreğine kadar götürülebileceğini söyleyebilirim.

2.4.3. Osmanlı döneminde Gelincik (Vasili) köyünde Türk ve Rumların mülk durumu

Osmanlı Devleti, yeni fethettiği her toprağı Türk nüfusu ile güçlendirmek, vergi toplama-yaya yönelik uygulamaları düzenlemek maksadı ile düzenli olarak Müslim ve Gayrimüslimlere ait mal varlıklarını kayıt altına almakta; kayıtlar *Temettuat Defterleri* adı verilen defterlerde *Muhassılar* tarafından tutulmaktaydı. H.1248 (M.1833) tarihli *Kıbrıs Temettuat Defteri'ndeki* kayıtlara göre Gelincik köyünde hatırı sayılır miktarda Türklere ait mülkler mevcuttur. Bu deftere göre, gayrimüslimlere ait herhangi bir toprak yoktur. Zira alan çalışmalarım sırasında 1974 sonrası köye ilk yerleşenlerden olan kaynak kişim; köyde Kıbrıs Türklerine ait çok miktarda toprağın olduğunu, bu mülk sahiplerinin köyden belli bir dönem ayrılışları dahi 2022 yılı itibarıyla halen daha atalarının topraklarına sahip çıktıklarını ve yevmiyeci tutarak toprakları işletmeye devam ettiklerini belirtmiştir (Talay, 2022). Bunun yanında köyden ayrılan Türk ahalisinin toprak sahiplerine de ulaşılmış olup ailelerine ait taşınmaz mallara ellerinden geldikince sahip çıktıklarını ve bu mülklere ait *Türk koçanlarını (Tapu)* halâ daha ellerinde tuttuklarını belirtmişlerdir (Başman, 2022a; Başman, 2022b; Yeşilgözlü, 2022).

Tablo-4: Gelincik (Vasili) Köyünde Türklere Ait Olan Mülklerin Cinsleri ve Miktarı (OİK, 2000: 153)

Hane Sayısı	Mandıra (adet)	Tarla, arsa, vs. (dönüm)	Değirmen, dolap, havuz, kuyu	Dut ağacı (dönüm)	Harup ağacı (adet)	Zeytin ağacı (adet)
5	1	438	5	15.5	13	35

Kaynak kişilerim ile yazılı kaynaklardan elde ettiğim bilgiler örtüşmekte olup köyde *Başman, Manyera ve Bilman* ailelerine ait olan yaklaşık 500 dönüm arazi, birkaç yıkılmayan ev bulunmaktadır (Talay, 2022; Başman, 2022a; Başman, 2022b; Yeşilgözlü, 2022). Gelincik köyünün Gazimağusa tarafından hemen girişinde yer alan iki katlı hanaylı ev ile arazi, *Başman* ailesine ait olup ailenin torunlarından *Dr.Mehmet Başman* tarafından restore edilerek korunmakta ve bu ev dışında yaklaşık 90 dönümlük arazinin de bakımı yapılmaktadır (Başman, 2022a). *Başman*, arazilerin ve evlerin korunması ile ilgili babasının vasiyeti olduğunu

ve bu vasiyeti devam ettireceğini belirterek doğduğu evin neredeyse yıkılmak üzere olduğunu ancak restorasyon için çok emek verdiği bilgisini aktarmıştır (Başman, 2022a).

Fotoğraf-1: *Gelincik'te (Vasili) Mehmet Başman Tarafından Restore Edilen Doğduğu Ev (Başman, 2022a)*

Fotoğraf-2: *Ölmeden Önce Hasan Bilman Tarafından Restore Edilmeye Başlanan Doğduğu Ev (Talay, 2022)*

Köyden ayrılarak İngiltere'ye yerleşen *Hasan Bilman*³ ve ailesi uzun bir müddet Kıbrıs'a gelemez ancak arazilerini Yeşilköy'de yaşayan eşinin akrabalarından güvendiği bir kişiye emanet eder; kendisi de 2005 yılında gelip gitmeye başlayan *Bilman*, hissedarların itiraz etmesi üzerine doğduğu evin restorasyonunu bitiremeden vefat eder (Yeşilgözlü, 2022).

Fotoğraf-3: *Gelincik Köyünde İki Direğin Arasında Yer Alan Manyera Ailesine Ait Arazi*

Fotoğraf üçte iki direğin arasında yer alan ve halen aile tarafından kullanılan arazi Gelincik'ten Yeşilköy'e göç etmiş olan *Manyeralara* ait olup bu arazi içerisindeki ev yıkılmıştır (Talay, 2022).

2.4.4. Osmanlı döneminde Gelincik (Vasili) köyünde Türk ve Rumlara ait mezarlar

Gerek yazılı, gerek sözlü kaynaklar Gelincik (Vasili) köyünün başlangıçta tamamen Türk köyü olduğunu ortaya koymaktadır. Köyde yaşayan Kıbrıs Türkleri ölümlerini nereye gömmekte idi? Kaç adet mezarlık alanları vardı? Bu ve buna benzer soruların çözümüne yönelik olarak hem KKTC İçişleri Bakanlığı Tapu Kadastro Dairesi harita arşivi hem Girne Milli Arşiv Dairesi Harita Arşiv'i hem çevirimiçi programlar hem de *Kitchener's Survey of Cyprus 1882* adlı *Kıbrıs Haritası*'ni taradım. Bu haritalarda ne Rumlara ne de Türklere ait herhangi bir mezar yeri tespit edilemedim. Bunun üzerine sözlü kaynaklara başvurdum. Sözlü kaynaklar Gelincik köyünde *Tahir Kurşun'un* evinin güneyinde bir Türk mezarlığı olduğunu tahmin ettikleri bir alan bulunduğunu belirtmiş olup kaynak kişi ile yapılan yüzey taraması sonucunda mezarlar ve mezar taşlarını buldum⁴ (Talay, 2022). Bunun üzerine KKTC İçişleri Bakanlığı Tapu ve Kadastro Dairesi'nden mezar yerinin haritasını aldım ve mezar yeri ile ilgili herhangi bir işaret olup olmadığını sordum. Tapu uzmanı 180 no'lu parselin Türk mezarlığı olduğunu belirtti. Zira 180 no'lu parsel ile kaynak kişilerin gösterdiği alan birebir örtüşmektedir.

Belge-6: Türk Mezarlığına Ait 180 No'lu Parseli Gösteren Harita

Kitchener'in hazırlanmış olduğu Kadastral Harita'ya Gelincik (Vasili) Köyü'ndeki Türk mezarlığının alanı araziye paralel şekilde çizilmiş olan “---” şeklindeki çizgilerle gösterilmiştir. Bu işaretlerin olduğu araziler Türk ve Müslümanlara ait mezar yerlerini göstermektedir.

Fotoğraf-4: *Gelincik (Vasili) Köyünde 15.04.2022 Tarihinde Yapılan YüzeY Taramasında Bulunan Türk Mezarlığı (Talay, 2022)*

Fotoğraf dörtte belirtilen tarihte, kaynak kişi ile yapmış olduğumuz yüzeY taramasında arazinin ekili olması nedeniyle mezar yerlerinin tespitinde çok zorlanılmıştır. Kaynak kişi, arazinin Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne ait olduğunu ve yıllardır *Tahir Kurşun* adlı bir vatandaşın ektiğini; mezarların Müslüman Türklere ait olduğunu tahmin ettiğinden senelerdir taşları yerinden sökmediğini aktarmıştır (Talay, 2022). Adı geçen ve yakın bir zamanda vefat eden *Tahir Kurşun*, mezarlara herhangi bir şekilde zarar vermemiştir. Söz konusu arazide yaklaşık olarak yedi adet mezar tespit edilmiş olup yapılacak olan çalışmalarla bu sayıda değişiklik olabileceği mutlaka dikkate alınmalıdır. Başman'da aynı yeri "*Boltaşlı 'ya gider-kendir Türk mezarlığı*" şeklinde belirtmiştir (2022a; 2022:b).

Fotoğraf 5-6-7: *Kaynak Kişimiz Recep Talay ile 180 No'lu Parselde Yer Alan Türk Mezarlığında Mezar Yerlerinin Tespiti Sonucu Ortaya Çıkan Mezarlar ve Mezar Taşları*

Türk mezarlığı yanında yeni kurulduğu hemen anlaşılan Rum mezarlığı ise Türk mezarlığının yaklaşık iki kilometre doğusunda ve Gelincik Köyü'nün hemen çıkışında yer almaktadır. Rum mezarlığının içerisinde küçük bir kilise vardır.

2.4.5. Osmanlı döneminde Gelincik (Vasili) köyünde Türklere ait mescid ve sıbyan mektebi

Yapılan harita taramalarında herhangi bir camii ya da mescide rastlanmamış olup bazı kaynak kişiler konuyla ilgili herhangi bir bilgiye sahip olmadıklarını belirtmişlerdir (Talay, 2022; Başman, 2022a; Yeşilgözlü, 2022). Buna karşın, *Ayios Vasilios* kilisesinin yer aldığı 106 no'lu parsel ile yüzey taramasında tespit edilen binalar ile arazi durumunun vaziyet planına uymadığını tespit ettim.

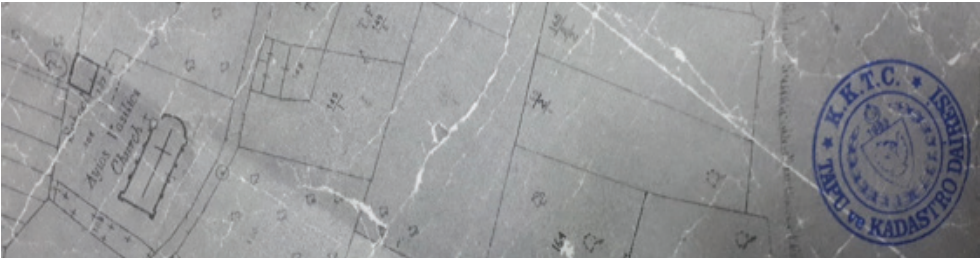

(1)

(2)

Belge-7: Amerikan ordusu tarafından 1960-1963 yılları arasında Kıbrıs'ın havadan çekilmiş fotoğraflarında Ayios Vasilios Kilisesi

Belge 7'de iki adet uydu ile havadan çekilmiş fotoğraf yer almaktadır. Bir fotoğrafta parsel numarası diğer fotoğrafta ise daha net görünmesi için binalar görünmektedir. Mavi ok işareti ile gösterilmiş olan bina ne *Kitchener'in Cyprus Survey Report-1882* adlı tapu kadastro haritasında ne de KKTC İçişleri Bakanlığı Tapu ve Kadastro Dairesi'nden aldığım haritada vardır.

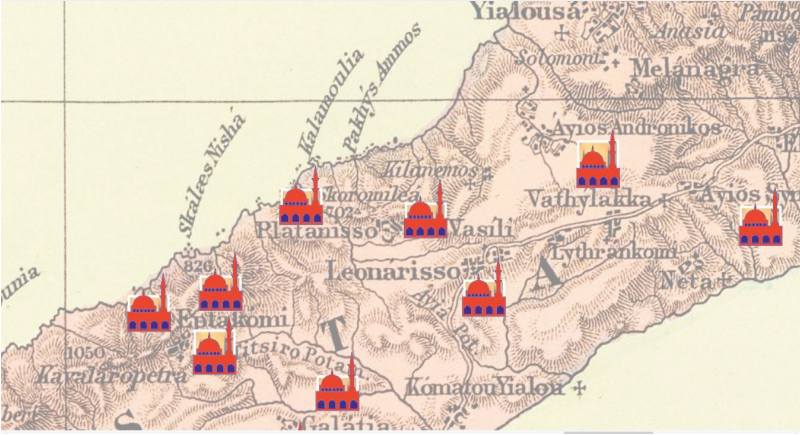
Belge-8: Kilisenin hemen doğusunda var olan ancak haritalarda gösterilmeyen binanın konumunu gösteren harita.

Haritada görülen iki küçük ok yönünde üç adet küçük bina parseli işlenmiş ancak büyük ok yönünde havadan çekilen fotoğraflarda ve günümüzde de kuzey-güney istikametinde var olan uzun-ince yapı haritada görünmemektedir. Gerek İngiliz döneminde gerekse 1974 sonrası haritalarına işlenmeyen bu yapının bugün Kıbrıs Evkaf İdaresi'ne ait olduğu ve bir aile tarafından kullanıldığı bilinmektedir (Talay, 2022).

Fotoğraf-8-9: Haritalarda Gösterilmeyen ve Kilisenin Tam Olarak Doğusunda Yer Alan Kuzey-Güney Yönüne Konumlandırılmış Bina

Herhangi bir şekilde tapu kadastro haritalarında yer almayan fotoğrafa 8 ve 9'daki bu binanın ve hemen yanında haritalarda *School* olarak not düşülmüş olan okulun Kıbrıs Türk köylerindeki *Sıbyan Mektebi* yerleşimine çok uygun olduğunu söyleyebiliriz. Zira camii ve mescitlerimizin yanında kare planlı yapılar genellikle sıbyan mektebi olarak kullanılmaktaydı. Gelincik Köyünün hemen kuzey doğusunda yer alan ve yaklaşık dört kilometre kadar uzağında olan Yeşilköy Camii ve Sıbyan Mektebi buna en güzel örneklerdendir. Gelincik köyündeki Türk ahalinin bir şekilde ibadet ve dini eğitim ihtiyacını karşılaması gerekliydi. Bu nedenle köyün de nüfusuna uygun olarak küçük ve minaresiz bir mescit yapıldığını söyleyebilirim. Kıbrıs Evkaf İdaresi'nin *Kıbrıs'ta 1878 Yılına Kadar Camiiler* adlı harita çalışmasında Gelincik (Vasili) köyünde bir adet camii ya da mescit olduğu gösterilmektedir (URL-6).

Belge-9: Gelincik (Vasili) Köyünde 1878'de camii olduğunu gösteren Kıbrıs Evkaf İdaresi tarafından hazırlanan harita.

Bu bağlamda, hem binanın bilinçli bir şekilde haritalarda gösterilmemesi hem hemen yanında bir sıbyan mektebinin olması nedeniyle köyde bir mescid veya camiinin var olduğunu söyleyebilirim. Köyün yaşayan en yaşlı kaynak kişilerinden olan Mustafa Başman; eğitim görmek maksadı ile hemen yakınlarında bulunan *Litrangomi (Boltaşlı)* köyündeki okulda (camii) eğitim aldıklarını, bir sınıfta altı sınıf birden yirmi kişi okuduklarını, hatta cuma günleri hem camii imamı olan hem de öğretmenleri olan öğretmenin kendilerini kızılı erkekli Cuma namazı için camiye götürdüğü bilgisini aktarmıştır (Başman, 2022b). Bu da bize 1940'lı yıllarda Türklerle ait camii ve okulun artık Türkler tarafından kullanılmadığını göstermektedir.

2.4.6. Osmanlı döneminde Gelincik (Vasili) Köy'üne I. Abdülhamit tarafından gönderilen ferman

T.C. Cumhurbaşkanlığı Arşivlerinin taranması sırasında “*Cülus-ı hümayun sebebiyle Kıbrıs'ın Karpas nahiyesine bağlı Vasil karyesinde tumara mutasarrıf olan Nasuh veled-i Ramazan'ın elindeki beratın tecdid*” şeklinde içeriği özetlenmiş bir belge tespit edilmiştir⁵. Bu belgeye göre Karpaz Kazası'nın *Vasil (Vasili) Karyesi*'nde tımar sahibi olan Nasuh veled-i Ramazan'ın tımarı tekrar yenilenir. Çalışmamızın nüfus bahsinde de belirttiğimiz üzere bu belge köyün özellikle askerî tımar maksadı ile kurulduğuna dair görüşümüzü güçlendirmektedir.

Belgenin Lâtin harflerine aktarımı şu şekildedir:

“Vech-i Meşruh üzere mukayyedir

Nahiye-i Karpas der-Liva-yı Kıbrıs

Nasuh veled-i Ramazan

.....

5000 akçe

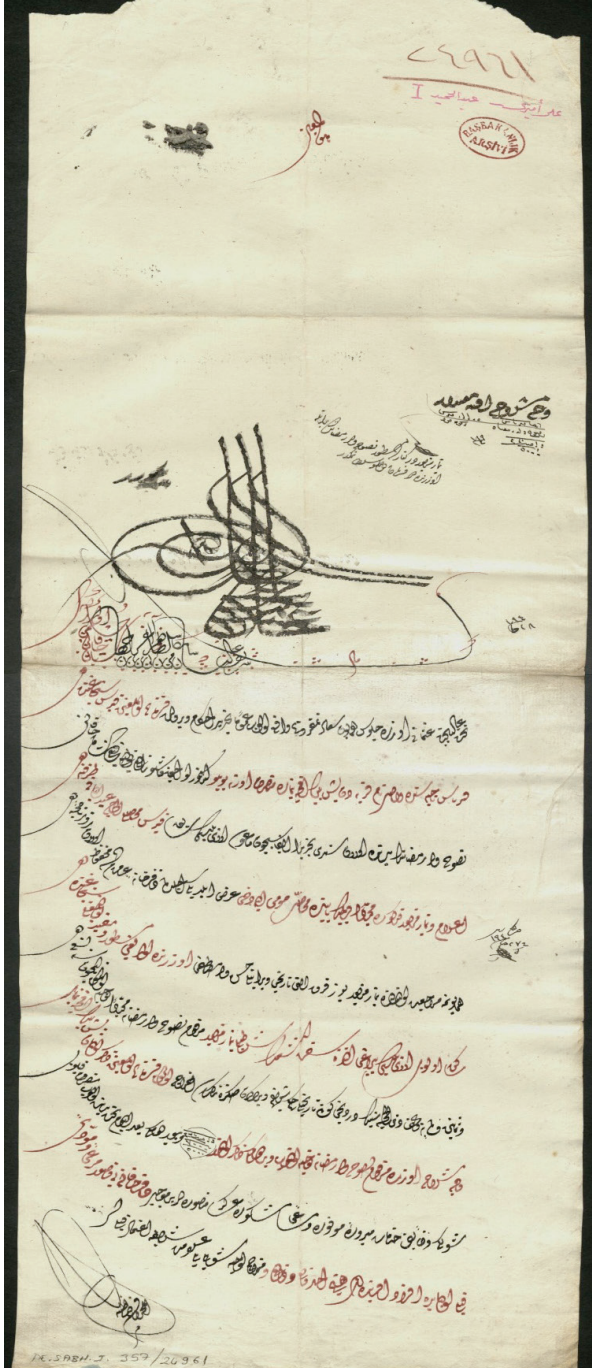
Tımar-ı mezbur der-kenarda mestur Nasuh veled-i Ramazan'ın beratıyla üzerlerindedir. Ferman devletlü sultanımıdır.

I.Abdülhamit'in Tuğrası

Nişân-ı şerif-i 'âli'-şân-ı sâmi mekân-ı sultânî tuğrâ-yı garrâ-yı cihân-sitâ-yı hükm ol-
dur ki; Taht-ı âli-baht-ı Osmani üzre cülus-ı hümayun-ı saadet-makrunum vaki' olup
umumen tecdid-i ahkam verilen fermanım olmağın Kıbrıs Sancağında Karpas nahiye-
sinde Vasili nam karyeden 5.000 akçe tımara mutasarrıf uzun boylu elâ gözlü açık kaş-
lı kara sakallu râfi'-i tevkî'-i refiû's-şân-ı hâkânî Nasuh Veled-i Ramazan'ın yedinde
olan senedi tecdiden ibkası için Magosa Alaybeyinin sabık Kıbrıs Muhassılı el-Hac
Abdülbaki tarafına ilâm ve tımar-ı mezbur-ı mezkura müceddeden verilmek babında
muhassıl-ı muma ileyh dahi arz eylediği ecilden Defterhane-i Amirem'de mahfuz olan
ruzname-i hümayunuma müracaat olundukda tımar-ı mezbur [1]146 tarihi ve beratıyla
Hasan veled-i Mustafa üzerinde olduğu mestur ve mukayyed olmağla sancağında
sakin olup Alay Begisi Bayrağı elinde süfüne iştirak şartıyla tımar-ı mezbur merkum
Nasuh veled-i Ramazan'a müceddeden tevcih olunmak için sene tisa' ve semanîne ve
mie ve elf [1189] Zilhiccesi'nin dördüncü günü tarihli hükm-i şerifim verildikten sonra
tezkiresi ihraç olunmak fermanım olmağın zikrolunan 5000 akçe tımar vech-i meşruh
üzere merkum Nasuh veled-i Ramazan'a tevcih olunub verildiğin zıkr olunub (.....)
ve buyurdum ki bade'l-yevm taht-ı yedinde olub tasarruf-ı kuyud şol ki vezayif-i
hidemât-ı mebrûre-i mevfüre ve mesai-i meşkure-i asakir-i mansurelerin mucib-i
Defter-i Hakani-yi bî-kusur meri ve müeddî kıla. Ol babda efrad-ı âferideden hiç ahad
mani' ve dafi' ve rafi' olmaya. Şöyle bile alamet-i şerife itimad kılalar.

El-Mahmiyye-i Kostantiniyye⁶⁷

I.Abdülhamit'in tahta geçmesi ile birlikte dağıttığı cüslulardan bir tanesi de Gelincik Köyü ile ilgilidir. Bu ferman, 26 Ocak 1776 tarihinde 5000⁷ akçelik tımar ile ilgili daha önce alınan kararın uzatılarak; adı geçen Nasuh veled-i Ramazan'a Mağusa Alaybeyi'nin gemisine iştirak şartıyla cülus olarak yeniden verilmesini ihtiva etmektedir. Tımar sahibi olan Ramazan, uzun boylu, ela gözlü, açık kaşlı ve kara sakallıdır. Dolayısıyla Gelincik köyünde sadece şahıslara ait mülkler değil bir tımar sahibine ait 5000 akçelik geliri olan mülklerin de varlığı dikkat çekmektedir.

Belge-10: I. Abdülhamit'in 26 Ocak 1776 tarihli Gelincikli (Vasili) Nasuh veled-i Ramazan'a gönderdiği 5.000 akçelik tımârın yenilendiğine dair ferman.

2.5.Kıbrıs Türklerinin köyden ayrılma nedeni

Gerek yazılı kaynaklar gerekse sözlü kaynaklar Kıbrıs Türklerinin köyden ayrılışı üzerinde birleşmektedir. Kıbrıs'ta diğer köylerde olduğu gibi küçük ve karma köyler büyük Türk köylerine ya da TMT'nin kurmuş olduğu sancaklara toplanmıştır. Rum kaynakları 1958 yılındaki toplumlararası çekişmeler nedeniyle Kıbrıs Türklerinin civar köylere göç ettiklerini ancak 1960 yılında kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti döneminde köye gelmeyi tercih etmediklerini belirtmektedir (URL-5). 1958 yılında dört yaşında olan Başman Türk ailelerinin köyden ayrılmasını şu şekilde açıklamaktadır:

“Türk ailelerin köyden kaçıışı, Ocak 1958⁸⁷’dir. Bunun karşılığı da EOKA’dır. Dedem Osman Ahmet şehit edilmiştir... Köyde kapının önünde...Mezarı Mağusa’da. Bu meyanda aynı olaylar zincirinde Manyera’ların evleri yakıldı. Dr. Niyazi Manyera, kardeşleri ve aileleri (bu sırada içeri eşi girer, eşine kahve ikram edilir, derlemeci Akçam, Niyazi Manyera da mı Gelincik Köylüdür? sorusunu sorar. Zira Niyazi Manyera Türk Eğitim ve mücadele tarihinin önemli isimlerindedir.) Tabii! Bizim bahçelerimiz ortaktır. Dedeler, büyük dedeler kardeş olduğu için ortaktır ve ondan sonra ben satın aldım bahçeleri. Su kuyuları hep ortaktır. Yabancıya gitmesin diye ben satın aldım hepsini. Evimizin arkasında büyük eski üç gözlü kuyu vardı bir de arazi. Ramiz abi satınca hepsini ben satın aldım. Bu bana babamın vasiyeti idi. Annemin en büyük isteği idi o bahçeleri almak. Çünkü doğulunan yerd, atalarımızın olduğu yerd. Dedemin bir kardeşi İsmail Ahmet, sonra İsmail Ekcan soyadını aldı. Diğer dedemin kardeşi Mustafa Ahmet’di. Onun da bir oğlu Hasan Dayı’dır. Tanıdınız. (Derlemeci Hasan Bilman olduğunu onaylar) O da Hasan Mustafa Bilman adını aldı sonra. Bir kardeşler Başman oldu. Bir kardeşler Başman oldu. Hepsini aynı soy ismi almadı. Bir kardeşi de Mehmet idi. Köyde pek yaşamadı. Mağusa’da yaşadı. İngiliz üslerinde çalıştı. Onlar da Açık soy ismini aldı. Mahmet Mustafa Açık oldu. Kız kardeşleri İngiltere’de kaldı. Mustafa Bey’in bir oğlu vardı. Osman Mustafa Manyera. Osman Manyera uzun bir müddet Araplarda çalıştı. Babam ailenin en yakışıklılarından. Mavi gözlü idi. Osman Manyera’nın gözleri de bal yeşiliydi ama ela gibiydi...Londra’ya gidenler de 1958’de gitti. Başka şansın yoktu oğlum! Babam Avustralya’ya gidecekti kıl payı şey oldu. Rum EOKA ile birlikte hep hükümeti de kendinin saydı. Birçok aileye para verirdi malını satın alırdı. Hasan dayı (EOKA’nın) bu baskılarına dayanamadı ve İngiltere’ye gitti. En dirayetli duran dedemin çocuklarıydı. Bizde fire yok! Ne babam, ne Salih Başman, ne Mustafa Başman, Necati Başman. Necati Başman en son nesildir amcalarımın. Bizim hanaylı evimizin hemen yola kısmında selvi ağaçları boyunca Mulla Ramadan’ın Geçidi adıyla bilinene bir geçit var. Çözemedik onu acaba nedir? Kimdir Mulla ramadan? Sadece ne derdi babam? Bu dedi bizim ailemizdir, o zaman Karpaz bölgesine bakan vali gibi iki kişi vardı. Bir Mulla Ramadan, büyük ihtimalle benim büyük dedemin babasıdır. Bir de Babalıklar vardı...Dr. Niyazi Manyera Mağusa belediyesini ilk kuran kişidir ve ilk başkanıdır. Cumhuriyetin ilk sağlık bakanıydı. Büyük dayımızdır. Gurur duyuyum... Köydeki evimiz çok kötü durumdadır. Ona yaptığım masrafla iki tane yapardım ama babam hep derdi bu ata evimiz ve benim babamı Rum hazmedemedi ve burada şehit etti...Köye gittiğimizde Rumlar: Osman Ağa’nın oğlu ve torunları geldi derdi. “O Ağa Osmanis” derlerdi Rumlar...Bu aileler mal zengini idi ve dedemin Balalan köyünde bin dönüm arazisi vardı. Bizim Gelincik köyünde üç kuyu, doksan dönüm

ev ve bir bahçe evimiz var. Yani... 1958'de dedemi şehit ettiler. Manyeraların evini yaktılar ve bütün Türkler ve kalan Türk, artık Hasan Dayılar'dı; biz, İsmail Ekcan; hepsi kaçtı dedemden sonra. 1958'den sonra köyde Türk kalmadı. 1974'ten sonra ne ben ne babam hiç malımızı bırakmadık. Arazilerimize bakmak için iki aile tuttuk... Köyden ayrıldıktan sonra önce Balalan Köyü'ne gittik, yaklaşık üç ay orada kaldık. Sonra Mağusa'ya gittik ve artık hep orada kaldık. (2022a; 2022b)”

Kaynak kişilerimiz ve yazılı kaynaklar, EOKA'nın tedhiş faaliyetlerinin Gelincik Köyü'ne de sıçraması neticesinde Mehmet Başman'ın dedesi olan Osman Ağa'nın evinin önünde şehit edildiği; ardından Manyeralara ait evin de yakılması nedeniyle Türkler'in köyden ayrılmak zorunda kaldığı bilgisini vermektedir. 1960 yılında kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti döneminde de köye gelmeye cesaret edemezler zira Rum nüfus daha da artmış sayılar 391'e çıkmıştır (URL-5). Bu nedenle can güvenliği olmayan köylüler tekrardan Gelincik Köyü'ne dönememişlerdir. Hasan Bilman'ın Gelincik'teki mülklerine bakmakla sorumlu olan Yeşilgözlü de aynı bilgileri aktarmıştır (2022). Gelincik Köyü'nden ayrılanların bir kısmı önce Balalan ardından Mağusa'ya, bir kısmı yine karma bir köy olan ancak Türk nüfusun fazla olduğu Yeşilköy'e bir kısmı da İngiltere'ye göç etmek zorunda kalmışlardır. Göç eden Türk ahali, köyde kalan tüm mal varlıklarına halen daha sahip çıkmaktadır.

Gelincik'teki Kıbrıslı Rumların yaklaşık üçte biri Ağustos 1974'te, yaklaşık 260'ı Ekim 1975'te, 1976 yazında da tüm köylüler Güney'e geçerler ve Aralık 1976'da Gelincik köyünde yaşayan Kıbrıslı Rum kalmaz (URL-5). Güneye göç geçen Rumlardan bir kısmı Kıbrıs Türkleri gibi İngiltere'ye de göç ederler (URL-8).

2.6. Vasili (Gelincik) Köyü'nün en yaşlı kaynak kişisi ile yapılan derleme ve gözlem notları (Başman aile folkloru)

1936 doğumlu olan kaynak kişimiz Mustafa Başman şu an itibarıyla Gelincik köyünde yaşamış olan yaşı en büyük kaynak kişidir. Köyden ayrıldığında 22 yaşında idi. Bu nedenle köy ve aile folklorları ile ilgili sağlıklı olması ve herhangi bir engeli olmaması nedeniyle kendisi ile uzun bir derleme yaptım. Derleme notları şu şekildedir:

“Biz sekiz kardeşdik, dört kız dört erkek. Maalesef hepsini kaybettik. Bir kişi kaldı. Mağusa'da Necati Başman. Ben Gelincik'te doğdum ve büyüdüm. Bizim Gelincik'te Türk ilkokulu yoktu. Maalesef iki ağabeyim, kardeşim Rum ilkokuluna gitti. Ziyahmet'teki Rum ilkokulu bitirdiler. Şimdiki Ziyahmet ilkokulu Rum İlkokulu idi. Rumca'yı da öğrendiler. Babam da Rumca'yı çok iyi biliyordu çünkü Yeşilköylü idi. Kaleburnu ve Avtepe, Boltaşlı'da herkes Rumca da biliyordu. Ben ve Necati, Boltaşlı'daki okula gidiyorduk. 1915'ten evvelini çok iyi bilmiyorum. Osmanlı zayıf düşünce adaları da kaybetti. Köydeki Türk mezarlığına Ahmet Lisani gömülmüştür. Çünkü eşi Kaleburnu köylüsü idi. Öldüğünde oraya gömdüler. Ahmet Lisani de dayımız idi. Bizim yanımızda vefat etti. Onu Gelincik Türk mezarlığına gömdük. Cenazesini hatırlıyorum. Diğer mezarlar kime ait bilmiyorum. Ziyahmet'te Türk olarak sadece polis vardı. Ziyahmet'te kalan Mulla Direk diye bir polis vardı. Ziyahmet o dönem polis istasyonunun olduğu tek köydü. O ayrıldıktan sonra Talat Çavuş geldi. O da Naci Talat'ın babası idi. 1955'te EOKA başladı. O zaman babam köydeydi. Ben

de Namık Kemal Lisesi'nde öğrenci idim (1958). Zaten ondan sonra babamızı hiç görmedik. Biz çocukken okul için Litrangomi'ye (Boltaşlı) giderdik. Altı sınıf bir yerde idik. Hocamız tanıdık idi. Asım Erozan. Kuruova'da kalırdı. Bizim Türkler köye Konya'dan geldi. Paşalar da Konya'dan geldi. Hatta bizim bir akrabamız da varmış. Hatta rahmetlik anneme bir kuşak verdiler. Mulla Ramadan yolu var. Bu Mulla Ramadan yolunu ben de bilirim. Bizim köydeki Rumların bir kısmı Mısır'dan geldi. Mısır'dan gelenler de vardı. Biz küçükken okul yoktu. Litrangomi'ye giderdik. Biz okula giderdik. Sabah giderdik. Üç kilometre yürürdük. Rum mezarlığından da geçerdik. "Bizi yiyecek mezarlıktakiler" diye, Rum mezarlığının önünden koşarak giderdik. Boltaşlı'daki okula altı yıl gittik. Biz okulda iken hocalarımız aynı zamanda imamdı. Kerim ve Asım hoca vardı. Asım hoca dayımdı. Kerim hoca Çatoz'lu idi. Asım Dayım idi. Kuruova'da kalırdı. Annemiz bize her gün bir çanta yapardı. Biraz zeytin, hellim ve yumurta koyardı çantaya. Öğlen yemeğimizi camii avlusunda yerdik. Cumaları camiiye giderdik. Hocalarımızla kızlı erkekli giderdik. Cuma namazını kılardık. Saat dörde kadar okul vardı. Gelinciğe koşarak geri giderdik. Babam ile bayramlarda Litrangomi camisine giderdik. Cumaya da orada giderdik. Hocalarımız camii imamı idi. Liseye Lefkoşa'da kayıt oldum. Ağabeyim Mağusa'da idare amiri olunca Mağusa'da okudum. Mağusa'da iken EOKA vardı. Rumlar Sakarya Bölgesi'ni ele geçirdiklerinde yürüyüş yaptık. Biz de o sırada Namık Kemal Lisesi'nde öğrenci idik. Biz işgale karşı elimizde deyneklerle yürürdük. Deyneklerle ne yapabiliydik ki? Ama o zaman inanç vardı. Bir gün Türkiye gelecek derdik. Bizi bırakmayacaktı. Hem mücahitlik yaptık hem de öğrencilik. İngiltere'ye tahsile gidecektim. Mücahit idim. O yüzden gidemedim. Babamın Rumlar tarafından şehit edildiği günün gecesinde nöbette idim. Bizim nöbetimiz akşamdan sabaha idi. Ben o gün eve gittim. Saat yedi idi. Radyoyu açtım. Babamın şehit olduğunu öğrendim. Hemen ağabeyimi aradım. İngilizler babamı Mağusa'ya morga getirmişlerdir. Olay nasıl oldu? Gelincik'te babamın evi ile amcamın evini yol ayırırdı. Amcamın evi bizim tam karşımızda idi. Bu ev artık yoktur. Rumlar biz köyden ayrıldıktan sonra yıktılar. Amcam İsmail Ahmet idi ve ondan Rumlar çok korkar idi. Çünkü İngiliz'e yardım ederdi. İngiliz'de onu kollardı. Babam haberlere meraklı idi ve sekizde gitti amcamın evine. Oturdu orada haberleri dinlerdi. Yetmiş dokuz yaşındaydı ve çok sağlamdı. Rumlar amcamı ve oğullarını öldürmek için gündüzden hazırlandılar. Haberleri dinledikten sonra amcamın oğlu Ahmet "sizin ev hanaylı, bir şey alıp akşam hanaya çıkalım" dedi. Çünkü bizim hanay yüksek ve güvenli idi. Rumlar'dan kendimizi korumak zorundaydık. Babam iki adım attı; amcamın çocukları babama gitmesini, kendilerinin arkadan karpuz ve yiyecek alıp geleceklerini söylediler. Babam yürüdü. Rumlar çok yakından babamı taradılar. Babamın üzerinden 18 kurşun çıktı. Babam vurulunca asfalt yolun içine devrildi. Düştü ve şehit oldu. Amcam ile oğulları içerde kaldı. Onlar yayılım ateşi yüzünden çıkamadı dışarı. Rumlar taramaya devam ettiler. 12 Temmuz 1958'de ve saat sekizde vuruldu babam. Rumlar aslında amcam ve oğullarını vuracaktı. Amcam Rumca "Ahmet silahımı getir dedi yüksek sesle". Rumlar amcamdan korktukları için bu sözü duyar duymaz kaçtılar. Çatışma uzun sürdü. Avludaki oğlak dahil ölmüştü. Rumlar hayvanları da vurdu. Onlar 20 kişi idi. İçeri giremediler. İngilizler geldiğinde evde ablam ve annem vardı. Bütün Rumlar da evlerine kapanmıştı. Annem ve kız kardeşim ne yapacaktı? Ablam hemen ikinci kattan indi. İngiliz'in tüfeğini alıp Rumları vuracak idi. EOKA'cılar Gelincik ve Boltaşlı'dan geldiler. İngilizler babamı alıp

Mağusa genel hastahanesine getirdiler. Salih Başman Ağabeyim Sancaktır'ın yardımcısı idi. İngilizcesi ve Rumcası çok iyi idi. O zamanlar Sancaktar Türkiye'den gizli gelirdi. Sahte adı Yüksel Özer, gerçek adı da Mustafa Uzun idi. Babamı morgda gördük. Doktor, "babanız çok sağlam" dedi. Daha yaşardı. (Bu sırada odaya oğlu gelir. Mustafa Başman oğluna benden ve araştırmamdan bahseder. Oğlu bunun üzerine köyün sınırı nerede? Sorusunu sorar Mustafa Başman'a) Köyün girişindeki Selvilerden başlardı. Karşısı Nikos Samson'un amcasının bahçesi idi. 30 dönüm idi. Portakallık idi. Köyde Hasan Amcam ile İsmail Amcamın da arazisi vardı. Ailemizin Aytepe köyünde zeytinliği vardı. Aile seçeresi: Babamın akrabaları vardı Yeşilköy'de. Dedemin adının Ahmet olması lazım. Nenemin adını bilmezdim. O da Yeşilköylüymüş. Mavigözlü bir kadınmış. Annem Nadire Lisani idi. Dedem Lisani hoca idi. Babam biraz zengindi diye annem de ufaktı. Babam 38, annem de 16 yaşında idi evlendiklerinde. Annem ufaktı evlendiklerinde. Biz sekiz kardeşтик. Bizim ilk evimiz Manyeralar ile bitişik idi. Yani yukarıda idi. Annem iki çocuk doğurdu. İlk çocuk Ahmet idi. Babamın babasının adı idi. Dört yaşında bahçedeki havuza düştü ve boğularak öldü. Babam çocuğu aldı, üflerken iki taraftan çıtladı marazdan. Annem bir çocuk daha etti. Bu sefer kız oldu. Adı Emine idi. Onun arkasında bir siğil çıktı. O zaman doktor yoktu. Maalesef o da bir yaşını bulmadan vefat etti. Bu defa babam bir hocaya gitmiş. Hoca demiş ki kendisine: "Bu evde kaç çocuk edersen hepsi ölecek" demiş. Oturduğu evi babam hemen yıkar. Yolun hemen yanına hanaylı bir ev yapar. Babamın durumu iyiydi. O evi yaptıktan sonra kaç tane çocuk ettiyse annem, çocuklar yaşadı. Annem genç babam da dinç idi. Bu nedenle sekiz çocuk ettiler. Tüm kardeşler o hanaylı evde doğdu. Ablam vardı. Emine Dımışkı (Osman), Ahmet Başman (Osman). Benim ile Salih abi 1958'deki soyadı kanununda oturduk ve Başman soyadına karar verdik. Salih Başman (Osman), Ayşe Kaynak (Osman), Salih Başman (Osman). Salih ağabey ile çok güzel işler yaptık. Salih ağabeyim kaldı Mağusa'da. Şirketimizin hesaplarını tutardı. Ben de dış ilişkiler için Lefkoşa'ya geldim. Diğer kardeşim, Leman Bahçeciler (Osman), Bunun iki kızı var. Aliye (soyadını hatırlayamadı) diye bir kardeşimiz daha vardı. Sonra Mustafa Başman ve Necati Başman gelir. Köyde bizim bahçemiz vardı. Suyumuz boldu. Çok şey ekerdik. Zeytin ağacımız vardı. Mevsimine göre her şeyi ekerdik. Orada Rumlarla ortak patates ekerdik. 1955'ten önce Rumlarla ortak iş bile yapardık. O zaman ihracat yoktu. Çok patates ekerdi babam. O zaman ihracat yoktu şimdiki gibi; bazen patatesleri hayvanlara yedirirdik. Domates, biber, patlıcan ve kabak çıkardı. Biz bahçeci idik. Babam eskiden beri ticaret yapardı. Evin hemen aşağısında dükkan vardı. Çeşitli şeyler satardı. Kumaş satardı. O zamanlar şimdiki gibi hazır yoktu. İnsanlar arşın arşın kumaş alıp dikerlerdi. Bafra'da (İskele İlçesi'ne bağlı) karpuz da ekerdik. Çok büyük olurdu. Bir Kabriolesi vardı babamın. Karpuzu onunla getirirdik. Hatta bir gemicik vardı denizin içinde batmıştı. Karadan görünürdü. Karpuz tarlasında işimiz bittiğinde denize girerdik. Denizde o batık geminin üstüne çıkar daldardık. İkinci dünya savaşında ben çok küçük idim. Hatırlarım, bazen uçaklar geçerdi. Kırmızı görünürdü. Derdik "aha Alamanlar geldi". Bize herhangi bir zarar vermedi bu uçaklar. Ramazan ve Kurban bayramlarında bizim köyde fazla Türk olmadığı için Balalan'a giderdik. Kahvehanelerde kuzu bazılarları (hayvanı kesmek, pişirmeye ve yemeğe uygun hale getirmek). Fırına kebab koyarlardı. Herkes kalkar oynardı. Gelin gelirdi para takardılar. Gelincikte Türk kahvesi yoktu. Üç Rum kahvesi vardı. Eskiden Ziyahmet'te sinema vardı. Sinema şimdiki Ziyahmet

İlkokulu'nun hemen karşısında idi. Cumaları Türk filmleri gösterilirdi. Cuma günü tüm Türk köylerinden insanlar gelirdi. Arabaların altı üstü insan dolu olurdu. Diğer günler İngiliz vs. filmleri gösterilirdi. Haftada üç dört defa film gösterilirdi. Köyde Rum kooperatifi vardı. Köyümüzde ebeler vardı. Biri hamile olduğunda ve doğum yapacağında çağırırlardı. Bizim köye ebe Kaleburnu'ndan gelirdi. Köydeki tüm aileler kalabalık idi. Herkes sekiz-on çocuk yapardı. Manyeralar da kalabalık idi. Benim iki oğlum var. Biri burada biri tekstil işe uğraşiyor. Ben Mağusa'ya geldiğimde babamı vurmuşlardı, bahçemiz kurudu, Rumlar su motorunu kırdılar, kuyuya attılar. Hiçbir şey kimseden bulmadık. 1958'den sonra köye 16 yıl hiç gidemedik. Çünkü zorluk çıkarıyordu Rum. 1958'den sonra kapılar açık, evlerin içi bomboştu. Hiçbir şey kalmamıştı zaten. Köyden ayrıldıktan sonra çok kötü durumda idik. Mağusa'da bugünkü gümrük müdürlüğünün sıra evlerinde kaldık. Bugünkü Gazimağusa'nın Petek Pastahanesi'nin olduğu mahallede kaldık. Ev kiraladık. Hepimiz bir evde kalırdık. Köye ben 1974'ten sonra pek gitmedim. Büyük kardeşim Ahmet Başman giderdi daha fazla. Ben köydeki eve zeytin ekdim. Ben Mağusa'ya geldiğimde hiçbir şeyim yoktu. İki ablamı da evlendirdikten sonra evlendik biz Salih ağabeyimle. Ben otuz yaşında evlendim. Salih ağabeyim otuz beş yaşında evlendi. Bu şartlar altında evlenmek zordu. Hem çalışırdık, hem eğitim yapardık hem de Mücahit idim. İngiliz üslerine gittim ve müracaat ettim. Benzin istasyonu açtık. İngiltere'ye yazı yazdım bayilik almak için. Uğraştım ve başardım, bayilik aldım. İngiliz üslerinde sınava girdim ve kazandım. Üç dört iş yaptım. Tek iş ile kalmadım. Sabah giderdik İngiliz üslerine ve saat bir buçukta paydos ederdik. Üslerden çıktıktan sonra küçük arabam vardı; aldığım malları satardım. Bir süre sonra İngiliz tabiatına geçtim. Çünkü Avrupa'ya gidemezdik. Bu nedenle İngiliz vatandaşlığı aldım. Eşimle evlendikten sonra onu da İngiliz vatandaşı yaptım. İngiltere'ye ve Fransa'ya giderdim bayi toplantılarına. Ben sekiz sene mücahitlik yaptım. (Başman, 2022b)

Sonuç

Sonuç olarak, Karpaz Yarımadası'nda yer alan Gelincik (Vasili) köyü genelde Rum köyü olarak bilinmekteydi. Gerek yazılı gerekse sözlü kaynaklardan hareketle yapılan tarama ve derlemelerde köyün tarihini yeniden oluşturdum. Buna göre 1878 tarihinden önce tamamen bir Türk köyü olan Gelincik'te beş haneden oluşan Kıbrıs Türkleri ikamet etmekteydi. Gayrimüslim ise yaşamamaktaydı. 1831'deki nüfus sayımı sonrası köydeki Türk nüfusu artmaya başlamıştır. Bunun yanında, 400 dönümden fazla Türklere ait arazi ve 5000 akçelik tımarı tespit ettim. Bu doğrultuda köyde yer alan Türk mezar alanı, mescit ve sıbyan mektebi olduğunu düşündüğüm yapıları tespit ettim. Mescit olduğu kanaatine vardığım yapının, tapudaki vaziyet planına Rum ve İngilizler tarafından işlenmediğini tespit ettim. Mezar yeri tapu kayıtlarına geçmiştir. Nüfus defterindeki isimler ile kaynak kişilerin verdiği isimler birbiri ile uyumaktadır. Köyde Rumlara ait olan kilise ise 1900'lü yılların başında inşa edilmiştir. 1878 yılından sonra kademeli olarak Rumların güçlenmesi ile birlikte civar köylerden ve Mısır'dan gelenler Gelincik'e yerleşmiş ve gayrimüslim nüfus artmaya başlamıştır. Bu tarihten sonra yavaş yavaş karma bir köy olur. Temmuz 1958'e kadar bu özelliği devam eder. Bu tarihte EOKA'nın tedhiş faaliyetlerini arttırması neticesinde Kıbrıs Türkleri kendilerini

korumak maksadı ile civar köylere ve şehirlere göç ederler. EOKA köyde bir kişiyi şehit eder; bir ailenin de evini yakar. Bu tarihten sonra artık köye geri dönemeyecek olan Kıbrıs Türkleri 1974'ten sonra topraklarına sahip çıkmış ve topraklarını ekip biçmeye devam etmişlerdir. Bunun yanında Başman ailesinin en yaşlı fertlerinden Mustafa Başman ile yapılan derleme sonucunda Kıbrıs Türklerinin gündelik yaşamda gelenek ve göreneklerini devam ettirdikleri; başta bayram ritüelleri olmak üzere Türk kültürüne ait unsurları gerek kendi köylerinde gerekse civar köylerde yaşayan Türklerle bir araya gelerek yaşattıklarını tespit ettim. Dolayısıyla, Kıbrıs'ta Rum köyü olduğu bilinen ancak Türk köyü olduğuna inandığım çok sayıda köyün yer aldığını söyleyebilirim. Zira birçok Türk köyünün Linobambaki olduğu iddia edilse de Erdönmez; ada genelindeki sayılarının çok abartıldığını ve kaynakların sayılarını 1200 olarak verdiğini ve yine bir çoğunun Türk ve Rum toplumu arasında dağınık bir şekilde asimile olduğunu belirtmektedir (2004; 44). Bu çalışma bir kez daha disiplinlerarası çalışmaların problem çözme kabiliyetinin daha fazla olduğunu ortaya koymuştur.

Notlar

- 1 Gelincik'in hemen doğusunda yer alan yeni adıyla Boltaşlı Köyü.
- 2 Gelincik'in hemen batısında ve bitişiğinde yer alan Ziyahmet Köyü.
- 3 *Hasan Bilman'ın soyadı kanunundan önceki adı ve soyadı: Hasan Mustafa'dır* (Yeşilgözlü, 2022).
- 4 Mezar alanı ile ilgili ilk bilgi Gelincik Köyünde uzun yıllar ikamet etmiş olan Volkan Nurçin tarafından verilmiştir. Volkan Nurçin, çocukluğunda o bölgede koyunları otlatırken tam emin olmamakla birlikte büyük mezar taşlarına benzer taş gördüğünü belirtmiştir. Bunun üzerine 15.04.2022 tarihinde Recep Talay ile yapılan görüşmede bu bilgi kendisine aktarılmıştır. Bunun üzerine Recep Talay bizi aynı gün Türklere ait mezar alanı olduğunu tahmin ettiğimiz bölgeye götürmüştür. Volkan Nurçin, ASBÜ Kuzey Kıbrıs yerleşkesinde, İlahiyat Fakültesi'nde öğretim üyesi olarak çalışmaktadır. 08.02.1988 doğumludur.
- 5 Yer: AE.SABH.I.. / 357-24961
- 6 Bu berat, Beyazıt Kütüphanesi Müdürü ve Eski T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşiv uzmanı Salih Şahin tarafından 25.04.2022 tarihinde okunmuştur.
- 7 Osmanlı askerî tımar sistemine göre 4000-5000 akçelik tımar sahipleri, kendileri ile birlikte tam teçizatlı bir asker ile savaşa katılmak zorunda idi (URL-7). Dolayısıyla bu fermanla geçen Gelincik (Vasili) köylü *Nasuh veled-i Ramazan* kendisi ile birlikte tam teçizatlı bir muharip ile Mağusa Alaybeyi'nin gemisine iştirak etmek zorunda idi.
- 8 Mehmet Başman köyden 1958 yılının ocak ayında ayrıldıklarını belirtmektedir ancak amcası Mustafa Başman Mehmet Başman'ın dedesinin 2 Temmuz 1958 tarihinde ve akşam saat sekizde şehit edildiğini belirtmiştir. Bu nedenle Mustafa Başman'ın verdiği tarihi doğru kabul edeceğim zira Mustafa Başman o gece Mağusa'da mevzide nöbetçidir. Babasının şehit edildiğini nöbet dönüşü sabah saat yedide radyodan öğrenir (Başman; 2022b).

Yazarların katkı düzeyleri: Birinci Yazar %100

Contribution Rates of Authors to the Article: First Author %100

Etik komite onayı: Çalışmada etik kurul iznine gerek yoktur.

Ethics committee approval: Ethics committee approval is not required for the study.

Finansal destek: Çalışmada finansal destek alınmamıştır.

Support Statement: No financial support was received for the study.

Çıkar çatışması: Çalışmada potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Statement of Interest: There is no conflict of interest between the authors of this article.

Kaynakça

- Çobanoğlu, Ö. (2005). *Halkbilimi kuramları ve araştırma yöntemleri tarihine giriş*, 3.bs. Akçağ.
- Erciyas, O. (2010). *Açıklamalı Kıbrıs Türk yer adları sözlüğü*. Lefkoşa.
- Erdönmez, C. (2004). Şeriyye sicillerine göre Kıbrıs'ta toplum yapısı (1839-1856) [Yayımlanmamış doktora tezi] Isparta T.C. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana-bilim Dalı
- Fellas, A. (2014). *Leonarisso & Vasili: A journey into the past*. Michaelangelo.
- Haşim Altan, M. (2003). *Kıbrıs'ta Türk malları*, 2.b. C-I, Yeni Avrasya.
- Karasar, N. (2005). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Nobel.
- KSS, 1265. *1265 tarihli Kıbrıs şeriye sicili*. KKTC Cumhurbaşkanlığı Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi: Girne.
- OİK, (2000). *Osmanlı idaresinde Kıbrıs: Nüfusu-arazi dağılımı ve Türk vakıfları*. T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu:43, Başbakanlık.
- Pierri, K. (2017). *Karpaz kiliseleri (Βασίλι Καρπασίας Εκκλησίες Βασιλιόβ)*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi] Baf Neapolis Üniversitesi, Politik ve Uluslararası Araştırmalar Enstitüsü.
- Ültay, E., Akyurt, H., Ültay, N. (2021). *Sosyal bilimlerde betimsel içerik analizi*. IBAD Sosyal Bilimler Dergisi, (10), 188-201.

E-kaynak

- URL-1: <https://maps.palsurveying.com/?@=x%253D3801395%252Cy%253D4228064%252Cz%253D19%252Cba%253D02414012281920> (Erişim Tarihi:02.05.2022)
- URL-2: <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr/Sayfalar/Arama/Arama.aspx> (Erişim Tarihi:02.05.2022)
- URL-3: <https://maps.nls.uk/view/103246322> (Erişim Tarihi:06.05.2022).
- URL-4:http://www.windowoncyprus.com/images/map_of_1606.gif (Erişim Tarihi: 04.05.2022)
- URL-5:http://www.prio-cyprus-displacement.net/default_print.asp?id=629 (Erişim Tarihi:07.05.2022)
- URL-6:<http://www.evka.org/site/sayfa.aspx?pkey=394> (Erişim Tarihi: 09.05.2022)
- URL-7:<https://islamansiklopedisi.org.tr/cebelu> (Erişim Tarihi: 09.05.2022)
- URL-8:<https://www.parikiaki.com/2014/02/cyprus-villages-leonarisso-vasili-a-journey-into-the-past/> (Erişim Tarihi: 09.05.2022)

Sözlü kaynaklar

- Talay, Recep. (2022). 05.10.1965 Erzurum/Hınıs doğumlu, ilkokul mezunu, Ercan Havaalanı Yer Hizmetleri'nden emekli, Haziran 1975 tarihinde Gelincik Köyü'ne Türkiye'den gelerek 1974 Barış Harekâtı sonrası yerleşen ilk Türklerden olan kaynak kişi ile Zeki Akçam tarafından 15.05.2022 tarihinde Gelincik Camii Dernek Lokalin'de Cuma Namazı sonrası yapılan derleme ve gözlem notları. (Ses kayıtları özel arşivimizde muhafaza edilmektedirler: Derleme Süresi, 10 dk. 37sn.13 sa.)
- Yeşilgözlü, Eybil. (2022). 21.12.1964 Mağusa doğumlu, sağ bacağı olmayan, Gelincik köylü olup İngiltere'ye yerleşen Hasan Bilman'ın arazilerine bakan kaynak kişi ile Zeki Akçam tarafından 15.05.2022 tarihinde İskele İlçesi'ne bağlı Yeşilköy'de kendi evindeki garajında yapılan derleme ve gözlem notları. (Kaynak kişi ses kaydına izin vermeyip verdiği bilgiler derleme defterine not edilmiştir. Hasan Bilman kaynak kişinin eniştesidir. Derleme Süresi, yaklaşık 20 dk.)

Başman, Mehmet. (2022a). 05.01.1954 Gelincik (Vasili) doğumlu, üniversite mezunu, işi kadın doğum uzmanlığı, Temmuz 1958’de köyde meydana gelen EOKA eylemleri nedeniyle köyden ayrılarak Gazimağusa’ya yerleşen ve halen Gazimağusa’da ikamet eden kaynak kişi ile Zeki Akçam tarafından 15.05.2022 tarihinde Baykal Bölgesi’nde bulunan Başman Doğum Kliniği adlı iş yerindeki müdürlük odasında eşi ve şirket avukatının da dinleyici olarak bulunduğu odada yapılan derleme ve gözlem notları. (Ses kayıtları özel arşivimizde muhafaza edilmektedirler: Derleme Süresi, 28 dk. 59 sn.33 sa.)

Başman, Mustafa. (2022b). 18.09.1936 Gelincik (Vasili) doğumlu, lise mezunu, işi şirket müdürü, Temmuz 1958’de köyde meydana gelen EOKA eylemleri nedeniyle köyden ayrılarak Gazimağusa’ya yerleşen ancak daha sonra Lefkoşa’da ikamet etmeye başlayan kaynak kişi ile Zeki Akçam tarafından 20.06.2022 tarihinde Lefkoşa Sanayii Bölgesi’nde bulunan Başman Avon adlı iş yerindeki müdürlük odasında yapılan derleme ve gözlem notları. (Ses kayıtları özel arşivimizde muhafaza edilmektedirler: Derleme Süresi, 85 dk. 90 sn.2 sa.)

Bu eser Creative Commons Atıf 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır. (This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License).

folk/ed. Derg, 2022; 28(4)-112. Sayı/Issue -Güz/Autumn

Kitap Tanıtımı / Book Review

Bridle, James (2020) *Yeni Karanlık Çağ Teknoloji ve Geleceğin Sonu*. Çev. Kemal Güleç. İstanbul: Metis Yayınları.

ISBN-13: 978-605-316-202-5, 280 sayfa

Meral Tosun Tüfekçioğlu*

* Meral Tosun Tüfekçioğlu (Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İletişim Bilimleri Yüksek Lisans Programı / Hacettepe University Institute of Social Sciences Communication Sciences Graduate Program meraltosun@hacettepe.edu.tr) ORCID 0000-0003-0297-1946

Dünya yeni, belirsizliklerle dolu bir çağı yaşamaktadır. İklim felaketi, big data sömürüsü, yeni eşitsizlikler; güvencesizleşen orta sınıf, küresel salgınlar ve öngörülemeyen bir gelecek bu çağın özelliklerini oluşturur. James Bridle ise bu çağı “Yeni Karanlık Çağ” olarak adlandırır. Aynı zamanda bu, Bridle’in 2018’de İngilizce, 2020’de ise Türkçe olarak yayımlanan kitabının adıdır; *Yeni Karanlık Çağ: Teknoloji ve Geleceğin Sonu...* Bu metinde James Bridle’in oldukça etkileyici bulduğum kitabını değerlendirmeye çalışacağım. Öncesinde ise biraz yazardan bahsetmekte fayda olduğu görüşündeyim. Bridle (1980), Londra, University College ‘da Bilgisayar ve bilişim alanında Yapay Zekâ’nın yaratıcı uygulamaları konulu yüksek lisans tezini yazmıştır. Disiplinler arası çalışan, aynı zamanda bir sanatçı olan Bridle’in çalışmaları, yazılım programlama, sosyal medya, fotoğrafçılık, enstalasyonlar, mimari render ve haritalardan oluşan geniş bir yelpazeye sahiptir. Yazar ayrıca çeşitli dergilerde, gazetelerde ve internet bloglarında edebiyat, kültür, dijital teknoloji üzerine yazmaktadır. Bridle’in bana göre *Yeni Karanlık Çağ*’ın dışında en dikkat çekici çalışması “New Ways of Seeing” (2019) adlı radyo programıdır. BBC Radyo 4 için hazırladığı çalışma, John Berger’in *Görme Biçimleri*’nin izinde bugünün görme biçimlerinin nasıl şekillendiğini ele almaktadır. Bridle, bu radyo dizisinde, günümüz sanatındaki en acil soruları yani dijital araçlar ve internetle ilgili olanları yanıtlamayı amaçlamıştır.

Kitaba dönecek olursak, *Yeni Karanlık Çağ*’ın temel argümanı teknolojinin etkilerinin de tıpkı iklim değişikliği gibi küresel ölçekli olduğu ve daha şimdiden hayatımızın her alanını etkilediğidir (Bridle, 2020, s. 25). Ancak Bridle, kitabın ismindeki “karanlık” vurgusuna rağmen henüz hiçbir şeyin bitmediğini söyler, bu, kitabın diğer dayanağıdır. O, sahiden yeni biçimlerde düşünmeyi becerebilirsek eğer, dünyayı yeniden düşünmeyi de becerebileceğimizi farklı bir kavrayış geliştirip farklı bir yaşam sürebileceğimizi iddia eder (2020, s. 25). Bridle’in eseri on bölümden oluşmaktadır, her bölümü “yeni karanlık çağı” anlatan bir kelime temsil eder; yarılma, işleme, iklim, hesaplama, karmaşıklık, idrak, suç ortaklığı, komplo, eşzamanlılık ve bulut. Ben de tüm bu bölümlerin içinde yer alan kavramlardan öne çıkarmak istediğim noktaları temsil eden dört başlık belirledim; belirsizlik, işlemsel düşünme, hiper - nesne ve eşitsizlik. Aşağıda bu başlıklar doğrultusunda Bridle’in eserini incelemeye çalışacağım.

Ağın getirdikleri ve görünmez yapısı bir anlayamama halini de beraberinde getirir. Neoliberalizmin bireyi yalnızlaştırması ise bu anlayamama halinin ağdan kaynaklı bir toplumsal özellik olduğunu gizleyip bireysel bir durum olduğuna dair yanlış bilgiyi ortaya çıkarır. Bridle’a göre, içinde olduğumuz bu “yeni karanlık çağ”da hayatta kalmanın yolu bir şeyi enine boyuna anlama iddiası taşımadan, böyle bir iddianın peşine takılmadan düşünebilme becerisinden geçer; çünkü tartışacağımız sistemler düşünmesi, anlaması tasarlaması ve gerçekleştirilmesi bir avuç insanın eline bırakılmayacak kadar ciddidir; hele ki bu insanlar kolayca eski elitler ve iktidar yapılarıyla saf tutuyor, onlara tabi hale geliyorsa (2020, 16). Burada Bridle bir konu hakkında anlayamasak da düşünebileceğimizden behseder. Ağ söz konusu olduğunda bireycilik de yetersizdir empati de. Hayatta kalmak ve dayanışmak, anlamaksızın da mümkün olmalıdır (2020, s. 16). Yani kod yazmayı beceremesekte kodlama, yazılım hakkında konuşabiliriz, sosyal medya şirketlerinin verilerimizle neler yaptığına dair fikir yürütebiliriz. Bridle’in, kitabında yaptığı bu “anlayamama” vurgusu, bireylerin, gündelik hayatın

akışına hakim olamayışı, yalnız ve eksik hissetmesi gibi durumların anlaşılmasına yardımcı olur. Şu günlerde bir beyaz eşya markasının akıllı ev teknolojileri ile ilgili yaptığı reklam dizisinin sloganı “her şey kontrolünüz altında” şeklindedir. Aslına bakarsanız bu sloganın altında yatan gerçek her geçen gün kontrolün elimizden biraz daha alınıyor olmasıdır. Ana akım medyanın kontrole yaptığı vurgudan da yola çıkarak kişinin içine düşeceği belirsizlik ve “anlamıyor” olmaktan kaynaklı endişesi gündeme gelmeli ve tartışılmalıdır. Bridle’in, *Yeni Karanlık Çağ*’da bu tartışmayı başlatıyor olması önemlidir.

Bridle’in eserinde sözünü ettiği işlemsel düşünme, Horkheimer’in *Akıllı Tutulması*’nda bahsettiği “öznel akıl” kavramını anımsatır. Berger’in *Görme Biçimleri*’nin “yeni görme biçimleri” olarak yeniden ele alınması gibi aydınlanmanın ardından ortaya çıkan öznel akıl da ağın ve verilerin egemen olduğu günümüzde işlemsel akla dönüşmüş olabilir. Horkheimer’a göre, yeni çağda akıl kendi nesnel içeriğini yok etme eğilimine girmiştir (2010, s.62). Kilisenin güç kaybetmesiyle karşıt dinsel çatışmalar öneminin yitirmiş hiçbir “inanç ya da ideoloji” uğrunda savaş verilecek kadar değerli olmamaya başlamıştır. Bu da pragmatik öznel aklın ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu düşünme biçimi amaçlardan ziyade araçların ön planda olduğu biçimsel bir yapıya sahiptir. Öznel akıl insanlar için daha uygun bir düşünme tarzı olarak görülse de Horkheimer’a göre, “egemen çıkarlarca daha kolay çekip çevrilebilen, var olan gerçeğe daha kolay uyarlanabilen bir kavramdı ve bu yüzden de daha başından beri ‘akıldışı’ olana teslim olma tehlikesine açıktı.” (2010, s. 62) İşlemsel düşünme yaklaşımında ise Bridle’a göre, “pratik veya toplumsal her sorunumuzu çözecek bir uygulama mutlaka vardır... İşlemsel düşünme çözümcülüğü öyle içselleştirmiştir ki dünyayı işleme dışında herhangi bir çerçevede düşünmek de ifade etmek de imkansızdır artık.” (2020, s. 14) Verinin (Bridle, veriden bugünün petrolü olarak bahseder) çıkarılması, rafine edilmesi ve kullanılması bize işlemsel düşünmeyi dayatır (2020, s. 252). İşleme ve onun ürünleri etrafımızı sarıp sarmaladıkça, hakikati kurma gücü ve kabiliyetini giderek daha fazla ele geçirdikçe, giderek artan sayıda bilişsel görevi devralmaya talip oldukça, gerçekliğin kendisi bir bilgisayara dönüşür ve düşünce tarzımız da buna ayak uydurur (Bridle, 2020, s. 52-53). Kısaca öznel akıl ve işlemsel düşünme ortaya çıkma şekilleri, akıl dışılık, egemen ideoloji tarafından kolayca yönlendirilme noktalarında benzerlik gösterirler. Başka bir deyişle öznel aklın geldiği son nokta, teknolojinin etkisiyle işlemsel düşünmenin toplumları etkisi altına almış olmasıdır.

Horkheimer’a göre, düşüncenin özgür kalması için öznel aklın tehlikelerinden felsefe yoluyla korunmak gerekir. Bridle ise işlemsel düşünmeyle savaşmanın yolunu şu şekilde açıklar, “bugün dünyaya hükmeden, toplumlarımızdaki ve etkileşimlerimizdeki en beter eğilimleri körukleyen işlemsel düşünme yaklaşımına tam bir sistem okuryazarlığıyla karşı çıkmak gerekir (2020, s.14). Bunun nasıl yapılacağına bir örnek vermek gerekirse otomasyon yanlılığından bahsedilebilir. Otomasyon yanlılığı teknolojinin yaşamsal bir tehdit oluşturması için arızalanmasına bile gerek olmadığı anlamına gelir (Bridle, 2020, s. 51). Örneğin GPS doğru gösteriyor diye uçuruma araç sürmek bir otomasyon yanlılığıdır. Bridle otomasyon yanlılığının sebebini beynimizin derinlerinde yatan bir önyargıda aramız gerektiğini savunur; karmaşık sorunlarla karşılatığımızda ve zaman baskısı altındaysak en az bilişsel çaba gerektiren kolay stratejileri uygularız (2020, s. 52). Oysa bu kolaycılıkla mücadele edebilir,

otomasyonların işleyişi, yapay zekâ ,ağ kültürü hakkında bilgi sahibi olmaya istekli olursak ve teknolojiye reddetmeden ona karşı eleştirel bakışımızı korursak işlemsel düşünmenin bu “akıl dışı” tehlikelerinden korunabiliriz.

Bridle, kitabını kurarken disiplinler arası bir yol izlemiştir. Veri işlemenin, teknolojinin görünmezliğinin topluma etkilerine değinirken iklime ve insan dışı varlıklara neler yapmakta olduğundan da bahsetmiştir ki kriz dünyadaki insanlarda dahil bütün canlı ve cansız varlıkları etkilemektedir. Buna birkaç örnek verecek olursak, 2015'ten bu yana, (kitabın ilk basım tarihi 2018) dünyadaki elektriğin yaklaşık yüzde 3'ünü toplamda bir milyon terabaytlık dijital enformasyonun depolanıp işlendiği veri merkezleri tüketmiştir; ayrıca toplam küresel emisyonun yüzde 2'sinden de yine bu merkezler sorumludur (Bridle, 2020, s. 71). Ancak bu bilgi görünmezdir, çünkü iklim krizi bir hiper-nesnedir. Hiper nesne ile, “etrafımızı saran, başımızı ağrıtan, ama tamamını göremeyeceğimiz kadar büyük bir şey”den (Bridle, 2020, s. 81) söz edilmektedir. Nükleer radyasyon, evrim, internet, hepsi birer hiper-nesnedir. Bridle, Morton'un hiper-nesne kavramından bahsederek hayatlarımızı etkileyen ama görmediğimiz hiper-nesnelere hakkında düşünmemizi sağlar. Kitapta verilen örneklerin dışında bir hiper-nesneden söz edecek olursak, bu her geçen gün büyüyen ve ciddi bir küresel kriz haline gelen e-atıklardır. Birçok “e” ekine sahip ifade sanal kavramlara işaret etmesine karşın malesef e-atık gerçektir (Balabanlar, Eldeniz, 2012, s. 187). Ancak varlığını anlamak ve algılamak çaba gerektirir. Elektronik üretimi ve bertarafı için gerekli olan ayrıntılı altyapılar kolayca gözden kaçabilir, ancak bu alanlar dijitalin bir yan ürünü olan beklenmedik kalıntıları ortaya çıkarır (Garbys, 2013, s. 3). Tıpkı, iklim krizinde ve nükleer radyasyonda olduğu gibi. Hiper-nesne kavramı “yeni karanlık çağ”da algılayamadığımız değişimlerin ve felaketlerin algılanmasının neden zor olduğunu anlamamıza yardımcı olur. “Hiper nesnelere aynı anda her yerdedir, ama biz onları yalnızca yerel çevremizde deneyimleyebiliriz. Bizi doğrudan etkiledikleri için onları kişisel algılayabilir, veya bilimsel teorinin ürünleri olarak görebiliriz; ama aslında algımızın da ölçülerimizin de sınırları dışındadırlar” (Bridle, 2020, s. 81).

Jonathan Crary, geç kapitalizm çağında eşitsizliği zamansız zaman kavramıyla anlatıyordu. Yaratıcı emek sömürsünün arttığı, kolektivitinin yok olduğu, yalnızlaşan bireylerin 7/24 güvencesizleştirildiği bir yeni düzenden bahsediyordu (Crary, 2015). Bridle ise bunu “bilmeme, anlayamama” üzerinden anlatır. Örneğin borsanın giderek karmaşık hale gelmesi acemiler için daha anlaşılabilir bilgi sahibi olanlar için daha saydamdır. Bridle, borsanın yapay zeka kullanımı sebebiyle yapısında oluşan karmaşıklık ve muğlaklık nedeniyle karanlık borsa havuzlarında üyelerin kaybolan ömürlük birikimlerinden, gelecek güvencesinden, geçim kaynaklarından söz eder. Varlıkları nanosaniyelerin hesabını yaparken, yoksullar bir nanosaniyenin taşıyabileceği değerden dahi bihaberdir (Bridle, 2020, s. 120). Kısaca Bridle'a göre, birçok sektörde eşitsizliğin temel unsuru teknolojidir... Giderek derinleşen bu eşitsizliğin en temel unsurlarından biri teknolojik sistemlerin anlaşılmazlığıdır (2020, 121). Bu durum çalışanları niteliksizleştirilmiş, yapay zekanın denetimi altına girmelerine sebep olmuştur. Kitapta geçen bununla ilgili iki iyi örneğe değinmekte fayda vardır; Amazon ve Uber çalışanları. Amazon, çalışanlarının kollarına yönlerini bulmak için akıllı bileklikler takmıştır, bu bileklikler dev depolarda çalışanlar için hem bir denetim mekanizması görevi görür, hem de

çalışanları vazgeçilebilir birer nesne haline dönüştürürler. Artık çalışanların tecrübesinin bir önemi kalmamıştır, her an bir çalışan yeni gelen biriyle değiştirilebilir. Kaotik depolama yöntemiyle bilgisayar yardımı olmadan ürün bulmayı imkansız hale getirmişlerdir. Benzer bir durum Uber şoförleri için geçerlidir. Bridle’a göre, Uberle ilgili en rahatsız edici şey, ürettiği toplumsal atomizasyon ve fail statümüzü aşağı çekmesidir (2020,. 127). Uber çalışanları geleneksel taksi şoförlerine göre daha vazıfsız bir konumdadır. Taksi şoförlerinin yıllarca deneyim ile edindikleri bilgiye sahip değildirler. Yapay zekanın onlara gitmesini söyledikleri yere gitmekten başka çareleri yoktur. Bu da onları tıpkı Amazon çalışanlarında olduğu gibi vazgeçilebilir vasıfsız çalışanlar olarak etiketler. İşin kötüsü çalışanlar için onları güvence altında tutan deneyim ile statü elde etme ve vazgeçilemez olma durumu da ortadan kalkmaktadır. Amazon ve Uber hakkındaki çarpıcı gerçek teknolojik gizliliği silah olarak kullanmasıdır. Amazon’un internet sitesinin ana sayfasındaki birkaç pikselin ardında, sömürülen binlerce işçinin emeği gizlenmektedir (Bridle, 2020, s. 126). Benzer bir eşitsizlik ve sömürü örneğine Çin’de online sipariş alan yemek sitelerinin kuryelerine yaptığı zaman baskısında görürüz. Siparişin alımını ve teslim sürecini planlayan dijital uygulamaya tabii olmak zorunda olan çalışanlar, doğal süreçleri yok sayan yapay zekanın emrinde insani özelliklerini yitiren robotlara dönüşürler (Sun, 2019). Ancak hem bu örnekte hem de Uber örneğinde çalışanların bu sömürülere karşı kendi direniş yollarını geliştirme çabaları da yer alır. Uber çalışanları bir protesto düzenlemek için eylem alanına Uber çağırıp şoförleri eyleme katılmaya ikna etmeye çalışırken, kuryeler algoritmayı kandırmayı başararak sipariş teslimlerinde birbirlerine destek olurlar. Bu bölümde bahsedilen yazarların/araştırmacıların vurguladıkları ortak nokta bu karanlık çağın eşitsizliklerine sömürülere karşı hala bir mücadele alanı olabileceğidir. Tüm bu karmaşanın içinde karmaşıklıkla ve bundan kaynaklı eşitsizliklerle atomize olmadan, kolektif bir ruhla, anlamaya çalışarak mücadele edebiliriz. Bridle’in eseri, bize bunu bir kez daha hatırlatması açısından önemlidir.

Bridle’in eserini kitabın içinden seçtiğim bazı örneklerle ele almaya çalıştım. Yeni teknolojilerin yarattığı karmaşanın etkisiyle bireylerde “anlayamama” halinin yarattığı fail statümüzün zarar görmesi, yalnızlaşıyor olmak, bugünün önemli tehditleri arasındadır ve vurgulanmayı hak eder. Öte yandan ayağımızı yere sağlam basamadığımız böylesi akışkan bir çağda düşünme biçimimizin nasıl işlediğini konuşmamız gerekir. Bu bağlamda işlemsel düşüncenin yapısı, teknolojinin düşünme biçimimize olan etkisini anlamamızda bize yardımcı olur. Elbette tüm bu belirsizliklerin ortasında etrafımız hiper-nesnelere kaplıdır. “Hiper nesnelere egemen olduğu bir dünya”da olayların sebep ve sonuçlarını bütünsel bir perspektif ile görmek büyük çaba ister. Bunun için ise sistem okuryazarlığına ihtiyacımız vardır. Bu okuryazarlığa sahip olmaya başladığımızda teknoloji ile oluşan yeni eşitsizlikleri de daha berrak görmeye başlarız. Sonuç olarak Bridle’in eseri bugünün sorunlarına, disiplinler arası bütüncül bir yaklaşımla bakar. Nelerden endişe etmemiz gerektiğini teorik anlatımla ele alırken somut örneklerle bunu desteklemesi kitabın anlaşılmasını kolaylaştırdığı gibi, okuyucuda çarpıcı bir etki yaratır. Kitapta, kuşkusuz anlatılacak, tartışılacak birçok farklı konu vardır. Ben, benim için en elzem olduğunu düşündüğüm noktaları seçtim. *Yeni Karanlık Çağ* her yeni okuyucu ile birlikte yeniden yazılacak, tartışma alanını daha da genişletecektir.

Notlar

Bridle'in New Ways of Seeing için The Guardian'a yazdığı yazı için bakınız, <https://www.theguardian.com/tv-and-radio/2019/apr/16/new-ways-of-seeing-john-berger-digital-age-decode-radio-4>.

Ayrıca, Bridle'in çalışmalarının tamamı için bakınız, <https://jamesbridle.com/>

Kaynaklar

- Balabanlar, A., Eldeniz, L. (2012). Elektronik Atıklar ve Geri Dönüşüm. S. Kırılı ve Ü. Sarı (Ed.), *Medya ve Gündelik Yaşamda Çevre Gerçeği (187-207)* içinde. İstanbul: Aya.
- Bridle, J. (2020). *Yeni Karanlık Çağ Teknoloji ve Geleceğin Sonu*. Çev. Kemal Güleç. İstanbul: Metis.
- Crary, J. (2015). *7/24 Geç Kapitalizm ve Uykuların Sonu*. Çev. Nedim Çatlı. İstanbul: Metis.
- Gabrys, J. (2016). *Digital Rubbish a Natural History of Electronics*. Ann Arbor: The University of Michigan Press.
- Horkheimer, M. (2010). *Akıl Tutulması*. Çev. Orhan Koçak. İstanbul: Metis.
- Sun, P. (2019). Your Order, Their Labor: an Exploration of Algorithms and Laboring on Food Delivery Platforms in China. *Chinese Journal of Communication*, 12: 3, 308 - 323. DOI:10.1080/17544750.2019.1583676

folk/ed. Derg, 2022; 28(4)-112. Sayı/Issue -Güz/Autumn

Kitap Tanıtımı / Book Review

Stefan Helgesson - Mads Rosendahl Thomsen (2020) *Literature and the World*. New York: Routledge.

ISBN: 978-0-8153-8465-6, 174 sayfa

Alaner İmamoğlu*

* Dr. Alaner İmamoğlu (Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Karşılaştırmalı Edebiyat Bölümü, Eskişehir Osmangazi University, Department of Comparative Literature. aimamoglu@ogu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3509-066X

Aarhus Üniversitesi (Danimarka) Karşılaştırmalı Edebiyat bölümü profesörü Mads Rosendahl Thomsen ve Stockholm Üniversitesi (İsveç) İngiliz Edebiyatı Çalışmaları profesörü Stefan Helgesson tarafından Routledge yayınevinin “*Literature and Contemporary Thought*” serisi kapsamında hazırlanan *Literature and the World*, Karşılaştırmalı Edebiyat disiplinine dair güncel bir panorama sunma amacı taşımaktadır. Bu çerçevede, kitabın yazarları özellikle 2000 sonrası kaleme alınmış, Emily Apter, Haun Saussy, David Damrosch, Aamir Mufti, Pheng Cheah gibi çağdaş yazarların eserlerinden hareketle “dünya edebiyatı” kavramı ve fikri üzerine sorular sormaktadırlar. İlk baskısı 2020 yılında yapılan ve 174 sayfadan oluşan kitap, Goethe’den beridir Karşılaştırmalı Edebiyatın laymotif kavramlarından biri olan dünya edebiyatı üzerine sorgulamalar ve analizler getirerek, söz konusu kavramı güncel bir düzleme oturtmaya çalışmaktadır. Nitekim giriş kısmının alt başlığı “Neden Dünya Edebiyatı?” olarak seçilerek dünya kavramının edebiyat ile olan ilişkisi coğrafya, tarih, sosyoloji gibi disiplinler referans alınarak farklı bağlamlarda ele alınmaktadır.

Kitap giriş bölümünü takip eden yedi bölümden meydana gelmektedir. Bu bölümlerde *ecology*, *genre*, *geography*, *media* ya da *translation* gibi karşılaştırmalı edebiyatın özellikle son yüzyıl içerisinde önemli bileşenleri hâline gelmiş modern bağlam ve kavramlar üzerine odaklanılmaktadır. Şüphe yok ki adı geçen kavramları önemli kılan hem dünya edebiyatı fikri ile güçlü bir bağları olmaları, hem de dünya edebiyatı noktasından hareketle ele alındıklarında tartışmalara, görüş ayrılıklarına ve yeniden tanımlamalara açık olmalarıdır. Kitabın yazarları da bunun bilinciyle bu şekilde bir terminolojik seçkiyi dünya edebiyatını irdelemek adına benimsemişlerdir.

Mads R. Thomsen tarafından kaleme alınan ve Türkçeye “Paradigmalar: Dünya Edebiyatı ve Diğerleri” olarak çevrilebilecek “*Paradigms: World literature and its others*” adını taşıyan ilk bölümde dünya edebiyatı projesine tarihsel bir noktadan yaklaşılmaktadır. Bu bağlamda, edebiyatı daha elverişli bir şekilde yorumlayabilmek için tarihsel ve metinötesi bir yaklaşımın şart olduğunu savunan Franco Moretti ve edebiyatı bir dünya sistemi olarak yapısalcı bir bakış açısıyla ele alan sosyolog Pascale Casanova gibi yirminci yüzyılın sonu ve yirmi birinci yüzyılın başında öne sürdükleri fikirleriyle tartışma odağı olmuş edebiyat insanlarının dünya edebiyatı yaklaşımlarına yer verilmektedir. Milli edebiyat, karşılaştırmalı edebiyat, postkolonyal edebiyat, çeviri çalışmaları gibi alt başlıklara ayrılan bu ilk bölümde, dünya edebiyatının ve Karşılaştırmalı Edebiyat disiplininin temas hâlinde olduğu ya da temel bileşeni olduğu ve kendileri de bugün birer disiplin kabul edilen büyük ölçekli diğer araştırma alanlarına değinilmektedir. Nitekim bu bileşenler dünya edebiyatının “diğer” isimleri olarak da kabul edildiğinden, dünya edebiyatı fikrinin devam etmesi ve gelişmesi, söz konusu disiplinlerin gelişmeleriyle paralel olarak ele alınmıştır.

Özellikle Alexander Beecroft ile güncellik kazanan *ecology* kavramına da ayrı bir yer verilen kitabın *Ecologies of Literature* adlı bölümünde edebiyat bir “ekolojiler” bütünü olarak incelenmektedir. Bu bölümde Beecroft’tan geniş alıntılar yapan Stefan Helgesson, edebiyatı bir sistemler bütünü olarak ele alan Itamar Even-Zohar’dan bahsetmeyi de ihmal etmeyerek dil, siyaset, ekonomi, din, kültürel politikalar, teknolojik imkânlar gibi faktörlerin ekolojilerin meydana gelmesinde nasıl bir rol oynadığından bahsederek, edebiyatın da bu etkileşim

ortamından ayrı düşünülemez bir olgu olduğu fikrini öne sürmektedir. Dünya ve ekoloji fikri ile bağlantılı olarak bir başka bölüm olan “*Geographies: Reading the oceans*” adlı bölümde kıtalarötesi bir edebiyat okumasının okyanusu referans alan bir yaklaşımla nasıl mümkün olduğu anlatılmaktadır. Bu bağlamda, coğrafyanın kara parçalarından ibaret olmadığı, kara parçalarını referans alan bakış açısının ötesine geçilmesinin daha geniş bir coğrafya algısının önünü açtığı savunulmaktadır. Bununla ilgili olarak da Hint Okyanusuna kıyasla bulunan farklı ülkelerin ve edebiyatların okyanus teması ve olgusu etrafında nasıl ortak bir paydada bir araya geldiği örneği verilmektedir (s. 98-99).

Media and method: the digitized library of Babel adı verilen beşinci bölümde edebiyat sosyolojisi ve dijital edebiyat arasındaki bağa değinilmektedir. Dijital alandaki gelişmelerin farklı ülkelerdeki okuma eğilimlerini nasıl daha sistematik ve erişilebilir hâle getirdiği, istatistik uygulamalar üzerinden tartışılarak, dijital edebiyatın bu tür istatistikleri hızlı bir şekilde ve oldukça pratik yollarla yorumlamayı mümkün kıldığı somut ve ikna edici argümanlarla anlatılmaktadır. Bununla birlikte, dijital edebiyatın ve dolayısıyla yapay zekânın eleştirel bir perspektif sunma noktasında hâlen kısıtlı olduğu da okura hatırlatılmaktadır. Bunun yanı sıra, Türkçeye alımlama çalışmaları olarak çevrilebilecek ve özellikle bugün David Damrosch ile özdeşleşen *reception studies* bağlamında edebi eserlerin, dijital imkânlar sayesinde, gerek çeviri gerekse diğer tanıtım yollarıyla dolaşımını anlamada önemli bir alan olduğu vurgulanmaktadır. Kitabın yazarlarının gerek ekoloji gerekse alımlama kavramlarına yönelik atfettiği önem bu kavramların bugün dünya edebiyatı tartışmalarında merkezde olduğu izlenimini vermektedir. Nitelik kitabın edebi tür (*genre*) kavramı ile ilgili olan üçüncü bölümünde, alımlama ve ekoloji kavramları bağlantılı olan yerel ve evrensel, genel ve bireysel gibi ikiliklerin dünya edebiyatı tartışmalarında elverişli sonuçlar vereceği sonucuna varılmaktadır.

Mario de Andrade'nin öne sürdüğü gibi, dünya edebiyatının çeviri ile olan kaçınılmaz bağına (s. 134) değinildiği kitabın altıncı bölümünde, çeviri çalışmalarının, Goethe'nin de işaret ettiği üzere, kültürlerarası iletişimin anahtarı ve dolayısıyla dünya edebiyatı fikrinin vazgeçilmez bir unsuru olduğunun altı bir kez daha çizilmektedir. Çeviriye yaklaşımda bir taraftan Damrosch ve öncesinde Hans R. Jauss gibi yazarlar ile daha tartışılır hâle gelen ve okurun çevrilen eseri nasıl benimsediği ile ilgili olarak “*cosmopolitan reading*” ve edebî eserlerin nasıl hayatta kaldığı ilgili olarak “*duration*” kavramlarına değinilmektedir. Bunun sonucu olarak bir edebî eserin nasıl dünya edebiyatının parçası ya da kanon olduğu tartışılmakta, bununla birlikte, çevirinin kendisine dair daha çok metin ve anlam odaklı tartışmalara az da olsa değinilmektedir. Dünya edebiyatını etkileşim ve benimseme gibi uluslararası faktörlerle şekillenen bir tarihsel sürecin ortaya çıkardığı ve geliştirdiği yorumunu yapan Helgesson, çevirinin öngörülemez sonuçlar doğurduğu sonucuna vararak, hem yazar hem de okur açısından bu öngörülemezliği, değişen ideolojik, ekonomik ve estetik koşulların ve kodların etkilediği ifade edilmektedir (s. 148)

“*Unfinished business: a dialogue*” adını taşıyan sonuç bölümünde kitabın iki yazarının dünya edebiyatı kavramı etrafında yürüttükleri bir diyaloga yer verilerek, dünya edebiyatının da aslında tıpkı bu diyalog gibi henüz bir sonuca varmamış, üzerine tartışıldıkça gelişen bir alan olduğuna işaret edilmektedir. Bu diyaloglarda, edebiyatın “doğru olanı gerçekleştirmek”

adına önemli bir vasıta olarak kullanılmasının edebiyatı da “daha doğru bir hâle getireceği” düşüncesi paylaşılmaktadır (s. 162). Bir diğer deyişle, soyut bir düşünce olmanın ötesine geçerek hayata yön veren bir unsura dönüşmesi, edebiyatın geleceği üzerine öne sürülen meşru bir ideal olarak okurla paylaşılmaktadır. Ancak bu yolla evrensel bir kültürün somut hâle bürünebileceği ileri sürülmektedir (s. 166). Evrensel kültür noktasında göç olgusunun “edebiyat çalışmalarının gerek yönetsel gerekse kuramsal anlamda yenilenmesinde dikkate değer bir gerçeklik ve çıkış noktası hâlini aldığı” (s. 164) tespitine varıldığı kitapta, dünya edebiyatının, dar kalıpların ötesinde bütün kültürleri kapsayıcı bir niteliğe bürünmesi gereği savunulmaktadır. Yazarların, bu anlamda, geleneksel bir fikir olan *république des lettres* yani “edebiyat cumhuriyeti” ideali ile dünya edebiyatı düşüncesini bağdaştırma eğilimi göze çarpmaktadır.

Literature and the World 2020 yılına ait bir eser olmasına rağmen Karşılaştırmalı Edebiyat disiplinine dair sıra dışı bir yaklaşım getirmemektedir. Gerek Thomsen gerekse Helgesson yeni fikirler ortaya atmak yerine, dünya edebiyatına dair belli başlı eserlerden ve yazarlardan alıntılar yaparak bunları çok fazla derinlemesine analizler gerçekleştirmeden yorumlama yoluna gitmektedirler. Bu yönüyle derleme bir eseri de çağrıştıran kitap, yeni bir perspektif sunmaktan ziyade, Karşılaştırmalı Edebiyat disiplininde bugün gelinen noktadan hareketle, bundan sonra nasıl bir yol izleneceğine dair öngörüler ileri sürmektedirler. Bu anlamda, eserin en ilgi çekici tarafı şüphe yok ki dijital edebiyata yönelik sunduğu perspektif olarak kabul edilebilir. Zira edebiyatın geleceğinin dijital ile olan ilişkisinin okura görece kolay anlaşılır bir dille anlatılması, *digital humanities* olarak adlandırılan alanı bu kitap aracılığıyla daha erişilebilir bir hâle dönüştürmektedir. Bunun yanı sıra, Karşılaştırmalı Edebiyat disiplinine dair genel bir fikir edinmek isteyen okurlar için başvuru kaynağı niteliği taşıyan eserde öne sürülen tartışma düzlemlerini derinlemesine analiz etmek adına ek okumalar yapma ihtiyacı doğacaktır. Dolayısıyla, Karşılaştırmalı Edebiyat disiplinine dair kuramsal bir giriş imkânı tanıyan *Literature and the World*, hem akademik hem de amatör anlamda edebiyata ilgi duyan okurlarca başvurulabilecek bir başlangıç eseri olarak nitelendirilebilir.

UNESCO M¼zik Ŗehri KırŖehir Uluslararası M¼zik Konferansı Üzeriner*

Ayb¼ke Doğan**

KırŖehir Belediyesi ve Ahi Evran Üniuersitesi iŖbirlięinde 17 – 18 Mayıs 2022 tarihleri arasında d¼zenlenen “UNESCO M¼zik Ŗehri KırŖehir Uluslararası M¼zik Konferansı”, 31 Ekim 2019 tarihinde UNESCO Yaratıcı Ŗehirler Ağına m¼zik temasında dahil olan kentin mevcut tema hakkında fırsatlarını ve engellerini inceleyen “07 – 08 Temmuz 2021 KırŖehir Ulusal M¼zik ÇalıŖtayımı” takip ederek aynı tartıŖmayı bu kez de bir konferansla s¼rd¼rmeyi amaçlaması nedeniyle önemliydi. B¼ylelikle d¼zenlenen etkinliklerin devamlılığı sağlanarak “UNESCO Yaratıcı Ŗehir Ağlarının” temel ilkelerinden olan s¼rd¼r¼lebilirlik hedeflenirken, yaratıcı kent ağlarının öne çıkan temalarından iŖ birliği içinde kentler üzerine ortak ç¼z¼m arayıŖlarında bulunmak üzere yeni bir adım atılmıŖ oldu. İki güne yayılan, çok sayıda bildiri- nin bulunduğu konferansın ilk günü 13 – 22 Mayıs 2022 tarihleri arasında “KırŖehir Belediye- yesi Kitap G¼nlerine” ev sahipliği yapan NeŖet ErtaŖ K¼lt¼r Sanat Merkezi’nde gerçekteŖti. KırŖehir Ahi Evran Üniuersite’sinde sonlanan konferansı halk ozanı NeŖet ErtaŖ’ın yaŖamını yitirmesinden sonra yeni beste üretimlerini, yeni ozanların yetiŖmesini, bozlak m¼zięini s¼rd¼rmeyi destekleyen farklı kentlerden yarışmacıların da katıldığı yaratıcı Ŗehirler ağı proje- si “Ozanlar Yarışıyor” beste yarışması takip etti. Yarışmada seçilen üç bestenin sahiplerine

* “Yaratıcı M¼zik Kenti KırŖehir’e karŖı duyduğum akademik ilgiyi destekleyerek, yeni kavramlarla tanışmama katkı sağlayan ve konferansta bildiri sunmam konusunda beni cesaretlendiren Prof. Dr. Mutlu Binark’a ve değerli eleŖtirileri sayesinde bu yazıyı zenginleŖtiren Prof. Dr. Serpil Ayę¼n Cengiz’e içtenlikle teŖekkür ederim.

** Hacettepe Üniuersitesi Sosyal Bilimler Enstit¼s¼ Radyo, Televizyon ve Sinema Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, ORCID 0000-0002-6073-4132, aybukedogan@hacettepe.edu.tr

ödülleri verildikten sonra Kırşehir Belediyesi yarışmayı her yıl sürdürmek istediğini belirtti. Müzik kenti çalıştayını takip eden konferansta olduğu gibi bu kararlar yerel yönetimin uzun erimli kültür politikalarına katkı sağlamayı amaçladığını söyleyebilirim. Konferans boyunca düzenlenen etkinliklerde sunulan bildirimlerde sürdürülebilirlik kavramına ve uzun vadeli kazanımlara karşı geliştirdiğim yakın ilgiyi Hacettepe Üniversitesi “Radyo, Televizyon ve Sinema’da Kültür Politikaları” yüksek lisans dersinde kazandığımı belirtmeliyim. Derste tartışmaya açılan “Bir kültürü korumak ne anlama gelir ya da kültür nasıl korunur?” sorusu yaratıcı müzik kenti Kırşehir ve sürdürülebilir kültür konusuna dikkat kesilmemi sağlamış, bu dikkatin ilk ve anlamlı durağı UNESCO Müzik Şehri Kırşehir Uluslararası Müzik Konferansı’nda “Yaratıcı Müzik Kenti ve Sürdürülebilir Kalkınma” isimli bildiriye sunmam olmuştur. Okuyacağınız konferans metni küçük ölçekli yaratıcı kentler için bilgi üretme amacı taşıırken, Kırşehir ve sürdürülebilir kültür kavramıyla girdiğim ilişkinin bir özetiştir.

Konferanstaki oturumlara değinmeden önce sunulan bildiri listesini program sırasına göre paylaşmak gerekirse:

Prof. Dr. Nesrin Fezyioğlu ve **Doç. Dr. İsmail Hakkı Gerçek**, “Nehir Türküleri Bağlamında Neşet Ertaş’ta Musiki Estetiği”; **Doç. Dr. Mehmet Can Pelikoğlu**, “Muharrem Ertaş’ın Kırık Hava Türündeki Eserlerinin Müzikal ve Sosyo – Kültürel Değeri; Yunus Ethem Alan, “Kırşehir Yöresi Müzik Kültürü Bağlamında Keskinli Erol Çöke’nin Keman İcralarının Değerlendirilmesi”; **Prof. Dr. Mustafa Öner Uzun**, “Osmanlıdan Günümüze Anadolu’da Köçek Kimliği: Kırşehir Yöresi Örneği”; Hüseyin İpek, “Abdallık Geleneğinde Dini-Tasavvufi Unsurlar”; **Jale Qulamova**, “Afrasiyab Bedelbeylinin Muğamşünashlığının İnkişafında rolü”; Ülker **Yusifova**, “Def Musiki Aleti ve Onun Şaman – Derviş Ayinlerindeki Rolü”; **Greis Cifuentes**, “Ibague Yöresel Kalkınma Bağlamında Müzik”; **Doç. Dr. M. Nevra Küpana**, “Covid – 19 Pandemi Sürecinde “Türkiye’deki Müzisyenlerin Müzikal Yaşantıları ve Psikolojik Yaşantıları Arasındaki İlişkiler”; **Dr. Şefkat Sağlamer**, “Sağlamer’in Piyanoda Eşlik Yazma ve Çalma Üzerine Olan Teorik Önermelerinin Kıbrıs Halk Ezgilerinde Uygulanabilirliği Üzerine Bir Araştırma”; **Dr. Serkan Öztürk**, Türk Halk Müziği’nin Aktarımı Bağlamında Dinleme ve Notasyon”; **Dr. Öğr. Üyesi Murat Karabulut**, Neşet Ertaş Türkülerinde Müzik Sanatı ve Estetiğinin Milli Kültür Üzerine Yansıması Hakkında Düşünceler”; **Prof. Dr. Abdullah Uz**, “Kırşehir’in Müzik Eğitimi Geçmişinden Notlar”; **Alexandira Sultan Von Bruseldorff**, “Garmon’un İlk Profesyonel Mugham Müzisyeni “Kor” Akhad Aliyev”; **Prof. Dr. Kubilay Kolukırık**, **Dr. Öğr. Üyesi M. Erhan Yiğiter** ve **Öğr. Gör. Cenk Şahin**, “Bozlak Geleneğinin Yaşayan Temsilcilerinden Haydar Ak-yol ve Kırşehir Müzik Kültürüne Katkıları”; **Prof. Dr. Uğur Alpagut** ve **Öğr. Gör. Dr. Pınar Çelik Demiray**, “Kültürel Müziğin Sinirbilim Yönüyle İncelenmesi”; **Doç. Dr. Hamit Önal**, “Kırıkkale Yöresinde Altmışlı Yıllardan Günümüze Uzanan Sosyo – Kültürel Değişimlerin Müzik Kültürüne Etkileri”; **Doç. Dr. G. Filiz Önal** ve **Cansu Gül Dişi**, “Müzik Ders Kitaplarında Yer Alan Eserlerin UNESCO Tarafından Kabul Edilen Değerler Çerçevesinde İncelenmesi”; **Mehmet Ali Zarifoğlu**, “Kahramanmaraş Abdallık Geleneğinde Asma Davul Çalım Teknikleri”; İtalya Pesaro Belediye Başkan Yardımcısı **Daniele Vimini**, “Kentteki Tiyatro Ve Müzik Performanslarının Kentin Gelişimindeki Rolü”; **Rainer Kern**, “UNESCO Müzik Şehri Mannheim Müzik Projesi”; **Prof. Dr. Bayram Akdoğan**, **Prof. Dr. Bayram Akdoğan**, “Müzik Kültürü ve İnanç Ritüelleri İlişkisi”; **Prof. Dr. Nilgün Doğrusöz Dişiyaçık** ve **Doğuş Çiçek**, Çok Kültürlü

Bir Miras Olarak Kırşehri Edvarı ve 15. Yüzyıl Osmanlı Müzik Teorisindeki Kozmogoninin K ken Analizi”; **Doç. Dr. İlhamı Qesebova**, “Köylerde Açık Musikisi, Gelenek ve Sosyal  evre Sorunları”; **Doç.Dr. Elçin Qaliboğlu**, “Kalvalı Ali Dede’nin Bestelerinin Ulusal Ruhu”; **Ota Harunobu** ve **Mitsui Suzuki**, “Yöresel Kalkınma Bağlamında Müzik”; **Jacob Wagner** ve **Anita Dixon**, “Yöresel Kalkınma Bağlamında Müzik”; **Cory Crossman**, “Kültürel Değişim Bağlamında Yöresel Müzik Etkisi”; **Alice Moser**, “Hannover Müzik Projelerinin Tanıtımı”.

18 Mayıs 2022 tarihinde sunulan bildiriler ise:

Dr.  gr. Üyesi Can Doğan ve **Dr.  gr. Üyesi Koray İlgar**, “Değerler Eğitimi Kapsamında Tezeneden Tuvale Neşet Ertaş; **Aybüke Doğan**, “Yaratıcı Müzik Kenti ve Sürdürülebilir Kalkınma”; **Dr. Derya Ağca**, “Azerbaycan’da Açık Geleneği ve Bu Geleneceğin Azerbaycan Operalarında Kullanılışı”; **Dr.  gr. Üyesi Mustafa Yıldırım**, Devlet Konservatuvarlarındaki Ses Eğitim Bölümlerinde  slup ve Tavır Dersleri İçin  rnek Bir alışma  nerisi”; **Doç. Dr. Aşkın elik** ve **Doç. Dr. Kutup Ata Tuncer**, Kars’ın “UNESCO Yaratıcı şehirler Ağı’na” Dahil Edilebilmesi İçin Gerekli Kriterleri Taşıdığının “Kırşehir, Sivas ve şanlıurfa”  rneği üzerinden İncelenmesi; **Prof. Dr. Selahaddin Bekki**, “Küçük Abdaldan Yaşayan İnsan Hazineline Davulun Ustası Adem G cer”; **Prof. Dr. Kubilay Kolukırık** ve **Arş. Gör. Soner ini**, “Açık Yaşar Demiroğlu ve Aşıklık Geleneği Bağlamında Eserlerinin Müzikal  z mlenmesi; **Necati Koçak**, “Türk Müzik Kültüründe Aşıklık Geleneği”; **Yıldız Eraslan**, “Toplumsal Kültürel Değişimin Kırşehir Abdalları  zerine Etkisi”; **G leser Beste**, “Bilim ve Sanat Merkezlerinde Uygulanan Keman Eğitimine İlişkin Durum Tespiti”; **Prof. Dr. Oğuz Karakaya**, “Arel – Ezgi Ses Sistemi İçinde Yer Alan argah Makamı’nın, Seyir ve Yapı Bakımından 17. Yüzyıla Ait argah Semai İle Karşılaştırılması  zerine Bir Araştırma”; **Prof. Dr. Okan Murat  zt rk**, “Kırşehir Müzik Kültürü  zerine Bir Değerlendirme”; **Prof. Dr. Nilgün Doğrusöz Dişiaçık** ve **Ali İhsan Alemlı**, “15.Yüzyıl Müzik Kaynaklarındaki Nevbet-i Müretteb’in Yeniden Canlandırılması  zerine Bir Deneme”; **Dr.  gr. Üyesi Can Doğan** ve **Dr.  gr. Üyesi Koray İlgar**, “Yurt Dışında Yaşayan Türk Davul ve Zurna İcracılarının Yaşadıkları  lkelerde Karşılaştıkları Zorlukların ve Kolaylıkların algı İcracılarına Yönelik Etkileri”; **Dr.  gr. Üyesi Fulya Soylu Bağceci** ve **Savaş Görkem Cerit**, “Adana’da Sokak M zisyenliği  zerine Etnografik Bir İnceleme”; **Doç. Dr. Ramazan Kamiloğlu**, “Neşet Ertaş Türkülerinde İnsan ve Dünya Kavramları”; **Mustafa Dağdeviren**, “Arguvan Müzik Kültürü  r nlerinin Müzik Uyanışı Açısından İncelenmesi”; **Doç. Dr. Arzu Guliyeva Karaman**, “Said R stemov’un Azerbaycan Etnom zikolojisinin Gelişimindeki Rolü”; **Sabri Sabuncu**, “TRT, THM Repertuarında Bulunan Kırşehir Yöresinin Kırık Hava – Oyun Havası ve Uzun Havalarının Makamsal Yapısı”; **Dr.  gr. Üyesi Fulya Soylu Bağceci** ve **Savaş Görkem Cerit**, “İşpanya’nın Almeria Kentinde Müzisyenlik”; **Dr.  gr. Üyesi Oya Aylin Büyükbayram**, “Kırşehir’de Yaşamış Medeniyetlerin Rit ellerindeki Müzik Kültürünün Eski Anadolu Bağlamında İncelenmesi”; **Prof. Dr. Hatice Selen Tekin**, “Türk Müzik Kültürünün Aktarımında Müzik Endüstrisinin Yarattığı Fırsatlar”; **Prof. Dr. Cenk Güray**, “Abdallık Geleneğinin Tarihçesi  zerine Bir  zet Denemesi”; **Javier Ares Yebra**, “Kenti Sesten İna Eden Müzik Kültürü ve Kent Yaşamı; **Prof. Dr. Ülkü Sayın**, “Müziğin Fiziği ve Fiziğin Müziği”; **Yunus Ethem Alan**, “Günümüzde Kabakkemane Eğitiminde Kullanılan Metotlara Dair Bir Değerlendirme”; **Ramazan Yıldız**, “Kırşehir Abdallık Geleneği ve Toplumsal Algısı  zerine Bir Değerlendirme”.

Kültür, sanat etkinlikleriyle eş zamanlı düzenlenen konferansın ilk oturumunda bozlakların tarihi, edebi ve müzikal niteliği incelenip, Kırşehir kentinin geçmişten bugüne müzikle ilişkisi anlatılırken, ikinci oturum halk müziğinde notasyon problemlerini ve önerilerini ele aldı. Abdallık geleneğinin konu edilmesinin yanı sıra, farklı ülkelerden yaratıcı Şehir ağlarına müzik temasıyla dahil olan kentlerin kendi deneyimlerini paylaştığı  c nc  ve dördüncü oturumu, kent ve müzik kültürü ilişkisinden aŐıklık geleneğine, ses eğitiminden, halk müziğinin ve bozlakların makamsal yapısına, temasal örüntüsüne, keman, kabak kemane, bağlama, davul gibi çalgı aletlerinin tarihine ve alma tekniklerine uzanan çalışmalar takip etti.

İklim krizi, yoksulluk, toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve incinebilir grupların yaşadığı ekonomi politik sorunların çözüm arayıŐlarından biri olarak karşımıza çıkan “UNESCO Yaratıcı Şehirler Ağı” ve temel ilkesi olan sürdürülebilir kalkınma amaçlarına duyulan ilginin evrensel boyutta değer kazandığı belirtilebilir. Kırşehir’in yaratıcı Şehir ağlarına katılımının dikkate değer bölümünü pandemi koŐullarında deneyimlediği düşünüldüğünde kentin “UNESCO Müzik Şehri Kırşehir Uluslararası Konferansı” eş değerinde toplantılara daha sık yer vereceğine, yerel düzeyde yaratıcı kent ve sürdürülebilir kalkınma kavramlarına gösterilen ilginin de giderek artacağına inanıyorum. Bu açıklamalar doğrultusunda yaratıcı kent kavramına kısaca değinmek anlamlı olabilir. Yaratıcı kentler başlangıçta kültürel kaynakların, bilginin, insani faaliyetlerin ekonomik kalkınmada etkin kullanımını baŐarabilen mekanlar olarak tanımlanmıştır. Günümüzde geleneksel sanayi kapitalizminde karŐılaŐılanın aksine Şehrin kaynakları kömür, elik, altın değeril, kültürel kaynaklardır. (Landry, 2000) Yaratıcılık bu hammaddeyi işlemenin, büyütmenin yöntemi kabul edilmektedir. “UNESCO Yaratıcı Kent Açları” farklı bir yaklaşımla, kültürün yalnızca ekonomik kalkınmanın değeril sosyal kalkınmanın da aracı olduğunu düŐünmekte, böylelikle yaratıcı kentleri destekleyerek sürdürülebilir bir toplum hedeflemektedir. UNESCO’nun yaklaşımına göre toplumun bütün kesimleri bir kültürün taŐıyıcısıdır, bu sebeple kültürel sermayeleri vardır. Böylece kültürel üretim süreçlerine dahil olarak, kentlerdeki yoksulluğın giderilmesi ve kültürün sürdürülmesi aynı anda gerçekleŐecek, sosyal kalkınma sağlanacaktır. Konferansta cevabı aranan bazı sorular bu konuyla ilgili olmuştur: Ekonomik kalkınmada müzik nasıl değerlendirilir? Müzikle kültürel  retilimi gerçekleştirmek adına hangi mekanlara ihtiyaç vardır? Toplumun bütün kesimlerini içeren kapsayıcı kültür politikaları nasıl üretilmelidir? *Bozlaklarla* doğrudan ilişkili yerel topluluk *Abdallar* toplumsal ve kültürel değerimlerden nasıl etkilenmiŐtir? *Abdallara* yaratıcı kent politikalarında nasıl yer verilmelidir? Kültürel değerim yerel müzikle nasıl bir ilişki içindedir? Belediyelerin kültür politikalarında rolü nedir? Kültürel  r nlerin  retilimi ve teknoloji hangi projelerle birleŐtirilebilir? Batı ezgileriyle bozlak besteleri çalındığında Kırşehir yerel müzik niteliği bozulmaya uğrar mı? Böylelikle hangi kültür sürdürülmüŐ olur? *Abdallar* bozlakları nasıl alıp, söyler? *Abdalların* müzik teknikleri nasıl korunabilir? Notası olmayan bozlaklar nasıl düzenlenebilir, aktarılabilir? Doğrudan ya da dolaylı biçimde kendine yer bulan soruların kentin kendisini ve kültürel ürünü bozlakları sürdürebilme çabasından doğduğunu söyleyebilirim.

Bu yönde yaratıcı müzik kenti ve sürdürülebilir kalkınma konusu Ibague (Kolombiya), Pesaro (İtalya), Mannheim ve Hannover (Almanya), London (Kanada), Hamamatsu (Japonya) ve daha önce “The Voyage of Drum” müzik festivalinde iş birliği yapılan Kansas City (ABD)

yaratıcı müzik kentleri olmak üzere farklı ülkelerin deneyimlerine yer verilerek ele alındı. Yaratıcı müzik kentlerinin çalışmalarında  ne çıkan ortak vurgunun yerel kalkınmanın ekonomik, politik, sosyal ve kültürel boyutlarını kapsayan bütüncül kalkınma yaklaşımı olduğunu söyleyebilirim. Kentler, sürdürülebilir kültür olgusunu yerel müziğin aktarımını sağlaması nedeniyle arşivlemenin ve müzik festivallerinin önemini açıklayarak ele almıştır. Toplumda herhangi bir ayrım gözetmeksizin tüm kültürel ürünlerin, toplumsal hafızanın ve kimliklerin korunması amacıyla UNESCO yaratıcı kent ağına dahil olma koşullarından biri mevcut tema dışında farklı yaratıcı etkinlikleri de desteklemektir. Bildirilerde yeni kültürel yapılar veya yaratıcı kuluçka merkezleri inşa etmek yerine eski mimari yapıların bu yönde düzenlenmesi, müzik temasının tiyatro, dans ve resim gibi farklı sanat dallarıyla ilişkilendirilmesi üzerine verilen örneklerle kentteki tüm toplulukların kültürel bilgisinin, kent hafızasının ve kimliklerin önemini vurgulayan yaratıcı kent politikaları  ne çıkarılmıştır. Bu çalışmalara karşın müzikoloji disiplinindeki notasyon, makam, alma, söyleme pratikleri ve halk müziğinin edebi nitelikleri çerçevesinde yürütülen teorik tartışmaların sayıca fazla olmasından konferansta yaratıcı kent tartışmalarının sınırlı kaldığını belirtmeliyim. Toplam elli beş çalışmanın yer aldığı dokuz oturumlu yoğun programda yalnızca on iki bildiri yaratıcı kent ve onun temel ilkesi sürdürülebilirlik temasıyla doğrudan veya dolaylı biçimde ilişkiliydi. Farklı ülkelerden katılımcıların bu çalışmaların büyük bölümünü gerçekleştirdiği d ş n ld ğunde yaratıcı kent kavramının ve yaratıcı kentlere yönelik ekonomi politik yaklaşımların bir ölçüde arka planda kaldığını, konferansın disiplinlerarası bilgi paylaşımına beklenen düzeyde cevap veremediğini söyleyebilirim. Bunun nedeni edebiyat, halk bilimi ve müzikoloji disiplinlerinden gelen katılımcıların konferansın büyük bölümünü temsil etmesiyle açıklanabilir. Bildirilerde sürdürülebilir kültür genellikle müzikal eser tekniklerinin değerlendirilmesi, Abdalların bestelerindeki edebi unsurları ve çalgı aletlerini kullanma teknikleri, bozlak müziğinin yapısal özellikleri, halk müziğinin geçmişteki makamsal yapısı ve günümüzde geçirdiği dönüşüm tartışmaya açılmış, kültür ürünlerinin üretim ve tüketim pratikleri üzerinde daha az durulmuştur. Konferansta Yıldız Eraslan'ın ‘‘Toplumsal ve Kültürel Değişimin Kırşehir Abdalları  zerine Etkisi’’ isimli bildirisi dışında kalan çalışmaların yerel müziğin taşıyıcısı Abdal topluluklarının veya kent müzisyenlerinin istihdam sorunlarına, kültürel üretimde bulunmak adına sahip oldukları imkanlarına yeterince yer vermediğini, geleneksel bilginin aktarılabilceği ve işbirliğinde bulunulabilecek mekânsal olanakların varlığı hakkında tartışmaların sınırlı kaldığı belirtilebilir. Benzer biçimde, sürdürülebilir kültür çerçevesinde müzik eğitimi bildirilerinin müzik ders kitaplarında yer alan eserlere, ses ve enstrüman eğitimine yer verdiğini, Abdalların alma yöntemlerinde ki değişimi incelediğini ancak yaratıcı üretim merkezlerine, eğitim altyapılarına ve bu olanakların toplumsal kapsayıcılığına değinmediğini söyleyebilirim. Gözlemlediğim sorunlara rağmen, bozlak müziğini korumak ve sürdürmek üzerine paylaşılan çalışmalar bir kültürel çıktının niteliklerini, müzik bilgisinin aktarımını konu edinmesi nedeniyle sürdürülebilirlik tartışmaları adına değerlidir. ‘‘Bir kültürde, halk müziğinde, bozlak bestelerinde korunması gereken temalar, sesler ne olmalıdır?’’ ‘‘S rd rd ğ m z nedir? Neyi sürdürmeliyiz?’’ sorularına cevap aramaktadır. Ancak kültürün kendisinin olduğu mikro kozmoslar bir sanatın oluşmasına, onun değerli kılınmasına, kültürün üreticilerine ve tüketicilerine katkı sağladığından (Bourdieu, 2001:76), yerel müziğin mikro kozmos-

larından kabul edebileceğimiz müzik üretiminin ve tüketiminin ger ekleştii mekanları, kültür merkezlerini, alt yapılarını, festivalleri, konserleri, hayranları ve b t ce desteğinde bulunacak kurumları inceleyen çalışmalardaki niceliksel artışın yerel müziğin sürdürülmesine katkı sağlamaktadır. Yine de halk müziğinin batı ezgileriyle uygulanabileceği veya kendi özgün formunda kalması gerektiği yönünde ele alınan notasyon ve makam çalışmalarının bozlak dinletilerine sahne verdiğini, böylelikle yaratıcı müzik kentinin kültürel ürünlerini tanıma şansı sunmuştur. Konferansın ikinci gününde halk müziği uzmanı Kemal Bilsel Sarısözen ve Uluslararası Müzik Eğitimi Birliği (ISME)  yesi Prof. Dr. Uğur Alpagut tarafından 2003 yılında kurulan, yerel halk müziğini modern biçimleme yöntemleriyle performans eden “Anatolian Sun” (Anadolu Güneşi Topluluğu) müzik grubu konseri katılımcılara yerel müziği tanıtma ve deneyimleme şansı sunarken, teorik ve pratik bilgiyi buluşturarak müzikoloji disiplininden uzak katılımcılar için kuramsal tartışmaları berraklaştırmıştır.

Konferans  zerine dikkat çekici bir diğer unsur Doç. Dr. M. Nevra K pana’nın “Covid 19 Pandemi Sürecinde Türkiye’deki Müzisyenlerin Müzikal Yaşantıları ve Psikolojik Yaşantıları Arasındaki İlişkiler” bildirisi dışında müzik kültürü ve pandemi ilişkisinin ele alınmamasıdır. Kültür s kt r n n pandemi koşullarından gördüğü zarar, çalışanların işlerini kaybetmesi, sosyal haklara ve kaynaklara erişememesi sürdürülebilirlik tartışmalarına resilience (ayakta kalma/esneklik) kavramını eklemiştir. Bu kapsamda UNESCO, sürdürülebilirlik ve resilience kavramlarının birlikte değerlendirilmesini hedeflerken, temel sürdürülebilirlik amaçlarını koruyarak kültür s kt r n n ve üreticilerinin yeni koşullarda ayakta kalabilmesi, uyum sağlayabilmesi amacıyla kültür politikalarının değiştirilmesini desteklemektedir. Pandeminin toplumsal hayata etkilerinin en yüksek olduğu dönemde yaratıcı müzik kenti katılım süreci başlayan Kırşehir’de düzenlenecek yeni konferansların resilience ve sürdürülebilirlik kavramlarını birlikte ele alması beklenebilir. “Kırşehir Yaratıcı Müzik Kenti” temasında ikinci olarak düzenlenen, farklı müzik kentlerini,  niversiteleri, kentin kültür aktörlerini buluşturan konferansın sosyal bilimlerde mikro olgulara bakarak toplumsal fenomenleri kavramaya çalışma çabasını giriş bölümünde belirttiğim üzere özellikle anlamlı bulduğumu belirtebilirim. Ayrıca kent üzerine disiplinlerarası bilgi paylaşımında bulunma ihtiyacını göstermesi, Kırşehir için yeni soruların, tartışma konularının doğmasına aracılık etmesi, yerel müziğin niteliklerinin tüm boyutlarıyla betimlenmesi konferansın katkıları olarak sıralanabilir. Mevcut çalışmaların yanı sıra konferansta yer almayan konuların tartışılması adına gelecek dönemde yaratıcı müzik kenti konusunda konferansların devam etmesinin özellikle Kırşehir için gerekli ve değerli olduğunu d ş nuyorum.

Kaynaklar

- Bourdieu, P. (2017). *Karşı Ateşler-II* (1. Baskı). (S. Canbolat,  ev.). Sel yayıncılık. (2001)
- Laundry, C. (2000). *The Creative City: A Toolkit for Urban Innovators*. Comedia.

ULUSLARARASI
KIBRIS
ÜNİVERSİTESİ
CYPRUS
INTERNATIONAL
UNIVERSITY

LEFKOŞA/K.K.T.C 0392 671 11 11
www.ciu.edu.tr